

GHEORGHE ȘINCAI

OPERE

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

GHEORGHE ȘINCAI

OPERE

III

CRONICA ROMÂNILOR
Tom III

X

Ediție îngrijită și Studiu asupra limbii
de FLOREA FUGARIU
Prefață și Note de MANOLE NEAGOE

1969
EDITURA PENTRU LITERATURĂ

531206

COPERTA: ELISABETA PĂDURE

CRONICA ROMÂNILOR

1 Anul 1614. După ce s-au fugărit Gavriil Batori din Ardeal, cum s-au arătat la anul mai de curînd trecut, despre Gavriil Betlen, noul prinț al Ardealului, la anul acesta, așa scrie Calvisie¹: „Gavriil Betlen, ca se dobîndească prințipatul, făgăduisă sultanului Lipova, Aradul, Ieneul și alte orașe ale Ardealului; iară străjarii înțelegînd că vrea se-și plinească făgăduința, s-au resvrătit de la dînsul și au năzuit la Förgaci și la unguri. Drept aceeaia Betlen ducînd tunurile din Oradea-Mare, au încungiurat Lipova și cu ajutoriul lui Sardăte-Başă o-au și bătut dimpreună cu Ieneul și Aradul și tute trele le-au întărit cu străjari noi.“ Așîderea scrie Brentán².

Iară ucigătorii lui Gavriil Batori (precum scrie Salárdi)³, Nadáni, Sîlași și ceialalți, gîndind că plăcut lucru au făcut țerei și că pentru fapta lor dobîndi-vor mare vrednicie și har de la prințul cel nou, cînd s-au adunat țeara, în anul 1614 la Mediaș, mers-au și ei acolo foarte împenași și mîndri și după ce ar fi petrecut cu mare sumeție vro cîteva zile, odîneoară făcutu-s-au în pripă mare rescoală între pedestrași și între ceialalți ostași asupra lor, gonindu-i pretutindenea prin oraș. Iară

dinșii prinzind de veste mai nainte ș-au ales o besericuță ce este între resărit și meazănoapte lângă zid, și în foișorul eii au scăpat; unde închizându-se, nenumerate gloanțe s-au împușcat asupra lor, și ei încă, pînă ce le-au ținut iarba de pușcă și plumbii, pe mulți au culcat și au omorit; ci mai pre-urmă sfîrșindu-li-se acestea, ostașii au năvălit preste dînșii în turn și răzbindu-i, i-au prins și tăindu-le minile i-au aruncat gios la pămînt, unde fură tot smicele tăiați.“ Așa s-au izbîndituciderea cea necuvioasă a surcelei ceii mai de pre urmă în partea bărbătească a familiei Batorești ceii prea lăudate în Jumea toată, din carea familie despre partea femeiască pînă în anul 1811, zile 18 ale lui februarie, cînd scriu acestea, în curtea prealuminatului și preaosfințitului arhierului românesc, domnului Samuil Vulcan, cea din Oradea-Mare, mai custă foarte

2 lăudate surcele în vestită familia Bioc Desfulia, în carea mult este / vestit domnul Iosif Biochi, doftorul cel mai lăudat pe vremea de-acum; căci familia nobililor de Bioc este prăsită tocma din sora prințului Gavriil Batori, precum arată *Genealogia* cea prin comitul Iosif Hállér și prin baronul Gavriil Șiléni, amîndoi baroni ai țerei, în Poșon, în 18 iunie din anul 1802, iscălită și întărită.

Samuil Targovschi carele în anul de curînd trecut, se trimesese prin poloni la Poarta turcească asupra lui Stefan XI Tomșa, domnului Moldovei, precum scrie Piasețchi⁴, nu multe au isprăvit la turci, ci mai virtos au întăritat și mai tare pe numitul domnul Moldovei, de au ațîțat pe tătari se prade Rusia de doao ori, și în anul de-acum și în cel viitoriu 1615. Pentru carea faptă Stéfan XI Tomșa nu puțin s-au hulit de poloni, dară cu mult mai tare s-au lăudat el de Paul V patriarhul Romei, în 15 noemvrie din anul acesta 1614, pentru evlavia și rîvna lui spre credința cea catholică și adeverată, precum arată arhivul din Vatican⁵.

¹ Sethus Calvisius in *Opere chronologico* ad h.a. ² Ignatius Brentanus in *Epitome chronologica mundi christiani* ad ann. 1614. ³ Szálárdi Ianos a *Siralmas Magyar Kronik*. 1. Könyv. 6. Részében. ⁴ Paulus Piasecius in *Chronico* ad ann. 1614. ⁵ Archivum Vaticanum, Armar. 45, tom. 10, p. 52.

Anul 1615. Despre Radul XI, feciorul lui Mihail IV sau al Mihnei celui turcit, carele au urmat în prințipatul Valahiei lui Șerban sau Radul X, precum s-au arătat la anul 1611, se cetește în legile Ardealului¹, că

în anul 1613, cînd au jurat Gavriil Betlen, prințul Ardealului, au fost de față în Ardeal dinpreună cu Stefan XI Tomșa, prințul Moldovei, și tustrei au făcut alleanță între sine.² Iară Anonymul românesc² scriind despre dînsul, așa cuvîntă: „Radul (XI) Vodă au prefăcut minăstirea Radului Vodă din București, ce era făcută de moșu-său, Alexandru (II) Vodă, la leat 1568, iar preste ani 27, în domnia lui Mihail V Vodă, întrînd Sinán-Başă în București, /au fost pus erbăriia în minăstire și dîndu-i foc s-au sfărîmat, și au prefăcut-o Radul Vodă la leat 1614. Au domnit ani 5.“

Preavestitul Enghel³ încă așa scrie despre Radul XI: „Mai nainte de a merge Radul la Ardeal, au avut de a face cu unii neascultători din țeară, căci după hronica lui Filștîh, oarecare boieriu de frunte și stolnic mare, anume Bórșan din satul Mirișeani carele se născuse în Bucșani, ș-au călcat jurămîntul de credincioșire și au jurat dinpreună cu alți opt boierii ca să se curățe de Radul Vodă și se pună în locul lui prinț, pre Mihail Armașul. Pricina pentru carea au vrut ei se facă lucrul acela, aceasta au dat-o: că Radul, feciorul lui Mihnea, au adus cu sine din Tărigrad și din România, mulțime de greci cari s-au așezat în Valahia și au supt țeara. Care lucru, românii cei inimoși de-atunci, adeverat nu-l putea suferi; ci Radului Vodă i s-au descoperit sfatul boierilor acelora, și pre toți i-au prins și i-au spînzurat afară de București, prin toată țeara, spre pilda altora. Și fapta aceasta se vede a fi fost pricina că Radul, după o domnie de patru ani, adecă în anul 1615, s-au mazălit prin Poarta turcească.“ Pîn-aci preavestitul Enghel carele mult smințește aci în hronologiă, pentru că Radul XI, după ce s-au așezat în anul 1611 în locul Radului X în Valahia, cinci ani au domnit, nu patru, precum s-au vezut din Anonymul românesc cu puțin mai nainte și se va mai vedea și la anul viitoriu. Așadară Radul XI nu s-au mazelit în anul de-acum, ci în cel viitoriu precum se va arăta acolo.

Brentan⁴ la anul de-acum, cu puține rînduri, multe încîlcește zicînd: „Hanul tătarilor din Crimea jăfuieste Rusia, dinprotivă rușii, povățuiți fiind de Visnovețchi și de Corețchi, pradă Dachia, omorînd pe crăișorul

² Cei trei domni ai țărilor române se angajau să se sprijine reciproc, atît împotriva încercărilor dinafară de a fi înlocuiți, care puteau veni din partea turcilor cît și împotriva unor eventuale răscoale interne.

eii și punînd în locul lui pre Mihailón.^{4a} Din carea încîlcitură, atîta culege că tătarii în anul de-acum iarăș au prădat pre polonii, iară polonii
4 supt povățuitorii mai sus numiți, pentru aceaia/ au năvălit în anul de-acum în Moldova, ca se întirească dintr-însa pe Stefan XI Tomșa carele alungase pe Constantin Mógghila, în anul 1612, precum mai chiar se vor dovedi acestea din cele ce le voiu scrie la anul viitoriu.

¹ *Appr. Constit.*, part. II, tit. 1, art. 3, nro. 3. ² Anonymus Valachicus in ms. *Chronico*, cap. 44. ³ Ioann. Christ. Engel in *Recent. Hist. Valach.* part. 1, p. 281 seq. ⁴ Ignatius Brentanus in *Epit. Chron. mundi christiani* ad ann. 1615.

Anul 1616. „La anul 1616 (zice Spondan)¹ sfadă s-au pornit în Ardeal între Gavriil Betlen și între Gheorghie Hamónnai, pentru că Betlen vrea se dea Oradea-Mare turcilor pentru apărarea sa, precum dăduse mai nainte și Lipova cu mai multe locuri ale Ardealului și Ungariei.“ Ci pricina sfezei între Gavriil Betlen și Gheorghie Hamónnai nu atîta au fost darea cetățuicilor mai sus-numite supt turci, cît voința celor ce ținea cu împăratul Ferdinand II, ca se pună prinți, precum mărturisește Zavodschi², în Ardeal, în locul lui Gavriil Betlen pe Gheorghie Hamonnai, în Moldova, în locul lui Stefan XI Tomșa, pe Petrașco, feciorul lui Mihail V, domnului Valahiei și ginerele Radului X, și în Valahia, în locul Radului XI, pe Radul X. Despre care lucruri Samuil Gronschi³ încă așa scrie: „Gheorghie Hamonnai ca se poată trage pre mai mulți în partea sa asupra lui Gavriil Betlen, au luat cu sine pe Radul cel izgonit din patria sa, și venind la adunarea comitatului Zemplínului au poftit de la dînșii ca pe Radul, ca pre un sîrgunit, se-l petreacă și se-l ajute pînă la marginea țerei; dară zemplinienii atîta s-au împotrivit lui Hamonnai, cît puțin au fost de n-au prins arme în coantra lui. Ci Gheorghie Hamonnai nici așa ostoindu-se, s-au rugat și de bașa din Buda ca se-i stea întru ajutoriu... dară acesta n-au voit, și unguirilor încă fără de zăbavă le-au scris că el și cum că dînșii vreau se ducă pe Radul în Valahia, drept aceaia se încete, nici se îndrăznească / a face una ca aceasta
5

^a În anul 1615, la 12 noiembrie, polonii, comandați de Wiszniewiecki, ginerele Elisavetei, văduva lui Ieremia Movilă, și de Korecki pătrund în Moldova și îl înfrîng pe Ștefan Tomșa la Tătăreni. Ștefan Tomșa se retrage în Țara Românească, și în locul lui polonii pun domn pe Alexandru Movilă, și nu pe Mihai Ion (Mihail) Movilă — cel care domnește în anul 1607.

împotriva păcei și a legăturilor, pentru că el, cu oștile cele de supt sine, va ajuta Valahiei și va face toate cîte va vrea Dumnezeu; din care zise mult s-au înfricoșat toți ungurii. Iară Radul perzîndu-și nădeșdea de a dobîndi ajutoriu din Ungaria, au trecut în Polonia și de-acolo în Pocuția, mult străduindu-se ca se-și poată cîștiga îndărăpt Valahia. ... Și strîngîndu-și bună și frumoasă oaste în Polonia, cu ajutoriul povățuitorului Samoil Corețchi, vrea se năvălească în Valahia. Aceasta urmecînd-o împăratul turcesc, au poruncit prințului Gavriil Betlen ca se stea Radului împotriva. Drept aceaia Betlen au și trimis pe Mihail Tóldalaghi cu oarecîte oști împotriva lui; ci mai nainte de a sosi Tóldalaghi la Iași, Radul cu polonii se învinsese și se bătuse de turci.^{4a} Despre carea învingere a turcilor, Piasétchi⁴ cuvîntă precum urmează:

„Fiindcă în anul trecut seimul leșesc puțin s-au nevoit se împedece primeșdiile ce vinea asupra țerei, primeșdiile acelea, în anul de-acum grămădindu-se cu mult mai mare puterc au luat. Pentru că batjocura cea în Moldova suferită, cînd Tomșa au scos dintr-însa pe Constantin Mógghila și turcii au cuprins țeara, apărîndu-se numai prin Samoil Corețchi și Mihail Vișnovetchi, cumnații lui Mógghila, povățuitorului celui nu de mult tăiat, ca prin niște privați cu propria și pentru aceaia mai slabă puterea lor, măcar că pe turci dinpreună cu Tomșa de 15 ori îi învinsese, și-i scosese din toată Moldova, tătuși mai pre urmă aceștea de ajutoriul ce venise turcilor, s-au învins și au slăbit cu totul; că Vișnovetchi au murit de boală, iară pe Corețchi l-au părăsit ostașii sau pentru că nu li s-au plătit leafa sau pentru că Stanisláv Zolchiévschi, generariul cel mai mare, i-au spăriat și le-au poruncit să se întoarne îndărăpt. Și așa remînînd Corețchi cu sînguri 500 de călăreți, numai de rușine s-au lovit cu Schînder bașă, de carele s-au învins, s-au prins și s-au trimis
6 la Țarigrad.“ După acestea scrie acelaș Piasetchi / că seimul leșesc cel în Varșăvia ținut, la sfîrșitul lui aprilie din anul acesta, 1616, au trimis pe Gheorghie Cocánschi sol la Poarta turcească ca se facă oarecum să se mazălească Ștefan XI Tomșa din domnia Moldovei, în carea iarăș îl așezase Schinder bașă după prinderea lui Corețchi.^b

^a În anul 1616 Radu Șerban încearcă pentru ultima dată să recucerească scaunul Țării Românești. El vine prin Moldova, însă oastea lui este înfrîntă de Skender-pașa, și Radu se retrage la Viena.

^b După lupta de la Tătăreni din 1615 în scaunul Moldovei a fost pus Alexandru Movilă. Acesta domnește pînă la 2 august 1616, cînd turcii pun în locul lui pe Radu Mihnea, fostul domn din Țara Românească.

Din câte am scris la anul de-acum din Zavódschi, din Gróndschi și din Piaséțchi, apoi la anul 1615 din Anonymul românesc, poți culege că mult smintește și aci preavestitul Enghel⁵ când scrie că pe Radul X Tomșa l-au ajutat se năvălească în Valahia, pentru că Tomșa au fost protivnic polonilor și lui Corețchi, cu carii se însoțise Radul X. Din zisele lui Zavódschi încă chiar se vede că Radul X împotriva Radului XI au fost pornit în anul de-acum, și așa Radul XI în anul de-acum au trebuit să se măzălească, nu în cel trecut^a, precum s-au zis și acolo. Că zice preavestitul Enghel⁶ că Radul X cu banii împăratului s-au sculat asupra Valahiei, nu greșește pentru că și *Manifestul statului evanghelicesc* aceeaia arată⁷ zicînd: „Mai încolo numitul Radul are prea mare leafă de lună pentru toată întimplarea spre desmerdarea clerului“. Tot același manifest cu puțin mai în sus zisese că sculîndu-se Andreiu Loniai, în anul 1616, asupra protestanților, „sîrguința lui cea fără de lege și Radul, izgonitul Vodă al Valahiei, cu ostașii săi vrea se-o ajute și nedojenindu-se de cineva ca să se lase de scopul său cel reu, la atîta venise, cît, de nu i s-ar fi fost tăiat oastea prin haiduci, asupra căroră mersese, mare primeșdie ar fi suferit nu numai Ungaria, ci și Ardealul“. Pagubă că nu s-au însemnat în *Manifestul* acesta și luna în carea s-au tăiat oastea Radului X de haiduci, ca se știm întimplatu-s-au aceasta mai nainte, sau după ce s-au înturnat dînsul bătut de la Valahia asupra căriia, după cum i se pare preavestitului Enghel⁸, în luna lui iunie se duse. Despre următorul Radului XI în Valahia, voi cuvînta la anul viitoriu.

¹ Henricus Spondanus in *Prolosure* ad ann. 1616. ² Zavodski, apud Stephanum Kationa ad ann. 1620, p. 604 seqq. ³ Samuel Gronski in ms. Latino ad ann. 1616. ⁴ Paulus Piasecius in *Chronico / gestororum in Europa singularium* ad ann. 1616. ⁵ Ioann. Christianus Engel in *Recent. Historia Valachiae*, part. I, p. 282. ⁶ Idem Engel, l.c. ⁷ *Manifestum status evangelici*, quod typis aliquando editum extat ad Papatum inter mss. Ioannis Szalárdi, lib. 2, part. 3, quae conservantur in bibliotheca universitatis Hungaricae, Pestini. ⁸ Engel, l.c.

incît Ștefan Tomșa nu mai domnește efectiv în această perioadă, cu toate că turcii îl recunoșteau ca domn. Încercările lui de a-l alunga pe Alexandru Movilă au eșuat, iar cînd turcii s-au hotărît să-l alunge pe acesta, au pus domn în Moldova pe Radu Mihnea, pentru că li se părea a fi mai energic.

^a Radu Mihnea (Radu XI la Șincai) n-a fost mazilit în anul 1616. El a fost numit domn în Moldova.

Anul 1617. Dintru acelea care le-am scris la anul mai de curînd trecut și la cel dinnaintea lui, chiar se vede că Radul XI s-au măzălit din domnia Valahiei, în anul 1616, dară mare întrebare este care Alexandru s-au pus în locul lui? feciorul lui, carele s-au poreclit Coconul, au acela carele s-au zis Iliăș? Că Anonymul românesc¹ scrie așa: „Alexandru IV, domnul Valahiei, leat 1618 (ci trebuie zis 1616—1618). Acesta iaste fecior Radului Vodă, fiiului Mihnei. Fost-au izgonit din țeară de Lupul păharnicul ce venise cu ungurii de la Ardeal.“ Ci zisele acestea ale Anonymului nostru nu pot fi adeverate pentru tinerețele lui Alexandru Coconul despre care voiu cuvînta la anul 1623. Așadară Alexandru IV carele au urmat în Valahia Radului XI, fiiului lui Mihail IV, au trebuit se fie Alexandru Iliăș^a, despre carele așa scrie preavestitul Enghel²: „De-abea au priimit Alexandru IV Iliăș jurămîntul de credincioșire în Tîrgovești și i-au venit poruncă de la Poartă, ca să se gate cu toată puterea sa se meargă întru ajutorul lui Schinder bașă asupra polonilor carii cuprinsese Moldova..... Cînd se găta Alexandru Iliăș la războiu, boierii lui pre ascuns s-au sfătuit ca se omoară pe toți grecii carii se îndicsise prin țeară, sau la deregătorii, sau la moșii, sau la neguțetorii. Iară Alexandru carele, de nu era însuș grec de neam, dară prea tare prindea partea grecilor, înțelegînd sfatul boierilor, dinprotivă s-au nevoit ca, de nu pre toți, încai pre cei mai puternici, se-i tae. Boierii pricepînd cugetul lui Alexandru, unii au prebegit în Ardeal, precum Lupul păharnicul din Mehedia^b, alții au căzut la mila lui și s-au rugat de grajiă pre carii i-au și ertat de față, pentru că se grăbea se meargă la Schinder bașă.“ Despre a căruia pornire asupra polonilor așa scrie Cheméni Ianoș³:

„Întraceaia pornind Schinder bașă asupra polonilor și luînd cu sine pre doi domni românești, ardelenilor și lui Gavriil Betlen încă le-au venit poruncă de la împăratul / turcesc se meargă lîngă dînsul, nici s-au putut feri, ci le-au căutat se meargă și să se împreune cu dînsul la Hotin; și adeverat iaste că Gavriil Betlen avea înțelegere cu polonii, ca un prinț creștin ce era, și de ar fi mers lucru la bătae, armele ardelenilor nu ar fi stricat polonilor. Ci vezînd Gavriil Betlen că mai de folos este pacea, s-au amestecat între poloni și între turci și i-au împăcat la olaltă,

^a Alexandru Iliăș era fiul lui Iliăș, cel care domnise pentru puțin timp în Țara Românească în anul 1591. A domnit din septembrie 1616 pînă în iunie 1618.

^b Corect este „Lupul păharnicul Mehedințeanul“.

cu care faptă de nou s-au lătit vestea. Și aceasta s-au întâmplat în anul 1617.“

Iară Piaséțchi ⁴ scrie: „În cît este despre venirea lui Schinder-bașă la marginea Poloniei: Stanisláv Zolchiévschi, prefectul ostașilor țerei, culegînd oastea cea plătită și mare numer de ajutători de la mai-marii Rusiei, se tábărisă aproape de apa Nistrului și a Moráhuei, lingă orașul Bússa, unde la ceaialaltă rîpă a Nistrului așezîndu-se și Schinder bașă, foarte s-au îmulțit oastea turcească cu ajutorința de Gavriil Betlen din Ardeal adusă, și cu cea din Moldova și din Valahia. Așadară în vro cîteva zile trecînd turcii și tătarii prin vad la rîpa polonească și arătînd voe de a se bate, Zolchievschi, afară de niște scaramuce mai mici ce se făcea dinnaintea taberelor în care asemenea se lupta, nu s-au slobozit la bătae deplin, măcar că putea nădăjdui biruință, fiindcă ardelenii și moldovenii chiar arăta că ei vor părăsi pre turci și vor trece în partea polonilor... ci făcînd vorbă cu turcii, fără de porunca sau învoirea craiului și a țerei, au scris condițiile păcei prin care sau prin cea înșălătoare tilcuire a lor, turcii toată stăpînirea Moldovei o-au tras la sine și lepădînd dintrînsa pre neamul cel vechiu domnesc, de-atunci au început a da domnia Țerei Moldovei la oameni streini și carii s-au deschilinit pre sine de la alții cu ceva stricare a creștinătăței; ba ce e mai mult, de-atunci domnia Țerei Moldovei se dă la oameni ca aceia, carii făgăduesc mai mulți bani. Drept aceeaia domnii cei de-acum ai Moldovei nu dau măsurat tribut sau haraci ca mai de demult, ci se silesc a da toate veniturile țerei, pe sama cămărei ottomănicești, a se oști pentru turci asupra creștinilor și a lăsa pe tătari se îmble după voia lor prin țeară și se-o cuprindă pre unde vreau. Iară Zolchiévschi s-au întocmit cu turcii ca ⁹ din Polonia se nu treacă mai mult vreo oaste în Moldova ca/se turbure țeara sau pe prințul cel de turci așezat întrî-însa. Cetatea Hotinului carea se ținea pe sama Moghileștilor, încă o au dat turcilor sau moldovenilor îndărăpt, numitul Zolchiévschi și lui Nicolae Ivónia, părăcalabului Hotinului, fără de vină i-au tăiat capul, pentru că nu îndată au dat cetatea cît au poruncit el.“ Așisderea scrie Lengnihie ⁵.

Din toate acestea și mai vîrtos din zisele lui Ioann Cheméni, se vedește, împotriva preavestitului Enghel, că acelea care le-am scris dintr-însul cu puțin mai nainte despre Alexandru IV Iliăș, domnul Valahiei, nu s-au întimplat în anul 1616, ci în anul acesta 1617. Iară mai încolo

așa vorbește preavestitul Enghel ⁶ despre acelaș Alexandru Iliăș: „Alexandru Iliăș cît s-au înturnat la scaunul său, îndată s-au întors și la pizma sa, și pe Cristea vornicul l-au omorît. Omorît-ar fi el și pre alți boieri, dară aceștea au scăpat la Schinder bașă carele, după obiceiul turcesc, ca se poată stoarce bani pentru uciderea vornicului Cristea fără de știrea sa, au pofit 40.000 de galbeni sau ducați de la Alexandru.

Pentru Lupul păharnicul, carele pribegisă în Ardeal, încă mult s-au năcăjit Alexandru Iliăș dintrunceput, și în anul 1618 (nu în anul 1617), au trimis la Gavriil Betlen de au întreat au nu este adeverat că pribegii adună oaste în Ardeal? Ci Betlen i-au respuns că el nu ști cît mai puțin despre aceeaia. Prin respunsul acesta întru atita s-au încredințat Alexandru Vodă și s-au odihnit, cît pre cei ce îi spunea adevărul despre gătirea Lupului păharnicului, îi ținea a fi mincinoși și legați de cozile căilor îi ținea și cîrția ca pre niște nemici ai săi. Dară nu mult timp au trecut, și lui Alexandru Vodă i-au venit la urechi că Lupul păharnicul au și intrat în Valahia cu oastea cea din Ardeal strînsă. Aceasta auzînd-o Alexandru Iliăș foarte s-au spăriat și cu mare pripă au trimis la călăreți și la pedestrași ca să se adune întru ajutoriul lui, făgăduindu-le îndoită leafă; dară n-au aflat vreo sprigineală la ostași, pentru că i-au respuns cu aruncare că ei s-au călcat jurămîntul, lor / leafa li-o au tras și nici o direptate le-au făcut, întru atita cît ei de serăcie armele încă au trebuit se și le vîndă. Întraceaia l-au sfătuit ca se prindă fuga. Alexandru Iliăș încă i-au ascultat și dăruindu-i cu o pungă de bani, au încălecat și numai călare au fugit. Agiungerea Lupului păharnicului în Tîrgovești au fost semn ca pre toți boierii grecești dinpreună cu șerbii lor se-i tae, dîndu-le vină că au supt și jăfuit țeara supt Alexandru Iliăș. Iară Alexandru Vodă cu așa de mare grabă au fugit numai în caftanul cel de noapte, cît de doamnă-sa încă s-au despărțit în fugă și el au mers în Brăilă, iară dînsa în Giurgi. Stefan Tomșa (nu Radul)^a, domnul Moldovei, înțelegînd întîmplarea aceasta, trimis-au lui Alexandru Vodă bani și haine, că fugînd acesta, nemica putuse lua cu sine. Mergînd acuma Alexandru Vodă plin de melancoliă pentru că nu știa de doamnă-sa, i-au venit veste că dînsa cu noroc au trecut Dunărea și au agiuns la Ruși, unde-l așteaptă. Auzînd aceasta Alexandru Vodă au dăruit pre

^a Cel care i-a ajutat pe Alexandru Iliăș era Radu Mihnea, domn, acum, în Moldova.

vestitoriul cu mari daruri și el de sîrg mergînd în Ruși, la doamnă-sa, în tot timpul s-au străduit ca prin oastea turcească să se reducă în scaunul său. Ci turcii pentru aceea pentru că însuș el nu s-au apărut ci au fugit, și pentru ca se capete darurile ce se dau cînd se mută domni, nu au priimit cererea lui, ci l-au dus la Țarigrad.⁴

¹ Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. ² Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 282. ³ Kemény Iános à maga Elettében, p. 50. ⁴ Paulus Piasecius in *Chronico*, ad ann. 1617. ⁵ Lengnichius in *Iure publico Poloniae*, lib. I, cap. 11, § 6. ⁶ Engel, p. 282 seq.

Anul 1618. După fuga lui Alexandru IV Iliș din Valahia, despre Lupul păharnicul și despre cealaltă întîmplări din Valahia, așa scrie prevestitul Enghel¹, mai încolo: „Lupul s-au și silit se țină domnia Țerei Munteneste, ci divanul turcesc nu l-au priimit, ca pre unul carele fără de știrea și preste voia lor numai prin oștile ardeleneste s-au îndesat la domniă, și că, de s-ar priimi, ar ațîța și pe grecii din Țarigrad asupra lor. Afară de tăierea tuturor boierilor celor din greci prășiți, atîța se lățise ura românilor / asupra grecilor, de au dat pe neguțetorii cei grecești din țeară pe mîna ostașilor celor din Ardeal, ca aceștea de la dîșii se-și scoată leafa. Iară Lupul din sfatul și supt povățuirea căpitanului Buzdugan au dat poruncă ca toți neguțetorii grecești din țeară, carii mai cu samă era neguțetori de vite, să se cerce, să să jăfuiască și să se tae. Drept aceea, Poarta s-au grăbit în anul 1618 (nu 1617) a pune domn Valahiei pe Gavriil Mógihla, feciorul lui Simeon Mógihla (precum arată Prai²) .. Acesta cît au venit în Țirgovești, n-au avut mai mare grijă decît se prindă pe Lupul păharnicul și pe Buzdugan căpitanul și se-i trimită la Schinder bașă carele au poruncit de pre amîndoi i-au tras în țapă.“

Anonymul românesc³ la anul de-acum numai atîța scrie despre Valahia: „Gavrilă Vodă Mòvilă, leat 1618. Acesta, domnind și biruind pe Lupul păharnicul, l-au tăiat. Au domnit an 1.“⁴ Vezi și acelea care le voiu scrie la anul 1630.

Despre Moldova atîța am găsit scris la anul acesta 1618, că polonii supărați fiind pentru aceea, pentru că tătarii după pacea cea în anul

² Gavril Movilă a domnit din iulie 1618 pînă la sfîrșitul lui iulie 1620.

trecut la Bussa făcută între Zolchievschi și între Schinder-bașă, se așezase în cîmpii Budgeacului cei din Bessarabia și de-acolo de mai multe ori jăfuija Polonia, atîța au lucrat asupra lui Ștefan XI Tomșa, domnului Moldovei, la turci, prin solul Grigorie Cocănschi, pînă ce au mazălit turcii pre Tomșa cătră sfîrșitul anului acestuia⁵, și, precum mărturisesc Piasetchi⁶, Pivati⁷ și Moreri⁸, au pus în locul lui pe Căspar Grațiani, despre carele zice Cantemir⁹ că au fost italian, iară Petrîțchi⁸ carele tocma pe vremea lui trăia, scrie precum urmează: „Grațiani era neamț născut în Greșul Styriei, măcar că alții almintrelea vorbesc despre nașterea lui“. ^b Pricina pentru carea ș-au lăsat țeara au fost sărăcia și frate-său cel mai mare, carele neguțetorindu-se cu petri scumpe se așeză cu lăcașul în Țarigrad, și pe Grațiani de tiner îl duse la sine. Crescînd Grațiani la frate-său, îmbla prin țeri și pre la prinți de-și vindea negoțul. Și așa s-au îmbogățit. Mergînd / odineoară în Italia și vînzîndu-și negoțul la prințul Toșcanei, cînd vrea să se întorcă cătră casă, s-au apucat de neguțătorie nuoao, adecă s-au dat la rescumpărarea de robi, și alegînd dintre turcii cei ce era robi în Livorno pînă la 80 tot de cei mai de frunte, i-au pus în corabiă și i-au dus în Țarigrad. Vestindu-se lucrul și minunîndu-se de o faptă ca aceasta cu toții.. împăratul Acmet l-au chiămat la sine și socotindu-l credincios, l-au dăruit cu ducatul, dintîiu al Naxiei și al Vissăchiei, apoi, după ce au isprăvit cu mare noroc solia la împăratul Matia, și cu domnia Moldovei.^c

12

¹ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 283. ² Georgius Pray, *Diss.*, p. 140. ³ Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. ⁴ Paulus Piasecius in *Chronico* ad ann. 1618. ⁵ Pivati nel *Dizionario scientifico*. ⁶ Moreri in *Dictionario universalis*. ⁷ Cantemir in *Historia Osmanici regni*. ⁸ Ioann. Innocent. Petricius in *Historia rerum in Polonia gestarum*.

^a În Moldova domnea Radu Mihnea din 1616. Îmbolnăvindu-se de ochi, iar conflictul dintre poloni și turci continuîndu-se, a cerut să fie mazilit, de teamă să nu-și piardă capul în timpul luptelor dintre turci și poloni. Mazilirea lui a avut loc în luna ianuarie 1619.

^b Gaspar Grațiani era de origine morlacă sau maurovlahă, populație românească din Dalmația. Numele lui se trage de la orașul Gradacac.

^c Intrînd în slujba Porții, Gaspar Grațiani a adus numeroase servicii acesteia. Printre cele mai importante se numără solia sa din anul 1615 de la Viena, cînd se duceau tratative cu împăratul Mathias II (1608—1619). Ca răsplătă a acestor servicii primea în anul 1617 ducatul insulelor [Naxos și Paros, iar în anul 1619, domnia Moldovei.

Anul 1619. Preavestitul Enghel¹, după ce au scris că Gavriil Móghila, în nu știu ce războiu ar fi fost cu Schinder-bașa asupra leșilor^a, așa cuvîntă despre dînsul: „Hronica lui Filștîh nu pomenește pentru carea pricină s-ar fi pus gios din domnia Valahiei Gavriil Moghila după întoarcerea sa^b, numai cît zice că după mazălirea sa n-au mers la Țarigrad, ci în Ardeal, unde au și murit. După cum se poate socoti, pe Gavriil Vodă numai ura turcilor carea o avea ei asupra Moghileștilor pentru cumnăția cu polonii făcută, l-au surpat din domnia muntenească.“

Carea o au dobîndit Radul XI a doaoa oară nu în anul 1617, cum se înșală preavestitul Enghel cînd vrea se îndrepte pe Filștîh^a, ci în anul 1619, pentru că și Anonymul românesc³ încă scrie: „Iarăș Radul Vodă, sin Mihnea, 1619 cu a doaoă domniă, pus de la Poartă; după aceasta l-au mutat la Moldova, și în Țeara Muntenească au pus iarăș pe fiul său“ din care cuvinte ale Anonymului nostru, cuvîntul *iarăș* cest mai de pre urmă, se poate lăsa afară, pentru pricina ce o am dat, la anul 1617. /

13 Tot în anul 1619 s-au ținut seim în Ungaria, la Pojón, întru ale căruia acte⁴, acestea se cetesc: „Radul (X) Vodă cu ai săi, la cererea comitatului Pojonului să se mute airilea din orașul Módrei.“ De unde se vede că Radul X, în anul acesta, cu toată oastea lui era descălecat în Módra și în ținutul eii.

Curînd după seimul acesta, s-au sculat Gavriil Bétlen cu războiu asupra împăratului Ferdinand II pentru că scrie Calvisie⁵: „În anul 1619, luna lui septemvrie, Gavriil Betlen, prințul Ardealului, priimind cărțile directórilor Bohemiei, cu foarte mare oaste, ce o adunasă la Cluj, au intrat în Ungaria-de-Sus, 18 tunuri mari ducînd cu sine. Și au cuprins Cașșóvia carea i-au și jurat lui și staturilor ungurești credincioșire. De carea năvălire neașteptată ferindu-se iezuiții și alți preoți, pentru că vedea că minăstirile și episcopiile se cuprind, călugării și canonicii se giugănesc și alte blăstămății se fac de ostașii lui Betlen, de pre locurile acelea cu gloata au fugit. Tot în luna lui septemvrie,

^a Gavriil Movilă a trimis pe Lupul Mehedințeanul cu un corp de oaste în sprîjinul lui Schender-pașa în anul 1618.

^b Prin „Hronica lui Filștîh“ trebuie să înțelegem *Letopisețul Cantacuzinesc* unde se spune: „Iar Gavriil Vodă, întorcîndu-se de la oaste, puțin au mai domnit și l-au mazilit“. Cauza mazilirii lui Gavriil Movilă au fost darurile bogate pe care Radu Mihnea le-a dat turcilor.

după ce au întocmit lucrurile în Cașșóvia, după voia lui, Gavriil Betlen și-au tras la dînsul și orașele cele cu băi; Seci și Rédei, generarii lui Betlen, mergînd înainte cu 18.000 de ostași și cu 12 tunuri, mai multe orașe cu cuprins, între care au fost Villacul, cetatea cea mare, Váțul, Tirnávia, Níttria, Novigrádul și Neusolu; în luna lui octovrie Pojonul, unde se ținea corona Ungariei, și clenódiurile crăești încă s-au închinat prințului Betlen carele au poruncit de, în 20 de zile ale aceiaș luni, s-au făcut predicăția în beserica cathedrată.“ Așîderea scriu Brietie⁶, Brentan⁷, Spondan⁸ și Salardí⁹.

Iară Piasetchi¹⁰ scrie: „Gavriil Betlen, prințul Ardealului, foarte se năcăjea că pentru năvălirile polonilor în Ungaria, Moravia și Bohemia, nu-și poate isprăvi sfaturile care și le băgase în cap asupra Casei Austriei; și neavînd alt modru de a-i împedeca de la ajutoriul eii, pre împăratul turcesc nencetat îl ruga ca să se apuce de craiul leșesc și se-l silească ca se-i/chiame la apărarea țerilor sale și mai tare se cătrănișe, drept aceeaia, acelaș Betlen, că Cáspar Grațiani, domnul Moldovei, i-au fost prins cărțile ce le scrisese la împăratul turcesc și le-au fost trimis la Sigismúnd III, craiul Poloniei, prin care Betlen făgăduia turcului că cît mai curînd va bate Beciul și-l va închina turcilor. Cărțile acestea, cum că au venit în mîinile craiului, Andreiu Lipschi, al doilea logofăt al țerei, cel ce prin crăiasa se rădicasă la atîta vîlvă din dragostea ce o avea cătră Casa Austriei, descoperise lui Betlen prin solul crăesc ca acesta se înfrunte pe Betlen pentru unele ca acestea, spunîndu-i și omul carele le-au fost prins. Așadară mîniindu-se pentru aceasta Betlen pe Grațiani și aflînd cuvioasă pricină de a porni pe turci se trimită oști cătră marginea Poloniei, atîta au făcut asupra lui Grațiani la Poarta turcească, de aceasta au poruncit lui Schinder bașa ca se meargă în Moldova și, sau prinzînd sau fugărînd pe Grațiani dintrînsa, se pună în locul lui domn pe Radul.“ Așa vorbește Piasetchi, ci Petrițchi¹¹ arată că nu pe Radul, ci pre Alexandru VI l-au pus turcii în locul lui Grațiani, precum se va dovedi la anul viitoriu.

¹ Engel in *Recent. Hist. Val.*, part. I, p. 284. ² Filstich apud Engel, l. c. ³ Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. ⁴ *Acta diaetae Posoniensis anni 1619* inter gravamina 15 Iulii dictata. ⁵ Sethus Calvisius in *Opere chronologico*, p. 984. ⁶ Philippus Brietius in *Chronico universali* ad h.a. ⁷ Ignatius Brentanus in *Epítome chron. mundi christ.* ad h. an. ⁸ Spondanus in *Prolustione* ad ann. 1619, nro. 7. ⁹ Szalárdi Iános à *Siralmas Magyar*

*kronikának 2, könyv 4, részbén.*¹⁰ Paulus Piasecius in *Chronico* ad ann. 1620.¹¹ Petri-
cius in *Historia Poloniae*.

Anul 1620. La anul acesta zice Salardi¹: „Gavriil Betlen după ce au cuprins Pojonul cu toate părțile Ungariei, câte sînt dincoace de Dunăre, nu după multă vreme pre toți ungurii i-au tras la sine, și în anul 1620,
15 25 de zile ale lui avgust, ținînd scim în Neusol, s-au / ales craiu Ungariei; corona ungurească încă căpătînd-o, o au adus în Cașșovia și de-acolo în Eced.“ Iară Calvisie scrie²: „În anul 1620, zile 25 ale lui avgust, Gavriil Betlen în Neusol, la pofta solului turcesc, s-au ales craiu Ungariei și s-au vestit prin palatinul.“ Așîderea scrie Réischie³ și Brentan⁴.

Despre perirea lui Caspar Grațiani, domnului Moldovei, și despre războiul care l-au avut polonii cu turcii în anul de-acum pentru Moldova, scris-au Brietie⁵, Mireu⁶, Spondan⁷, Hofmänn⁸, Iulie Bell⁹, Puffendorfie¹⁰, Piasețchi¹¹ și alții, dară foarte încilcit și pre lung; unul pre-vestitul Enghel¹² s-au nevoit se descurce lucrul, drept aceaia dintrînsul așa țî-l pun înainte: „Noul sultan Osmán, așa dară, au poruncit ca Grațiani să se măzălească, și în locul lui să se pună Alexandru, fostul domn al Valahiei, și împlinirea poruncei s-au încredințat lui Schinder bașă; stările din pregiur arăta că turcii la mai mari se gată asupra polonilor, pentru că pre Ocinóvschi, solul polonilor, cînd au intrat în Țarigrad se înoiască legăturile, cu scândălă l-au priimit, întîmpinîndu-l Sul-bașa carele e mai mare preste hingheri. Schinder bașa încă nu s-au îndestulit numai cu oastea turcească, ci au chemat la sine și pre hanul tătăresc cu Murza Cantemir și au luat lîngă sine și pe munteni și pre ardeleni, pînă ce ș-au îmulțit oastea la 60.000. Grațiani după ce ș-au strîns toată averea și s-au gătit de fugă, n-au încetat a chiea întru ajutoriu pe Zolchievschi și mai pre urmă l-au și pornit de au intrat în Moldova cu 8.000 de ostași, afară de slujitorii cei mulți, carii, după cum scrie Piasețchi, pururea au îngreuiat armada leșească... Grațiani i-au fost făgăduit că va sta lîngă dînsul cu 15.000 de moldoveni... Ci trecînd Zolchievschi Nistrul, în 2 zile ale lui septemvrie din anul 1620, Grațiani,
16 în 7 septemvrie, numai cu 600 de călăreți au mers lîngă dînsul, mîntuindu-să că ceialalți vezînd puținimea polonilor s-au împrăștiat... Armada s-au tăbărit lîngă Țoțóra, și Grațiani au luat pe sine înștiințarea/despre

protivnici, dară nu multe au priceput. Vassemberg îl vinătuește pe Grațiani că din viclenie au tăcut despre armada turcească. În 17 septemvrie s-au ivit 300 de tătari și în 18 septemvrie au sosit toată armada turcească la cea leșească, ci Zolchievschi n-au putut socoti de cită putere este, drept aceaia în 19, fără de noroc s-au bătut cu turcii.... Zolchievschi seara după bătae au ținut sfat și s-au otărit ca a doaoa zi se mai țină o bătae, dară oștile se nu le sloboadă tare înainte, și, de nu le va sluji norocul, cu toate carrele să se tragă cătră Nistru. Ci neprietenii lui Zolchievschi au stîrmit noaptea că el dinpreună cu prietenii săi vrea se fugă și se lase tabăra de sine. Drept aceaia au și fugit din tabără Alexandru Calinovschi, prințul Samoil Corețchi, Strus și Grațiani, și vrea se fugă și ceialalți, dară Zolchievschi cu făclii aprinse au călărit prin tabără spunîndu-le tuturor că el este gata a suferi toate cu dînșii, și arătîndu-le că în mai mare primeșdie se vor pune de vor fugi, decît de vor remînea laolaltă. Și adeverat reu li s-au întîmplat celor ce au fugit, pentru că Calinovschi s-au înecat în Prut. Iară Grațiani au trecut cu moldovenii săi, ci fu ucis de dînșii ca pricina nenorocirei lor, sau, precum scrie Vassemberg, de un țeran întru a căruia casă au fost scăpat, și capul i s-au dus la Alexandru VI. Corețchi cu ceialalți s-au înturnat la tabără și în noaptea aceaia s-au jăfuit corturile celor fugiți. Pentru fuga acestora, pentru cei răniți și pentru osteneala și flămînzirea cailor celor din tabăra leșească, nu s-au mai ținut bătae de dînșii, ci s-au tras îndărăpt.... În 6 octomvrie era departe de Nistru și de Mohilóv numai o milă de pămînt, și noaptea următoare s-au împrăștiat toată tabăra leșească... Așa s-au prins Corețchi, Strus, Bălăban și alții. Corețchi după aceaia s-au spînzurat în Țarigrad, iară Zolchievschi s-au tăiat în fugă și capul lui s-au purtat prin tabăra turcească. Stanisláv Conietpólschi s-au prins și s-au dus rob la Țarigrad. O parte a tatarilor au trecut Nistrul de au prădat Russia și Podolia. Așa s-au sfîrșit războiul din anul acesta.“ Și așa s-au făcut și Alexandru VI domn Moldovei, despre carele mai multe voiu zice la anul viitoriu.

17 ¹ Szalárdi Iános à *Siralmas Magyar Kronikanak 2, Könyvènek 4 Részében*. ² Sethus Calvisius in *Opere chron.*, p. 986. ³ Ioannes Reiskius in *Appendice chronici Turcici*, lib. 4, cap. 2. ⁴ Brentanus in *Epitome* ad h.a. ⁵ Brietius in *Chron. universali* ad h.a.

⁶ Ubertus Mireus in *Commentario de bello Bohemico*, p. 84. ⁷ Spondanus in *Prohensione ad ann. 1620*, nro. 4. ⁸ Hofmannus in *Lexico*. ⁹ Iulius Bellus in *Laurea Austriaca*, lib. 4, p. 390 seq. ¹⁰ Samuel Puffendorfius in *Introductione ad Hist. Europaeam*, cap. 10, § 10. ¹¹ Paulus Piasecius in *Chronico ad h.a.* ¹² Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 257 seqq.

Anul 1621. Caspar Grațiani, domnul Moldovei, carele au perit în anul trecut, au trebuit se fie fost scris și la patriarhul Romei pentru ajutoriu, căci după moartea lui, adecă în 20 noemvrie din anul 1620, i-au respuns Paul V că se bucură pentru acelea care le-au pătrat spre mărirea lui Dumnezeu și înălțarea besericei, dară că-i pare reu căci nu-i poate da ajutoriu cel poftit, precum arată aceasta *Arhivul din Vatican*¹. Iară despre următoriu lui Caspar Grațiani, așa scrie preavestitul Enghel²: „Alexandru (VI), 1620—1621. Așa s-au chiebat următoriu lui Grațiani după știută istoria războiului de la Hotin. După Petrițchi fost-au el de neam grec și votâv vameșilor din Țarigrad, drept aceaia cunoscut la sultanul, și domnia o-au cumpărat cu bani: *novo anno novissimam potentiam pecunia adeptus*. Vasseberg scrie că țeranului carele i-au dus capul lui Grațiani, în loc de a-l dărui, i-au tăiat capul.

Grija cea mai mare a lui Alexandru (VI) au fost, ca se deșchidă sultanului Osman calea la cuprinderea Poloniei; drept aceaia s-au rinduit lîngă dînsul un capigî bașă ca se ia sama. În primăvara din anul 1621 au trebuit să se facă pod preste Dunăre. Gătirile aceste groaznice au deșteptat pe poloni de ș-au pus generariu mare pe Cărol Códchievici și au adunat laolaltă 35.000 de ostași, supt cea mai strînsă regulă, dară toată armada aceasta n-au avut fără numai 28 de tunuri, pînă ce n-au venit într-un tîrziu cozacii iarăș cu atîtea tunuri. Iară Alexandru (VI) au trebuit se trimită la poloni pre oarecare italian din Cândia, anume pe Vaptista Vevélli, cu formoase condiții de pace, dară cu adeverat
18 numai ca se șpionească.... La Codchievici era / și Petru Móghila, fiul prințului Simeon, carele acuma de mult lăcuia în Polonia ca surgunit și după moartea lui Zolchievschi aflasă patron pe Codchievici, precum și Bizețul, boieriul din Moldova. Codchievici așa de înțelepțește ș-au orînduit lucrurile, de mai nainte au luat Hotinul prin Stanisláv Lubomirski, apoi s-au sîrguit pentru zăhărea și ca se-și țină ostașii în rînd, și mai pre urmă în 15 avgust, tabăra ș-au așezat-o dînnaintea Hotinului.

În 30 avgust sosit-au în tabără și crăescul prinț Vladisláv (IV) cu 16.000 de ostași; în 30 avgust și în 1 septemvrie au sosit și cozacii la tabăra polonească, mult zvălindu-se cu turcii mai nainte. Sultanul Osman întracceaia se apropia, și Alexandru (VI) din Iași eșind l-au întimpinat. Iașii, după cum scrie Vasseberg, s-au aprins prin moldoveni de au ars. Oastea cea mai ușoară a moldovenilor o povătuia Bernávski, dușmanul cel mai mare al podolenilor. În 2 septemvrie au început scaramucele cele mai de-nsemnat ale războiului acestuia. Sînguri tătarii era la 80.000 întrînsul, și toată tabăra turcească se pornise asupra șanțurilor cozăcești, dară nu fără de multă vărsare de sînge. În oastea turcească era de față și Radul (XI), domnul Valahiei, carele în 13 și 14 septemvrie prin Vevélli au îndemnat pe poloni se facă pace cu turcii. Pe poloni îi asupra multe boale și mare ciumă de cai, zăhăreaoa încă le lipsea, generariul lor Codchievici așîderea murise în 24 septemvrie. Mijlocitori de pace era Radul (XI), domnul Valahiei, și Caterdzici, banul Craiovei. Închieturile păcei nă mult au folosit polonilor, măcar ce zic cei ce au scris despre războiul de la Hotin. Condițiile ce s-au pus spre folosul Moldovei, după Iacob Sobieschi, sînt acestea: «Ca în Moldova să se pună domn creștin și voitriu de bine polonilor, iară nu mahumetani; ca Hotinul să se dea îndărăpt moldovenilor; ca neguțetoria de îmbe părțile să fie slobodă; și ca se iase din Moldova amîndoa armadele.»³ Așîderea scriese Piasețchi³, Iulie Bell⁴, Lengnihie⁵ și Puffendorfie⁶.

Vasseberg⁷ scrie că Osman, împăratul turcesc, miniindu-se pe Alexandru (VI), domnul Moldovei, pentru că n-au apărat Hotinul, ci au lăsat de l-au cuprins polonii mai / nainte de a se face pacea de la Hotin, la sfîrșitul lunei lui avgust l-au tăiat dinpreună cu 400 de moldoveni. Așadară Alexandru VI, domnul Moldovei, n-au fost Alexandru IV Iliăș, fostul domn al Valahiei, precum s-au înșălat preavestitul Enghel la anul trecut, pentru că Alexandru IV Iliăș nu s-au tăiat în anul de-acum, ci iarăș au domnit în Valahia, la anul 1628. ⁸ Ci Vasseberg încă greșește cînd scrie că în locul lui Alexandru VI au urmat Radu XI, pentru că nu acesta i-au urmat, ci Stefan XI Tomșa cu a doaoa domniă, cum se va arăta la anul viitoriu și la anul 1623.

³ Alexandru Iliăș n-a fost omorit de turci, cum spune Vassenberg. Pornind de la afirmația lui Vassenberg, șincăi crede în mod greșit că are de a face cu un Alexandru IV în Moldova și cu un Alexandru IV, zis și Iliăș, în Țara Românească. În realitate este vorba de una și aceeași persoană: Alexandru Iliăș.

Calvisie⁸ așa scrie la anul de-acum: „Cu începutul lunei lui iulie din anul 1621, tătarii pînă în 12.000 s-au tăiat, fugărit și robit prin poloni din Moldova; în luna lui avgust, Gavriil Betlen iarăș au cuprins Tirnavia, dară Pojonul în zădar l-au cercat; în 20 septemvrie pornind din Tirnavia cătră Moravia, dinpreună cu Ioann Gheorghie, marhionul din Brandebürg, au cuprins Scalițiul și Strasnițiul.“

¹ Archivum Vaticanum, armario 45, tom. 15, p. 254. ² Engel in *Recentiore Hist. Mold.*, p. 259 seq. ³ Paulus Piasecius in *Chronico gestarum in Europa singularium* ad ann. 1621. ⁴ Iulius Bellus in *Laurea Austriaca*, lib. 5, p. 484 seq. ⁵ Lengnichius in *Iure publ. Poloniae*, lib. 1, cap. 2, nro. 6. ⁶ Samuel Puffendorfius in *Introductione ad Hist. Europaeam*, cap. 10, § 10. ⁷ Wasseberg in *Gestis Vladislai IV*, p. 97. ⁸ Sethus Calvisius in *Opere chron.*, p. 987 seq.

Anul 1622. La anul acesta așa scrie Brentan¹: „Gavriil Betlen, prințul Ardealului, au dat înapoi împăratului corona Ungariei, cu carea s-au încoronat avgusta, în seimul de la Șoprón, crăiasă Ungariei“. *Ortul și progressul neamurilor din Dachia*² încă zice despre Gavriil Betlen: „În anul 1622 au întors corona cea crăiască împăratului Ferdinând II lăsîndu-se și de titlul cel crăesc, drept aceeaia s-au numit de împăratul, prinț S. împărăției romanilor, prinț Ardealului și povătuitoriu Oppuliei și Ratiboriei“.

20 Precum scrie Samuil Cușevici³, tot întru acesta an au mers și Zbaravie, sol la Țarigrad despre partea / polonilor, pre carele l-au întîmpinat domnul Moldovei, Stefan XI Tomșa, sau, cum îl numește Cúșevici, Thoma, la Prut și i-au slobozit pe Vaptista Vevelli carele era prins în Iași, ca să-l ducă cu sine la Țarigrad să-i fie tălmăcieriu. Iară Radul XI, domnul Valahiei, la marginea țerei au trimis pre un boieriu întru întîmpinare și el numai în țeară l-au priimit dinpreună cu fiul său, Alexandru, carele în anul viitoriu va fi al cincilea în sireaoa domnilor muntenești; și fiindcă Radul XI era podágric, cu leptica au mers la Zbaravie de l-au ospătat și l-au cinstit și dăruit cu doi asturconi. Drept aceeaia Zbaravie au și iubit pe Radul XI, dară pe Stefan XI Tomșa, l-au urit și atîta au lucrut la Poarta turcească asupra lui, pînă ce l-au mazelit în anul viitoriu, cum vom vedea acolo.

¹ Ignatius Brentanus in *Epitome chronologica mundi christiani* ad ann. 1622. ² *Ortus et Progressus variarum in Dacia gentium*, p. 146. ³ Samuel Kuszevitz in *Narratione legationis Zbaravianae*, de anno 1622.

Anul 1623. Grigorie XV, patriarhul Romei, precum arată arhivul din Vatican¹, în 15 maiu din anul 1623, au scris lui Rudólf Cumín, adecă Radului XI, prințului Valahiei, pre carele îl laudă pentru stătornicia lui în credința cea adeverată și-i commîndă pe minoritul Andreiu Bago-slavichie, pe carele împreună cu 6 soți îl trimite în Valahia, Moldova și Bulgaria, ca se propoveduiască credința cea pravoslavnică. Așîderea commîndă lui Stefan Tomșa, prințului Moldovei, pe doi călugări. Din care commîndări chiar se vede că pînă în luna lui maiu din anul acesta, încă nu se mazălise Stefan XI Tomșa din Moldova, ci s-au mazălit după aceeaia, precum au mărturisit Cușevici, la anul trecut și Anónymul românesc, la anul 1619.²

21 Tot Anónymul românesc² așa vorbește și la anul de-acum: „Alexandru (V sau Coconul) Vodă, leat 1623, feciorul Radului (XI) Vodă, Mihnei. În domnia lui au robit turcii țeara și la leat 1625 au isprăvit minăstirea Radului Vodă, ce era făcută de tată-său,^b iar tată-său murind / în domnia Moldovei, au trimis de l-au adus mort și l-au îngropat în minăstirea lui; și l-au mazălit și pre el împărăția. Au domnit ani 5.“

După mazălirea lui Stefan XI Tomșa, preavestitul Enghel³ din Filștîh și din Cúșevici, cel la anul trecut adus înainte, așa cuvîntă: „Apărarea Moldovei mult o socotea pe vremile acelea turcii.. drept aceeaia, în anul 1623, de la zidire în anul 7131, au pus domn Moldovei pe Radul (XI, domnul Valahiei), la carea polonii încă l-au ajutat, după Cúșevici“.

Alexandru, fiul Radului, 1623— 1628.^c Din osebită mila turcilor cătră Radul cel podágric, s-au pus în locul lui Alexandru, fiul său cel mai tiner, pentru carele au ocîrmuit țeara unii boieri înțelepți. Iară după puțină vreme s-au rădicat niște călăreți din satele Monești, Ghirghîți

^a Ștefan Tomșa a fost mazilit în luna avgust 1623.

^b Mănăstirea Radu Vodă a fost ridicată de Alexandru II, tatăl lui Mihnea Turciful. Ruinîndu-se, Radu Mihnea zidește o nouă biserică, de proporții mai mari, în anul 1615. Biserica a fost zugrăvită de Alexandru Coconul în anii 1624—1625.

^c Alexandru Coconul, fiul lui Radu Mihnea, a domnit din avgust 1623 pînă în luna octombrie 1627.

și Ruș-de-Vede și au vrut se alunge pre Alexandru (V Coconul) din domniă, ca pre un tiner și nehnaric de a stăpîni. Ci numiții mai în sus boieri au adunat celealalte oști și mergînd la Monești au resipit pe rebelli. După aceasta iarăș s-au rădicat niște oameni ne odihniți din banatul Craiovei și au ales domn pre oarecare Paisie; dară și pre acesta l-au bătut boierii aceia. După toate acestea au chiebat Radul pre fiiul său Alexandru la sine, în Moldova, și l-au căsătorit cu fata lui Scarlati Șalípul, apoi Alexandru iarăș s-au înturnat în Valahia. Curînd după aceeaia au murit Radul în anul 1626 de pódagră, în Moldova; de-unde l-au dus Alexandru, fiiul său, și l-au îngropat în mînăstirea lui, cea întru cinstea preasîntei Troiță zidită, în București (nu în Tîrgovești). Supt Alexandru au prădat și tătarii țeara pînă în Olt, așa de reu, cît și după 70 de ani încă s-au cunoscut pustîirea lor pre multe locuri. Alexandru au domnit ani 5 și luni 9 și apoi s-au mazălit prin turci, în anul de la plăsmuirea luni 7136, iară de la Hs. 1628.“

Așa vorbesc și Anónymul nostru și Enghel despre Alexandru V sau Coconul, domnul Valahiei; ci eu voiu arăta la anul 1628 că el prin Gavriil Betlen s-au alungat.¹

- 22 ¹ Archivum Vaticanum, nro. 5, ann. 3, inter *Brevia Gregorii / XV*, p. 67 seq. ² Anonymus Valachicus in *Ms.* cap. 44. ³ Ioannes Christianus Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 284.

Anul 1624. Spondan¹ la anul de-acum așa scrie: „În anul de la Hs. 1624, luna lui maiu, s-au făcut pace între împăratul Ferdinánd II și între Gavriil Betlen, prințul Ardealului, prin carea Betlen s-au lăsat de titlul crăesc și de ocîrmuirea Ungariei. Tătuși ș-au ținut unele cădințe întrînsa, pînă cînd va trăi și altele și pentru moștenii săi, dobîndind și titlul de prinț al împărăției romanilor.“ Așîderea scrie Brentan²; iară Salardi³ zice: „După aceeaia adunîndu-se de îmbe părțile trimișii în Nichelsburg, s-au întocmit ca Gavriil Betlen să dea îndărăpt corona și să se lase de titlul crăesc, iară împăratul Ferdinand II se-i dea ducatul Opuliei și al Ratibóriei cu toate veniturile lor și pînă la moartea lui

¹ Alexandru Coconul a fost înlocuit în octombrie 1627 de către Alexandru Iliș, care reușise să cumpere domnia de la turci cu bani împrumutați de la grecul Scarlat Saegiu, socrul lui Alexandru Coconul.

se-i îngădue Cașșovia cu comitaturile Aba-Uivár, Bórșod, Zemplén, Bereg, Ugócea și Sabólci și cu cetățuicele Tocáiu, Cállo și Salmáriu, supt niscare condiții.“

Tot întru acesta an au trecut Cantimir-murza cu tătarii săi prin Moldova și Sniatîn de au prădat Russia, dară s-au bătut la Martinóv de Stanisláv Coniețpólschi, precum arată preavestitul Enghel⁴.

¹ Henricus Spondanus in *Prolosure* ad ann. 1624, nro. 3. ² Ignatius Brentanus in *Epit. chron. mundi christ.* ad h.a. ³ Szalárdi Iános à *Siralmas Magyar Kronikában*, l.c. ⁴ In *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 261.

Anul 1625. La anul de-acum numai atîta am aflat ce s-ar ținea de istoria aceasta, că Alexandru V Coconul, domnul muntenesc, în anul 1625 au isprăvit mînăstirea Radului Vodă din București, cum s-au zis la anul 1623, și doară în anul acesta s-au și căsătorit. Preavestitul Enghel¹ încă scrie: „În anul 1625, cozacii s-au pedepsit prin poloni, la marea Curacóvului pentru năvălirile asupra Crimului făcute prin dișii“.

¹ Ioann. Christ. Engel in *Recentiore Historia Moldaviae*, p. 261 /.

- 23 **Anul 1626.** „În anul de la Hs. 1626 (zice Calvisie¹), solii lui Gavriil Betlen, prințului Ardealului, venind în Berolin, acolo în 12 ianuarie cu numele prințului său au logodit pre Ecatharina, marhionissa Brandenburgului, fata electorului Ioann Sigismund, și în 16 ianuarie împreună cu dînsa au pornit cătră Ardeal și agiungînd în Cașșovia, acolo s-au ținut nunta cu foarte mare pompă.“

Radul Vodă, feciorul lui Mihail IV, domnului Valahiei, carele în Valahia au fost XI, iară în Moldova cel dintîiu, încă în anul de-acum au reposat, cum s-au arătat la anul 1623. Iară la anul acesta așa scrie preavestitul Enghel² despre dînsul: „Feciorul lui, Alexandru (V), au făcut se i se aducă trupul și să se îngroape în mînăstirea Sîntei Troiță din București. După cum scrie Ricánt, au lăsat Radul lui Alexandru, fiiului său, un million sau întunerec de galbini sau ducați, din carii au poftit turcii parte o sută de mii de ducați.“

Despre următorul Radului în Moldova iarăș preavestitul Enghel³ scrie: „După moartea Radului așa de puțin s-au amestecat polonii întru alegerea următorului lui, de tocma protivnicul lor s-au pus domn Moldovei, carele era cunoscut și plăcut turcilor din bătăile cele mai dinnainte cu polonii, Miron Bernavschi, 1626—1630“. Așa cuvintă preavestitul Enghel, ci în zădar numește el împotriva prințului Dimitrie Cantemir pe Miron, Bernavschi, și nu Bernovschi, pentru că Bernovschi se cetește și la anul 1563, dară Bernavschi nicăirea am cetit. Doară Miron Bernovschi este acela despre carele scrie Petrițchi⁴: „Era în tabăra împăratului Osman, în anul 1621, Bernovie, românul cel vestit pentru ura carea o avea asupra noastră și pentru jăfuirile Podoliei ș.c.“ Iară cum că ar fi domnit în Moldova Miron Bernovschi pînă la anul 1630, nu poci crede pentru acelea carele zice *Istoria Bălăcenească* la anul 1629.^a

¹ Sethus Calvisius in *Opere chronologico*, p. 995. ² Ioann. Christ. Engel in *Recentiore Historia Moldaviae*, p. 261. ³ Idem Engel, *ibidem*, p. 262. ⁴ Ioannes Innocentius Petricus in *Historia rerum in Polonia gestarum*, p. 93./

- 24 **Anul 1627.** Precum scrie Sussa de Smotrișio¹, Petru Mógihla în anul acesta 1627, s-au făcut arhimandrit în Peciár și după aceea, mitropolit în Chiovia. Preavestitul Enghel² încă scrie: „În luna lui iunie din anul 1627, amîndoi domnii românești, adecă și moldoveanul și munteanul au trebuit se trimită fieștecare cite 7.000 de oameni ca se facă o tărime la sbocatura Borystenului în Marea Neagră, pe sama turcilor, pentru împedecarea cozacilor de la tilhăriile ce le făcea pe Marea Neagră. ^b Tot întru acesta an se afla și mázilul Ioann Mógihla la Gavriil Betlen, prințul Ardealului, carele mázil se întituluia pre sine: «*Vajvodatus terrarum Moldaviae Valachiaeque Transalpinae legitimus ac perpetuus heres*», adecă: «Legiuit și de pururea moștean al voivodatului țerilor Moldovei și al Valahiei. Acesta au poftit slobozenie și de la Hossutóti, solul che-saro-crăesc, ca se poată costa și în țerile împăratului.»“

¹ Sussa de Smotrisio, pag. 82—121. ² Ioannes Christianus Engel in *Recentiore Historia Moldaviae*, p. 262.

^a Miron Barnovschi a domnit între anii 1626—1629. El a fost mazilit de Poartă în luna iulie 1629.

^b În luna iulie (și nu iunie), Barnovschi cu 6.000 de ostași a mers la Dașov (Oceacov) ca să repare cetatea pe care o stricaseră cazacii.

- Anul 1628.** Zis-am la anul 1623 că voiu arăta la anul de-acum, cum că Alexandru V Coconul^a, domnul Țerei Muntenești, nu prin turci s-au mázalit în anul de-acum, ci prin Gavriil Betlen, prințul Ardealului, căci scrie Samoil Gronschi¹: „Iară fiindcă nefiind de față prințul Gavriil Betlen, Alexandru, prințul munteneșc, mult năcăjise pre ardeleni, prințul Betlen ca să se izbîndească au trimis împotriva lui pre unul dintre căpitanii săi, anume pe Paul Iancio, cu o parte de oști, carele l-au surpat din scaun și l-au întirit la turci, iară în locul lui au pus domn pe Nicolae vistierul. Ci lucrînd și acesta cu nespuse modruri împotriva prințului Betlen, acesta au trimis asupra lui pre David Zolliomi, căpitanul Harom-sechiului, carele prinzîndu-l l-au adus la prințul Betlen de l-au băgat în temniță; nici l-au slobozit mai nainte de a se rescumpăra pre sine cu 16.000 de ducăți.“ Așiderea scrie Ioann Cheméni², numai cît zice că Béldi Chéleten au făcut acelea despre care scrie Gronschi că le-au pătrat
- 25 David / Zolliomi, apoi acestea adaogă despre Nicolae vistierul, întiritul domnul Valahiei: „Carele apoi au batjocorit pe prințul Gavriil Betlen, căci nu l-au știut dubi după bogăția lui, pentru că era grec foarte bogat. Din hainele și alte scule ale acestuia, mie îmi dăduse prințul Betlen o sabiă toată intrargișită. Întru aceste doao lucruri din Țeara Muntenească, țeara nu o au prădat ca următorii lui carii, atunci cînd s-au amestecat în trebile muntenești, nu pusese temeiul ca Gavriil Betlen, carele n-au avut vreo nevoe pentru faptele lui, pentru că făcuse temeiul și la Poarta turcească și din bunurile acelora astupase gurile oamenilor celor mari, de barba împăratului nu s-au apucat, vodă n-au pus, nici au ales, nici au cuprins țeară, nici ș-au luat tituli ca Bători Sigismúnd și Gavriil și ca doi Gheorghii Racóți, ale cărora smintele pînă în zioa de-acum le simțim.“ Vezi ce laudă dă desromânitul Ioann Chemeni celuialalt desromânit prinț, lui Gavriil Betlen, de este laudă a jăfui pre alții, ca se te înalți pre tine cu nedreptul!

Doară în anul acesta au prădat turcii Valahia, așa precum am scris la anul 1623, și Miron Bernovschi, domnul Moldovei, încă în anul de-acum au trebuit să se mázălească din scaunul său, pentru zisele *Istoriei Bălăcenești*, care le voiu aduce la anul viitoriu.

^a Alexandru Coconul a fost înlocuit de turci în anul 1627, la începutul lunii noiembrie. În anul 1628 domnea în Țara Românească Alexandru Iliăș.

¹ Samuel Gronzki in *Ms.* ad ann. 1627. ² Kemény Iános à *Maga Kézzel irt életemben*, p. 103.

Anul 1629. *Istoria Bălăcenească*¹, despre carea cuvîntaiu la anul trecut, așa grăește: „Domnia lui Alexandru (IV) Vodă Iliăș. Anul de la facerea lunei 7137, iară de la Hs. 1629. După ce au mazălit turcii pre Alexandru (V) Vodă Coconul, precum s-au scris mai în sus, iarăș au trimis domn pre Alexandru Vodă Iliăș, mutîndu-l din Țeara Moldovei în Țeara Românească, de care nu avem a scrie vreo istoriă, fiindcă noi încă la alții n-am găsit, fără cît zic că au domnit doi ani, deci mazălindu-l turcii, au pus în locul lui pe Leon Vodă, feciorul lui Stéfan (XI) Vodă, Tomșei.“ / **26** Anonymul românesc² încă zice: „Alexandru Vodă Iliăș, leat 1628, pus domn de la Poartă, și după doi ani iarăș Poarta l-au mazălit. Au domnit ani 2.“ Iară preavestitul Enghel³ scrie: „Alexandru Iliăș a doao oară, 1628—1630.^a Despre acesta nu pomenește alta hronica lui Filștîh și *Breviariul hronologicesc*, fără numai că după doi ani iarăș s-au mazălit. În anul 1631 au venit domn în Moldova. Poate fi că muntenilor încă din domnia cea dintîi le-au fost urit.“

Din zisele cele de la anul trecut ale lui Gronschî și ale lui Chemeni, chiar se vede că în locul lui Alexandru V Coconul nu au urmat nemîșlocit Alexandru IV Iliăș în Valahia, ci Nicolae vistierul, și așa Alexandru IV Iliăș în anul acesta 1629, cum zice *Istoria Bălăcenească*, nu în anul 1628, s-au făcut domn Valahiei, din domnia moldovenească mutîndu-se la cea muntenească.^b Din care cuvinte iarăș aceasta culeg că Miron Bernovschî mai nainte de a căpăta îndigenatul polonesc, în anul acesta 1629, trecuse la poloni, precum scrie Cantemir⁴, și în locul lui urmasa în Moldova Alexandru Iliăș cu întîia domniă,^c carele în sireaoa domnilor moldovenești au fost Alexandru VII și lui i-au urmat, în Moldova,

^a Alexandru Iliăș a domnit în Țara Românească pentru a doua oară, între anii 1627—1629.

^b Șincai face confuzii, pentru că izvorul de care se folosește — *Istoria Bălăcenească (Istoriile domnilor Țării Rumânești de Radu Popescu)* — este el însuși confuz. Am văzut mai înainte că Alexandru Cuconul domnește pînă în anul 1627. Contrar celor afirmate de Șincai, lui Alexandru Cuconul îi urmează nemîșlocit Alexandru Iliăș 1627—1629. La rîndul său, Alexandru Iliăș nu venea din Moldova, unde domniea între 1620—1621 și unde avea să domnească între 1631—1633.

^c În locul lui Miron Barnovschî a fost făcut domn al Moldovei Alexandru Cuconul, 1629—1630. Șincai confundă pe Alexandru Iliăș cu Alexandru Cuconul. Prima domnie a lui Alexandru Iliăș în Moldova a fost în anii 1620—1621.

Moisi Mógihla cu întîia domniă în anul de-acum, despre carele așa scrie preavestitul Enghel⁵: „Moisi Mógihla 1629—1631 (nu 1630), cu întîia domniă.^a După comitul Maiolín Bisaccioni⁶, Moisi Moghila au fost acela carele, ca un domn nou al Moldovei, pentru ca să se arate mulțemitoriu turcilor, din porunca caimacanului au lucrat de polonii au trimis pre Alexandru Piasecinschi sol la turci, și printrînsul au făgăduit că vor conteni pe cozaci de la tilhăriile ce le pătra pe Marea Neagră. Dinprotivă au făgăduit Moisi craiului leșesc cu numele Porței turcești că se vor opri tătarii de la ajutoriul muscanilor asupra polonilor. Ci precum scrie Bisaccioni, Moisi pre-ascuns au ținut cu muscanii și i-au încredințat că tătarii și de-aci înainte încă vor prăda Polonia. Starea cea mai de pre urmă împregiur dovedește că Moisi pentru dînsa s-au mazălit așa de rapede.“ Din carea poveste a lui Bisaccioni încă se poate chiar judeca că Moisi Moghila în anul de-acum au urmat lui Alexandru Iliăș în Moldova. Vezi și anul 1631. /

27 Moartea lui Gavriil Betlen, prințului Ardealului, încă în anul de-acum s-au întîmplat, care așa se scrie în *Ortul și progresul neamurilor din Dachia*⁷: „Apropiindu-se de moarte Gavriil Betlen au făcut testamînt sau diată și au lăsat împăratului Ferdinand II un cal înșălat, înfrinat cu sârsamuri foarte frumoase și scumpe și 40.000 de galbeni sau ducați; pre atîta au lăsat și lui Ferdinand III, fiului împăratului și încoronatului craiului unguresc și bohemesc; atîta au lăsat și împăratului turcesc. Iară Ecatharinei, muerei sale, au lăsat 100.000 de ducați, 100.000 de taleri și 100.000 de florinți (alții zic, numai zece mii de florinți, în bani mărunți) și cetățile Muncăciului, Făgărașului și Tocăiului cu dominiurile lor, făcînd pre împăratul turcesc ecsecutoriu diatei, iară pre împăratul Ferdinand II protéctor sau apărătoriu muerei și Ardealului. Murit-au din hydropisiă, în Bălgradul din Ardeal, în 15 noemvrie din anul Domnului 1629, în anul stăpînirii 18, al vîrstei 40, și s-au astrucat în 5 ianuarie din anul 1630.“ Așîșderea scriu Spondan⁸, Brentan⁹ și continuatorul lui Calvisie¹⁰.

¹ *Codex Valachicus ms. Balacianianus* ad ann. 1629. ² Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. ³ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 285. ⁴ Cantemir apud Engel

^a Moise Movilă domnește pentru prima dată în Moldova între anii 1630 (și nu 1629, cum crede Șincai) și 1631.

in *Recent. Hist. Mold.*, p. 262. ⁶ Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 263. ⁵ Il conte Majolino Bisaccioni, p. 399. ⁷ *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium*, p. 146. ⁸ Spondanus in *Prolusione* ad ann. 1629, nro. 13. ⁹ Brentanus in *Epitome* ad h.a. ¹⁰ Continuator Calvisii, p. 1004.

Anul 1630. După moartea lui Gavriil Betlen, precum scrie continuatorul lui Calvisie¹: „Ungaria-de-Sus s-au plecat împăratului Ferdinand II și pentru că le-au îngăduit în seimul de la Pojón se țină legea carea o vor voi, fieștecare casnic i-au dat câte patru florinți“. Înse Gavriil Betlen încă trăind se întocmise cu ardelenii ca, după moartea sa, Ecatharina se rămână prințesă Ardealului și frate-său, Stefan Betlen, se fie gubernator; ci așezemîntul acesta n-au ținut un an deplin, pentru că mindrin-du-se / Stefan Betlen cu feciorii lui, Petru și Stefan, atîta au lucrat pînă ce s-au pus gios Ecatharina, în adunarea țerei cea de la Cluș, din domniă, și în locul eii s-au înălțat Stefan Betlen tot întru aceeaia adunare a țerei, dară și acesta fu silit cătră sfîrșitul anului 1630 să se lase de domniă carea o au căpătat Gheorghie I Racóți, precum mărturisește acestea *Ortul și progressul neamurilor din Dachia*².

În Moldova nu s-au întîmplat în anul de-acum mai multe lucruri, fără numai acelea care le-am însemnat la anul trecut; iară în Valahia s-au mazălit Alexandru IV Iliăș dintru a doaoa domniă și s-au pus în locul lui, Leon I, despre carele *Breviariul hronologicesc*³ zice că au fost: „*figlio di Setffano Tompeja Vojvoda, principe di Moldavia*“, adecă: „fecior lui Stefan Vodă Tomșa, prințului Moldovei“; și Anonymul românesc⁴ scrie: „León I Vodă, leat 1630—1633, feciorul lui Stefan Vodă Tomșa, îngreuind țeara cu birurile, s-au spart, iară el punea pe boieri de plătea județele. Atunci s-au sculat Mateiu aga cu alți boieri și au pribegit în Ardeal, pe carii priimindu-i Gheorghie Racóți, cu multă dragoste, le-au dat unguri ajutoriu și venind preste Olt au luat și pe roșii de-acolo, și lovind strejile lui Leon Vodă le-au biruit, apoi lovindu-se cu însuș Leon Vodă, s-au biruit Mateiu aga și fugind s-au închis în mînăstirea Tismana, unde neputînd răzbi Leon Vodă, s-au întors cu oștile în București, și la întoarcere foarte reu au prădat oștile țeara. Aceasta auzînd-o Abază bașă ce era pe marginile Dunărei, au mișlocit

¹ Leon Vodă domnește între anii 1629—1632. Originea lui nu poate fi stabilită cu certitudine.

la Poartă de au dat domnia lui Mateiu agă Bessarab. În domnia acestuia au venit întîiu Cantacuzen Constantin Postelnicul în Țeara Românească, și doi frați ai lui la Moldova, și un frate al lui la Crîm. Au domnit ani 3.“

Care le scrieiu aci din Anonymul nostru, precum vezi, se țin de mai mulți ani și sînt prea pe scurt scrise. Eu drept aceeaia toate le voiu osebi după anii în carii s-au întîmplat și le voiu scrie, sau se zic mai bine, le voiu întoarce pe limba noastră din preavestitul Enghel carele le-au scris din Filștih, și unde nu se va nărăvi cu *Istoria Bălăcenească*, voiu pune și zisele aceștia. Iară preavestitul Enghel⁴ scrie: „León Stéfan au domnit ani 2, luni 6, zile 22, de la 1630—1633.... Împrotiva lui au / fost jălăbă că aruncă prea mare bir pre țeară. El avea în partea sa pe Matheiu agă, boier de frunte din satul Brîncoveni, feciorul vornicului Danciul din familia Bessarab. Acestuia i-au poruncit Leon Vodă ca se scoată birul de la țeranii din județul Romînași cel de preste Olt; și fiindcă birul era cu mult mai mare decît se-l poată plăti țeara cea cu totul stoarsă, țeranii au fugit care încătrău și boierii au fost siliți de prințul se plătească dînșii în locul țeranilor. Carea silă mult au serăcit pe boieri pentru că au trebuit se împrumute bani de la turci, ca se îndestuleze pe aprozii cei ce scotea birul, carii afară de bir mai trăgea de pre boieri pentru osteneala lor cîte 30 și cîte 40 de ducați. Matheiu aga vezînd aceasta, în loc de a plini porunca lui Leon Vodă, au fugit în Ardeal cu mai mulți boieri din Craiova, adecă: cu Aslân vornicul, cu Gheorgan și Mihail spătarii, cu Barbul păharnicul, cu Brădescul, cu Coșofanul, cu Dumitru slujeriul, cu Filisamul, cu Mitrea vistieriul.“ *Istoria Bălăcenească*⁵ pre boierii carii au trecut în Ardeal așa-i înseamnă: „Matheiuaga din Brîncoveni, Aslân vornicul, Gorgan spătariul, Barbul păharnicul, Brădescul, Mihail spătariul Coșofanul, Dumitru slujeriul, Fileșcanul, Mitrea vistieriul și alții carii au fugit pe plaiul Vilcanului la Hățeg, în Ardeal și i-au luat Racóți Gheorghie și Zolliomi David cu cinste și le-au dat odihnă.“

Despre Avram, arhiepiscopul Ahridei, zice *Viața Sînților*⁶ că pre vremea aceasta au mers în Pojon se cinstească moaștele Sîntului Ioann celui Milostiv și cu îmblarea aceeaia au mărturisit că el au auzit din rostul marelui logofătului patriarciei din Țarigrad, carele era om de 90 de ani, cum că sînte moaștele acelea le-au căpătat în dar Matia Corvinul, craiul unguresc.

¹ Continuator Calvisii, p. 1004. ² *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium*, p. 147 seq. ³ *Il breviario chronologico*. ⁴ Engel în *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 285. ⁵ *Ms. codex Balacianianus* ad h.a. ⁶ *Acta sanctorum* Ruinarti ad diem 23 Ianuarii. /

30 **Anul 1631.** Mai înainte de a însemna ce s-au întâmplat la anul de-acum în Valahia, iată îți pun înainte cuvintele lui Chemeni Iánoș carele scrie așa: „În anul 1631, cît s-au ales Racoți prinț Ardealului... un Ioann Vodă mazil, fecior de vodă, încă s-au lipit de prințesa Ecatharina și începuse a aduna oaste cu banii eii Numitul Ioann Vodă luasă din banii prințesei pînă cînd am îmblat eu la Oradea-Mare, 6.000 de florinți, din Făgăraș. Eu drept aceea în patru zile agiungînd din Orade în Făgăraș... că și pentru prilej și din voia mea, numai seara am intrat în cetate, cînd numai poarta cea mică era deschisă... și m-am dus la obicinuit sălașul meu, și atunci mai pre la 11 ceasuri mersă afară Ioann Vodă din cetate și fiindcă avea de doao ori mai mulți cu sine de cum eram eu cu strejarii, atunci m-am ogoiat... a doaoa zi am trimis la Ioann Vodă spunîndu-i ca se nu îndrăznească a intra în cetate, ci cu toată oastea sa se meargă la oștile țerei și ale prințului, pentru că și el încă este întrupat țerei. Trimis-am lui și orînduiala prințului și i-am vestit că nu-l voiu slobozi înlăuntru. Iară el mi-au respuns că cetatea nu este a mea, el încă este șerbul doamnei cetăței, nu se va duce airea, ci numai în cetate; unde venind eu încă am făcut toate gătirile și cînd vinea pre lîngă șanț, m-am suit și eu pe zid și trăgînd porțile în sus, am poruncit de au întins puștile asupra lui... El încă s-au înturnat îndărăpt. Doamnă-mea Ecatharina încă n-au luat lucrul în glumă, ci au trimis doi șerbi ai săi, de m-au întreat ce-mi este voia, și eu mergînd la dînsa i-am spus adeverul. Drept aceea Ioann Vodă s-au dus în treabă-și, dară n-au mers la Racoți, ci în Moldova, unde era vodă bade-său, Moisi, pre carele așîderea l-au înșălat, pentru că făcîndu-i de știre despre mergerea sa și așteptîndu-l acesta cu toată cîntea, numai slugile și le-au trimis la dînsul, iară el numai cu trei lîngă sine s-au dus prin Țeara Leșască mai pînă la craiul Sveției poruncind căpeteniilor șerbilor săi, ca se meargă întiu la Moisi Vodă și de-acolo se treacă la al doilea bade al său, la Petru Vodă carele era om de beserică și mitropolit în Chiovia, unde / au mers și Ioann Vodă, cînd s-au înturnat și s-au întilnit cu șerbii săi. Iară bade-său vlă-

dica dărîndu-l cu multe scule, din Polonia au venit în Ungaria, dară în Ardeal a se înturna n-au cutezat, ci s-au lipit de domni Prinii și printrînșii ș-au cerut ertăciune; și fiindcă și eu tocma atunci mă logodisăm cu una din familia aceasta, măcar că mă sfădisăm cu el mai nainte, ca un creștin l-am ertat și i-am întocmit lucrurile la prințul Racoți, de au venit în Ardeal, ba încă și simbrie bună i-am cîștigat, pentru că de au și eșit tocma atunci Ecatharina din Ardeal și s-au împreunat cu Ciachi, lui Ioann Vodă nu i-au plăcut a remînea la dînsa, ci au venit în Ardeal, unde au și murit după mai lung timp.

Iară Ioann Vodă acesta au fost frate dulce cu Gavriil Vodă. Porecla le-au fost Moghila și au fost din vechie familia domnească, frați cu numiții Moisi și Petru, dintre carii Moisi au fost domn în Moldova, iară Gavriil în Valahia, și mazălindu-să Moisi de o dată s-au dus la Poartă, dară mazălindu-se a doaoa oară, n-au mai mers la Poartă, ci s-au dus în Țeara Leșască și acolo au și murit. Gavriil, după ce s-au mazălit, n-au mers la Poartă, ci au venit în Ardeal, dinpreună cu Ioann, pe carele îl ținea lîngă sine la Gavriil Betlen, pe carii anevoe i-au mîntuit de mîna turcilor carii îi cerea; nici i-au putut almintrelea mîntui fără numai prin îndigenarea lor, prin carea i-au făcut mădulări Țerei Ardealului. Gavriil s-au și însurat luînd pre Elisaveta Zolliomi, văduva lui Mihail Imrefi și sora lui David Zolliomi, carea și noao ne-au fost frăție, dară almintrelea au fost muiere cu nărav reu, însofîndu-se mai nainte cu Gavriil Batori, apoi cu alți blăstămați... Lui Ioann Vodă încă i-au fost dat Mînradea pînă la o vreme, și amîndoi frații au murit în Ardeal.“

32 Din zisele acestea ale lui Chemeni, chiar se vede că Moisi Mógghila în anul de-acum au domnit oare cîtăva vreme în Moldova, și așa cu cale am îndreptat eu hronologia preavestitului Enghel, la anul 1629. La anul de-acum scrie acelaș Enghel ² precum urmează: „Alexandru, feciorul Radului (XI) au domnit (în Moldova) cinci luni / (nu pînă în anul, ci) în anul 1631. Fost-au domnul Valahiei acesta; după însemnarea din Iași, s-au pus domn în Moldova, dară fiindcă era foarte tiner, numai cinci luni au domnit și s-au surpat prin Alexandru Iliăș carele au domnit 2 ani, de la 1631—1633.“^a Aci trebuie însemnat că Alexandru Coconul,

^a Șirul domnilor Moldovei între 1629—1633 este următorul: Alexandru Coconul, fiul lui Radu Mihnea, 1629—1630 (10 luni); Moise Movilă, 1630—1631; Alexandru Iliăș, 1631—1633.

fiiul Radului XI, carele au fost V între domnii muntenești, între cei moldovenești este VIII, și Alexandru Iliăș cel IV în Valahia, în Moldova este VII.

Iarăș despre Ardeal, continuătorul lui Calvisie³ așa scrie: „În anul de la Hs. 1631, Gheorghie Racoți dobîndește Ardealul prin întocmire, după ce solul văduvei Ecatharinei n-au lucrat în Țarigrad pentru Stefan Betlen, ci pentru Racoți; pentru carea faptă au și înecat pe sol. Așișderea scrie Reischie⁴.

În cît este pentru Valahia, preavestitul Enghel⁵ așa mîna înainte istoria cea la anul trecut începută: „Toți boierii aceștea au lăcuit împreună în Ardeal și au avut hrană și cîste de la prințul Gheorghie Racoți și de la nobili, pentru că și ei mersese cu oastea lui Racoți pînă la Tocaiu, în anul 1631, și ajutase de au bătut pre oastea împăratului Ferdinand II, precum mărturisește hronica lui Filștih. Iară León Vodă au scris de mai multe ori la Matheiuagă și la ceialalți boieri, ca să se întoarcă îndărăpt în Valahia, făgăduindu-le amnistie sau ertare și îndreptarea jalbelor lor, ci ei n-au voit a se înturna și la a treia chiemare.“ *Istoria Bălăcenească*⁶ zice: „Trimis-au și pe părintele Theofan, episcopul (doară al Rîmnicultui) și pe Hriza vornicul cu cărți la pribegi, ci iarăș n-au vrut se vină“. Carea zisă eu o înțeleg despre a treia trimitere la Matheiu agă și la ceialalți pribegi.

¹ Kemény Iános à *Maga életebén* ad h. a. ² Engel in *Recentiore Historia Moldaviae*, p. 263. ³ Continuator Calvisii, p. 1005. ⁴ M. Ioannes Reiskius in *Appendice Chronici Turcici*, lib. 4, cap. 3. ⁵ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 285. ⁶ *Ms. codex Balacianianus* ad h.a.

33 Anul 1632. La anul acesta, așa scrie continuatorul lui Calvisie¹: „În anul de la Hs. 1632, prințul Ardealului (Racoți Gheorghie I) la atîta s-au adus prin craiul / Sveției, de au întors armele asupra Ungariei-de-Sus, din îngăduința sultanului (Amurat IV), pentru oprirea legii protestanților, pentru înțelegerea văduvei Ecatharinei cu palatinul și pentru niscare cădințe... Patriarhul Romei au făgăduit împăratului Ferdinand II că pe fieștecare lună îi va da cîte 24.000 de taleri, tătusi nu înceta a lucra pentru pace.“

Iară preavestitul Enghel² din hronica lui Filștih, așa mîna înainte istoria pribegilor din Valahia, cea de la anii trecuți: „A patra oară, au trimis Leon Vodă la pribegi, în Ardeal pe logofătul Radu din Dașsa cu noao făgăuință și jurămînturi, ci acesta sosînd la tîrgul Șih (doară Jiu), în marginea ținutului Craiovei, despre Hățeg, s-au întîlnit cu oști ardele- nești și cu roșii întrarmați, supt povățuirea păharnicului Barbul și a spătariului Mihail, ca alor niște mergători înainte, pre carii îi urma ceialalți pe plaiul Vilcanului. Radul logofătul fu prins, dară soțiile lui au scăpat cu fuga și au înștiințat pe Leon Vodă despre venirea pribegilor. Leon Vodă drept aceaia au adunat pre cîți au putut în pripă și supt povățuirea spătariului Mihnea celui Mare i-au trimis ca se stea împotriva celor ce venea înainte, ci avantgarda aceasta a lui Leon Vodă au nimerit preste toată oastea pribegilor, carea se povățuia de Matheiu agă, la satul Ungurei și așa s-au înfrînt, de numai Mihnea spătariul au scăpat cu mare nevoe din bătea a aceaia. Leon Vodă pentru toată întîmplarea, trimesese mai nainte pe muierea sa la Giurgi și el însuș, în persoana sa, au eșit în 31 avgust, după cărindariul cel vechiu, din anul de la facerea lumii 7139, iară de la Hs. 1632, cu mare oaste, întru întîmpinarea pribegilor la satul Priseceni; aci au ținut Leon Vodă mare sfat despre războiu, au încredințat povățuirea oștilor unui boieriu și dînsul, după ce au plătit pe toți ostașii și i-au îndemnat ca se-și plinească deregătoriile și detorințele, s-au înturnat în București. Oastea lui Leon Vodă s-au tăbărit lingă mînăstirea lui Pana vistieriului, la calea care duce cătră Giurgi; iară oastea lui Matheiu agă au trecut preste Dealul viilor, unde bătîndu-se vitejește, mai pre urmă au biruit oastea lui Leon Vodă. Prinsu-s-au / Preda Brancoveanul, nepotul lui Matheiu agă, carele cu mulți bani ș-au rescumpărat viața de la Leon Vodă, Pușa armașul, pe carele l-au tras în țapă, și Radul logofătul (din Deșa, cum zice *Istor. Bălăcen.*), apoi 40 de ostași ungurești, pre carii i-au trimis la împăratul turcesc. Murit-au în războiu Adam banul și Preda Floricaul din satul Greci. S-au rănit Voicina, căpitanul sirbesc, însuș^a Matheiu agă, spătarii Theodosie și Gorgan, Dumitru slujeriul, Barbul păharnicul și Petru slujeriul; și acești răniți toți dinpreună cu ceialalți biruiți au fugit în mînăstirea Tismana, unde

34

^a Textul este corupt. Acest „insuși“, ca și continuarea logică a lui, ne arată că Matei aga și ceialalți boieri înșirați după el au fost răniți. În *Letopiseșul Cantacuzinesc* (Cronica lui Filștih) nu e „insuși“, ci după punct urmează: „Iar Matei-aga l...“

îndată s-au închis de ban Boul, cumnatul lui Leon Vodă și de Nedelibul Boitangul (*Istor. Bălăce.* zice: Nedel Coboteanul), carii în zădar au cercat în trei zile se bată minăstirea, căci Matheiu agă cu ai săi s-au apărut tocma vitejește, drept aceeaia generarii lui Leon Vodă, de minie au prădat ținutul Craiovei și s-au întors. Atunci Matheiu agă cu ai săi au eșit din Tismana și au mers la satul Isvarna, în curtea lui Stoica celui bătrîn carele însuș i-au arătat calea preste munți și așa au trecut iarăș Matheiu agă în Ardeal. Iară Leon Vodă trimisese pe căpitanul Gorman cu oști ca se-l cerce, carele neaflîndu-l, a doaoa oară au jăfuit ținutul Craiovei.“ Așîderea scrie avtorul *Istoriei Bălăcenești*³.

¹ Continuator Calvisii, p. 1007. ² Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 285 seq.
³ *Ms. codex Balacianianus* ad h.a.

Anul 1633. Merge mai încolo preavestitul Enghel¹ și scrie: „Întimplările acestea, prin care așa s-au stricat Valahia și care se imputa lui Leon Vodă și grecilor, pre carii îi chiamase el din Țarigrad, venind la urechile lui Abaza bașa din Nicópoi, acesta s-au dus în Țarigrad și au sfătuit Poarta ca pentru odihna țerei se pună pe Matheiu aga domn în Valahia; și de o dată au și înștiințat pe Matheiu despre aceasta prin preotul Ignatie sîrbul, carele au aflat pe Matheiu în Făgăraș și i-au spus lucrul. Iară Leon Vodă pre aceasta vreme a cincea oară au trimis la pribegi și încă și la Racoți, prințul Ardealului, pre vlădica Grigorie, pre Ivașcul vornicul / și pe Grigorie cômîsul cu cărți, ca, cu cuvinte blinde și cu jurată amnistia, se aducă pe pribegi să se întorne la căsile sale. Unii au și ascultat de vlădica și de soțiile lui, adecă Filișcanul, Coțofanul, Brădescul, Petru slujeariul, Petru de Poiană, și Ivașcul din Gaia, pre carii Leon Vodă i-au priimit, după făgăduința sa, și dăruind pe fieștecarele cu cîte un căftan, le au întors deregătoriile lor. Pre aceștea i-au urmat Aslan vornicul, pre carele i-au făcut ban de Craiova. Curînd după acestea s-au plinit și voia lui Abaza-bașa, pentru că în 2 iunie din anul de la facerea lumii 7140, iară de la Hs. 1633, au venit poruncă de la Poartă să se mazilească Leon Vodă și să se ducă în Țarigrad. Boierii, cît au înțeles aceasta, îndată au trimis pre oarecare Dragoșin la Matheiu aga în Ardeal, înștiințîndu-l despre mazălirea lui Leon Vodă și chiamîndu-l

acasă. Iară Matheiu aga cu cinci zile mai nainte de a lua vestea aceasta trimisese pe cumnatu-său, Gorgan spătariul, la Alexandru Iliăș, domnul Moldovei, se facă legătură cu dînsul, neștiind că în locul lui Leon Vodă s-au numit domn muntenesc Radul (XII), fiul lui Alexandru Iliăș, pentru care lucru, fără de lege s-au omorit Gorgan spătariul în Moldova. Matheiu aga bucurîndu-se de mazălirea lui Leon Vodă, și, precum grăește hronica lui Filștih, sătul de pînea streină, ș-au luat zioa bună de la Racoți și de la nobilii din Ardeal; iară Racoți socotind slujba carea i-o făcuse Matheiu aga în anul 1631 la Racomez, i-au dat bună pază întrarmată, supt povățuirea căpitanului Vaidabúna, și l-au slobozit. Așa au pornit Matheiu aga de la Caránșebeș, în 2 avgust din anul 1633, și stația dintîiu o au ținut în satul Coneni din ținutul turcesc, unde l-au întîmpinat oarecare boieriu din Rușáva și i-au împrumutat atîția bani de cîți au avut op. Pe plaiul Drinóvului au intrat în Valahia și s-au tăbărit în cîmpul Prisniei, ca se privească cum vor merge lucrurile.“

„Întreaceaia sultanul (Amurat IV) numise domn Valahiei pe Radul (XII), feciorul lui Alexandru (VIII) Iliăș, domnului Moldovei, în anul 1633. Ci cît au agiuns Matheiu / în patria sa, dincolo de Olt, îndată s-au adunat la dînsul toți boierii cu toți roșii din țeară și ținînd sfat laolaltă au judecat ca țeara fiind că este prea stoarsă și serăcită, se nu o dea mai mult pe mină de domn strein și mai ales pe mină de grec; drept aceeaia pe Radul (XII) încă se nu-l aștepte ca se vină se-i sugă de nou. Așadară ei chiamînd pre Dumnezeu întru ajutoriu au ales domn șie pe Matheiu aga, preste voia lui, și l-au dus în Nicopoiu la Mehmet Abaza bașa, prietenul lui, carele îndată l-au îmbrăcat cu căftan și l-au numit prinț Valahiei, și Matheiu aga încă acest titul și l-au dat în cărțile ce le-au trimis înainte: «Ioann Matheiu voivod, din mila lui Dumnezeu prințul Țerei Muntenesti. Bașa i-au dat și vro cîtăva oaste turcească lui Matheiu ca cu atîta mai luminată se-i fie întrarea, și așa pornind Matheiu Vodă în 17 septemvrie din anul 1633, de la Abaza-bașa, în 20 de zile ale aceiaș luni au intrat în București.

Unii dintre boieri tătuși nu voia se fie domn Matheiu aga, precum Nicúla vistieriul, Hrizza vornicul, Papa logofătul, Nicula Cantharisul, Dumitru Dudescul, Nagul-aga și alții; aceștea au trecut în Moldova și s-au lipit de Radul (XII), numitul domn de la Poartă. Iară Radul Vodă cu buzduganul, steagul și celealalte stemme de domniă n-au venit pe calea

obicinuită din Țarigrad, ci Dunărea au trecut-o pre la Oblucîță și cei ce-l aștepta, aduna ostași pe bani la Rémna. Matheiu Vodă nu mult au lăsat tabăra sa la București, ci au trimis oști spre Buzeu, supt povățuitorii Mihail Coțofanul și Radul din Deșa, la a căroră apropiare, boerii de la Remna, s-au tras în ținutul Moldovei la riul Siretului, unde s-au întîlnit cu Radul Vodă și despre toate au înștiințat pre Alexandru Vodă Iliăș. Trimis-au și pre doi boeri, pre Calóte cluciarul și pre Andreiu vornicul cu cărți, ca se le împrăștie între munteni și mai virtos între roșii ca să se lase de Matheiu Vodă, pre care i-au prins ostașii și ducîndu-i la Matheiu Vodă, acesta nu i-au vătămă, ci i-au slobozit dojenindu-i ca se îndemne și pre ceialalți boeri să se întoarne acasă, iară boerii n-au gîndit cu aceaia și au chemat întru ajutoriu pe tătari; 37 și așa toată gloata tătarească, moldovenească, a boerilor / celor fugiți și a turcilor carii se trimesese cu ceausul Schimni se așeze pe Radul Vodă în scaun, au intrat în Valahia și o au jăfuit. Iară Matheiu Vodă ș-au așezat tabăra nu departe de București, spre Dudești. Tocma acolo au sosit și Radul Vodă cu ai săi și trecînd la Obilești podul de preste Colentina, s-au tăbărit supt mînăstirea vornicului Dan; în 25 octomvrie s-au lovit fruntea amînduror taberilor supt mînăstirea Plumbuita și bătîndu-se cu mare rîvnă, mai mult au pătimit tabăra Radului Vodă. A doaoa zi, într-o duminecă, s-au ținut războiul cel mai mare. Generarii cei mai de frunte despre partea lui Matheiu Vodă era la călăreți spătariul Theodosie, feciorul vornicului Vîntilă, și spătariul Gheorg, feciorul logofătului Lupul; la pedestrași sau roșii, vornicul Ivașcul, păharnicul Barbul Belganul și Broudescul.^a Între dărăbanți era căpitani Oprea aga și Lupul, dară cum zice hronica lui Filștiș, cel mai mare generariu era Mihail arhanghelul, ajutătoriu lui Matheiu Vodă; dinprotivă despre partea Radului Vodă ajutătoriu au fost murza tătarec, Orác. Războiul au ținut pînă în noapte; și mai ales tătarii se lupta cu atîta mînie de se amesteca cu oastea lui Matheiu Vodă, tătuși biruința de cătră noapte s-au plecat spre Matheiu Vodă. Radul Vodă au fugit cu capul gol din bătae și ostașii lui Matheiu Vodă nu înceta a-l goni și pre el și pre ostașii lui, dintre carii au perit afară de mulțimea tătarească și moldovenească, Nicula vistieriu și Papa logofătul. Iară cu Radul Vodă au scăpat la Moldova Hriza

^a În *Letopisețul Cantacuzinesc* e vorba de „Ivașco vornicul Băleanul, și Barbul păharnicul Brădescul”...

vornicul, Mihail spătariul, Catariciul, Vasiliáchi aga^a și Dumitru Dudescul. Prinsu-s-au mulți dintre boierii carii ținea cu Radul Vodă, dinpreună cu turcii și cu ceausul Schimni, căroră nu le-au făcut reu Matheiu Vodă; drept aceaia, ceausul toate stemmele, ce le adusesse pre sama Radului Vodă, le au dat lui Matheiu Vodă. Mofila cea mare de lîngă București spre Dudești, și acuma arată locul unde au fost bătaia. Așa Matheiu Vodă cu biruință s-au înturnat în residenția sa și, după ce au mulțemit lui Dumnezeu, în 5 noemvrie au mers în Nicc^{poiu}, la prietenul său să se sfătuiască / cum să lucre la divanul turcesc ca se remînă țeara în pace și el în domnia eii... Fiînd el la Abaza-bașa, în 15 noemvrie au sosit un capigi-bașa carele i-au adus un căftan foarte formos și i-au dat de nou stemmele cele ce le luase de la Radul (XII) Vodă, și așa s-au înturnat Matheiu Vodă, întărit domn în Valahia.“ Așîderea scrie și *Istoria Bălăcenească*².

38

Iară Chemeni Ianoș³ scrie: „Între celealalte cu aceasta foarte vătămase prințul Gheorghie I Racoți pre împăratul turcesc, că în anul domniei sale al doilea sau al treilea, numai pentru folosul său s-au amestecat în trebile Țerei Muntenesti; la carea Nághi Pál l-au așîțat mai tare, pentru că lui îi și făgăduisă și dăduse mai multe. Pe Matheiu aga carele pribegise din Valahia în Ardeal, îngăduindu-i se-și adune pre-ascuns oaste în Ardeal și mai ales în ținutul Hațegului și al Hinedorei, l-au slobozi se meargă împrotiva domnului de-atunci, celui de la Poartă pus, carele prinzînd de veste au eșit înaintea lui Matheiu și l-au bătut. Dară Matheiu gătîndu-se de nou în Ardeal, iarăș au mers asupra lui (Leon) Vodă și l-au scos din scaun. După aceaia trimețînd Poarta pre alt Vodă (pe Radul XII) asupra lui, cu carele era capugi-bașa împărătesc cu steagul și cu buzduganul și cu mulți boieri, Matheiu bătîndu-se, pre acela încă l-au învins și au luat el steagul și buzduganul; capugi-bașa numai departe stînd și privînd, care lucru greu au căzut turcilor. Pe vremea domnilor acestora mai mult de o sută de mii de florinți au smult prințul Racoți de la dînșii, din carii bani o parte pînă la o vreme o au ținut în Făgăraș.“ Așîderea scrie Samuil Gronschi⁴.

^a Textul, cu toate că urmează *Letopisețul Cantacuzinesc*, este corupt. Pentru „Catariciul Vasiliachi-aga” trebuie să înțelegem „și Catargiu, și Vasilache-aga”...

¹ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 286 seqq. ² Ms. codex *Balacianianus* ad h.a. ³ Kemény Iános à *Maga életében* ad h.a. ⁴ Samuel Gronzki in *Elencho* ms. ad annum 1632.

Anul 1634. După ce-au biruit Matheiu Vodă Bessarab pe Radul XII, numitul de la Poartă domnul Valahiei, precum s-au arătat la anul trecut, tot întru acelaș an,^a după cum scrie iarăș preavestitul Enghel¹ din
39 Filștîh: / „În 13 dechemvrie^b au arăduit Matheiu Vodă cătră Țarigrad ca prin daruri cu atîta mai tare se-și întemeieze domnia. Petrecutu-l-au pînă acolo prietenul său, Abaza-bașa și Solimán aga cu mitropolitul Grigorie, episcopul Theófil, mulți boieri mari și mici și cu călăreți și pedestrași sau roșii. Prințipissa Ilina numai pînă la un loc l-au petrecut, și în 18 dechemvrie s-au înturnat îndărăpt (precum mi se pare nu la Tirgovéști, ci), la București.^c Matheiu, în 5 ianuarie din anul 1634, au agiuns în Țarigrad și au descălecat la seraiul moldovenesc. Întraceaia zi s-au dus și la viziriul (precum e de a se crede, nu cu mîinile goale) carele l-au dăruit cu un căftan domnesc. Deci de la 5 pînă la 20 ianuarie s-au ogoiat acasă, așteptînd sfîrșitul pîrei carea o avea cu Radul înaintea divanului, și s-au și făcut în vremea aceeaia toate, cîte s-au putut face de greci asupra lui. Pentru că era atunci în Țarigrad un boieriu grecesc anume Chyrie Cilibi care putea întra la viziriul după plăcerea lui; acesta înțelegîndu-se cu grecii, cu grecoicile și cu turcoicile, au dat cu numele lor o scrisoare înlăuntru, la viziriul, în carea se jăluia că pentru vina lui Matheiu Vodă la unii și la unele le-au perit în războiu feciorii, la altele bărbații, la toți și la toate nepoții, ginerii și cumnații. În 20 ianuarie au sosit și boerii cei muntenești carii pribegise în Moldova, adecă Dumitru Dudescul, Vasiliachi aga, Mitrea pitariul și trei șerbi ai vornicului Hriza, adecă scriitoriul^d Danciul, Damaschin și votavul Radul,

^a Cu toate că Șincai pune evenimentele care însoțesc înscăunarea lui Matei Basarab sub anul 1634, tot ce se petrece pînă la 1 ianuarie a avut loc în cursul anului 1633.

^b În *Letopisețul Cantacuzinesc* datele nu corespund cu cele folosite de Șincai. La 15 decembrie a venit de la Poartă un capugi-bașa să-i aducă steagul de domnie lui Matei Basarab, iar la 16 decembrie (și nu la 13) a plecat Matei Basarab la Constantinopol.

^c Presupunerea lui Șincai este confirmată de *Letopisețul Cantacuzinesc*, unde se spune că doamna Elena „venit-au în scaun în București, marți, dechemvrie 18 dni”.

^d Șincai folosește termenul de „șerb” în locul aceluia de „slugă boierească”. În timp ce primul desemnează pe țaranul legat de pămînt, cel de-al doilea are sensul unui funcționar boieresc. Danciul era un scriitor, ca și Damaschin, însă termenul folosit în epoca la care se referă textul era acela de logofăt, în cazul în care ocupa o funcție mai însemnată, sau de pisar.

dinpreună cu solii lui Alexandru (VII) Iliăș (domnului Moldovei), carii cu gura și cu scrisoare au pîrit pe Matheiu Vodă. Ci banii și prietenii lui Matheiu Vodă mai tari era decît de a se putea birui prin toate pîrile vrășmașilor. Drept aceeaia sultanul Amurat (IV) numai pre deasupra le-au căutat și pe vrășmașii lui Matheiu Vodă i-au îndreptat la viziriul. În 27 ianuarie s-au luat pîrile în divan și a doaoa zi au mers boerii lui Matheiu Vodă înaintea divanului, de au arătat că grecii n-au alt scop, fără numai se strice Valahia carea e grădina împăratului și jitnița Țarigradului. Văzînd / grecii că nu pot învinge pe Matheiu Vodă, toți s-au ascuns și împăratul însuș l-au întărit domn Valahiei. În 3 februarie iarăș au mers Matheiu Vodă la împăratul se-i sărute mîinile, carele nu numai lui, ci la fieștecare boieriu dintre cei ce era cu dînsul, le-au dăruit cîte un căftan și lui de osebi i-au dat stemmele domniei. De-aci au mers Matheiu Vodă la seraiu petrecut de ianiciari cu atîta pompă, cîta n-au mai avut altul înaintea lui. Acestea vezîndu-le boierii cei pribegi în Moldova, toți s-au plecat lui. În 18 februarie au pornit Matheiu Vodă din Țarigrad, și în 10 martie au agiuns în București cu mare bucuria tuturor, carii mulțimea lui Dumnezeu că i-au mîntuit de greci ca de cei mai mari dușmani ai lor.“ Așîderea scrie avtorul *Istoriei Bălăcenești*², ai căruia părinți tocma pe vremile acestea trăia, precum mărturisește însuși el.

Alexandru VII Iliăș, despre care scrie Cantemir³: „Se credea a fi din semînța lui Stefan V, domnului Moldovei, dară au fost un grec plin de pizmă și de izbîndă” atîta au îmblat în coastele lui Matheiu Vodă, domnului munteneșc, pînă ce s-au deșteptat și moldovenii de au vezut că nu este bine se aibă domn strein și mai vîrtos grec; drept aceeaia, după înturnarea lui Matheiu Vodă de la Țarigrad, precum scrie Sagredo⁴, moldovenii încă s-au rădicat asupra lui Alexandru Vodă Iliăș și l-au alungat din scaun.⁵ Care lucru înțelegîndu-l Miron Bernovschi, fostul domnului Moldovei, precum scrie preavestitul Enghel⁵, au mers la Țarigrad, unde scăpasă și Alexandru VII Iliăș, se ceară iarăș domnia Moldovei, ci în loc de a o dobîndi, ș-au perdut capul, pîrit fiind de Alexandru Iliăș, că el au fost pricina rescolei din Moldova, și așa s-au pus Moisi

³ Moldovenii s-au ridicat împotriva lui Alexandru Iliăș în aprilie 1633, și nu în primăvara anului 1634.

Moghila a doaoa oară domn Moldovei,^a despre carele și despre Matheiu, domnul muntenesc, așa scrie *Istoria Bălăcenească*⁶:

41 „La anul de la facerea lumii 7142 și de la Hs. 1634, au venit de la împăratul poruncă lui Matheiu Vodă se meargă în Țeara Leșească în oaste cu Abaza-bașa și cu Moisi Vodă, domnul Moldovei, și cu tătarii din Bugeac, și trecînd Nistru drept la Cămenet, au fost acolo și oștile polonești strînse, și s-au lovit unii cu alții, și toată / zioa bătîndu-se, nemica au isprăvit și o parte și alta. Abaza-bașa vezînd că nemica au isprăvit în bătaia aceaia, s-au tras cu oștile sale pe Nistru în gios, la cetatea Studéniței și bătînd-o cîteva zile o au luat, iară pe lăcuiorii cetăței i-au robit, și ce au mai putut prin pregiur au răpit tot, ca și lupii și cu acea izbîndă s-au întors îndărăpt cineși la țerile sale. Matheiu Vodă venînd în scaun altă grijă nu avea, ci numai făcea minăstiri și beserici pre multe locuri, întru lauda lui Dumnezeu, care și acum se ved; căci pînă la acest domn puține ziduri au făcut domnii cei mai dinnainte; iară Matheiu Vodă au înfrumșetăț țeara cu tot felii de ziduri, minăstiri, beserici, case domnești a căroră pomenire este și astăzi.“ Așîderea scriu Anónymul românesc⁷ și Piasețchi⁸ carele reu pune războiul acesta la anul 1633. Iară Reischie⁹ mult încilcește istoria bătăiei aceștia.

Despre Ardeal scrie Ioann Salárdi¹⁰, precum urmează: „Covașóti Férenț carele mult timp au fost cancelariu sau logofăt și subt Gavriil Betlen au murit .. în anul 1634, în cetatea Gurgiiului, și fiindcă era romano-catolic s-au astrucat în beserica de la Cluș-Minăstúr. Prințului Racoți perderea unui bărbat ca acesta nu i-au căzut bine, măcar că întrînsul s-au sfîrșit partea bărbătească a familiei Covașóti și Gurgiiul au venit pre mîna fișcului.“

După ce s-au făcut pace între turci și între poloni, în luna lui septembrie din anul 1634, scrie preavestitul Enghel¹¹: „După Cantemir, Moisi Vodă au murit, pentru a căruia mazălire lucra polonii și după moartea lui domnia Moldovei o au dobîndit prin multe daruri, vornicul cel mare, Vasilie Lupul arnăutul carele au domnit de la anul 1634—1654.“ Ci eu am arătat la anul 1631, din Chemeni Ianoș, că Moisi Moghila Vodă din a doaoa domniă a Moldovei au trecut în Polonia și acolo

^a Moise Movilă a domnit a doua oară în Moldova în anii 1633—1634.

42 au și murit. Cum poate fi, așadară, ca polonii se fie / lucrat pentru mazălirea lui, precum scrisă preavestitul Enghel?^a

¹ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 289 seq. ² *Codex ms. Balacianianus*, ad h.a. ³ Cantemir apud Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 263. ⁴ Sagredo nelle *Memorie storiche di monarchi. Ottom.* ⁵ Engel, l.c. ⁶ *Codex ms. Balacianianus* ad h.a. ⁷ Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. ⁸ Paulus Piasecius in *Chronico* ad ann. 1633. ⁹ Ioannes Reiskius in *Append. Chron. Turc.*, lib. 4, c.3. ¹⁰ Szalárdi Iános à *Siralmas Magyar Kronikának* 3, könyv. 5 Rész. ¹¹ Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 264.

Anul 1636. *Ortul și progressul neamurilor din Dachia*¹ așa scrie despre prințul Ardealului, Gheorghie Racoți: „De-abea au dobîndit scaunul și cădîntele de prinț, cînd au și început a lucra asupra Betleneștilor, neaducîndu-și aminte de facerile cele multe de bine ale lor. După aceeaia cît de blind au domnit, se vede dintru cele ce au făcut lui David Zoliomi, pre carele măcar că mai singur l-au făcut prinț, în 17 ani, adecă pînă la moartea lui, l-au ținut rob în Chioar. Ce leșuri n-au pus lui Petru, fiului prințului Stefan Betlen, cunoscut lucru este. Și toți știu că ar fi perit de nu ar fi scăpat la turci. Pe Stefan Apafi l-au sîrgunit; pe Gothárd Cun și pre alții carii era mai de frunte și mai bogați, ca se le culeagă avuțiile, cu legi nedrepte i-au asuprit și osîndit.

Continuatorul lui Calvisie² încă așa scrie: „În anul de la Hs. 1636, Ardealul de nou s-au turburat supt Racoți, cel ce urmase prințului Gavriil Betlen. David Zoliomi din familia lui Betlen, din îndemnul secului au adunat doao sau mai multe mii de ostași, ca se iasă întru ajutoriul lui; care lucru au făcut sînge reu în Racoți și ca se nu se întimple ceva primeșdie țerei, au împrăștiat oștile acelea; drept aceeaia Zoliomi, cu aleșii săi, au jurat ca se sîngă viața lui Racoți în vînat, dară Racoți înțelegînd sfatul lor, s-au ferit de a merge la vînat și prinzînd pe Zoliomi, l-au osîndit la amară robiă, din carea nu s-au putut mîntui nici prin rugăciunile împăratului, nici prin ale iezuiților. Pentru aceeaia / Stefan

43

^a Engel greșeste, în cazul de față, din pricina izvorului folosit. Incriminarea lui Șincai s-ar justifica numai în măsura în care Engel, avînd aceleași izvoare ca Șincai, ar fi făcut o datare inexactă. Moise Movilă a fost mazilit de Poartă și a trecut cu familia în Polonia, unde avea să și moară. Mazilirea lui a fost provocată de insuccesul turcilor în fața Cămenitei, insucces pe care l-au justificat prin trădarea moldovenilor.

și Petru Betlen... părtașii în nelegiuire, au fugit la Buda și dobândind oaste turcească s-au apucat de Racoți cel ajutat de Casa Austriei, dară s-au învins; pentru carea bașa din Timișoară în anul următoriu și-au pierdut capul.“ Așisderea scrie și Brentan³ despre Stefan Betlen.

Iată Gronschi⁴ scrie: „Mare veste fiind că Stefan Betlen se apropie cu oastea turcească, Gheorghie I Racoți și-au trimis muierea și pruncii în Oradea-Mare.... Și tocma întru acelaș timp au înoit legăturile cu Matheiu Vodă carele știind că și șie i se întinde cursă de turci, numai atîta au făgăduit, că va face de bașa din Drăștiu nu se va putea împreuna cu bașa din Buda. Iară știind Racoți că Lupul, prințul Moldovei, nu-i este prieten, împotriva lui încă au pus păzitori, și el, înția zi a lui octomvrie, au pornit cu oastea de la Turda spre Oradea-Mare.“ Tocma așa scrie și Chemeni Ianoș⁵, numai cu cevaș mai chiar, despre Lupul Vodă, pentru că zice: „Măcar că Lupul, domnul Moldovei, nu ne era prieten, dară la plaiuri lăsase Racoți cu Mihail Dániel și cu Stefan Petchi atîta oaste, cită putuse lăsa și trimesese și soli la Lupul, pre Thoma-bașa și pre Acație Barciai, tătuși nu ne puteam cu totul încredința lui“.

¹ *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium*, p. 149. ² Continuator Calvisii, p. 1013. ³ Brentanus in *Epitome chron. mundi christiani*. ⁴ Samuel Gronzki in ms. *Elencho* ad h.a. ⁵ Kemény Iános à *Kézzel irt maga Életében* ad ann. 1636.

Anul 1637. Cozacii muscăcești la începutul anului acestuia, bătuse și cuprinsese cetatea Azăcului sau Ozóvului, cea de la sbocatura Tanáidei, precum scrie Piasețchi¹, carea vrînd împăratul Amurat IV se o ia înapoi, „poruncise să se adune oștile pre uscat și pre apă și se meargă se o bată; ci de la aceasta l-au împedecat rescoala tătarilor din Crim, carea din pricina următoare s-au așit. Cantemir murza, ostașul cel vestit și pentru aceeaia nesuferit hanului tătareșc, trecuse cu ai săi în cîmpii Bugeacului / cei din Bessarabia, și se așezasă lîngă Bialogród sau Moncastru, Tehinia și Chilia sau Ahilléa. Unde s-au mutat cu vreme pre-ncet și alți povățuitori tătarești cu ai lor, precum Arác murza, Salamas murza și alții; și din zi în zi mai mulți trecea, de Crimul foarte se deșerta ... și Bessarabia întru atîta se împoporea, cit era primeșdie ca nu cumva să se cuprindă mai pre-urmă toată Moldova, de-ar fi remas toți tătarii

mai îndelung acolo. Și măcar că craii Poloniei în tocmelele sale cu turcii totdeauna lega ca se nu se lăcuiescă tătari în Bessarabia (fiindcă de-acolo mai lezne și fără de veste putea năvăli în ținutul leșesc), și solii leșești nu înceta a o pofti de la Poarta turcească, ca colóniile cele noao să se resipească dintrînsa, Poarta tătuși zicînd că fără de voia eii trec tătari acolo, pre-ascuns voia sporirea lor, pentru că tătarii din Bugeac, ca unii carii nu sînt ostași hanului din Crim, mai ascultători era cînd li se porunca se năvălească în Ungaria, în Ardeal și în Polonia. Hanul drept aceeaia neputînd suferi se i se imicșoreze puterea și Crimul să se golească de lăcuiitori, s-au dus cu oaste asupra lui Cantemir-murza carele au eșit împotriva hanului cu 20.000 de călăreți, dară fu biruit de hanul și perzînd 7.000 dintru ai săi, au scăpat pre la Chilia, preste Dunăre, la Dobrodigiu, unde iarăș tătari lăcuesc, de pe timpul cînd au perit craiul Vladislav (I, în anul 1444) la Varna, și acolo încă se gonea de hanul. Amurat IV, împăratul turcesc, ca se așeze rescoala aceasta, s-au făcut a fi mînios pre hanul și au chiebat pre Cantemir murza la sine, pe carele cu înșălăciune l-au sugrumat, pentru că după porunca sa nu mersese cu tătarii lui asupra persilor; și îndată au înștiințat pre hanul și i-au îngăduit se-și ducă tătarii îndărăpt, în Crimeea. Așa au dus hanul mulțimea tătarească din cîmpii Bugeacului, numai puțin lăsînd în satele de pre lîngă Bialogrod.“ Așisderea scrie *Istoria Bălăcenească*².

În cit este pentru Valahia și Moldova, așa scrie Bisaccioni la pre-vestitul Enghel³: „Matheiu Vodă la aceeaia au adus pre Amurat IV, de acesta au poruncit în anul 1637 ca lui Radul Stridia carele făgăduise mai mare tribut / pentru domnia Valahiei, se i se tae nasul și urechile. Așisderea era să se facă și lui Alexandru Iliăș, pentru că iarăș cerca domnia Moldovei și era mare prieten cu Radul Stridia, de nu ar fi fugit din Țarigrad.“ Așa mîntuindu-se amîndoi domnii românești de vrăjmașii lor, Vasilie Lupul, domnul Moldovei, nu s-au putut odihni în țeara și averile sale, ci s-au rădicat cu războiu asupra lui Matheiu, domnului muntenesc, pentru că zice *Istoria Bălăcenească*⁴ așa: „În toată pacea ce avea Matheiu Vodă, iară nu l-au lăsat Dumnezeu în odihnă, ci i-au rădicat nemic mare, pe Vasilie Lupul, domnul Moldovei, care au fost după Moisi Vodă la Moldova; acesta fără nici o pricină s-au rădicat cu oaste asupra lui Matheiu Vodă și au venit pînă la Buzeu, carea auzînd-o Matheiu, au trimis la Racoți, craiul Ardealului, pentru ajutoriu, fiindu-i

prieten; strâns-au și oastea sa ce avea, și însuș au pornit cu oștile spre Buzeu, unde venise Vasilie Lupul carele auzînd de atîtea oști muntenesti și ardelenesti ale lui Matheiu, fără de vreo bătae au dat dosul. Muntenii l-au gonit pînă la Putna și reu au prădat țeara; de-aci ardelenii au trecut pre la Totruș în țeara lor, iară Matheiu Vodă cu bucurie s-au înturnat la scaunul său.“

Mai chiar scrie despre războiul acesta pomeni Chemeni Ianoș⁵ zicînd: „În anul 1637, toamna tîrziu, Lupul, domnul Moldovei, din îngăduința Porței turcești s-au rădicat cu oaste asupra lui Matheiu, domnului munteneș, cu carele făcusem legătură sau alianță, precum am scris la anul 1636, și am trebuit se-l ajutăm. Carea așa s-au făcut. Eu mă bolnăvisăm... și m-am dus la Bălgrad se mă lecuiesc, unde era de față și prințul Gheorghe I Racoți, și după ce am remas trei zile la curte, într-o zi, foarte de dimineață, m-au chemat prințul la sine și spunîndu-mi vestea ce o priimise cu puțin mai înainte despre treaba lui Matheiu Vodă, am început a vorbi cum se-l ajutăm. Atunci prințul îmi zise că de m-aș încrede sînătăței mele, pre mine m-ar trimite cu caste întru ajutoriul lui, pentru că ar fi tîrziu pînă cînd ar aduna sftnicii și ar orîndui alt povățuitoriu oștilor. Iară eu / nădejduind în Dumnezeu, îndată m-am făgăduit și fiindcă prințul încă tocma întru aceeaia zi vrea se pornească cătră Maruș Oșorheiu și cătră Gurgiu, ca se nu se socotească a fi ceva spaimă, au și pornit și pre mine m-au și trimis de la Crăciunelul-de-Gios, unde am prînzit, poruncind și pentru oștile de la Harom Sec. Aceasta au fost într-o marți, și noaptea sosînd la Grînd, miercuri pînă la ameazi m-am gătat, după ameazi am pornit, joi am agiuns în Făgăraș, vineri am tocmit toate, sîmbătă pornind, luni mi s-au făcut zio în Valahia, trecînd munții pe plaiul Buzeului cu vro cîteva mii de secui călări și pedestri și cu uneltele de bătae. Lui Matheiu Vodă, cînd am sosit eu, nu bine îi mergea lucrurile, pentru că pedestrașii, cît au eșit el din București, îndată s-au turburat și lepădînd pre aga lor, ș-au ales altul, numai de capul lor, călăreții încă prea mornăia, pentru că Lupul Vodă intrase în Valahia cale de patru zile, dară auzînd de venirea oștilor ardelenesti, se opăcise de la pășirea înainte. Întrăceaia sosit-au după mine Mihail Tóldalaghi cu mai mare oaste și împreunîndu-ne am purces asupra Lupului Vodă, ci numai urmele lui le-am găsit. Iară noi avusesem mai înainte poruncă ca cu o îmblare se-i înfrîngem toată neodihna și se scoatem

pe Lupul Vodă din scaunul său, dară întrebînd acuma pe trimisul prințului, cine au fost de față dintre sftnici la prințul, și înțelegînd că Stefan Cășșai, cel mai credincios și tocma așa de fricos ca și prințul, îndată am gîndit că s-au schimbat porunca. Tătuși auzînd eu că Lupul Vodă la paza plaiului Oitoz celui de la Totruș, au trimis pe cumnatu-său, Șóldon, cu vro cîteva mii de ostași, am pornit întracolo, măcar că porunca cea noao era ca se împăcăm pe Lupul cu Matheiu sau, de ar trebui se mergem mai încolo, pe Matheiu Vodă și pe boierii lui se-i aducem la aceeaia, ca să se lege că, de se va supăra Poarta turcească pentru ajutoriul nostru, ei o vor împăca cu cheltuiialele lor. Care lucru spunîndu-l noi lui Matheiu Vodă, acest mărit și vrednic de vecinică pomenire respuns ni l-au dat: «Întîiu, ca pofta prințului Racoți nici boierilor se o vestim, necum altora, ca nu cumva să se facă vrajbă, pentru că fiind ei în alianță laolaltă, laolaltă trebuie se poarte și greutățile, / tătuși, că el este gata a plăti toate». Despre celealalte au zis Matheiu Vodă: «Unde va fi cinstea mea și a prințului Racoți? unde va rămînea numele și vestea noastră? de vom începe noi a îmbla după Lupul Vodă. El, cînele, fuge de frica noastră și noi se-l îmblăm cu pace! N-am rupt noi pacea, ci el; el nu o va ținea și de-aci înainte; drept aceeaia se facem ce este de făcut.» Iară plaiul Oitozului pentru aceeaia îl păzea Lupul Vodă, pentru că lăcuia în Ardeal, încă de pe vremea lui Gavriil Betlen, un mazil, anume Ioann Moghila, despre carele am vorbit la anul 1631; acela avea în Moldova pre unii carii bucuroși l-ar fi priimit domn, și Racoți încă îi făgăduise că-l va ajuta; pentru aceeaia îl și trimesese în Beretș, tocma la marginea Ardealului, și lezne se și putea face pentru că sosînd eu seara la Totruș, Șóldon au fugit dinaintea mea, neputîndu-l eu goni pentru vremea de noapte, dară și Matheiu Vodă ș-au pierdut inima de a merge mai înainte pentru necuvioasa poftă a prințului Racoți, și s-au înturnat înapoi, țînînd a fi destul că au eșit vrăjmașul din țeara lui. Așadară noi încă ne-am înturnat pe plaiul Oitozului, fiind foarte mare frig.... Curtenii lui Matheiu Vodă se înturna acasă cu saniile. Mîncare nu era prea multă, dară vin era destul, de care îmbătîndu-se secuii și zăcînd pe munți, românii la unii le-au tăiat gîturile, la alții uneltele sau mădulările cele bărbătești.“

Cum că Ioann Moghila au avut nădejde de a căpăta domnia Moldovei, prin mișlocirea și ajutoriul lui Gheorghie I Racoți, se vede din diplo-

matul lui, care l-au dat aceluiaș Racoți, în 30 noemvrie din anul 1637, și se aduce de preavestitul Enghel⁶, unde îl și poți afla și ceti, de-ți va fi voia.

¹ Paulus Piasecius in *Chronico* ad ann. 1637. ² *Codex ms. Balacianianus*, ad h.a. ³ Bisaccioni apud Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 265. ⁴ *Codex ms. Balacianianus* ad h.a. ⁵ Kemény Iános à *Magya életében*. ⁶ Diploma Ioannis Mogila apud Engel, l.c.

48 **Anul 1638.** *Istoria Bălăcenească*¹ numai atîta scrie la anul acesta: „Și alte supărări au avut Matheiu Vodă de / Vasilie Vodă, că nu-l lăsa în pace, ci iară au strîns oști și au venit în Țeara Românească, care lucru auzînd Matheiu Vodă, au strîns și el oștile sale și au eșit întru întîmpinarea lui la sat, la Nenișor, pre apa Ialoniței, unde dînd vitejește bătae, biruința au fost a lui Matheiu Vodă, cit abea au scăpat cu puțini oameni Vasilie, la Brăila.“

Ci mai pre larg le scrie acestea Chemeni Ianoș² carele zice: „În anul 1638, toamna, iarăș s-au rădicat Lupul Vodă, cu oaste asupra lui Matheiu Vodă, ca se-i ia domnia carea și Poarta i-o dăduse. Matheiu iarăș au început a cere de la Racoți și de la Țeara Ardealului ajutoriu, dară venise tare poruncă lui Racoți de la Poartă, ca se nu îndrezească a se mesteca întru aceaia. Drept aceaia țînînd sfat, măcar că lucrul era primeșdios, ci fiindcă credința noastră încă juca întrînsul, eu și Bornemisa Pál ne-am cerut spre ajutoriu lui, dară nu ne-au slobozit prințul, ci au orînduit pe Sigismund Corniș generariu la oști, și l-au trimis în Țeara Birsei, ca cum ar merge întru ajutoriu; iară pe Gheorghie Coprónțai l-au trimis la Matheiu Vodă. Eu vezînd violenția n-am vrut a mă mai amesteca, ci smulgîndu-mă de lingă prinț, am mers la deregătoria mea, în Făgăraș, pînă la sfîrșitul lucrului. Iară prințul cu cei ce era una cu dînsul, violenția aceasta o au făcut cu betul Matheiu Vodă, că făcîndu-se că vreau se ajute pe Matheiu Vodă, spre cea mai înșălătoare încredințare a lui, pe Sigismund Corniș îl puseră la numitul loc cu oștile și pe Coprónțai l-au trimis la Matheiu Vodă și la boierii muntenesți cu mare biztăuire, ca se-l înșele. El încă tare se juca înaintea lui Matheiu, spunîndu-i cum că vreau se-l ajute. Iară despre a treia parte au trimis pre Acație Barciai la Lupul Vodă ca se-i spună că nu va ajuta pe Matheiu Vodă, ci pe Barciai mai l-au prăpădit tilharii carii l-au rănit și l-au

dus prins la Abara-bașa carele ținea cu Lupul Vodă și era commendant Drăștiorului. Întraceaia Lupul apropiindu-se de Matheiu, acesta încă neavînd nădejde de ajutoriu, au eșit înaintea lui și ajutînd Dumnezeu dreptăței, foarte reu l-au bătut. După aceaia Matheiu Vodă au făcut de nou mai tare alianță cu noi, dară Racoți și acuma au îmblat cu violenție, pentru că nefiind vreo esteptie sau luare-afară în dimplomatul /
49 țerei, el, în dimplomatul ce l-au dat singur au scos afară pe turci și pe tătari.“ Așîderea scrie Gronschi³ carele adaogă acestea: „Întraceaia Lupul, domnul Moldovei, și Matheiu, domnul Valahiei, au ales judecătoria svezei dintre sine pe Racoți, ci tocma atunci, cînd se cernea lucru, Lupul au chiebat înapoi pe trimișii săi și pentru aceaia Racoți au minat îndărăpt și pre solii lui Matheiu Vodă, sfătuiindu-l ca almintrelea se poarte grijă de treaba sa“.

Ce are dară Salardi? de scrie⁴: „În anul acesta 1638, la începutul lui septemvrie, prin solii Lupului, domnului Moldovei, și ai lui Matheiu, domnului Valahiei, între dînșii și între Racoți, în Bălgrad, s-au lucrat pentru oarce pace carea isprăvindu-se la începutul lui octomvrie, Racoți au slobozit pe solii aceia și el s-au dus, la terminul ce-l vestise, se fie în Bistrița, pe 22 octomvrie“. Au doară bătaia mai sus adusă, după aceaia s-au întîmplat? Reu destul că moldovenii și muntenii fiind ei tot de un sînge, așa se mînca pre sine și alerga la neamurile streine se-i împace! Ci lăcomia lui Vasilie Lupul, domnului Moldovei, le pricinuia acestea, carele vrea se pună pre un nepot al său în locul lui Matheiu, domnului muntenesc, precum scrie Bisaccioni⁵.

Tot despre Matheiu Vodă așa scrie Hermann⁶ în *Annalii* cei cu mîna scriși: „În anul 1638, Matheiu Vodă au commîdat lui Racoți pre un călugăr (anume Elia Ioreșt), ca se fie vlădică românilor (din Ardeal). Acesta în vizitații au făcut necurățiri cu preotesele românești. Care lucru dovedindu-se, Racoți au poruncit de l-au desbrăcat și, așa gol, cu nuiete l-au bătut afară din Bălgrad (în anul 1643) și i-au luat pe sama fișcului toate bunurile, între care s-au aflat și niște scrisori grecești și românești, ce le adusesse mai nainte din Valahia, în care era scrise toate vistieriile cele îngropate pre la mînăstiri și pre alte locuri din Valahia și din Ardeal; cu care mult s-au folosit Racoți, mai ales au aflat el o scrisoare carea arăta mare vistieria craiului Ioann II, cea lingă Sibiu, la Orlat, supt munți, aproape de riul Sibiu chiebat, îngro-

50 pată. Acolo au poruncit Racoți să se sape foarte afund, mai în doao luni; dară aflat-au ceva au nu, nu se știe. Scrisorile, care grăia despre / vistierile ce era îngropate la minăstirile din Valahia, le-au trimis Racoți lui Matheiu Vodă carele mult s-au folosit cu dînsele.“ Pînă aci Hermann, despre carele scrie preavestitul Enghel că trebuie luat sama că au fost sas din Ardeal. Iară eu adaog că nu trebuie se te minunezi că Matheiu Vodă au făcut atîtea minăstiri pentru că pretutindenea au căutat vistierii, de nu sufletești, încai lumești.

¹ Codex ms. Balacianianus ad h.a. ² Kemény Iános à *Maga Életében* ad h.a. ³ Samuel Gronzki in ms. *Elencho* ad h.a. ⁴ Szalárdi Iános à *Siralmas Magyar Kronikának* 4, könyv 1, Részében. ⁵ Bisaccioni, p. 459. ⁶ Hermann in *Annalibus mss.* ⁷ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 291.

Anul 1639. Măcar că bătuse Matheiu Vodă în anul trecut pe Vasilie Lupul, domnul Moldovei, la Nenișor, acesta, precum scrie *Istoria Bălăcenească*¹, „tot nu se odihnea, ci în tot typul lucra se scoată pe Matheiu Vodă, ci și Matheiu, fiind cu inimă tare și slujîndu-i norocul, nu se lăsa. Pre aceste timpuri, avînd Vasilie Vodă foarte mare prieten pre un viziriu, l-au rugat pre acesta, ca se măzelească pe Matheiu Vodă, carele și făcînd aceaia, au trimis pe Schimni aga și Vasilie Vodă au trimis pe Costea Carăgea cu Schimni aga, învățîndu-i ca, îndată cît or da cărțile de mazălire, Caragea se apuce pe boieri cu vorbe bune și cu făgăduințe de la Vasilie Vodă, mai virtos că Caragea avea boieri mari pe frații lui, adecă pe Paulache banul și pre Apostolache, ca aceștea se întoarcă și pe ceialalți de cătră Matheiu Vodă. Dară Matheiu Vodă prinzind veste de la Poartă, au trimis vro cițiva căpitani cu steagurile lor la Copăceni, de aștepta pe Schimni aga și avea învățatură se-i ia cărțile și se le aducă la Matheiu Vodă și pe Schimni aga se-l țină acolo; și îndată cît au venit, s-au dus căpitani de au cerut cărțile; iară Schimni se jura și nu vrea se le dea și mai pre-urmă le-au luat fără de voia lui. Înse Costea Caragea fiind conăcit preste Argiș, de ceaia parte, că tot se teme, dacă au vezut aceasta, au încălecat pe cai cu doi feciori ai lui și au luat Argișul în gios și pre la Ciocănești au trecut la Drăștior / și s-au dus la Vasilie Vodă de au spus patima și isprava ce au făcut. Matheiu Vodă, dacă au cetit cărțile și au vezut că sînt de mazălire, au trimis de

au adus pe Schimni aga și l-au așezat la un loc, de au șezut, pînă ce ș-au așezat iarăș domnia. După aceaia dăruindu-l bine, l-au lăsat de s-au dus la Țarigrad și nici cu aceasta au putut strica Vasilie Vodă lui Matheiu Vodă.“ Așa le scrie aceștea și preavestitul Enghel², numai cît le scrie mai pre larg și întrunele mai încilcit, care și aceasta aduce din Sagredo³, că Vasilie Lupul Vodă s-ar fi cununat în anul de-acum cu o turcoaică din Țircassia, pentru carea mult au trebuit se plătească.

Despre primatul Tornóvul din Bulgaria așa scrie Lecvien⁴: „Din cărțile sau daltéria lui Lavrentie, arhiepiscopului din Cassandria, pe carele l-au sfințit Parthenie I, patriarhul Țarigradului, în anul 1639, se vede că unul dintră sfințitori au fost Macarie al Tornovului... Acelaș Macarie au fost de față și în anul 1641, cînd s-au ținut săbor de mitropolii resăritului pentru Μετοβιώβις, adecă pentru mutarea pînei și a vinului în cuminecătură.“

¹ Codex ms. Balacianianus ad h.a. ² Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 267. ³ Sagredo, p. 452. ⁴ Lequien in *Oriente christiano*, tom. I, p. 1236.

Anul 1640. La anul acesta așa merge mai încolo *Istoria Bălăcenească*¹: „Iară turcii, vezînd că s-au împuternicit Matheiu Vodă cu bani și cu oști și cum că are pre ardeleni prieteni, avea și ei poftă se-l mazălească, dară nu cuteza se facă aceasta aiavea, ci lucra cu vreun meșteșug se-l prindă. Înse slujînd norocul lui Matheiu Vodă, nu putea, că toate meșteșugurile turcilor le afla și se păzea. Deodată au trimis pe Sinán bașă cu oști multe, ca pretenește să se împreune cu Matheiu Vodă și, de-i va fi îndămînă, se-l prindă și prins se-l ducă la Poartă; carii venind la București, unii au conăcit despre Cotroceni, alții despre Văcărești. Aceasta mai nainte înțelegînd Matheiu Vodă ș-au strîns toate oștile ce avea și sta toți întrarmați zioa și noaptea, carea vezînd bașă, n-au cutezat a face vreun reu, ci pretenește s-au purtat cu Matheiu Vodă, de la care daruri luînd sau întors la locul său.“ /

52 Iară preavestitul Enghel² scrie: „Vasilie Vodă iarăș au împlut cu daruri divanul turcesc ca se-l aște asupra lui Matheiu Vodă și au dobîndit ce dorea, că au pus în primeșdie pe Matheiu Vodă, dară aceaia numai atîta au agiuns de și unul și altul ș-au golit punga.“ Înse aceasta

așa s-au întâmplat: „Turcii în anul 1640, cu mare oaste au și intrat în Valahia se prindă pe Matheiu și s-au tăbărit unii din sus, alții din gios de București, despre Văcărești și despre moara minăstirei de la Cotroșeni. Matheiu Vodă s-au îndestulit cu atîta că ș-au adunat oastea și o au pus în rînd de a se putea apăra. Întrăceaia au orbit pe bașa cu daruri și au făcut de s-au înturnat înapoi și au zis înaintea divanului că n-au putut birui cu oastea lui Matheiu Vodă. Tot acelaș Enghel³ scrie în *Istoria Moldovei* precum urmează: „În 8 februarie din anul 1640, au murit Amurat IV și la Ibrahim, următorul lui, au trimis amîndoi domnii românești de i-au făcut cinstea ce i se cuvinea.

Despre Ardeal scrie Salardi⁴: „Mai nainte de a se trimite (Gheorghie II Racoți, în anul 1640, la căpitănia de la Oradea-Mare) i s-au dăruit și dat cu toată cădîința crăiască iosagurile acestea: Secheli-Hidul și Diosegul cu toate satele ce se țin de dînsele, care venise pe mîna fișcului prin nota lui David Zoliomi; Șoliomchélul și Aleșdul iarăș cu satele ce se țin de dînsele, care venise la fișc prin stîngerea viței Elisavetei Zoliomi, carea au fost muierie mai întiu lui Ioann Imreffî, apoi lui Gavriil Moghila Vodă, pre urmă lui Ladislav Bornemisa din Cluș. Iară lui Sigismund Racoți (la al doilea fecior), mai nainte de a i se da căpitănia Odorheiului și generalatul secuimei, i-au dăruit și dat iarăș cu toată cădîința crăiască iosagurile acestea: Gurgiul, care venise la fișc prin stîngerea semîinței cancellariului Stefan Covașoți, Gilăul, Mînașturul, ce venise la fișc prin nota lui David Zoliomi. După aceeaia și în deregătorie s-au așezat prin commissari de cinste. Dară pre acesta pentru că căuta voia prinților, era treaz, învățat, cu evlavie, după tineretele sale înțelept, și în țerile din afară, pentru virtuțile sale, cunoscut și vestit, mai adeseori îl ținea lîngă sine. Întrăceaia Gheorghie II Racoți, în 21 avgust din anul acesta, prin Stefan Cășșai și alți commissari de cinste încă s-au așezat în căpitănia Orăzei-Mari... dară mult năcăjea pe părinți că era dat la beutură, din carea nu-l / putea scoate nici prin dojanele părintești, nici prin slujitorii pre carii ținea lîngă dînsul.

¹ Codex ms. Balacianianus ad h.a. ² Engel în *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 293.

³ Idem Engel în *Recent. Hist. Mold.*, p. 268. ⁴ Szalárdi Iános à *Siralmas Magyar krónikának* 4, Könyv 2, Részében.

Anul 1641. La anul acesta, încă așa scrie *Istoria Bălăcenească*¹: „Altă dată iarăș au voit turcii se prindă pe Matheiu Vodă, că au strîns turcii la Obluciță și la Cetatea-Albă oști și au mers și Vasilie Vodă cu oștile lui la Cetatea-Albă, de la carea avea turcii îndemnare se prindă pe Matheiu Vodă. Deci au venit poruncă se meargă și Matheiu Vodă la Cetatea-Albă cu toate oștile lui, cu bună gătire și agiungînd la Ialpûșc în Bugeac au înțeles și mai bine de sfatul cel reu ce-l făcea turcii cu Vasilie Vodă, și de-acolo n-au voit să se ducă mai încolo, ci au gătît daruri formoase și scumpe de au trimis bașei seraschirului, pricinuindu-se că e bolnav și se teme că va muri în țeară streină, și s-au întors la țeara lui și era șezînd în pace.“

Mai chiar le scrie acestea preavestitul Enghel² din Filștih zicînd: „A doaoa oară, în anul 1641, iarăș au ațîțat Vasilie Vodă pe turci spre perirea lui Matheiu Vodă. La sfîrșit au luat Matheiu Vodă poruncă ca se meargă cu oastea turcească la Achermán, unde mersese și moldovenii cu tătarii și se sfătuisă ca se-l încungiure cu toții și se-l prindă. Și Matheiu Vodă încă avea prietenii și șpionii săi carii, cînd au sosit el la Elpûh, l-au înștiințat despre tot lucrul; drept aceeaia s-au înturnat la Tîrgovéști și s-au mîntuit la bașa cel turcesc, ci de mîntuință au fost lipite și darurile prin care au făcut de bașa s-au înturnat acasă și au slobozit oastea; prin aceasta, precum se pare, așa de plăcut s-au făcut Matheiu Vodă înaintea Porței de pînă la anul 1651 au remas în pace de către cei din afară.“^a

¹ Codex ms. Balacianianus ad h.a. ² Engel în *Recentiore Historia Valachiae*, part. I, p. 293. /

54 Anul 1642. În anul acesta au luat turcii îndărăpt cetatea Assovului de la cozacii muscăcești, la a căriia batere, precum scrie Bisaccioni¹, de la munteni și de la moldoveni au fost mers întru ajutoriu turcilor 20.000 de ostași; iară Sagredo² tare vinătuiește pe Vasilie Lupul, domnul Moldovei, pentru luarea cetăței aceia.

^a Șincai reproduce textul *Cronicii Bălăcenești (Istoriile domnilor Țării Românești de Radu Popescu)* cu destulă exactitate, deoarece a avut la îndemînă o copie de pe unul din manuscrisele acestei cronici. Atunci cînd citează pe Engel, care scrie „din Filștih“, e vorba, în fond, de *Letopiseșul Cantacuzinesc*, însă de data aceasta prezentat în interpretarea lui Engel, și nu ca o reproducere a textului original.

Tot întru acesta an s-au ținut săbor mare în Iași, de Parthenie I, patriarhul Țarigradului, în care, precum scrie Filip Chyprie³: „Au fost de față și aceștea: Varlaam, mitropolitul Sucevei și a toată Moldova și exarhul plaiurilor, Evloghie, episcopul Romanului, Anastasie, eppul Rădăuțului, Gheorghie, eppul Husului, și Sofronie, ieromonahul și egumenul mînăstirei a Trei SS. Arhierei din Iașii Moldovei“. Așișderea scrie Lecvien⁴. Vezi și acelea care le voi scrie la anul 1645 despre alegerea lui Gheorghie II Racoți.

¹ Bisaccioni, p. 488. ² Sagredo, p. 452. ³ Philippus Cyprius in *Chronico eccl. Graecae*, p. 478. ⁴ Michael Lequien in *Oriente christiano*, tom. I, p. 1253 seqq.

Anul 1643. La anul acesta scrie Brentan¹: „În Ungaria se face noao rezmiriță de unguri și de romîni supt Racoți asupra împăratului, din îndemnul mai virtos al gallilor și al svecilor. Românii nu departe de Vienna Austriei se împreună cu svecii.“ Ci acestea s-au întimplat în anul viitoriu, nu întru acesta.

Gronski² mai multe aduce la anul de-acum scriind: „În Bălgradul Ardealului, în 3 februarie, cu mare pompă s-au ținut nunta lui Gheorghie Racoți celui Tiner cu Sofia, fata lui Stefan Batori, în carea au fost de față nu numai toți domnii Ardealului, ci și solii altor neamuri: al împăratului romanilor, Iacusicie, episcopul Agriei, al craiului Poloniei, Vladislav IV, duxul Ioann Radzivil, palatinul Vilnei, duxul Curlandiei, palatinul Ungariei, amîndoi prinții românilor și alți bărbați de frunte. Sfirșindu-se ospățul, toți s-au dus pre la casele sale; iară la Racoți (cel Bătrîn) au venit solii svecilor și ai protestanților din Ungaria carii îl îndemna să se scoale asupra Casei Austriei, ci atunci nimica au isprăvit. Supt sfirșitul anului au venit la acelaș Racoți, trimișii / duxului Radzivil ca prin mijlocirea lui să se căsătorească cu fata Lupului Vodă, carii cu prilejul acela l-au sfătuit se-și cîștige inimile polonilor pre întimplarea cînd ar muri Vladislav IV, pentru crăimea leșască, de ce nu s-au ferit. Afară de aceasta, întru altele au pomenit că Vladislav IV ar avea gînd de a se rădica asupra turcilor, care gînd plăcîndu-i, au zis că el încă nu se va feri de aceaia. Luîndu-și zioa bună trimișii lui Radzivil de la Racoți, au mers cu solul lui la Lupul Vodă, se ceară vîrgura și acolo

vorbînd despre treaba în care era trimișii, au pomenit că Racoți încă nu se departă de cugetul craiului leșesc de a se rădica cu războiu asupra turcilor, carea auzindu-o Lupul Vodă, ca un dușman al lui Racoți, o au scris la Poartă și minînd îndărăpt pe solul lui Racoți, nunta s-au făcut după aceaia prin mitropolitul de la Chiova. Întrăceaia craiul Sveției iarăș au trimis la Racoți se-l îndemne asupra împăratului.“ Așișderea scrie Chemeni Ianoș³.

Tot întru acesta an au dat și Gheorghie I Racoți⁴ diplomatul care urmează: „Noi Gheorghie Racoți ș.c. facem înștiințare ș.c. cum că măcar că noi cu vro cîțiva ani mai nainte, din avtoritatea și din plinirea puterii noastre ceii prințești carea cu mila lui Dumnezeu din ceriu dată o avem, după moartea și mutarea dintru această viață a cinsti-tului odineoară Gheorghie (Ghenadi) Bradi de la Bălgrad, superînten-dentului tuturor besericilor din Ardeal, ce țin legea grecească, sîrbească și românească, am fost socotit se punem și se înălțăm la treapta vlădiciei pre unul, anume Elia Ioreșt, după niște orînduiele date lui. Înse acel Elia Ioreșt nebăgînd sama de statul său cel besericesc și aflîndu-se că el, ca unul carele era mai mare preste besericele numitelor legi și trebuia se întreacă pe supușii deregătoriei sale ceii vlădicești păstori și cu nevino-văția vieței și cu sfințenia evlaviei și se le meargă înainte cu pilda bună ca cu o făclie aprinsă, n-au plinit acestea, ci de relele sale năravuri și patimi purtat și împins în prăpastie cu multe feluri de nespuse prihăni ale vieței s-au încurcat și deregătoria vlădiciei o au întunecat cu urite vinele vieței ceii desfrîdate, și pentru aceaia fiindcă prin păstorii aceiaș legi cînd și cînd s-au dat mai multe jălabe înaintea noastră despre necu-rată viața lui și despre mai multe necuvioase fapte ale lui și mai pre urmă făcîndu-se / săbor mare de toți protopopii și preoții românești de legile grecească și sîrbească, întru acelaș săbor ținîndu-se toate cite sînt de a se ținea din cădîntă și din obiceiul consistoriului lor, tras fiind la judecată și din adeverate și mai multe mărturisiri de capitulari avten-tici și de alte persoane vrednice de credință culese, aflîndu-se că este vinovat tuturor smintelelor și fărădelegilor de care se pîrea, s-au judecat cu votul și sufragiul tuturoara ca să se lepede din deregătoria sa cea vlă-

³ Plănuindu-se o ligă antiturcească, polonă, pentru a atrage Moldova în această ligă, au căsătorit pe Ianoș Radzivil, marele hatman al Lituaniei, cu Maria, fiica lui Vasile Lupu. Nunta s-a făcut la Iași, în 1645, în prezența mitropolitului Kievului, Petru Movilă.

dicească, și ca se nu se întine tot cinul preoțesc să se dea pe mîna magistratului, spre pedeapsa ce i se cuvine. După aceeaia sfătuindu-se ei despre alt superîntendent sau, cum se zice în comun, vlădică, pe carele se-l pună în locul lui și venindu-le în minte se aleagă vlădică pe cinstitul bărbat Stefan Popa Simonie de la Bălgrad, îndată s-au rugat de noi ca și noi se ne milostivim a da lui acea deregătorie besericească, a-l întări în vlădicie și a-i arăta lui toată grația noastră cea prințească, carea cerere a lor, ce s-au făcut în modrul mai sus zis, cunoscîndu-o a fi directă și adevărată, noi încă ca unii carii în toată stăpînirea noastră mai cu samă despre aceeaia cugetăm și ne grijim, ca pe toate și fieștecare staturi, ce din ceriu s-au supus ocîrmuirii noastre, se le îndreptăm și se le ținem în cădințele sale, pre acelaș Stefan Popa Simonie, ca pre un commîndat și de preacinstitul domnul Stefan Ghelei, episcopul besericilor ungurești celor pravoslavnice din Țeara noastră a Ardealului și păstorul cel dintîiu al Bălgradului cel prea grijitoriu, și de alți credincioși ai noștri mai de frunte, pentru evlavia, bune năravurile și întregimea vieței lui, preste toate besericile ce sînt în comitaturile Albei din Ardeal, Crasnei, Sólnocului-de-Mișloc, Dăbîcei, Clușului și Cetăței-de-Baltă, iarăș în districturile Chioarului, Bîrsei și Bistriței, așîderea în toate scaunele secuienești și săsești (luînd afară besericile de la Alamór, de la Orăștie, de la Hăteș, de la Hinedoară, de la Ilia, de la Chiriș și trei protopopii de la Țeara Oltului, în care numai atîta cădință și avtoritate i se dă, cîtă îi va lăsa domnul episcopul cel pravoslavnic unguresc) îl punem vlădică, adecă preste toate besericile ce țin legea grecească și milostivește

57

il întărim, tătuși /supt condițiile acestea, care de pre unguerie s-au întors pe lătinie:

1. Cum că cuvîntul cel sfînt al lui Dumnezeu după cărțile S. Bibliei și dumineca și înralte serbători și în besericile sale și la îngropăciuni și airea, ori în ce loc, unde va fi op în limba cea românească îl va propovedui și va avea grijă și va face ca și prin oricarii alți păstori să se propoveduiască.

2. Cum că catehismul care acuma s-au dat lor, îl va priimi și va face ca și alții se-l piimească și cu de-adinsul și el însuș va învăța pe prunci acel catehism și prin alții va face să se învețe.

3. Cum că misterul botezului după orînduiala domnului nostru Is. Hs. cu apă firească în numele Tatălui și al Fiiului și al Sîntului Duh îl va sluji și prin toți alții va face așa să se slujească.

4. Cum că s. taină a Cinei Domnului, carea o chiamăm în comun cumenecătură, așîderea după cum au rînduit Is. Hs. cu vin și cu pine o va da, și prin alții a se da va face, și aceasta numai oamenilor celor de vîrstă și carii au minte întregă și viață bună o va da și a se da va face.

5. Cum că dumnezeiasca Domnului nostru Is. Hs. maestate, carele unul este mîntuitoriul nostru și mișlocitoriu la Dumnezeu Tatăl, o va cinsti cu slujbă și cu sfială și va face ca și prin alții așa să se cinstească; iară pe ss. cu cinstea ce li se cade îi va cinsti și va face să se cinstească.

6. Cum că crucile și icoanele cele puse în beserici, nu le va cinsti cu vreo cinste cucernică, ci numai pentru podoaba besericilor și pentru pomenirea patimei Domnului le va ținea și va face a se ținea.

7. Cum că ceremoniile cele de la gropi sau de la îngropăciunile celor ce au trecut dintre vii, după obiceiul cel priimit al creștinilor va face să se facă, adăogînd, de ar fi op, didachii și cîntări sfinte; iară superștițiile cele băbești, nu le va întări sau învăța, nici va face să se întărească sau să se învețe.

8. Cum că pe fețele care vor să se împreune cu legătura sfintei căsătorii mai puțin în trei zile înainte de cununie le va vesti înaintea norodului în beserică, și va face ca prin toți preoții cei supuși și pretutindenea și în toate besericile lor să se vestească / și dacă nu se va auzi vreo împedecare pentru carea să se poată împedeca cununia lor, slobod îi va cununa prin jurămînt, și va face ca și prin alții așa să se facă cununia; iară fețele cele cununate amîndoao sfînt se lăcuiască împreună, și care neținînd credința vor părăsi una pre alta, și de se vor afla amîndoao fețele acelea lăcuind întraceastă Țeară a Ardealului sau în părțile cele împreunate eii, nici de cum și nici întrun typ se nu le despartă; iară la o întîmplare ca aceeaia, cînd o față se duce în țeri din afară și departe și nici o veste cu bună samă de aceeaia se aude, mai pre urmă, după ce au trecut patru sau cinci ani, după obiceiul besericilor pravoslavnice ungurești va face să se dea putere părței ceii nevinovate și părăsite să se poată slobod căsători.

9. Cum că pre oamenii cei cu viață rea și necuvioasă și cunoscuți făcători de reu, îi va ținea și va face ca și prin alții să se țină afurisiți

și lepădați de la beserică și din ceata credincioșilor cea de obște, și nu-i va lăsa nici va suferi să se lasă se fie cu ceilalți credincioși la sînta slujbă în beserică, pînă cînd aceia prin pocăință adevărată se vor întoarce și întîiu cu Dumnezeu, apoi cu beserica se vor împăca.

10. Cum că pe cei din români ori din cei besericești, ori din mireni, carii, mișcați de duhul sfînt, au cuprins credința cea adevărată pravoslavnică și s-au adaos la episcopia cea pravoslavnică, nici cum îi va sminti, nici îi va supăra, nici întru aiavea, nici întru ascuns, nici prin alții va face să se smintească și să se dosedească, și cătră aceia întocma ca cătră cei ce ascultă de dînsul va avea dragoste frățească și împotivă nemica de reu va grăi la norod, nici pre alții va suferi se grăiască.

11. Cum că în tot anul va face săbor mare de toți păstorii cei de supt vlădicia lui, unde, dacă se va întîmpla vreo întrebare grea în lucrul religiei, atunci cu protopopii săi va fi detoriu a întreba despre acel lucru și pe preacinstitul domnul episcopul pravoslavnic unguresc, pre cel de-acum și pre cel ce va fi, și judecata cu voința lui plăcută și priimită o va avea.

59 12. Cum că protopopi cu voia cea dinpreună a consistoriului va alege și a se alege va face, și pe nici unul / dintrînșii pentru bani de la cineva sau ori pentru ce dar îl va lipsi, nici va lăsa să se lipsească de deregătorie, ci dacă vrunii dintre ei se vor afla greșiți cu ceva sau ori în ce typ abātuți de la calea dreaptă a deregătoriei sale, pre aceia cu judecată dreaptă din deregătorie îi va lepăda și tot lucrul îl va arăta și mai sus zisului domnului eppului celui pravoslavnic și cine se va vedea vrednic de deregătorie protopopiei, împreună voind și preoții ținutului sau ai eparhiei sau ai commitatului aceluia, iar mai ales mai sus zisul domnul eppul cel pravoslavnic, se va alege și în locul celui lepădat se va pune.

13. Cum că în vremile cînd va face cercetare sau visitație besericilor din Ardeal, celor de supt ocîrmuirea lui, pricile care se vor afla mai grele, împreună cu protopopii cei cu sine, le va judeca; iară dacă vreo parte din cei ce se privesc nu se va îndestuli, atunci aceiaș price la scaunul cel de judecată de la Bălgrad a vlădicului aceluiaș prin mutarea legii sau appellație să se poată muta legea, unde luînd mai mulți protopopi aceleași prici de nou se le cerce și se le otărească, înse și cu judecata sau slătul de multe ori numitului domnului pravoslavnicului episcop.

14. Cum că pe nici un ungur va cununa, nici va face ca să se cunune, pe nici unul dintraceia va despărți, nici va face ca să se despartă, nici pe pruncii lor va boteza, nici pe cei morți va îngropa, nici altora va da putere a face acestea, afară de singură întîmplarea aceasta, adecă cînd cineva dintre romîni însurîndu-se ar lua vreo muiere sau vreo fată de ungur și ar vrea prin popă românesc să se cunune. Care orîndueli, dacă cineva dintre popii românești se va afla că au toate, au numai unele se le vatăme, acela întîiu se va globi cu șese florinți, a doaoa oară cu 12 florinți, iară a treia oară se va lipsi de deregătorie sa.

60 15. Afară de acestea, cum că și noao întru toate pururea adevărat și credincios va rămînea, binevoitorilor noștri binevoitoriu va fi, și vrăjmașilor noștri și celor rei, vrășmaș și reu va fi; iară bir sau dajde, după obiceiul pînă acum ținut, cămerei noastre / în tot anul va da pei de samór treizeci și doao și de ris patru.

Îngăduind și dînd aceluiaș Stefan Popa Simonie plină și desăvîrșit putere preste besericile și eparhiile cele supuse iurisdicției sale, ca drept și după lege se isprăvească toate cîte se țin de deregătorie sa: besericile se le ocîrmuiască, pricile căsătorîților se le judece, greșelele slujitorilor celor cu viață desfrînată se le îndrepte cu învățătură, cu evlavie și cu obiceiuri bune se isprăvească toată deregătorie besericească; la preoție persoane cuvioase se ia, iară cele necuvioase se le lepede, și altele, oricîte se țin de chiemarea sa, după obicei și după orînduială, înse acelea se nu fie împotivitoare învățăturei dumnezezești și cu totul se fie asemenea mai sus ziselor condiții. Și veniturile sale cele legiuite se le aibă și se le țină, care alți episcopi ai besericilor grecești, sîrbești și românești carii mai nainte de el au fost, de demult le-au avut, adecă de la fieștecare preot supus iurisdicției sale în tot anul un florint a lua s-au obicinuit, așa și lui prin tăria aceștii scrisori îi dăm putere de la fieștecare preot al besericilor românești din mai sus zisele commitaturi, vidîcure și scaune secuenești și săsești, de a lua un florint. Drept aceaia voao, credincioșilor noștri, domnilor ș.c..... Dat în Alba-Iulia sau Bălgrad, cetatea noastră, în 10 zile ale lui octomvrie, 1643.“

Vezi cum se meșteșugea calvinii se tragă la credința și legea lor pe bieții români din Ardeal! Drept aceaia lesne poți crede că pe mitropolitul Bălgradului, Elia Ioreșt, despre carele am cuvîntat și la anul 1638, nu pentru birfelele ce se scriu în diplomatul acesta l-au lepădat din

vlădicie, ci pentru că n-au priimit catehismul, despre carele voi vorbi la anul 1645. Căci toți protopopii și preoții aceia carii în diplomat se scot de supt iurisdicția mitropolitului Stefan Simonie, era calvini și aceia au osîndit pe mitropolitul Elia Ioreșt. Eu însumi am cetit cărțile nobililor din Alămor, care așa sînt date de Racoți, ca, cît se vor lăsa de sfînta unire cu pravoslavnicii adecă cu calvinii, îndată se-și piardă și

61 nemișugul și iosagul. / Carea condiție după aceia numiții nobili înțelegîndu-o despre unirea cu Beserica Romei, ca se nu-și piardă boerimea, numai sînguri au remas uniți în tot Alămorul, ținînd legea Besericei Resăritului.

Cătră sfîrșitul anului de-acum au sosit și solii lui Racoți de la Poartă cu slobozenie să se poată rădica cu războiu asupra Casei Austriei, după a căroră întoarcere așa scrie Gronski⁵: „Cu Lupul, prințul Moldovei, au făcut alianță Racoți, și pe 13 ianuarie din anul 1644 au chiebat seim, în care ș-au spus pricinile pentru care voiește să se scoale cu arme asupra împăratului“.

¹ Ignatius Brentanus in *Epitome chron. mundi christiani* ad annum 1643. ² Samuel Grondzki in *Elencho ms.* ad. h. a. ³ Kemény Iános à *Maga életében* ad h.a. ⁴ *Diploma Georgii I Rakotzi* apud Samuelem Klein de Szád, tom. IV, p. 129 seq in ms. ⁵ Gronzki, l.c., ad ann. 1644.

Anul 1644. Gheorghie I Racoți isprăvind seimul despre carele cuvîntaiu la anul trecut, și luînd ajutoriu și de la doi domni românești, precum scrie continuatorul lui Calvisie¹: „În anul 1644 au pornit în Ungaria mai virtos pentru obiceiurile protestanților și bătîndu-se cu generariul Buchaimie, încetare de la arme ca să se întocmească greutățile, numai cătră sfîrșitul anului au dobîndit“. Vezi și pe Brentan². Iară cum că Racoți au avut ajutoriu și de la amîndoi domnii românești, în războiul acesta, se dovedește din epistola lui, ce se aduce de Catona³, în carea zice: „Ne rugăm de măritul viziriu ca se poruncească lui vodă din Valahia se nu chieame acasă pre 1.000 de călăreți ai săi; iară lui vodă din Moldova carele au chiebat acasă pre 1.000 de ostași ai săi, se-i poruncească să trimită pre atîta în locul lor. Dat în 9 octomvrie din anul 1644.“

Despre acei 1.000 de călăreți din Valahia, sau se zic mai bine despre povățuitoriul lor, așa scrie Chemeni Ianoș⁴ vorbind despre baterea

orașului Privigne de lîngă apa Nistrei: „Aici au fost cu mine și Constantin Șerban carele după aceia s-au făcut domn Țerei Muntenești, ca serdariu preste 1.000 de ostași muntenești, / dară nu prea bucuros venise și adeverat este că se și știa teme de pușcă, precum am priceput dintrunele întimplări“.

După ce au trecut vara cu războiul lui Racoți asupra împăratului Ferdinand III, așa scrie acelaș Chemeni Ianoș⁵: „Fiindcă iarna ne despărțise de laolaltă, s-au orînduit ca oștile se le așezăm pre ernat. Protivnicii s-au așezat de la Neuzol spre orașele cu băi, pînă la apa Vagului; iară oștile noastre s-au sălășluit pre la Murani și pre la Torna, și prințul mai întîiu s-au dus la Onod, unde s-au întîlnit cu doamna sa. Iară pre unii dintre ardeleni i-au slobozit acasă și pre mine încă, făcîndu-se că mă sloboade acasă, m-au trimis în Moldova la Lupul Vodă cu pretextul acela, ca cum m-ar trimite pe nunta herțogului Radzivil carele luase pe fata Lupului Vodă, ci noi ne temeam de Lupul Vodă, căci știam că se înțelege cu Neamțul asupra noastră. Despre care lucru semne încă aveam, pentru că dîndu-ne din porunca Porței și Lupul Vodă, ca și Matheiu Vodă, 1.000 de curteni întru ajutoriu, aceștea odineoară cerînd leafă de la Racoți și nedobîndind, că nici era detoriu se le dea, cînd era mai mare op de dînșii, atunci ne-au lăsat și au mers acasă prin Țeara Leșească..... Trimis-au Racoți și pre Acăție Bărceai în Moldova cu mine, pentru că printrînsul și prin Thoma bașa făcuse alianța cu Lupul Vodă, ale căruia cărți, scrise și lătinește și românește, le duceam cu noi, se-i aruncăm neținerea acelora. Eu drept aceia, după unsprăzece luni m-am înturnat din bătae la casa mea în Cuiășde, unde n-am zăbăvit, ci m-am dus în Moldova; și la nunta herțogului Ianoșie Radzivil, în locul prințului Gheorghie I Racoți, eu am fost cel dintîiu și Acație Bărceai al doilea, iară al treilea au fost Stefan Mariași în locul lui Gheorghie II Racoți. Dus-am cu mine pe cale foarte zdraveni oameni, carii mi-au fost spre mare desfătare, anume pe Șebeși Micloș, pe Sêcheli Mihai, pre Orban Ferent, pe Decei Bălint și pe Cisar Ghergheli; eu am avut supt corneta mea mai bine de o sută de călăreți, toți îmbrăcați în pei de lup. Cu mare pompă s-au ținut nunta. Din Țeara Leșească au venit mulți domni, solii craiului și ai altor domni carii toți era foarte aleși îmbrăcați și gătiți, ca la 2.000 de călăreți și pedestrași; dară spunînd adevărul, pe curtenii lui vodă nu-i întrecea cu frumșeta și scumpia

63 veșmintelor, că hainele lor cele cupțușite cu soboli, cu samori și cu / risuri și cele de urșinic și de mătasă era numai de rînd. Bucatele de pe toate mesile era gătite după gustul leșesc și pretutindenea era de tot felul și de prisosit; blidele, tiarele, urcioarele, lingurile și cuțitele de pre mesile cele lungi toate era de argint de cel curat; dară mîscile și jocurile ce s-au făcut nu cu varvârie românească, ci ca la măcar ce craiu creștinesc, cine le va numera? La masă în locul cel mai de frunte au șezut solul craiului leșesc și tot pe rîndul acela mai întîiu au șezut vodă, după dînsul toți domnii leșești; dincolo lingă sol au șezut mirele Radzivil, după dînsul mitropolitul din Chiov, carele era semîntă de vodă din familia Mógghila, cu Gavriil, Ivan și Moisi Vodă frate, despre carele s-au mai făcut pomenire, cu preoții cei mai de frunte ai lui, cari atîta procopsiți era cît n-am crezut mai înainte să se afle în rîndul acela oameni așa de învățați. Prea de omenie și blînd om era și mitropolitul și i-au cununat în beserică românește, neîmpotivindu-se Radzivil, măcar că dînsul era luteran. Ca se îngădui loc înaintea mea mitropolitului acestuia, cu aceste pricini m-au adus Lupul Vodă, că și după obiceiul nostru se dă cîinste nănașului și la ei încă cel ce cunună se ține în mare cîinste. Așa din îngăduință au șezut la masă Mógghila dinaintea mea. În casa aceea, la masă n-au fost nici muiere, nici fată, nici mireasă, nici joc, și în piațul curței, mai înainte de a șede la masă, vro 50 sau 60 de părechi de boieroici și cocoane, sîngure prinzîndu-se de mîni, acuș rotogol, acuș de-a lungul au întins danțul românesc prea înfoiate, la care numai s-au uitat bărbații, nu s-au amestecat între iale, ci înaintea lor oarecare stolnic bătrîn cu cumănac pe cap și cu baston amină, sărea cît putea. Ospățul femeilor încă au fost întraltă casă. Supt tot ospățul nu s-au prea-nbătut cineva, ci au beut care cît au voit și după aceeaia solul crăesc, mirele și polonii, s-au sculat și s-au dus .. și vodă i-au petrecut, rugîndu-se ca se așteptăm puțintel; nici au zăbăvit mult ci au venit și au beut cu noi pînă cînd ne-am urit, dîndu-ne toată cîntea, mai ales mie arătîndu-mi mare dragoste. Deci ne-am luat zioa bună Cînd au venit nuntașii, vodă încă le-au eșit înainte ca la o gimătate de milă de loc, pre un asturcón foarte bun și scump împodobit cu sersamuri / întraurite și țintuite cu petri scumpe, scările încă era așa făcute dinpreună cu sabia, cu carea era încins; în cumănac avea cinci diamanturi mari și altul în inelul cel din deget. Podoaba lui și a calului, precum am socotit atunci, plătea

40.000 de taleri. La cîmp pogorîndu-se de pe cai, așa s-au îmbrătoșat. După trei zile de ospăț ne-am apucat de lucrul pentru carea am fost trimiși și aruncîndu-i cărțile ne-au respuns că le cunoaște a fi ale sale, dară se miră cum le-au dat;³ fost-au beat sau nebun cînd le-au iscălit și pecetluit! că de-i va porunci turcul, el este dotoriu a se scula asupra noastră și a ne fi protivnic, almintrelea că el va ținea vecinătatea cea bună și pretenșugul... Cu cuvîntul destul s-au jurat, dară carte noao nu ne-au dat și noi încă am ținut cărțile cele mai dinnainte. Întraceaia tot ne-am prepus despre pretenșugul lui. Pe mire și pe mireasă i-am lăsat acolo și dîndu-le darurile de noi duse, ne-am înturnat și eu m-am grăbit a mă înturna la prințul meu, pe carele l-am găsit în Muncaci.⁶ Așșidere scrie Gronski⁶.

¹ Continuator Sethi Calvisii, p. 1021. ² Brentanus in *Epitome mundi christiani* ad h.a. ³ Katona, p. 300. ⁴ Kemény Iános à *Maga életében* ad h.a. ⁵ Idem Kemény, l.c. ⁶ Samuel Gronski in *Elencho* ms. ad h.a.

Anul 1645. Vasile Lupul, domnul Moldovei, carele era binevoitoriu Căsei Austriei, cum s-au zis la anul trecut, în anul acesta atîta au făcut la Poarta turcească cît aceasta au poruncit lui Gheorghie I Racoți, prințului Ardealului, să se împace cu împăratul Ferdinand III, că almintrelea ajutoriu nu va căpăta, nici de la hanul tătăresc, nici de la Matheiu, domnul Valahiei, precum arată aceasta istoricul Cazi¹.

Despre care lucru, continuatorul lui Calvisie² încă așa scrie: „În anul 1645, împăratul turcesc Ibrahim I au poruncit lui Racoți să se lase de războiu, poftînd aceasta solul Cerin; și el întrarmîndu-se amînunța tuturor creștinilor. Racoți întirește pe Bucheimie pînă la Pojon; luînd Dlugassie Tîrnavia se duce la Villac; pe fiiul său îl trimite se bată Bruna; și se împacă cu împăratul. Ci turcii iau Coronéa.“

¹ Este vorba de scrisoarea lui Vasile Lupu din 24 ianuarie 1643, pe care o trimisese Porții. În această scrisoare Vasile Lupu mărturisea credința sultanului și se arăta gata să-i călăuzească pe turci în Polonia și Transilvania dacă sultanul vrea să cucerească aceste țări. Pentru Transilvania, Vasile Lupu arăta că mai mult de a treia parte din locuitorii ei sînt români și că pe aceștia cu multă ușurință i-ar putea ridica împotriva stăpînirii ungurești.

² Nunta pe care ne-o descrie Kemény a avut loc, ca și solia lui, în anul 1645, și nu în anul 1644.

65 Iară *Ortul și progressul neamurilor din Dachia*³ așa vorbește despre Gheorghie I Racoți: „Vrînd să se apuce de împăratul Ferdinand în anul 1644, au trecut cu oștile pînă / în Moravia și s-au împreunat cu svecii; împăcîndu-se după aceeaia au cuprins mare parte a Ungariei și 90 de beserici au luat pe sama calvinilor cu prea mare pagubă a catholicilor. N-ai fi aflat întrînsul o clipeală de ochi carea se nu fie împrotivitoare binecredincioșilor. În Cluș au orînduit ca atîta senători se fie calvini cîți era unitari sau sociniani, și nici unul dintre catholici. În anul 1642 pe fiiul său cel mai mare, Gheorghie, au făcut se-l alegă prinț Ardealului.“

De au făcut acestea prințul Gheorghie I Racoți cu ungurii cei ce se ținea de Beserica Apusului carii era tot de un neam cu dînsul, ce gîndești că n-au făcut el cu romîinii cei de supt stăpînirea sa, carii se ținea de Beserica Resăritului și nu era de un neam cu dînsul? Pe români neputîndu-i abate de la credința lor cea adevărată almintrelea, le-au typărit cărți pline de eres calvinesc și arhiereilor dinpreună cu preoții lor le-au poruncit (cum s-au arătat la anul 1643) ca cărțile acelea se le cetească și învețe înaintea norodului, între carea cea mai înveninată și mai plină de otravă au fost *Catehismul cel calvinesc*, întors pe românie, despre carele așa vorbește Varlaam, mitropolitul Moldovei⁴: „Iubiții miei fii! Tîmplîndu-mi-se est timp a fi în părțile Țerei Romînești cu trebi domnești și a norodului, în Tirgoviște, cu cei mai de frunte și mai de-a firea vorbind, mai virtos cu oarecare boiarîn cinstit și slovesnic și a toată destoinicia și înțelegerea harnic, drept pravoslavnic creștin, al doilea logothet și frate doamnei a bunului credincios și a luminatului domn Ioann Matheiu Voevod cu mila lui Dumnezeu domnul Țerii Romînești, dumnealui Udriște Năsturel, carele ca un iubitoriu de învățatură și socotitoriu credinței ceii drepte, în mijlocul altor cărți noao ce mi-au arătat, adusu-mi-au și o cărțalue mică, în limba noastră românească typărită, și deacă o am cetit, am vezut semnul eii scris *Catihismul creștinesc*, carea o am aflat plină de otravă de moarte sufletească, de care lucru, iubiții miei fii! mărturisesc înaintea lui Dumnezeu cu firea mea, că mare grije și multă scîrbă au cuprins sufletul și inima mea, pentru care lucru am chemat și am strîns săbor dintramîndoao părțile și din Țeara Românească și din Țeara Moldovei, nu atîta că doară se poată ei clăti inima voastră ce-i întărită și rădăcinată pre temelia cea bună și tare a besericei noastre pravoslavnice, cît / cuget și socotesc, cîndai

66

cu aceste minciuni și amogituri, cu cearcă și ispîtesc în tot chipul se poată afla pe neștine prostac și neștiutoriu se-l sparie cu mărturia sfintei scripturi, care fără de cale le-au pus și reu tîlcuiesc spre a lor perire. Pentru aceeaia am socotit că am o detorie mare se fac respuns și se arăt strîmbătura și tîlcul cel reu al lor, ce tîlcuiesc reu și strîmbează scriptura sfîntă. Și aceasta nu că doară prepuiu ceva întru făpturile cele pravoslavnice ale creștinătății voastre, că știu foarte bine și sînt adevărit cum credința voastră ce-ați apucat de întîiu și din început, nici unul de voi cărțile cele eriticești și învățatura lor în număr nu le socotiți, ci numai pentru se arăt întunerecul și neînțelegerea lor, ce au întru scriptura sfîntă carea o tîlcuiesc pre voia și pre volnicia lor ș.c.“ Așa cuvîntă mitropolitul Varlaam în predoslovია cărței, ce s-au typărit în Suceava la anul 1645, în carea restoarnă teată învățatura calvinească din mai sus-zisul *Catehism*.

¹ Kázy in *Hist. regni Hung.*, saecul. XVII, p. 119. ² Continuator Calvisii, p. 1023. ³ *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium*, p. 150. ⁴ Barlaam, metropolita Moldaviae, in *Praefatione anticathecismi Calvinici* editi Suciavae, anno 1645.

Anul 1646. La anul acesta scrie Gronski¹ precum urmează: „Vladislav IV, craiul Poloniei, din îndemnul patriarhului Romei carele îndemna pre toți priiții creștinești să se scoale asupra turcilor, au mers în Moravia, în Nicholsburg, la împăratul Ferdinand III, cu carele s-au întocmit despre toate și alegîndu-se el povățuitoriu preste toate oștile, s-au înturnat acasă, de unde trimețînd în țeri streine se adune ostași, trimis-au la prinții Racoți al Ardealului și Lupul al Moldovei pe duxul Ioann Radzivil ca se-i chieame la însoțirea aceeaia, carele mergînd mai nainte la Lupul ca la socru-său, i-au spus pofta craiului său; nici ferindu-se Lupul de lucrul acela, au trecut în Ardeal la Racoți... și au făcut de și acesta s-au plecat la alleanța aceeaia încă bucuros, și așa întorcîndu-se la craiul, i-au spus ce isprăvisă.“ Așîșderea scrie Chemeni Ianoș², ci, precum zic amîndoi, războiul acesta nu s-au urzit, pentru moartea craiului Vladislav IV, după carea / multă zarvă s-au făcut în Polonia, cum vom vedea de-aci înainte.

67

¹ Samuel Gronski in *Elencho* ms. ad annum 1646. ² Kemény Iános à kézzel irt *Maga életében* ad h.a.

Anul 1647. La sfârșitul vieții lui Chemeni Ianoș, ce însuș el și-o au scris cu mâna sa, și acuma, în anul 1811, martie 22, când scriu acestea, se află în mâna mult lăudatului Martin Gheorghie Covaciă, se adaogă o epistolă a prințului Moldovei, Vasile Lupul, în original, carea e scrisă lătimește și sună așa: „Generosule domnule Chiemen, prietene binevoitoriule! Cu milostivă inimă am priimit respunsul domniei-tale, care mi l-ai trimis prin tabellariul nostru. Cunosoc că ar fi trebuit se trimit la prealuminatul prinț pentru vărsarea inimei mele și întărirea pretenșugului pre unul dintre prietenii miei, dară greutățile cele mari care de la Poarta ottomanească nu numai că ne vinea pîn-acuma ci mai ne și asupra, m-au împedecat din zi în zi de la împlinirea voinței mele. Drept aceeaia căpătînd acuma mai bun prilej de a face acelea care le aveam în gînd, cu de-adinsul trimit pe generosul domnul Gheorghie stolnicul sau dapificul cel mai mare, la prealuminatul prinț ca se-i spună cugetele cele adeverate ale inimei mele și se-i facă închinăciunile cele cuvioase, descoperindu-i și pofta mea cu gura sa, carea poftă ca se o și dobîndesc prin mișlocirea domniei-tale, cu de-adinsul mă rog, ca se țin în curtea mea pe pedestrașii aceia, pre carii îi poftesc de la prealuminatul prinț, mă strămură osîrdia pedestrașilor acelora, pre carii îi hrănesc est timp. Drept aceeaia de vei lucra domnia-ta ca se poci căpăta pedestrașii aceia, eu încă mă voiu nevoi în tot typul a-ți respăti facerea de bine. Acum îți trimit un frîu bine gătit la cal, mic dar, ci din cea mai adîncă dragoste dat. Întraceaia îți poftesc domniei-tale ca se trăiești sîntos și fericit. Din Iași, în 30 iunie 1647, al generoasei domniei-tale preten Vasilie, din mila lui Dumnezeu prințul Țerei Moldovei, cu mâna sa.“ Din carea s-ar vede că Vasilie Lupul, domnul Moldovei, bine au știut limba lătimească, de nu m-ar opăci vorbele lui Chemeni Ianoș, care le voiu aduce la anul următoriu. Între greutățile ce s-au pus în adunarea Țerei Ungurești cea din anul 1647, una este aceasta: „Domnul Mihail, moștenitoriul vodă al Valahiei, încă au dat înaintea / staturilor și a rîndurilor țerei, ce controversiă sau pîră are cu domni comitii Stefan și Ladislav Ciachi și cu doamna Anna Beșeleni, muma acelorași comiti și văduva reposatului altui Stefan Ciachi, pentru niște averi sau scule, nu de mic preț, ale reposatului moșului său, Mihail (V) Vodă, care le-au răpit numitul reposatul, tatăl zișilor domnilor comitilor Stefan și Ladislav Ciachi și le-au ținut pentru sine, pentru carea, fiindcă și avgustul împărat, tatăl

maestatei voastre s-au milostivit a porunci, maestatea voastră încă se milostivească a afla ceva mișlocire, ca controversia aceasta să se isprăvească acuma o dată și făcîndu-se dreptate să se întoarcă fieștecărui al său, staturile și rîndurile țerei cu umilință se roagă.“ Dintru acestea se vede că Mihail acesta au fost feciorul lui Petrașco, fiului lui Mihail V, domnului muntenesc, despre carele s-au zis la anul 1601 și mai nainte și după aceeaia. Vezi și acelea care se vor aduce la anul 1654 din Cantemir despre familia Bessarab.

¹ Epistola Basiliu Lupul, principis Moldaviae ad Ioannem Kemény. ² Gravamen 118 diaetae anni 1647.

Anul 1648. Acelea care le scrie preavestitul Enghel¹ la anul de-acum zicînd: „Cînd s-au arătat Racoți cel mai Bătrîn în anul 1648 că el încă se bate după crăimea Poloniei, Lupul Vodă prin aceeaia s-au arătat prieten senatului leșesc, că au lucrat la împăratul turcesc, de lui Racoți i-au venit amînîntare și poruncă ca se încete de la lucrul acela și pe tătari încă i-au desmîntat se nu țină cu dînsul“, nu se nărăvesc cu zisele lui Chemeni Ianoș² carele așa scrie: „În anul 1648, iarăș s-au bolnăvit Gheorghie I Racoți pre calea cătră Gurgiu, care loc pururea i-au fost primeșdios, ci mai nainte de a porni el din Cluș, au sosit la dînsul Stefan Ghîrghițe logofătul, solul Lupului Vodă, cu vorbe bune și cu daruri și între celealalte au scris Lupul lui Racoți pre-ascuns că are de a vorbi despre lucruri care nici solului său nu le poate încredința. Drept aceeaia poștește ca pe Chemeni Ianoș se-l trimită la el. Din carea poftă a lui multe vorbe și gînduri au urmat, tătuși prințul Racoți au făgăduit că mă va trimite, dară pentru ce, știia nimenea..... Prințul în Gurgiu din zi în zi mai reu s-au bolnăvit, tătuși pe mine de acolo m-au pornit; carea mai nainte de a o face, mi-au zis cuvintele acestea: «Iată mergi, ci eu mă supăr pentru mergerea ta, pentru că me tem de omul acel viclean / neștiind pentru ce te chiamă...» Îl întrebaiu de ce mă temi, mărirea-ta? numai ca se nu mă oprească acolo, au și pentru alta mai grea? și-mi zise: «Fiîndcă darea țerei vreu se o rădice la 15.000 de galbini, carea mai nainte au fost 10.000 de galbini (de pe vremea lui Gavriil Betlen), și eu aceeaia a face n-aș vrea și pentru aceeaia pe doi ani trecuți nici o am tri-

mis în lăuntru, dară de se înțelege el cu Poarta și pe tine te va trimite pentru aceeaia în Țarigrad, de-unde voiu voi se te scot, mai mult a trebui se plătesc decât face darea de doi ani». Eu auzind acestea i-am mulțemit și am pornit.... Iară în Polonia, după moartea craiului Vladislav IV, era interrēgn și de-acolo unii îndemna pe Racoți ca se trimită și el solii săi pe seimul care era să se țină pentru alegerea craiului și se poftescă crăimea.... Așadară când m-au trimis pe mine în Moldova, pe cumnatul meu, Betlen Ferent, și pre Andreiu Clubușițchi pe carele îl crescuse el, i-au trimis în Polonia, dându-le 40.000 de galbini și 20.000 de taleri se tragă cu banii aceia pe leși și pre ostași spre sine.... De-abea au sosit numiții soli în Varșavia la seim și le-au sosit veste că au murit Gheorghie I Racoți; drept aceeaia au încetat toate.... Iară călătoria mea, așa s-au întâmplat: vezind slăbăciunea prințului, mă temeam de viclenia Lupului Vodă, de cumva s-ar întâmpla se moară pînă cînd aș fi în Moldova; drept aceeaia la diregătorii din Haromsec, din Cic și din celealalte Scaune lăsaui ca pînă cînd mă voiu înturna, pe nimenea se sloboadă în Moldova, fără numai pre aceia carii se vor trimite la mine.... Iară eu cît am sosit în Moldova, vodă ș-au plinit assecurația și pe mine, cît am eșit din strimtoarea Totroșului, m-au priimit cu mare cinste, trimetînd un boieriu de frunte, cu mai mulți lingă el se mă ducă pînă în Iași. Iară apropiindu-mă de Iași, au eșit el însuș cu rădvanul cel mai de frunte și cu oști înaintea mea și m-au petrecut la salaș, unde m-au așezat în căsi foarte împodobite cu armariuri, cu teiere, scafe și blide de argint și cu alte unelte. Mergerea la audienția și ospățul de vro cîteva ori încă cu mare pompă s-au făcut, iară cînd au vorbit cu mine, nici talmaciul lui Racoți, pe carele îl dusesem cu mine, nici pre al său l-au chemat, ci cum am știut românește, așa am vorbit. Iară vorba cea tainuită era aceasta, că de la adeverați oameni au auzit că leșii ar voi se le fie Racoți craiu și că vreau se-l chieame la seimul ce se va ținea pentru alegerea craiului, care vrînd se le facă cunoscute lui Racoți, dinpreună se făgădueste că în toate / ii va fi spre ajutoriu, numai Racoți încă se-i fie prieten și să se înțeleagă cu dînsul ș.c. Despre aceasta și mai multe am cuvîntat și măcar că nu aveam instrucție de la Racoți ce se fac, ci numai pe credința mea le lăsase toate, i-am mulțemit, și după mai multe vorbe.... la acestea am pășit: 1. Ca, de s-ar întâmpla ca stăpînul meu se meargă cu oști în Polonia, acelora se le fie slobod a trece prin Moldova; 2. Ca, de ar voi acelaș se adune ostași

în Moldova, se-i fie slobod; 3. Ca, de va pofti bani împrumut, fiindcă nu-și poate purta cassa cu sine, se-i dea pînă în 10.000 de galbini; 4. Ca la Poartă încă să se nevoiască din toată inima a ajuta pe stăpînul meu; 5. Ca de i-ar și porunci de la Poartă, stăpînului meu și căsei lui protivnic se nu le fie.

La toate acestea bucuros s-au făgăduit Lupul Vodă și-mi spusă și pe patronii săi de la Poartă, pe carii mi-am și însemnat pe masa lui, cu condeul lui și pe hîrtia lui, așa întocmindu-ne, ca capitihaii amînduror părților cei de la Poartă, împreună se lucre pentru căștigarea crăimei Poloniei lui Racoți..... ci printre altele se lucra și aceasta, că numitul Stefan Ghirghiță, solul Moldovei, cînd fusese la Racoți, fără de îndoială din îndemn, pornisă și aceasta, ca Sigismund Racoți (al doilea fecior al lui Gheorghie I Racoți) să se căsătorească cu fata Lupului cea mai mică, cea din muierea cea dintîiu și sora Radziviloaei, carea era tocma bună pentru dînsul, arătînd și folosul carea ar urma din căsătoria aceeaia, care lucru spunîndu-l prințului Racoți și prințesei, amîndoi îl voia. Drept aceeaia încredințîndu-se mie lucrul și plăcîndu-mi, pentru acela încă am lucrat, prin Stefan Ghirghiță logofătul, vorbind și cu doamna Lupului Vodă, căriia îi dusesem daruri de la doamna lui Racoți; și la atîta adusesem toată treaba, de Lupul Vodă au și trimis cu foarte mare cheltuială la Poartă se-și aducă fata de acolo, unde pentru aceeaia o dădu-să, pentru ca se potolească prepusul care-l avea turcii de cînd ș-au măritat fata cea mai mare după Radzivil; nici lipsea alta fără numai să se vadă tinerii laolaltă prin sine sau prin alții ...“

După acestea scrie Chemeni cum ș-au luat zioa bună de la Vasilie Lupul Vodă și cum au fost dărui, așîșderea că pe cale au auzit de moartea lui Gheorghie I Racoți, dară el nu o au vestit pînă ce n-au trecut în Ardeal, de-unde au scris Lupului Vodă ca toate cîte așezase laolaltă să le țină cu Gheorghie II Racoți și cu țeara, precum se și făgăduise, dară Lupul Vodă i-au respuns precum urmează: „Murind prințul, îngroape-se / toate cîte am fost așezat.» Din care respuns s-au vezut necredința lui și nestătornicia, ce o măsura numai după vremi; care le-au înoit și cu aceeaia că, măcar că își adusesese fata de la Poartă, după cum ne întocmisem, dară cînd au trimis prințesa cu feciorul său, Sigismund Racoți, soli spre vederea eii, ș-au mutat cuvîntul, dînd pricină că preoții lui îl opresc a-și da fata după om de altă lege și că fata încă ș-au perdut

voia pentru rea purtarea celor trimiși. Și așa și era, pentru că cel mai de frunte trimis au fost Ioann Boroș carele la Gheorghie II Racoți era în cel mai mare crezemînt și haiduc de curte, crescut din român prost, bețiv, curvariu și om reu; al doilea Nicolae Șebeși carele nu era mai bun decît cel dintîiu, și al treilea Gheorghie Hórvat, șerbul cel mai credincios al lui Sigismund Racoți; ci acesta încă era trufaș, mindru și om reu carele mult au smintit și atunci, cînd după aceeaia s-au căsătorit Sigismund Racoți.“

Dintr-acestea se dovedește că *Ortul și progressul neamurilor din Dacia*³ încă smintește întrunele, cînd scrie așa: „Întraceaia Gheorghie Racoți cel mai bătrîn nu atîta de bătrînețe, cît de gînduri și de supărare asuprit, pentru că n-au putut fi craiu Poloniei după moartea craiului Vladislav IV, unde trimesese cu bani pe Franțisc Betlen ca se-i capete crăimea, au murit în 11 octomv. în Bălgrad, întru al optsprăzecelea an al stăpînirii sale și acolo s-au și îngropat în anul 1648“.

Tot întru acesta an s-au sfîrșit și războiul cel de treizeci de ani, ce au fost între Casa Austriei și între sveci și s-au făcut pacea de la Vestfalia⁴.

¹ Ioann. Christ. Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 268. ² Kemény Iános à *Maga életében ad h.a.* ³ *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium*, p. 150. ⁴ *Das allgemeine Volksbuch für Bürger- und Landleute*, I. B., S. 285.

72 **Anul 1649.** „În al șesespăzecelea an al domniei lui Matheiu Vodă, precum scrie Enghel¹ din Filștîh, adecă pre la anul 1649, s-au rădicat doi boieri carii pe Matheiu Vodă la atîtea rele l-au adus, de mai i-au întunecat numele și vestea cea bună. Unul dintru aceștea era Ghina, grec născut din Romelia, carele în tinerețele sale se numea Sucală sau Olariu; acesta gîndea că roata ocîrmuirii încă așa se învîrte ca și cea de oale. Dînsul s-au însurat în Valahia și cu însurăciunea aceeaia au moștenit satul Breceán de lîngă Olt, în județul Romunaț. / Deci acesta aflîndu-și prilej de a vorbi cu Matheiu Vodă, i-au zis că de-l va face vistieriu mare, multă avuție îi va aduna; plăcîndu-i făgăduința lui Matheiu Vodă, au și făcut pe Ghina vistieriu, dîndu-i mare putere. Iară Ghina, reu și numai spre stoarceri s-au folosit cu puterea șie dată: în Păresimă nu mergea la beserică ca alți creștini ci, pe vremea slujbei dumnezeești,

remînea acasă și numera banii cei din lăzi, fălîndu-se că el poate numai pe degete socoti toate veniturile țerei și că el ști toate satele cît sînt departe de laolaltă, cît țîn împregiur și cîți lăcuitori au în sine ș.c. Iară Matheiu Vodă se bucura de unele ca acestea și lăuda talanții omului, nebăgînd samă că-și strică numele cel bun prin mammonul cel necuvios.

Ce era Ghina în finanție, aceeaia era și Radul Verzariu, armașul cel mare, în lucrurile militarești și cele din afară. Acesta era roâmn de vijă. Tată-său fusese grădinariu în Ploești și de-acolo s-au numit Verzariu. Din pruncia sa au fost om reu, svăditoriu și crud, dară viteaz ostaș, prin ce au și agiuns de s-au făcut armaș mare. Fiind el în treapta aceasta, puterea cea întrarmată o au întors spre asuprirea lăcuitorilor țerei; cît auzea că este cineva bogat, îndată scornea ceva reu despre dînsul și lua toate averile. Nu părtinea el nici boierilor, nici călugărilor, nici neguțetorilor. Pre unii au poruncit de i-au omorit la cāsile lor și i-au îngropat în gunoiu; altora le-au tăiat nasurile și urechile și așa ciungăriți i-au purtat prin tîrguri; pre alții i-au osîndit la ocne; toate era pline de vaete și de țipete, dară nimenea cuteza a se pune împrotivă, ci cei mai mulți ș-au părăsit cāsile, curțile, moșiile și țeara. Numele lui așa de groaznic era, de, cît îl auzea sau cît își arunca în sus buzduganul, toți se ascundea. Pe domnul său, Matheiu Vodă, pururea îl ațîța asupra lui Vasilie Lupul Vodă și la atîta îl adusese, de acuma lui Racoți încă nu-i credea; așa au ținut el necurmat prepus între acești trei prinți, pînă cînd s-au vărsat prepusul în prea crunt războiu.“

¹ Ioannes Christianus Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 293 seq.

73 **Anul 1650.** Reischie¹ scrie la anul de-acum, precum urmează: „Tătarii și cozacii s-au sculat cu arme asupra lui Vasilie, despotului Moldovei; iară polonii l-au apărat și l-au îndemnat / să facă pace, precum au și făcut.“ Mai chiar scrie Chemeni Ianoș², după ce au povestit că Vasilie Lupul, domnul Moldovei, n-au dat pe Dumna, fata cea mai mică, după Sigismund Racoți, zicînd: „Ci Dumnezeu încă au pedepsit pe Lupul Vodă, pentru aceeaia și nu s-au putut neguțători, precum voia, cu fata sa, pe carea o pețea și în Polonia mari oameni; pentru că curînd după aceeaia, după ce au slobozit fără de ispravă pe trimișii lui Sigismund Ra-

coți, năvălind tătarii în Moldova, măcar că el era în mare grație la Poartă, tare o au robît și dînsul încă de-abea au scăpat la păduri. După ce s-au înturnat tătarii din Moldova, n-au trecut o săptămînă și au nimerit în urma lor cozacii, carii iarăș au prădat Moldova, au globit pe Lupul și l-au silit de au făgăduit pe fata sa lui Tim, fiului celui mai mare al lui Bogdan Cmielnițchi, hătmanului lor, precum o au și dat după aceeaia.“

Ci și mai chiar le scrie acestea preavestitul Enghel³ zicînd: „Cinstea cea mare, avuția și fetele, mult năcaz au pricinuit Lupului Vodă. Tocma atunci cînd cerea prințul Dimitrie Vișnievețchi pe Dumna, a doaoa fată a Lupului Vodă, în primăvara din anul 1650, au trimis și Bogdan Cmielnițchi, hătmanul cel vestit al cozacilor, la Iași, se pețească pre aceeaiaș cocoană pe sama lui Timotheiu, feciorului său, precum o scrie aceasta pre lung *Istoria cea de obște a lumii*⁴, ci Lupul n-au voit se i-o dea, punînd pricină că nu îndrăznește a face aceeaia fără de știrea Porței. Cmielnițchi drept aceeaia, carele pe vremea aceeaia era mult iubit de Poarta turcească, nu numai slobozenie ci și poruncă au scos de la Poartă ca Lupul se-i dea fata. Așa încă neplecîndu-se Lupul și Potoțchi gătîndu-se spre apărarea lui, Cmielnițchi au rînduit cine se ia sama după Potoțchi și în Moldova au trimis 16.000 de cozaci supt povățuitorii Nosáci, Pușcâr și Dorșenco, dinpreună cu 20.000 de tătari, de carii s-au biruit Lupul, și vezînd la Hotin că Potoțchi încă nu cutează a-i veni întru ajutoriu, mai pre urmă ș-au logodit fata după Timotheiu; tătuiși Suceava și Iașii s-au prădat și tătarii au luat de la Lupul 600.000 de taleri ca se nu prade mai mult cînd se vor înturna. Lupul Vodă după ce s-au mîntuit de tătari și de cozaci, gîndea în sine că logodna aceeaia e numai glumă și iarăș au început pre-ascuns a se înțelege cu polonii. Iară Cmielnițchi, înșălîndu-să cu cuscria Lupului, prin dînsul au început a trimite cărțile sale cele cătră Poartă, ci Lupul le-au prins și le-au trimis / la senatul leșesc. Polonii încă pentru ca se-i mulțemească pentru slujba aceasta, în 24 dechemvrie din anul 1650 l-au dăruit cu îndigenatul țerei lor.“ Decretul craiului Ioann Cazimir despre îndigenatul acesta îl poși ceti la Doghiel⁵ întreg.

Precum arată Lecvien⁶, pre aceste vremi au trăit și Chyril Spanul, primatul sau arhiepiscopul Trinovului, pe carele l-au pus după aceeaia patriarh Țarigradului, dară numai 14 zile au ținut patriarcia.

¹ M. Ioannes Reiskius in *Appendice chronici Turcici*, lib. 4, c.5. ² Kemény Iános à *Maga Kezzel irt. életében* ad h.a. ³ Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 269. ⁴ *Allg. Weltgesch.*, 48 B., S. 167. ⁵ Dogiel, tom. I, p. 620. ⁶ Lequien in *Oriente christiano*, tom. I, p. 1237.

Anul 1651. Precum scrie *Hronica turcească*¹ în anul acesta, 1651, lui Gheorghie II Racoți i-au venit ferman de la Poartă ca se scoată pe Vasilie Lupul din domnia Moldovei; ci Racoți au pus în laturi fermanul, pînă la altă vreme. Nu așa au făcut Bogdan Cmielnițchi, hătmanul cozacilor, cu acelaș Vasilie Lupul, ci după zisele *Istoriei cetii de obște*², i s-au lăudat că de nu va da pre Dumna, fata sa, după Timotheiu, precum o logodisă, îl va cerca acasă cu 100.000 de cozaci. Carea aminințare auzîndu-o boierii moldovenești, cu toții au stat de domnu-său, Vasilie Lupul, se-și dea fata ca se nu pricinuiască atîta pagubă țerei, ci el, bizuin-du-se în ajutoriu polonilor, tot n-au vrut pînă cînd n-au bătut cozacii pe Calinovschi, generariul polonilor, și au încungiurat Camenețul. Atunci Timotheiu sau Tim, feciorul lui Bogdan Cmielnițchi, s-au cununat cu Dumna, în Iași, în luna lui iunie din anul, după Enghel³, 1652, iară, după Gronski⁴, 1651, carele scrie la anul de-acum: „Pe vremea aceasta, Timotheiu, fiul hătmanului cozăcesc, tocma cu puterea au luat șie muliere pre fata Lupului Vodă, pe carea nu o dăduse lui Sigismund Racoți.“⁵

75 Întru acesta an s-au sfințit și Petru Parthenie episcop Muncăciului prin arhiepiscopul Stefan, mitropolitul Bălgradului din Ardeal, a căruia daltérie⁶ așa sună: „Stefan Simonovicie, din mila lui Dumnezeu arhiepiscopul Bălgradului, al Vadului, al Maramurășului și al tot Ardealului episcop de ritul grecesc al catholiceștei și apostoliceștei credințe, facem știre prin acestea tuturor și fieștecărora / carii / trebuie se știe, anume preacinstiților episcopi, vicarilor lor, capitulilor, preposițiilor, preoților și clericilor, ori de ce treaptă, după aceștea prealuminațiilor, mărițiilor, preanobililor și generosilor domnilor cetățenilor vestitei crăimei ungurești, așîșderea lăcuitorilor celor din cetăți, orașe și sate, dinpreună

² Tătarii și cazacii au năvălit în Moldova în anul 1650. În anul următor, polonii i-au bătut pe cazaci și pe tătari la Beresteczko. În urma acestei înfrîngerii, Vasile Lupu nu mai vroia să-și dea fata după Timuș, fiul lui Hmielnițchi. Însă în anul 1652, la Batow, polonii au fost înfrînți de cazaci, și Vasile Lupu, la aminințările lui Bogdan Hmielnițchi, a acceptat căsătoria dintre Ruxandra și Timuș, nunta făcîndu-se în acest an, 1652.

cu povățuitorii, lor și tuturor întru Hs. credincioșilor, cum că venise la noi ci. p. Petru Parthenie, călugăr din cinul s. Vasilie, preot de legea grecească, cu de cinste și îndestulite mărturisiri ale preacinstiților episcopi și mai ales ale celui de fericită pomenire domnului Vasilie Tarásovici al Muncaciului, antecesorului său, carele simțind mai nainte zioa eșirei sale din lume cu vers viu și cu iscălitura mâinei propriie, pe numitul cinstitul părinte l-au ales următoriu șie-și și pe toți preoții cei de supt cáthedra sa i-au îndetorit supt amănințarea mâinei dumnezeești și a judecâței ce va fi, ca pre altul se nu priimească episcop șie, fără numai pe zisul cinstitul părinte, precum am vezut și cetit diplomatul acela; apoi am vezut și cetit și diplomatul prealuminatului și preacinstitul domnului Mathia Tarnóți, episcopului din Vaț, prepositului din Scepúz și consiliarului s. chesaro-crăeștei mării, carele și cu numele său și cu al prealuminatului și preacinstitul domnului Gheorghie Líppai, arhiepiscopului din Strigón și primatului s. coronei Ungariei, cu acciaș avtoritate au încumetat ocîrmuirea preoților rusești din diecesurile sale mai adeseori zisului cinstitului părintelui Petru Parthenie, dîndu-i diplomat de întărire. Mai pre urmă am priimit și cetit mărturisirile preoților rusești și ale poporenilor lor carii lăcuiesc în părțile de la Hommóna, de la Ungvár, de la Strópcov, de la Mácoviț, de la Tisă, și de la Scepuz, din care am vezut că numitul cinstitul părintele Petru Parthenie, din voia și plăcerea tuturor s-au ales ca se urmeze numitului nu de mult reposatului preacredinciosului domnului episcopului Muncaciului, Vasilie Tarassovici, și să se sue în locul și cathedra lui. Drept aceeaia pre acest de atîtea ori numit, socotindu-i de-amăruntul treaba, cu cea mai de omenie dragoste

76 în Hs. / l-am priimit și chiamînd pe preacinstitul d. Sava, episcopul din Bistra și tot clîrul nostru, și făcînd mai pre urmă toate acelea care poruncesc ss. canoane și s. săbor să se facă, am făcut solemnitate și l-am pus episcop în numita cathedră a Muncaciului, cu ceremonii apostolicești și i-am dat lui putere prin chiamarea darului sîntului Duh a hirotoni, a dezlega de păcatele și impedecările șie-și ținute, a sfinți sîntul mir, besericile și altarele, și a plini slobod și cu cuviință toate slujbele episcopești în eparhia sa, poftindu-l și dojenindu-l pe acelaș preacinstit domn Petru Parthenie, episcopul Muncaciului, fratele nostru cel prea iubit întru Hs. ca pe beserica sa se o învețe și se o pască cu cuvîntul și cu pilda, aducîndu-și aminte că oare cînd va da samă. Întru a căruia lucru

pomenire de pururea și bună încredințare, am pus mîna și pecetea noastră. Dat în Bălgrad la anul de la plásmuirea lunei 7159, iară de la nașterea vergurei 1651, în minăstirea preasîntei Troițe a mitropoliei noastre.“

Reposatul Samoil Klein de Sad⁶, bine înseamnă că „Gheorghie Prai, în *Ierarhia Ungariei*, despre episcopia Muncaciului reu face că zice că Stefan Simonovicie au fost mitropolit Bălgradului din Servia, înșălîndu-se în numele Bălgradului, carea cetate este în Ardeal, și pe lătinie se chiamă Alba-Iulia sau Carolina, numai de români se numește Bălgrad.

Despre episcopul Sava din Bistra, carele se pomenește în dalteria mai sus adusă, alta nu cutez zice, fără că au fost arhieru sfințit și neavînd eparhia sa au șezut în Bistra. Doară el au și urmat apoi lui Stefan și lui Iosafat, în anul 1659, supt nume de Sava II.

Tot întru acest an s-au typărit la Bălgrad cu cheltuiiele lui Gheorghie II Racoți, pe românie, *Psaltirea* scoasă de pe jidovie și *Testamîntul cel Nou*. Și în închinarea *Testamîntului*, această iscălitură se află: „Mai mic și plecat slugă a măriei-tale, Simon Stefan, arhiepiscopul și mitropolitul scaunului Bălgradului, a Vadului și a Maramurășului.“ Făgărașul s-au lăsat afară pentru că Făgărașul gema supt superintendentul calvinesc, cum s-au zis la anul 1643.

77 ¹ *Chronicon Turcicum* ad h.a. ² *Allg. Weltgesch.*, B 48, S. 168. ³ Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 270. ⁴ Samuel Gronzki in ms. / *Elencho* ad annum 1651. ⁵ *Diploma metropolitae Belgradiensis, Stephani Simonovitsii, datum Petro Parthenio, eppo Muncatsiensi.* ⁶ Samuel Klein de Szád, tom. IV, *Ms.*, p. 71-a.

Anul 1652. La anul de-acum scrie Bod Peter¹, precum urmează: „Gheorghie Ciulai, superintendentul cel calvinesc din Ardeal, din bătrînă familiă ș-au tras vița, carea ș-au căpătat nemișugul de la Ladislav I, craiul Ungariei. Tată au avut pe Ciulai Ianoș, iară mumă pe Virvara Barciai, sora prințului Acație Barciai..... Supt superintendenția acestuia s-au unit cu calvinii români cei din Maramurăș, de pre lingă Síghet, al cărora protopop au fost Simon Petrașco, întru al căruia diplomat ce i s-au dat în anul 1652, acestea condiții s-au fost pus: 1. Ca cuvîntul lui Dumnezeu să-l vestească în limba românească și așa se facă se-l vestească și

preoții de supt el. 2. Ca *Catehismul* cel de Gheorghie I Racoți poruncit, să se întoarcă pe limba românească și să se dea preoților românești și el se-l cetească în beserică norodului, și preoților de supt sine se poruncească ca se facă aceaia. 3. Ca boscoanele cele de la botez și de la cununie se le lase. 4. Ca câte s-au poruncit preoților românești și mai înainte în comun, toate se le țină. 5. Ca despre toate trebile să se înțeleagă cu superintendentul cel calvinesc și de el se asculte. Iară ca se poate cerceta besericile cele de supt sine după obicei și îndrepta cele de îndreptat, milosti-vește i-am îngăduit.“

Vezi cum se nevoia calvinii se amogeașcă pe români de la credința cea adevărată! Ci prin aceaia numai atîta au făcut de românii au lepădat limba cea slovenească din mișlocul lor, și iarăș s-au întors la limba cea părințească, barem de s-ar fi întors sau de s-ar întoarce și la literele cele părințești! *

¹ Bod Péter à Tsulai György Reformatus Püspök életében.

78 **Anul 1653.** Despre lucrurile ce s-au întîmplat în anul de-acum, așa scrie Gronschi¹: „Cu vreme Lupul, crăișorul Moldovei, au făcut multe dosăzi lui Gheorghie II Racoți, cu care și pe tată-său și pe frate-său, Sigismund, îi atinse, adăogînd și aceasta că prin solul care l-au fost trimis, i-au fost spus că de nu se va purta mai almintrelea, toată avuția o va cheltui spre stricarea lui. Și fiindcă la acestea au respuns Racoți cu cinste și cu omenie, s-au fălît înaintea a alor săi, că Racoți se cutremură numai de vorba lui; și afară de acestea nu înceta a-l cleveti pre după dos. Cu care la atîta au adus / pe Racoți, de ș-au băgat în cap ca de clevetirile lui să se aperc
cu arme. Drept aceaia Racoți făcînd ca se nu se priceapă Lupul, au înștiințat pre Matheiu, prințul Valahiei, prin unii credincioși ai săi și l-au îndemnat ca se stea gata cu toate oștile sale și i-au pus zi cînd să se împreune oștile lui Matheiu cu povățuitorii săi, adecă cu Ioann Chemeni, cu Stefan Petchi, cu Ioann Daniel, cu Climént Mîcheș și cu Ioann Boroș

^a Cu toate că în *Elementa linguae...* Șincai folosise alfabetul latin, el și-a redactat cronica cu caractere chirilice, care erau folosite îndeobște în vremea cînd își redacta cronica. Din afirmația lui reiese că regreta faptul că nu se folosea alfabetul latin, dar, ceea ce este mai important, el se supunea normelor în vigoare pentru a se face înțeles tuturor românilor.

în Iași; și aducînd în pripă oștile și cele ardelenesti și cele muntenești ca la 10.000, cu începutul primăverii le-au trimis în Moldova, cari au și intrat mai înainte de a se ști pornirea lor. Acestea vezîndu-le Lupul, n-au îndrăznit a sta de față, ci încercîndu-și avuția și familia, au fugit în Hotin, unde încă nefiînd secur au trecut în Polonia și pe moldoveni i-au deslegat de credincioșirea cu carea îi era detori și le-au făcut nădejde că nu se va mai întoarce. După a căruia fugă ardelenii, cite nu le putuse trece preste Nistru, le-au cuprins, și tăind vro cîteva sute de călăreți și de siméni pedestri, au cuprins, și Hotinul și l-au prădat. Vezînd moldovenii biruința ardelenilor, s-au rugat de Chemeni Ianoș se le fie sloboda și alege domn și e și îngăduindu-le au ales pe Stefan Gheorghită (nu Gúrguță). Întraceaia ceii ce ținea cu Lupul, s-au rugat și de ardeleni ca se iase din Moldova, și de prințul cel nou ca se golească țeara de ostași streini. Drept aceaia, la rugămîntea lor, ardelenii s-au înturnat acasă, lăsînd pe Chemeni cu vro cîteva turme lîngă prințul cel nou. Întraceaia Racoți au scris craiului Poloniei, lui Ioann Casimir, pricinile pentru care au trebuit să se scoale asupra Lupului și l-au rugat ca se nu ajute pe Lupul, ba încă întru aceaia să se silească ca se împedece pe cozaci și pe tătari de la ajutoriul lui. Cu cozacii încă au înnoit pretenșugul și i-au poftit se nu ajute Lupului, ce i-au și făgăduit cozacii, dară Lupului tătuși i-au dat ajutoriu. Iară craiul Poloniei, ca se facă pe voia lui Racoți s-au tăbărit la Zăvanici. Chemeni încă înțelegînd că Lupul își adună oaste, au chemat îndărăpt oștile cele slobozite în Ardeal și pe Stefan, noul prinț, l-au îndemnat ca se păzească termurii Nistrului se nu poată trece protivnicii, carele au și făcut, cît i-au fost cu puțință. Dară protivnicii lui Stefan cei din Moldova, atîta s-au nevoit pînă ce au intrat cozacii la mișlocul țerei. Ce vezînd ardelenii s-au trebuit a se înturna în patria sa, iară Stefan au fugit la Matheiu. Aceasta înțelegîndu-o Timotheiu Cmielnițchi, pe socru-său l-au dus în scaun și acesta de nou au adus pe moldoveni la credincioșirea- / sa. Auzîndu-le acestea Racoți iarăș gata oști întru ajutoriul lui Stefan, ci mai înainte de a le trimite, Lupul folosindu-se cu graba, pe Matheiu, apărătoriu lui Stefan, l-au înteițit la bătae. Iară Matheiu cu mai mare inimă decît putere bătîndu-se cu el, l-au învins și l-au fugărit. Ci cu cît mai în grabă au învins Matheiu pe protivnici, cu atîta mai în grabă l-au învins și pre el moartea. Drept aceaia Stefan, cu atîta mai virtos au cerut ajutoriu de la Racoți, a căruia

primeşdie vezîndu-o acesta a fi împreunată cu a sa, dintîiu au trimis cu oşti pe Climent Micheş, apoi pe Ioann Bornemisa, după aceea pe Mihail Micheş, întru ajutoriul lui Stefan, căruia şi craiul Poloniei încă i-au trimis bun ajutoriu cu tribunul Condraţchi. Care oşti împreunîndu-le Stefan cu cele ce mai avea, au întirit pe Lupul din ţeară şi au încungiurat Suceava, unde îşi aşezasă Lupul muierea cu toată familia şi avuţia. Bătînd acuma Suceava, pe Timotheiu, ginerele Lupului, carele apăra cetatea cu cozacii săi, l-au nemerit deodată doao gloanţe de tun în şele şi au murit. Iară tabăra leşească, cea de la Zăvanici au făcut de Cmielniţchi, tatăl lui Timotheiu, celui omorit, cu cozacii şi cu tătarii n-au putut veni întru ajutoriul celor închişi în Suceava carii, după ce au venit Ioann Chemeni şi Stefan Petchi cu oşti mai tari de la Racoţi, nemaiputînd răbda foamea, au închinat cetatea dinpreună cu doamna şi feciorul şi toate averile Lupului. Ci pe doamna cu fiul ei o au lăsat de s-au dus după bărbat, numai averile Lupului le-au împărţit ardelenii şi polonii între sine. Sfirşindu-se acestea şi întărindu-se Stefan (XII) în domnia Moldovei, Chemeni s-au înturnat cu oştile în Ardeal, şi Condraţchi s-au dus la tabăra craiului..... Iară Lupul, prin tătari, între carii zăbăvea, s-au trimis la Poartă şi închizîndu-se în Iediculă, acolo au şi murit. Doamna lui cu fata, muierea lui Timotheiu, şi cu ceaialaltă familiă, au mers sub aripile lui Cmielniţchi. Mai pre urmă în Valahia, în locul lui Matheiu au urmat Constantin carele, după pilda antecessorului său, au făcut alleanţă cu Gheorghie II Racoţi.“ Ci aceste mai de pre urmă s-au întimplat în anul viitoriu. Aşîderea scrie Ioann Salardi².

80 Dară mai respicat le dă înainte acestea *Istoria Bălăcenească*³ zicînd: „Deci neputîndu-se odihni Matheiu Vodă de Vasilie Lupul Vodă, s-au sfătuit cu Racoţi, prinţul Ardealului ./ ca se rădice pe Vasilie Vodă din scaun şi se pună pre alt domn; şi fiind la Moldova un boieriu anume Stefan Gheorghişă, logofăt mare, din sat Răncăci, care în ascuns era protivnic lui Vasilie, şi neştiind acesta, pre acela ca pre un credincios al său în toate soliile îl trimetea, şi la Racoţi şi la Matheiu Vodă, şi în soliile lui ş-au descoperit necredinţa ce o avea asupra domnului său, cătră Racoţi şi cătră Matheiu, vinuindu-l că au îmblat cu jupîneasa lui. Şi se învrăjbise logofătul şi cu Thoma vornicul şi cu Iordache vistierul, Cantacuzeni din ţeara lor. Deci Racoţi şi Matheiu Vodă aflînd mişlocitoriu pre acest boieriu, au aşezat între dînşii ca Racoţi se trimită oşti

din Ardeal şi Matheiu din Valahia, cărora el le va fi cap şi va scoate pe Vasilie Vodă din scaun. Şi așa au făcut, că întrascuns au gătit oştile şi le-au trimis în Moldova. Iară pînă au venit oştile, Stefan Gheorghie era în mare grijă, şezînd în spătărie şi ţinînd bastonul la gură, că la Moldova, logofătul cel mare poartă baston. Iară Thoma vornicul şi Iordache vistierul, vrăjmaşii lui, în typ de batjocură îi ziseră: «Logofete, ce ţini bastonul la gură? pare că zici în fluer». El au respuns: «Aşa este, că zic în fluer se-mi pogoară caprele de la munte».

81 Deci nu trecură zile multe şi întro zi mare, şezînd cu Vasilie Vodă la masă, îi veni la urechi veste că oştile ardelenesti şi munteneşti au întrat în Moldova, că au fost pus oamenii săi se aibă grijă şi se-i dea de ştire cînd or veni oştile. El cît auzi au început a se şterge la ochi şi întrebîndu-l Vasilie Vodă: «Ce-ţi este, logofete?» El au respuns că i-au venit veste că-i moare jupîneasa şi se roagă lui Vasilie ca se-l lase să se ducă se o îngroape; şi auzînd Vodă l-au lăsat. Lui fiindu-i cail gata la gazdă, îndată au pornit şi s-au dus de s-au împreunat la Băcău cu toate oştile. Iară în urma lui mai era doi boieri carii mai nainte au fost avut înţelegere cu Stefan Gheorghişă pentru aceste lucruri, şi la pornitul lui, nefăcîndu-le ştire, li s-au părut că i-au viclenit logofătul. Deci socotînd că le va fi mai de folos, au mers de au spus lui Vasilie faptele lui..... Şi îndată cît auzi acestea Vasilie, trimise pe votaful de au alergat cu 50 de oameni se-l agiungă şi se-l prindă, iară cînd au agiuns votaful la Băcău, logofătul s-au fost împreunat cu oştile. Votaful necutezînd se mai alerge, s-au întors de au spus stăpînului său ce au vezut. Vasilie Vodă întru aceeaia minie au tăiat pre acei doi boieri zicînd că au trebuit mai nainte a spune / cînd se începea vorbele şi logofătul era la mîna lui, iar nu acuma. Iară logofătul n-au întîrziat, ci au pornit cu oştile spre Iaşi. Vasilie încă cu oştile care le-au putut de grabă strînge, i-au eşit înainte la Podul Lîloaş şi acolo lovîndu-se au biruit Stefan Gheorghişă logofătul; iară Vasilie Vodă au fugit la Cmielniţchi, hătmanul cozacilor, ca la un cuscru, de care s-au rugat se-i dea oşti, se scoată pe vrăjmaşi din ţeară şi i-au dat împreună cu fiul său Timuş carele ţinea pe doamna Rucsanda (almin-trelea Dumna), fata lui Vasilie; ci pînă au venit el din Ţeara Cozăcească, Stefan Gheorghişă s-au făcut domn în scaun la Iaşi. Iară după ce au venit Vasilie cu mulţi cozaci şi au dat bătae la Popricani, Stefan Gheorghişă fiind biruit s-au tras îndărăpt spre Focşani. Vasilie Vodă după

dînsul; Stefan (XII) Gheorghiu Vodă la Tîrgovești, la Matheiu Vodă; Vasilie Vodă tot după dînsul. Matheiu Vodă au fost trimis pe Zicul spătariul cu oști ca se oprească pe Vasilie Vodă la Focșani și la Șoplu, dară n-au putut. Deci Matheiu Vodă s-au strîns oștile toate și au eșit înaintea lui Vasilie și a lui Timuș, la Finta, și s-au lovit oștile foarte tare și întîiu au rupt pre o samă de slujitori de i-au trecut apa Ialoniței. Iară Matheiu Vodă cu inimă tare fiind în fruntea bătăiei și îndemnînd pe slujitorii săi, precum pururea îi slujea norocul așa și acum nu l-au înșălat că s-au lăsat un nor plin de apă și vînt iute, de bătea tot în față pe moldoveni și pe cozaci, pînă i-au împlut de apă, de nu putea să dea foc sau să se apuce de arme; iară muntenii îmbărbătîndu-se au spart toată tabăra moldovenilor și a cozacilor; iară Vasilie și Timuș poftea să se mai vadă spre Focșani. Atunci o ghindă au stricat pe Matheiu în picior, înse cu biruință s-au întors în Tîrgovești la scaunul său, încărcat de șerbi moldovenesți și cozăcești, pe carii de la Fîntîna Țiganului i-au dat de i-au tăiat pînă la Tîrgovești, de i-au vezut un turc mare ce venise de la împărăție se vadă de gilceville ce s-au făcut între acești domni; carele vezînd că fără de nici o pricină au venit Vasilie Vodă se ia scaunul lui Matheiu Vodă, au spus / împăratului că vina este a lui Vasilie Vodă. Deci împăratul au poruncit hanului se prindă pe Vasilie Vodă și se-l trimită la Poartă. Ci în mișlocul timpurilor acestora, dacă au mers Vasilie în Moldova, au trimis pe doamna sa cu fiiul său, Ștefănuș, și pe ginerele său cu cozacii la cetatea Sucevei și el se găta de bătăe. Matheiu Vodă încă n-au întîrziat, ci au dat lui Stefan (XII) Vodă, oștile lui și au trimis și Racoți, prințul Ardealului, de s-au dus după Vasilie Vodă la Moldova și s-au bătut cu dînsul la satul ce se chiamă Silca și biruind Stefan Vodă, Vasilie au fugit în Țeara Cozăcească. Iară hanul avînd poruncă se prindă pe Vasilie, i-au scris o carte zicîndu-i: « Dacă au avut op de ajutoriu, pentru ce n-au venit la dînsul se-i dea, ci au îmblat nemica cu cozacii? » Aceasta auzînd Vasilie Vodă s-au încrezut în vorbele lui și s-au dus la dînsul ca se-i dea ajutoriu. Hanul cît au pus mîna pre el, l-au băgat în obezi și l-au trimis la Țarigrad și l-au închis la Iedîcolă. Iară Stefan Vodă au mers la Suceava de au bătut cetatea și îndreptînd un tun spre cortul unde ședea Timuș, au lovit o ladă și țandurile lăzei au omorit pe Timuș. Deci doamna nu mai avea ce se facă, ci au dat cetatea și au luat avuția Stefan Vodă. După aceeaia Stefan Vodă au venit

la scaun și au scris cărți de la țeară și de la el la Poartă, cerînd după obiceiul steag de domnie și s-au așezat domn Moldovei. Așîderea scrie preavestitul Enghel ⁴, adăogînd și aceasta că Suceava s-au închinat lui Stefan Vodă în 9 octomvrie din anul 1653.

Iară Salardi ⁵ scrie despre doamna și feciorul lui Vasilie Lupul Vodă, precum urmează: „Doamnei Lupului Vodă i s-au îngăduit se șeadă într-o curte a bărbatului său, numai cît că fiiul eii, precum s-au auzit, s-au însemnat la nas, ca se nu poată domni.“ Așa scrie și și Pivati ⁶.

Preavestitul Enghel ⁷ mai înainte acestea scrisese despre Vasilie Lupul Vodă: „După Cantemir au plătit el 260 de pungi de bani, cu care fusese detoare patriarcia din Țarigrad la turci, la greci și la jidovi, pentru carea facere de bine i s-au dat trupul cel făcătoriu de minuni al s. Paraschivei, și sultanului încă au plătit 300 de pungi că au îngăduit se-l poată duce în Iași, unde au făcut pentru dînsul osebită minăstire, cu care au stîns prepusul ce era asupra lui despre credință pentru căsătoria cu turcoaica din Țircassia (cum s-au zis la anul 1639); el au făcut noao legătură între patriarhul din Țarigrad și între preoția din Moldova, / au priimit cărți și cîntări grecești, au adus călugări și grecești și lătimești în Moldova, pre aceștea din Polonia, făcut-au școale grecești în minăstiri și, după Cazi, una și lătimească, și o typografiă cu litere românești. Mai încolo, după Cantemir, au poruncit de s-au cules orînduielele și obiceiurile țerei și s-au făcut o carte de legi.“ Pînă aci sînt vorbele preavestitului Enghel, care eu pentru aceaia le-am adus la anul acesta, pentru că nu știu anume anul, în care le-au pătrat acestea Vasilie Lupul, fostul domnul Moldovei.

Precum moldovenii pre vremile acestea s-au cules laolaltă toate orînduielele și obiceiurile țerei sale și s-au făcut carte de legi, așa și ardelenii, în anul acesta 1653, în 15 zile ale lui martie, au vestit legile sale, care le-au numit *Approbate* și le țin pînă astăzi, 29 martie din anul 1811, cînd scriu acestea, ciungărite prin articuli cei noi carii au trebuit să se facă cu curgerea timpului, pentru că calvinii, luteranii și sociniani sau unitarii la atîta se înălțase cu eresurile lor asupra binecredincioșilor, de în anul 1566 au făcut orînduiala aceasta: „Fețele besericești, care se țin de învățatura păpistășească, de nu se vor întoarce, de pretutîndinea din țeară să se scoată“. Și în 8 dechemvrie din anul 1588, aceasta: „Fețele besericești și cinurile călugărești, ce se țin de eresul păpistășesc, după ce

li se vor lua toate moșiile, pe sama fișcului, de-aci înainte se nu mai poată dobîndi moșii cu titlul de donația.“ Iară despre români așa vorbesc *Approbatele Ardealului*⁸: „Măcar că neamul românesc, în patria aceasta nici între staturi s-au numerat, nici legea le este dintre cele priimite, tătuși pînă cînd se suferă pentru folosul țerei, fețele cele besericești de acestea să se țină.“

La care eu întreb: Ioann Chemeni, care le-au scornit acestea, stră-nepotul Miculei, despre care am vorbit la anul 1276, și Betlenești, stră-nepoții Gebului, de carele am grăit la anul 1311, oare nu sînt viță de români, precum am arătat eu la numiții ani? Ci aceștea făcîndu-se calvinii de lege, s-au numerat între staturile Ardealului, precum mărturisește Gheorghie II. Racoți în întărirea *Approbatelor*. Așadară neamul românesc au fost numerat între staturile din Ardeal mai nainte de a se isdăni legile ceste noao, și acuma încă este priimit, că legea nu mută neamul, precum și de aci încă se dovedește că în Ardeal mai mulți nemiși sau boieri de români sînt /decît de unguri, cum s-au vezut la însurecția din anul 1809, carii nu s-au făcut îndigene în Ardeal și tătuși s-au boerit și se boeresc pînă astăzi, ce după legile țerei nu s-ar fi putut, nici s-ar putea face de ar fi românii numai suferiți în Ardeal. Drept aceaia bine au scris repositatul prealuminatul domnul sfetnicul de curte Iosif Méheși în *Înștanția* românilor, cea în anul 1791 dată împăratului Leopold II, că nu s-au otărit prin vreo adunare a țerei ca românii se fie numai suferiți în Ardeal, ci aceasta o au adăogat numai iscoditorii *Approbatelor*. Vezi și acelea care le-am zis la anul 1224.

Tot întru acesta an 1653, în 28 ianuarie, au întărit Gheorghie II Racoți, la rugămîntea mitropolitului din Bălgrad Simeon Stéfan, scutițele preoților românești date: de Sigismund Batori, în 4 iunie din anul 1595, la rugămîntea mitropolitului Ioann din Prislop, de Gavriil Batori în 9 iunie din anul 1609 la rugămîntea unor sfetnici, de Gavriil Betlen în 25 iunie din anul 1614, și de Gheorghie I Racoți în 9 aprilie din anul 1638, la rugămîntea mitropolitului Gheorghie Ghenadie, precum poți ceti toate acestea întru al treilea tom al scrisorilor mele⁹.

Salardi Ianoș încă mai scrie¹⁰: „În anul acesta, 1653, în 10 iunie, mărita doamna Susanna Lorantfi, la curtea eii din Poceaiu au măritat pe cocoana Bornemisa Anna, fata lui Bornemisa Pal, după Mihail Apafi, feciorul lui Gheorghie Apafi din Apanoș-falău, cel mai tinăr.“

¹ Samuel Gronzki in ms. *Elencho* ad h. annum. ² Szalárdi Iános à *Siralmas Magyar Kronikának*, 5 Könyv. 4. Reszében. ³ Ms. *codex Valachicus Balacianianus* ad h.a. ⁴ Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 270 seq. ⁵ Szalárdi Iános, l.c. ⁶ Pivati nel *Dizionario scientifico*. ⁷ Engel, l.c., p. 268. ⁸ *Approb. Const.*, part. I, tit. I, art. 1. ⁹ Georgius Sinkai, *Mss. suorum* tom. III. ¹⁰ Szalárdi Iános, l.c.

Anul 1654. *Istoria Bălăcenească*¹ așa mină mai încolo lucrurile lui Matheiu Vodă: „Iară Matheiu Vodă, fiind stricat la picior din bătae, zăcea și cerca tămăduire, dară nu putea se-și caute boala lui și slăbi-ciunea bătrînețelor de nebuniile dărăbanților și a simenilor și a slujitorilor, că se împluse de avuții în zilele lui, și avuțiile de multe ori aduc nebunii oamenilor, precum și acestora s-au întîmplat, / că striga prin curtea cea domnească ca se le dea întreite lefi pentru că ei au bătut bătaia asupra lui Vasilie Vodă cea de la satul Finta; și zicea lui Matheiu Vodă să se facă călugăr că nu le mai trebuie se le fie domn, bătrîn fiind și bolnav, și atîta se îndărăptnicise, cît i-au luat tunurile și erburile și le-au scos afară din tîrg, apoi au intrat în casă la Matheiu unde zăcea și zicea se le dea lefile, sau or sparge cămările și sînguri or lua. Și venind dărăbanții, pe Ghina (nu Ghinea) vistierul și Radul Verzariul armașul, zicînd că ei sînt pricina că nu li se plătește, îi cerca se-i omoară; iară ei de frică s-au ascuns în casă la Matheiu; iară dărăbanții și simenii ca niște porci fățarnici prin toate căsile i-au căutat, pînă ce i-au aflat și i-au scos, bătîndu-i pînă i-au adus afară din tîrg, unde era toți strînși. Acolo i-au sfărmat cu sabiile. Apoi s-au dus și la Socol, cluceariul cel mare Cornățeanul, și aflîndu-l în casa lui bolnav, l-au omorit și căsile altor boieri așa le-au prădat, de toți boierii se îngrozise de frica lor și sta mărmoriți. Matheiu Vodă vezînd acestea și fiind bolnav, nu avea ce face, numai îi blăstăma. Și după aceasta au murit și doamna Elena a lui Matheiu Vodă (după Filștih în 15 avgust din anul 1653) și cu cinste mare o au îngropat în Tîrgovești, în beserica cea mare. După acestea trecînd nu multă vreme, s-au tămăduit și Matheiu și au eșit în preîmblare cătră Argiși și întorcîndu-se la scaun, dărăbanții și simenii i-au închis porțile și nu vrea se-l lase se între, ci îi zicea să se ducă din țeară afară sau să se facă călugăr, că nu le mai trebuie se le fie domn. Și năcăjit fiind Matheiu, trei zile numai cu curtea lui au șezut afară și cu boierii, și bucate încă nu lăsa se-i ducă afară, ci neavînd ce face cu acei tîlhari

nebuni, le-au făgăduit că le va da bani și așa l-au lăsat de au intrat în scaun. Cu năcazuri ca acestea au trecut iarna și aștepta se vină vara, se aducă tătari și unguri, se pună pe toți cei mai mari și carii făcea zarva supt sabiă, dară ajungându-l bătrînețele și bolnăvindu-se reu, au murit primăvara (după Filștih, în 8 aprilie 1654) și n-au apucat se facă ce gătise. În zilele domnului acestuia, în 21 de ani (Filștih zice, fără de 5 luni și 11 zile) au avut mare odihnă și era toți îmulțiți cu bucate și cu avuție multă, iară ei ca niscai oameni fără de socoteală și rei nu se uita la binele ce li-l făcuse, ci în tot typul / il amărea. Iară după ce au murit Matheiu Vodă, Dumnezeu se-l iartă, preaosfințitul mitropolitul Ignatie dinpreună cu boierii au ales domn pe Constantin serdariul de la Dobreni, fiind fecior lui Șerban (Radului X) Vodă și așa semînță de domn.“ Așiderea scrie Filștih ².

Preavestitul Engel ³ zice: „Fiindcă Matheiu Vodă au murit în Tîrgovești, nu este adeverat ce scrie Ghebhardi, IV, 411, că încă el au mutat residenția sa de lingă Ardeal mai aproape de marginea țerei turcești, la București; după Delchiaro, o au făcut aceasta următorul său, adecă Ghica, în anul 1660. Generariul Bauer vinătuește pe Matheiu Vodă că el au suit haraciul la 300 de pungi de bani și se nărăvește cu zisa lui Delchiaro. Ce scriu Carra și Ghebhardi (eu zic, și Cantemir Dimitrie ⁴) despre căsătoria lui Matheiu Vodă, se țin de anii cei dintîiu ai domniei lui. Adecă că fiind supt Amurat IV carele au murit în anul 1639, un neguțetoriu de vite pe sama Țarigradului, foarte bogat, anume Scărlat, pre acesta Vasilie Vodă l-au tras în partea sa ca se lucre dinpreună spre surparea lui Matheiu Vodă. Lui Matheiu tocma atunci i-au fost murit muiera (cea dintîiu sau dinnaintea Elenei); și fiindcă Scărlat avea o cocoană foarte frumoasă, anume Locsandra, au pețit-o Matheiu și au și dobîndit-o cu multă zestre și cu ajutorință asupra lui Vasilie Vodă. După ce s-au dat cocoana trimișilor lui Matheiu, s-au vărsat și vărsatul nu numai i-au stricat frumseța, ci de un ochiu încă o au orbit. Ascunzîndu-și stricarea sa tătuși au venit dînsa la Tîrgovești cu cea mai mare zestre, dară Matheiu n-au gîndit cu zestrea, ci o au trimis cu toată zestrea tătine-său îndărăpt. Scărlat voia să se izbîndească pentru aceasta, ci spre norocul lui Matheiu, Vasilie Vodă după ce au înțeles că Matheiu vrea se ia pre Locsandra, au plătit unuia se omoară pe Scărlat, cum l-au și omorit. Locsandra s-au măritat mai pre urmă după un grec din

Hio, anume Pantaleon Maurocordat carele vindea scule de mătăsă în Țarigrad, și că acela s-au și cunoscut cu dînsa. Din căsătoria aceasta s-au prăsit Maurocordații. Doamna cea mai de pre urmă a lui Matheiu Vodă, precum am arătat mai nainte din Filștih, s-au chiebat Elenă și-au murit în anul 1653. Cu aceasta încă nu se vede a fi avut prunci Matheiu Vodă, pentru că la moartea sa au lăsat se-i urmeze Constantin, fiiul lui Șerban Vodă, pre care l-au fost făcut acesta (precum zic unii) cu o preoteasă, și după moartea preotului l-au cunoscut a fi al său. El, Matheiu, au întemeiat și familia Brîncovenilor, pentru că au măritat pre o nepoată de soră după Preda, feciorul boierului David și cu dînsa au dat zestre satul Brîncoveni și pe Preda l-au pus vornic mare. / Așa, și bine scrie preavestitul Enghel despre toate acestea, ci mie mi se vede că Constantin I Vodă n-au fost fecior de după gard, ci din căsătorie legiuită al Radului X, pentru că precum au chiebat Matheiu Vodă (cum vom vedea acuș) pe fetele Radului X în Valahia, așa au putut se chiebat și pe feciorul lui, căruia încă în anul 1612, cînd s-au rugat Negróni, solul împăratului Matia, Porței pentru întoarcerea tătine-său, Radului X, i s-au fost făcut nădejde de a căpăta cu vreme domnia Valahiei, precum arată aceasta Stefan Catona ⁵.

Despre fetele Radului X vorbind așa scrie Cantemir ⁶: „Petrașco, feciorul lui Mihai V Vodă, cu muiera sa și cu Ilinca, sora eii, s-au dus la Vienna Austriei ca se cerce izbîndă pentru cea nedreaptă omorire a tătine-său, și după ce și-au cheltuit mai toată averea, mai nainte de a-și dobîndi pofta, au murit acolo. După moartea lui, la atîta serăcie au agiuns muiera lui cu sora eii, de și-au ciștigat hrana cu acul. Cînd era dînsa în stat mișel ca acela, Matheiu s-au făcut domn Valahiei, carele mai nainte fusese postelnic la prințul Șerban Bessarab (Radul X) și printrînsul se rădicase la cinste de boieriu mare. Matheiu Vodă și-au adus aminte de facerea de bine a stăpînului său și priimindu-i porecla s-au numit Bessarab. Și cît au auzit de statul cel mișel al fetelor lui, le-au adus în Valahia din Germania. Ancuța n-au avut voe de a se mai mărita; drept aceeaia i-au dat destul cu ce se trăiască. Pre Ilinca carea era vergură, dîndu-i toate moșiile tătine-său, o au măritat după postelnicul său, Constantin Cantacuzenul, din care s-au născut toți Cantacuzenii cei de-acum din Valahia.“ Așa vorbește Cantemir despre fetele Radului X, după aceeaia aduce povestea mai în sus adusă despre Constantin I Bessa-

rab Vodă. Tu cetește și acelea care le-am scris la anul 1647, despre Mihail, nepotul lui Mihail V, domnului Valahiei.

88 Iară Anonymul românesc⁷ scrie despre Matheiu Vodă: „În viața lui s-au tălmăcit pravila românește. Au făcut minăstiri și au prefăcut multe din temelie, adecă minăstirea Cîmpului-Lung, minăstirea Slobozia, minăstirea Sádov, minăstirea Motru, minăstirea D-un lemn, minăstirea Arnóta, minăstirea Brincoveni, minăstirea Negoesti, minăstirea Plătărești, episcopia Buzelui, și alte multe minăstiri și beserici. În zilele acestui domn / s-au însurat postelnicul Constantin Cantacuzenul și au luat pe fata lui Șerban Vodă Bessarab și au făcut cu ea șese feciori: pe Drăghici spătariul, pe Șerban Vodă, pe Constantin stolnicul, tatăl lui Stefan Vodă, pe Mihaiu spătariul, ce au făcut minăstirea Colțea, pe Matheiu aga, tatăl spătariului Thomei, ce au fugit la Musc, și pe Iordache spătariul.“

Despre Constantin I Bessarab Vodă, iarăș *Istoria Bălăcenească*⁸ așa vorbește mai încolo: „După ce au șazut Constantin Vodă în scaun și au dat cu tunurile după obicei, au mers toți boierii, căpitanii și slujitorii de i-au sărutat mînil; și se zice că au fost trăgînd nădejde de domnie și Dinul spătariul, căruia unii din prietenii săi făcîndu-i de știre că moare Matheiu Vodă îndată au purces de la Buicești, de au venit; iară cînd au sosit el, Constantin s-au fost pus în scaun vodă. Deci i-au căutat a merge și lui cu alții împreună, de au sărutat mînil lui Constantin. După aceeaia gătiră boierii, egumenii, căpitanii și slujitorii, de trimiseră la Țarigrad la împăratul, sultan Méhmet, și la viziriul Derviș-bașa și spuseră că au murit Matheiu Vodă și se rugară se le dea domn pe Constantin care este fecior de domn și toată țeara îl voiește. Iară împăratul i-au dat domnia cu steag și cu căftan după obicei, trimețînd pe Terdi Mustáfa-aga Talchéciul și cu el dinpreună au venit și boierii cari era trimiși de la țeară. Deci Constantin Vodă au purces de la Tîrgovești și au venit la București și acolo s-au gatat cu mare pompă, de au eșit înaintea turcului carele îi aducea domnia și cu cinste l-au petrecut pînă în casele cele domnești. După aceeaia l-au așezat în gazdă, rînduindu-i de toate ce îi era op și au șezut în București pînă ce au gătit haraciul, că îi era vremea, și au trimis și pocloane de domnie; dăruindu-l bine l-au trimis cu cinste îndărăpt și Constantin au remas domn în scaun și se bucura în avuția cea multă, ce remăsese de la Matheiu Vodă.“

89 La Moldova Stefan (XII) Vodă fiind învrăjbit cu Thoma vornicul și cu Iordache vistieriul, Cantacuzeni, după ce au luat domnia Stefan Vodă, pre acești doi i-au prins și închizîndu-i i-au dat pe sama armașului celui mare, care era / atunci Grigorie Chebeșescul, ca se-i omoară, iar armașul, luînd daruri de la dînșii, nu i-au omorit îndată, ci au mai întîrziat. Deci prinzînd de veste Constantin postelnicul, fratele lor, s-au rugat lui Constantin Vodă se trimită cărți cu rugăciune la Stefan Vodă pentru frații lui, se nu-i omoară, și îndată au trimis pe Conteș Bălăceanul carele într-o zi și într-o noapte au agiuns la Iași, și luînd Stefan Vodă cărțile, îndată au chemat pre armaș de l-au întrebat, omorit-au pre acei doi boieri au ba? Și respunzînd că nu i-au omorit, i-au lăsat, pentru vorba lui Constantin Vodă.“

Iarăș Anonymul românesc⁹ scrie: „Constantin I Vodă Bessarab, leat 1654, feciorul lui Șerban Vodă, au zidit mitropolia din București la leat—. După ce l-au rădicat boierii domn, i-au venit steag de la Poartă și s-au împăcat cu turcii, cu tătarii, cu ardelenii și cu moldovenii. Au ertat țerei birul zis năpaste; au înălțat lefile slujitorilor; căuta și miluia pe toți.“ Așișderea scrie Filștîh la Enghel¹⁰ carele și aceasta adaogă, că Balassa, doamna lui Constantin Vodă, au zidit minăstirea Zițiana, din gios de Craiova, lîngă apa Giului, și au făcut un copîrșeu de argint într-aurit, în care au pus moaștele sîntului Grigorie Decapolitul, ce se ținea în minăstirea Bistrița.

Însuș Enghel¹¹ scrie: „Aceaiaș armadă ardelenescă și muntenească carea au supus Moldova lui Stefan (XII, celui de Cantemir numit Burduje) Vodă, s-au dus încă în anul 1653 întru ajutoriu polonilor în Ucraina asupra cozacilor, supt generariul Micheș și au ajutat ea să se stoarcă pacea de la Svaniț. În primăvara din anul 1654 încă au trimis Stefan Vodă ajutoriu asupra cozacilor. Seimul polonilor cel din anul 1654, prea tare fiind pornit asupra cozacilor și bucurîndu-se de aceeaia ce făcuse Racofi împotriva cozacilor, în 23 iunie din anul 1654, au făcut îndigene pe Gheorghie II Racofi, pe Franțisc, fiiul lui, pe Franțisc Redei, pe Ioann Chemeni, pe Stefan Petchi, și, în 30 iunie din anul acesta, pe Stefan, noul domn al Moldovei.“

Îndigenatul lui Stefan XII, domnului Moldovei, se aduce de Doghiei¹² și acestea cuprinde în sine: „Că tatăl lui Gheorghie Stefan Vodă, iarăș Stefan numit, au fost logofăt în Moldova și așa s-au purtat, de deregă-

90 toria aceea o au dat fiului său; că în anul trecut unindu-se cu polonii la Suceava, au învins pe cozaci și au tăiat pre Timotheiu, povățuitorul lor; și că și în primăvara trecută au ajutat / pe Stanislav Potoțchi, palatinul Chioveii și generariul de cîmp asupra acelorași cozaci. Pentru care se priimește între nobilii din Polonia, ci așa, ca după ce ș-a cîștiga moșii în Polonia, se fie detoria a jura credincioșire țerei.

¹ Ms. codex Balacianianus ad h.a. ² Filstich apud Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 296 seq. ³ Engel, l.c., p. 297 seq. ⁴ Cantemir in *Hist. Osmanici regni*, lib. 4, c. 2, n. 16, ad vocem Maurocordatus. ⁵ Stephanus Katona, tom. XXIX, p. 409 seqq. ⁶ Cantemir, l.c., ad vocem Brancovan. ⁷ Anonymus Valachicus in Ms. cap. 44. ⁸ Ms. codex Balacianianus ad h.a. ⁹ Anonymus Valachicus, l.c. ¹⁰ Filstich apud Engel in *Recent. Hist. Val.*, part. I, p. 299. ¹¹ Ipse Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 271. ¹² Dogiel in *Codice dipl. Polon.*, tom. I, p. 621.

Anul 1655. La anul acesta așa vorbește *Istoria Bălăcenească*¹: „Domnul Constantin Vodă așezîndu-se și făcînd pace cu toți vecinii, ca se aibă țeara odihnă au socotit cum ar putea se potolească nebuniile dărăbanților și ale simenilor, ca se nu mai facă hoști, precum au făcut în zilele lui Matheiu Vodă, de-l batjocorea și ucidea pe boieri; și s-au sfătuit ca cu meșteșug se scoată afară din țeară pe simeni, fiindcă era sirbi, pentru ca se împuține pe nebuni, punînd pricină că se face multă cheltuială țerei cu lefile lor; și Matheiu Vodă avînd nemic pre Vasile Vodă au avut op de dînșii, dară acum nefiînd protivișnici, nu este op să se serăcească țeara cu atîtea lefi în deșert. Și în această socoteală au și chemat pe toți izbașii, ceaușii, dărăbanții și pre alți căpitani și le-au spus aceasta, pentru ca se le fie și lor cu voe și cu toți au luat vorba domnului zicînd că bine au socotit ca se iase streinii din țeară. Și auzînd domnul că le este și lor cu voe, le-au făcut ospăț mare și după ospăț i-au dăruit cu postav și cu cofecirii, fieștecărui după fața lui, făgăduind că și lefile ce se da simenilor, le va da lor. Iară hoștii aceștea, după ce s-au săturat, eșind afară s-au împreunat cu cumetrii, cu cuscrii, cu ginerii și cu cumnații lor (că mulți simeni s-au fost însurat în țeară) și le-au spus aceasta și ș-au întors sfatul întralt typ, și a doaoa zi toți simenii s-au sculat cu dărăbanții asupra boierilor se-i ucidă, vinuindu-i că ei îndeamnă pe domnul ca se scoată din țeară pe simeni. Deci pe domn cu vorbe proaste l-au necinstit, iară

91 pe boieri carii n-au putut scăpa din mîinile lor, i-au omorit, anume pre aceștea: pe Giroma banul, Drăghici din Greci, Gheorghie vistierul din Popești, Papa Brincoveanul, Cîrstea Alusócul din Cornășeni, / Udrea slujiriul Doncescul, Preda Beca din Maia, Sava șetrariul Castireanul, Dumitru comisul din Stănești, Mihaiu ciohodariul, Gîdea căpitanul, Ivan Iancul căpitanul de la Călănești, și pe alți boieri mulți; și încruntîndu-se în sînge, se făcea ca niște cîni turbați, căutînd pre cine ar mușca, și începură a jefui casele boierilor și ale altora și nu numai acestea au făcut, ci încă și besericile le prăda, hainele, potirile, discoasele și cărțile le lua de le vindea, pe mulți preoți îi scotea de plete din altariu, unde făcea liturghia și-i bătea; icoanele le ardea ca se poată scoate aurul și argintul, și prin prestoale căuta, unde ar afla moaște sînte și le lepăda, zicînd că sînt fermece; această reutate toată țeara o au cuprins, de se mira beții boieri ce vor face; și fugea în toate părțile, ca se scape de această cumplită nevoe. Iară domnul vezînd că acest lucru întralt typ nu se va putea potoli, s-au sfătuit cu boierii ca se aducă oști streine care se-i tae și se-i omoară cu mari cazne; și au trimis o samă de boieri la Racoți, prințul Ardealului, iară pre alții la Stefan Vodă în Moldova, și așa au scos vorbă că au fugit boierii fără de știrea domnului, și mergînd au rugat pre acei domni ca se vie cu oștile lor se bată pre acei făcători de reu și le-au ascultat rugăciunea și gătindu-se au pornit. Constantin Vodă se făcea că nu ști de venirea acelor oști și au chemat pe căpitani și pe slujitori de le spunea zicînd că viclenia boierilor nu s-au lăsat de reutate, ci au fugit în alte țeri și acum aduc oști asupra-ne, ce ziceți se facem? Ei ziseră: «Se ne sculăm, doamne, cu toții, se le eșim înainte și avem nădejde că vom birui». Și începură din toată țeara a se strînge slujitorii și plecă Constantin Vodă cu dînșii spre Gherghiță, se iase înaintea lui Racoți la Telegeni, că așa voia Constantin Vodă ca se-i dea în mîinile ardelenilor și ale moldovenilor. Și mergînd cu oștile pre la Gherghiță, Constantin Vodă întro noapte au fugit de s-au dus la bașa de la Derștior, spunîndu-i întimplările ce i s-au întimplat..... Iară bașa auzînd acestea, au zis că foarte bine au făcut, că așa se cade unora ca acestora carii se scoală asupra stăpînului său și strică țeara.

Iară slujitorii vezînd că i-au părăsit domnul, și oștile străine sînt aproape, se mira ce vor face și sta înfricoșăți. Ci venind Hriza spătariul de la margini, în oastea lor, numaidcît îl rădicară domn și, precum se

92 vedea, și lui i-au fost voia, / și începură a se rîndui la bătae. Slujitorii dincoace de Telegeni, Racoți și moldovenii cu boierii cei pribegi dincolo se rînduiră; slujitorii puseră tunurile unde era aga Buleaga, fiind agă mare. Deci începură a slobozi tunurile în coantra oștilor celor streine, dară gloanțele trecea preste dînșii și nu le strica (care lucru făcutu-l-au din sminteală sau dintrădins aga, nu se ști); de aceasta luînd sama slujitorii au dat de știre lui Hriza Vodă, că tunurile nu bat în oaste, ci trec pe deasupra; iară Hriza mînios alergînd călare la tunuri, scoase paloșul și tăe în doao părți pe Buleaga. Ci așa încă nemica au isprăvit, că mulți căpitani carii avea înțelegere cu Constantin Vodă și cu boierii, cu steagurile lor au trecut în oastea moldovenilor și a ardelenilor de s-au împreunat cu boierii. Hriza Vodă vezînd aceasta, se întrista, iară tot înainte căuta fiindcă altăceva nu putea face, și vitezește ținea bătae cu ardelenii și cu moldovenii, iară păcatul slujitorilor plinîndu-se, au intrat între dînșii ardelenii și moldovenii, ca niște lupi între oi, de-i tăia și pușca, de zăcea tot grămăzi și ciți putea scăpa, au început a da dosul cu Hriza Vodă, cercînd calea Brăilei; iară cei pedestri și cei cu cai rei, se ascundea prin mărăciuni și prin ramuri și prin tufe, de-unde scoțîndu-i, pe toți îi punea supt sabie.

Auzînd aceasta Constantin Vodă ș-au luat zioa bună de la bașa și au pornit înaintea lui Racoți, și venînd la Ciocănești și șezînd la prinz, nimeriră doi trimiși dela Hriza Vodă carii mergea cu cărți la turci, pe carii îndată prinzîndu-i i-au adus la Constantin Vodă, iară el au poruncit de i-au spînzurat de niște umbrari. De aci Constantin Vodă mergînd s-au împreunat cu Racoți și cu Stefan Vodă, la Drîdov, unde au șezut trei zile, de s-au ospătat și, precum s-au căzut, dăruind pe Racoți și pe Stefan Vodă și mulțemindu-le pentru osteneală, fieștecare s-au dus la țeara lor, lăsînd Racoți doi căpitani mari, unul de neamț, anume Gaudi (nu Gadu), altul de cătane, anume Boroș, se fie lingă Constantin Vodă și se asculte în toate ce le va porunci. De-aci Constantin Vodă s-au dus la scaun cu boierii și cerca pe toți jăfuitorii, de-i spînzura. Și așa au curățit țeara, cît / slujitorii și simenii carii mai era, își lepăda hainele cele vinete și se îmbrăca în fermănițe rele și jura că nu sînt dărăbanți; iară carii se cunoștea, nu mai avea zile. Trecînd cîtva timp, așa precum am zis, Constantin Vodă au făcut cărți de ertăciune vinovaților, preste tot locul, zicînd ca fieștecine se vie la casa sa să se așeze și se nu mai facă

nebunii, ca se nu pătească ceva mai reu. Și au trimis la Ceauș bașa de la Derștior, rugîndu-se ca se trimită la Brăilă, unde era Hriza Vodă cu mulți hoți, ca se-l prindă și se-l dea lui Constantin Vodă. Și așa au făcut bașa, că l-au prins și cu mulți de-ai lui l-au trimis la Constantin Vodă; iară Racoți cerîndu-l, l-au dat cu jupîneasa împreună și cu coconii și l-au dus la Bălgrad, căruia i-au făcut merteci și altele, ce era de lipsă spre hrana lui.¹ Așîderea scriu Salardi Ianoș², Gronski³, Anonymul românesc⁴ și preavestitul Enghel⁵ din Filștîh, carele zice că pe căpitani dărăbanților i-au ospătat și dăruit Constantin Vodă în 17 februarie, și bătaia între dînșii și între Racoți și Stefan XII Vodă s-au întîmplat în 17 iunie din anul 1655. Dară preavestitul Enghel, ce are cu Heriza și cu Hriza, fiind aceste doao nume numai un om, nu mă pricep.

Cum că Ioann Boroș au fost român, s-au arătat la anul 1648, din Chemeni Ianoș, iară la anul acesta așa scrie Salardi⁶ despre dînsul: „După ce ar fi remas Ioann Boroș cu oștile cîtva timp lingă Constantin Vodă, odineoară au început a-l durea grumazii și boala atîta s-au îngreuiat de în trei zile l-au sugrumat. Trupul lui, din porunca lui Racoți, l-au adus în Brașău și l-au îngropat în beserica cea mică, punîndu-i steag întraurit. Acesta multă avuție își ciștigase în Valahia, și în comitatul Bihărei încă multe moșii dobîndise și o dată și altă dată.”

¹ Ms. codex Balacianianus ad h.a. ² Szalárdi Iános à *Siralmas Magyar Kronikának* 5, Könyv. 5 Részében. ³ Gronzki in ms. *Elencho* ad ann. 1655. ⁴ Anonymus Valachicus in Ms., cap. 44. ⁵ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 299 seq. ⁶ Szalárdi, l.c.

94 Anul 1653. La anul acesta scrie Galeațto¹ că „craiul Sveciei rădicîndu-se cu arme asupra leșilor, în anul 1656, și vezînd că sporiul lui nu va fi plăcut prinților de pin pregiur, se socotea cum s-ar putea apăra de cei ce ar vrea se-l împedece. Știa el că Racoți, prințul Ardealului, e rîvnitoriu de laudă și că și crăimea / Poloniei o rîvnește, pentru unele făgăduințe ale polonilor..... Drept aceaia au trimis pe Liliacron, sfetnicul său,

¹ Pentru răscoala seimenilor din anul 1655, Șincai reproduce textul cronicii lui Radu Popescu. Fiind vorba de relatarea unui reprezentant al boierimii, era normal ca judecata lui să fie făcută de pe poziții de clasă. *Istoriografia noastră modernă* a atras atenția asupra caracterului antifeudal al răscoalei seimenilor, din care pricină în cronicile alcătuite de către reprezentanții clasei feudale întîlnim aprecieri negative față de această răscoală.

În Ardeal se facă alianță cu Racoți. Aceasta înțelegându-o polonii, au făgăduit lui Racoți că vor alege următoriu craiului Ioann Cazimir pe Franțisc, fiul lui, numai să se lase de a se împreuna cu svecii și să se împreune cu dînșii.... ci nemica au isprăvit“, pentru că Racoți negîndind că nu-i este slobod a prinde arme asupra cuiva fără de știrea și îngăduința Porței, „s-au întocmit cu svecul și cu cozacii (precum scrie Salar-di³), ca el însuș se meargă cu toți ostașii săi lîngă dînșii asupra polonilor..... și gătindu-se au poruncit tuturor comitaturilor și scaunelor ca pe 14 ianuarie din anul 1657, cu toții să se afle la Vișc, în Maramurăș.“

¹ Il conte Galeazzo Gvaldo nella *Storia di Leopoldo*, lib. 1, p. 6 seq. ² Szalárdi Iános în *Siralmas Magyar Kronikának* 5, Könyv. 6, Réseben.

Anul 1657. După porunca lui Gheorghie II Racoți, cea în anul trecut dată, precum scrie Salar-di¹, toți nobilii, secuii și ostașii ardelenesti s-au adunat la Cetatea Vișcului din Maramurăș, pe 14 ianuarie din anul acesta 1657, și Racoți încă au mers la dînșii, petrecîndu-l pîn-acolo doamna lui, Sofia Batori, cu fiul său Franțisc și cu maică-sa, Anna Zacrecica, și cei trei boieri pe carii îi lăsase purtători de grijă în locul său, adecă Franțisc Redei, Stefan Șerédi și Acație Barciai, unde ajungînd au strîns pe cei mai de frunte oameni și le-au spus ce îi este voia, ci nu toți credea vorbelor lui, gîndind că alt scop are pornirea. Acolo au venit la Racoți și solul muscanilor, aducîndu-i formoase și scumpe daruri, carele așîderea îl desmînta de la lucrul ce vrea se-l urzească, ci în zădar s-au silit a face aceasta. Pentru că Racoți cu foarte mare trudă pentru vremea de iarnă și omătul cel mare pe 7 februarie ș-au trecut oștile în Polonia, și în Podolia s-au împreunat cu Cmielnițchi, hătmanul cozăcesc, carele aducea cu sine 40.000 de cozaci și, precum zice Gronski², și cu oastea de la Stefan XII, domnul Moldovei și Constantin I Bessarab, domnul muntenesc, trimisă. Galeazzo³ zice că sîngură oastea lui Racoți au stătut din 30.000 de ostași. *Ortul și progresul neamurilor din Dachia*⁴ zice că și Gheorghie Selepcéni, atunci episcopul Nítriei și solul împărătesc, încă l-au desmîntat pe Racoți, dară nu l-au ascultat atunci, ci l-ar fi ascultat după aceeaia. Tot Salar-di scrie după aceeaia că mergînd oștile toate spre Cracovia, supt Cetatea Zambarului / au căzut de pușcă Chemeni Bóldișar și trupul lui s-au trimis să se îngroape în Ardeal.

Iară despre Hriza Vodă așa scrie Salar-di⁵: „S-au fost zis mai în sus despre prinderea vornicului Hriza, boierului celui de frunte din Valahia, și despre ținerea lui în Bălgrad, cu a căruia pază pornind Racoți în Polonia nu mult au gîndit, și purtătorii de grijă sau caimacanii lor încă puțină grijă au avut de dînsul, neavînd vreo instrucție ca se-l păzească sau se-l trimită în oarecarea cetate, și banul Caranșebeșului, Acație Barciai, căruia mai mult era încredințată căpitănia (ce vezînd graful Redei Ferentș să și dusesse din Bălgrad la moșia sa) lăcuind în Bălgrad, mai adeseori chiema pe Hriza Vodă la prînz, de-l ospăta. Carea vezînd-o Hriza Vodă, ș-au băgat în cap ca se cerce modru de a scăpa din robie. Pentru aceeaia s-au rugat de banul ca pentru îmblarea la slujba dumnezeiască se-i fie slobod a lăcui în Maeri, aproape de beserica cea românească, carea o făcusă Mihail (V) Vodă pentru sufletul său, și au și dobîndit ce poftea, pentru că zicea că de-acolo mai lesne va îmbla la bdenii, decît care nemica iubește mai mult și în ferre, zicînd că pedestrașii cei ungurești tocma așa l-ar putea străjui și acolo ca și în cetate. Zic unii că banul Barciai pentru aceeaia ar fi îngăduit aceasta lui Hriza Vodă, pentru că s-au fost înțeles cu dînsul ca, de va scăpa și va putea căpăta domnia Valahiei, se lucre la Poartă, se capete și Barciai domnia Ardealului. Așa punînd Hriza bun temeiul scopului său, zioa-noaptea îmbla la beserică și pedestrașii cei ungurești carii îl păzea, încă mult credea lui. Era atunci în Bălgrad ca la două sute de simeni culeși din mai multe neamuri, pe carii îi lăsase Racoți se păzească scaunul Bălgradului. Cu căpităniile acestora înțelegîndu-se Hriza Vodă, pe toți i-au tras la sine și odinioară fiind banul Barciai în Bălgrad, dară la sălașul său afară de curtea domnească, și numai simenii sînguri în curte, au eșit pe porțița ce duce la Maeri, lăsînd curtea deșertă și tăind pe străjarii lui Hriza Vodă, pe el încă l-au scos din ferre și au pornit cătră Țeara Românească pre la ameazi, cînd bea mai bine Barciai la prînz. Dară lui Hriza Vodă așa încă nu i s-au sfetit pentru că au căzut în minile lui Constantin Vodă carele au poruncit de au rădicat o roată mare pre o furcă înaltă și pe Hriza cu 24 lîngă dînsul, l-au spînzurat de roată; iară pe simeni i-au tăiat grămadă în 9 aprilie, în Valahia.“ Așîderea scrie *Istoria Bălăcenească*⁶, numai cît zice că la simenii lui Hriza Vodă le-au tăiat nasurile și / urechile, și că pe Preda vornicul Brincoveanul, pe Radul stolnicul Fărcă-

șanul, și pre Ivenco Cepariul au fost trimis Constantin Vodă se prindă pe Hriza cu ai lui.

Acesta sfârșit l-au avut Hriza Vodă, ci eu mă întorc la Racoți, despre carele scrie Galeațo ⁷ mai încolo că apropiindu-se cu oștile de Cracovia, au băgat într-însa 2.000 de ostași cu Ioann Betlen, supt comanda generariului svecicesc Virts care era în cetate și apoi unindu-se cu svecul au cuprins mai multe locuri și mai multe ar fi cuprins, de nu ar fi venit svecului veste că craiul Daniei s-au sculat asupra Sveciei. Aceasta auzind svecul s-au înturnat se-și apere țeara și cozacii încă s-au înturnat acasă. Lubomirschi, generariul polonilor, într-aceaia au intrat în Ungaria de au prădat Muncaciul și comitaturile Sabolciului, Satmariului și Maramurășului. De la împăratul romanilor încă au mers întru ajutoriul polonilor cu generariul Șporc, în luna lui iunie, 3.000 de călăreți și 3.000 de pedestrași. Într-acestea apropiindu-se și tătarii, Racoți fiind, precum zice Salardi ⁸, în cîmpul Cernaztroz cel dintre orașele Cernostrog și Meziboza, fu silit a face în 27 iulie pace cu polonii sub condițiile acestea: „I. Se-și ceară iertăciune de la craiul și republica Poloniei. II. Se strice alleanța cu svecul și cu cozacii făcută. III. Se dea ajutoriu polonilor asupra lor. IV. Hanului și vizirilor se dea daruri. V. Pentru plata ostașilor se dea un milion și doao sute de mii de florinți. VI. Se sloboadă pe toți robii. VII. Chizeșii și tărîmile se le întoarcă, lăsîndu-și oastea. VIII. Se întoarcă veșmintele cele besericești. IX. Cozacii vro cîteva zile să se depărteze de dînsul.“ Pentru ale căroră plinire măcar că dăduse Racoți chizeși pe cumnatu-său, Stefan Apafi carele ținea pe Lorantfi Cata, și pe Gheorghie Ghieréufi, polonii tătuși au răpit toate avuțiile nu numai ale lui Racoți, ci și ale ostașilor lui. Care vezîndu-le moldovenii și muntenii dinpreună cu vro cîteva sute de nobili ardelenesți și de secui, ei încă s-au tras cătră casă-și, dară pre ardeleni cînd trecea printre munți mai pe toți i-au tăiat proștii din porunca lui Stefan XII Vodă. Gronski ⁹ zice că ardelenii pre carii i-au omorit țeranii din Moldova au fost ca la trei mii.

97 Galeațo ¹⁰ aceste le scrie zicînd: „Priimi Racoți sfatul să se întoarne în Ardeal, dară zăbăvi mai mult decît se cădea în Polonia și dede timp lui Lubomirschi și lui Zernesochi, generarilor polonești, de a-i împedeca întoarcerea și de a-l sili, la sfîrșitul lui iulie, a iscăli condițiile /lui puse, numai ca să se poată înturna, care au fost ca se întoarcă tot ce cuprinsese și se plătească 200.000 de taleri, pentru a căroră plinire au dat chizeși între

alții și pe fratele lui Acație Barciai și așa, cu puterea păcei aceștia, ș-au scos ostașii din Cracovia, cum s-au zis mai în sus. Într-aceaia se apropia tătarii întru ajutoriul polonilor și Racoți cunoscînd primeșdia, lăsă toată oastea pre ocîrmuirea generariului Chemeni Ianoș, înturnîndu-se el în țeara sa, pe căi nemblate, numai cu 14 călăreți. Chemeni Ianoș gîndea că se va mîntui de tătari, de se va trage spre munții Moldovei, dară de la aceaia fu împedecat, pentru că bine că hanul tătăresc era cuprins în pacea cu polonii făcută, tătuși nu primea pacea, supt pretextul că fără de voia lui s-au făcut; drept aceaia au poruncit lui Nárdan aga, generariului său, ca cu treizeci de mii de tătari să se apuce de ardeleni și el încă îl ajuta; și așa ardelenii, cîți nu s-au tăiat, au remas robi dinpreună cu generariul lor.

După perderea aceasta, în Ardeal nu se vedea alta, fără numai jalbe și amînițări asupra lui Racoți carele era pricina a tot reul. Drept aceaia Racoți s-au și bolnăvit de moarte, precum cu toții credea; ci spre mare nenorocirea țerei s-au tîmăduit și ca se mulcumească gilceava, pe trei zile ale lui septemvrie au strîns seim la Gherla și prin credincioșii săi au vestit că în seimul acela se va așeza rescumpărarea robilor de la tătari. Iară adunîndu-se seimul, el ș-au povestit prin lungă scrisoare întîiu îmblarea sa în Polonia, apoi au venit la alte doao puncturi, adecă: Cum s-ar rescumpăra robii și Cum s-ar apăra de ar veni turcii asupra Ardealului. Despre cel dintîiu punct, cei mai buni prieteni ai lui Racoți zicea că trebuie aruncată dare neobicinuită ca să se strîngă bani spre rescumpărarea robilor, iară alții zicea că cei mai bogați ar trebui se-i rescumpere; alții iarăși zicea ca fieștecarea familiă se-și rescumpere pre ai săi. Cei mai întregi la mînte zicea că mai nainte de a otări ceva trebuie să se trimită la hanul om se vadă ce-i este pofta, căci se auzea că numai pentru Chemeni Ianoș poștește 400.000 de taleri și pentru al doilea generariu 200.000 de taleri. Ci aceste se vedea a se vesti numai de prietenii lui Racoți, pentru că hanul alta nu pofta, fără numai ca Racoți cît mai curînd se rescumpere robii cu banii săi. De ce, tare spăriîndu-se Racoți, mai pre urmă zisă ca acela se rescumpere / robii carele au fost pricina mergerei în Polonia. Pentru aceasta mîniîndu-se staturile Ardealului, l-au întrebat pre cine vinătuiește și însemnînd el pe Chemeni Ianoș, doi feciori ai acestuia au stat în tălpi și i-au arătat de față că rîvna de a-și pune corona Poloniei pe cap l-au adus la perirea aceasta. Deci

mîniindu-se Racoți pre dînșii, li se lăuda cu reu; ci l-au contenit staturile și iarăș i-au tudumănit se rescumpere robii. Iară el au respuns că în cassă nu se află mai mult de 30.000 de taleri carii nu sînt destui se plătească pe poloni, necum se prisosească se rescumpere atîta robi. Atunci cu toții îl întreba: «Unde sînt averile care le-au lăsat Gavriil Betlen pe sama țerei? Unde sînt bogățiile care le-au adunat tată-său cu atîta rîvnă, carele cu mii de meșteșuguri și de tirăni le-au stors acela de pre beții seraci? Unde sînt veniturile cele multe, ce se trag de pre mișaoa patria aceasta?» Și mulți cînd zicea acestea, punea mînil pe sabii, arătînd că lui încă nu-i vor părțini. Așa s-au spart seimul, numai atîta otărînd ca să se trimită Matia Bálog la hanul se ispitească și mai bine, ce-i este pofta.“

După mai multe lucruri aduse, iarăș scrie Galeațto precum urmează: „Cînd se întreba în seimul de la Bălgrad, cel dîn anul 1657, oare mazăli-vor pe Racoți, cum vrea împăratul turcesc în cartea prin oarecare ceaus trimisă, au nimerit trimisul lui Ioann Chemeni cu carte din Crimea, scrisă lui Acație Barciai. În cartea aceasta scriia Chemeni că pre el vreu să-l facă prinț Ardealului, dară el nu priimește, ci se roagă de staturi ca se socotească bine și cît mai curînd se mazălească pe Racoți, de nu vreu să se strice tot Ardealul dîmpreună cu Moldova și cu Valahia. Pentru carea zisă staturile judecară se asculte de împăratul și se rugară de Racoți să se lasă însuș de domniă, pentru mîntuirea țerei și a sa, făgăduindu-i că, de se va putea împăca cu Poarta, iarăș îl vor priimi stăpîn. Iară Racoți îndulcindu-se cu cuvintele acestea, au dat un manifest, în care spunea pricinile și condițiile supt care se lăsa de domniă, apoi s-au tras la moșiile sale. După ce s-au mazălit Racoți, mai mulți poftiră domniă, între carii era și Acație Barciai carele în tot typul o cerca, dară avea mulți împotivitori și pentru aceaia s-au lăsat de a o mai cerca acuma, iară nu s-au lăsat de nădejdea de a o dobîndi după aceaia. După multe voxuri fu ales prinț comitul Franțisc Redci, bărbat de mare talant, blînd și depărtat de orice tulburare. Cu această veste au slobozit pe ceausul acasă și s-au scris și la viziriul dîn Buda / și la hanul, și așa s-au sfișit seimul. Iară fiindcă viziriul în cartea sa, ce o scrisese la staturile Ardealului, afară de mazălirea lui Racoți și a fiiului său, mai poftea și cetatea Boroș-Ienăului pentru părținirea deplin și ertarea, foarte mult s-au turburat toți ardelenii și mai vîrtos cei ce ținea cu Redei, prințul cel nou, și după multă vorbă așezară se i-o dea; ci fură împedecați de

99

Racoți carele iarăș au luat ocîrmuirea țerei, cum se va arăta la anul viitoriu.“^a

¹ Szalárdi Iános à *Siralmas Magyar Kronikának* 5, Könyv. 7, Részében. ² Gronzki in ms. *Elencho* ad h.a. ³ Galeazzo Gvaldo nella *Storia di Leopoldo*, lib. 1, p. 12. ⁴ *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium*, p. 152. ⁵ Szalárdi, l.c., part. 9. ⁶ *Ms. codex Balacianianus* ad h.a. ⁷ Galeazzo, l.c., p. 27. ⁸ Szalárdi, l.c., part. 9. ⁹ Gronzki, l.c. ¹⁰ Galeazzo, l.c., p. 31 seqq. ¹¹ Idem Galeazzo, l.c., p. 62.

Anul 1658. După ce s-au pus în anul trecut Franțisc Redei prinț Ardealului, precum scrie Galeațto¹, Lorantfi Susanna, muma lui Gheorghie II Racoți, au început a strînge ostași în Ungaria pe sama fiiului său, iară Racoți au poruncit celor din Boroș-Ienău, din Oradea-Mare și din Gherla, de i-au jurat credincioșire de nou. Carea înțelegîndu-o prințul Redei au adunat țeara la Mediăș, de-unde au trimis la Racoți pe Dionysie Banfi și pre Acație Barciai, îndemnîndu-l ca să se țină de legăturile ce le făcuse, dară nemica au isprăvit, pentru că Racoți, pe 27 ianuarie dîn anul 1658, au mers la seimul dîn Mediaș și pre cei adunați i-au silit de iarăș l-au priimit prinț și Franțisc Redei lăsîndu-se de stăpînirea Ardealului s-au dus cu lăcașul în Hustul dîn Maramurăș, unde fusese și mai nainte ca un ispravnic mare.

La numita adunare, precum scrie Franc², venit-au soli și cărți și de la Constantin I Bessarab, domnul Valahiei, carele îndemna pre ardeleni se țină pretenșugul și alleanța cea vechie cu muntenii și-i mustra pentru ce au mazălit pre Racoți fără de știrea sa, dojenindu-i ca se asculte de Racoți, pentru care vorbe s-au supărat țeara, tătuși cu cinste i-au respuns.

„Iară Racoți, precum scrie Galeațto³, au împărțit pre ostașii săi la cei mai credincioși prieteni ai săi și au strîns și mai mulți pretutîndenea, dară mai ales în Ungaria, pre lîngă Cașșovia. Apoi au trimis la împăratul Leopold și la alți prinți creștinești, de i-au înștiințat despre a doaoa domniă / a sa și au cerut ajutoriu de cumva s-ar scula turcii asupra lui.

100

^a Amestecul turcesc în treburile Ardealului este mult mai important decît relatarea pe care o reproduce Șincai. Gheorghie Rakoczi II a fost mazălit de turci, iar dieta a fost silită să-l primească pe Francisk Rbedey ca principe.

Așadară în scurt timp adună bun număr de soldați, și fiindcă tocmai atunci era rescoalele cele mari în Valahia și în Moldova, cu ai cărora prinți avea mare alleanță, la cel dintîiu au trimis întru ajutoriu 7.000 de ostași și la al doilea multe companii de pedestrași și călăreți, ca ținîndu-se în țerile sale și apărîndu-se în coantra tătarilor, se poată apoi dinpreună a sta împotriva turcilor. Și ca să se poată mai bine înțelege pricina pentru carea s-au făcut rescoalele acestea în numitele țeri, aceasta o înseamnă:

Domnea în Valahia Constantin Șerban carele au urmat lui Matheiu Vodă. Matheiu Vodă mai nainte de moartea sa, ce s-au întîmplat în anul 1654, după ce s-au bătut cu Vasilie Lupul, domnul Moldovei, au lăsat cu limbă de moarte următorului său ca pururea se țină alleanță cu Racoți și cu prințul Moldovei, Stefan Gheorghîță. Alleanța aceasta făcu pe turci să se teamă de mai mare beleao. Drept aceeaia viziriul, după ce au poruncit lui Constantin Vodă să se lase de pretenșugul lui Racoți și n-au voit, ba încă și ajutoriu i-au dat asupra polonilor, și se meargă la Țarigrad, și iarăș n-au vrut, ș-au băgat în cap ca se-l lepede din domniă, spre care scop au poruncit bașei din Silistria sau Drăștior și fratelui hanului celui tătăresc să se scoale asupra lui Constantin Vodă carele avînd, cum era vestea, la 30.000 de ostași, cu mare îndrăznire s-au lovit cu dinșii, dară fu biruit cu foarte mare perdere, și el încă de-abea au scăpat la munți. Tătarii făcură tot felul de tyrănnii în Valahia și tăind pe nenumărați oameni, duseră cu sine ca la 10.000 de robi.

Aseminea sfîrșit avu și Stefan Gheorghîță, prințul Moldovei, că scoțînd el cu ajutoriu acelorași tătari și cu al bașei de la Drăștior în anul 1653 din domnia Moldovei pe Vasilie Vodă carele se chiea în comun Lupul cel Bătrîn, și întărîndu-se și prin Poartă, plin de mîndrie și de laudă, de la începutul domniei sale se unise cu Racoți, și el încă îl ajutase asupra polonilor. De-unde născîndu-se prepus că și acuma vrea să se unească cu Racoți asupra turcilor, el încă fu de aceeași tătari și bașa de la Silistria, de carii fusese ajutat la domniă, foarte reu bătut și scos din Moldova, și ca se nu cadă în mîinile turcilor, au scăpat în Ardeal. Așa remîinînd țerile acestea fără de domn pe mîna turcilor, Valahia s-au dat prințului Mihail VI Radul, și Moldova prințului Gheorghie Ghica.“ Așa scrisă Galeațto și destul de bine, de vei lua afară ajutoriu prin care

s-au făcut Stefan XII Gheorghîță domn Moldovei, ^a precum poți vedea la anul 1653. /

101

Iară *Istoria Bălăcenească* ⁴ zice: „Mergînd veste la Poartă că Constantin, domnul Valahiei, și Stefan, domnul Moldovei, țin cu Racoți, pre amîndoi i-au mazălit și i-au chieat se meargă la Poartă, iară ei nevrînd, s-au dus în Ardeal, și în Valahia s-au pus vodă Mihnea, iară la Moldova Gheorghie Ghica carele au fost capichehaia lui Stefan Vodă la Țarigrad. Deci mergînd această veste la Stefan Vodă, și Grigorie, feciorul lui Gheorghie Ghica, fiind aga mare la Stefan Vodă, dintîiu l-au băgat la închisoare, după aceeaia socotîndu-se că într-alt typ nu va putea scăpa, s-au gătit de fugă cu toată casa lui și luînd pe Grigorie aga cu sine și mergînd pînă la Țirgul-Frumos, acolo l-au chieat Stefan Vodă și l-au îmbrăcat domnește cu işlec surguciu și l-au încălecat pe cal domnesc și i-au dat curtea toată cu steaguri, cu dobe, cu trîmbițe, cu slujitori și cu toată pompa și l-au trimis la Iași ca pre-un fecior de domn și i-au zis: «Fătu-mieu! mergi sînătos, dacă au voit Dumnezeu așa». Și au ales oameni de ai lui, carii au poftit a merge cu dînsul, cîți i-au trebuit. Și așa Stefan Vodă s-au dus în Ardeal. Așîderea și Constantin Vodă.“

Iarăș *Franc* ⁵, așa scrie despre amîndoao țerile românești și despre Ardeal: „În anul 1658, pre la începutul lui martie, prea mare mulțime de tătari și de turci au năvălit în Valahia, adecă 30.000 de tătari și 30.000 de turci; și alungînd dintrînsa pre Constantin Șerban Vodă, au pus în locul lui pe Mihnea, adecă pe feciorul Radului Vodă celui de demult, ducînd în robie mai mulți de 10.000 de oameni. În 20 martie, în vecinătatea noastră, Vizócna, au venit Constantin Vodă alungat din țeara sa și acolo, după ce ar fi beut păhare de bucurie cu domnul Racoți, în 25 martie au venit în Sibiu, cetatea noastră, și așîderea ospătîndu-se cu magistratul, a doaoa zi pînă-n zio au purces spre Făgăraș. Pre la sfîrșitul lui martie s-au alungat din scaunul său prin turci și prin tătari și Stefan Gheorghîță (nu Gherliță), domnul Moldovei, și s-au pus în locul lui... Ghica.“

Ci se mă întorc la Racoți. Despre dînsul așa scrie mai încolo Galeațto ⁶: „După atîtea întîmplări rele ce s-au întîmplat cu începutul anu-

^a Gheorghie Ștefan a înat tronul Moldovei cu ajutorul ardelenilor și muntenilor, și nu cu al turcilor și tătarilor, cum spune Galeazzo.

lui 1658, și după primirea lui Racoți la a doaoa domniă, viziriul din Buda și bașa din Drăstior scriseră staturilor din Ardeal ca îndată se lepede pe Racoți, almintrelea vor prăpădi toată țeara. Amînîntarea aceasta sili pe Racoți a chiema țeara la Bălgrad, unde multe lucruri s-au luat înainte și nici unul s-au isprăvit, pentru că Racoți respunse celor ce îl îndemna să se lase de domniă, că va face aceaia, de se va lega Poarta că ia încă va lăsa se aleagă staturile / prinț pe carele îl vor voi, că nu va face vreo învoire asupra țerei, că va ținea athnămele cel de la Soliman II dat țerei; și mai pre-urmă că nu va lua cetatea Ienăului de la ocîrmuirea Ardealului. Cu acestea s-au împrăștiat seimul, dară nu s-au potolit mînia turcilor, carea și mai tare s-au întăritat prin aceaia că Racoți au prins și au pus la închisoare pe solul turcesc, carele adusese steagul și celealalte stemme de domniă lui Franțisc Redei, și așa au făcut și cu trimișii viziriului din Buda la ardeleni. Pentru care astupîndu-și divanul urechile de cătră toate rugăciunile, fu judecat războiu asupra Ardealului.“

Aceasta înțelegîndu-o Racoți, precum scrie iarăș Galeațto ⁷, au trimis pe Gavriul Chevări la împăratul Leopold I și au făgăduit că-i va da Boroș-Ienăul, dară așa, ca după ce se va împăca el cu Poarta, se i-l dea împăratul înapoi, la carea poftă a lui împăratul nu i-au respuns în scris, ca nu cumva se-i trimită scrisoarea la Poartă ca se strice pacea dintre împăratul și dintre Poartă, pentru mîntuirea sa, ci numai cu vorba i-au spus că va trimite pre generariul Annibal Gonzága întracolo, carele va întocmi lucrul. Apoi zice Galeațto ⁸:

„Cînd era se treacă Gonzaga în Ungaria, Racoți preascuns au trimis în Valahia pe Petru Redei ca să se întocmească cu Mihnea Vodă, carele pentru frica ce o avea de turcii cei ce încă zăbăvea în Valahia, s-au dus la un loc numit, numai cu 500 de ai săi și acolo s-au vorbit laolaltă se unească armele, de cumva s-ar acăta turcii de dînșii. Îmbiase Mihnea pe turci cu 100.000 de taleri pentru Racoți și pentru aceaia căzuse în prepus că prea mare pretenșug are cu dînsul și se temea ca se nu-l lepede cît mai curînd din domniă; drept aceaia au făcut legătură să se ajute unul pe altul. Întraceaia au sosit mai multe oști turcești la Buda, care s-au dus la Timișoară, și viziriul din Buda încă au mers după dînsele.“

Deci, cum merge mai incolo Galeațto ⁹, Racoți iarăș au adunat țeara la Bălgrad, unde nu așezară alta, fără numai că toți se vor întrarma,

vezînd primeșdea; cu carea făgăduință îndestulindu-se Racoți, s-au dus la Ienău, de-unde au scris carte viziriului celui mare, la carea respunde acela așa, precum se poate ceti la Salardi ¹⁰. După aceaia s-au dus Racoți asupra turcilor și în 5 iulie au bătut pe bașa de la Póșega, lîngă Lipova, și au ars Aradul. Apoi zice Galeazzo ¹¹: „Racoți făcînd biruința mai sus zisă au trimis pe Stefan (XII) Vodă în Moldova se facă ceva împedecare armelor ottomanicești ce se pornise de la Odriiu; ci întîlnindu-se Stefan cu tătarii, așa l-au bătut de de-abea au putut scăpa / însuș el cu viață.“ Iară *Istoria Bălăcenească* ¹² zice: „Stefan Vodă luînd de la Racoți oști s-au dus se scoată pe Ghica de la Moldova, ci prinzînd de veste Ghica, ș-au strîns oștile sale cele mai bune și încă mai multe și au trimis pe fiiul său, Grigoraș, cu oștile de au eșit înainte la Tîrgul-Formos, la Strungă, unde avînd bătae, au biruit Grigoraș pe Stefan, de l-au dudit iarăș în Ardeal. Deci n-au voit se mai facă întîrziere în deșert pre-acolo fiindcă vedea slăbiciune la Racoți, și fiindcă s-au rușinat pentru că au fost biruit în Moldova, s-au dus în Țeara Leșească, de-acolo s-au dus la Musc și de-acolo intralte părți pînă ce s-au gătat; iară pe doamna din Polonia o au trimis în Moldova la casele eii se șează pentru că nu o iubea și avea țiiitoare.“^a Ci ducerea lui Stefan XII la Musc s-au întîmplat mai tîrziu.

După acestea turcii, cum scrie iarăș Galeațto ¹³, au luat Boroș-Ienăul și au prădat tot Ardealul dinpreună cu Bălgradul, despre carea pradă vorbind Franc ¹⁴ zice că în anul acesta, 1658, în 19 avgust, viziriul cel mare ca se-și stîmpere mînia ce o avea asupra ardelenilor, au chiebat pre tătari și pre alții în Ardeal, carii au și intrat pre la Buzeu și au ars secuimea și Țeara Bîrsei, numai Brașăul l-au ertat pentru 25.000 de taleri. Apoi iarăș Franc ¹⁵ scrie așa: „Căci vai și mișel! era în Ardeal în zilele acelea, stricîndu-l cu sabie și cu foc: hanul tătăresc cu 80.000, sau cum vreau alții, și mie încă mi se vede, cu 100.000 de tătari; cozaci, 12.000; bașa din Silistria cu 12.000 de turci; căpitanul lui vodă din Moldova cu 9.000 de curteni; iară Mihnea, domnul muntenesc, cu 12.000 de ai săi; carii după ce au intrat, tot Ardealul l-au pus în foc și pulbere.“

^a În cronica lui Radu Popescu (la Șincai *Cronica Bălăcenească*) se spune, în paranteză... „că nu o iubea, că avea țiiitori“.

„De acestea spăriindu-se seimul din Sighișoară, zice Galeațo¹⁶, au trimis pre Acație Barciai la viziriul cel mare, se le ceară ertare. Mergînd Barciai și aflînd pe veziriul lîngă Boroș-Ienău, îi spusă solia, ci fiindcă viziriul se chiamase îndărăpt de sultanul se meargă asupra lui Hassam bașa, rebellului din Alepo, numi prinț pre Acație Barciai, dîndu-i condițiile acestea: Ca se nu facă vreo pomenire mai mult despre Boroș-Ienău și despre otarul lui și cît mai curînd se dea turcilor Caranșebeșul și Logogiul, ce sînt spre apa Témîșului. Ca de-aci înainte se plătească haraci îndoit, și pentru cheltuiiele ce le-au făcut Poarta în războiul de-acum se plătească Ardealul 500.000 de taleri; ca să se nevoiască a căpăta în brîncile sale vij au morți pe Racoți și pe doi domni românești, pe Stefan al Moldovei și pe Constantin al Valahiei. Ca pre lăcuiorii de lîngă Sólnoc, carii trecuse supt stăpînirea Ardealului, se-i dea înapoi turcilor. Și ca se dea chizeși patru nobili dintre / cei ce era cu dînsul, pentru toate acestea cum că se vor plini. Așa au făcut pe Barciai prinț Ardealului cu numele împăratului și l-au trimis la seimul din Sighișoară și în zădar amînîntînd Racoți, au poruncit de l-au ales și staturile prinț Ardealului, poruncind și domnilor românești ca se-l ajute, de va avea op, și lui Chinán bașa ca se privească de la Boroș-Ienău după Racoți carele eșise în Ungaria și nu înceta a se ruga de ajutoriu împăratului Leopold I.“

Despre Mihnea sau Mihail VI, domnul Valahiei, așa scrie Anonymul românesc¹⁷: „Mihnea Vodă zic se fie grec, leat 1658, feciorul lui Iane serdariul.^a De mic au fugit de la părinții lui la Țarigrad la Sinán bașa și s-au numit că iaste fecior Radului Vodă. Deci mazălindu-se Constantin Vodă, l-au orînduit împărăția pre acesta, și venind în țeară cu turcii și cu tătarii, povătuindu-i dărăbanții, au robit țeara. El se arăta la turci foarte supus, dară gîndul lui era să se rădice cu războiu asupra turcilor, și îndată au început a strînge dărăbanți și alte oști.“ Iară *Istoria Bălăce-nească*¹⁸ zice: „În această mergere în Ardeal a turcilor, Mihnea Vodă avea înțelegere cu Racoți și cu Constantin Vodă ca se stea cu sabia asupra turcilor și avînd aceasta întocmită în gîndul lui, cînd voia se treacă pre la Telegeni, atunci ș-au arătat gîndul boierilor și căpitanilor, îndemnîndu-i se taie pe turcii carii vinea cu bașa seraschir și cu tătarii. Boierii și

^a Mihail Radu (Mihnea al III-lea) era fiul lui Iane Surdul, „grec cămătaru“.

căpitanii auzind aceste vorbe de nimica, se îngrozea și se mira ce vor face, fiindcă turcii și tătarii le era în spate. Ci în fața domnului zicea: «Bine, doamne! Noi se facem porunca mării-tale, dară mai pre urmă cine din noi și din pruncii noștri va scăpa de sabia cea lungă a turcilor?» Care respuns auzîndu-l domnul s-au mîniat; iară dacă s-au despărțit în laturi, s-au sfătuit boierii se fugă și se-l lase pe dînsul. Și așa au făcut, că au fugit toți încătrău au putut. ÎNSE Pîrvul vistieriul Vlădescul fiind mai îndrăzneț.. cu cîțiva boieri și căpitani s-au dus îndărăpt la bașa de-au spus cele ce zicea Mihnea Vodă se facă. Iară Mihnea Vodă vezînd aceasta s-au întors și el la bașa, jăluindu-se de boieri și de oști că nu voesc a merge în slujba împărătească, ci fug ca niște rei, iară el sîngur este drept împăratului, precum au fost și în curtea împărătească și n-au avut vreodată, nici are gînd reu și viclean. Bașa crezînd vorbeii lui și necrezînd boierilor, i-au împăcat, numai se meargă în slujba împărătească, iară vezînd lucrurile despre bașa și mergînd la Conói și întîmplîndu-se de au venit Pîrvul vistieriul sub cortul domnesc, / poruncise mai nainte unor beșléi ca, de l-or vedea, se vină cu arme ascunse pre sub haine. Și veniră beșléii turcești și zicîndu-le Mihnea Vodă, îndată lovîră pe Pîrvul vistieriul cu sabiile, de-l făcură fărîmi. Și multă pagubă făcînd împăratului cu uciderea multor turci.^a Iară Istrate Postelnicul, carele mult timp au fost pribeag pe vremea lui Matheiu Vodă și mult au chiel-tuit Matheiu Vodă se-l ia de la turci și n-au putut, fiind atunci supt cortul său și înțelegînd de patima Pîrvului vistieriului, au fugit în pădure fiind aproape pădurea; iară Mihnea Vodă au poruncit dărăbanților se-l prindă, carii au și intrat în pădure și căutîndu-l de-amăruntul l-au aflat. Deci ducîndu-l la Mihnea Vodă, l-au tăiat și au mai tăiat pe Radul Bărsescul aga și pe Vîntila căpitanul și pe Badeavéz și au trimis pe Dica Arz sîrbul după Preda Brîncoveanul și l-au agiuns la Țîrgovești și în casele domnești l-au omorit. Poruncit-au și căpitanului Odor din Țîrgovești de au mers la Filipești la Constantin Postelnicul Cantacuzenul și la Pan spătariul, ginerele lui. Ci ei mai nainte prinzînd de veste au fugit preste munte la Brașău și de-acolo s-au dus la Moldova. Deci Mihnea Vodă

^a Sîncal a folosit un text corupt pentru că în cronica lui Radu Popescu nu e vorba de vreo pagubă făcută turcilor, prin moartea lui Pîrvul Vlădescu, ci... „și nu să mai socoti că iaste știut la Poartă și mutafarcă (călăreț care însoțește pe sultan) împărătească, și-l ridicară de acii făcut fărîme de sabii“.

mai stîmpărindu-se cu moartea acestor boieri, s-au dus cu turcii și cu tătarii la Ienău și toamna iarăș s-au întors la scaunul său.“

¹ Galeazzo Gvaldo nella *Storia di Leopoldo*, tom. I, p. 66 seqq. ² Andreas Frank in *Ms. Diario diaetae Mediensis* de anno 1658 ad 27 Ianuarii. ³ Galeazzo, tom. I, p. 70 seqq. ⁴ *Ms. codex Balacianianus* ad h.a. ⁵ Frank in *Ms. Diario ante comitia Segesvariensia* de ann. 1658. ⁶ Galeazzo, tom. I, p. 332. ⁷ Galeazzo, tom. I, p. 339 seqq. ⁸ *Idem*, p. 341 seq. ⁹ *Idem*, p. 345 seqq. ¹⁰ Szalárdi Iános à *Siralmas Magyar Kronikának* 6, Könyv. 4, Részében. ¹¹ Galeazzo, tom. I, p. 351. ¹² *Ms. codex Balacianianus*, ad h.a. ¹³ Galeazzo, tom. I, p. 352 seq. ¹⁴ Frank in *Diario ante comitia Segesvariensia*, de h.a. ¹⁵ *Idem* Frank in *Diario comittorum Segesvariensium* h.a. ad diem 7 Octobriis. ¹⁶ Galeazzo, tom. I, p. 355 seqq. ¹⁷ Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. ¹⁸ *Ms. codex Balacianianus* ad h.a.

106 Anul 1659. Priimind ardelenii în anul trecut și fără de voia lor, precum arată *Compilata*¹, șie prinț pre Acație Barciai, acesta în anul de-acum pe februarie au adunat seim la Bistriță, unde, precum scrie Franc²: „În cea de obște adunare a țerei s-au cetit cărțile cele de alianță întoarse pre ungerie, dintre care cea dintîiu era a lui Mihnea Vodă, a doaoa a lui Gheorghie Ghica Vodă, a treia a lui Grigoraș, feciorului lui, și tute trele / cuprindea în sine ca să se țină pacea, pretenșugul și vecinătatea între dînșii și între ardeleni întreagă și neclătită. Ci prealuminatul prințul Acație Barciai pofta lui Mihnea Vodă de astă dată nu o au priimit pentru că se vedea prepusă, iară cu Ghica Vodă a face pretenșug, cu toții au voit pentru ca să se poată rescumpăra robii de la tătari.“

Nici e de a te mira că Barciai n-au priimit pofta lui Mihnea Vodă, pentru că așa i-au scris și drogomanul Palaióttá³: „Prealuminate doamne prințule! Am vrut se te înștiințez pre înălția-ta că prezidentul împăratului nemțesc, cu numele stăpînului său, mult s-au rugat de viziriul cel mare ca Racoți se poată ținea moșii în Ardeal, dară nemica au dobîndit, ba aceaia s-au rinduit ca nici în țerile împăratului nemțesc se poată ținea vreo moșie. Drept aceaia te rog pre înălția-ta ca se ocîrmuești cu grijă Ardealul și cu Racoți se nu aibi vreo amestecare, ca se nu cazi în prepus. Vreu a te înștiința și despre aceasta, că domnul muntenesc se înțelege cu Racoți prin Iacov Harșáni, pentru care lucru, cît va trimite banii înlăuntru, îndată i se va lua domnia și în locul lui se va pune Gri-

goraș, fiul lui Ghica Vodă.“ Galeațto⁴ scrie că din seimul de la Bistriță s-au trimis la Racoți, Gheorghie Lazar ca se dea cetatea Orăzei-Mari lui Acație Barciai, carea o au și dat Racoți după ce au jurat ardelenii că nu se vor întinde la moșiile și bunurile mîne-sa, ale muerei, ale fraților și ale prietenilor săi și că, de se va putea împăca cu Poarta, iarăș îl vor priimi prinț. Pentru carea faptă a lor, Poarta foarte s-au mîniat și băgînd pe solii ardeleniști la închisoare, lui Acație Barciai i-au poruncit ca pe Racoți pretutindeni se-l gonească. La carea dare a Orăzei zice Salardi⁵: „Gheorghie II Racoți, cînd au dat Oradea-Mare lui Acație Barciai, gîndea că el tot stă tare întrînsa și pentru căpitanul eii și mai vîrtos pentru Ioann Raș carele era hodnogi de-acolo și jurat spre slujba lui. Iară Télechi Mihaiu, pe carele nu numai îl crescuse în curtea lui, ci îl și însurase, fiind el mijlocitoriu ca se-i dea reposatul Pécri Ferénț din Cuci muere pre una născuta fata sa și-l pusese în deregătorie, iară acuma, perzîndu-și casa din Ienău și moșiile din Țeara-de-Gios, ce îi remăsese de tată-său, Ioann Telechi carele fusese mai pre-urmă unul dintre hodnogi călăreșilor din Orade, ședea în căsuța sa cea din Orade dinpreună cu mumă-sa și cu muerea și era ochii și urechile lui Racoți. Așîderea ținea cu Racoți și Stepan Frenț, feciorul lui Stepan Frenț celui bătrîn, carele avea muere pe sora lui Telechi Mihaiu și iarăș ședea în Oradea-Mare.“

107 Iară Galeațto⁶ așa mină mai nainte povestea sa: „Fost-au / veste că prepusul turcilor despre Barciai cum că acesta se înțelege cu Racoți spre paguba lór, s-au întărit și prin Mihnea, domnul cel nou al Valahiei. Acesta, cît s-au numit domn, îndată au făcut să se încoroneze și să se ungă în beserică de un preot grecesc, și puțin tîmp trecînd, pornit de nenfrînată mîndrie, au trimis la Poartă pre unul dintre ai săi se-i capete hattîșerit adecă diplomat de la împăratul turcesc, ca să se chieame de-aci înainte arhidux de Valahia, și ca să se facă vrednic de o grațîa ca aceasta, au scris viziriului celui mare că Barciai pre-ascuns se înțelege cu Racoți și că au strîns cele 500.000 de taleri, dară nu le trimite pentru că nădăjduște, că Poarta va îmicșura suma aceaia. În sfîrșitul cărței arăta foarte mare rîvnă cătră Casa ottomanească și se ruga viziriului ca se lucre la împăratul se-i dea lui tuttetrele țerile, că el va plăti pururea fără de scădere și zăbavă obicinuiții haraci, pentru Valahia 150.000, pentru Moldova 20.000 și pentru Ardeal 60.000 de taleri, afară de alte

slujbe ce va face Porței. Ci făgăduințele acestea mai pre-urmă au fost spre stricarea Mihnei pentru că turcii le-au luat în rea parte.“ Apoi scrie acelaș Galeațto ⁷ că împăratul Leopold I, în 5 maiu din anul 1659, au trimis pe baronul Climént Radólt la Racoți se ceară înapoi comitaturile Satmariu și Sabólci cu cetățile Satmariu și Callo, dară după multe vorbe s-au ales o nemica. Ci hanul tătăresc au dat assecuratoria aceasta ⁸, despre slobozirea lui Chemeni Ianoș și a lui Corniș Frenț din robia de la Crim:

„Noi, Mehmet Ghirra ș.c. facem înștiințare că în vremile trecute, cînd mersesem în Polonia ș.c. la rugămintea celui mai mare viziriu al nostru, Sester Gasi, și a prietenilor noștri celor din vecini, adecă a voevozilor din Moldova și din Valahia, ce s-au făcut noao pentru numitul Ioann Chemeni și Franțisc Corniș, vrem se-i slobozim pre dînșii, ci așa ca Ioann Chemeni se facă să se dea oamenilor neștri, carii sînt trimiși spre aceaia, pentru sine 40.000 de taleri și pentru Franțisc Corniș 20.000 de taleri, ce se vor aduce din Brașău în Tîrgovești, iară pentru ceialaltă parte a rescumpărării lui Ioann Chemeni, adecă pentru alte 40.000 de taleri, se fie chizeși numiții voevozi ș.c. Dat în Bacșa-Saraiu în 5 maiu din 1659.“

108 Tocma atunci cînd au sosit assecuratoria aceasta în Ardeal, se ținea seim la Sas-Șebeș, despre care așa scrie Salardi ⁹: „Așa sfîrșindu-se seimul din Sas-Șebeș, în care nu s-au potolit focul din țeară, / ci mai tare s-au aprins cu articulii cei împotriva lui Racoți făcuți, cu neprimirea cărților lui și cu cuprinderea moșiilor lui, și pe Racoți la atîta minie l-au adus de ce cocea mai nainte în inima sa asupra țerei și asupra lui Acație Barciai, acuma în scrisoare o au dat afară, adecă: Că condițiile, supt care se împăcase, le-au călcat și au frînt credința lui de la țeară dată, cînd moșiile prințeselor le-au luat din îndemnul lui Seidi Ahmét, bașa cel prin Stefan Tisa făcut și prin Caspar Barciai ațîțat ș.c. Drept aceaia Racoți au început a-și aduna oști pre lîngă Tisă, și Constantin Vodă încă ș-au adunat oști pe bani în partea împăratului Leopold, care toate au jurat că și lui Racoți încă îi vor fi credincioase. Așa gătit fiind Racoți, precum scrie iarăș Salardi ¹⁰, au așteptat pînă ce s-au strîns bucatele de pe cîmp, apoi cătră sfîrșitul lui avgust dinpreună cu Constantin Vodă au trecut Meseșul spre Cluj se meargă asupra lui Barciai și a țerei, carii se strînsese pe șesul Turzei. Fiind Barciai și țeara pe șesul Turzei, cum scrie Franc ¹¹, au

sosit acolo și Ioann Chemeni în 28 avgust cu un boieriu din Valahia de la Mihnea Vodă, la carele ardelenii cu Barciai a doaoa zi, adecă în 29 avgust, au trimis trei chizeși: pe Nadanii Mihaiu, protonotariul și feciorul ucigătorului lui Gavriil Batori, pe Stefan Lazar și pre oarecare senátor săsesc din Brașău, carele știa limba românească, numai ca se-l poată aduce se facă alianță cu Barciai împotriva lui Racoți. Ci din alianța lui Mihnea Vodă cu Barciai, cum vom vedea acuș, s-au ales o nemica. Iară Barciai cu seimul, precum scrie mai încolo Salardi ¹², au trimis pe Ioann Chemeni înaintea lui Racoți se facă pace cu dînsul, ci nemica au isprăvit. Drept aceaia apropiindu-se Racoți de Șesul Turzei, Barciai de-acolo s-au tras la Murăș, apoi lăsîndu-l mai ales secuii, au mers la Deva și lăsîndu-și doamna cu frate-său, Barciai Caspar, în cetatea Deveii, el cu frate-său, Barciai Andraș, cu Ioann Betlen, cu Mihail Toldólaghi, cu Gheorghie Lazar și cu alții au trecut la Timișoară, la Seidi Ahmet bașa pentru ajutoriu.

109 Iară Racoți, precum scrie Galeațto ¹³, au strîns țeara în Murăș-Oșorheiu, unde a treia oară fu ales prinț Ardealului, în 8 octomvrie din anul 1659. Despre seimul de la Murăș-Oșorheiu așa scrie Andreiu Franc ¹⁴, sibiianul: „La 25 septemvrie în 25 ale aceia luni, după resăritul soarelui, au intrat în M. Oșorheiu domnul Ioann Chemeni în veșmînt și cu arme tătărești negre, petrecîndu-l mulți nobili, și descălecînd la sălașul său, multe am auzit despre starea noastră. La 29 sept. apropiindu-se așa au intrat Gheorghie II Racoți în Murăș-Oșorheiu / și au descălecat la obicinuitul sălaș al prințului țerei.... ca de-a dreapta lui se meargă luminatul voevodul Constantin... după aceaia urma călăreții carii unii era ai lui Racoți, alții ai numitului voevod. Carii era ca la 3.000 mii și musicul călăreților lui Constantin zicea nota fetei românești, cînd ș-au perdut caprele și plîngînd le căuta pe munți, iară musicul călăreților lui Racoți zicea nota lui Chemeni Ianoș, adecă: «Dumnezeul lui Israil, carele șezi în ceriuri, uită-te de-acolo gios ș.c.». La întîia zi a lui octomvrie se chiamă solul muntenesc carele din greșală nu se aduce, ci se aduce vlădica cel cozăcesc al lui Constantin Vodă pe calul lui Racoți înaintea țerei, de-unde în zădar s-au trimis îndărăpt; și în rădván se aduce solul voevodului Mihnea, episcopul minăstirei din Tîrgovești, cu secretariul numitului vodă, carele au dat cartea luminatului vodă, carea spunea că el pentru aceaia au tăiat pe turcii cei de lîngă sine, ca se nu se tae el de dînșii

și să se pună deregători turcești și supt acelaș jug se cadă și Ardealul. Afară de aceasta pofteste și se leagă ca alianța lui Matheiu Vodă, cea în anul 1636 făcută să se înnoiască și să se țină, în toate făgăduind asemenă credincioșire. Datu-s-au și altă carte de la boierii cei mari pentru treaba aceasta.“

Chețer¹⁵ încă scrie: „Laudă lui Dumnezeu! Mingăicioasă veste ne-au venit de la Ardeal, cum că Gheorghie II Racoți iarăș s-au priimit prinț de ardeleni și că domnul Barciai cu unii de ai săi fugind în Turchia, se ține în Timișoară. Și am auzit că Mihnea, domnul Valahiei, au omorit pe 2.000 de turci, ce era lăsați spre paza lui și că făcându-se apriat protivnic turcilor, au bătut pe bașa din Drăștior, tăind 3.000 de turci.“

Iară Gronschi¹⁶ zice: „Întrăceia Racoți săvârșind seimul din Murăș-Oșorheiu, cu cei mai aleși nobili au mers la marginea Ardealului și a Valahiei, la satul Rucáriu ca se întărească alianța cea nu de mult făcută cu Mihnea Vodă, unde fiind de față amindoi domni, au isprăvit cele de isprăvit... Și Racoți prea mult nădăjduind în pretenșugul prințului Mihnea, pe Constantin, fostul prințul Valahiei, l-au trimis cu oști secuenești și nemțești plătite, cu generariul Gaudi Andreiu se cuprindă Moldova. Carele întrind în Moldova au și cuprins țeara de la Gheorghie Ghica, dară apoi venind Ghica cu oști mai tari din Drăștior, au bătut pe Constantin Vodă și acesta s-au înturnat la Racoți.“

110 Ci mai pre larg le scrie acestea Salardi¹⁷, zicind: „Mai nainte de a porni Racoți cătră Ardeal, pe Mihnea, domnul / muntenesc, au fost început a-l nebuni și a-l trage la sine prin șerbul său, Iacov Harșanii, făgăduindu-i că va trimite la dînsul pre Andreiu Gaudi cu 6.000 de oameni, și așa întocmindu-se laolaltă ca, de va ajuta Dumnezeu și lui Mihnea Vodă și lui Constantin Vodă în Moldova asupra turcilor, cu toții se treacă Dunărea și să se apuce de mai mari în coantra turcilor. Ci fiindcă pe Mihnea Vodă îl crescuse Poarta, pînă atunci nu i se putea încrede, pînă cînd nu va tăia pre acele 2.000 de turci carii era spre pază lîngă dînsul și nu-i va da în mînă pe Mihail Nadánii; care făcîndu-le Mihnea Vodă, s-au făcut pe sine veșnic dușman al Porței și așa au scăpat bucătura pentru umbra ei și domnia pentru pretenșugul lui Racoți și biata Țeară Muntenească în mai grea primeșdie o au pus. Iară fiindcă lui Stefan Vodă și lui Constantin Vodă încă le făgăduise Racoți că îi va așeza în țerile lor, acum Constantin Vodă, pentru legătura această noao cu

Mihnea Vodă, remînea fără de țeară de nu ar fi lucrat Racoți prin Mihail Mîcheș ca Stefan se îngădue domnia Moldovei lui Constantin Bessarab, așa ca el se-și țină toate moșiile din Moldova, se trăiască laolaltă ca frații și întîmplîndu-se moartea lui Constantin, se urmeze Stefan în Moldova.

111 Pre protonotariul Mihail Nadanii, solul lui Barciai, l-au prins Mihnea Vodă și trimetîndu-l în Făgăraș, acolo au poruncit Racoți de i-au tăiat capul pentru articulii din Sas-Șebeș și pentru alte scrisori asupra lui Racoți. Deci Racoți au trimis pe Constantin Vodă asupra Moldovei și lui Mihnea Vodă încă i-au dat ajutoriu, cum s-au zis mai nainte dintrați avtori, cu carea faptă mult ș-au împușinat oștile. Drept aceeaia auzînd că viziriul din Buda cu bașa din Timișoară și cu Barciai se gată se-i vină asupra, au început a-și spori oștile și au chiebat pe Giulai Frenț cu haiducii lui în Ardeal; iară pre Chiril, párohul sau preotul cel românesc din satul Ciurulla din comitatul Hinedorei, carele cu cinci sau șese sute de ostași români ai săi nu de mult arsese Deva, l-au trimis Racoți cu cărți dinpreună cu Stefan Roman, țeranul din Telegd, la românii din Criș-Baia, din Hălmagi, din Beiuș, din Papmezéu, din Mișche, din Luncă și din dominiul Orăzei-Mari ca se ia arma că pe toți îi va nemiși; carii au și luat și destule beciznicii au făcut asupra domnilor pămîntești. Iară înțelegînd Racoți că turcii au pornit din Timișoară și vin pre la Caran-Șebeș și pre la Logógi, el s-au grăbit de au / cuprins strîmtoarea de la Poarta-de-Ferr, unde ș-au băgat toată pedestrima în șanțuri bine întărite cu multe tunuri; ci turcii au trecut preste munți, pe locuri nemaîmblate de oști, și s-au lovit cu Racoți la Gradișca, unde au fost mai de demult Sarmisóghetúza, cetatea dachilor. Acolo Racoți neavînd pedestrima cu sine, fu biruit de turci și s-au tras la Orăștie; iară turcii nu l-au gonit, ci s-au înturnat la șanțurile de la Poarta-de-Ferr de au tăiat toată pedestrima și au luat toate tunurile. Apoi s-au cărat după Racoți, ci Racoți s-au tras dinnaintea lor la M. Oșorheiu. Iară cei prin preotul de la Ciurula și prin Stefan Roman din Telegd adunați, au trecut pre la Zlacna și Aiud la șesul Turzei ca să se împreune cu Racoți carele trăgea spre Cluj de la M. Oșorheiu, ci turcii i-au agiuns pe Șesul Turzei și tăind o parte dintre dînșii, pe ceialalți i-au împrăștiat. Așa turcii s-au înturnat la Timișoară, în luna lui dechemvrie din anul 1659, lăsînd bun ajutoriu lui Barciai, iară Racoți au încungiurat pe Barciai în Sibiu din dechem-

vrie pînă în maiu.“ Așa scrie acestea Salardi. Așișderea scrie Galeațto¹⁸, carele zice mai încolo:

„Numitul Mihnea, domnul Valahiei, după ce au făcut alianță cu Racoți și au dobîndit de la dînsul cinci sute de ostași, s-au înturnat în țeară și tăind 2.000 de turci au învins și pe bașa de la Dărștior, cînd se înturna de la Boroș-Ienău, ci tyrännind după aceeaia asupra boierilor, aceștea au chiebat întru ajutoriu pe tătari, căroro neputîndu-le Mihnea Vodă sta împotivă, s-au tras în Ardeal. Asemenea s-au întîmplat și lui Constantin Vodă carele cu vro cîteva mii de ostași, parte de el adunați pe bani, parte de Racoți împrumutați, în sfîrșitul lui octomvrie din anul 1659, întrînd în Moldova, cu norocire s-au oștit și bătfînd pe Gheorghie Ghica, prințul cel nou, atîta l-au spăriat de au fugit în munți. Și cu adeverat lezne ar fi stăpînit țeara Constantin, de nu ar fi grăbit întru ajutoriu lui Ghica sultanul Galga, fratele hanului, cu 30.000 de tătari, de carele fu învins Constantin și cu mare nevoe au scăpat în Ardeal și de-acolo în Ungaria. Așadară căzînd amîndoao țerile acestea supt puterea turcilor, împăratul turcesc au trimis pe capigihiaia-Aghiassi în Valahia, ca se dea țeara aceasta lui Gheorghie Ghica. Moldova vrea se-o facă vizirat, ci apoi socotindu-se împăratul, o au dat lui Stefan (XIII), feciorului Lupului celui Bătrîn.“ Așișderea scrie *Istoria Bălăcenească*¹⁹ și Anonymul românesc²⁰. Iară Andreiu Franc²¹ scrie: „Însuș Mihnea, domnul Țerei Muntenestei, și Andreiu Gaudi cu ai săi ostași și cu cei ce i-au căpătat de la Gheorghie / Racoți, din Valahia fugînd, împluse locurile de pre lîngă Sibiu.“ *Apoi iarăș*: „Românul Petru Budai încă întru această seară se trimite la domnul Valahiei, Gheorghie Ghica, și la bașa din Drăștior, prin carele scrie prealuminatul domnul Barciai lor în Tîrgovești că el cu căpeteniile Ardealului și cu o parte a oștilor viziriului, este cu noi în Sibiu“.

¹ Compilator Const., part. II, tit. I, art. 1. ² Andreas Frank in ms. *Diario diaetae Bistriciensis* de h.a., ad 1 Martii. ³ Palajotta apud Frank, l.c., ad 23 Martio. ⁴ Galeazzo, tom. I, p. 449 seqq. ⁵ Szalárdi Iános, lib. VI, part. 8. ⁶ Galeazzo, tom. I, p. 452. ⁷ *Idem*, p. 455 seqq. ⁸ *Assecutoria channi* apud Frank in *Diario diaetae Sz. Sebesiensis* de h.a., ad 11 Iunii. ⁹ Szalárdi, l.c. ¹⁰ *Idem*, lib. VI, part. 9. ¹¹ Frank in *Diario diaetae de campo Kereszkes*, h.a. ¹² Szalárdi, l.c. ¹³ Galeazzo, tom. I, p. 471. ¹⁴ Frank in *Diario diaetae M. Vasarhelyiensis* de h.a. ¹⁵ Andreas Kétzer in Ms. *Diario diaetae Poson.* de h.a., ad 7 Octobris. ¹⁶ Gronzki in ms. *Elencho* ad h.a. ¹⁷ Szalárdi, lib. VI, part. 11.

¹⁸ Galeazzo, tom. I, p. 481 seqq. ¹⁹ *Codex mss. Balacianianus*, ad h.a. ²⁰ Anonymus Valachicus, cap. 44. ²¹ Frank in *Mss. actis principum Bartsai et Racotzi* de anno 1659, ad dies 7 et 19 Decembris.

Anul 1660. Galeațto¹ scrie că după ce au încungiurat Racoți Sibiiul, au trimis sol la Poartă făgăduind că îndată va plăti cinci sute de mii de taleri și va trimite solie mai luminată cu daruri neamaivăzute și nemai-auzite, numai se-l îngăduie se remină prinț Ardealului; ci mergînd solul la Odriiu, unde era împăratul, i-au tăiat capul. Pricina pentru carea s-au făcut aceasta o spune Gronschi² zicînd: „Priimind sfatul lui Chemeni Ianoș, Racoți s-au nevoit a îmblinzi pre turci prin cărți și cu daruri, ci de o dată au trimis și la cozaci pre oarecare sacrificiu, adecă preot romînesc, pentru ajutoriu asupra turcilor, pe carele cînd se înturna cu bună făgăduință de la cozaci, l-au prins prințul Moldovei, împotiva căruia ajutate Racoți pre Constantin Vodă și tocma atunci l-au trimis la Poartă, cînd se sfătua împăratul se iarte pe Racoți și se-i lase principatul Ardealului; de-unde au izvorit de toți s-au împlut de minie asupra lui.“

Sacrificiul acesta doară au fost mitropolitul Bălgradului, Sava II Brancovici carele în anul trecut au dobîndit de la Acație Barciai diplomatul³ ce urmează: „Noi, Acație Barciai, din mila lui Dumnezeu prințul Ardealului, domnul părților Țerei Ungurești și șpanul secuilor, facem înștiințare prin rîndul acestora, tuturoră căroro se / cuvîne, cum că cujetînd noi, după detoria deregătoriei noastre, se vedem și cercăm starea preoților românești celor din Țeara noastră a Ardealului și din părțile Ungariei, celor împreunate eii, am cunoscut cum că ei, pentru multe feliuri de împedecări ce au, abea pot se facă destul chiemărei sale, mai ales pentru aceeaia pentru că din vremile cele dintîiu ale prinților țerei aceștia a Ardealului carii mai înainte de noi au fost, cu plătirea și stoarcerea dijmelor, a nonelor și a altor lucruri de acestea, prin deregătorii cei la aceasta puși (fără de îndoială, preste voia prinților) numai folosul său căutînd, cu afurisită orbire se asupresc, carea și legei dumnezeesti și chiemărei sale ceii besericești se împotivește, drept aceeaia noi, din născuta cu noi milă, carea pururea o avem, căutînd și la rugăciunea preacinstiului Sava Brancovici, episcopului tuturor besericilor românești

în țeara noastră, și la a protopopilor, de toată darea dijmelor și a nonelor, adecă de dijma grîului, secărei, orzului, ovăsului, meiului, linței, mazerei, bobului, fasolei, cînepei, inului, stupilor, meilor, melușeilor și a altor vite și marhe, care s-au obicinuit a se dijmui și a se da fișcului nostru, milostivește am socotit se-i scutum și se-i mîntuim, precum îi scutum și-i mîntuim prin puterea acestor cărți. Pentru aceaia voao tuturor ș.c..... carii trebuți sau veți trebui se știți, cetiți sau auziți acestea, vă poruncim tare și virtos ca și voi de-aci înainte, în toate vremile, pe protopopii și preoții românești, cei din Țeara noastră a Ardealului și din părțile Ungariei cele eii împreunate, și pe următorii lor, la darea dijmelor, a nonelor, a cvintelor, a cvartelor, împotriva privilegiului nostru acestuia, a-i sili și a înțeți sau pre ei sau pe următorii lor de aci înainte, în persoanele și lucrurile lor a-i turbura, supăra sau păgubi se nu îndrăzniți oare cumva. Almintrelea se nu faceți și cetind acestea se le dați îndărăpt. Dat în cetatea noastră a Bistriței, în 15 martie din anul 1659. Acație Barciai.“

114 Despre diplomatul acesta vorbind Samuil Clain ⁴ carele au murit în Buda, în 13 maiu din anul 1806, așa scrie: „Simon Stefan, mitropolitul Bălgradului, au cătră sfîrșitul anului 1657, au în anul 1658 au murit, că în anul 1657 cînd s-au typarit *Testamentul cel Nou* românește, la Bălgrad, cu toată cheltuiiala lui Racoți, în *Cuvîntul înainte* al aceștii cărți, Simon Stefan mitropolitul se pomenește ca viu și / în anul 1659 Acație Barciai, la cererea mitropolitului Sava II Brancovici, dă preoților românești din Ardeal un privilegiu de scutință. Așadară în anul 1659 Sava era mitropolit. În numărul mitropoliților Bălgradului, după Simon Stefan este pus Iosafat carele au trebuit scurtă viață se aibă, numai de un an sau nici de un an în mitropolie.“ În *dîptica* ⁵ carea eu o am dăruit bibliotecei Țerei Ungurești încă Iosafat se pune între Stefan și Sava II.

Ci eu mă întorc la Racoți, despre ai căruia prieteni așa scrie Andreiu Franc sibiianul ⁶: „De alleanța lui Racoți se ținea și Chiril Ciurullai, preotul românesc din comitatul Hinedorei carele avea 600 de ostași romînești preandrăzneți cu puști și cu lănci. De aceștea se prindea cărțile ce se trimetea din Deva la Barciai. În 3 ianuarie din anul 1660, au venit veste despre căderea în prinsoare a măritului Nicolae Zóliomi, pentru că preotul din Ciurulla cu ai săi bătînd Hinedoara au chiebat dintrînsa pre Zóliomi la vorbă și eșînd acesta, l-au prins și l-au trimis la Racoți, carele l-au trimis în Sechelihíd la închisoare.“

Iară Salardi ⁷ iarășuind lucrurile din anul trecut, scrie așa: „Constantin Vodă cu Climent Micheș, cu care oști mersese în Moldova asupra lui Gheorghie Ghica Vodă, neavînd atîta putere, cîți turci, tătari și curteni avuse Ghica, și tătusi bătîndu-se cu dînsul, s-au biruit și au scăpat în Valahia la Mihnea Vodă și la Andreiu Gaudi, cărora mai bine le-au slujit norocul dintrunțiu, pentru că au învins pe bașa din Drăștior și l-au alungat preste Dunăre. Dară înțelegînd Mihnea Vodă cum au îmblat Seidi bașa în Ardeal, și că acelaș Seidi bașa, turcii, tătarii și curtenii cei biruitori din Moldova, bașa din Drăștior cu noao oști și 12.000 de ianiciari cu aga lor vin împotriva lui, n-au cutezat a-i aștepta, ci culegîndu-și toată averea, au trecut în Ardeal și lăcomind la umbră au scăpat și ce ținea în mîni. Așa tustrei domnii aceștea, adecă Stefan (XII), Constantin (I Bessarab), și Mihnea (sau Mihail VI) iarăș au năzuit la ajutorința lui Gheorghie II Racoți carele pentru aceaia, pentru că nu le făgăduise, cînd au făcut alleanța, moșii în Ardeal, nu le-au dat. Aceștea urîndu-se a petrece lîngă Sibiu, după ce au vezut mișălătatea Ardealului, au început a gîndi despre statul lor cel viitoriu și că Racoți nici pre sine se poate ajuta numai cu sîngură puterea sa, drept aceaia desnădejduți despre norocul său, cu toate bunurile sale au trecut în Ungaria, și Stefan au luat niște sate în arîndă sau bir de la comitul Gheorghie Hamónnai, ca se aibă unde-și petrece tîmpul; iară Constantin în primăvara din anul 1660, ca pre la 5 aprilie au dat un prînz domnesc în / Sătmariu, în care pre Mihnea Vodă așa l-au ospătat de supt dînsul și-au sfîrșit viața, lăsînd pe fata cea frumoasă din Țircassia ce o adusese se o ia șie muere, carea era frăție cu hanul tătăresc Méhmet Ghirra. Ci Constantin Vodă după atîtea nenorociri ce au pășit, tot nu s-au odihnit.“

115 Despre carea neodihnă așa scrie Franc ⁸: „Aci este de a se însemna că Constantin, fostul domnul Valahiei, venind la serăcia cea de pre urmă și vezînd că Sibiuul nu se va putea lua de Racoți, au intrat în Valahia pre la Turnul-Roșu, avînd cu sine 300 de ostași, ca se-și sape vistieria carea o îngropase acolo. Gheorghie Ghica Vodă auzînd aceasta au fugit în Țeara Turcească și s-au rugat de ajutoriu împăratului asupra lui Constantin Vodă, pentru că credea că acesta au năvălit cu mari oști, chieamînd și pre hanul întru ajutoriu. Întraceaia Constantin Vodă alergînd prin țeară, pe toți ostașii din țeară i-au tras la sine, făgăduindu-le îndoită leafă, și în puțin tîmp atîtea oști s-au adunat, de cite avea op ca

se poată fără de primeşdie săpa pre-ascuns vistieria cea lângă Bucureşti îngropată, carea dobîndindu-o la mină, au lăsat oştile şi pe calea Braşăului s-au înturnat în Ungaria (nu Barţavia). Ghica Vodă înturnîndu-se cu turcii şi cu tătari n-au găsit pe Constantin Vodă, drept aceeaia au vrut se-i trimită îndărăpt, ci turcii, carii era 2.000 şi tătarii carii era 6.000 poftea se le plătească osteneala şi au silit pe Ghica de le-au plătit 15 pungi de bani dintr-al său. Afară de aceasta au luat scrisoare de la Ghica ca se poată trece în Ardeal, carii au şi trimis în 20 iunie la noi, în Sibiu, trei soli, un turc şi doi tătari, ca se-i îngăduim, se treacă pe la Turnul-Roşu, ci noi le-am respuns că aceeaia este a prinţului Barciai a li-o da.“ Aşisderea scriu Galeaţo ⁹, *Istoria Bălăcenească* ¹⁰ şi Anonymul românesc ¹¹. Iară preavestitul Enghel ¹² scrie precum urmează: „În 26 aprilie din anul 1660, au înţeles Gheorghie Ghica Vodă că Constantin Şerban Vodă au intrat în Valahia pre la Turnul-Roşu cu oaste ungu-rească; drept aceeaia el şi boierii lui cu familiile şi averile lor au fugit la Giurgi. În 1 maiu au intrat Constantin în Bucureşti şi au jurat pe dărăbanţi şi pe simeni şie, căroră le-au dat țeara de jaf..... Sultanul Mahómet IV tare mîniindu-se pentru această mai de pre urmă cercare a lui Racoţi şi pentru nebuniile dărăbanţilor şi simenilor, care le apropiia românilor au poruncit la o grămadă de turci şi de tătari ca se năvălească în Valahia şi prădînd țeara, pe toţi lăcuiitorii se-i robească. Despre aceasta înştiinţîndu-se Ghica şi boierii lui, cu lacrimi s-au rugat de împăratul şi de viziriul cel mare, ca oastea aceasta se nu meargă spre stricarea țerei, /

116

ci spre gonirea lui Constantin dintrînsa, şi au şi dobîndit de au mers altă poruncă la Agsán-Aslân başa şi la Chiván başa şi la Ac mursa tatarilor, carii în 21 maiu au aflat pe Ghica în Giurgi şi au mers la Bucureşti, de-unde fugise Constantin Vodă, şi în 25 maiu trecuse în Ardeal. Aci lăsîndu-şi muierea Constantin Vodă, el au mers în Țeara Cozăcească.“ Ci Constantin Vodă nu în anul de-acum au trecut în Țeara Cozăcească, cum se va arăta la anul viitoriu.

Pînă cînd au îmblat Constantin Vodă în Valahia, precum scrie Galeaţo ¹³, generarii haiducilor, Stefan Barcoţi şi Franşic Giulai s-au sfădit la olaltă, pre carii de-abea i-au putut împăca Racoţi, ci Séidi-Ahmet, viziriul din Buda, întru aceeaia au cuprins oraşele haiduceşti şi comitaturile cele dintre Tisă şi dintre Meseş ale lui Racoţi. Apoi zice: „Racc

în 8 maiu din anul 1660, au dat un manifest afară, cu care îşi spunea durezza inimei sale, ce o au avut că n-au putut ajuta haiducimea şi comitaturile cele din Ungaria şi-i îndemna pe toţi ca pe 15 maiu să se afle întrarmaţi la Oradea-Mare spre înfrîngerea mindriei turceşti. Şi așa au lăsat baterea Sibiiului după şese luni.“ Aşisderea scrie Salardi ¹⁴, carele așa grăeşte mai încolo: „Şi cu ruşine ca aceasta rumpîndu-se cornul cel mai ager al biruinţei ardelenesti, viziriul din Buda la Sechelihid încă cu amară asuprire isprăvindu-şi trebile, comitaturile Crasnei şi al Solnocului de Mişloc le-au supus şie şi, supt perderea vieţii, tăierea pruncilor şi a muerilor şi arderea bunurilor, le-au poruncit se meargă în oastea lui, carea după ce au ars Şimleul şi satele de prin pregiur, o au trecut Meseşul spre Ardeal asupra lui Racoţi, ca se-l caute oriunde îl va afla. Franşic Giulai în cît au putut, au înştiinţat pe Racoţi despre mergerea veziriului; şi Racoţi încă au lăsat Sibiiul, supt care în zădar îşi ostenise toate oştile de la începutul lui dechemvrie pînă acuma şi trăgînd tunul cel lupesc pe sanie pînă la Sas-Şebeş, l-au lăsat acolo dinnaintea porţei şi au poruncit să se strîngă toată țeara la dînsul..... Așa au mers Gheorghie II Racoţi cu toate oştile țerei şi ale sale cele plătite la cîmpul cel dintre Sasfeneş şi dintre Gilău, ca, de ar perde, să se poată trage în Ungaria, nici să se închidă între Barciai şi între viziriul din Buda. Acolo aşezîndu-se în preajma Someşului celui mic, aştepta pre turci să se lovească cu ei. Iară viziriul după ce au ars Şimleul în 14 maiu numai încet au călătorit, ca să se odihnească caii cei obosiţi cu fuga prin Mireş şi se poată sluji cînd va fi de lipsă. /

117

Apropiîndu-se viziriul de Cluj, au trimis din tute-trele comitaturile cîte un nobil la clujeni, adecă pentru al Bihărei pe Ioann Silági, dintru al Crasnei pe Stefan Naghi de la Ilóşva şi dintru al Solnocului-de-Mişloc pe Thoma Décei din Doba, ca se nu îndrăznească a se împrotivi că, de vor cuteza a face aceeaia, toţi vor peri. Despre venirea nobililor acestora înştiinţîndu-se Racoţi, au trimis de i-au adus în tabără şi măcar că el mai milostiveşte vrea se lucre cu dînsii, dară Andreiu Gaudi şi ceialalţi generari la aceeaia l-au adus, de le-au tăiat căpurile mai nainte de bătae, pentru că au ţinut cu păgînii asupra stăpî-nului său şi s-au nevoit se tragă la sine pe clujeni, carii tătuşi pentru frica ce le băgase în cap viziriul, n-au cutezat a vătăma pe turci cînd au trecut pre lângă zidurile sale de au mers pe 22 maiu la Feneş şi s-au aşezat dinprotiva oştilor lui Racoţi. Iară viziriul cît au sosit la locul cel

de bătae, ca se-și arate vitejia și se sparie pre ai noștri, îndată ș-au întins cortul, dară vezînd pre ai noștri gata de războiu, el încă ș-au orînduit oștile, și fiindcă vîntul sufla în față pe turci, generarii lui Racoți mult se bucura pentru aceea; ci începînd bătaia, vîntul s-au îmărit și s-au întors, de pre ai lui Racoți îi bătea în față, așa cît de prav și de fum nici se vedea unul pre altul. Așa bătîndu-se.... secuii mai întrun tîrziu s-au fugărit cătră Feneșul românesc, nici s-au mai putut opri sau aduce înapoi. Ce vezînd Racoți el încă s-au răpezit cu calul întracolo ca se-i oprească, și cînd au sărit preste părăul ce cură din Feneșul românesc, i-au căzut cugima de pe cap și amestecîndu-se între turci, pînă ce au prins de veste ostașii din Onod, pre carii îi ținea spre paza sa că au eșit dîj rînd, au căpătat patru tăeturi pe capul gol, de care amețînd de-abea l-au scos numiții ostași din minile turcilor și l-au pus în carr se-l ducă la Oradea-Mare. Oastea lui Racoți după aceasta toată sau s-au tăiat sau s-au împrăștiat.... Tunurile, corturile și carrele lui cu toată zăhăreaoa s-au cuprins de turci.... Și mare proniă dumnezeiască au fost că turcii n-au gonit pre ai noștri, barem pînă în Gilău, că pe Racoți încă l-ar fi prins, neputînd el îmbla călare, fără numai în carr.“ Deci, scrie mai încolo acelaș Salardi¹⁵, zicînd: „Mărita doamna Sofia Batori înțelegînd starea cea rea a bărbatului său, Gheorghie II Racoți, cu fiiul său, **118** Racoți Franțișc cel tiner, / în 6 iunie din anul 1660, așa au venit din Muncaci, cît a doaoa zi pre la patru ceasuri după ameazi au sosit în Oradea-Mare, cînd și Racoți Gheorghie numai pe dinșii îi pomenea și dorea ca se poată vorbi cu ei..... Auzînd Gheorghie II Racoți de venirea lor, mult s-au bucurat și vorbind prințesa cu dînsul, în zădar l-au chiebat se prinzească cu dînsa, pentru că apropiîndu-se de moarte, numai cît ofta, și în 8 iunie sîndu-i graiul au murit noaptea, în vîrstă de 40 de ani, după ce au domnit 12 ani fără de 4 luni și au trăit după moartea mîne-sa, a Lorantfi Susannei, 7 septămini și 1 zi.“

Galeațto¹⁶, după ce au scris bătaia lui Racoți cea mai sus adusă, ca și Salardi, așa vorbește mai încolo: „Racoți s-au purtat la Oradea-Mare și au vrut se-l vindece, dară nu l-au putut, curîndu-i prea mult sînge din cele patru tăeturi, ci au murit în 8 (nu 6) iunie 1660, în vîrstă de 39 de ani și 4 luni. Fost-au Gheorghie II Racoți de stat mai mare decît de mișloc, can gras, cu părul în fața aghistînei, cu barbă lungă, după obiceiul patriei. Fost-au mai bun ostaș decît politic și mai inimos decît

înțelept. Omorit-au însuș cu mîna sa 17 turci. Fost-au feciorul lui Gheorghie I Racoți carele au murit în anul 1648. De-abea au urmat tătine-său și îndată s-au amestecat în trebile Moldovei și ale Valahiei, în care țeri făcea ce vrea și cu aceeaia au căzut în prepusul turcilor. S-au căsătorit în anul 1643 cu Sofia, fata lui Andrei Batori, fratelui lui Gavriil Batori, prințului ardelenesc. Prealuminata familia aceasta s-au stîns cu Gavriil și Andreiu Batori și Sofia au moștenit toate bunurile ei; remas-au de Gheorghie II Racoți un fecioraș anume Franțișc, pe carele încă în anul 1654 l-au fost ales ardelenii prinț și Poarta l-au fost întărit, ci prin disgrafia tătine-său n-au putut domni, ci trăgîndu-se la moșiile sale, s-au făcut catholic și însurîndu-se au luat pe fata comitului Petru Zrîni. Pe Gheorghie II Racoți cu foarte mare pompă l-au îngropat la beserica din Șaroșpatac.“

Iarăș Galeațto¹⁷ zice și mai încolo: „După perderea lui Racoți, Seidi-Ahmet, viziriul din Buda, au trimis la Odriiu 100 de robi de frunte și 1.000 de capete belite și îmlute cu pae și steagurile, cîte luase de la ardeleni. Iară viziriul cel mare poruncind ca să se arunce capetele în piațul divanului, el însuș ca un biruitoriu au sărit cu calul preste dînsule, **119** apoi pre unele le-au aruncat în rîu, pre altele / le-au dat cînilor; și lui Ali bașa i-au poruncit se ia Oradea-Mare și Clujul și se facă se mai plătească încă Ardealul 500.000 de taleri.“ Luară așadară turcii, precum scrie acelaș Galeațto¹⁸, Oradea-Mare, în 27 avgust din anul 1660, după batere de 47 de zile, și ardelenii eșiră din cetate în 29 ale acciiaș luni și mersără cătră casă.

Despre Valahia așa scrie mai adese ori numitul Andreiu Franc¹⁹: „E de a se însemna că la începutul lui septemvrie au venit 1.300 de turci și pe Gheorghie Ghica, domnul muntenesc, l-au dus rob în Țarigrad pentru că îl pîrise boierii la împărăție și așa mișaoa Valahia se întrista fără de ocîrmuitoriu și fără de prinț pînă la începutul lui dechemvrie din anul 1660.“ Cevaș mai chiar scrie *Istoria Bălăcenească*²⁰ zicînd: „Iară Ghica venind iarăș la scaun și fiind aceste turburări de Constantin făcute, n-au putut se strîngă haraciul la tîmpul său, se-l trimită la boerăm după obicei, și mîniîndu-se împăratul au zis că nu este vrednic și l-au trimis pe Cara-Mustafa bașa din Dărștiior ca se-l rădice din scaun, și venind bașa fără de veste în București, l-au luat de l-au dus în Țarigrad și domnia o au dat fiiul său, Grigorașco. Pre acelea vremi fiind

multe răzmirițe de oaste, s-au făcut foamete mare în țeară, și pentru că s-au fost mîniat Dumnezeu pe români de atîtea nebunii și morți ce au fost făcut, au trimis și ciumă, de murea mulți.“ Ci și mai chiar spune Anonymul românesc²¹, cum au remas Valahia fără de prinț din septembrie pînă în dechemvrie, așa scriind: „Pe Gheorghie Ghica Vodă avînd pizmă Chîpru-Oglu viziriul, l-au prepus de hâmiș și de nesupus, că nu dă haraci și trimetînd pre ginere-său, Mustafa bașa, au rădicat pe Ghica Vodă și remase el, Mustafa bașa, domn. Întraceaia vreme fiind Constantin postelnicul Cantacuzenul trimis de Ghica Vodă la Odriiu, el căzu cu rugăciune la viziriul și luă asupra lui plata haraciului și vru viziriul se-l facă domn, dară el nu au priimit, ci ceru domn pe Grigorie Vodă, feciorul lui Ghica Vodă.“

120 După moartea lui Gheorghie II Racoți, Acație Barciai numai sîngur au remas domn Ardealului, carele (precum scrie Salardi²²) pentru mai bună chivernisirea țerei, spre toamnă au strîns seim la Șighișoară, unde fiindcă muerea lui cea dintîiu murise în Deva, pînă a fi el închis în Sibiiu, s-au căsătorit a doaoa oară cu fata lui Sigismund Banfi, și ținînd seimul, pe frate-său, / Caspar Barciai, l-au trimis asupra secuilor, de au tăiat și spînzurat pe rebelli, apoi și el s-au înturnat pe 3 noiembrie, cînd se spârgea ospățul. „Întraceaia sfîrșindu-se seimul din Șighișoară și slobozindu-se norodul țerei, Acație Barciai cu doamna cea noao foarte vesel au mers în Gurgiu.“ Ci veselia lui Acație Barciai nu mult au ținut pentru că Stefan Lazar carele scăpase de sabia lui Caspar Barciai, precum scrie Galeațto²³, au făcut pe secui se aleagă pre altul în locul lui Acație, carii au și trimis pre ascuns în Aranióș-Medieș la Ioann Chemeni, de l-au chiebat în Ardeal.“ Priimi acesta chiebatul bucuros și adunîndu-și oști cite au putut, intră în Ardeal, bătînd oștile lui Barciai ce i-au stat împotivă, prinzînd pe comitul Ciachi și pe Ioann Barciai, capul oștilor acelora și fratele prințului Barciai. La auzul nenorocirii aceștia, mulți se lipiră de dînsul și Clujul de bună voia sa i-au deschis porțile. Prințul Acație Barciai vru se împace rezmirița cu înțelepciune, dară mai mult au putut armele, pentru că mai bătînd Ioann Chemeni de patru ori și alte oști ale lui Barciai, pre acesta așa l-au urit ardelenii, de toți l-au părăsit și el s-au închis în Gurgiu. Ioann Chemeni încă i-au închis drumul ce duce la Deva, ca nu cumva se-l poată ajuta turcii. Așa strimtorit Barciai, au făcut de știre că se va lepăda de domnie, de îi vor da staturile

121 cetățuicile Ernotului, a Gurgiului și a Devei, cu veniturile lor. Staturile din seim și trimiseră pe Ioann Hálller, unul dintre cei mai de frunte ai țerei ca să se întocmească cu Barciai, ci în zădar. Pentru că Barciai respunse că nu vrea se deslege staturile de omagiul lor și le-au poruncit ca toți să se întrarneze asupra lui Chemeni; dinprotivă lui Chemeni i-au scris că este gata a se lăsa de domniă, supt bune condiții. Pentru îndoitura aceasta.... trimiseră alți soli la dînsul, cu mai bun sfîrșit pentru că îl aduseră de se lăsa de domniă, supt condițiile acestea: că domnia nu o va mai priimi, de i-o ar da măcar cine, că va trăi ca un om de rînd în Ardeal, că staturile îi vor lăsa, pînă cînd va trăi, Gurgiu cu toate veniturile lui, numai paza cetăței se fie a țerei, că după moartea lui, doamnei lui îi vor da cele de lipsă pînă cînd va trăi sau se va mărita. Cu condițiile acestea iscălite și pecetluite se întoarseră de la Barciai, Climent Mîcheș și Dionysie Banfi, în 31 dechemvrie din anul 1660; și în 1 ianuarie din anul 1661, țeara aleasă prinț pe Ioann Chemeni.“ Dintru acelea care le scrie Gronschi²⁴, se dovedește că oastea lui Barciai, carea cu vicleșug fu tăiată de Chemeni la Buza, mai mare parte au stătut din români; pentru că însuș Barciai încă era viță de romîn, precum mi-au mărturisit și arătat prealuminatul Paul / Barciai, în anul 1791. Cînd se întorcea de la seimul din Cluj, în care s-au cetit *Inștanția* românilor din Ardeal.

²¹ Il conte Galeazzo Gualdo nella *Storia di Leopoldo*, tom. I, p. 709. ²² Samuel Gronzki in *Ms. Elencho* ad h.a. ²³ Archivum eppatus Fogarasiensis. ²⁴ Samuel Klein de Szád, *Mss. Valachicorum*, tom. IV, p. 186 seq. ⁵ *Dypticon metropoleos Albae-Iuliensis seu Belgradiensis* in *bibliotheca regnicolari Hung. asservatum*. ⁶ Andreas Frank in *Mss. actis principum Bartsai et Rákotzi*, de anno 1660. ⁷ Szalárdi Iános, lib. 6, part. 12. ⁸ Andreas Frank in *Mss. Appendice post absolutum obsid. Cibir.*, de anno 1660. ⁹ Galeazzo, l.c. ¹⁰ *Codex Ms. Balacianianus*, ad. h.a. ¹¹ Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. ¹² Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 307. ¹³ Galeazzo, tom. I, p. 709—712. ¹⁴ Szalárdi, lib. 7, part. 3. ¹⁵ *Idem*, lib. 7, part. 4. ¹⁶ Galeazzo, tom. I, p. 713. ¹⁷ *Idem*, tom. I, p. 714. ¹⁸ *Idem*, tom. I, p. 740. ¹⁹ Frank in *Appendice praedicta*. ²⁰ *Codex Balacianianus*, l.c. ²¹ Anonymus Valachicus, l.c. ²² Szalárdi, lib. 7, part. 9. ²³ Galeazzo, tom. I, p. 744 seqq. ²⁴ Gronzki, l.c.

Anul 1661. Zisu-s-au la anul trecut că Ioann Chemeni, în 1 ianuarie din anul acesta 1661, s-au ales prinț, supt condițiile ce se cuprind în *Compiletele Ardealului*¹. Acum scrie Galeațto² zicînd: „După ce s-au

ales Ioann Chemeni prinț Ardealului, îndată au mers în vecinătatea Gurgiului, de s-au întâlnit cu Acație Barciai și au făcut împrumutată făgăduință unul altuia, că vor ținea toate câte au așezat staturile. Apoi Barciai, în 6 ianuarie din anul 1661, dede lui Chemeni o scrisoare de mîna sa iscălită, în carea făgăduiește că va cunoaște pe Chemeni legiuit prinț, nici va face ceva în coantra lui de-aci înainte.“ Deci mergînd mai nainte acelaș Galeațto³, scrie precum urmează: „Înțelegînd turcii că pe Ioann Chemeni l-au ales prinț Ardealului, și fiindu-le el foarte urit pentru războiul lui Racoți cu polonii și și prepunîndu-se de el pentru că era frăție cu palatinul Ungariei, viziriul cel mare au poruncit în anul 1661, ca Ali bașa cu toată puterea sa se apere pe Barciai și se gonească pe Chemeni. Mai încolo dede poruncă viziriul cel mare ca să se gate oștile de toate părțile, se scoată pe Ioann Chemeni din Ardeal. Despre aceasta înștiințîndu-se Chemeni de Lupul (adecă Ștefănuț sau Ștefan XIII, feciorul lui Vasilie Lupul), prințul Moldovei..... pe 23 februarie au strîns seim la Bistrița și au arătat staturilor ardelenesti ce au lucrat Barciai împotriva celor ce i-au făgăduit lui și staturilor, zicînd că se află și cărțile lui Barciai; drept aceeaia s-au și otărit ca să se facă proces asupra lui Barciai. Și s-au trimis Dionysie Banfi cu Ștefan Căsoni la împăratul (Leopold I) se ceară ajutoriu asupra turcilor. S-au otărit și aceasta ca cetățuicile

122 din Adon, / Vălcău și Șimleu să se strice ca nu cumva să se cuprindă de turci. Mai încolo s-au otărit ca fieștecare nobil, în persona sa, se meargă la bătae sau se dea bun joldoș. Și mai pre-urmă se rugară staturile ca Acație Barciai să se osîndească și să se pedepsească ca un rebell sau răzvrătitoriu; pentru că Acație Barciai trimesese cărți la Poarta turcească prin oarecare credincios al său carele mergînd s-au întâlnit pe cale cu Ștefan Mainăti, solul ardelenilor de la Poartă, și, bind laolaltă, Mainati au luat cărțile de la trimisul lui Barciai și le-au adus la seim, unde cetîndu-se, s-au descoperit vînzarea. Drept aceeaia staturile au osîndit pe Barciai la moarte, ci ca se nu întărite și mai tare pe turci, de-l vor omori la vederea tuturor, au făcut se-l ducă cu căruța la cîmp, ca cum ar eși în premlare, și pe cale l-au omorit dinpreună cu Sigismund Budai. Pre Andreiu Barciai, fratele lui, după ce s-au judecat a fi vînzătoriu patriei, l-a spînzurat hoheriul, în Făgăraș, unde fusese commendant sau părcălab. Acest sfîrșit au avut prințul Acație Barciai carele prin glumele sale și prin iscusirea vorbeii venise la prințipatul Ardealului,

trebuînd se mulțamească pentru toate lui Gheorghie II Racoți carele nu numai l-au făcut ban Caranșebesului și Logogiului, ci și locultenentul său în judecăți măcar că cu stricarea sa. După moartea lui, văduva lui au cerșut prin Ardeal, pînă ce o au luat și muere unul dintre nobilii ardelenesti. Pare că însuș el și-au cobit nenorocirea cu baterea banilor, scriînd de o parte: «Dintru adîncuri am strigat cătră tine, Doamne!» Iară de ceialaltă: «Doamne, mîntuește-ne că perim». Trupul lui s-au îngropat în satul Dreppa; ucigătorii au fost Franțisc Cheuvari și Iona Vărădi, oamenii lui Ioann Chemeni.“

Pînă cînd s-au lucrat acestea în Ardeal, Constantin Vodă Bessarab nu s-au putut odihni la Muncaci, unde au făcut beserica cea de Theodor Coriatovici din lemn făcută, dinpreună cu Domnica, muerea sa, prin îndemnul lui Ioannichie Zeican, eppului Maramurășului, din mistițe piatră, cum arată inscripția besericei din Muncaci, cea de la Basilovici⁴. Ci iarăș s-au apucat de Moldova vrînd se scoată pe Ștefan XIII dintrînsa. Căci scrie Andreiu Franc⁵: „În 3 aprilie am luat veste din Valahia că acolo s-au poruncit oștilor ca să se gate se năvălească în Ungaria, dinpreună cu turcii; așîderea că pe Constantin, voevodul Moldovei, l-au biruit și prinzîndu-l pe cale, l-au dus în Cameneș.“ Dară mai chiar scrie Galeațto⁶ despre Constantin Bessarab^a, zicînd: „În anul 1661, Constantin, domnul Moldovei, trecînd din Ungaria (nu din Ardeal) în Polonia, au adunat cu banii săi 4.000 de cozaci și cu aceștea întrînd în Moldova, s-au împreunat cu părtenii săi; iară Lupul Vodă au fugit la munți, ci căpătînd după aceeaia bun ajutoriu de la tătari, cu aceștea

123 au întirit pe Constantin în Polonia.“ / Despre Valahia vorbind, așa scrie preavestitul Enghel⁷: „Grigorie Ghica, domnul Valahiei, au agiuns la Caracul în 6 dechemvrie din anul 1660, și cu mare laudă au domnit dintruncep. Găsit-au el țeara mult turburată; pre lăcuiorii eii, seraci și încărcăți de detorii; turcii cerea detoriile sale se li se plătească nu numai de oamenii cei de rînd, ci și de cămara țerei; și ce împrumutase mai nainte Mihnea Vodă, trebuia se plătească Grigorie Ghica Vodă. Grigorie Vodă au îmblat toată țeara, au dat toate veniturile sale pînă la o vreme și toate le-au cercat pînă ce au plătit toate detoriile și cele private și ale commu-

^a Constantin Șerban a încercat să ocupe tronul Moldovei în ianuarie-februarie 1661, cu ajutor căzăcesc, dar la intervenția tătarilor a fost nevoit să se retragă în Ardeal, de unde, nefînd primit, trece în Polonia.

nității turcilor. Rebeliile ce se obicinuise a se face, pedepsindu-le, le-au stins și le-au desrădăcinat. Firea încă s-au împreunat cu sîrguințele acestea pentru că în anii aceștia foarte au rodit toate și așa au ținut în anii 1661 și 1662, pînă cînd au trăit veziriul Chîpriuli cel Bătrîn. Între Grigorie Vodă și între Constantin Cantacuzenul încă înflorea buna înțelegere, carea mult ajută pe Grigorie Ghica Vodă.“ Așisderea scrie *Istoria Bălăcenească*⁸. Iară Franc⁹ scrie: „În luna lui maiu, preaputernicul împăratul turcesc au poruncit lui Ghica Vodă, domnului muntenesc, ca în persona sa, cu toate oștile sale se treacă pre la Buzeu, plaiul Brașăului în Ardeal, nefericita patria noastră, de nu vrea se-l belească de viu. La acestea respunzînd Ghica Vodă, au făgăduit mare summă de bani împăratului, numai se-l lase se remînă acasă, ci în zădar. În 28 maiu din anul 1661, oștile turcești s-au tăbărit pe șesul Ernotului.“

Ci mai pre larg le scrie acestea Galeațto¹⁰ zicînd: „În anul 1661 pornind turcii din tabăra de lîngă Timișoară, și venind pre la Caransebeș și pre la Logogi, au intrat în Ardeal pre la Poarta-de-Ferr, nestîndu-le cineva împotrivă, alții apoi au venit de cătră Valahia. Agiuns-au fără de împedecare și tătarii cu generariul lor, Iali aga, și doi domni românești, al Moldovei și al Valahiei, cu atîta frică a ardelenilor cît partea cea mai mare a lăcuitorilor au fugit la munți, lăsînd țeara se o tae și ardă protivnicii. Ioann Chemeni cu o parte a oștilor sale au trimis pe Stefan Petchi spre Sibiu și Făgăraș, cu ceialaltă parte el s-au dus la Bonțida, lîngă Someșul Mic, unde tocma atunci au sosit Dionysie Banfi de la Vienna cu respunsul pentru ajutoriul cel poftit. De-acolo, fiindcă tătarii se apropiia, s-au dus la Gherla și de la Gherla fără de zăbavă au mers la Negrișteți, supt poalele muntelui de-acolo, și a doaoa zi au trecut la Băiuț cu gînd ca acolo se odihnească o zi; dară vezînd că tătarii il urmează din dărăpt, s-au tras spre Ungaria și tătarii robînd ținutul de la Baia-Mare, au robît și pe văduva lui Ioann Zómbori, celui / de familiă foarte veche în Ardeal. După ce au intrat tătarii în Ungaria, Ioann Chemeni au mers în Hust, unde fu încungiurat de turci, ci în zădar, pentru că apropiindu-se în luna lui avgust întracolo împărătescul generariu Montecúccoli turcii au lăsat cetatea Hustului.“

Iarăș Galeațto¹¹ zice: „Turcii simțînd pornirea oștilor nemțești, s-au tăbărit la Murăș-Oșorheiu, necutezînd se trimită barem se ispi-

tească cîte sînt; care apropiindu-se de Cluj, lăcuitorii au deșchis porțile și cetatea fu întărită cu nemți. Cînd zăbăvea turcii la Murăș-Oșorheiu, lui Ali-bașa i-au venit poruncă de la Poarta turcească ca se aleagă și se pună prinț Ardealului. Mulți era carii poftea se fie prinți, între carii era și comitul Nicolae Zoliomi, carele multe făgăduia, ci în zădar pentru că turcii nu voia se pună prinț bogat sau de neam mare. Drept aceeaia au trimis pe doi țerani de la Murăș-Oșorheiu la Stefan Petchi și nepriimind acesta domnia, s-au mîniat Ali bașa și au poruncit tătariilor se robească și se ardă scaunul Murășului și al Odorheiului apoi au întrebat pe solii sasilor de știu în vecinătate pre cineva vrednic de domniă? Carii au respuns că este la Ibașfalău un boer, anume Mihail Apafi carele nu de mult s-au rescumpărat din robia de la Crim. Drept aceeaia Ali-bașa au trimis după dînsul și l-au numit prinț Ardealului, tocma atunci cînd i-au născut muiera pe fiiul cel dintîiu; și așa Apafi indoită bucurie au avut întru același timp.“

Tot Galeațto¹² scrie: „Apafi, după stricarea secuilor, au adunat țeara la Șeica Mică, unde iarăș întărindu-se prinț, au priimit de la Poartă schiptru, sabie, căftan, cal, friu, șea și, ce nu s-au mai făcut cu prinții Ardealului, thron și șalmă împenată. După aceasta, staturile Ardealului s-au rugat de împăratul Leopold se-și chieime înapoi oștile pentru că bine că ei au fost cerut ajutoriul, dară acum nu au op de dînsul, dacă n-au venit mai nainte. Apafi încă îndemna pe toți prin un manifest se părăsească pe Ioann Chemeni. În toamna din anul 1661 turcii au încungiurat Făgărașul și după trei năvăliri în zădar făcute, s-au înturnat prin Valahia la locurile sale după ce au nins în Ardeal, precum s-au întors și nemții.“ *Ortul și progressul neamurilor din Dachia*¹³ zice: „Că Apafi s-au numit prinț în 19 noemvrie din anul 1661 și apoi după 10 zile s-au ținut seim în Șeica Mică“; tot acelaș zisese mai nainte că pe Acație Barciai l-au îngropat românii din satul Cozma.

125 ¹ *Compil. Constit.*, part. II, tit. 1, art. 4. ² Galeazzo, tom. II, p. 5. / ³ *Idem, ibidem*, p. 9 seqq. ⁴ Basilovits, *De fundat. Koriatovitsiana*, part. I, cap. 18. ⁵ Andreas Frank Cibiniensis în *Ms.*, ad annum 1661. ⁶ Galeazzo, tom. II, p. 19. ⁷ Engel în *Recent. Hist. Val.*, part. I, p. 309. ⁸ *Codex ms. Balacianianus* ad h.a. ⁹ Frank în *Ms.* ad h.a. ¹⁰ Galeazzo, tom. II, p. 23 seq. ¹¹ *Idem, ibidem*, p. 33 seq. ¹² *Idem, ibidem*, p. 38. ¹³ *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium*, p. 163.

Anul 1662. „În anul 1662 de la Hs. zice Reischie¹, iară al héghirei 1072, Ioann Chemeni vrînd se izgonească pre Apafi din Ardeal, au căzut de armele lui Cuciuc başa, perzîndu-şi toate oştile. După aceeaia s-au poftit îndărăpt de la nemţi cetăţile din Ardeal.“ Ci mai chiar le scrie acestea Galeaţto², zicînd: „Ioann Chemeni înţelegînd că Ali başa au eşit din Ardeal şi numai pre Ali beg l-au lăsat lingă Mihail I Apafi, au trimis pre un credincios al său la Montecuccoli se ceară 2.000 de călăreţi şi 400 de dragoni. Acestea i s-au şi trimis supt colonellul Iacves Gherárd carele au mers la Muncaci şi de-acolo au trecut la Maramurăş ce se ţinea de Ardeal. Unindu-se ajutoriul acesta cu 5.000 de ardeleni, Ioann Chemeni au pornit cătră Mediaş, unde se afla pe vremea aceeaia Apafi carele auzînd de venirea lui Chemeni s-au tras în Şighişoară, unde au purces şi Chemeni cu cuget ca se ocolească pre Apafi, şi îndată au trimis pază la Poarta-de-Ferr şi la secuime, ca se nu poată scăpa Apafi în vreo parte. În 22 ianuarie din anul 1662, cînd era turcii în cortelele de iarnă, Chemeni au mers supt Şighişoară, dară în zădar, pentru că oarecare Serafim Fux din Sătmariu au descoperit cugetul lui Ioann Chemeni la Cuciuc başa din Oradea-Mare şi Apafi au tîmîndat pe Chemeni că-i va îngădui principatul, pînă cînd au agiuns numitul başa cu 2.000 de turci aleşi la Şighişoară. Chemeni pricepînd apropierea lui Cuciuc-başa din cel de bucurie sunet al tunurilor şi al puştilor celor din cetate, s-au tras la satul Seleuş şi s-au tăbărit aci din sfatul ministrilor săi, al lui Ioann Betlen şi al lui Gavriil Haller carii fiind ei mai nainte amogiţi de turci, l-au şi vîndut. Partea cea mai bună a ungarilor şi a nemţilor mersese după zăhărea şi turcii înştiinţîndu-se despre aceeaia merseră la locul acela. Vinzătorii Betlen şi Haller au eşit din tabără şi Chemeni nu mult au băgat de samă, gîndind că protivnicii sînt departe şi că cei ce mersese după zăhărea îndată se vor înturna; ci turcii aşa de iute au năvălit, cît Chemeni de-abea au putut încăleca şi eşi din sat, vîrîndu-se între oştile cele nemţeşti. Atunci turcii şi mai tare năvăliră, iară ungurii, croaţii şi / dragonii perzîndu-şi cumpătul, de-abea au dat un foc şi îndată au prins fuga. Turcii intrară în sat şi tăiară tot fărîmi pe cîţi aflară acolo sau îi prinseră; şi aceasta s-au întîmplat în 23 ianuarie din anul 1662. Luat-au şi doao tunuri, ce era acolo, cu toată bagagia, nici au gonit pre cei fugiţi. Ioann Chemeni s-au părăsit de toţi şi lunecîndu-i calul pe ghiaţă, au căzut cu el, nici s-au mai găsit mai mult.“ Aşa scrie

Galeaţto, ci *Ortul şi progressul neamurilor din Dachia*³ zice: „Însuş Ioann Chemeni căzînd cu calul, s-au călcat cu voe sau fără de voe de cei ce fugea şi au perit în 24 ianuarie din anul 1662. Au fost încălecat pe calul lui Acaţie Barciai celui înainte de un an omorit, şi calul au izbîndit moartea domnu-său, nu ştiu oare cu destulă pedeapsă! Trupul lui Ioann Chemeni aflîndu-se după vro cîteva zile, capul s-au tăiat, şi trimeţîndu-se în Odriiu mult timp au stătut în şapă.“

După moartea lui Chemeni, zice mai încolo Galeaţto⁴: „Apafi s-au unit cu Cuciuc-Méhemet, başa din Oradea-Mare, şi au încungiurat Gherla, ci, neputîndu-o lua, s-au dus la Făgăraş, ai căruia lăcuitori, cît au perit Chemeni, îndată se plecaseră cătră Apafi; drept aceeaia pîrcălabul cetăţii, Grigorie Betlen, vezîndu-se cuprins de doi nemici şi lipsîndu-i şi zăhăreaoa, fără de împotivire au dat cetatea lui Mihail Apafi, căpătînd mai nainte de la dînsul şi de la başa securitate că-l vor trimite dinpreună cu nemţii la loc fără de primeşdie, precum l-au şi trimis, în 22 februarie din anul acesta, 1662.“

Despre Moldova aşa scrie preavestitul Enghel⁵: „Stefan, feciorul lui Vasilie Lupul, din noemvrie al anului 1659 pînă la anul 1662^a, au fost următorul lui Gheorghie Ghica şi numai perderea lui Gheorghie II Racoţi cea din 22 maiu al anului 1660, i-au făcut domnia în Moldova fără de primeşdie. Istoria nu aduce ceva vrednic de aducere aminte despre dînsul. Doară au avut parte şi în rescoalele din Ardeal. În anul 1661 au trecut tătarii prin Moldova, de au prădat secuimea. După Cantemir, au murit în scaunul Moldovei.“ Ci acestea nu toate sînt cu lapte, pentru cele ce s-au scris mai nainte şi pentru că zice *Istoria Bălăcenească*⁶: „Stefănuţ, feciorul lui Vasilie Vodă, fiind domn la Moldova şi tiner, se desmierda şi făcea lucruri copilăreşti şi nebuneşti. Nu căuta trebile domniei, ci curviile, nu numai cu partea femeiască, ci şi cu partea bărbătească, că coconii moldovenilor cei frumoşi atîta s-au împrumutat cît nu era în stat se plătească fără de paguba sa acea detorie. Mai făcea de aceste nebunii şi atunci cînd eşea la premlări şi la vînaturi, că punea pe boeri pe cai turceşti / şi eşind la cîmp, porunca de le lua frînele şi le da calea, iară cail nefiînd domoliţi, la mulţi le-au făcut primeşdie de moarte. Era şi un halastău mare şi deasupra lui foişor

^a Ştefăniţă Lupu a domnit din noiembrie 1659 pînă în septembrie 1661.

domnesc, lângă casele cele domnești. De-acolo pe mulți boeri îi arunca în halaștău și apoi rîdea, deci scoțîndu-i din apă îi îmbrăca în haine domnești. De acestea și altele făcea Ștefănuț Vodă, pentru care toți îl urîse. Deci venind poruncă se meargă la oaste la Bender, acolo sosînd s-au războlit și au murit. De-aci l-au dus la Iași și l-au îngropat domnește, lângă tată-său Vasilie, iară în locul lui au pus domn pre Istrate Dabigea.“ Dară oare pe Vasilie Lupul Vodă îngropatu-l-au în Iași și Ștefănuț sau Ștefan XIII bolnăvitu-s-au la Bender, au ba? ^a

¹ Ioannes Reiskius in secunda *Appendice Chronici Turcici*, lib. 4, c. 6. ² Galeazzo tom. II, p. 97 seqq. ³ *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium*, p. 165. ⁴ Galeazzo, tom. II, p. 100. ⁵ Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 274. ⁶ *Ms. codex Balacianianus* ad h.a.

Anul 1663. La anul acesta scrie preavestitul Enghel¹: „Murind viziriul cel mare, Chipriuli, i-au urmat în deregătorie unul dintre feciorii lui, ce iarăș se chieama Chipriuli și era numai de 22 de ani. Acesta, doios de a-și arăta vitejia, la începutul deregătoriei, în anul 1663 s-au apucat de împăratul Leopold I, cu toată puterea turcească. La războiul acesta s-au chieamat și Dabigea, domnul Moldovei, și Grigorie Ghica, domnul Valahiei, și acesta au și pornit în 20 iulie, după cărindariul cel vec, în anul 1663, și au mers la Erșec-Uivar, carea cetate o au luat turcii în 25 septembrie dintracetaș an. Apafi, prințul Ardealului, de-atunci au arătat că el este plecat spre Casa Austriei, că el n-au mers la bătae. Prai, din tomul III, la anul 1663 al lui Ioann Betlen, zice că Apafi și ardelenii prin prințul Valahiei s-au înștiințat să nu-și lase țeara deșeartă, pentru că turcii vreu se o cuprindă și se o împreune cu țeara lor. Ci aceasta pentru aceeaia nu se poate crede, pentru că Grigorie Ghica pe vremea aceeaia încă era bine plăcut turcilor și Apafi prin daruri au aflat mișlocire de a nu merge la bătaia aceasta. Grigorie Ghica au dus cu sine la războiul acesta 5.000 de călăreți și 600 de pedestrași.“ Așa le scrie acestea și Gronschi² cu Borșai Pal³, ci amîndoi întăresc zisa lui Prai,

^a Întrebarea lui Șincăi poate fi interpretată în mai multe feluri. Să nu fi înțeles el că Ștefăniță, murind la Tighina, a fost adus și îngropat la Iași, lângă tatăl său? Lăsînd la o parte nedumeririle autorului, trebuie arătat că Vasile Vodă a murit în anul 1661, luna martie, la Constantinopol. Trupul lui a fost adus în țară și îngropat la Trei Ierahi, unde a fost înmormîntat și fiul său Ștefăniță.

128 că Grigorie Ghica, domnul muntenesc, adevărat au dojenit pe Mihail Apafi se ia sama că turcii ș-au băgat în cap se / cuprindă Țeara Ardealului și se o turcească. Și mai arată scriitorii aceștea că Apafi după ce au trimis mai nainte oștile sale cu Gavriil Haller, pe carele l-au și omorit viziriul, în anul acesta din porunca viziriului, în persona sa, au mers la Erșec-Uivar cu 250 de oameni spre slujba sa și că cu foarte mare pompă l-au priimit viziriul, dară nu mult au zăbăvit acolo, pentru că în 1 septembrie din anul 1663, au fost în Bălgrad și au întărit privilegiul cel de Acație Barciai dat preoților românești, ce s-au adus la anul 1660, și i-au scutit și de datul dijmei din vii, precum arată arhivul episcopiei Făgărașului ⁴.

Galeazzo⁵ foarte pre larg acestea scrie despre bătaia din acest an: că viziriul au mers asupra Erșec-Uivarului cu 130.000 de ostași, că între ostașii aceia au fost 12.000 de moldoveni și munteni cu prinții lor, adecă cu Evstatie sau Istrate Dabigea și cu Grigorie Ghica; că din Ardeal au fost numai 4.000 sau 5.000; că tătarii au robît pre un iezuit anume Ligoe de lângă Tirnavia cînd se prembra pre lângă oraș, zicîndu-și rugăciunile; că Grigorie Ghica au rescumpărat pe iezuitul acela de la tătarii și la atîta s-au adus printrînsul, de după aceeaia Ghica mult s-au înțeles cu generarii împăratului Leopold asupra turcilor, și întîlnindu-se cu comitul Zrini l-au înștiințat cum și cînd se meargă asupra turcilor, ce făcînd Zrini au și bătut bun numer de turci.

Despre Valahia de osebi așa scrie preavestitul Enghel⁶ din Filștîh: „Cînd au purces Grigorie Ghica cătră Erșec-Uivar, mers-au cu dînsul și trei feciori ai lui Constantin Cantacuzen, postelnicului celui mare, adecă Drăghici, păharnicul cel mare, Șerban, logofătul cel mare, și Constantin postelnicul ^a. Iară purtători de grija țerei pre lângă Maria doamna sa, au lăsat pe Stroia, vornicul cel mare de la Leurdeni, și pe Dumitrașco, vistieriul cel mare, grecul cel ce îl adusese cu sine din Țarigrad. Amîndoi boerii aceștea era dușmani lui Constantin Cantacuzen, postelnicului celui mare, bărbatului celui puternic și bogat, măcar că pe Stroia odineoară l-au fost mîntuit de primeșdie de moarte, și Șerban, fiul lui, luase pe fata Stroiei, și măcar că pe fratele mamei lui

^a Șerban, fiul postelnicului Constantin Cantacuzino, nu era mare logofăt, ci al doilea logofăt (vtor logofăt), iar fratele său Constantin era al doilea postelnic.

129 Dumitrașco l-au crescut de mic și l-au ajutat de s-au făcut boeriu. Aceștea au pîrit pe Constantin și la doamna Maria, cu gura și la domnul carele era la oaste, cu scrisoarea, că lăcuiește aproape de Dunăre, în vecinătatea turcilor, ca se negrească credincioșirea domnului său la Poartă; că pe doamna Maria o ține numai de batjocură; că pe țeranii din ținutul său nu-i / îngăduie să dea darea la vremea sa ș.c. Constantin nemica au știut despre clevetirile acestea, că, precum mărturisește hronica lui Filștiș, nici era vinovat în vreuna. După ce s-au întors prințul, toate clevetirile acestea s-au înnoit de Stroia, vornicul cel mare, ba ce e mai mult, s-au sfătuit prințul ca nici se lase pe Constantin înaintea sa, ca se nu se poată mîntui, ci cît mai curînd se-l potopească. Așadară Grigorie Ghica dacă au agiuns în București, ș-au uitat de făgăduințele lui Constantin Cantacuzen făcute și de jurămîntul său și au trimis pe dărăbanți la casa lui Constantin, carii în 20 dechemyrie din anul 1663, noaptea l-au luat din pat și l-au dus la minăstirea Snagofului. Aci l-au ținut în carr, dinaintea icoanelor, pînă ce s-au sfîrșit slujba; apoi s-au cuminecat și gătindu-se de moarte, de cătră seară s-au omorit în trapezariul minăstirei. Vestea morței lui au deșteptat cunoștința cea adormită a lui Grigorie Ghica carele s-au căit pentru porunca cea strîmbă, au blăstămat pre Stroia și pe Dumitrașco și au zis cătră arhiepiscopul Stefan și cătră boeri că Constantin Cantacuzen nu s-au omorit din porunca sa, că nu ști pentru ce s-au omorit, că el atunci au dormit. Au și îngăduit ca Elena cu șese feciori ai săi să ia trupul celui omorit, pe care l-au îngropat în minăstirea de la Mărgineni cea de Constantin făcută, cu foarte mare pompă și cu multă milostenie făcută cu seracii.... De dușmanii lui Constantin s-au ținut și armașul Radul Vărzariul cu feciorul lui Constantin, păharnicul cel mare.“

*Istoria Bălăcenească*⁷ așa scrie tragedia aceasta: „Acolo, în oastea lui Grigorie Vodă, precum zic unii, s-au făcut niște amestecături, adecă Șerban logofătul, feciorul lui Constantin Cantacuzen postelnicului, și oarecare din frații lui ce era acolo, și Mareș Crețulescul, cum că ar fi îmblat pre la căpitani și pre la slujitori de-i îndemna se meargă se pîrească la viziriu pe Grigorie Vodă, că este viclean (pentru că Grigorie se rumpea de durere cînd vedea pre urîții, spurcații și fără de lege agareni, robind pe creștini și supunîndu-i supt jugul lor cel greu, și era foarte cu bună inimă spre Casa Austriei) și se ceară de la viziriu domn pe Șerban logo-

130 fătul. Carea vorbă din om în om mergînd, au agiuns și la domnul Grigorie. Deci se păzea se-și ia zioa bună de la viziriu și se vină în țeară. Pornind dară și apropiîndu-se de țeara sa, au conăcit întrun loc / pentru odihna de-amiazi și au poruncit lui Gheorghiiță Moldoveanu carele era votaf, se aducă pre acei boieri carii îmbla se-l pîrească cu viclenșug; și aducîndu-i, începu a-i muștra pentru ce au făcut aceasta de au vrut se-l pîrească la viziriu..... Iară Mareș fiind slovenet și mai îndrăzneț, respunse că nu sînt vinovați. Grigorie Vodă aduse mărturiile de față și pe căpitani cătră carii vorbise, între carii era și Alexandru, feciorul lui Geórma banul, și începură a zice: «Așa e, doamne! Că ne-au zis se mergem se te pîrim la viziriu turcesc și se cerem domn pe Șerban logofătul.» Iară Mareș respunse: «Doamne! Alexandru acesta în zilele Mihnei Vodă, fiind postelnic mare, prea multă boerime au omorit fără de vină, acumă iarăș s-au apucat de aceaia; ci de-l vei asculta măria-ta, fă cu noi ce vei vrea și el va da samă înaintea lui Dumnezeu, iară noi nu sîntem vinovați». Din aceeaia oară i-au dat Grigorie Vodă pre ei în sama votafului de a-i păzi și altor slujitori de i-au dus cu pază pînă în țeară. Lîngă acestea și din țeară venisă pîră de la Stroia vornicul și de la Dumitrașco vistieriu Cantacuzenul carii era de domnul lăsați în țeară purtători de grijă, pîrînd pe Constantin postelnicul Cantacuzenul, cum că au îmblat oamenii lui pe marginea turcească, hulind numele domnului și zicînd că e reu și trufaș și zătihnește pre oamenii țerei, de nu lase se dea dăjdile împărătești și cum că se laudă că el au potopit pe Gheorgie Ghica Vodă^a ș.c. Deci aceste doao pricini, una din tabără, alta din țeară, înțelegîndu-se, ațîțară pe Grigorie Vodă la mare mînie asupra casei lui Constantin postelnicul și după ce au intrat în țeară, înțelegînd Constantin postelnicul de venirea domnului și de opreala feciorilor săi, au eșit întrun întîmpinare cătră Craiova și mergînd să se împreune cu domnul, l-au priimit de s-au împreunat, dar i-au arătat o față foarte posomorită, ponosluîndu-i pentru feciorii lui că sînt rei și vicleni și cum că au îndemnat pe căpitani se-l pîrească la viziriu și se pună domn pe fiul său, Șerban logofătul. Aceștea auzînd Constantin postelnicul tăgăduia a putea fi și zicea că sînt numai minciuni, dară se nu le creadă măria-sa, și cu acestea au eșit afară

^a Șincai reproduce un text corupt, care denaturează complet sensul cronicii, unde întîlnim: „...că el l-au popit pî Grigorie Vodă și iar el îi va despopi...”

Constantin postelnicul. Venind la scaun Grigorie Vodă pe ceilalți boeri i-au slobozit, dară pe Șerban logofătul l-au tăiat la nas de o parte pentru că s-au fost numit se fie domn; iară pe Constantin postelnicul, tatăl lui, l-au trimis noaptea prin dărăbanții de la unguri, / în minăstirea Snagovului, unde mult nu l-au întîrziat, ci, poruncindu-i să se cuminece, l-au adus în trapezariu și legîndu-l de stîlpul cel mare, l-au sugrumat. Deci jupîneasa înțelegînd au venit și, cu voia domnului, l-au rădicat de-acolea și l-au dus la Mărgineni de l-au îngropat.“

Iară Anonymul românesc ⁸ zice: „Grigorie Ghica Vodă, leat 1661, feciorul lui Gheorghie Vodă. Prin ajutoriul lui Constantin postelnicul Cantacuzenul s-au făcut domn. Iară după ce au venit în țeară, prin sfatul vornicului Stroia de la Leurdeni l-au închis la minăstirea Snagovului și l-au omorit.“

¹ Engel in *Recent. Hist. Val.*, part. I, p. 309 seq. ² Gronzki in *Ms. Elencho* ad ann. 1663. ³ Borsai Pál à *Magyar Kronikában* ad h.a. ⁴ Archivum eppatus Fogarasiensis. ⁵ Galeazzo, tom. II, p. 220—245. ⁶ Engel, l.c., p. 310 seq. ⁷ *Codex Ms. Balacianianus*, ad h.a. ⁸ Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44.

Anul 1664. Galeazzo¹ mai pre-urmă acestea scrie despre români: „În luna lui iunie din anul 1664, turcii au purces cătră Buda și acolo au așteptat pe prinții din Moldova și din Valahia, carii din porunca Porței aducea toate oștile cîte putuse aduna în țerile sale.“ Ci preavestitul Engchel² zice: „În 9 maiu din anul 1664, iarăș au trebuit Grigorie Ghica și Istrate Dabigea se meargă în Ungaria cu oști, și au fost de față la încungiurarea cetăței Leva carea s-au slobozit prin generariul Susa, cu bătaia cea din 19 iulie al anului de-acum, din carea, precum mărturisește hronica lui Filștih, Grigorie Ghica (și Dabigea) încă la început au fugit, perzîndu-și moldovenii și muntenii corturile, tunurile și toate gătirile, așa cît căpeteniile numai în hainele sale au scăpat; mai încolo, la trei sau patru mii de carre cu cîte opt boi au venit pe mîna nemților celor biruitori de la turci. În bătaia aceasta s-au noroit și au perit Constantin, păharnicul cel mare, feciorul armașului Radul Vărzariul, Preda, logofătul cel mare, Buxanul, Derivăscul și Cepăriul, carii toți au fost amestecați cu Stroia vornicul și cu Dumitrașco Cantacuzenul spre surparea boierilor celor mai de frunte, ca se poată apoi sînguri domni, începînd

de la Constantin Cantacuzenul; drept aceeaia zice hronica lui Filștih că perirea acestora au fost osîndă de la Dumnezeu trimisă. Osînda aceasta au căzut și pe Grigorie Vodă, după ce s-au înturnat el pre întîia avgust de la oaste, pentru că i-au murit pruncul cu groaznică moarte / rîncezînd ca caili, carele s-au astrucat în beserica lui Matheiu Vodă³. Grigorie Ghica Vodă încă temîndu-se ca se nu-l pedepsească turcii pentru greșala ce o au făcut la Leva și pentru uciderea lui Constantin Cantacuzen, și neavînd cine se-l sfătuiască bine, în 20 noemvrie din anul 1664 au fugit prin Ardeal în Germania, unde s-au făcut catholic. Aceasta e spunerea cea adevărată a hronicei.“

Iară *Istoria Bălăcenească*³ zice: „Cînd au fost întîiulea (nu al doilea) an după ce au sugrumat pre Constantin Cantacuzenul postelnicul, adecă în anul 1664 (nu 1665), iarăș au venit poruncă lui Grigorie Ghica Vodă și lui Istrate Dabigea Vodă, ca se meargă la oaste spre Buda; carii mergînd la Husain, bașă din Buda, acesta i-au dus la cetatea Leva, de o au bătut. Dară nemica au putut se-i strice. Iară viziriul cel mare, Chipriuli, era la altă cetate, ce se chiamă Sîngothard. Acolea veniră o samă de oști nemțești cu generariul Montecuccoli; iară la Leva, unde era Husain bașă și domnii țerilor românești cu o samă de tătari, veniră alte oști cu generariul Susa și întru amîndoa locurile bătîndu-se, au biruit creștinii pe turci. Iară după ce fuseră bătuți turcii, viziriul se teme de împăratul se nu-i facă ceva reu; ci Panacotahie, marele dragoman, punîndu-se mișlocitoriu, au împăcat pre amîndoi împărații (precum scrie Galeazzo⁴, în 10 avgust din anul 1664), ca în 20 de ani se aibă pace. Întraceaia bătae la Leva, voind Grigorie Vodă se-și arate vitejia, au dat bătae cu nemții și o roată de nemți de tot o au prăpădit, iară mai pre urmă au învins nemții și românii fugind se împedeca de lutul cel mare și așa pe foarte mulți boieri și pre alții i-au tăiat nemții. Iară după ce s-au făcut pace, amîndoi domnii n-au cutezat se dea față cu viziriul, pentru că îi bătuse nemții, ci fieștecare au venit la țeara sa, și fiind obiceiul la turci ca fără de ferman se nu se întoarne, au luat scrisoare se meargă la viziriul, că de nu vor merge, mai pre urmă va fi mai reu. Iară Istrate Dabigea avînd sol la Poartă pe Chiritil Drago carele mai pre urmă au fost și domn, acesta i-au scris se meargă pre capul și pre sufletul lui. Acestea auzînd

³ Copilul lui Grigorie Ghica a fost îngropat în biserica lui Mihai Vodă.

Dabigea Vodă s-au întors înapoi și s-au dus la viziriul. Deci viziriul muștrindu-l puțin, i-au dat iarăș domnia și s-au întors la Moldova. Iară Grigorie Vodă nu cuteza se meargă pentru vicleniile boierilor, că-l spăria că vor se-l ia și se-l ducă la viziriul se-i tae capul. Deci spăriindu-se s-au rădicat cu toată casa sa și s-au dus în Țeara/Nemtească de au șezut acolo cîtăva vreme.“ Anonymul românesc ⁵ încă scrie: „Iară Grigorie Vodă mergînd cu oști din porunca împărătească la Țeara Ungurească (nu Leșească), și acolo biruindu-se turcii, el, Grigorie Vodă, au fugit în țeară și temîndu-se și-au luat doamna din Țeara Românească și au trecut-o în Țeara Leșească. Au domnit ani 4.“ Vezi cum nu se nărăvește Anonymul nostru cu alții pentru trecerea lui Grigorie Ghica Vodă!

Mie mi se vede că mai drept scrie Ioann Betien ⁶ carele zice că Grigorie Ghica Vodă, la Leva s-au fost înțeles cu nemții, pentru carea înțelegere și pentru cea prea timpurie întoarcere acasă l-au și pîrit Husain, bașa din Buda, carele fu sugrumat pentru pierderea de la Leva, la viziriul, și acesta l-au sorocit înaintea sa; dară Grigorie Ghica nu au mers, ci trimetîndu-și doamna carea era greoae, în Ardeal, el au trecut prin Polonia în Germania. Dară oare spînzurat-au nemții pe 700 de moldoveni și munteni la Strigon? Și oare Dumitrașco Cantacuzen, vistierul cel mare din Valahia, fugit-au cu 40.000 de taleri, ce-i trimesese Grigorie Ghica, viziriului, au nu? precum zice Ghebhardi ⁷, judecă tu.

¹ Galeazzo, tom. II, p. 431. ² Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 311. ³ *Codex Ms. Balacianianus* ad h.a. ⁴ Galeazzo, l.c. ⁵ Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. ⁶ Ioannes Bethlen, edit. Vienn., 1782, 8, p. 194 seqq. ⁷ Gebhardi apud Engel in *Recent. Hist. Val.*, part. I, p. 312.

Anul 1665. La anul acesta zice *Istoria Bălăcenească*¹: „După ce au pribegit Grigorie Ghica Vodă, boierii țerei strîngîndu-se au trimis la Poartă se-și ceară domn și socotea ca, de le va fi îndămină, se pună domn pe Dumitrașco Buzăianul de la Căpătinești; iară cînd au sosit acolo, au aflat pre Radul XIII, feciorul lui Leon Vodă, rînduit domn de la turci. Aceasta vezînd boierii, n-au cutezat mai multe se zică, ci s-au lipit lingă Radul, că și el trăgea pe boeri cu cuvinte blînde, și așa au venit în țeară. Punîndu-se Radul XIII domn și venind în țeară, toți boierii

și slujitorii ce-i eșise înainte, după obicei, cu pompă mare l-au dus în scaun și toți cei mai mari și cei mai mici s-au închinat lui. Iară domnul cătră toți s-au arătat blînd și milostiv, și avînd pace și nici într-o parte fiind oștire, petrecea bine în premlări pe baltă, în vînatari, în ospețe pre la unii și pre la alții, și era toți veseli că au fost dat Dumnezeu pace, odihnă și biușug de toate bucatele și nu avea alte / griji, fără numai cînd venea timpul haraciului se-l strîngă și se-l dea împăratului în timpul său; ci această pace nu venea de-airea fără numai că împăratul avea treabă, de bătea Critul, și Țeara Românească fiind departe, nici o bîntuială avea.“

Delchiaro ² almintrelea scrie despre Radul XIII, domnul Valahiei, zicînd: „Întraceaia oarecare Radul carele s-au poreclit Stridiâți sau vînzătoriu de scoice, grec de neam, sau cum zic alții arnăut, luînd împrumut 400.000 de taleri, au cumpărat domnia Valahiei cu prea mare pagubă a țerei aceia, carea au trebuit se plătească detoriile cele de nesețioasa mîndrie a prințului său celui strein făcute și de odată se geamă supt mai multe și mai mari greutăți, care întru atîta au stricat țeara, de mai pre urmă au trebuit să se jăluiască Porței turcești.“

Ci preavestitul Enghel ³ scrie: „Radul au domnit de la 12 februarie, după cărindariul cel vec, din anul 1665, patru ani pînă cătră începutul anului 1669. Boierii muntenești după fuga lui Grigorie Ghica Vodă, mersese la Țarigrad și aci le-au dat domn pe Radul, fiul lui Leon Vodă, și așa l-au trimis la București, unde au agiuns în 12 februarie din anul 1665.“ Apoi înseamnă acelaș Enghel ⁴ zicînd: „Așa vorbește hronica lui Filștîh, ci alte hronice nu bine fac pe Radul, grec din Epir, și reu îl numesc Stridiâți pentru că pre Radul Stridia l-au spînzurat la Țarigrad, în anul 1637, după pofta lui Matheiu Vodă.“

¹ *Codex Ms. Balacianianus* ad ann. 1665. ² Anton. Maria Delchiaro, p. 125 seq. ³ Engel in *Recent. Hist. Val.*, part. I, p. 313. ⁴ Idem Engel, *ibidem*, in Notis.

Anul 1666. Despre Moldova așa scrie preavestitul Enghel ¹ la anul de-acum: „Mai încolo nemica aflu însemnat despre Evstathie (sau Istrate) Dabigea, fără numai aceasta, că și-au măritat fata după oarecare bărbat anume Duca carele era născut din părinți de rînd, dară prin destoinicia

sa și prin ajutorința lui Dabigea au agiuns la cea mai de frunte deregătorie boerească în Moldova. După toate catasticurile prinților, Dabigea au domnit în Moldova numai 4 ani, adecă pînă la anul 1666.“ Iară despre Duca așa scrie prințul Dimitrie Cantemir²: „El din naștere era grec din Rùmuli. Dintru început au fost șerb la un neguțătoriu din Iași; după aceeaia Vasilie Lupul Vodă l-au făcut camerling; apoi Stefan (XIII), feciorul lui Vasilie Vodă, l-au făcut boieriu și însurîndu-se cu fata lui Istrate Dabigea, mai pre urmă prin bani și prin prieteni au dobîndit și prințipatul; cu adevărat era om nenvățat dară era mare politic și pe vremea sa s-au numerat între cei mai vestiți și înțelepți bărbați. Fost-au prinț de trei ori în Moldova și o dată în Valahia; dară / cătră sfîrșitul vieței dîndu-se spre tyrănnie și lăsînd direptatea, s-au vindut prin boerii moldovenești și căzînd în robia leșilor, au murit în Varșavia.“

*Istoria Bălăcenească*³ încă zice: „Întru acest timp în Moldova murind Istrate Dabigea Vodă, boierii țerei s-au dus la Poartă împreună cu Duca vistieriu Nécăi, pe carele socotise se-l pună domn, și mai nainte au trimis pe Stamathie postelnicul ca se prindă porțile, știind și turcește, și ca se nu îmble alții cu bani și se ia domnia și se fie peste voia boerilor țerei; deci mergînd atîta boerime la viziriul și rugîndu-l ca se le dea domn dintre dînșii, le-au dat voe se-și aleagă, și fiindcă mai nainte candidase ei pe Duca vistieriu, l-au adus bine îmbrăcat la viziriu și l-au îmbrăcat cu căftan, dîndu-i domnia și dîndu-și pocloanele de domnie, ș-au luat zioa bună și s-au dus în țeara lor, dară numai o gimătate de an au domnit și l-au mazălit. Pricina pentru ce, nu știm. Și au pus pre Iliăș (sau Elia III), feciorul lui Alexandru (VII) Vodă, carele trăind în Țarigrad era serac și încărcat de detorii. Cînd au venit de la Poartă se fie domn, el neștiind și pârîndu-i-se că sînt niscarii datornici, s-au ascuns în podul casei și pînă nu s-au dovedit mai bine, n-au cutezat a se pogori. Deci făcîndu-l domn și venind în țeară, multe milostenii au făcut seracilor și mult bine țerei. Atîta de milostiv au fost, cît șezînd la divan își ducea punga de bani cu sine și de se întîmpla ca vrun datornic se tragă pe vrun serac carele nu avea de-unde se plătească, scotea el bani de ai lui și plătea. Așa era Iliăș Vodă, dară cei buni nu trăiesc mult cu norocire, pentru ce numai Dumnezeu știe, că pre acesta încă l-au mazălit și s-au dus în Țarigrad iarăș serac, cum au fost, și au murit în serecie, remîind în urma lui o fată carea trăia din mila creștinilor. În locul lui Iliăș Vodă, iarăș s-au

pus Duca domn de la împărăție, îmblînd cu meșteșug Căpariu cel bătrîn, de i-au scos domnia, dînd bani mulți și au făcut nevoe bietului Iliăș.“

Tot *Istoria Bălăcenească*⁴ așa grăește: „Radul XIII Vodă avînd un cocon, anume Stefan, și Duca Vodă din Moldova avînd o fată, anume Catherina, s-au logodit amîndoi, la carea logodnă în Țeara Românească au fost mare veselie și ospețe multe și jocuri, carea nu logodnă, ci nuntă crăiască se putea numi; că Radul Vodă au strîns toată boerimea țerei cu toate jupînesele și au întins corturile în deal, despre Mihaiu Vodă, în drumul Cotrocenilor, acolo fiînd ospețe în toate zilele, au adus pehlevani de cei ce juca pe funi și de alte jocuri; adus-au și pre un pehlevan harap, Chidéiu^a, carele făcea jocuri minunate / și nevăzute pe locurile noastre.... În Moldova încă s-au făcut mare veselie și ospețe.“ Iară preavestitul Enghel⁵ scrie: „Elia (III), feciorul lui Alexandru Iliăș, de la anul 1666 pînă la 1667. Noi urmăm aci lui Cantemir carele zice că Elia nemișlocit au urmat lui Dabigea. Însemnarea din Iași și a lui Sulțer zic că Duca au domnit șese luni, îndată după socrul său, Dabigea.“ Dară aci greșește preavestitul Enghel lăsîndu-se de însemnarea din Iași, pentru că Elia al treilea n-au domnit mai de multe ori^b, fără numai o dată în Moldova, precum se vede și dintru acelea care însuș dumnea-lui Enghel⁶ le aduce despre satul Cosmin ce-l dăruise Stefan V minăstirei de la Putna, zicînd: „Porunca prințului Iliăș Alexandru la vornicul German se așeze marginile otarului Cosminului, din 24 aprilie al anului de la zidirea lumii 7175, iară de la Hs. 1667; judecata aceluiaș prinț în pîra cu Lucăvișa, din 16 aprilie al anului de la plăsmuire 7176, iară de la Hs. 1668.“ Aceaia ce zice Enghel⁷, adecă că Elia III au dobîndit dîmnia Moldovei cu bani, încă nu poate fi adevărată, pentru cele ce zise *Istoria Bălăcenească* despre dînsul.^c Despre nașterea lui Duca Vodă, vezi pe Delchiaro la anul 1674.

² Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 275. ³ Princeps Demetrius Cantemir in *Hist. Osm. regni*, lib. 3, cap. 12, nro. 14, in *Notis ad vocem Duka*, ⁴ *Codex Ms. Balacianianus* ad h.a. ⁵ Idem *Codex Balacianianus*, l.c. ⁶ Engel, l.c. ⁷ Idem Engel in *Hist. litteraria Valachiae et Moldaviae*, p. 75. ⁸ Idem Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 275.

^a Chideiu = hindiu, e vorba deci de un pehlevan indian, și nu de numele propriu al unui pehlevan. ^b Șincăi are dreptate, pentru că Iliăș Alexandru a domnit o singură dată, în Moldova, în anii 1666—1668. ^c Utilizînd ca izvor *Cronica Bălăcenească*, concluzia lui Șincăi este firească. Din alte izvoare, pe care Șincăi nu le-a avut, reiese însă că Iliăș Alexandru a împrumutat 200.000 de realii, care i-au fost ceruți pentru cumpărarea domniei, de la cămătari greci și turci ca o dobîndă de 50%!

Anul 1667. Așadară bine zice însemnarea din Iași că Elia III au urmat lui Duca Vodă și că au domnit doi ani și șese luni după olaltă, nu în doao rînduri, cum se înșală preavestitul Enghel¹ carele mai bine nimereste scopul istoriei, cînd scrie: „În domnia lui Elia, se vede a se fi întîmplat ce se zice în *Teatrul Porței otomănești*, că la începutul anului 1667 au dus tătarii 100.000 de robi din Polonia prin Moldova. Solul leșesc în luna lui maiu au trecut prin Moldova cu 250 de argați ca să se jălu-iască pentru aceaia la Poartă, și trecînd toate i s-au dat de cîte au avut op, numai domnul Moldovei n-au mers pe curtenirea lui, din mîndrie au din porunca Porței, nu se poate ști.“

¹ Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 275.

Anul 1668. La anul acesta scrie *Istoria Bălăcenească*¹ precum urmează: „În acele timpuri vezînd Poarta că domnii țerei se heignesc de cătră împărăție, au poruncit se fie obiceiul ca la / al treilea an se meargă domnii la Poartă, se sărute mînele împăratului și se-și înoiască domnia. Și acest obicei mult timp au ținut. Deci avînd Radul (XIII) Vodă poruncă se meargă al treilea an la Poartă, s-au rugat boierilor țerei se-l mai priimească a le fi domn, și boierii priimindu-l, au pornit toți cu dînsul la Odriiu, iară mai nainte au trimis pre Drăghici spătariul Cantacuzenul, se gate bine de poclonul domnului de pre la prieteni și se dea în știre că vine domnul cu toată boerimea, ca se-l priimească cu toții se le fie domn, lăudîndu-l că este bun cu țeara și cu boierii. Și mergînd domnul acolo, n-au făcut multă întîrziere, ci i-au dat domnia, și dîndu-și poclonul de domnie, s-au rugat se-l lase se meargă pre la Țarigrad, ca se-și vadă casa; dară nu-i era lui pentru vederea casei, ci pentru mîndrie, ca să se preîmble în pompă domnească prin Țarigrad, și slobozîndu-l, prin Țarigrad au venit în țeară.* Întru aceste timpuri fiind Drăghici spătariul Cantacuzenul la Țarigrad cu Radul Vodă, s-au bolnăvit de ciumă și au murit, și de-acolo l-au adus la mînăstirea Comana de l-au îngropat.“

¹ Deoarece textul „și slobozîndu-l, prin Țarigrad au venit în țeară...” nu era înțeles, reproducem textul integral din cronica lui Radu Popescu: „Și, slobozîndu-l, s-au dus la Țarigrad, și de acolo au venit la țară...”

Ci Anonymul românesc² zice: „Radul (XIII) Vodă Strida, leat 1665, feciorul lui Leon Vodă, îngreuind țeara cu biruri și mergînd jalbă, împărăția l-au măzelit; iară el se așeză cu boierii că va păzi obiceiul țerei și va scoate pe greci din țeară. Deci merse Drăghici spătariul Cantacuzenul la Poartă și-i întări domnia, iară Balasache păharnicul otrăvi pe Drăghici Cantacuzenul, de au murit prin sfatul acestuia și al lui Nicolae Sofialéul și al lui Stroia Leordeanul, vrînd Radul Vodă se tae pe mulți boieri, prinseră de veste boierii și mergînd la Țarigrad cu jalbă s-au mazălit Radul Vodă domnind ani patru.“ Așisderea scrie preavestitul Enghel³ din Filștih, numai cît adaogă că Radul XIII Vodă, cînd s-au întors prin Țarigrad, au luat și mai mulți greci cu sine și au cumpărat scule de 40.000 de taleri și au făcut pe boieri se ia detoria pe țeară, apoi că acelea, care le voiu scrie la anul viitoriu din *Istoria Bălăcenească*, adecă cum s-au strîns boierii la mitropolie și au mers la Poartă asupra Radului Vodă, s-au întîmplat în 3 dechemvrie din anul 1668.

¹ *Codex Ms. Balacianianus* ad ann. 1668. ² Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. ³ Engel in *Recent. Hist. Val.*, part. I, p. 314 seq.

Anul 1669. În 4 martie din anul acesta 1669, au întărit Mihail Apafi prințul *Compilatele* care sînt a doaoa parte a legilor / ardelenesti¹, nici sînt mai bune pentru români decît *Aprobatele*, despre care am cuvîntat la anul 1653. „Iară Radul XIII, domnul muntenesc, precum scrie *Istoria Bălăcenească*², venind din călătoria de la Odriiu în țeară³, cu toți au petrecut bine pînă la un timp, după aceaia Cantacuzenii iarăș au început a amesteca lucrurile, precum le era obiceiul, și a turbura pre unii din boieri, zicînd că au auzit că s-au sfătuit oamenii Radului Vodă, Sofialeu cluceriul și cu Balasache păharnicul și cu alții, ca se-i omoare, și îndemna ca să se scoale asupra Radului Vodă și asupra oamenilor lui, se-i scoată din țeară afară. Și acestea nu pentru alta le făcea, ci socotea ca totdeauna se fie ei mai mari. Alunecîndu-se cu firea că vor fi cele ce zic Cantacuzenii au scris pre la căpitani și pre la slujitori, fiind Șerban Cantacuzenul spătariu mare, să se stringă toți în București. Iară Radul Vodă

¹ Iliș Alexandru a fost mazilit la 18 noiembrie 1668, în locul său fiind numit Duca, a doua oară.

nu ştia de acestea, şi strângându-se într-o zi numai din curtea cea domnească au făcut mare rădicare şi au început a striga că va se-i omoară Radul Vodă, şi au eşit boierii şi gloata şi s-au strîns la mitropolitul Theodosie, spunîndu-i jalba, cum au vrut se-i omoară grecii. Ci nu trecu multă vreme şi iată veni şi Radul Vodă şi multă pricină avînd cu boierii, s-au dus apoi la curte. Iară boierii s-au dus de au mas noaptea cu pază bună, de frica Radului Vodă, şi noaptea s-au gătit de cale şi a doaoa zi dez-de-deminează au pornit la Enifiriu, unde era împăratul, se pîrească pe Radul Vodă şi pe greci. Radul Vodă încă au trimis pre Alexandru Iliaş şi pre Dumitraşco postelnicul Caramanlăul, îndată se agiungă la caimacanul se-i spună jalba, cum fără nici o pricină s-au rădicat boierii asupra-i cu pîră; şi fiind caimacanul prietin Radului Vodă s-au mîniat pe boieri şi mergînd boierii la dînsul i-au muştrat reu şi, de nu ar fi lucrat boierii cu meşteşug siptire, nu ar fi putut se-l biruiască; ci turcii nici Radului Vodă, nici boierilor crezînd au trimis pre un aga la Bucureşti se cerce lucrul, din ce le-au venit gilceava şi, precum va afla, mergînd îndărăpt aşa se spună. Iară boierii s-au îngrijat, temîndu-se că mergînd la Radul Vodă, îl va apuca cu vorbe pre aga şi cu daruri şi se va întoarce lucrul spre reul lor, căuta om carele se aibă pretenşug cu aga ca se-l apuce ei mai nainte, ca nu cumva se le facă vreo perire, şi găsiră pre un grec, anume Pavel carele de multe ori cerca la turci se ia domnia țerei; pre / acesta aflîndu-l, l-au rugat se grăiască cătră aga ca se nu asculte de cuvintele Radului Vodă, nici se le creadă, ci se grăiască de bine pentru boierii țerei. Şi lui aga făgăduiră mulţi bani, iară lui Pavel făgăduiră că-l vor cere domn. Acestea auzînd Pavel, cu toată puterea au lucrat de au tras spre partea boierilor pre aga carele mergea în țeară. Deci boierii îndată au înştiinţat pre boierii cei ce rămăsese în țeară, pentru ce vine turcul, zicîndu-le se scoale țeară multă inaintea lui, jăluindu-se în coantra lui Vodă şi a grecilor. Şi așa au făcut, că au scos tot felii de fete şi de mueri, care zicea că le-au ruşinat; de copii, carii zicea că le-au făcut acel lucru grozav; de oameni, carii zicea că i-au prădat şi i-au căznit; şi altele multe. Deci întorcîndu-se îndărăpt turcul au spus jalbele cele mai mari, care le făcea țeara asupra Radului Vodă, şi întru aceasta au remas nevinovatul Radul Vodă judecat ca un vinovat, şi vinaţii şi reii boieri s-au îndreptat şi le-au dat voe se-şi aleagă domn, pe carele vor vrea şi se-l ducă se-l îmbrace cu căftan. Înse ei pe cale mergînd

candidase pre Antonie, vornicul din Popeşti, de la Praova şi-l adusere de-l îmbrăcară cu căftan domnesc, iară Pavel cu făgăduinţa boierilor remase în deşert. Acestea făcîndu-se, au trimis Poarta de au rădicat pe Radul Vodă şi au prins pe doi boieri greci carii se zicea că sînt pricina relelor celor multe, adecă pe Sofialeu şi pe Balasache. Şi pe Sofialeu ţiindu-l închis cităva vreme la ocnă, acolo l-au spînzurat, iară pe Balasache l-au dat în mîinile unor dărăbanţi, de l-au trecut Dunărea şi i-au dat drumul Țarigradului. Iară celorlalţi greci mai mici, atîta bătae le-au dat slujitorii, cît mulţi se mira că mai pot trăi, mai ales lui Pascvâle grammaticului. Pre altul iarăş foarte reu îl bătea cît striga pe popa se-l cuminece. Acestea au pătimit grecii după Radul Vodă. Întru aceste timpuri au luat turcii Candia, cetatea cea mare a Critului, carea în multă vreme bătîndu-se, abea o au biruit şi tot ostróvul Critului l-au supuşie turcii.“

Preavestitul Enghel³ din Filşti scrie că Antonie Vodă, în 19 aprilie au sosit în Bucureşti şi în Vinerea Mare au împărţit deregătoriile boerşti, apoi în zioa de Paşti au jurat el țerei şi țeara lui. De-aci înainte scrie ca şi *Istoria Bălăcenească*⁴ carea vorbeşte precum urmează: „Luînd domnia Antonie au venit în țeară cu toţi boierii şi i-au făcut pompă, după obicei, / şi se bucura toţi, fiindcă este fiul țerei, nădăjduind că va fi bine şi el va fi drept, fiindcă era şi bătrîn; şi au boerit pe boieri după rînduiala sa şi lucrurile țerei şi gilcevile despre toţi se așezase. Iară feciorii lui Constantin postelnicul Cantacuzen, Mihaiu postelnicul, Matheiu cupariul şi Iordache, găsire vreme se caute moartea tatălui lor, din cine au fost? Şi închiseră pe Stroia vornicul Leordeanul, vinuindu-se că el au fost pricina morței tatălui lor şi l-au scos la divan. El tăgăduia zicînd că nemica şti de aceasta, iară feciorii lui Constantin scoasere nişte răvăşele, zicînd că sînt ale lui, care le-au scris la Grigorie Ghica Vodă, şi fiind Constantin Cantacuzen postelnicul în părțile Apusului, spre nemţi şi la Veneția şi prin alte locuri, zicea că s-ar fi înfîlînit cu Grigorie Ghica Vodă şi avînd vorbă pentru moartea tatălui său, se fie arătat Grigorie acele răvăşele; alţii zic că i le-au dat Grigorie, alţii că sînt scrise dintracelea. Deci închizînd pe Stroia vornicul în puşcărie, i-au făcut judecată de moarte şi l-au pus întrun carr cu doi boi, numai cu athriul şi cu nădragi şi au pus nişte priviţi la carr şi i-au spînzurat răvăşelele acelea, şi așa cu aceaia pompă l-au trecut prin tîrg şi

l-au dus la minăstirea Snagofului, înse nu l-au omorit, ci fără de voia lui l-au călugărit; iară el au strigat: «Fără de voe îmi este, Doamne!» Şi vrea se-i pună numele Silvestru, iară el zicea: «Nu Silvestru, ci Máhmet». Aşa fu călugăria vornicului Stroia. Mai închis-au pre aceste timpuri şi pe Neagoe postelnicul Secuianul, şi i-au tăiat nasul, pentru ce nu ştim. Mai închis-au şi pe Bălăceanul şi l-au scos se-i tae capul, apoi l-au ertat, pricina nu ştim; pirişii lor vor da samă.“

În anul acesta s-au mazălit şi Elia III, domnul Moldovei, şi s-au pus în locul lui cu a doaoa domnie, Duca; că scrie preavestitul Enghel⁵, precum urmează: „Duca a doaoa oară au domnit în Moldova de la anul 1669 pînă la 1672. Aşadară a doaoa domnie a Ducheii au ținut 3 ani.“

¹ Conclusio Compil. Constit. Transilvaniae. ² Codex Ms. Balacianianus ad annum 1669.

³ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 315 seq. ⁴ Codex Ms. Balacianianus, l.c.

⁵ Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 275.

141 **Anul 1670.** Precum mi se vede, în anul acesta s-au întâmplat, ce se scrie în *Istoria Bălăcenească*¹, cu cuvintele acestea: „Întru acest timp au venit poruncă şi lui Antonie, domnului muntenesc, / se meargă cu oaste la Bugeac, se scoată pe nôhai de-acolo şi din hotarele Moldovei, că se înmulţise şi făcea multe rele şi bugecenilor şi moldovenilor; şi mergînd seraschirul cu mulţi turci şi cu tătari, şi Duca cu moldovenii, cu anevoe i-au scos, mai mult cu vorbe bune şi pacinice, decît cu bătae că se temea de dînşii fiind mulţi şi viteji, şi de multe ori s-au strîns se dea bătae cu turcii, atîta cît era toţi în mare grijă. Mai pre urmă ei de bună voe au trecut Nistrul de ceaia parte şi oştile s-au întors pre la locurile sale şi Antonie au venit în scaun.“

Zisu-s-au la anul 1664, că după bătaia de la Leva şi de la Singothard între turci şi între nemţi, s-au făcut pace. Pacea aceasta cum s-au făcut, nici împăratul Leopold I, nici Mahomet IV au voit să se vestească la toţi. Drept ceaia ungerii foarte s-au bucurat şi au început a se sfătui între sine cum să se scoată de supt Casa Austriei; ci sfatul lor fu vădit în anul acesta 1670, şi mulţi dintre unguri s-au prins, între carii cei mai de frunte au fost aceştia: Franţisc Nádaşdi, Petru Zrini, Franţisc Frán-

ghepan, Franţisc Bónis şi Tattenbac, precum mărturisesc Ioann Betlen², Ghebbardi³ şi Stefan Catona⁴.

¹ Codex Ms. Balacianianus ad h.a. ² Ioannes Bethlen in *Hist. Transylvaniae* ad h.a.

³ Gebhardi, part. III, p. 268 seq. ⁴ Stephanus Katona in *Epit. Chron.*, part. III, § 253 seq.

Anul 1671. Zalúschy¹ aduce înainte o poruncă a oblăduirii leşeşti din luna lui ianuarie a anului 1671, cu carea se opresc podolenii de a năvăli în Moldova; de-unde se vede că acuma începuse înţelegerea cea rea între turci şi între poloni. Şi că Doroszéncó cozacul aţîta pe moldoveni asupra polonilor.

Despre cei ce s-au prins la anul trecut în Ungaria, aşa scrie Stefan Catona²: „Franţisc Nadaşdi, judecătorul curţii ceii crăeşti din Ungaria, în Beci, numai cu o tăetură a hoheriului ş-au perdut capul, în 30 aprilie din anul 1671; întru aceiaş zi s-au tăiat capul lui Zrini şi al lui Franghepan, dară cu trei tăeturi în Neoştadiu, şi al lui Tattenbac în Greciu, dară mai tîrziu, adecă în 3 dechemvrie. Pe mai mulţi alţii carii au fost amestecaţi cu dînşii, parte i-au tăiat, parte i-au sîrgunit, iară lui Franţisc I Racoţi, mumă-sa Sofia Batori, i-au scos graţiă, tătuşi au plătit pentru rescumpărarea capului 400.000 de florinţi.“ Aşîderea scriu Ioann Betlen³ şi Ghebbardi⁴, numai cît zic că lui Nadaşdi, lui Zrini şi lui Franghepan li s-au tăiat capetele, nu în 30, ci în 29 aprilie, şi lui Bonis încă întru aceia zi i s-au tăiat capul în Pojon. /

142 Despre Valahia zice *Istoria Bălăcenească*⁵: „După venirea lui Antonie Vodă de la Bugeac, s-au făcut vrajbă între boieri. Mareş banul, Radul Creţulescul, Şerban Cantacuzenul spătariul şi fraţii lui, se mărîră, se împuterniciră preste modru şi de alţii nu băga samă, nici îi socotea se fie ceva; şi cum că aşa s-au mărît, dintru aceasta încă se poate culege: în vremea ce s-au dus Mareş banul la Craiova, nu s-au dus smerit ca alţi bani, ce s-au dus cu mare pompă, cu steag bănesc, cu trîmbiţe, cu dobe, cu surle, cu gloate şi cu mulţi copii de casă cu suliţe, şi înaintea lui mergea vro cîţiva povódnici înfrumşeţaţi. Iară după ce au venit la Craiova, în judeţ pe boieri aşîderea îi bătea cu bastoane ca şi pe proşti, carea şi în Bucureşti o făcea. Aceasta vezînd-o boierii, mai virtos cei

măhniți^a, se scăpa de zicea câte un cuvânt improtivă, care cuvinte auzindu-le Mareș banul și Crețulescul și Șerban cu frații lui postelnicii, li s-au nălucit cum că Gheorghie Băleanul cu ai lui și cu ceialaltă boerime a țerei au făcut sfat ca se omoară pe Mareș banul, pe Crețulescul, pe Șerban spătariul și pe ceialalți ai lor, și Mareș banul temându-se au fugit în Loviște, la Cornet, în mînăstirea sa și au scris la Vodă și la ceialalți că pentru frică au fugit acolo, ca se nu-l omoară boierii. Antonie Vodă i-au scris se vină și se caute cu cine are judecată, și de-acolo au venit în București și împreunîndu-se cu ceialalți ai lor, au vorbit multe; iară Antonie Vodă au făcut divan și au eșit acei boieri jăluindu-se de vornicul Gheorghie Băleanul și de ai lui, cum în taină s-au vorbit cu o altă boerime a țerei se ucidă pe boierii mai sus numiți; iară Gheorghie Băleanul și Hriza vistieriul, ginerele lui și fiul lui Ivașco Băleanul și Staico vistieriul Buceanul și Radu vistieriul Știrbescul și alții tăgăduind că nu le este știre, nici în gînd au avut acest lucru de care li se face acum năpaste. Cu aceste vorbe s-au spart divanul. După divan au eșit poruncă să se ducă o samă de boieri la țeară, și au mazălit pe Hriza din vistieria cea mare și pe Ivașco feciorul lui Gheorghie Băleanul, din agiă, zicînd că nu trebuie se fie slujitori pe mîinile lor, ș-au făcut pe Matheiu Cantacuzenul, fratele spătariului Șerban, aga mare și pe Ivașco Băleanul l-au făcut comis mare, zicînd că de ce oară este tatăl lui mazălit, se nu fie și feciorul. Și pentru aceeaia au început boierii cei mai sus numiți a turbura lucrurile, ca vodă se ia de la alții boieriile și se le dea la oamenii lor și așa se poarte ei pe vodă de nas după plăcerea lor; că atîta / îi scurtase toate veniturile, cît de mîncare încă nu era sătul, nici de beutură. În zi de dulce carnea de vită numai cu apă sărată o făcea; în zi de sec lîntea și fasolea cu apă și cu sare i-o da de mîncă; vin foarte puțin, cît fiul lui Antonie Vodă cumpăra din tîrg pe bani vin.“

143

Așa scrie și Filștîh^b carele tocma așa apără pe Cantacuzeni pretutindenea, precum îi împunge istoricul bălăcenesc, pre-unde poate. Apoi zice: „Întru resplătirea facerilor de bine ale lui Antonie Vodă, vistieriul Hriza, păharnicul Staico și Radul Știrbescul s-au dus la Odriiu și au negrit pre Antonie Vodă că nu e harnic de a domni. În Odriiu s-au întîlnit ei cu Grigorie Ghica, fostul domn muntelesc, căruia nu-i plă-

^a „...cei mîhniți“ din *Cronica lui Șincai*, în Radu Popescu stat boierii mabediataeni.

cuse a remînea în țerile de supt Casa Austriei, ci mersese iarăș la turci și dobîndise grație, doară ca se șpionească printrînsul tainele Curței de la Beci ... Cu Grigorie Ghica, așadară, înțelegîndu-se numiții boieri, prin multe daruri atîta au făcut, de Antonie Vodă s-au mazălit și în locul lui s-au pus Grigorie Ghica cu a doaoa domnie. Antonie după aceeaia au trăit în Țarigrad și acolo au și murit. El au fost moș principesei Mariei, văduvei lui Constantin Brîncoveanul.“

Despre Moldova zice *Istoria Bălăcenească*^c: „Întru aceste timpuri s-au sculat Țeara Moldovei asupra lui Duca Vodă, domnului său, fiind cap lucrului acestuia Chécul serdariul, carea strîngîndu-se din gios, ce se zic gioseni, au venit la Iași și au făcut mare gilceavă lui Duca Vodă, măcar că și Duca au strîns oaste, cîtă au putut, și hătmanul Búcuș, cumnatul lui Duca Vodă, au eșit cu oști înaintea lor, de s-au bătut cu dîinșii, dară nemica au isprăvit, ci i-au căutat se lase țeara și așa s-au dus la turci, preste Dunăre, și au scris la împărăție cum s-au nebunit o samă de oameni și fără nici o vină fac gilceavă, aducînd pe boierii țerei mărturie, că toți era cu dînsul. Întrăceaia împărăția au trimis pre un aga se întorcă pe Duca la scaun și au scris și bașei se dea turci se gonească pe cei rei și nebuni. Iară Duca, înțelegînd că mulți merg se-l pîrească la Poartă și sînt în Dobrogea (sau Dobrodîțiu) și avînd pre aga turcul cu putere și și ale sale oști, i-au bătut și i-au spart, gonindu-i înapoi preste Dunăre și pre cei ce i-au mai găsit strînși în țeară, i-au împrăștiat și s-au înturnat în scaun Duca, și pe căpeteniile turburării, i-au prins de i-au omorit. Doamna lui Duca în turburările / acelea era în Țeara Românească, la Drăgănești, apoi așezîndu-se turburarea s-au înturnat în Moldova.“ Sulțer^d zice că rescoala aceasta asupra lui Duca Vodă s-au făcut în 29 octomvrie din anul 1671; că bașa carele l-au dus înapoi în scaun, s-au numit Caplân, bașa din Alépo; că Duca Vodă s-au înturnat în scaun la începutul anului 1672; că armenii cu Hencul, povățuitoriul lor, încă au fost amestecați în rescoala aceeaia și pentru aceeaia au trecut în Ardeal, ca se nu se tae și ei dinpreună cu giosenii.^e

144

^a În Sulțer există mai multe greșeli:

1. răscoala împotriva Ducii Vodă a început în luna decembrie, în ziua de 9, 1671;
2. Pașa care l-a adus pe Duca în scaun era Halil, seraschierul armatei turcești de la Babadag;
3. Hincu nu era căpetenia armenilor. Boier vechi, fost serdar, împreună cu alți boieri, au ridicat pe orbican, Hăpușeni și pe soroceni împotriva împărătilor domniei.

¹ Zaluski, epist. I, p. 297. ² Stephanus Katona, in *Epit. Chron.*, par. III, p. 255. ³ Ioannes Bethlen in *Hist. Transilvaniae*, part. II, p. 97. ⁴ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. III, p. 272. ⁵ *Codex Ms. Balacianianus* ad h.a. ⁶ Filstich apud Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 316 seq. ⁷ Idem *Codex Ms. Balacianianus*, l.c. ⁸ Sulzer, II, S. 133, f.

Anul 1672. Despre mazălirea lui Antonie Vodă, despre care vorbiu la anul trecut, și despre a doaoa domnie a lui Grigorie Ghica Vodă, așa scrie *Istoria Bălăcenească*¹: „În Țeara Românească boierii tot era can învrăjbiți. Deci iată veni poruncă și de la împărăție se meargă Antonie Vodă la al treilea an la Poartă se-și întărească domnia. La Țarigrad, sosi din pribegie și Grigorie Ghica carele fusese vodă înainte de Radul (XIII), ertîndu-l împărăția prin mișlocirea lui Panacotăche, dragomanului împărătesc. Acestea auzînd Antonie și boierii era îngrijați și trimiseră mai nainte pe Constantin postelnicul Cantacuzenul și pe Gheorghie vornicul se cerce porțile, se vadă ce vor afla. Deci vodă și boierii mai pre urmă porniră și lăsară în țeară purtătoriu de grijă pe Radul Crețulescul, iară pe Gheorghie Băleanul, pentru că era bătrîn, nu voiră se-l facă purtătoriu de grijă, nici il socotiră întru ceva, carele mult s-au obidat căci nu-i dederă vreo cinste. Iară dintre boierii cei obidați, Neagoe Secuianul, cel cu nasul tăiat, fugind din țeară, s-au dus la Poartă și lipindu-se de Panacotache, pîrea tare pe Cantacuzeni că fac multe nedreptăți între boieri și între seraci. Iară cînd au agiuns vodă la Dunăre, s-au întîmpinat cu Constantin Cantacuzenul venind de la Poartă, și întrebîndu-l Antonie Vodă, ce au înțeles, i-au respuns: «Nu va fi după cum gîndeam noi», și au spus toată povestea de Grigorie Ghica Vodă; iară Șerban Cantacuzenul au zis că de ar trebui se facă pod de pungi de bani de la seraiul românesc pînă la al viziriului, tătuși îi va fi după voe, «se mergem numai și vom vedea». Iară la Dunăre ziseră că reu au făcut de au obidat pe Gheorghie Băleanul, / nici o cinste dîndu-i și scrisă vodă, de-l făcu purtătoriu de grijă al țerei dinpreună cu Radul Crețulescul logofătul; de aci se duse domnul cu boierii la Odriiu. Acolo agiungînd Mareș banul și Șerban spătariul cu ai lor cerca se pună domn pe Gheorghie vornicul și se lipsească pre Antonie, zicînd că e bătrîn și slab și vodă trebuie se fie mai tare, se poată șerbi împărăției la oaste, că turcii se găta de bătae asupra leșilor. Aceasta auzînd-o viziriul, au zis

145

că dacă le trebuie domn tare, le va da el unul cu mîni de ferr. Carea înțelegînd-o boierii, se lăsară de a-și cere domn tare și cerea iarăș pre Antonie. Turcul le făgădui în față și zise: «În cutare zi, vă adunați și veniți se îmbrace căftanul!», și despre altă parte au trimis la Țarigrad după Grigorie Ghica Vodă, și boierii nemica știa. Iară viziriul au chiebat pre Antonie cu boierii se vină se îmbrace căftanul și merseră toți; iară Șerban Cantacuzenul, fiind în sălaș la Caragăci, s-au făcut că-i este reu și zăcea lîngă foc și trimise pe Glâmia comisul se vadă ce vor se facă la Poartă domnul și boierii? Deci mergînd domnul și boierii la viziriul și așteptînd căftanul, începu viziriul a întrea: «Care este Mareș banul?» El respunse: «Eu sînt». Viziriul cătră ai săi: «Luați-l!», și-l luară. Așîderea au făcut cu Gheorghie vornicul, cu Mihaiu postelnicul și cu alții mai mulți, iară de Șerban Cantacuzenul, respunseră că nu este aci și remîinînd Antonie cu vro cițiva boieri, viziriul i-au zis: «Împăratul te-au mazălit», și întorcîndu-se cătră Ivașco stolnicul, Hriza vistieriul, Radul Știrbescul și cătră ceialalți boieri carii remăsese aci, zise: «Voao v-au dat împăratul domn pe Grigorie Ghica, păsăți la dînsul!» Deci eșiră de la viziriul boierii, încălecară și eșiră înainte lîngă Odriiu, că era aproape Grigorie Ghica și veniră cu dînsul în Odriiu. Iară Șerban Cantacuzenul spătariul fiind mai viclean au scăpat, că poruncise viziriul se-l prindă, iară el cît au înțeles de la comisul aceasta, îndată au încălecat și au fugit cît au putut.

Grigorie Ghica Vodă îndată au scris cărți lui Gheorghie Băleanul se știe că este domn și se prindă pe Radul Crețulescul logofătul și pe frații lui Șerban Cantacuzen, carii era la București. Iară Gheorghie Băleanul venind noaptea au strîns izbașii și căpitani slujitorilor și pe boierii carii / se întîmplase aci, pe Radul Năsturel și pre alții, și adunîndu-se au trimis pe Radu Năsturel cu slujitori la Constantin postelnicul și la aga Matheiu și la Iordache, de le-au ocolit casele și i-au chiebat la curte; și întrebînd ei: «Pentru ce?», respunseră: «Nu știm, fără numai este poruncă domnească, voi veți vedea». Pre alții i-au trimis la Radul Crețulescul de l-au chiebat și pre el la curte și merseră. Acolo era Gheorghie Băleanul și slujitori mulți cu luminări aprinse. Și dacă veniră, șezură. Și s-au sculat Băleanul și zise: «Boieri frați! Sînătate de la măriasa, domnul Grigorie Ghica Vodă. Se știți că l-au miluit Dumnezeu și împăratul. Iată cartea». Și o cetiră. Și mulțumea lui Dumnezeu. Îuse

146

dintre mulțime fugi Iordache și vrea se fugă și Matheiu aga, dară prinseră de veste și-l întoarseră, și zise Gheorghie Băleanul: « Matheiu! căci faci copilărește de nu șezi? Că domnul poruncește se fiți la opreală, nu ca se vă omoară, ci numai pînă la venirea măriei-sale, și bun este Dumnezeu, va erta. Nu vă temeți, nu ne mai face noao rușine. » În camerele domnești era 24 de boieri închiși de Radul Crețulescul, și în obezi pentru năpăstile ce le făcea; ci îndată porunci Băleanul, de le tăiară obezile și-i slobozi. Și fieștecare își lua obezile și le ducea înaintea Crețulescului și îi zicea: Se-ți fie în gît. Și-le lepăda gios. Deci făcîndu-se zio, trimise pe boieri pre la casele sale și slujitori se-i păzească pînă ce au venit a doaoa poruncă de la Grigorie Vodă, de i-au închis în turn.

Boierii țerei fiind năcăjiți, îndată au încălecat de s-au dus la Odriiu la Grigorie Vodă. Iară betul Elia armașul, înțelegînd că va se-l prindă Crețulescul au fugit cătră Ardeal, ci întîiu au prins o slugă a lui, căruia i-au fost stat calul, și-l duseră la Crețulescul carele îndată porunci de-i tăiară capul. Pre urmă prinseră plăieșii și pre Elia armașul, și aducîndu-l legat pînă la o crișmă lingă București, iată și vestea mergea în toată țeara, că Grigorie Ghica este făcut domn a doaoa oară, și el au început a jura pe plăieșii de l-au deslegat, și legînd el pe plăieși, i-au bătut reu și i-au dus legați la București. Stroia vornicul, pe carele îl călugărise

147 la Snagof, cu meșteșugul / fiului său Matheiu, era trecut în Ardeal; acesta auzînd de Grigorie Vodă, că este domn, îndată au pornit de s-au dus la Odriiu la dînsul, spunîndu-i toate nevoile ce au tras. Mers-au și alți boieri mulți de s-au jăluit, și așa Cantacuzenii căzură în minile lui Grigorie Ghica Vodă.

Carere pornind de la Odriiu cu toți boierii, au venit în țeară, în scaunul Bucureștilor, în 20 martie din anul 1672. Și avea cu sine și pe boierii cei prinși, pe carii i-au dat în minile lui, legați în obezi, adecă: pe Mareș banul, pe Gheorghie vornicul, pe Ghița cluceriul, pe Mihaiu postelnicul, pe Stoian comisul, pe Vasilie căpitanul și pre alt căpitan, și după ce i-au adus, i-au închis în turn, după poarta cea domnească. Ci n-au trecut mult timp și pre acei doi căpitani i-au tăiat dinaintea porței pentru că suduise pe Panacotache de muiere și de copii; drept aceeaia au îndemnat el pe Grigorie Vodă de i-au omorit. Iară pe Gheorghie vornicul l-au trimis la ocnă și pe Ghița cluceriul, și mai era și Stoian comisul Ludescul acolo cu dînșii. Ceialalți toți în București era închiși, pe carii în vro cîteva

rînduri scoțîndu-i la divan, judeca se-i pedepsească, căci au făcut stricare țerei, făcînd detorii la turci la vro 1.000 de pungi și aruncîndu-le căci cînd s-au dus domnul din țeară cătră Țeara Nemțească, numai cu 50 de pungi au lăsat țeara detoare și au poruncit se plătească de la casele lor aceea detorie. Șerban Cantacuzenul spătariul după ce au scăpat de la Odriiu, s-au dus cu alții la Moldova, la Duca Vodă, carea auzînd-o Grigorie Ghica Vodă au trimis sol la Duca Vodă, de-l cerea; iară Duca au respuns că au venit la el, adeverat e, dară nu l-au priimit, ca se nu aibă vrajbă, ci s-au dus nu știe încătrău din Moldova; înse n-au fost așa, ci-l ascunsese Duca Vodă, la minăstirea Cangăciului.

Venind vara, împăratul turcesc au făcut mare gătire și s-au dus cu oaste la Cameneț și au poruncit lui Grigorie Vodă de au mers și el cu oștile sale, care așa era de formoase, cît s-au mirat și împăratul și turcii. Acolo venind și Duca, domnul Moldovei, după porunca împăratului, Grigorie Ghica avînd pizmă pe dînsul pentru că nu i-au dat pe Șerban Cantacuzenul, au îndemnat pe boierii moldovenești de l-au pîrit la împăratul că este om reu și mîncăcios și că strică țeara (fiindcă / și moldovenii era supărați pe Duca), și lucrînd și Grigorie Ghica spre pierderea Ducheii, împăratul au vrut se-i tae capul, ci au avut noroc Duca cu doao blane de vulpe din Moscovia foarte negre și formoase (amîndoao făcea 40 de pungi), dintre care dînd una împăratului, alta viziriului, au scăpat de moartă; iară din domnie l-au scos și au pus în Moldova domn pe Stefan (XIV) Petriceiu. Deci mergînd împăratul la Cameneț, în puținele zile o au bătut și luat, nefiind întrînsa oaste multă, fără numai puținei nemți dragoni carii vezînd mare puterea turcească și temîndu-se și de craiul lor, s-au dus ofițerii cu slujitorii lor în turn, unde era iarba de pușcă și i-au dat foc de s-au prăpădit cu toții și s-au spart și cetatea. După aceeaia au intrat turcii cum au vrut și o au direș bine pre unde se stricase și de-acolea împăratul s-au înturnat îndărăpt. Grigorie Ghica Vodă, pre la Sînicoadă, încă au venit în scaun, eșîndu-i înainte Gheorghie Băleanul, Stroia vornicul și Sturza spătariul, fratele doamnei lui Grigorie Vodă, că aceștea era lăsați purtători de grijă, și cu mare pompă au intrat în București, numai vodă era can slab, că zăcuse mult în Hotin, de se spăriase că va muri. Iară dacă au venit în scaun, s-au bucurat că au aflat și pe doamnă-sa venită de la Veneția. Iară la venirea doamnei i-au eșit înainte multe jupînese la Dunăre, și cu cinste o au adus la

148

București. Doamna era îmbrăcată în haine frințești foarte frumoase, care în București le-au lepădat și au îmbrăcat haine românești.“ Mai toate așa le scrie și preavestitul Enghel²; Ioan Betlen³ încă așa scrie surparea lui Duca Vodă, adecă că aceaia i s-au întimplat din pisma lui Grigorie Ghica Vodă.

149 Dară oare adeverate sînt vorbele lui Delchiaro⁴? carele zice: „Grigorie Ghica Vodă carele era pribeag în Italia, ș-au știut așa îndrepta lucrurile, cît mai pre-urmă fu chiebat la Poartă și trimis cu a doaoa domnie în Valahia. Știia el toate trebile țerei și ale boierilor.... Ci scopul izbîndei lui cel mai mare era șese frați Cantacuzeni, pre al cărora tată, cum s-au zis mai sus, din porunca lui îl sugrumase în minăstirea Snagovului. Șerban, unul dintre frații aceia, fugise auzînd de întorcerea lui. Tot viforul s-au descărcat asupra celor cinci, pe carii i-au silit se plătească o summă nespuse de bani, și de aci s-au venit la închisoare și la bătăi..... Întraceaia au poruncit Grigorie Ghica Vodă ca fieștecăruia dintre Cantacuzeni se i se dea cîte o sută de falange în toată zioa. Constantin / Cantacuzenul carele fu sugrumat în anul 1716, dinpreună cu fiiul său Stefan Vodă, fiindu-i milă de fratele său cel mai tiner, s-au rugat lui vodă ca se-i îngădue se suferi el bătăile pentru dînsul; și îngăduindu-se, cu atîta răbdare le-au suferit, de nici un vai au zis nici au lăcrămat.“ Întrebaiu oare adeverate sînt vorbele acestea ale lui Delchiaro, și pentru aceaia că s-au arătat la anul 1668, cum că Dreghici Cantacuzenul în anul acela au murit, și așa în anul de-acum nu era mai mulți frați Cantacuzeni vii fără numai cinci.

Despre Ardeal scrie Catona⁵, precum urmează: „Apafi nu numai au priimit pe rebellii din Ungaria, ci i-au și ajutat. Drept aceaia măcar că Poarta l-au oprit de la darea de ajutoriu rebellilor, el tătuși au poruncit lui Mihail Télechi se-i ajute. ... Carele eșind din Chioar, în 16 septemvrie din anul 1672, spre Sătmariu, în 20 septemvrie fu bătut de nemți și întirit înapoi.“

Precum arată Mihail Lecvien⁶, Dionysie, patriarhul Țarigradului, încă în anul acesta 1672 au respuns la greșelele calvinilor. Care respuns l-au iscălit arhieriei aceștea: Gherasim al Trinóvului, care apoi au urmat patriarhului Dionysie, Meletie II al Sofiei, Mitrofan al Varnei și Macarie al Drăștiorului.

¹ Codex Ms. Balacianianus ad h.a. ² Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 317 seq. ³ Ioannes Bethlen, *Rer. Trannicar.*, tom. II, p. 239. ⁴ Delchiaro, p. 126 seq. ⁵ Stephanus Katona in *Epit. Chron.*, part. III, § 256. ⁶ Michael Lequien in *Oriente christ.*, tom. I.

150 Anul 1673. La anul acesta așa cuvîntă istoricul bălăcenesc¹: „Iară Șerban Cantacuzenul spătariul, după ce s-au mazălit Duca Vodă din Moldova, au trecut în Ardeal la Giurgéu la Stefan Lazar, boieriu mare al locului aceluia, și fiind prieten cu Cantacuzenii din Moldova, prin mișlocirea acelora, l-au ținut în bună socoteală la casa lui pînă despre primăvară. După aceaia s-au dus la Ioann Betlen, cancellariul Ardealului, și au cerut slobozenie se treacă în Țeara Turcească și au dobîndit, și s-au dus prin Hâțeg, pre la Caranșebeș, pre la Rușava, la Odriiu, la Cara Mustafa bașa fiindu-i prieten dintrunceput, la ale căruia picioare căzînd, s-au rugat pentru frații săi carii era închiși de Grigorie Ghica: «Se facă precum va ști modru se-i scoată.» Caimacanul au chiebat pe viziriu de l-au ospătat și l-au dăruit. După aceaia l-au rugat se facă bine se-i sloboadă, că le agiunge pedeapsa carea o au avut întrun an, și altele zicîndu-i; deci viziriul au făgăduit că va face. / Caimacanul viclean fiind, ca se nu se întîrzie lucrul și se facă vreo mutare, îndată au chiebat ixagiul și au scris ferman lui Grigorie Ghica Vodă, se nu facă întralt typ, ci se-i dea în mîna turcului, și au rînduit și un aga, ca se meargă; și cît s-au dus viziriul de la ospăț, caimacanul îndată au trimis pre aga cu fermanul și l-au învățat se meargă oblu la curte, la domnul și se lase doi șerbi la ușa turnului. Și dînd fermanul nu putea se facă vodă întralt typ, ci au poruncit de i-au scos și i-au dat în mînile turcului de i-au dus în Țarigrad. Dară Mareș banul nu vru se meargă, ci au remas în țeară la casa lui și Ghița, socrul lui Șerban, fiind la ocnă, au poruncit de l-au slobozit și s-au dus la Nicopoiu. Iară pe Gheorghie vornicul l-au luat de la ocnă și l-au dus la Tismana la închisoare; acolo fiind cîtăva vreme, porunci vodă de-l scoaseră din minăstire și-i tăiară capul. Aceste nenădăjduite întimplări venind lui Grigorie Ghica Vodă și și poruncă se meargă la oaste cu seraschir bașa se păzească Camenețul, s-au turburat, ci și mai tare s-au turburat pentru că boierii pe carii îi dusesese turcul la Țarigrad, îl pîrea că vrea se viclenească de la împărăție; și drept aceaia i-au venit poruncă se-și trimită doamna și coconii la Țarigrad. Deci

ducându-se el la oaste, s-au dus și doamna la Țarigrad cu fratele său, Toader Sturza spătariul. Iară mergînd la Hotin s-au împreunat cu bașa și șezînd multă vreme acolo, socoti că nu se va putea odihni de Cantacuzeni fiind ei în Țarigrad pururea lîngă Poartă. Deci au trimis jalbă de la țeară și bani, ciți au socotit, rugîndu-se viziriului se-i gonească de la Poartă, carele vezînd jalba și banii, au făcut surguni la Crit pe Șerban Cantacuzenul spătariul, pe Radul Crețulescul și pe Constantin, fratele lui Șerban.

151 Iară la Hotin fiind oștile pînă despre toamnă, au venit veste că vine Sobeschi hătmanul, cu multe oști leșești; turcii îngrijindu-se, bașa au chemat pre Grigorie Vodă de au cerut sfat, ce va face? Grigorie Ghica au zis se iese leșilor înainte să se bată la cîmp; dară bașa n-au voit, ci au băgat pre turci în șanțuri. Acesta era bașa Huréusu^a, carele fusese și în Țeara Ungurească la Leva, unde iarăș perdușe bătaia, fiind biruit. Iară Stefan (XIV, Petriceiu), domnul Moldovei, fiind cu oștile sale la Hotin, neputînd plini o poruncă a bașii și lovindu-l bașa / cu buzduganul^b, s-au mîniat și socotind că de vor bate leșii atunci pe turci, va peri toată împărăția Turcului, au fugit la leși cu o samă de boieri. Iară Grigorie Vodă au șezut lîngă turci și vezînd că vor birui leșii pe turci, s-au sfătuit cu boierii se trimită pre ascuns la leși cu rugăciune se le spună ce semn au ei, ca unde îi vor închide în șanțuri, se nu-i peardă cu turcii împreună. Iară vodă cînd au scris la leși, n-au arătat cartea la boieri, au din uitare, au socotind că nu este de lipsă. Deci boierii au socotit că doară vodă va se-i pună supt sabia leșilor, ca și în Ungaria, la Leva, și începură a vicleni domnului; dară cu sfaturile lor, mișeii mai pre urmă și domnia și capetele ș-au perdut. Acestea gîndind boierii vicleniră pe Grigorie Vodă și s-au sculat cu toții de eșiră din tabără și prin Nistru au fugit la leși. Bălăceanul s-au lăsat de acel sfat și s-au dus de au spus lui Grigorie Vodă că fug boierii și îndată porunci slujitorilor se meargă se-i împuște, dară nemica le-au putut face, că apucase de eșise din tabără și noapte fiind au scăpat. Această întîmplare au foarte întristat

^a Șincal, deși pune textul între ghilimele, nu reproduce exact cronica lui Radu Popescu. El rezumă, reproduce ceea ce este esențial în cronică. Din pricina manuscrisului pe care l-a avut la îndemînă, Șincal crede că e vorba de un nume propriu cînd vorbește de pașa care comanda oastea turcească la Camenița. Huréus = buruz: „Era și acest pașă buruz”...

^b În nici una din cronicile nu se pomenește nimic despre faptul că pașa l-ar fi lovit pe Petriceicu Vodă cu buzduganul.

pe Grigorie Ghica Vodă mai mult decît nebunia simenilor din trecutele zile, iarăș acolo la Hotin, carii dintru a cui îndemnare nu se ști, se sculase asupra domnului cu gilceavă; domnul cu ceialaltă slujitorime a țerei, cu armași și cu tunuri au mers asupra lor, iară ei temîndu-se mai virtos de tunuri au lepădat armele și s-au dat prinși, și pe cei mai mari i-au băgat în butuci, ca la 80, și cu carre i-au trimis de i-au băgat în ocnă; iară pe ceialaltii i-au slobozit pre la steagurile lor, punîndu-le alți căpitani. Și, precum am zis, mai mult au turburat pe domnul nebunia boierilor, că puțin de nu fu țeara robită de turci și de tătari, pentru nebunia boierilor, ci chivernisînd domnul toate bine, au întors această reutate de pre țeară.

152 Apropiindu-se leșii, turcii s-au băgat în șanțuri și băgară și pe Grigorie Ghica Vodă cu oștile lui și începură a se bate cu tunuri și cu puști; ci turcii nemica putea face, pentru că leșii era mulți. Deci leșii rînduiră catafracții carii sînt îmbrăcați în ferr, și după dînșii pațirni, carii sînt cu zale, și au dat / năvală în șanțuri de junghea pe turci ca pe niște dobitoace. Și care turc scăpa din mîinile leșilor, îi căuta să se prăpădească în apa Nistrului că întraltă parte nu putea scăpa de leși, iară carele și scăpa din Nistru, nu scăpa de oștile leșești cele de dîncolo de Nistru, că era cu leșii mulți boieri românești, amestecați dinpreună cu comitul (nu contoși) Bălăceanul, de-i ucidea, tăia și omorea pe turci atîta, cît de-abea bașa cel mare cu vro cițiva bași (avînd cai buni) au scăpat în Cameneț. Iară pe domnul Ghica și pre oastea lui i-au prins leșii și i-au dus la Sobieschi hătmanul, și cu cinste l-au priimit zicîndu-i se remină supt protecția lor; el au respuns că nu poate se fie aceasta, fiind că doamna și coconii sînt în mîinile Turcului, ci s-au rugat se facă bine se-i sloboadă oștile să se ducă pre la casele lor și pre dînsul se-l sloboadă să se ducă la viziriu, că, de nu va merge curînd, poate se zică că e viclean despre împărăție și vor trimite tătari de or robi țeara și va fi foarte mare păcat. Leșii i-au slobozit și Grigorie Ghica Vodă s-au dus la viziriul, unde era la Baba. Viziriul vezîndu-l i-au părut bine și l-au întrebat cum au fost povestea de s-au perdut atîtea oști? El au respuns că seraschirul este de vină că n-au ascultat de învățătura lui și fiind la viziriu niscai bași scăpați din bătae, așiderea mărturisiră. Auzînd acestea viziriul pe seraschit l-au făcut surgun și lui Grigorie Ghica i-au dat domnia și îndată cît mearsă la sălaș, trimise în țeară cărți la Gheorghie Bălăceanul, la Stroia vornicul și la Hriza viziriul, se știu că iarăș au dobîndit domnia.

N-au trecut mult timp și au venit de la împăratul olaci la viziriul și între altele îi dade în știre că au pus domn Țerei Românești pe Duca. Inse aceasta o au făcut Cara Mustafa la împăratul pentru Șerban Cantacuzenul și pentru banii ce i-au luat de la el, zicînd la împăratul că au robîț leșii pe Grigorie Ghica Vodă. Iară viziriul chieînd pe Grigorie Vodă, i-au spus că împăratul au pus domn pe Duca și almintrelea nu are cum se facă, fiindcă este poruncă împărătească; ci el se meargă la Țarigrad, se-și vadă femeia și pruncii și preste puțintel timp iarăș va dobîndi domnia, precum ar fi și fost, de-ar fi trăit. Și luîndu-și zioa bună de la viziriu, au venit la Țarigrad și au făcut ferman se-i sloboadă pe doamna și pe coconi de la închisoare. / În țeară boierii așteptînd pe Grigorie Ghica Vodă iată veni Constantin căpitanul, feciorul lui Stoian Ludescul, cu cărți de la Duca, că vine domn de la Poartă, și dînd cu tunurile vestiră prin țeară. Iară boierii vezînd și de la Grigorie Ghica și de la Duca cărți de domniă, sta indoiți și porunciră slujitorilor de băgară în ferre pe Constantin căpitanul și-l puseră într-o cuhniă sau carr cu șese cai, și pornind spre minăstirea Argîșului, acolo le-au venit adeverată veste că Duca e domn, drept aceeaia l-au slobozit de s-au dus la București; iară boierii au trecut în Ardeal la Sibîu, anume Gheorghie Băleanul, Stroia vornicul, Ivașco logofătul, Hriza vistieriul, Neagoe banul, Ilie armașul, Pîrvul Fărcășanul, Hisóscul votavul, și alți măhniți ^a, au fugit pre la Hațeg. " Așîderea scriu Filștih ², Zaluschi ³, Ioann Betlen ⁴ și Enghel ⁵.

Ci prințul Dimitrie Cantemir ⁶, scriînd despre bătaia ce în 11 noembrie din anul 1673 s-au ținut între poloni și între turci, la Hotin, zice: „Cînd era mai mare bătaia, Petriceiu, prințul Moldovei, și Grigorie, prințul Valahiei, feciorul lui Ghica, au trecut de la turci la poloni ... și așa au perdut turcii nu numai bătaia, ci și tunurile cu toate uneltele cele de războiu.“ Apoi scrie acelaș Cantemir ⁷ despre Petriceiu: „El era născut moldovean și boieriu de viță, dară nu prea de mare și prin Istrate Dabigea, domnul Moldovei, s-au rădicat la mai mare cinste; cu șese luni după moartea lui Istrate Dabigea, după ce s-au mazălit Duca, au agiuns la domnia Moldovei (ce nu este adeverat, pentru cele ce am arătat

^a În transcrierea numelor boierilor care au fugit în Transilvania sînt cîteva greșeli: în primul rînd e vorba de Gheorghie banul, și nu de Gheorghie Băleanu, iar „măhniți“ sînt boierii mehedinteni.

la anii trecuți și mai virtos la anul 1667) ^a, în bătaia de la Hotin au trecut de la turci la poloni .. și cu trecerea sa au făcut de turcii au perdut bătaia. Iară neputîndu-și ținea domnia prin sprigineala polonilor, s-au dus cu dînșii în Polonia și acolo au viețuit pînă la moartea sa, carea s-au întîmplat în anul 1684. Curînd după perderea turcilor la Beci (din anul 1683), iarăș a venit în Moldova și cu ajutoriul frăține-său, Baînschi, au luat pe Duca Vodă rob; ci după năvălirea tătarilor în Moldova cu perdere au fost silit să se tragă iarăș în Polonia, unde i-au fost dăruiț craiul (Ioann Sobieschi) cetatea Iașloveț cu vro cîteva sate și cu simbrie de o sută de mii de florinți polonești pre an, care le-au și avut pînă la moartea sa; și văduva lui încă le-au avut pînă ce s-au măritat după oarecare șleactă, că cu bărbatul Petriceiu n-au avut prunci.“ Despre Grigorie Ghica Vodă tot Cantemir ⁸ zice: / „El era mare și înțelept bărbat; fost-ar fi și lăudat de nu ar fi fost pîrît și vîndut pe tatăl său. De doao ori s-au deșdinat de la turci și de amîndoao orile iarăș au dobîndit ertare. Dintîiaș dată au trecut la nemți, și aceasta s-au întîmplat după perderea cea de la Sîngothard (din 1664), supt viziriul Chîuprili Ahmêt bașa; a doaoa oară au trecut la poloni din bătaia de la Hotin. La această mai de pre urmă deșdinare i-au cercat turcii credincioșirea prin poruncă ca se-și trimită muiera și pruncii la Țarigrad chizeși, cu carii nu mult au gîndit, ci în cea mai aprinsă bătae au trecut, lăsîndu-și bunurile și avuțiile. După bătae au trecut el prin Polonia, la împăratul Leopold I carele l-au făcut prinț împărăției nemțești; dară nedobîndind atîtea venituri, cîte îi făgăduise ministrii împăratului, ș-au băgat în cap ca iarăș să se întoarne în Țarigrad. Aceasta cugetînd au înștiințat pe prietenul său Panaghiót (sau Panacotache) Nicúsie carele mult putea la Poarta turcească, despre mișelătățile sale, și l-au rugat ca se-i capete grațiă de la împăratul turcesc. Panaghiot cu respunsul său l-au încredințat că lezne va dobîndi ertare, numai de va veni însuș la împăratul și se va ruga. Priimind cartea aceasta s-au și rugat de împăratul Leopold ca se-l lase să se întoarcă; ci neplîindu-i-se voia, s-au făcut ca cum ar fi orînduit ca celealalte zile ale

^a Șincăi, are în parte, dreptate: Eustratie Dabija a domnit din 1661 pînă în septembrie 1665; Duca a domnit pînă în mai 1666, cînd este înlocuit cu Iliăș Alexandru, care domnește pînă în noiembrie 1668, cînd în scaunul Moldovei vine iar Duca, pînă în august 1672; Ștefan Petriceicu domnește între anii 1672—1673, noiembrie, deci la 7 ani după moartea Dabije Vodă și după alte trei domnii, dintre care două au fost ale lui Duca.

vieței se le petreacă în Germania și să se facă catholic, de-i va îngădui patriarhul Romei se-și ia altă muiere. Aceasta i-au plăcut împăratului și nu numai l-au slobozit la Roma, ci l-au și recomandat patriarhului. Drept aceeaia Grigorie Ghica s-au și dus la Roma și sărutînd picioarele papei, i-au spus pofta sa, adecă cum că el are o muiere în viață, carea e roabă la turci și fiindcă el nu poate învinge zburdările trupului, este silit a-și lua altă muiere, în locul ceii dintîiu și se roagă ca se-i dea slobozenie la aceeaia. Papa au ținut consistoriu cu cardinalii despre aceasta: «Oare mai de folos este a ținea porunca evangheliei, ce zice ca numai o muiere să se aibă de o dată au se deslege întrînsa, ca se tragă în sinul besericei pre un prinț, cum era Grigorie Ghica?» Și mai pre urmă s-au judecat ca se i se îngădue cererea, și el încă au făcut în public mărturisirea credinței ceii catholice. După ce au dobîndit crezemînt Grigorie Ghica, au scornit că lui i-au sosit o carte, prin carea se înștiințează din Veneția că acolo este o cocoană din familia Iustiniani, carea s-ar mărita după dînsul. După arătarea cărței aceștia au căpătat recomandație de la papa la republica din Veneția și au mers acolo, unde, făcîndu-se a găti cele de treaba nunței, au zăbăvit cităva vreme, pînă ce mai pre urmă / 155 ș-au schimbat hainele și cu o corabie din Chypru au mers la Țarigrad. Așa înșălînd el pre împăratul și pre papa și mergînd în Țarigrad, au șezut ascuns în casa pretenului său, Panaghiot, pînă ce au dobîndit ertare deplin de la sultanul. După aceeaia au intrat cu pompă în Țarigrad și au dobîndit nu numai slobozirea muerei și a pruncilor și întoarcerea averilor sale, ci și făgăduință că în trei luni își va căpăta și domnia dintîiu; dară au murit după patruzeci de zile, au din curgerea sîngelui, au din otrava ce i-o au dat doftorul Timon din îndemnul Cantacuzenilor, precum au spus ei la ceasul morței.“

Vezi cită osebite este între avtorii acești la anul de-acum aduși și între Cantemir, despre carele scrie preavestitul Enghel⁹, că în 26 octombrie din anul acesta 1673 s-au născut, pe carea vreme tatăl lui, Constantin Cantemir, era serdar în Moldova și ispravnic preste trei județe, ce sint de cătră Bessarabia. Coier¹⁰ încă scrie că în anul 1672 Constantin Cantemir au apărat seraiul împăratului turcesc, de nu i-au robit polonii toate cadinele, cu carea fapta au deșchis cale familiei sale la oblăduire.

Precum arată arhivul episcopiei Făgărașului¹¹, Mihail Apafi, prințul Ardealului, încă în 20 dechemvrie din anul 1673 au dat decretul prin care au scutit pe preoții românești de tot felul de dijme.

¹ Codex Ms. Balacianianus ad h.a. ² Filstich in *Chronico*, p. 85. ³ Zaluski, tom. I, p. 551. ⁴ Ioannes Bethlen, *Rer. Transicarum*, part. II, p. 440 seq. ⁵ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, p. 320 seq., et *Moldaviae*, p. 277. ⁶ Demetrius Cantemir in *Hist. Osmanici regni*, lib. 4, cap. I, nro. 6. ⁷ Idem Cantemir in *Notis*. ⁸ Idem, *ibidem*, ad vocem Gregorius. ⁹ Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 277. ¹⁰ Coyer, I, p. 366. ¹¹ Archivum eppatus Fogarasiensis.

156 Anul 1674. După ce au bătut polonii pe turci în 11 noemvrie din anul trecut 1673, au murit craiul Mihail Vișnievețchi, și senatul leșesc au chemat îndărăpt pe generariul Ioann Sobieschi, ca se-l pună craiu; drept aceeaia Stefan XIV Petriceiu n-au putut rămîne în Moldova, ci s-au dus în Polonia și în locul lui s-au pus domn Moldovei Dimitrie Cantacuzenul, despre carele așa scrie preavestitul Enghel¹: „După întoarcerea leșilor, Moldova s-au dat de pradă tătarilor pentru că turcii foarte reu se supărase pentru trecerea amînduror domnilor românești la leși. Dintruncepusturcii se pună domn în Moldova pe serdariul Constantin Cantemir / pentru apărarea seraiului, cea din anul 1672, dară atunci familia Cantacuzenilor din Valahia avea puternici prieteni în divan și prin aceia domnia Moldovei o au căpătat Dimitrie Cantacuzenul carele, ca un pribeag din Valahia unde fusese vistieriu mare, lăcuia în Țarigrad ca gioveler, adecă neguțatoriu de petri scumpe și dăruise împăratului, cînd ș-au tăiat feciorul împregiur, un baptisteriu foarte cu meșteșug făcut, din argint. Pe Dimitrie Cantacuzen încă destulă greutate l-au agiuns în domnia sa, pentru că armada cea turcească dinpreună cu tătarii prin Moldova au trecut în anul 1674, cînd au luat îndărăpt Hotinul și au bătut Camenețul.“ Ci precum scrie Zaluschi², de poloni încă nu s-au odihnit Moldova, cînd au venit aceștea cătră sfîrșitul anului 1674 asupra turcilor.

Despre Valahia scrie preavestitul Enghel³ că Duca Vodă au sosit în București, după cărindariul cel vechiu, în 16 dechemvrie din anul 1673. Iară *Istoria Bălăcenească*⁴ zice: „Domnia lui Duca Vodă, la anul 1674. După ce se mazăli Grigorie Ghica Vodă, au venit de la Țarigrad domn Duca cu boierii cari era surguni la Crit, precum mai sus s-au

zis, și au aflat țeara can turburată și o samă de boieri era fugiți în Ardeal, altă samă fugea prin munți și oamenii cei proști fugea prin păduri și prin munți pentru vestea ce venisă că vor tătarii se robească țeara. Iară Duca făcînd cărți de pace, au trimis în toate părțile chiemînd pe toți se vină pre la casele sale fără nici o frică. Trimis-au și la cei pribegi în Ardeal se vină, ci de-acea dată n-au venit. Iară boierii carii era în țeară pre munți, și alți oameni s-au pogorit de-au mers la casele sale și au venit de s-au închinat domnului. Multă cheltuială au făcut domnul Duca pentru boerii cei surguni la Crit, ci tot nu se odihnea pentru cei pribegi, vezînd că nu vin, ci s-au sfătuit cu boierii ca se trimită sol la prințul Ardealului ca se-i dea, se-i aducă fără de voia lor, și trimise pe Pîrvul logofătul, feciorul lui Dreghici spătariul Cantacuzenul carele trecînd pre la Brașău au aflat pe Neagoe banul și pre Elia armașul acolo și cu pretenșugul sasilor celor mai mari preste cetatea Brașăului, le-au făcut multă învăluială și i-au închis, dară fiind fără de știrea prințului le-au venit sasilor mare rușine și i-au slobozit; și mergînd Pîrvul la prințul / Apafi și multe amestecînd, au trimis Apafi de au chiemat pe boieri la sine și le-au spus că-i poștește domnul se meargă în țeară. Iară Gheorghie Băleanul fiind mai bătrîn, au zis că, de-i este voia măriei-sale se-i dea legați, așa vor merge, dară almintrelea nu, și, de socotește că fac vreo pagubă Ardealului, se roagă se le dea cărți de cale, să se poată duce într-alt loc. Prințul le-au zis că de vor vrea de voe, se meargă, dară siliți nu-i va da, ca se nu strice obiceiul cel vechiu al țerei. Și așa i-au slobozit de s-au dus fieștecare la gazdă-și; iară Pîrvul luînd respuns că nu-i va da fără de voia lor, s-au întors la vodă deșert.

Trecînd iarna, au venit poruncă lui Duca Vodă să se gătească să meargă la oaste cu împăratul în Țeara Cozăcească, și s-au dus. Atunci au luat împăratul, Ledegina Cumai, și alte cetăți, și au robit țeara foarte reu cît zicea toți că va rămînea de-aci înainte pustie; iară despre toamnă s-au întors fieștecare la casa sa. După ce au venit Duca Vodă la scaun, iarăș nu se odihnea pentru boierii cei pribegi, ci de nou au făcut cărți cu jurămînt, de-i chiema zicîndu-le se nu se teamă nici de el nici de Cantacuzeni; și au poruncit și Cantacuzenilor se le scrie despre partea lor că pînă în veci nu-i vor bîntui pre ei pentru cele ce le-au făcut Grigorie Ghica Vodă, nici vor cerca vre o judecată, cunoscîndu-și și ei ale lor smintele pentru care au fost pedepsiți, carea pedeapsă nu din îndemnarea

boierilor ci din pizma lui Grigorie Ghica Vodă au purces. Și mergînd cărțile la boierii pribegi, sta îndoîți, merge-vor au ba? Iară Hriza vistieriul, ginerele Băleanului încredințîndu-se au venit în țeară cu toată casa lui, fiindcă și Stroia vornicul era mers mai nainte și se afla în cinste și în pace; iară Băleanul cu fiul său Ivașco și cu ceialalți boieri au ramas pînă la alt an, apoi s-au dus și ei la Duca Vodă. Întru acest timp au omorit Duca Vodă pe trei boieri, anume pe Papa vistieriul, pe Negoită vistieriul și pe Voica postelnicul, pîrîndu-i acest Voica, că fac sfaturi se fugă la turci se pîrească pe Duca Vodă și altele. Și scoțîndu-i la un divan, le-au eșit judecată se piară, și într-o noapte au eșit Duca Vodă cu slujitori la mînăstirea S. Gheorghie și dinnaintea porței i-au sugrumat și pe pîriți și pe pîriș.

În anul cel dintîiu al domniei lui Duca, cînd din pribegi / numai Stroia vornicul și Radul Dudescu, ginerele Băleanului, venise, Cantacuzenii scoțînd mărturie strîmbă, vrea se facă năpaste lui Stroia vornicul și lui Radul Dudescu, și sfredelise un ciumag zicînd că i-ar fi trimis boierii cei pribegi cu cărți și cărțile le-au ascuns în ciumagul cel sfredelit. Aceasta auzînd Duca Vodă s-au mîniat și au închis pre acești doi boieri și scoțîndu-i la divan și venind și mărturia cea mincinoasă, multe pedepsi le-au făcut, și pe Dudescu l-au muncit cu ferre arse pe pept pînă la moarte. Deci pre-ncet s-au dovedit și domnului că au fost minciună și îndemnătură de la Cantacuzeni, și i-au slobozit și după nu mult timp, i-au cinstit frumos și nu mai asculta lezne minciunile."

Despre nașterea lui Duca Vodă am vorbit la anul 1666, din Cantemir, iară Delchiaro⁵, așa scrie despre dînsul: „Lui Grigorie Ghica, domnului muntenesc, i s-au dat următoriu unul, anume Duca, carele era născut de părinți de gios ... Acesta era de lege grecească, de neam albanes sau arnăut. S-au născut în satul Policeani zis. Era tinerel, formos și isteț; drept aceaia părinții lui l-au trimis în Moldova (nu Valahia) se înveță ceva meșteșug. Au venit în Iași (nu București) și s-au întocmit argat la oarecare neguțătoriu de postav de Veneția, ce-l chiema Salonichiu. S-au întimplat de s-au aprins noaptea o casă de lingă curtea cea domnească. Prințul (Vasilie Lupul) carele domnea atunci, deșteptîndu-se au început a striga și nevenind vre-unul dintre feciorii cei de boieri, cei ce era pagi lingă domnul, însuș domnul s-au sculat din pat și întrînd în chilia, unde obicinuse a dormi pagii, pe nici unul au aflat, că eșise la

premlare prin oraș. Drept aceeaia mîniindu-se prințul pentru lucrul acela, a doaoa zi porunci ca toți pagii să se pedepsească și să se scoată din slujbă, în locul cărora au pus pre atîta alții, necăutînd la vișă, numai se fie harnici; între carii s-au numerat și Duca, măcar că îi mai plăcea meșteșugul la care îl dăduse părinții.... Mai pre urmă se făcu prinț și pe mulți dintre frățiile lui îi aduse și le dede deregătorii de cinste; iară femeilor, care îi era rudenii, le-au trimis feliu de feliu de daruri și între acelea veșminte românești, de-unde au început muerile din Albania după aceeaia a se îmbrăca în port românesc.“

159 Betlen Micloș⁶ încă acestea scrie: „Altă mare pricină a perirei lui Dionysie Banfi au fost aceasta, că ospătîndu-se odineoară prințul Apafi cu cumnatu-său, Dionysie Banfi, / Nalági mort de beat au îngenunchiat înaintea lui Apafi și au început a-i săruta poalele veșmîntului, iară Banfi i-au zis: «Ce te lingărești ca și o vișlă? tu, române, bătrîn și ploat!» Și au scuipt pe creștetul lui cel pleșug. Din care poți vedea că baronii Nalági sînt diaoși români, pe carii anevoe îi suferea pe vremile acelea nu numai cei adeverați, ci și cei corciți unguri, pentru că n-au priimit dogmele cele noao, cu care în tot typul se trudea prinții Ardealului se adape pe români, precum și Apafi⁷ în diplomatul acesta:

„Mihail Apafi, din mila lui Dumnezeu prințul Ardealului, domnul părților Țerei Ungurești și comitul secuilor, credincioșilor noștri, cinstiților ș.c. episcopului și vicarilor lui și protopopilor și tuturor păstorilor besericilor celor românești din Ardeal, carii vor vedea cărțile acestea ale noastre, noao plăcuților, sîntate și mila noastră. Știind toate cîte sînt de lipsă și spre poliție și spre ocîrmuirea cea cu folos a lucrărilor oamenilor besericești ori în ce treaptă și deregătorie sînt puși, fără de care în nici un lucru se poate nădejdui sporiu și rodire cuvioasă, prinții cei dinnaintea noastră, cît au oblădui, tot întraceaia s-au sîrguit ca cele ce sînt spre slava lui Dumnezeu să se sporească, și între celealalte au ținut obiceiul acesta: ca pișpecul cel de legea noastră (adecă cel calvinesc) se aibă grijă se îndrepte greșelele ce s-ar face în besericile cele românești, care obiceiu ținîndu-l și noi, am voit și am orînduit ca dumnealui de cinste pișpecul Tisabeci Caspar se aibă grijă de toate besericile românești cele de supt stăpînirea noastră și se le ocîrmuiască după cunoștința sufletului său, îndreptînd greșelele dinrînsese. Aceaia încă dumni-sale o am încredințat ca se cerce și se olătăească unde este sau ar putea se

fie typografia cea românească carea o făcuse reposatul prințul Racoți. Drept aceeaia credincioșirei voastre milostivește și cu de-adinsul vă poruncim ca se nu lăsați de a merge înaintea numitului domnului pișpecului celui orthodox de legea noastră calvinească, Tisabeci Caspar, oricînd v-a chiema la măcar ce loc, făcînd el vizitațiile sale; almintrelea adevărat se credeți că carele se va împrotivi voei, orînduelei și poruncei lui ceii după scriptură, de pedeapsă nu va scăpa. Nefăcînd almintrelea, acestea după ce le veți ceti, se i le dați înapoi. Dat în cetatea noastră Alba-Iulia sau Bălgrad în 14 iulie din anul 1674. Mihail Apafi, c.m.s.“

160 Typografia cea românească despre carea se întrebă aci, acum este în Blaj, la seminariul episcopiei Făgărașului, ci foarte puțin grijită / pentru nepriceperea celor ce sînt mai mari preste dînsa, măcar că literele ar fi cele mai bune în timpul de-acum. Iară de amestecarea pișpecului celui calvinesc în credința românilor, ne-au mîntuit avgustă Casa Austriei, precum voiu arăta întru avvenire și mai pre larg.

¹ Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 278. ² Zaluski, I, p. 538 seq. ³ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 321. ⁴ *Codex Ms. Balacianianus* ad h.a. ⁵ Anton. Maria Delchiaro, p. 129 seq. ⁶ Bethlen Miklos à *Maga Kézzel irt életében* ad ann. 1674. ⁷ Diploma Michaelis I Apafi, apud Petrum Bod, in *Vita superintendentis Caspari Tiszabetsi*.

Anul 1675. La anul acesta atîta scrie preavestitul Enghel¹: „În anul 1675, iarăș au chiebat Ibrahim bașa pe domnul Moldovei și al Valahiei asupra leșilor; ci mergerea aceasta n-au fost spre folosul turcilor, pentru că leșii au ars Suceava, în 15 octomvrie din anul 1675.“

¹ Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 278.

Anul 1676. Turcii în anul acesta iarăș s-au sculat cu războiu asupra Poloniei, despre carii zice *Hronica* lui Filștih¹: „Turcii mergînd au ars toate cetățile mici și mari afară de Cameneț. După aceeaia s-au tras la cetatea ce se chiamă Șerébna (Zurávna sau Jurávia), unde era și Sobieschi, craiul Poloniei, și s-au bătut șapte zile. După ce au vezut că nu se pot învinge unii pre alții, amîndoao părțile au făcut pace în 17 octomvrie din anul 1676, și s-au înturnat la casele sale.“

Ci *Istoria Bălăcenească*² zice: „Cătră al treilea an al domniei lui Duca Vodă, i-au venit primăvara veste se meargă cu turcii și cu tătarii în Țeara Leșească, și mergînd la Iași au sălășluit la mînăstirea ce se numește Gălata; de-aci chiemîndu-l Antonie Ruset Vodă, l-au ospătat în casele cele domnești în Iași; așîderea și Duca au ospătat pre Antonie în zioa ss. apostoli Petru și Pavel, la Cetățue, fiind hramul mînăstirei. De-acolea au pornit la Țuțura; acolo au făcut pompă înaintea seraschirului. De-aci cu toții pornind au trecut Nistrul și s-au dus în Țeara Leșească și au luat vro cîteva cetăți: Iahólnița, Iaslovéțul, Bucéciul și Halíciul. Iară oamenii carii luase dintrînsele, nu-i robea, ci îi da lui Duca Vodă de-i ținea. Iară întro zi scoțîndu-se robii din cetatea Hali-ciului, / veni veste la turci de la tătari (căci ei mergea înainte) cum că în revărsatul zorilor au lovit craiul Sobieschi cu multă oaste leșească pre tătari și puțin au fost de n-au prins și pe sultan, feciorul hanului, și mulți tătari au perit. Această veste auzind-o turcii, lăsînd toate s-au dus de s-au împreunat cu tătarii și toți au început asupra leșilor și pre-ncet îmbulzîndu-i, i-au îndesat la Cetatea Juraviei lîngă Nistru și încungiu-rînd de toate părțile pe leși, pînă seara s-au bătut. Leșii avînd cu sine tunuri, iară turcii neavînd cu sine tunuri, pînă le aduseră, înopță și preste noapte leșii s-au îngropat în șanțuri cît dimineața își părea că sînt în cetăți; acolo trei săptămîni s-au bătut și cîteodată eșea polonii de se bătea cu turcii, dară iarăș fugea de se ascundea, și cu tunurile împrăștia pe tătari pînă ce se băga în șanțuri. Iară flămînzînd leșii și cailor lor și temîndu-se de mai mare pagubă (că era acolo craiul leșesc Sobieschi cu hătmanul de Litva, hătmanul Coronei, hătmanul Polnei și multă boerime, ca la vro 30 sau 40 de mii), după trei săptămîni au făcut pace, dînd în scris că vor da turcilor Podolia cu Camenețul, însemnînd și otarele. Deci turcii îndestulîndu-se, au dat îndărăpt leșilor robii pe carii luase din cetățile mai sus numite și s-au întors pre la casele lor. Înse Duca Vodă nevoindu-se în tot typul se facă șerbire plăcută turcilor, au făcut aceasta: că îndată au trimis pe Matheiu Cărămidă la împăratul, se-i dea de știre de pace și l-au învățat să se nevoiască în tot typul se agiungă mai nainte decît oamenii seraschirului și ai hanului. Și aceasta au zis, mergînd prin Moldova, de-l va chieama la Iași Antonie Ruset Vodă se-l întreabă de oști, că nu se știa mai mult de o lună ceva despre dînsele, se-i spună altele, iară nu adevurul; și i-au dat bani, ca unde

vor sta cailor, se cumpere alții. Și așa au făcut că mergînd la Iași, l-au chieamat Antonie Vodă de l-au întrebat de oști; ci el au respuns că au încungiuurat leșii pe turci, de nu se ști, mai scăpa-va vrulul. De-aci s-au dus mai nainte și au ajuns la Odriiu, și mergînd la viziriul Chiuprili-oglu / cu cărțile, de-abea le-au cetit (că era idropicos) de bucurie că s-au făcut pace, și dăruindu-i 200 de galbini, îndată l-au trimis la împăratul cu cărțile, și împăratul încă l-au dăruit. După vro cîteva ceasuri iată că sosiră cărți și de la Antonie Vodă, în care scriia cele auzite de la Matheiu Cărămidă. Deci viziriul iarăș chieamă pe Cărămidă de-l întreabă, carele spuse că el au povestit acestea lui Antonie Vodă. Deci venind cărți și de la seraschirul și de la hanul, Antonie Vodă au remas de ocară, iară Duca Vodă au remas de cinste și în scurt timp s-au întors la scaun. Purtători de grijă în țeară lăsase pe Gheorghie Băleanul cu Hriza vistieriul și cu Stoica păharnicul, carii cu mare pompă eșind înaintea domnului, cu cinste au intrat în București. Întru acest an ș-au înorit Duca Vodă domnia de al treilea an, venind în București seraschirul cu aga cel mare și cu căftan, înaintea cărora eșind vodă le-au făcut mare pompă.“

Din acestea ce le scriseu pînă aci, se vede că Șerban Cantacuzenul cu frații lui, nu s-au prins după pacea de la Juravia de Duca Vodă, precum vrea preavestitul Enghel³, ci mai nainte adevărat în anul 1675 pentru că zice *Istoria Bălăcenească*⁴: „În al doilea an al domniei lui Duca Vodă, iarăș au făcut turcii gătire de oaste spre Țeara Leșească la Bar, la Zbaráți, la Trembhóvla și la alte cetăți și au mers și Duca Vodă la oaste, ci puțin folos au făcut turcii de a lua cetăți, numai au robit pre dinafară pe mulți. Întru această călătorie agiungînd Duca Vodă la un conac ce avea în Moldova, grăbindu-se se treacă Zahróa codrei și neputînd de ploi, de înfrîntul carrelor, și venind un căpitan de la margine, carele era ispravnic și spunînd lui Duca Vodă că s-au frînt carrele și nu pot trece codrul, așa de tare s-au mîniat cît îndată au poruncit de i-au tăiat capul, că această mînie avea Duca Vodă. Deci vrînd vodă să se întoarcă la scaun și venind și timpul haraciului, trimise înainte pe Hriza vistieriul se facă rînduială să se strîngă haraciul; și venind căuta pe Stroia vornicul și pe Radul Crețulescul, purtătorii de grijă, pe carii (pentru că din loc în loc fugea de ciumă carea cuprinsese țeara) abea i-au aflat la Fintînéle, și acolo șezînd au strîns haraciul. Despre toamnă venind și Duca de la oaste

n-au cutezat, pentru ciumă, să se ducă la București, ci s-au dus la Cocorești și acolo / au șezut pînă la Bobotează; de-acî s-au dus la București că se potolise ciuma. Și fiind domnul la Cocorești au auzit că îmblă Cantacuzenii împotriva lui și pe cîți au fost lingă dînsul, i-au închis; iară Șerban Cantacuzenul spătariul era la Drăgănești, și au trimis pe Drosul serdariul și pe Gheorghită căpitanul Ciudin, de l-au luat în zioa de Sinicoară și l-au dus la Cocorești. După Mihaiu Cantacuzenul spătariul au trimis la Filipești pe Socol logofătul de l-au prins, dară l-au scăpat iarăș și au fugit în Ardeal și se auzea că va se-i omoară, dară Dăbigioae, doamna lui Istrate și soacra lui Duca, cu doamna lui au stat tare pentru dînșii de i-au slobozit.

Tot întru al doilea an al domniei lui Duca, au mazălit turcii pe Dumitrașco Cantacuzenul, domnul Moldovei, și domnia o au luat Antonie Ruset carele se zicea Chirița Dracul (vezi anul 1664). Acesta avînd un fecior în Țeara Românească, anume Iordacă beizadél, carele auzînd că tată-său este vodă, mult au plîns, prorocînd cu plînsul relele ce vor se pățească mai pre urmă, precum au și fost. Ci fiind grec, nu ș-au lăsat firea carea o au grecii, că dacă au încetat a plînge, atîta s-au mărit cît puțini abea putea vorbi cu el, și măcar că mai na inte era glumeț și vorbitoriu, dară după aceeaia se făcuse foarte greu. Așadară Dumitrașco Cantacuzenul, domnul Moldovei, nu s-au mazălit în anul 1676, precum vrea preavestitul Enghel⁵, ci în anul 1675.

În 12 avgust din anul 1676, Mihail I Apafi din curtea sa cea din Sîntimbrul Gurgiului iarăș poruncește ca să se țină diplomatul cel în anul 1663 dat preoților românești⁶.

¹ Filstich apud Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 322. ² *Codex Ms. Balacianianus* ad 3-tium annum dominatus Ducae. ³ Engel, l.c., p. 322 seq. ⁴ *Codex Balacianianus* ad 2-dum annum Ducae. ⁵ Engel in *Recentiore Hist. Moldaviae*, p. 279. ⁶ Archivum eppatus Fogarasiensis.

Anul 1677. Doară în anul acesta 1677 s-au întîmplat ce scrie *Ortul și progressul neamurilor din Dachia*¹ zicînd: „Ardealul nu era lipsit de vrăjibile din lăuntru, de care fiind ațîțat Apafi, au fost silit a desbrăca firea cea blîndă și a se îmbrăca în cea de prinț, prinzînd pe mulți încă

și dintre senători și băgîndu-i în temniță. Iară pe cumnatu-său Dionysie Banfi osîndindu-l la moarte.“

Cerei Mihaiu încă scrie² precum urmează: „Cu fericire putea se domnească Mihail Apafi în Ardeal, ba pînă astăzi ar putea / costa principatul cel lăudat al Ardealului, de sau în prințul ar fi fost virtuțile cele bărbătești și care se cuvî unui prinț, sau prințessa, doamna Bornemisa Anna, nu s-ar fi amestecat în deregătoria și detorința bărbatului său, sau domnii cei mai de frunte de-atunci ai Ardealului nu s-ar fi folosit strîmb cu blîndețele prințului, sau (ce au fost mai primeșdios decît toate) Mihail Telechi cel Bătrîn nu ar fi venit vreodată în Ardeal, au nici să se fie născut pe lume. Ci nefiînd prințul Apafi dedat la muncă și la ocîrmuire și temîndu-se de domnii cei de pre lingă sine, aceștea supt numele lui, tot felii de nedumnezeiri au pătrat; și prințessa vrînd se poruncească însa și bărbatului și celorlalți, ș-au adus toată româneasca semîntă sa, cea de la Oradea-Mare, în Ardeal, între carii au adus și pe bade-său, Mihail Telechi, și pre aceștea a-i face domni mari, în tot typul s-au nevoit, care scop nu l-ar fi putut dobîndi, de nu ar fi scornit vini preste vini asupra domnilor celor adeverați din Ardeal, și din bunurile și moșiile lor nu ar fi înbogățit pre Mihail Telechi. Cînd domnii cei adeverați din Ardeal negîndînd cu Apafi pentru molîmea lui și nebăgînd samă de purtarea cea vicleană a lui Mihail Telechi, se sfădea între sine și unul pre altul se surpa, au tîmpul și-l petrecea în ospete și beții, lezne i-au fost lui Mihail Telechi a-i cufunda și prăpădi pe toți, pentru că nu bea, ci treaz fiind pururea în ospete, toate tainele altora le învăța și acuș de unul, acuș de altul lipindu-se, pe toți îi ziderea și pîrînd pre unul altuia, la atîta îi aducea, de unul pre altul se strica. Telechi Mihaiu în veci nu s-ar fi fericit de nu ar fi surpat prin viclenia sa întîiu pre Banfi Deneș, apoi pre Beldi Pal și după aceeaia de nu ar fi repezit Ardealul în prăpastia, în carea pînă în grumazi noroiți înotăm și doară pînă la judecata cea mai de pre urmă, remășițele noastre încă nu vor eși dintrînsa.“ Cum s-au întîmplat surparea lui Banfi și a lui Beldi, pre larg scrie după acestea, Cerei pre carele îl poți ceti, că eu trec la avtorul *Vieței lui Constantin Cantemir*³, carele zice: „Cu puțîn după aceasta, în anul 1677, au reposat și călugărița Macrina, sora lui Constantin Cantemir, și de frații eii s-au astrucat în minăstirea cea părintească de la Urlați.“

¹ *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium.*, p. 167 seq. ² Cserei Mihály az *Erdélyi Kronikában* ad ann. 1662. ³ *Author Vitae Constantini Cantemir*, cap. 3./

165 **Anul 1678.** Știind că prevestitul Enghel¹ zice că turcii în doi ani după olaltă s-au bătut cu muscanii la Cetatea Cecrin din Ucraina, mai lezne vei putea înțelege acestea, care le scrie *Istoria Bălăcenească*², zicînd: „Trecînd iarna (din anul 1677) cu pace, primăvara iarăș i-au venit poruncă lui Duca Vodă se meargă cu turcii la oaste la Cecrin, carea cetate era supt muscani; la carea ducîndu-se, puțin o au bătut și îndată au venit muscanii și cozacii ca năsipul, cărora neputînd turcii se le stea în coantră, au lăsat cetatea și noaptea au fugit cum au putut și au venit fieștecine la casa sa.

Deci întru al patrulea an al domniei lui Duca Vodă, iarăș au făcut turcii gătire mare de bătae asupra muscanilor și au mers însuș viziriul Cara Mustafa bașa, și au poruncit și lui Duca Vodă și lui Antonie Ruset, domnului Moldovei, se meargă și ei; și în țeară Duca au lăsat purtători de grijă pre Șerban spătariul Cantacuzenul, pe Hriza vistieriul și pe Iordache Ruset postelnicul și pe Stroia păharnicul, se poarte grijă a plini poruncile împărătești, că împăratul turcesc în vara aceea venise la Dărștior, pînă ce s-au gătat cu Cebrinul. (sic) Iară Duca Vodă mergînd pre la Tighina care acum se chiamă Bender, au aflat pe viziriul dincolo de Nistru, unde mare cinste făcîndu-i, l-au îmbrăcat pe dînsul și pe boierii lui cu căftane și nentîrziînd mult, s-au dus preste cîmp fără de lemne și fără de apă, pînă au agiuns la Buhlacoiunțicet^a; acolo s-au găsit apă. De-acolo iarăș n-au găsit apă pînă la Cecrin. Dacă au sosit acolo, au început a bate cetatea cu tunurile și cu barăile^b, dară și din cetate așa de vitejește se bătea, cît 63 de zile ținu bătaia și iată simțiră oștile muscăcești, care venise la Nistru^c, că se auzea tunurile, pentru că din Cecrin pînă la Nistru e cale de trei ceasuri. Ci românii făcuse doao poduri și moldovenii alte doao preste apa Tizmenei ce era lîngă Cecrin, băltoasă și noroioasă. Prin acelea au trecut oștile turcești și tătărești ca se oprească pe muscani pînă vor lua cetatea, dară n-au putut, că muscanii îi pușca, îi omorea și nici decum putîndu-le sta înainte, au dat dosul se treacă

^a „...pînă au agiuns la Buhlacoiunțicet... trebuie citit: „... pînă au ajuns la Buh (Bug), la Coiul Ghecet...”

^b „Cu barăile”. Lectură eronată pentru *cu cumbarale*; cumbara — obuz, ghiulea, bombă.

^c În loc de Nistru trebuie înțeles Nipru.

166 iarăș înapoi. Iară viziriul pusese la pod pază pe ianicear bașa și pe Duca Vodă și pre Antonie Vodă, se nu-i lase, ci strîngîndu-se oștile, toate au dat năvală și au trecut. Iară tătarii ca diavolii da prin apă și alții trecea, alții se îneca, și așa muscanii au venit lîngă cetate, fiindu-le cap Romodanovschi; și o săptămîină / au șezut muscanii dincolo de apă, turcii dincoace, despre cetate, bătîndu-o și la săptămîina în amiazăzi, turcii au luat cetatea. Zic unii că Romodanovschi ar fi luat bani de la viziriu și au lăsat de au luat turcii cetatea; carea înțelegînd-o împăratul Muscului au topit aur și i-au versat pe gît. Și acela sfîrșit au avut Romodanovschi. De-aci viziriul s-au întors bucurîndu-se și trimețîndu-i împăratul căftan. Ci la întoarcere, Cantacuzenii turburase pre oamenii țerei, îndemnîndu-i se pîrească pe Duca Vodă și pe greci la viziriu că mîncă țeara, și altele; și avea pre unii pribegi de se înțelegea cu ei, anume pe banul Minescul, pe Dumitrașco Corbeanul și pe Paraschiva Boleșteanul carii venise cu Cuciuc imbrohurul înaintea viziriului, la Ledegina, lîngă Buh, ci alții s-au păzit mai bine, iară Boleșteanul îmblînd can blăstămățește, l-au prins Duca Vodă și l-au băgat în obezi și muștrîndu-l l-au slobozit. După ce au trecut viziriul cu toți Nistrul pre la Soroca, s-au cerut Duca Vodă, se-l lasă să se ducă la scaun și îmbrăcîndu-l viziriul pre el și pe boierii lui cu căftane, i-au lăsat se meargă în țeară. Iară pe Lascarache spătariul l-au închis viziriul pentru multe jalbe, ce auzise de la Cantacuzeni și de la cei ce era cu Cantacuzenii la o vorbă, ci cu cheltuială l-au scos Duca Vodă, de-au venit iarăș în țeară.

Duca Vodă mergînd la Iași au luat veste din țeară că Radul Crețulescul cu toată casa lui au fugit în Ardeal. De-acolo din tabără fugi și Vîntilă Corneanul păharnicul și Pîrvul postelnicul, feciorul Crețulescului, în Ardeal, trecînd pre la Totruș. Aceste turburări vezînd Duca Vodă, gătă pe Constantin Brîncoveanul logofătul carele fusese mai nainte vistieriu^a și-l trimise cu cărți la Crețulescul se-l întoarne, carele venînd pînă la Serata, au întîmpinat pre un parcălab al lui Șerban Cantacuzenul, carele i-au spus că au fugit Șerban cu toată casa lui la Ruștiuc. Și lăasă Brîncoveanul calea Ardealului și se duse după unchiul său, Șerban Cantacuzenul. Duca Vodă venînd pînă la Bărlad, iată alți olăcari vin de spun că au fugit Șerban Cantacuzenul cu toată semînța lui. De-aci venînd

^a Constantin Brîncoveanul a fost al doilea logofăt, și nu vistier.

167 Duca Vodă măhnit pînă la Focșani, trimise pre Constantin Stolnicul Cantacuzenul cu cărți, se muncească / se întoarcă pe fratele său, Șerban, și i-au dat și pe Ianorosca, omul său, cu multe făgăduințe; și mergînd acolo și împreunîndu-se cu frații, i-au respuns că nici unul se va înturna mai mult, ci se vor duce la Poartă. Și făcură jalbă la viziriul Cara Mustafa, prin mișlocirea unui turc, ce se chiema Fetfât, carele și respuns i-au dat lui Șerban ca să se ducă se-l facă domn, pentru că îi era prieten, și pe Duca se-l mute în Moldova; că pre Antonie Ruset Vodă îl mazălise pentru că n-au vrut se dea bani unui aga al viziriului cînd au cerut. Duca Vodă neștiind că va se pu nă domn pe Șerban, încă au trimis pîră asupra lui Șerban, dară nemica au folosit, căci cît au sosit viziriul, îndată au dat domnia lui Șerban, iară pe Duca l-au mutat la Moldova. Boierii carii era trimiși de Duca, cei mai mulți s-au închinat lui Șerban neștiind ce vor se pătînescă mai pre urmă; iară Ivașco Băleanul cluceariul cu Stoica păharnicul au fugit la Moldova.“ Așîșderea scrie preavestitul Enghel³ din Filștîh.

Iară Delchiaro⁴ zice: „Între boierii carii crîjnea asupra lui Duca Vodă, cea mai mare umbră îi făcea Șerban Cantacuzenul, cel înturnat de la surgunire pentru mare prete nșugul lui cu cei mai de frunte ministrii de la Poartă. Mergea el socotind cu ce mișlocire ar putea depărta spinul acesta de la ochii săi, ci în zădar pentru că lui Șerban îi spunea toate prințessa, muierea lui Duca Vodă, cu carea se iubea pre-ascuns, și iubirea aceasta se îngroșa prin depărtarea prințului carele mersese la oaste cu viziriul asupra Ucrainei (nu Poloniei), și Șerban carele era logofăt mare și purtătoriu de grijă preste niște fabrice ce se făcea în Curte, nu înceta a îmbla și după patul și după thronul prințului. Drept aceaia Duca au poruncit ca să se închidă Șerban, se-și plătească șugubina; dară fu și despre aceasta înștiințat de prințessa. Și așa Șerban se făcu că vrea se dea un ospăț în zioa de Sîntămăria mare și după ce s-au adunat cei chiețați, el pre afuriș s-au dus la Cotroceni și de-acolo numai cu doisprezece credincioși de ai săi au încălecat și au mers la Odriiu, unde era împăratul atunci.

Ghebhardi⁵ scrie că doamna lui Duca Vodă au dat ospățul mai sus zis și că dînsa au dat prilej de a fugi lui Șerban Cantacuzenul și e de a se crede, pentru că și *Breviarul hronologicesc*, aceasta întărește⁶.

168 ¹ Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 279. ² *Codex Ms. Balacianianus* / ad h.a. ³ In *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 323 seq. ⁴ Delchiaro, p. 130 seq. ⁵ Gebhardi, tom. IV, p. 425. ⁶ *Il breviario chronologico*.

Anul 1679. Cetitoriule bune! aci îți mai aduc aminte că precum Filștîh pretutindenea înaltă pe Cantacuzeni, așa *Istoria Bălăcenească* îi defaimă în cît pot; ci eu mai mult cred *Istoriei Bălăcenești* pentru că stările împregiur mai apriat le pune, și Cantacuzenii, măcar că sînt români de pe strămoșă-sa Ilinca, fata Radului X, domnului muntenesc, dară de pe strămoșul lor, Constantin postelnicul, sînt greci și grecii nu lezne își lase năravul. Drept aceaia aci urmez istoricului bălăcenesc¹, carele scrie: „Domnia lui Șerban Cantacuzenul, la anul 1679. Șerban Vodă pre la Bobotează au venit în scaun. Mare și întunecat nor și plin de fulgere și de trăznete au căzut pe Țeara Românească. Șerban Vodă, carele cu reutatea și cu tyrănnia lui ca cu niște trăznete au surpat și au desrădăcinat nenumerate familii și case de boieri, de slujitori și de seraci; pe mulți cu multe feliuri de chinuri și de cazne i-au omorit și pe mulți cu multe nevoi și pedepse i-au serăcit, precum istoria mai gios va arăta.

După ce au luat Șerban domnia Țerei Muntenești au trimis pe Constantin Brîncoveanul, nepotul său, cu Schimni aga ca se apuce scaunul, și pe Duca se-l mute la Moldova și se fie purtătoriu de grijă cu Stroia vornicul și cu Hriza vistieriul și se îmblînzească pe norod, pe cei mari și pe cei mici, și să se bucure toți de venirea domnului. Și așa au făcut, că toți se bucura; încă și cei ce nu avea vin, apă bea pentru sînătatea domnului Șerban și juca și chiuia. Așa au fost amogit pe toți, ci bucuria lor s-au întors întru întristare.

După ce s-au dus Duca Vodă la Moldova, Constantin Brîncoveanul au trimis la Ruștiuc de au adus pe doamna lui Șerban Vodă și pe mama, doamna Ilinca, înaintea căroră multe jupînese au eșit. După aceaia au venit și domnul pre la Bobotează, și cu pompă, după obicei, au intrat în scaun; și dîntîiu cu blîndețe s-au arătat tuturor boierilor, boerînd și pe cei ce nu-i iubea, ca în acest typ doară ar face să se întoarcă Ivașco cluceariul și Stoica păharnicul carii era pribegi în Moldova.“

169 Iară primăvara au venit poruncă se meargă la oaste, se facă o cetate, Dogancăle, și s-au dus cu turcii; / și după ce au gătat cetatea, s-au

întors la scaun. De-aci înainte încep durerile și necazurile! La întoarcere au zis Drosului serdariului se meargă cu trebi în țeară mai nainte, și i-au dat cărți și slujitori și pre Aliverde tatarul cu cîțiva tătari, toți tilhari, și îi învăța în taină ca se-l ducă pînă la Birlad și se-l dea în laturi de cale, se-i tae capul și se-i ia capul pentru credință și se facă veste că au fugit Drosul la Bugeac. Acest meșteșug l-au făcut ca se nu se sparie boierii, se fugă. După ce au sosit la Iași și l-au poftit Duca Vodă se-l oaspete, de vreme ce încă mai nainte de pe cale făgăduise lui Duca Vodă că va merge, Duca s-au gătit de ospăț, cum s-au căzut; iară cînd au fost în zioa de ospăț, Șerban n-au vrut se meargă, ci au pornit cătră țeară-și. Pricina au fost că vrea, de nu cu voe, cu puterea se ia pe pribegi, dară Duca nevrînd se strîce obiceiul țerei, ca se-i dea, le-au dat cale de s-au ascuns. Și înțelegînd Șerban că pribegii nu sînt în Iași, n-au priimit ospățul, iară Duca Vodă strîngîndu-și boierii săi s-au ospătat cu zicături și cu tunuri.

Iară Șerban venind la Focșani, au poruncit de au închis pe Vulcan vornicul la București, și după ce au venit în scaun, au trimis pe Ghinea căpitanul cu 30 de slujitori de au luat pe Dumitrașco căpitanul Urziceanul, de l-au dus la mînăstirea Snagovului și acolo cu groaznice munci chinuindu-l, mai pre urmă l-au spînzurat; iară pe Vulcan vornicul în multe rînduri l-au judecat fără de cuviință, fiindcă vină nu-i afla. Și după vro cîteva judecăți l-au trimis la Snagov, unde cu multe munci l-au ucis.“

Aci cetitoriule! înseamnă că vornicul Vulcan, despre carele scrisi eu, au avut frate sau fecior, nu știu, pe Mihail Vulcan, carele de groaza lui Șerban Cantacuzenul, ca se nu piară și el ca vornicul, au fugit în Ardeal și s-au așezat în satul Veza din comitatul Bălgradului cel de Gios; și Mihail acesta au avut cinci feciori (precum arată *Genealogia Vulcăneștilor*²⁾, dintre carii unul s-au numit Petru, și acesta au povestit celor ce mi-au spus mie, că tatăl său, Mihail, au venit din Valahia în Ardeal. Iară Petru Vulcan au avut trei feciori: pe Gheorghie, Ioann și Petru; Gheorghie isprăvind școalele în Cluj, au învățat grammaticea în Blaj; din Ioann s-au născut Samoil, arhiereul cel românesc al Orăzei-Mari, Gheorghie, care lăcuiește în Blaj, și Măcinica, muma a doi gâlbiori, Samoil și Alexandru, apoi din Petru s-au născut Vulcăneștii din Șinca-Veche. /

170 Deci merge mai încolo istoricul bălăcenesc și zice: „Pre acela timp și Duca Vodă au avut gilceavă despre boierii Moldovei, carii au fost

îndemnați de Șerban Vodă să se scoale asupra lui Duca, se-l omoară cu toată casa lui, și făcînd pecetea lui Dumitrașco carele fusese mai nainte vodă și era acum mazălit la Țarigrad, au scris cărți cu numele lui Dumitrașco punîndu-i și pecetea, și le-au trimis la călărași și la slujitori cum că i-au dat împăratul domnia, ci se meargă se închidă pe Duca la Suceava. Și au mers cu cărțile un Bogdan și alt boieriu de le-au dat lăpușnenilor și orhăenilor și s-au rădicat cu toții de au venit pînă la Țuțura. Acolo tăbărînd, s-au dus căpitanii se întrebe pe hătmanul Buhuș se le dea învățătură, ce vor face? Și hătmanul fiind cumnat lui Duca, îndată au înștiințat pe Duca carele mai nainte nemica știind, pricepu că este viclenșug și întrebînd cine i-au rădicat? ei spuseră: cutare boieri. Înțelegînd de la dînșii că Gioca (vistierul cel mare) au fost cap sfatului, l-au închis și pre dînșul, măcar că toți era amestecați, afară de hătmanul Buhuș și Miron logofătul, dară ca se nu se facă zarvă mare, pre aceia i-au tăcut și numai pre cei prinși i-au judecat și scoțîndu-i înaintea porței, le-au tăiat capetele. Așa toți ceialalți s-au așezat.“

Iară preavestitul Enghel³ scrie: „Șerban Cantacuzenul au domnit ani 9 1/2 de la anul 1679 pînă la anul 1688, 29 octomvrie. După venirea prințului celui nou, veniră spre închinare tot cinul preoțesc, între carii era și mitropolitul Theodosie cel mazălit carele trăia în mînăstirea Tismana. Acesta au poftit cuviincioasă facere destul pentru strîmbă mazălirea sa; iară Șerban Vodă cercînd protocoalele pîrei și responsului lui, le-au trimis lui Dionysie, patriarhului din Țarigrad, ca se le cearnă; carele au trimis în Valahia pre episcopul Maróniei și pre Ignatie logofătul cel dintîiu al patriarhiei. Venind aceștea, prințul au adunat săbor din preoții și boierii Țerei Românești și luîndu-se la judecată lucrul au aflat nevinovat pe mitropolitul Theodosie, drept aceaia Varlaam au pus pe masă stemmele mitropolicești care dîndu-le iarăș lui Theodosie, ca pre un mitropolit l-au așezat în scaun, în 16 aprilie din anul 1679, marți, din septămîna cea mare.“

Tot acelaș Enghel⁴ așa scrie despre Moldova: „Duca a treia oară au domnit în Moldova ani 5, de la anul 1679 pînă la anul 1684, că s-au prins de poloni în zioa de Crăciun / din anul 1683, după cărindariul cel vec.“^a

^a Gheorghe Duca a domnit a treia și ultima oară în Moldova din noiembrie 1678 pînă în decembrie 1683.

¹ *Codex Ms. Balacianianus* ad h.a. ² *Genealogia familiae Vulcan.* ³ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 325. ⁴ Idem Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 279.

Anul 1680. La anul acesta așa scrie *Istoria Bălăcenească*¹: „Iară în țeară Șerban Cantacuzenul, pre la Sintoader, în septămîna dintîiu a postului mare, au închis pe Hriza vistieriu, punîndu-i vină că ai săi iau sama de vistierie și nădăjduind că va afla bani de ai țerei mîncăți, dară necum se fie aflat ai țerei bani cheltuiți, ci au aflat că Hriza au cheltuit din talerii săi pentru țeară. Așa vezînd vodă căci cu aceasta nu-l poate vinovăți, ca se-i facă reu au început alta, zicînd că zăhăreaoa ce s-au dus la Cămeneș au fost rea; înse ori rea, ori bună, o dăduse boierii și rudeniile lui Șerban Vodă, iară el numai lui Hriza i-au băgat vină și i-au poruncit de au plătit de la casă-și pentru dînsa 41.000 de taleri, carele fiind îngrozit de munci, s-au împrumutat, ș-au vîndut satele, moșiile și țiganii, și au plinit această sumă de bani. După ce au priimit summa aceasta, l-au scos din închisoare, ci numai 11 zile l-au lăsat slobod, dară cu pază de departe se nu se priceapă și iarăș l-au închis și cu mari cazne l-au muncit; încă și otravă i-au dat, ci așa încă nu murea. Mai pre urmă cu groaznică moarte, împlîndu-și voia tyrănniei sale, l-au omorit. Jupîneasa și pruncii lui Hriza, remînînd seraci, Șerban Vodă nu i-au lăsat în pace, ci de nou cerea bani de la ei, păzîndu-i zioa și noaptea prin slujitori; iară ei vezînd că nu vor mai putea trăi și înțelegînd de la unii și de la alții că vrea Șerban Vodă se-i omoară, cu ajutoriu lui Dumnezeu așa au eșit printre paznicii carii era înpregiurul casei lor cît nici unul le-au luat sama, și încălecînd de cu seară, pre la mezul nopței au trecut preste ghiață Dunărea în Țeara Turcească. A doaoa zi înțelegînd Șerban Vodă de fuga lor, s-au turburat foarte reu și au trimis în toate părțile ca se-i prindă și îndată se-i omoară, unde-i vor afla; ci era tîrziu, că ei, cu ajutoriu lui Dumnezeu, scăpase, și prin Odriiu au mers la Țarigrad și de-acolo la Moldova, la Duca Vodă și la ceialalți boieri ce era fugiți acolo de frica lui Șerban Vodă. Deci mai făcînd încă multe rele, în al doilea an al domniei sale au spînzurat și pe Radul Ocneanul, în Tîrgul-Ocnei, de poarta casei lui, și pre feciorul Drosului serdariului, fiind tiner, l-au / slobozit într-o ocnă pustie și afundă și acolo au perit. Mai avea încă și o fată Drosul și pentru ca se-i stîngă neamul, și pre aceaia o au omorit; și alte tyrănni încă

au mai făcut Șerban Vodă, care a le scrie cîte una foarte lung ar fi. Iară de tributuri sau dăjdi, ce voiu zice? Că în anul dintîiu au luat 20.000 de punji, în al doilea 30.000, în al treilea și al patrulea și mai multe, cît boierii, slujitorii și darnicii nu avea resuflare, ci în tot timpul bătuți și căzniți își vindea moșiile, țiganii și viile și toate cîte avea, de le cumpăra Șerban Vodă cu ale lui rudeniile.“

Despre Moldova zice Reischie²: „Sultanul turcesc pe Duca, prințul Moldovei (nu al Valahiei), îl face poruncitoriu preste Podolia și iarăș se gîlvește cu crăimea Poloniei pentru otare. Din Moldova încă multe colonii duce în Podolia, în anul de la Hs. 1680, iară al heghirei 1090.“ Iară preavestitul Enghel scrie³ precum urmează: „Lui Duca Vodă i se părea că cu scădere s-au mutat din Valahia în Moldova, ci Poarta turcească au aflat modru de a-i întoarce paguba pentru că prin războiul cel mai de pre urmă și prin făcîile cozacilor, dobîndise o parte din Ucraina. Partea aceasta a Ucrainei, prin încetarea de la arme cea în anul 1680 făcută cu muscanii, s-au dat de Radzin cătră Moldova, și Duca Vodă au ținut parcălabul său în Nemiróv, prin carele porunca și ostașilor turcești, carii era în cetățile Ucrainei, măcar că cuprinderea Cămeneșului și a Ucrainei nu era spre folosul Moldovei și al Valahiei. Preste toată vara din anul 1680, pînă în octomvrie au trebuit domnii românești, Șerban și Duca, se fie în tabără cu ostașii și țeranii săi, ca țeranii să facă doao cetăți, prin care să se contenească cozacii de la tilhăritul pe Marea Neagră, iară ostașii se-i apere pînă ce vor isprăvi lucrul.“

În anul acesta au pătimit și Sava II Brancovici, mitropolitul Bălgradului din Ardeal, despre carele așa scrie Samuil Clain de Sad⁴: „Despre Sava II comună și de obște trădanie este, cum și eu însumi de la cei bătrîni protopopi și preoți am auzit, că pentru credință ar fi pățit multe nevoi, băta și mai pre urmă moarte. Zic că o dată l-au chiebat prințul (nu craiul) Apafi la prînz, în coșteiu Blajului, vrînd a căuta prilej ca se-l poată prinde în ceva și a-l vinovăți. Întrăcea vreme pizmașii lui, eriticii, au dat unei mueri învăluit un cățel, pe carea o au învățat se meargă cu el în brațe la vlădicul, rugîndu-l ca se-i boteze acel prunc, că este bolnav și alt popă românesc nu este care se-l boteze... Vlădicul / socotind întru sine ce va se fie acel lucru, de-i aduc lui un prunc se boteze, tocma cînd este la prînz cu prințul și îndată cugetă se nu fie cumva batjocură asupra lui, deci sculîndu-se de la masă s-au dus la muierea ceaia ce ținea în brațe

cățelul și dezvălindu-l au văzut că este cîne. Cu aceasta voia prințul Apafi se înșele pe mitropolit ca, în grabă, pentru primeșdia boalei, se boteze cînele în loc de om și așa apoi ca pre un călcătoriu de sintele taine se-l pedepsească. Iară vlădicul după ce au văzut că este cîne, nu om, au cunoscut viclenșugul, și întorcîndu-se la masă, au luat de pe tăierul său o bucătură de rădiche (că era zi de post) și mergînd la cîne, o au dat cînelui, dară cînele n-au vrut a o mîncea; apoi mitropolitul întorcîndu-se iarăș la masă și luînd o bucătură de carne o au dat cățelului care întinzîndu-se îndată o au apucat și o au îmbucut. Atunci mitropolitul au zis că el nu-l va boteza, de vreme ce nu este de legea lui, că de ar fi de legea lui, bucatele care el le mîncă și acela le-ar mîncea. Atunci prințul și ceialalți calvini carii era la masă, mai tare s-au aprins de mînie, vezînd că batjocura carea o gătise ei asupra mitropolitului, au căzut asupra lor și cum că mitropolitul prin acel respuns arăta că acum acel cîne ar fi fost de o lege cu aceia ale căroră bucate au mîncat. Se zice că și prințesa avea mare mînie asupra mitropolitului și că l-ar fi fost pîrit prințului ca cum ar fi voit a o ispiti la fapta necurăției, care toate în mai mare ură au pus pe betul mitropolit la prințul Apafi, carele căuta prilej și vreme cu îndămînă se surpe pe mitropolitul Sava. Pentru aceaia au poruncit titorilor mitropoliei ca se ceară samă de la mitropolitul Sava Brancovici, de tot bunul besericeii și de venitul mînăstirei (nu școalei) și al typografiei.

Deci după porunca prințului Mihail I Apafi, stringîndu-se săbor mare în Bălgrad, la mînăstire, în anul 1679, în 6 iulie, mitropolitul Sava toate odoarele, vasele și odăjdiile și cărțile mitropoliei le-au dat săborului mare.

174 Cu toate acestea mînia prințului nu s-au potolit, căriia materie a se aprinde mai mult îi da superintendentul cel calvinesc, Mihail de Tofeo, carele întărita pe prinț asupra mitropolitului, pentru stătornicia în credință. Deci în 2 iulie din anul 1680, fiind săbor mare de toți protopopii în Bălgrad, la mînăstire, / din porunca prințului Apafi, s-au tras la judecată mitropolitul Sava carele atunci era foarte bolnav cît n-au putut sta de față, ci prin alții (adecă prin frate-său, Gheorghie Brancovici, și prin Ioann Pater) au respuns. La acea judecată, judecători mai mari au fost rînduiți din porunca lui Apafi și a superintendentului calvinesc, Mihail de Tofeo, protonotariul Petru Alvinți de Bórberec ca prezidént,

Ioann Vereșmórti, protopopul și predicatorul calvinesc din Venig, și Ioann Zoba, protopopul românesc de la Vinții-de-Gios și notariul săborului mare cu 98 de mireni și preoți lîngă și afară de sine; întrăceastă judecată s-au pîrit mitropolitul Sava, cu grele vini, ca cum pre Ecatharina Temeșvári, frăția-sa, și muiera lui Valentin Senati din Cluj ar fi făcut se o aducă la sine îmbrăcată în haine bărbătești și ar fi trăit cu dînsa ca cu muiera sa și făcîndu-i un copil, în Țeara Turcească încă o ar fi dus cu dînsul; și cu alte femei încă ar fi curvit. Drept aceaia l-au și judecat dușmanii lui a fi răpitoriu de mueri, curvariu și prea curvariu. Afară de acestea, că au mîncat venitul mînăstirei din Bălgrad. Pentru acestea s-au judecat nevrednic de arhierie și de toată preoția și dezbrăcîndu-l în beserică, de toate odăjdiile arhieriești, s-au dat în mîinile mirenești, să se pedepsească după vrednicia faptelor sale (precum zice judecata cea strîmbă). După aceaia și bătut au fost și în temniță aruncat și mai pre urmă i s-au tăiat capul la Iaci, în comitatul Turzei.“

Așa scrie acestea Samoil Clain de Sad din trădania bătrînilor și din decretul săborului mare; ci eu trădania despre cățel o țin numai poveste fără de temeiu, pentru că de-ar fi făcut și grăit acelea mitropolitul Sava II Brancovici, săborul mare în care au fost mulți calvini de față, n-ar fi lăsat a vinovăți și cu aceaia pe betul Sava, că au batjocorit legea cea nu numai priimită ci și stăpînitoare pre acelea vremi în Ardeal. Iară decretul săborului mare cum că numai din pizmă și nu din adevăr s-au făcut, arată Cerei Mihaiu⁶, carele pe vremea aceaia viețuia în curtea lui Apafi și scrie așa: „Scriînd eu despre episcopul românesc cel mai sus numit, mi-au venit aminte un lucru care trebuieam se-l scriu supt domnia lui Mihail I Apafi, adecă, cum au lucrat atunci cu un vlădic românesc, anume Sava. Acesta fiind om învățat și procopsit, prințul de multe ori l-au trimis sol la muscani, la poloni și la doi domni românești, al Valahiei și al Moldovei, pentru care lucru i-au pizmuit domniile cei din Ardeal și pe Secheli Laslo carele era rudenie de aproape cu Sava, l-au învins rîvna banilor vlădicului și neputînd / almintrelea încăpea la dînșii, s-au înțeles cu Stefan Nalagi asupra lui (în carea conjurație n-au fost amestecat Mihail Telechi), și neputîndu-l întralt typ aduce în disgrăția prințului, pre un preot românesc de la Vinții-de-Gios, cu multe daruri, la aceaia l-au adus, ca se pîrească pe vlădicul cel românesc înaintea prințului, că-și ține curvă la casa sa, pre o muiera și pe prințul cel blînd, l-au adus

de au crezut, pentru că Secheli și Nalagi jura că este adevărat. Drept aceeaia au prins pe vlădicul și i-au prădat toate averile; nici îndestulindu-se cu atîta, au cerut trei mii de taleri de la dînsul, carii neavînd de-unde se-i plătească, au trimis pe frate-său în Valahia se capete banii aceeaia cu cerșitul, carele nu s-au mai înturnat. Drept aceeaia pre betul, nevinovatul vlădic l-au scos de la închisoare și numai în cămeșă și izmene, atîta l-au corbăcit pînă ce s-au rupt și căzut cămeșa, izmenele și carnea de pe dînsul, pentru carea nemaiputîndu-și ținea lipsa cea firească a trupului, au trebuit mișelul se moară și averile lui le-au împărțit între sine Secheli Laslo și Nalagi Iștvan. Nemaiauzită, păgîneasă și cumplită tyrănnie! Nici ar fi lăsat Șerban (Cantacuzenul), domnul cel vestit al Valahiei, neizbîndită tyrănnia aceasta, căci înștiințeașă pe prințul Apafi, că de ar trebui se cheltuiască 500.000 de taleri, încă va lucra la împăratul turcesc, ca se mazălească pe Mihail Apafi, dară nu îndelung au trăit după aceeaia Șerban Vodă.“

Despre următorul lui Sava II, iarăș așa scrie Samoil Clain ⁶: „După lepădarea mitropolitului Sava din scaunul arhieresc, întru acelaș săbor mare, cu voia și porunca prințului Mihail I Apafi, s-au ales mitropolit Bălgradului, părintele Iosif Budai, carele cît au vlădicit nu știm, numai atîta zicem că mai mult de cinci au șese ani n-au ținut scaunul, de vreme ce în anul 1687, la Bălgrad era mitropolit Varlaam, carele și ceasloave și liturghii au typărit în anul acesta, 1687. Dară cîți ani au ținut mitropolitul Varlaam scaunul, anume nu știm; înse la anul 1690 Varlaam ținea scaunul mitropolicesc, că am aflat scrisori de mîna lui scrise întracest an 1690, iulie 26, în care scrie că au cumpărat și zălogit niște pămînturi și finațuri care le-au dat se fie de moșie pe sama mitropoliei. După 176 Varlaam au urmat Theofil II, / apoi Athanasie I, de carii în următoarea parte vom grăi. Așa scrie și inventariul mitropolitului Sava II Brancovici ⁷ și pomelnicul episcopiei Făgărașului ⁸.

¹ Codex Ms. Balacianianus ad h.a. ² Reiskius in secunda Appendice Chronici Turcici, lib. 4, cap. 8. ³ Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 279. ⁴ Samuel Klain de Szád in *Ms. Hist. Valachiae*, tom. IV, p. 190 seqq. ⁵ Cserei Mihaly az *Erdélyi Historiában* ad ann. 1699. ⁶ Samuel Klain, l.c., p. 195 seq. ⁷ Inventarium clenodiorum metropolis Valachicae Belgradiensis de anno 1679, quod asservatur in bibliotheca monasterii Balasfalvensis. ⁸ Dypticon eppatus Fogarasiensis, quod ego donavi bibliothecae regnicolarum Pestanae.

Anul 1681. Despre Moldova și Valahia la anul de-acum, *Istoria Bălăce-nească* ¹ zice: „În timpul acesta au venit poruncă lui Duca Vodă se meargă la Poartă, se-și înoiască domnia și se-i dea hătmania țerei cozăcești, ca se strîngă pe cozaci de pre unde era respiți și se-i așeze pre la locurile lor, căci cu hătman cozăcesc nu se putea folosi turcii, că uneori se închina, alteori se scula asupra-le și odihnă nu mai avea. Ci au socotit de i-au dat pe sama domnului Moldovei carele mergînd la Țarigrad, împăratul i-au întărit și domnia Moldovei și i-au dat și hătmania cozacilor și cu multă cinste s-au întors la țeara lui. Nu mai puținea măhnire avea pentru fiia sa, Ecatharina, carea era logodită după Stefan, feciorul lui Radul (XIII. Vezi anul 1666) Vodă. Auzea Duca Vodă că Stefan, logodnicul fetei, are proastă poliție și voia se strice logodna și se-și mărute fata după Iordache Muzelit, grec foarte bogat; iară Stefan înțelegînd aceasta au făcut jalbă la împărăție și împăratul au dat poruncă lui Duca se dea lui Stefan beiuzadeiu, fata dacă e logodită cu el și se o ducă la Țarigrad; și mergînd Duca Vodă la Țarigrad, au dus și pe fiia sa, iară la întoarcere, cînd au venit la Moldova, au adus și pe ginerele său cu toată casa la Moldova, și venind în Iași, au făcut nuntă domnească cu toată țeara, fiind acolo și solii de la poloni, de la unguri și de la munteni.

Întru această ducere la Țarigrad a lui Duca Vodă și boierii munte-nești cei pribegi în Moldova, ca la 300, dîndu-le Duca cheltuială și povățuitoriu pre Alexandru armașul, au pornit să se ducă la Poartă să se jeluiască de reuțăile care / le făcea Șerban Vodă țerei, iară Șerban înțelegînd aceasta au trimis boieri de ai lui de pîrea pe Duca Vodă că nu-l lasă în pace, ci strînge margiolăși și îi trimite cu banii lui se-l pîrească. Viziriul fiind mai bun prieten lui Șerban decît lui Duca, au poruncit caimacanului și lui Duca, se întoarcă pe pribegi înapoi, că mai pre urmă nu va fi bine; carea înțelegînd Duca, au poruncit de s-au întors toți iarăș la Moldova și Șerban înoindu-și domnia au remas iarăș domn.

Duca, după ce au gătat nunta fetei sale, s-au dus în Țeara Cozăcească, la Nemiróv, unde e scaunul hătmanilor și au pus polcovnici, judecători și logofeți, după obiceiul lor, și preste toți mai mare în locul său, au pus pre un grec, anume Ianăchie carele știa bine limba cozăcească și l-au numit hătman. De care lucru s-au bucurat foarte cozacii și întrun an s-au strîns de au împlut toate satele și orașele de oameni și, după așezemîntul ce au făcut, Duca Vodă s-au întors la Iași.“

În cît este pentru Țeara Cozăcească, așîderea scrie preavestitul Enghel², Brentan³. Ci Zaluschi⁴ zice că pe Duca Vodă și pentru aceea l-au fost chemat turcii în anul de-acum la Poartă, ca să se sfătuiască cu dînsul despre războiul ce era Mahomet IV se-l facă asupra împăratului Leopold I. Iară prințul Dimitrie Cantemir⁵ înseamnă că cu prilejul păcei de la Carloviț, turcii au dat înapoi polonilor Camenețul și Țeara Cozăcească.

Despre Ardeal scrie Cerei Mihaiu⁶ că după ce s-au ales și întărit, prinț Ardealului, Mihail II Apafi, părinții lui „și prințul și prințesa foarte s-au bucurat, și ca se-și întărească și mai tare casa, prințesa au început a mîlța pe semința sa cea romînească din Oradea-Mare, adecă pe Indédi Pal, Ioann și Petru și pe mai mulți, pe carii cu multe venituri, mari deregătorii și formoase moșii i-au dăruit.“ *Ortul și progressul neamurilor din Dachia*⁷, după ce au scris că Mihail I Apafi s-au unit cu ungurii cei rebelli și trimetînd 12.000 de ostași asupra Băiei-Mari o au prădat și au robit 800 de oameni, încă zice despre dînsul: „După aceea în anul 1681, unindu-se cu turcii, și fiind el mai mare povățuitoriu preste oști, din voia lui Mahomet IV, au încungiurat Beserménul și l-au și luat.“

¹ Codex Ms. Balacianianus ad h.a. ² Engel in *Recent. Historia Moldaviae*, p. 279 seq.

³ Brentanus in *Epitome chronologica* ad h.a. ⁴ Zaluski, p. 968. ⁵ Princeps Demetrius Cantemir in *Historia Osmanici regni*, / lib. 3, cap. 12. ⁶ Cerei Mihály az *Erdélyi Historiában* ad ann. 1681. ⁷ *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium*, p. 170.

Anul 1682. Despre Mihail I Apafi zice *Ortul și progressul neamurilor din Dachia*¹: „În anul 1682, unindu-se cu viziriul din Buda și cu comitul Emeric Techeli, au încungiurat Cetatea Fiulec numită carea o au închinat străjarii dintrînsa preste voia părcălabului Stefan Cohári, turcilor.“ Ignatie Brentan² încă scrie: „Techeli, capul ungarilor celor ne-ndestuliți s-au căsătorit cu văduva lui (Franțisc I) Racoți. Din Moldova (nu Valahia) vro cîteva mii de bărbați dinpreună cu muerile și pruncii lor s-au silit se treacă în Ucraina spre lăcaș. Iară *Istoria Bălăcenească*³ zice: „Întru aceste timpuri și comitul Emeric Techeli cu o samă de unguri s-au rădicat asupra nemților, carele cerînd ajutoriu de la turci, cu făgăduință că va închina lor țeara carea o va cuprinde. Turcii i-au și

dat ajutoriu și i-au dat oști din Țeara Românească cu Ianoș serdariul Coțofeanul, iară din Moldova cu Gheorghită Ciudeiu serdariul; carele multe cetăți de ale sale au luat înapoi, dară mai multe ale lui Racoți, tinînd acest Techeli pe muierea lui Franțisc I Racoți, și le-au supus supt ascultarea sa; iară venind toamna s-au întors fieștecare la locul său. Mai pre larg le scrie acestea Ghebhardi⁴, pe care îl poți ceti.

¹ *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium*, p. 170. ² Brentanus in *Epitome chronologica* ad h.a. ³ *Codex Ms. Balacianianus* ad h.a. ⁴ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 296 seq.

Anul 1683. Minunate sînt lucrurile Dumnezeului nostru, al căruia nume se fie laudat din veci pînă în veci, că din anul acesta au început fericirea carea era să se verse apoi preste neamul cel obidat al românilor. Pentru că scrie istoricul bălăcenesc¹: „În al patrulea an al domniei lui Șerban Cantacuzenul, împăratul sultan Mahómet IV au rădicat mare oaste asupra împăratului Leopold I și au poruncit hanului tătăresc se adune toată tătărimea de pretutindenea. Așîderea și turcii de la resărit, de la amezăzi și de la apus și domnii românești, Șerban și Duca, și prințul Ardealului, Mihail I Apafi, și comitul Emeric Techeli cu oștile lor, toți s-au împreunat la Bălgradul turcesc. Acolo au ramas împăratul turcesc, iară Cara Mustafa viziriul luînd toate oștile s-au dus drept la Vienna Austriei, unde e scaunul împăratului nemțesc și au început a bate de toate părțile cetatea; iară pe tătari / i-au slobozit se prade și au mers cale de trei zile dincolo de Vienna toate arzînd, prădînd și robînd. Și fiindcă nemții nu știa năravul tătarilor, nu fugea, și așa foarte mulți au venit robi la tătari. Leopold împăratul vezînd această nevoe mare ce venise asupra țerilor lui și neîncrezîndu-se numai oștilor sale, au trimis la poloni de au cerut ajutoriu. Deci pînă au venit polonii, turcii așa bătea cetatea, cît gîndea cei dinlăunru se o dea acum în minile turcilor. Iară Șerban și Duca, domnii românilor, avea corturile sale despre Dunăre și avea poruncă de la veziriu se facă pod preste Dunăre; ci ei lucra încet ca doară mai curînd ar veni oastea creștinească se dudue pe spurcații turci carii era aduși de unguri împotriva împăratului celui creștinesc. Afară de aceasta Șerban Vodă pre-ascuns se înțelegea cu

nemții prin cărți și o dată au avut pre un pater iezuit mult timp ascuns în cortul său, și când mai voia nemții se dea cetatea, trimise pe iezuit de le spuse, bărbătește să se apere încă patru ceasuri, că turcii gată iarba de pușcă sau pravul și vor înceta de a bate pînă li se va aduce; și au rădicat Șerban Vodă și o cruce de lemn de stejariu întru pomenirea sa și a tuturor românilor carii mult se muncea și ruga lui Dumnezeu ca se nu ia turcii cetatea de la creștini. Și au scris Șerban Vodă și la vicariul generariu și prepósitul capitulului, Ioann Baptista Maer, pentru rîndul aceștii cruci, pe carea cruce au scris lătinește sfetîlna S. Cruci și altele precum urmează: «Înălțarea crucei este ținerea lumii. Crucea e podoaba beseriei, crucea, paza împăraților, crucea, întărirea credincioșilor, crucea, mărirea îngerilor și rana dracilor. Noi, Șerban Cantacuzenul, din mila lui Dumnezeu prințul moșteanul și domnul ș.c. Țerei Muntenesti am rădicat crucea aceasta în loc ca acela, unde în toate zilele să se cinstească de toți oamenii, întru vecinică pomenirea noastră și ai lor noștri, pe vremea cînd viziriul Cara Mustafa bașa ocolisă Beciul din Austria-de-Gios. În 12 septemvrie din anul 1683. Călătoriale, adu-ți aminte că vei muri!»

Cetitoria! aci înseamnă că crucea despre care scriseiu, pînă astăzi se ține în curtea arhiepiscopului din Vienna Austriei dinpreună cu icoana Preacuratei Vergurei Mariei, maicei Domnului nostru Is. Hs. carea o au dus din Blaj după reposarea arhierului Petru Pavel Aron de Bistra; și crucea este înaltă de 17 picioare sau urme matematicești.

180

„Întraceaia sosi și craiul Poloniei, Ioann III Sobieschi, cu treizeci de mii de ostași și s-au împreunat cu oștile nemțești și așa au pornit asupra turcilor carii se afla supt Vienna... Prinziind de veste turcii s-au gâtat de bătae și au eșit înaintea creștinilor ca se-i oprească se nu poată veni la cetate pînă o vor lua, că o slăbise cu tunurile și cu bătaia de 63 de zile. Iară polonii dînd tare bătae în șese ceasuri, au biruit creștinii și turcii au început a fugi, lăsînd toate ce avea, corturile, avuțiile, zăhărelele, dobitoacele și altele; iară pe ianiceari aflîndu-i oștile creștinești în șanțuri, i-au omorit ca pe niște dobitoace. După biruință au intrat craiul Sobieschi în cetate și oștile l-au priimit cu mare cinste, și împreunîndu-se după aceeaia cu împăratul Leopold I (carele s-au înturnat din Tirol, unde mersese mai nainte de a se ocoli Vienna), i-au mulțemit pentru ajutoriu și împărătește dăruindu-l, craiul s-au

întors la casa sa. Iară turcii abea ș-au aflat odihnă la Bălgradul turcesc și creștinii n-au încetat pînă ce au luat multe cetăți de la turci. Împăratul turcesc fiind la Odriu și înțelegînd de această nenorocire, punînd vină pe viziriu, dintru al căruia îndemn se făcuse oastea și bătaia aceasta și ispravă după pofta lui n-au făcut, au trimis ferman de i-au tăiat capul de l-au dus la împăratul se-l vadă cu ochii săi și se creadă, și în locul lui au pus viziriu pe Cara-Ibrahim bașa, și oștile s-au respit în iernatec. Înse mai nainte de perirea viziriului, Șerban Vodă își descoperi dragostea cea fățarnică carea o avea spre Duca Vodă, că au tras la judecată înaintea viziriului pe Duca, aruncîndu-i că au luat mulți bani din țeară; ci Duca Vodă îndreptîndu-se Șerban Vodă au remas în deșert. Încă l-au și închis viziriul pe Duca Vodă pentru o samă de bani, deci făcînd zapis la minile viziriului, că după ce se va duce în țeară, îi va plăti, așa l-au slobozit.“ Așîderea scriu Enghel² și Ghebhardi³.

Pentru biruința aceasta împăratul Leopold după aceeaia au făcut o beserică foarte frumoasă în Roma, ce se chiamă Vittoria, întru a căriia sacristie pînă la vremea cînd am fost eu în Roma, se ținea bătaia aceasta zugrăvită, precum au stat toate neamurile, cîte au fost întrînsa. Mihail Apafi cu ardelenii lui, precum este scris în *Ortul și progresul neamurilor din Dachia*⁴, au avut noroc, de nu i-au dus turcii la Vienna, ci i-au lăsat se păzească punțile de preste Arrabónul Mare și Arrabónul Mic.

„Iară Duca Vodă (cum merge mai încolo *Istoria Bălăcenească*) s-au dus prin Ardeal la țeara lui, ci țeara nu o au aflat, precum o lăsase, că moldovenii își adusesese din Țeara Leșească / domn pe Stefan XIV Petriceiu (vezi anii 1672, 1673); adus-au și cozaci de s-au făcut mare grămadă și s-au dus în Bugeac (fiind că hanul cu tătarii era la Vienna) și multe rele au făcut, pe doamna o au aflat fugită la Brăilă; Duca Vodă încă nu cuteza a merge la scaun, pentru că acolo era Petriceiu cu oști, ci ședea la Domnești, satul soacră-sa, Dăbigioae. Deci venind fără de veste oștile lui Petriceiu, l-au lovit în zioa de Crăciun, cînd ședea la masă, fiîndu-i oștile respite pre la gazde și negata, și-l luară pe Duca Vodă, de-l dusără spre Țeara Leșească; cap oștilor era Dimidinschi Ghimețariul de la Sniatin și Bainschi, nepotul lui Petriceiu Vodă, și l-au pus întro sanie cu pae, avînd numai un covor și o perină și doi cai rei, unul negru și altul alb, cu hamuri de teiu și din toată averea lui, cu atîta s-au dus în Țeara Leșească. Doamnă-sa venise la Focșani, ci auzînd de luarea

domnului său, s-au dus în Țeara Muntenească.“ Așisderea scrie despre Petriceiu și Dimitrie Cantemir ⁵, iară despre Duca Vodă zice: „Lui Duca, prințului Moldovei, și mai reu i s-au întâmplat. Când s-au înturnat el de la bătaia de supt Vienna, au aflat țeara turburată, pentru că mai toți boierii au se lipise de Petriceiu, au pribegise în țerile de prin vecini, ca se scape de nevoi, și Iașii, scaunul lui, se jăfuisse. Drept aceeaia cu puțini lîngă sine s-au tras la satul Domnești din ținutul Putnei pînă ce se vor mai așeza lucrurile. Aci șezînd și gîndind cum se îndrepte și se împace țeara, iată au venit asupra lui fără de veste Bainschi, rudenia lui Petriceiu-și prinzîndu-l l-au dus rob în Polonia, unde ținîndu-l supt bună pază, nu după multă vreme au murit în Varșavia.“ Așisderea scrie Delchiaro ⁶, amîndoi bărbați iscusiți și de pre acelea timpuri. Cum poate, așadară, preavestitul Enghel ⁷, scrie așa: „Nu este adevărat ce se scrie la Ghebhardi că Duca au murit ca rob în Varșavia, tocma în anul 1684. Duca au făgăduit craiului Ioann Sobieschi o sumă de bani pentru rescumpărarea sa, și vrea se treacă prin Ardeal în Țeara Turcească, dară s-au oprit în Ardeal, și în Ardeal au și murit în anul 1702⁸, neplătînd banii cei de rescumpărare. Aceasta au dat prilej polonilor atunci și după aceeaia, de în anul 1717, graful Ozerbróvski de Echersbérġ au cerut banii aceia de la crăescul guberniu al Ardealului, dară nu mitul guberniu au tîmîndat respunsul pre altă vreme.“ Pin-aci preavestitul Enghel, ci eu zic că el au n-au cețit pe Cerei Mihaiu, ale căruia cuvinte le voiu aduce la anul 1694, au n-au îndrăznit a scrie adevărul, de frica comitilor Telechi, fiind tocma supt ocîrmuirea comitului Samoil Telechi, cancellariului ardelelesc, despre carele eu încă voiu cuvînta la vremea sa. Tu, cetitoriule! drept aceeaia, nu crede ziselor celor fără de temeiu ale preavestitului /

182

¹ *Codex Ms. Balacianianus* ad h.a. ² Engel în *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 325 seq. ³ Gebhardi în *Hist. Hung.*, part. III, p. 299 seq. ⁴ *Ortus et progressus variarum*

⁵ Gheorghe Duca a murit în anul 1685 la Liov, în urma unui atac de apoplexie, cînd a auzit că banii trimiși pentru răscumpărarea lui au fost opriți de ardeleni.

în *Dacia gentium*, p. 170. ⁶ Princeps Demetrius Cantemir în *Hist. osmanici regni*, lib. IV, cap. 1, nr. 85—88. ⁷ Delchiaro, p. 147. ⁸ Engel în *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 280. ⁹ Idem Cantemir, l.c.

Anul 1684. Preavestitul Enghel ¹ nebăgînd sama la acelea ce au scris airelea despre Duca, domnul Moldovei, precum ziseiu la anul mai de curînd trecut, aci așa scrie: „Duca întorcîndu-se spre Iași, la scaunul său, au conăcit într-o cricimă la Domnești și șezînd la masă, doară nu fără de meșteșugul lui Șerban Vodă au năvălit asupra lui ostașii leșești, proprie cozacii lui Cunițchi și prinzîndu-l l-au dus în Polonia, unde ș-au și sfîrșit viața. (Așadară n-au murit în Ardeal.) Aceasta, cît o au înțeles Poarta îndată au numit domn Moldovei pe Dumitrașco și au poruncit la o parte a oștei turcești și lui Șerban Vodă ca se-l așează în scaunul Moldovei. Așadară Șerban Vodă în anul 1684 au trebuit se meargă la Iași, unde fiind, turcii au aflat prilej de a purta zăhărea în Cameneț, carea cetate se bătea de craiul Sobieschi. În 23 dechemvrie din anul 1684, Dumitrașco iarăș s-au mazălit și în locul lui s-au pus domn în Moldova, Constantin Cantemir.“ Așisderea scrie Cantemir ² despre a doaoa domnie a lui Dimitrie Cantacuzenul.

Iară *Istoria Bălăcenească* ³ zice: „Hanul venînd din oastea de la Vienna și vezînd nebuniile moldovenilor și ale cozacilor, ce făcuse în Bugeac, au trimis pe fiul său cu tătari și au îmbulzit pe moldoveni și pe cozaci, lîngă riul Cruciului; acolo așa i-au tăiat, înecat și robit cît puțini au scăpat, de s-au dus la Iași la Petriceiu Vodă și cu toții lăsînd calea Sucevei, s-au dus de frică în Polonia. Iară turcii auzînd că s-au robit Duca Vodă au pus domn Moldovei pe Dumitrașco carele și mai nainte fusese domn în Moldova, dară rea chiverniseală au făcut Dumitrașco, că era om fără de frica lui Dumnezeu, curvariu, mînios și alte rele avea în sine. Și oștile îmblînd prin țeară, mare foamete au făcut, cît și om pre om mînca, precum zic unii carii / însuși au vezut carne de om în cuptoriu friptă, și vrea se o mînca niște oameni carii nu avea alta, și au adus înaintea lui vodă și pre oamenii carii vrea se mînca și carnea de om, și tătuși milă nu i s-au făcut spre norod; ba încă trimetea pe slujitori și unde afla ori ce fel de pine, o lua și o băga în curtea domnească și de-acolo o vindea cu mare preț; iară seracii neavînd atîța bani,

183

cît se poată cumpăra, murea de foame, precum am cetit scris de la om carele au vezut el cu ochii lui. De ar fi luat pine de la cei ce avea de prisosit și ar fi dat celor ce era lipsiți, ar fi făcut dumnezeiască economie.

Duca Vodă fiind rob în Polonia s-au tocmît cu craiul Ioann Sobieschi întro sută de pungi de bani cu scule ce-i va da, numai se-l sloboadă, și au trimis la Țarigrad la doamnă-sa, pre Anastasie vistierul și pe nepotu-său, Cîrstea votavul se facă curînd acei bani și sculele și se-i trimită la Țeara Leșească, ca se scape din robie. Doamnă-sa can încet îmblînd au zăbăvit cîtăva vreme și Șerban Vodă încă i-au mai întîrziat cîtva la București și lucra la leși, ca se omoară pe Duca. Deci plinînd banii Anastasie au remas în Ardeal, iară Cîrstea cu cărțile și cu vestea banilor s-au dus la Duca și voia ca la otar se plătească, și așa îndată se ia pe Duca, se nu se facă vrun viclenșug. Înse dacă au sosit Cîrstea la Liöv, unde era Duca, și au dat cărțile și au început a ceti pînă la a treia numai de cît au căzut pre lăviță și se văeta și nu mai putea vorbi și mîinile nu putea se le miște și rădicîndu-l l-au pus în pat și după trei zile au murit. Zic unii că Șerban Vodă au făgăduit bani unor leși de i-au dat venin. Iară banii i-au luat cu de-a sila ungerii din Ardeal și i-au mîncat (vezi și pe Cerei Mihaiu, la anul 1694), ci noi se ne înturnăm la cei din Țeara Românească.

Ghinea, căpitanul lui Șerban Vodă, carele era ispravnic la leși, întorcîndu-se prin Ardeal cătră Țeara Românească, la Făgăraș l-au lovit boală fără de leac și înegrindu-i-se mîinile și picioarele, au crepat. Pre acesta îl avea Șerban Vodă ucigătoriu de boieri, carele vezîndu-și trupul negru, cînd au murit au zis că-și vede păcatele cu ochii săi. Întru aceste timpuri și Papa păharnicul Buicescul, unindu-se cu cîtiva boierinași s-au dus la Odrii se pîrească pe Șerban Vodă de reutățile ce făcea țerei; iară Șerban Vodă avînd pe Cîrstea, postelnicul Scordoi, capicheae sau agent la Poartă, i-au scris se cheltuiască / măcar cît și se-l ia și mergînd Papa păharnicul la viziriu, au biruit banii lui Șerban Vodă și au dat legat pe Papa și pe ceialalți de i-au dus la Șerban Vodă, carele pe Papa l-au ertat din porunca viziriului și l-au lăsat viu, iară pe ceialalți i-au omorit."

Despre Stefan XIV Petriceiu, domnul Moldovei, și despre Cunețchi, hătmanul cozacilor, poți ceti și cărțile, cele de la Zaluschi ⁴, și pe Carra ⁵, iară despre Dimitrie Cantacuzenul și despre Șerban Vodă, Dimitrie

Cantemir ⁶ așa scrie: „În timpul acela, cînd seraschirul din Ungaria cu amestecat noroc se bătea cu nemții, Anádși Solimán-bașa, seraschirul de la Babadaghi sau Baba, cu mai bun noroc se oștea asupra polonilor; pentru că strîngîndu-și oștile au trecut Dunărea pre la Săcce și fiind că au înțeles că oștile leșești încă nu s-au strîns la o laltă, au judecat a fi mai de folos a îndrepta mai nainte lucrurile în Moldova și în Valahia; decît a merge mai încolo, că stările împregiur cele de-acum arăta că mai bine este a apăra împărăția turcească decît a o lăți. Aceste doao țeri atunci se ocîrmuia de doi Cantacuzeni, adecă Moldova de Dimitrie și Valahia de Șerban. Dimitrie era bătucit la fire, nici harnic de a domni, că pe supușii săi încă nu-i știia ținea în friu; iară de Șerban avea seraschirul mare prepus pentru că se înțelegea prin cărți cu împăratul nemțesc și mai virtos cu cel rusesc. Drept aceeaia au judecat seraschirul ca pre amîndoi se-i mazălească, ci orbîndu-se cu bani mulți de Șerban Vodă și gîndînd că primeșdia nu e aproape, n-au căutat la viclenșugul lui, ci l-au întărit domn Valahiei; iară pe Dimitrie l-au mazălit, și postînd vremile de-atunci ca mai viteaz bărbat se domnească în Moldova, în locul lui au pus pe Constantin Cantemir, serdariul țerei, cu voia tuturor boierilor moldovenești. Dară ca să se încreadă seraschirul că nu va îmbla și el în războiul cu polonii cu Constantin Cantemir, așa cum au îmblat și împăratul (în anul 1672 cu Petriceiu) la Hotin, au trimis pre Antioh, feciorul cel mai mare al lui Constantin Cantemir și pre alți patru feciori de boieri de frunte, chizeși la Țarigrad.“

Aci înseamnă că spre înțelegerea cuvîntului Babadaghi sau Baba, acestea scrie acelaș Cantemir ⁷: „Este cetatea în carea lăcuiește bașa din Silistria sau Dărștiur, căruia îi sint încredințate spre pază părțile cele de cătră miază-noapte ale împărăției turcești, ce sint între muntele Hemului, între Marea Neagră și între Dunăre, cu cele pînă în Nistru; și Babadaghi pe limba turcească atîta însemnează, cît Tatăl munților.“ /

185 Despre Ardeal așa scrie *Ortul și progressul neamurilor din Dachia* ⁸: „Mihail II Apafi cu șese ani mai nainte de a muri tată-său, în seimul de la Bălgrad, de tiner s-au ales prinț Ardealului și buzduganul, steagul, ș.c. în 18 septemvrie din anul 1684, le-au priimit de la solul împăratului turcesc“. Iară Ghebbardi ⁹, după ce au scris că comitul Caráffa, generariul împăratului Leopold I, atîta au făcut, de bașa din Oradea-Mare au prins pe comitul Emeric Techeli și l-au trimis la Poartă, scrie că acelaș Caraffa

au luat Pátacul de la muierea lui Techeli și prințesa lui Franțișc I Racoți, fata lui Petru Zrini, și pe dînsa în zădar o au ocolit în Muncaci, apoi împuternicindu-se asupra Ardealului, la aceaia au adus pe Mihail I Apafi, de i-au dat ernatec pentru 8.000 de ostași.

¹ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 326. ² Demetrius Cantemir in *Hist. osm. regni*, lib. 4, cap. 1, nro. 89. ³ *Codex Ms. Balacianianus* ad h.a. ⁴ Epistolae Petricei vojvodae et Kuniskii, hetmani Cosacorum, apud Zaluskium, tom. 1, part. II, p. 858 seqq. ⁵ Carra, p. 87. ⁶ Idem Cantemir, l.c., nro. 105 seq. ⁷ Idem Cantemir, l.c. in *Notis ad vocem Babadagi*. ⁸ *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium*, p. 172. ⁹ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 304.

Anul 1685. Turcilor și lui Techeli, după perderea de la Vienna, tot reu le slujea norocul în Ungaria, la care întîmplări privind Șerban Cantacuzenul, domnul muntenesc, mult se bucura întru sine. „Iară Elena, muma lui cea bătrîină și slabă, precum scrie preavestitul Enghel¹, petrecută de fiul său, Mihail Cantacuzenul spătariul, au mers de au cercat mormîntul Domnului în Ierusalim; spătariului Mihail i-au venit rîvnă de s-au dus și în muntele Sinai, de-undé întorcîndu-se au aflat pe mumă-sa sînătoasă, în Ierusalim. Acolo împărțînd mult aur, argint și petri scumpe pre la beserici și pre la mînăstiri, petrecuți de mari gloate au lăsat Ierusalimul și s-au înturnat la București, unde agiungînd i-au întîmpinat Șerban Vodă cu boierii, făcîndu-le cinste ca la niște hagiî. Curînd după aceaia au murit Elena, în 2 martie din anul 1685, după ce au binecuvîntat pe toți născuții săi. Prințul Șerban, mitropolitul Theodosie și tot clerul au petrecut trupul repositatei pînă la poarta Bucureștilor, iară frații și sororile prințului l-au petrecut pînă la mînăstirea de la Mărgineni ce are hramul arhanghelilor Mihail și Gavriil și l-au așezat în cripta, în care era așezat Constantin Cantacuzenul / cel bătrîn, bărbatul eii. În 24 dechemvrie din anul 1685 au murit și aga cel mare, Matheiu Cantacuzenul, fratele lui Șerban Vodă, și s-au astrucat în mînăstirea fratelui său de la Cotroceni, ce e din sus de București și are hramul Sîntă-Măriei Mari, cu mare comîndare din porunca prințului Șerban. Al lui Matheiu fecior au fost Thoma Cantacuzenul carele au trecut după aceaia la muscani.“

Matheiu Cantacuzenul (precum arată diplomatul de la Enghel²) mai nainte de a muri, în întîia zi a lui iunie din anul 1685, au fost trimis de frate-său, Șerban Vodă, cu banul Barbul Milescul și cu spătariul Corbân Vîntilă la Mihail I Apafi și la sfetnicii lui, de au făcut legătură între ardeleni și între munteni, în carea legătură, între celealalte puncturi, s-au îngăduit lăcuiitorilor amîndurór țerilor ca se-și poată cîștiga sau cumpăra unii la alții moșii și s-au așezat ca lui Adam Secheli și lui Petru Mihocea se li se întoarcă moșiile ce le avea în Valahia.

Tot întru acesta an, 1685, precum grăiește preavestitul Enghel³, ardea războiul între poloni și între turci, pentru Ucraina. Oastea cea leșească de astă dată nu s-au povățuit de craiul Sobieschi, ci de marșălul coronei, Ioann Jablonovschi și teătrul războiului era părțile de lîngă Nistru cu Bucovina, unde polonii, prin destoinicia generariului Conschi, în 9 octomvrie, au învins o parte a oștilor turcești, alta n-au isprăvit. Constantin Cantemir, domnul Moldovei, încă s-au bătut cu leșii (nu cu turcii) la Boian.“ Așîderea scrie Dimitrie Cantemir⁴ cu multe laude ale tătine-său. Istorical bălăcenesc⁵ zice că și Șerban Vodă au fost cu turcii în războiul acesta asupra polonilor, dară alta nu scrie despre dînsul, fără numai că ș-au făcut pe seraschirul turcesc, mare prieten. Catona⁶ încă scrie: „Mihail I Apafi, prințul Ardealului, urînd năravurile și jugul turcilor, au început pre-ascuns a se înțelege cu împăratul Leopold despre închinarea Ardealului.“ Așîderea scrie *Ortul și progressul neamurilor din Dachia*⁷.

¹ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 326. ² Diploma Michaelis I Apafi, dto. 1 Iunii 1685, apud Engel, l.c., p. 331 seq. ³ Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 282. ⁴ Demetrius Cantemir in *Hist. Osm. regni*, lib. 4, cap. 1, n. 119 seqq. ⁵ *Codex Ms. Balacianianus* ad h.a. ⁶ Katona in *Epitome chron.* ad h.a. ⁷ *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium*, p. 171.

Anul 1686. Nu este a mea a scrie toată istoria Ungariei, fără numai în cît nu se pot înțelege lucrurile românilor fără / de dînsa, întru atîta a o atinge, tătūși istoria despre luarea Budei nu o poci lăsa, despre carea așa scrie Ștefan Catona¹:

„Anul acesta pentru Buda au fost cel mai de folos, iară pentru toată Ungaria cel mai fericit, pentru că în anul acesta s-au luat înapoi Buda,

mitropolia Ungariei, din minile turcilor, supt carii gemuse întru 145 de ani. Împăratul Leopold I ca se poată scoate cetatea aceasta de supt jugul turcesc, în tot typlul s-au nevoit a căpăta ajutoriul de la prinții Germaniei; drept aceeaia pe prințul Brandenburgului l-au tras în partea sa, lăsându-i ținutul Șvibuzului și pre Apafi, prințul Ardealului, făcînd cu dînsul pacea cea în anul trecut urzită. Așa socotindu-se oștile împărătești și ale soților s-au aflat a fi 80.000; afară de 20.000 ale ungarilor și croaților. Dintracestea lui Șerfenberg i s-au dat 12.000, cu care se îndrepte lucrurile Ardealului, lui Caraffa, 10.000, cu care se apere Ungaria-de-Sus, lui Șulț, 7.000, cu care se străjuească la riul Dravului. Așa întărindu-se laturile, ceialaltă oaste s-au împărțit între lotaringul și între bávarul și bavarul au început a bate cetatea, iară lotaringul, zidurile cele din afară, de cătră poarta Beciului. Peștea cu atîta pripă s-au năpusit de turci, de nici podul de preste Dunăre l-au putut strica și multe lunturi au lăsat spre folosul oștilor creștinești. Adunîndu-se toate oștile, în 18 iunie au ocolit Buda ... Dup-aceaia nu mult timp au trecut și ungurii în doao rînduri au stricat turcilor pentru că și pe cei ce vinea din Ercin la Buda, i-au tăiat și pe turcoacele cele ce mergea cu 12 lunturi la ostrovul Cépel, le-au prins Battiáni cu toate averile lor; prada, de la dînsule luată, s-au prețuit la 200.000 de lei sau florinți. Pe Palfi l-au pus cu călăreții de cătră partea ce se chiamă acuma *Apătoasă*, și în cinci zile o au luat. După aceeaia au sosit 4.000 de șvevi carii s-au așezat pe muntele, ce și pînă astăzi se numește Șvaivenberg. În întîia zi a lui iulie începînd a bate cetatea, au sosit și 8.000 de brandeburgi, pe carii i-au pus se bată zidurile cele de-a stînga oștilor împărătești, punînd 2.000 de călăreți de cătră Peșta, ca se nu poată veni ajutoriu turcilor din Buda. După multe scaramuce ce se făcea de îmbe părțile, nemții, după 12 zile ale bătăiei, au dat năvala cea dintîiu, dară aruncîndu-li-se saci plini de prav înainte, cu perdere de 1.400 dintre sine au trebuit să se întoarne. După 15 zile ale bătăiei stricîndu-se și mai tare zidurile cetăței, mai ales prin baștea cea de cătră Dunăre, în carea se aprinsese pravul, mult i-au ajutat pre ai noștri, despre carea parte era / palatinul Esterházi cu ungurii. În 27 iulie, la cinci ceasuri, după ameazi, iarăș au năvălit despre toate părțile, asupra cetăței, dar iarăș s-au bătut îndărăpt ai noștri ... cu perdere de 4.000 de turci și 1.500 de creștini. Cuprinzînd creștinii zidul cel mai din afară, au cerut cetatea de la bașa dinlăuntru, dară pe bașa l-au

împedecat viziriul de la darea cetăței, trimetîndu-i întru ajutoriu 15.000 de călăreți și venind dup-aceaia și el cu 60.000. Drept aceeaia avînd creștinii de a se bate și cu turcii cei din Buda și cu cei ce vinea, au chiebat la sine oștile lui Caraffa și ale lui Șerfenberg dînpună și pe călăreți și după ce s-au închis în trei zile în șanț, în 10 avgust au sosit și viziriul carele au trimis 9.000 se între pe poarta cea de cătră Alba-Regală, dară Palfi cu ungurii i-au întirit înapoi; cercînd și viziriul de vro cîteva ori norocul și neavîndu-l, au lăsat Buda de sine. Așa o au luat creștinii în 2 septembrie din anul acesta 1686.“

Ci Ghebhardi² zice: „Viziriul n-au vrut se-și pună în primeșdie toată oastea. Drept aceeaia în 12 avgust numai pre un seraschir l-au trimis cu 50.000 la Buda, măcar că el atîta se nevoia se țină Buda, cît în 31 iulie făgăduise lotaringului că-i va da doao cetăți și va face pace cu mare folos al împăratului Leopold, numai se-i lase Budă.“

Cînd așa luera creștinii în Ungaria asupra turcilor, Ioann Sobieschi, craiul polonilor, precum scrie Dimitrie Cantemir³, au făcut pace și alleanță cu Petru, împăratul muscanilor, apoi au trimis la Constantin Cantemir, domnul Moldovei, se-l tragă în partea sa, ci acesta i-au respuns că avînd pe fiiul său cel mai mare cu vro cîțiva cuconi de boieri, chizeși la turci, nu poate trece la poloni, dară că mai bine poate el ajuta așa pe poloni, dîndu-le pre-ascuns zăhărea și înștiințîndu-i despre sfaturile turcilor. La care respuns Sobieschi craiul au trecut Nistrul la începutul lui iunie și au mers la Iași, unde au aflat mult vin și multă zăhărea, că Constantin Cantemir, cînd au părăsit Iașii, lăsase acolo pe vornicul Ramandi se adune de toate. Drept aceeaia polonii mult s-au ospătat și toate le-au prădat în 14 zile, pînă ce și seraschirul Biiuclu-Mustafa au trecut Dunărea cu 25.000 de ostași și cu 8.000 de ianiciari și au chiebat la sine și pe sultanul Nureddin cu 30.000 de tătari și Constantin Cantemir încă s-au împreunat cu dînsul, cătră sfîrșitul lui iunie. Polonii după ce au prădat toată zăhăreaoa din Iași cu spețele / lor, au început a flămînzi și au trecut Prutul pre la Țuțora, unde încungiu-rîndu-i turcii, nu-și putea cerca hrană, că de cîte ori eșea din tabără, totdeauna perea cîte trei sau patru sute dintrînșii. „După ce au venit la atîta lipsă, craiul Sobieschi s-au nevoit se treacă înapoi Prutul, pre la locul ce se chiamă de lăcuiori Valea-Strîmbă, ci de-abea își trecuse oastea de gimătate și iată au sosit tătarii și impresurînd pre cei dîndă-

răpt, pe mulți au tăiat, pe mulți au prins, și pe mai mulți au înecat în Prut. Mai pre urmă trecind Prutul cu destulă trudă și pierdere, craiul neputîndu-se izbîndi despre turci, toată mînia sa o au vărsat asupra moldovenilor, și au dat slobozenie ostașilor săi se prade țeara. El însuș au ars doao mînăstiri în Iași, au răpit odoarele besericești, au luat trupul Sîntului Ioann Novi din Suceava cu toate scumpeturile, cite era pre lingă dînsul, ce le dăruise răposății domnii Moldovei, și pe mitropolitul Moldovei l-au dus rob, pentru că n-au vrut se-i dea lui odoarele sfințite. De-aci au mers craiul la mînăstirea a Trei Arhierei, unde se țin moaștele sintei Paraschivei din Epibat, și au poruncit se-i dea moaștele cu toate scumpeturile de lingă dînsule. Ci arhimandritul mînăstirei înțelegînd cum au îmblat mitropolitul, au închis ușile besericei și trimișilor craiului le-au răspuns că el mai voiește a se îngropa supt surpătura besericei de cît a da visteria aceeaia cuiva dintre oamenii de pre lume. Craiul ca se sparie pe arhimandrit, au poruncit se aducă tunurile și s-au lăudat că va strica cu dînsule ușa besericei, și toate le va lua cu puterea dacă nu vrea de bună voe se dea o parte din moaștele acelea, ci nici așa plecîndu-se arhimandritul, craiul sau de rușine temîndu-se ca se nu-i zică că jăfuieste besericile creștinești, sau șfătuit de ai săi, s-au dus de-acolea, nedobîndindu-și scopul.“

Aci, cetitoriule, înseamnă că tocma așa au lucrat craiul cu polonii săi, culegînd moaștele sfinților, cum fac acuma aceia care fură hașme, aiu, și ceapă ca se poată posti postul Sîn-Petrului.

Deci merge mai încolo Cantemir și scrie că după ce au sosit craiul la Cotnariu, tătarii au otrăvit apa de-unde bea cotnărenii; drept aceeaia craiul cu oastea sa s-au tras mai încolo și ca se nu se vadă că numai în zădar au cheltuit banii, cei de la patriarhul Romei dați lui, la întoarce-
190 rea sa au luat Cetatea Neamțului ce era năpustită de lăcuiitori, / dară cu anevoe, „pentru că se întimplase de au remas 19 iagheri moldove-nești în cetate. Aceștea au închis porțile cetăței și trăgînd podurile n-au vrut se dea cetatea. Craiul drept aceeaia neștiind cîți străjeri sînt înlăuntru, au bătut cetatea cu tunuri și cu bombarde în patru zile. Iagherii s-au apărut bărbătește și au omorit ca la 50 de poloni dinpreună cu tunariul lor cel mai mare. Mai pre urmă, a cincea zi, vezînd iagherii că 10 dintre sine au picat, au închinat cetatea supt condiție ca aceeaia, ca străjarii se poată merge unde le va fi voia. Vezînd craiul că numai șese iagheri es

din cetate purtînd pe alți trei soți ai lor răniți, în spate, dintîiu s-au minunat, apoi vrea se-i spînzure pentru rușinea ce-i făcuse, ci Iablonovschi, marșalul Coronei leșești, n-au lăsat pe craiu se-și mute făgă-duința.“ Luat-au atunci polonii și Suceava, aflîndu-o goală de lăcui-tori, ci craiul întro noapte povățuit fiind de oarecare moldovean, anume Turculeț, au fugit din oaste de frica tătarilor și Iablonovschi încă i-au urmat cu toată oastea la sfîrșitul lui iulie. Așa s-au sfîrșit oștirea polo-nilor din anul 1686 și așa o scrie aceeaia Dimitrie Cantemir. Tu mai cetește despre dînsa pe Salmón ⁴, pe Coyer ⁵ și pe Carra ⁶. Despre sporiul oștilor creștinești în Ungaria, făcut asupra turcilor, cetește pe Catona ⁷.

¹ Stephanus Katona in *Epitome chron.* ad h.a. ² Gebhardi in *Hist. Hungariae*, part. 3, p. 305. ³ Demetrius Cantemir in *Hist. Osmanici regni*, lib. 4, cap. 1, nro. 145 seqq. ⁴ Salmon nella *Storia*, tom. 7, p. 163. ⁵ Coyer, tom. 3, p. 64 seqq. ⁶ Carra, p. 95. ⁷ Katona, l.c.

Anul 1687. Despre Ungaria la anul de-acum așa scrie Stefan Catona ¹: „În vremea aceeaia oastea creștinească vrînd se facă noao izbînde asupra turcilor, iarăș au pornit lotaringul în 16 iulie; împreunîndu-se cu bavarul vrea să se bată cu viziriul carele se tăbărise supt Esechin; drept aceeaia au trecut Dravul, ci neputînd scoate pe viziriu din șanțurile lui, iarăș au trecut îndărăpt în 20 iulie și s-au tăbărit la Mohaci, unde au perit Ludovic II, ca acolo se tragă pe turci, nici i-au înșălat nădejdea, pentru că viziriul gîndind că creștinii au fugit de frica turcilor, el încă au venit la Baraniavăr și acolo ș-au întărit tabăra. De-acolo iarăș neputîndu-l trage la bătae creștinii, s-au făcut că vreau se bată Alba-Crăiască, carea vezînd viziriul, în 12 avgust au eșit la bătae și între Micloș, Mohaci, și Baraniavar, așa l-au bătut creștinii, cît au pierdut doao tabere cu toată bagagia lor, carea plătea / cinci millioane de florinți și dintre ostașii turcești au perit, după mărturisirea aceluiaș viziriu, 20.000, perind sau vătămîndu-se numai 600 dintre creștini. De-aci lotaringul s-au dus în Ardeal și în 16 octomvrie au cuprins Clujul, Sibiiul și tot Ardealul. De-abea sîmțise turcii rana din pierderea Ardealului și în scurt au pierdut Esechinul cu toată Sclavonia și după aceeaia și Agria.“ Așîșderea scrie și Ghebbardi ².

Iară *Istoria Bălăcenească*³ zice: „După perderea Budei, turcii iarăş au făcut mare gătire şi au trimis pe Soliman başa viziriul asupra nemţilor cu mulţime de turci, şi întâmpinându-se cu nemţii, așa l-au bătut, cît n-au ştiut cum s-au întors. Deci venind viziriul la Țarigrad împăratul au poruncit de i-au tăiat capul. Iară nemţii au luat Esechinul şi generariul Dunevâld au luat toată Sclavonia de la turci, şi cetăţile Petrovaradînul, Valpótul, Oracóviţa şi Póşega, şi lotaringul cu mare oaste au venit în Ardeal şi în toate cetăţile au pus oşti de ale împăratului nemţesc. Întru aceste timpuri s-au încoronat craiu unguresc şi Iosif I, fiul lui Leopold I, în seimul de la Pojon, iară oştile lui au luat Agria şi Munca-ciul de la turci.“ Despre încoronarea lui Iosif I, vezi actele seimului acestuia⁴.

Scriitorul *Vieţii lui Constantin Cantemir*⁵ încă zice: „În anul 1687 Soliman viziriul s-au învins la Mohaci, apoi oastea împăratului Leopold I au cuprins Esechinul, Poşega, Patrăşcul, toată Sclavonia şi Ardealul. Întrăceaia Petru I, împăratul ruşilor, au trimis pe generariul său, Vasilie Galiţin, cu foarte mare oaste asupra Crimului; Ioann Sobieschi, craiul polonilor, au trimis pe Iacov, fiul său cel mai mare, cu oşti asupra Cameneţului. Şerban, prinţul Valahiei, s-au înţeles cu ruşii prin arhimandritul din Bosnia, unchiul lui Soliman, viziriului celui mare, pentru alianţă, în carea o condiţie au fost ca, după ce se va lua Țarigradul, Şerban se fie întrinsul împărat, ca unul ce s-au născut din Cantacuzeni carii au fost împăraţi şi şi avea Şerban oşti gata spre aceaia.“

Aşisderea scrie acestea Carra⁶.

După atâtea biruinţe, scrie preavestitul Enghel⁷ precum urmează: „Biruinţele cele noao ale oştilor împărăteşti, din anul 1687, au împlit de bucurie inima lui Şerban Vodă. De la mîntuirea Viennei, cea din anul 1683, Şerban Vodă era foarte plecat spre Casa Austriei, şi mişlocitoriul cel mai mare între aceaia era *sîrbul* Gheorghie Brancovici. Acesta încă în anul 1681 mersese din Ardeal în Valahia la Şerban Vodă ca să se jăluească lui pentru / goana, ce o făcea prinţul Mihail I Apafi asupra bine credincioşilor celor de legea Resăritului din Ardeal. Ladislav Ciachi carele ţinea cu Casa Austriei, prin mişlocirea lui Gheorghie Brancovici au dobîndit în 1683 slobozenie de la Şerban Vodă de au mers din Țarigrad prin Moldova, prin Polonia şi prin Silesia în Vienna, de au înştiinţat Curtea împărătească despre gătirea turcilor mai nainte

de a se ocoli Vienna de turci; prin recomandarea lui Ciachi şi prin bună purtarea sa la Vienna au dobîndit Şerban Cantacuzenul titlul de comit al Sinteii Împărăţiei romanilor şi vestire cum că îşi trage semînţa de la împăratul Ioann Cantacuzen, ci Şerban s-au păzit de a se folosi cu diplomatul acesta.“ În note apoi scrie acelaş Enghel: „Prin mişlocirea lui Şerban Vodă au slobozit Apafi pe vlădicul Sava Brancovici din închi-soare.“ Dară aci foarte reu sminteşte preavestitul Enghel, pentru că Gheorghie Brancovici n-au fost sîrb, ci diaoş român, şi vlădicul Sava au murit de bătăi, cum s-au arătat la anul 1680, din Cerei Mihaiu.

Turcii după atîtea perderi nu numai pe viziriul cel mare l-au omoiit, cum s-au zis mai în sus, ci în 29 octomvrie din anul 1687, pre împăratul Mahomet IV încă l-au mazălit şi au pus în locul lui împărat pe Soliman III, precum arată Enghel⁸ şi Ghebhardi⁹ carele şi aceasta încă foarte luminat arată, cum s-au făcut crăimea Ungariei de moşie Căsei Austriei.

¹ Stephanus Katona în *Epitome chron.* ad ann. 1687. ² Gebhardi în *Historia Hungariae*, part. III, p. 305 seq. ³ *Codex Ms. Balacianianus* ad h.a. ⁴ *Acta comitorum Posoniensium* de anno 1687. ⁵ *Author Vitae Constantini Cantemir*, cap. 6. ⁶ Carra, p. 90. ⁷ Engel în *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 327. ⁸ Idem Engel, l.c., p. 328. ⁹ Gebhardi, l.c., p. 308 seqq.

Anul 1688. „Întru acest an, zice *Istoria Bălăcenească*¹, Şerban Vodă au făcut nuntă mare şi cinstită, măritînd pe fiia sa, Smaragda, după Grigorie postelnicul Băleanul, aducînd din Ardeal, despre partea prinţului, sol pe Betlen Elec şi din Moldova de la Cantemir Vodă pe Velicico hătmanul, carii mare veselie au avut pentru aceasta fiă fiind şi frumoasă şi înţeleaptă, pe carea foarte o iubea tată-său şi multă vreme s-au nevoit ca se-i afle soţ de bun neam, de formos şi de înţelept asemenea ca şi dînsa; şi neaflînd în ţeară, fiind acest cocon din ţeară pribegit în Ardeal, pentru frica lui Şerban Vodă, şi fiind în curtea lui Apafi postelnic, auzînd Şerban Vodă poliţiile lui, frumşeţa şi înţelepciunea, au pus în gînd se-l aducă şi se-l facă şie ginere, şi trimeţînd pe Constantin căpitanul Filipescul, fiind văr cu muma lui Grigorie Băleanul, / l-au adus de la Apafi la Şerban Vodă şi i-au dat Şerban pe fiia sa, carii atîta se potrivise amîndoi în toate cît gura nu poate spune frumşeţele şi înţelepciunea lor şi toţi îi fericea; dară seracii, scurtă bucurie au avut, că după cinci luni

bolnăvindu-se greu Smaragda au murit și s-au îngropat cu mare cinste la mînăstirea de la Cotroceni, iară Grigorie Băleanul au remas în jale.“

Preavestitul Enghel² mai almintrelea scrie acestea zicînd: „În 24 ianuarie din anul 1688, Șerban Vodă au măritat pe fata sa, Alexandra, după postelnicul Grigorie, feciorul lui Ivașco Băleanul, al căruia tată, Ivașco, și moșu-său, Băleanul, fusese jurați dușmani ai casei Cantacuzenești. Băleanul bătrînul n-au trăit pînă la domnia lui Șerban Cantacuzenul, ci s-au zis mai nainte (la anul 1679) că Ivașco Băleanul cu păharnicul Stoica, ca se nu se plece lui Șerban, au pribegit la Moldova, unde i-au urmat muierea și pruncii. Aceștea după moartea lui Ivașco au trecut în Ardeal și de-acolo s-au chiebat în patria lor, și lui Grigorie, ca unui tiner foarte procopsit, Șerban Vodă i-au dat pe fata sa. Nunta cu mare pompă s-au ținut, pentru că n-au fost de față numai toți boierii muntenești, ci și solii prinților din Ardeal și din Moldova... Ci curînd după aceeaia, adecă în 13 martie din anul 1688, au murit Alexandra și cu mare pompă s-au astrucat în mînăstirea de la Cotroceni, petrecîndu-o Dionysie, patriarhul Țarigradului, și mitropolitul Theodosie cu mai mulți preoți.“

Despre Țeara Ungurească așa scrie Stefan Catona³: „Prințipessa Racoți, muierea lui Techeli, pînă a ținea încă seimul din Pojon, în 14 ianuarie din anul acesta, 1688, au dat Muncaciul generariului împărătesc Caraffa, carea dinpreună cu pruncii săi carii fură dați supt tutela cardinalului Leopold Colónici, s-au dus în Vienna și au remas la călugărițile ursuline, pînă la anul 1691, cînd au dobîndit slobozenie de au mers la Techeli, bărbatul său, și cu dînsul, ca un surgun mergînd în Asia, au murit în 18 februarie din anul 1693. Techeli de la turci auzînd despre luarea Muncaciului, pe Caraffa l-au batjocorit ca cum ar fi învingătoriu de mueri și de pupili și iarăș strămurînd pe unguri la rescoală, nimica au isprăvit. Caraffa după ce au luat Muncaciul au trecut în Ardeal, în locul lotaringului, și în 9 maiu, au dat noao legi țerei. După aceeaia eșînd cu oștile din Sibiiu în 19 maiu, au mers la Lipova carea bătîndu-o au robit 2.000 de turci; celor din Logogi, pentru că s-au plecat de bună voia lor, le-au dat / grațiă; tot în luna lui maiu s-au luat de la turci cu foamea Alba-Crăiască carea o luase Soliman II în anul 1543. De la turci se luase îndărăpt în anul 1601, apoi iarăș s-au perdut în anul 1602. Vagner zice că Sighetul s-au luat de la turci în anul de-acum, dară

alții mai bine zic, că s-au luat în anul 1689. La marginea Ardealului generariul Veterani au luat Caranșebeșul și Sasvároșul. Generariul Caprăra scoțîndu-și oștile din Esechin au cuprins Illóchia, lăsată de turci. Generarii Heister și Vallis au luat Titulul de la 4.000 de turci. La atîtea biruințe și luări de cetăți s-au adăogat luarea Bălgradului din Serbia, care l-au luat bávarul în 6 septemvrie din anul acesta 1688, după ce au gemut supt jugul turcesc 166 de ani. Ludovic de Baden după ce au luat Constanávița, Dúbița și Gradîșca au cuprins Banialúca din Bosnia.“

După ce s-au întîmplat acestea, preavestitul Enghel⁴ scrie: „După luarea Bălgradului din 17 avgust 1688 (înțelege, după cărindariul cel vechiu), oștile împărătești au cuprins Caranșebeșul, Logogiul, Rușava și, după zisele lui Gheorghie Brancovici, în Vienna, generariul Veterani cu vro cîteva regimenturi s-au trimis în Valahia, carele au trecut pe la Severin, ca se apere Țeara Muntenească asupra turcilor. Și, precum se vede, Șerban Vodă și mai virtos boierii lui, încă se temea de întrarea aceas-ta, pentru că au trimis la Veterani pe Constantin Brîncoveanu, logofătul cel mare și nepotul său, cu daruri și cu rugăciune ca de-astă dată se iase din țeară, ca nu cumva să se mînie turcii și se trimită tătari se strice Valahia. Doară numai de iernatul oștilor împărătești în Valahia se temea Șerban Vodă. Dară aceas-ta n-au plăcut lui Veterani carele s-au tras pe supt munți, spre Cîmpu-Lung și pe Gheorghie Brancovici carele doară preste voia lui Șerban Vodă vorbise în Vienna și acuma se înturna înapoi prin Ardeal, l-au oprit la sine. Șerban Vodă în întîmplarea aceasta s-au ajutat pe sine cum au putut, și iarăș au trimis la Veterani pe frate-său, spătariul Mihail Cantacuzenul, pe nepotu-său, Constantin Brîncoveanu, și pe ginere-său, Constantin Bălăceanul, prin carii l-au rugat ca se lase și Cîmpul-Lung și se treacă în Ardeal cu oștile, că el va trimite soli la împăratul Leopold și cu bun modru îi va închina țeara, numai Veterani se dea solilor săi cărți de mergere și amîndoao cererile i s-au împlinit; pentru că Veterani au trecut în Ardeal și au gătit cărțile. Iară Șerban Vodă au trimis la împăratul turcesc de l-au înștiințat că nemții au ieșit din țeară, care lucru mult / au plăcut Porței turcești și pe Șerban Vodă l-au lăudat. Dară tot atunci Șerban Vodă au ales patru boieri și i-au trimis la împăratul Leopold I, adecă: pe frate-său, spătariul cel mare, Iordache Cantacuzenul, pe ginere-său, Constantin Bălăceanul, pe nepotu-său, căpitanul Șerban, fiul lui Dreglici Cantacuzenul, și pe

comisul Șerban Vlădescul, fiul lui Pîrvu (nu Pervet) și i-au pornit către Vienna, în 2 octombrie din anul 1688, rugîndu-se de împăratul, precum zice hronica lui Filștîh: «ca, de vor avea oștile împărătești și de aci înainte noroc asupra turcilor, se poruncească generarilor săi se aibă grijă ca la sfîrșitul războiului, Țeara Muntenească se rămînă supt aripile Casei Austriei».

Curînd după pornirea solilor s-au bolnăvit Șerban Vodă și după doao săptămîni au murit în 29 (nu 19) octombrie din anul 1688, în vîrstă de 55 de ani. Hronica lui Filștîh nu vorbește despre boala lui Șerban, dară Cantemir și Delchiaro zic că au fost otrăvit de rudeniile lui carii n-au vrut să se trimită solii aceștea la Vienna, anume de frații lui: Constantin stolnicul și Mihail spătariul și de nepotul și următorul său, Constantin Brîncoveanul.⁵ Așîderea scriu scriitorul *Vieței lui Constantin Cantemir*⁶ și Ghebhardi⁷.

Dară oare nu amestecă preavestitul Enghel pe Gheorghie Brancovici, fratele mitropolitului Sava Brancovici, despre carele am cuvîntat la anul 1680, cu Gheorghie Brancovici, despotul Serbiei despre carele așa scrie Ghebhardi⁸: „Alt noroc i s-au arătat marhionului din Baden, dară el nu s-au folosit cu dînsul, adecă: Gheorghie Brancovici, despotul illyriilor și al serbilor, în anul 1688 făgăduise împăratului Leopold I că-i va fi întru ajutoriu cu 100.000 de sirbi, pentru carea l-au făcut prinț împărăției romanilor și în anul 1689 au mers la marhionul cu 30.000 de ostași; ci acesta mai neavînd atîța oameni în oastea sa și neștiind tocmeala lui Brancovici cu împăratul, s-au spăriat și prinzînd pe Brancovici l-au trimis la Beci ca să se îndirepte lucrul. Ministeriu împărătesc, ca nu cumva să se izbîndească după aceeaia pentru rușinea ce o pățise, l-au ținut în Vienna și au scornit că l-au aflat viclean, iară ca se nu se turbure oștile lui, le-au dat voe se-și aleagă alt povățuitoriu.“ Vezi și pe Rinc⁹.

196 Anonymul românesc¹⁰ aceste scrie despre Șerban Vodă: „Țeara Românească întraceaiaș vreme era foarte îngreuiată de cererile turcilor; pentru aceeaia Șerban Vodă în ascuns se agiunsese cu Leopold, împăratul nemțesc, căutînd prilej se scoată țeara de la turci, ci întîmplîndu-i-se moartea, n-au putut / se-și săvîrșească scopul. Acest domn întiuu au făcut în Țeara Românească, școală elinească; el au adus și porumb în țeară, că pînă atunci nu era; făcut-au și minăstirea Cotroceni, întru carea este îngropat. Iară doamna lui și cu fiul său, Gheorghie, și cu

ginere-său, Bălăcean, au fugit în Ardeal.“ Așîderea scrie Delchiaro¹¹.

Iară Dimitrie Cantemir¹² scrie: „Șerban, prințul cel inimos, din împărătescul neam al Cantacuzenilor, era plin de rîvnă spre creștinătate. După ce s-au mutat Duca Vodă din Valahia în Moldova și au dobîndit el (în anul 1679) domnia Valahiei, grija cea mai mare îi era ca se scuture tyrănnia turcilor, carea acuma o înfrînsese armele nemților și cu totul se o scoată din Evropa. În treaba aceasta nu numai au trimis pe frate-său, Iordache sau Gheorghie Cantacuzen la Vienna, la împăratul Leopold I, ci cu împărății ruși Ioann și Petru au făcut alleanță prin a himandritul din Bosnia, unchiul viziriului Soliman bașa. De la împărății rușilor i s-au făgăduit că, după ce se va lua Țarigradul de la turci, pre el, ca pre un strănepot împărătesc, îl vor pune împărat grecilor. El încă foarte tare se găta asupra turcilor, că au făcut se verse 38 de tunuri și au strîns pînă în 24.000 de ostași din sirbi, sclavoni și croați, pe carii îi ținea ascunși prin păduri și prin munți. Turcii bine știa aceste toate, dară fiind ei tare zdrobiți de oștile nemțești, nu se cuteza apuca de un bărbat viteaz ca acesta, pînă ce nu se va apuca el de dînșii. Dară toată rîvna creștinească aceasta nemica au folosit lui Șerban Vodă, ci mai vîrtos l-au prăpădit. Pentru că vezînd frate-său, stolnicul Constantin Cantacuzenul, și nepotu-său, Constantin Brîncoveanul, că nu-l pot abate de la scopul lui, au făcut (precum se crede) o nelegiuire nemai-auzită, că l-au chiebat la un ospăț și l-au otrăvit ca se poată ei cu pace trăi în bunurile și moșiile sale. Remas-au de Șerban Vodă un fecioraș, anume Gheorghie, carele acuma trăiește în Ardeal supt apărarea împăratului nemțesc; avut-au și patru fete, adecă pe Smaragda, carea au murit curînd după ce s-au măritat, pe Maria, muierea lui Matheiu (alții zic Constantin) Bălăceanul, pe Cassandra, carea s-au măritat după mine și pe Balassa.“

197 „După ce au murit Șerban Vodă, zice *Istoria Bălăcenească*¹³, Constantin stolnicul Cantacuzenul și cu o samă de boeri s-au strîns toți la mitropolie, fiind aci și patriarhul Dionysie, și întîmplîndu-se și un capigi bașa împărătesc cu alte trebi venit la București, l-au chiebat și pre el la mitropolie și au făcut sfat pe care se pună domn și au ales / pe Constantin Brîncoveanul și aducînd un căftan, capigi bașa l-au îmbrăcat cu dînsul; după aceeaia intrînd în beserică i-au poftit se-l țină Dum-

nezeu întru mulți ani, și în beserică, deasupra tetrapodului, era gătită evanghelia și șezînd Constantin II Vodă în scaun, au făcut pe toți boierii de au jurat pre evanghelie că-i vor fi cu dreptate și vor sta cu dînsul măcar la ce primeșdie, care jurămînt cu zapis încă l-au întărit. Deci eșînd din beserică și fiind adus cal de la curte foarte înfrumșețat, au încălecat, după obicei, și cu toată boerimea și cu slujitorii s-au dus cu mare pompă la curte. Dup-aceaia s-au suit în casă și au început a scrie cărți la Poartă și la Mustafa bașa seraschirul carele era la Baba; și au trimis boieri spre amîndoao părțile. Dară Poarta auzînd că românii ș-au pus domn fără de știrea stăpînilor săi, s-au foarte miniat și sta lucru în cumpănă ca se pună pre altul domn, numai norocul și banii și cărțile seraschirului i-au ajutat de l-au lăsat se fie domn; căruia Poarta și căftan i-au trimis prin un aga, înaintea căruia eșînd Constantin Vodă, cu mare pompă l-au adus în București, dînd cu tunurile. Iarna toată cu bucurie o au petrecut, dobîndînd în mîni ce de mulți ani vîna, arătînd tuturor dragoste și blîndețe.“ Cum poate fi adevărat, așadară, ce scrie Delchiaro¹⁴, că Constantin Brîncoveanul cu lacrimi se ruga se nu-l pună domn?

198 Acelaș Delchiaro¹⁵ scrie dup-aceaia, precum urmează: „Scris-au Constantin Brîncoveanul și împăratului Leopold o carte plină de cinste și de umilință și îndată au trimis pe doi boieri cu strînsă poruncă ca se grăbească se agiungă pe cei patru carii cu puține zile mai nainte fusese trimiși de Șerban Vodă cu multe și bogate daruri, precum s-au zis mai în sus, cătră Vienna. Cei patru trimiși nu mult se depărtase de Buda și au priimit orînduiala Brîncoveanului carele îi înștiința despre toate și le porunca ca darurile ce le trimisese antecessorul său împăratului, să se dea la acei doi boieri, pe carii i-au trimis el, ca cu numele său să se dea împăratului. Dintrunceput solii cei de Șerban Vodă trimiși nu vrea se dea darurile din mîinile lor, dară apoi agiungînd în Vienna le-au dat și înturnîndu-se de-acolo, ei au remas în Ardeal, că se temea a merge în Valahia, fiindcă fusese despre partea lui Șerban Vodă. Văduva lui Șerban Vodă carea mersese cu toți pruncii săi la petrecania bărbatului său, remăsese în mînăstirea de la Cotroceni pînă ce se va săvîrși / comîndarea ..; ci prințul Brancovan porunci se o străjuească 50 de ostași .. și au trimis la dînsa de au cerut 300 de pungi de bani... ca se astupe gura și se scoată ochii la ministrii cei mai de frunte de la Poartă carii

se nevoia se aibă în mîinile sale pe Gheorghie, feciorașul lui Șerban Vodă, carele era atunci în vîrstă de 8 ani.“

Despre Moldova, acelea care le aduce unișorul Coier¹⁶, adevă: că polonii în anul de-acum au străbătut și în Moldova, eu nu le poci crede. Cu mult mai puțin poci crede ce scrie preavestitul Enghel¹⁷, zicînd: „Constantin Cantemir în al treilea an al domniei sale, adevă cătră sfîrșitul anului 1688, în locul lui Antioh, fiului său celui mai mare, au trimis chizeș la Țarigrad pe Dimitrie, fiul său cel mai mic. Iară Constantin Brancovan, nemicul cel mai mare al casei lui Cantemir, au trimis la viziriul și au zis că Dimitrie nu este adevărat fiu al lui Constantin Cantemir ci numai cu înșălăciune împlă se scoată pre Antioh, dară s-au vădit dup-aceaia minciuna.“ Ziseiu că aceasta nu o poci crede, pentru că chiar se vede din genologia lui Brancovan, carea o au scris Dimitrie Cantemir¹⁸, că acesta au fost pururea protivnic lui Brancovan și preavestitul Enghel din scrisorile lui Dimitrie Cantemir au supt povestea mai sus adusă.

¹ Codex Ms. Balacianianus ad h.a. ² Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 329 seq. ³ Stephanus Katona in *Epitome chron.* ad h.a. ⁴ Engel, l.c., p. 330 seq. ⁵ Author *Vitae Constantini Cantemir*, cap. 6. ⁶ Codex Ms. Balacianianus ad ann. 1689. ⁷ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. III, p. 314. ⁸ Idem, Gebhardi, l.c., p. 317. ⁹ Rink, *Leben Leopold des Grossen*, III, S. 921. ¹⁰ Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. ¹¹ Delchiaro, p. 144 seq. ¹² Demetrius Cantemir in *Hist. Osm. regni*, lib. 4, cap. 1, nro. 105, in notis ad vocem Serbanus. ¹³ Codex Ms. Balacianianus, l.c. ¹⁴ Delchiaro, p. 147. ¹⁵ Idem Delchiaro, p. 149 seq. ¹⁶ Coyer, III, p. 152. ¹⁷ Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 284. ¹⁸ Demetrius Cantemir, l.c., lib. 4, cap. 2, nro. 16, in Notis ad vocem Brancovan.

199 **Anul 1689.** La anul acesta așa grăiește *Istoria Bălăcenească*¹: „Cînd au fost despre primăvară lui Constantin II Vodă i-au venit poruncă se meargă la Cerneți și au mers cu toate oștile; Boșneag-Ali bașa, căpitanul de Dunăre, încă au mers cu Dunamao (doară cu Techeli) ca se scoată pe nemți din Rușava, că o luase în anul trecut. Generariul Haisler fiind la Brașău și auzînd că merg turcii la Rușava, s-au dus și el acolo cu oastea ce avea ca se stea împotrivă. Dară mergînd bașa pe Dunăre cu șeicile și avînd multe/tunuri în vase și slobozîndu-le toate asupra nemților, i-au depărtat de la margini și eșînd turcii afară la uscat, au

gonit pe nemți cu sabiile și generariul Haisler s-au întors la Brașău. Aga Constantin Bălăceanul fiind lângă Haisler, pururea îl îndemna să se pogoare cu oștile se ia țeara, iară Constantin Vodă nu voia, ci tot se împoacișă. Despre toamnă marhionul din Baden luind Nissa, Diul și Cladova, cu toată armada nemțească au trecut Dunărea pe la Cerneți în Țeara Românească și au trimis la vodă, dându-i de știre că vor se erneze oștile împăratului în Țeara Românească și au scris se gate zăhărea ca de 700 de pungi. Domnul și boierii auzind acestea, despre o parte gata zăhărea, despre alta se mira ce vor se facă de atîta bani ce le cerea, ca se-i ia din ticăita țeară, și neputînd cu alte dăjdi obicinuite a plini, au scos un bir pe dobitoace ce l-au numit vâcărît, se dea de tot dobitoacul un ort, și au trimis boieri în toată țeara cu această slujbă noao (că atunci întîiu au eșit această slujbă), iară despre a treia parte se gata se fugă dinnaintea lor. Înse marhionul trecînd prin țeară s-au tras la Ardeal și au mers la Brașău; iară de la Cîmpul-Lung au rînduit pe Haisler cu o samă de oști se meargă se erneze la București și au luat cu sine pre aga Constantin Bălăceanul, protivnicul lui vodă. Constantin Vodă și boierii fiind la Cotroceni, au venit un căpitan nemțesc cu Preda Prococeanul și le-au spus că vine generariul Haisler cu nemții la București. Iară ei s-au dus de la Cotroceni la mînăstire, la Plătărești, și de-acolea s-au dus la Rușii lui Șerban Vodă și acolo au așezat tabăra. La București au lăsat purtători de grijă pe Cristea vistierul, pe Luca vistierul și pre alții ca se dea zăhăreaoa nemților. Deci iată și nemții veniră la București, ci foarte multe reutăți au făcut într-o lună ce au șezut acolo, bătăi, cazne, legături. Pre egumeni și pre unii boieri îi legase de gîturi cu funi pentru fărînă, pentru carne și pentru altele. Constantin Vodă au trimis pe doamna cu toate jupînesele boierilor la mînăstire, la Brad, în județul Buzeului; iară el au remas cu oștile sale și pururea scriia lui Haisler rugîndu-l și făgăduindu-i daruri, se iase din țeară; dară n-au vrut se iasă. Deci vezînd domnul că intralt typ nu vor eși nemții, de nu va veni putere împărătească, au trimis la tătari, de i-au rugat se vină se scoată pe nemți: iară tătarii avînd și poruncă împărătească, foarte mulți au pornit a veni cu Galga sultanul și venînd pînă la margini, au poftit se vină domnul să se împreune cu dînsul. Domnul au poftit atunci pe Haisler / se vină de la București să se împreune fără nici o oaste la Drăgănești și au făcut așa că au mers și s-au împreunat. Ce au vorbit

nu putem ști. Despărțîndu-se de-acolea Haisler s-au întors la București. Domnul s-au dus la Buzeu, și venînd sultanul cu tătarii pînă la orașul Flocci, au mers domnul de s-au împreunat cu dînsul și tătarii au pornit cătră București, reschirîndu-se prin țeară, precum le este obiceiul. Domnul încă au pornit spre București, dînd de știre lui Haisler că vin tătarii. Haisler atunci s-au sculat cu toate oștile și s-au dus în Ardeal și tătarii îi gonea, dară nemica le strica. Domnul mergînd la București, de toate părțile venea oamenii de se jăluia: unii că i-au tăiat tătarii, alții că le-au luat muerile și fetele, alții că le-au luat toate ce au avut, tătarii, și de-abea au scăpat și despoiați, și multe alte reutăți. Dară toate le răbda pentru că el i-au fost adus ca se-și capete iarăș domnia și binele. „Așîșderea scrie preavestitul Enghel² și Cerei Mihaiu³ carele fericește pe munteni că n-au avut cetăți ca ardelenii, să se poată încuiba turcii și nemții într-în-sele, apoi zice: „Împăratul Leopold I ca se poată îndulci și trage la sine pe Mihail Telechi i-au dăruit titlul de comit al împărăției romanilor, care titlul acuma încă îl au fiii lui, dară nu poftesc se le zică nagîșagoși, nici au alții titlul acesta în tot Ardealul.“

Iară Ghebhardi⁴ scrie: „Cómitul Techeli au luat Nóvigradul de lângă Dunăre și trăgînd la sine 3.000 de români, au luat și Rușava și de-aci au trecut la tabăra turcească, carea o trimesese viziriul cu un seraschir în Ungaria. Ci oastea aceasta s-au bătut și s-au resipit de marhionul din Baden, la Passároviț, în Serbia, mai nainte de a agiunge comitul Emeric Techeli la dînsa. Iară din învingerea aceasta, aceia au urmat, de marhionul din Baden, după ce au bătut și remășițele oștei aceia, în 14 octomvrie au luat Nissa și Diul sau Vidinul, și prin acelea au cuprins Serbia și Valahia. Generariul comitul Picolomini au cuprins Bosnia și Albania mai toată și jăfuit și stricat cetatea Sofia zisă, și oștile lui ar fi supus împăratului toate neamurile illyricești, de nu ar fi murit el la Preștina, într-o treabă cu arnăuții.“ Așa scrie Catona⁵.

Istoria Bălăcenească cea mai în sus adusă, merge mai încolo zicînd: „Întru aceste timpuri turburate au trimis Constantin Vodă de au prins pre Cristea Scordei carele fusese postelnic mare la Șerban Vodă, și pre Oprea căpitanul / și pe Vlaicul armașul, și pre unii i-au închis la Căldărușeni, pre alții la Snagov, și pe Cristea fără întirziere l-au omorît, iară pre cei doi după multă vreme i-au lăsat. Pricina morței lui Cristea au fost că încă în boierie se certase cu Brîncoveanul mai pentru nemica,

deci el pre ascuns ținând pizmă, după ce au căpătat domnia, ș-au vărsat asupra lui minia. Iarăș întru aceste timpuri au trimis vodă pe Văcărescul votavul de copiiu la Craiova, de-au prins pe Stefan Cioranul carele au fost slujitoriu ², de l-au adus la București, vinuindu-l că s-ar fi înțeles asupra lui cu aga Constantin Bălăceanul, și închizându-l la mînăstirea lui Mihaiu Vodă au trimis într-o noapte armași de l-au sugrumat. În anul de-acum au trecut și doamna lui Șerban Vodă cu pruncii săi în Ardeal, precum scrie Delchiaro ⁶.

După ce s-au luat Ardealul de la turcii prin armele cele biruitoare ale avguste Casei Austriei, românilor din Ardeal îndată mai bine le-au mers, carea mergere înainte pizmuindu-o alte neamuri, precum scrie Bod Peter ⁷: „În anul 1689, în seimul Ardealului, aceasta s-au așezat, ca, precum plătesc și slujesc românii cei ce lăcuiesc în scaunele săsești, popilor celor săsești, măcar că nu îmblă la besericile lor, așa se plătească și românii aceia carii lăcuiesc în comitaturi și în scaunele secue-nești, popilor și dascalilor ungurești (adecă calvinești și unitărești), tocma ca ungurii și secuii cei proști, dară în anul următoriu, aceasta așa s-au îndreptat, ca alta se nu fie detori a plăti românii, fără numai dișma și cvarta, unde s-au dat acestea și pîn-acuma.“ Vezi la ce stat agiunsesse românii din Ardeal! și mai la reu încă ar fi agiuns, de nu ar fi avut noroc cu avgustă Casa Austriei.

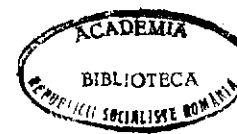
¹ Codex Ms. Balacianianus ad h.a. ² Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 336 seqq. ³ Cserei Mihály à *Kézzel irt Erdélyi Historiában* ad h.a. ⁴ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 316. ⁵ Katona in *Epitome chron.* ad h.a. ⁶ Delchiaro, p. 151. ⁷ Bod Péter Horti István, reformatus Püspök életében.

Anul 1690. „Constantin II Vodă Brincoveanul, zice *Istoria Bălăcenească*¹, vezînd reutatea ce o făcuse în anul trecut Haisler și Bălăceanul cu oștile nemțești și voind se le respălătească reu pentru reu, s-au unit cu comitul Emeric Techeli carele avea o samă de oaste din Ungaria-de-Sus, și amîndoi au cerut de la împăratul turcesc oști turcești și tătărești, ca se meargă în Ardeal se scoată pe nemți, făgăduind Constantin Vodă că el

² Ștefan Cioran a fost sulger, și nu slujitor.

va afla drum și plaiuri, pre unde, fără de primeșdie, vor întra toate oștile / în Ardeal, și ascultîndu-le ruga împăratul le-au dat seraschir mare cu oaste multă și pre Cucuic-sultan cu tătarii, și adunîndu-se în țeară toate oștile au pornit cătră Rucariu, și aflînd plaiu aproape de Bran, au intrat toate oștile spre Tohán și spre Zărnești. Deci prinzînd de veste generariul Haisler, le-au eșit înainte cu nemții, cu ungurii și cu secuii, cîți au avut, și într-un ceas bătîndu-se, iată au intrat turcii cu ungurii lui Techeli și românii lui Constantin Vodă și tătarii prin nemți și au început a tăia de zăcea trupurile nemților ca bostanii și biruința au fost a turcilor. În bătaia aceasta au perit și aga Constantin Bălăceanul, a cui cap l-au trimis vodă în București punîndu-l într-o sulită, în zioa de Sîntă Mărie, în curtea lui; și au prins viu pe generariul Haisler, pe carele l-au robit Techeli și după cîtva timp l-au lăsat pentru doamna lui Techeli, carea era la nemți, făcînd schimb. Perit-au atunci și Telechi Mihai, generariul Ardealului, și mulți boieri din Ardeal. Techeli au trimis cărți la toată boerimea Ardealului ca se vină la dînsul, vestindu-se prinț Ardealului despre turci, și cei mai mulți au venit și ducîndu-se cătră Sibiiu cu toate oștile au trecut la un sat ce se zicea Cristian; acolo au făcut coronare ca se fie prinț Ardealului și netrecînd multă vreme, iată au venit de la Poartă un capigi-bașa cu căftane de biruință și au îmbrăcat pe seraschirul, pe hanul, pe Constantin Vodă și pe Techeli. Inse fiind că norocul nu slujea lui Techeli, acuma încă nu i-au slujit; căci veni veste că vine marhionul din Baden cu toate oștile în Ardeal, căruia neputîndu-i Techeli sta în coantră, au început a fugi cu căftanul în vine. Turcii, tătarii, Constantin Vodă și Techeli s-au tras cătră Brașău și pre la Vamă au trecut în Valahia, și oștile s-au resipit, după cum era rînduite.“

Mai tot așa scriu despre bătaia aceasta Enghel ², Lebréct ³, Delchiaro ⁴ și Dimitrie Cantemir ⁵; dară decît toți mai bine o scrie Cerei Mihaiu ⁶, ca unul carele însuș au fost întrinsa zicînd: „Poarta turcească vezînd că Ardealul s-au rupt de cătră dînsa și s-au plecat spre nemți și nemții și străjuesc cetățile din Ardeal, în care vin de ernează, și primăvara odihniți și sătui merg la bătae dintrînsul, s-au sfătuit se ia îndărăpt Ardealul de la nemți. Și fiind că turcii era mînioși pre ardeleni, nici se putea încredința lor, iară Emeric Techeli remăsese lor pururea credincios, pe Techeli l-au numit prinț Ardealului și trimețîndu-i buzdu-

203 gan, steag și căftan, au rinduit lângă dînsul pre un / seraschir (anume pre Cérches-Ahmet başa) cu oști turcești și tătărești, pe feciorul cel mai mic al hanului tătăresc și pe Constantin, domnul muntenesc, se-l ducă în scaunul Ardealului. Iară mai nainte de a veni Techeli murise Mihail I Apafi, prințul Ardealului, în Făgăraș (în 15 aprilie din anul 1690, al vîrstei 58, al domniei 29), în pripă bolnăvindu-se, căci doamna lui murise cu un an și o gimătate mai nainte. Despre pricina morții lui multe se vorbesc; unii zic că au murit de guttă, alții că l-ar fi otrăvit Mihail Telechi cel Bătrîn. Eu zeu nu știu cum s-au întîmplat..... Trecînd oștile cele mai multe cu lotaringul asupra frîncilor, în Ungaria, au ramas în locul lui, marhionul din Baden și fiind veste că vin turcii se ia înapoi Bălgradul din Serbia, marhionul se păzea ca se-l apere. Iară în Ardeal au lăsat cu generariul Haisler șapte regimenturi, dintre care Haisler pe trei le-au lăsat la Poarta-de-Ferr și cu patru au mers să tăbărească în Hâromsec, la Buzeu; căci se zicea că pre-acolo vrea se între Techeli în Ardeal. Cu o parte a oștilor ardelenesti mersese Giulafi Laslo la marhionul din Baden, iară pre celealalte oști ardelenesti le povățuia Macicăși Boldijár, pînă ce au sosit mai întrun tîrziu și Mihail Telechi, nu din bună voia lui, ci din porunca lui Haisler, fiind și eu însumi atunci acolo, în tabără. Fost-au atunci foarte mari povoaie în Ardeal, care mai nainte arăta venirea oștilor streine asupra Ardealului. Noi fiind în vro cîteva septămîni în tabără la Buzeu, și fiind și la Terțburg unii dintre ostașii din scaunul Murășului, Emeric Techeli n-au venit pe calea cea de la Buzeu, ci pe cea de la Terțburg și trimețînd pre unii dintre ostașii lui, au tăiat pe nemții și secuii cei din șanțurile de la Terțburg și i-au împrăștiat. De cătră seară Haisler se juca în cărți cu generarii Nóher și Mághin și cu colonellul Doria și își împluse de gimătate pălăria cu galbini și cu taleri luați de la ceialalți, cînd sosi vestea. Drept aceeaia îndată se făcură orîndueli și porniră nemții cu ungurii, și trecînd noaptea pre la Neni tăbărim la Sin-Petru; acolo puțin am zăbăvit și ne-am povățuit cu mare pripă tocma la Terțburg, unde cu mare bucurie mergea și nemții și ungurii; acolo descălecînd vro cîteva zile am ramas străjuind și zioa, dară mai virtos noaptea, mutîndu-ne locurile și făcînd focuri în locurile din care ne mutam, ca se nu ne asuprească noaptea vrăjmașul; iară zioa trecea ai noștri și se lupta cu protivnicii. / Domnul muntenesc întraceaia pre ascuns se înțelegea cu generariul Haisler și-i scriia toată

voia cu *numarul oștilor lui Techeli și-i zicea că cu așa de puțini se nu-i stea împotivă, că ei sînt mulți. Și adeverat este că în cele patru regimenturi de-abia era 2.000 de feciori, precum însumi mai adeseori am numărat compăgniile; pe mulți dintrînsele trimețînd la plaiul de la Buzeu, în Ciuc, cu bagagia și pre airea; dară Haisler n-au ascultat..... ci au stat tare și virtos întraceaia, ca să se bată cu Techeli. Mihail Telechi după ce au sosit la Terțburg încă îndemna pe Haisler să se tragă îndărăpt și chiemînd la sine pe cele trei regimenturi de la Poarta-de-Ferr și aducînd tunuri din cetăți (că numai doao tunurele aveam cu noi), apoi se cerce norocul. Ci Haisler împetrîndu-se în sfatul său, au poruncit se păzească plaiul de la Terțburg, ca de cumva ar intra Techeli în strîmtoare, se-l bată, cum l-ar fi și bătut, de ar fi venit pre-acolo; ci fiind Techeli om procopsit în lucrurile de bătae, n-au fost nebun se vină la locuri așa de strîmte. Drept aceeaia trăind cu mintea sa și cercînd căi nemblate pe munți, au lăsat pe domnul muntenesc, pe carele nu-l iubea, cu oastea lui și cu o samă de turci acolo, ca pînă ce se va înturna el (numai seraschirului spunînd ce-i este voia), pururea să se bată cu nemții, și pe locuri ca acelea ș-au trecut în trei zile oastea în Ardeal, pre-unde necum se fie imblat oaste sau om călare, ci doară nici pedestru vreodată. Îngennunchind cîte unul și legînd arburi de cozile cailor așa s-au slobozit la șes. Despre aceasta Haisler nemica au știut pentru că întrebînd el de este aproape loc, pre-unde ar putea trece protivnicii, l-au încredințat că nu este, căci cu gîndul încă nu se putea socoti se poată trece oaste pe locurile acelea. În 21 avgust mai după ameazi stînd noi călări și generarii cu Telechi căutînd de pe stanul Terțburgului, cum se lovesc îmbe oștile, strejarii de cătră Zernești, pe carii îi lovise o parte a oștilor lui Techeli, aduc veste că au intrat protivnicul în țeară; drept aceeaia pe noi cu nemții împreună fugind ne-au dus cătră Zernești. Cînd mergeam cătră Tohan, satul tare ardea, că-l aprinsese tătarii. Era în tabăra noastră un boieriu muntenesc, anume Bălăcean, carele se însurase cu fata lui Șerban Vodă și făcîndu-se domn muntenesc Constantin Brîncovan, de frica lui fugise în Ardeal cu muiere-și cu tot; acesta făgăduise împăratului Leopold I că, de-l va pune domn în Valahia, va închina țeara împăratului, și avînd Haisler poruncă l-ar fi și adus în Valahia, că cu toți am fi trecut în Valahia, de am fi bătut pe Techeli, dară n-au vrut Dumnezeu se-l batem ci el ne-au bătut pe noi. / Seracul Bălăcean*

încă acolo au perit. Muiera și feciorul lui pînă astăzi sînt pribegi în Brașău dinpreună cu feciorul lui Șerban Vodă și cu muiera acestuia. Bălăcean acesta avînd doao șevadroane de unguri și de români supt sine, s-au cerut de la Haisler se-l sloboadă se meargă se scoată pe tătari din satul ce ardea. Haisler l-au slobozit și Bălăcean bătîndu-se cu tătarii, i-au alungat din sat. Acuma vedeam tabăra lui Techeli că sta în rînd din sus de Zernești. Haisler încă ș-au rînduit nemții și doi iezuiți s-au rugat cu dînșii împlînd pre la companii, după aceeaia purtînd cîte un crucifix în mîni au mers în fruntea taberei, dar au perit amîndoi. Un popă calvinesc avînd sabie a mînă s-au mîntuit de primeșdie și de moarte scăpînd cu fuga. Întrăceaia suflînd vîntul în fața regimenturilor, Haisler le-au întors în laturi. Atunci, de n-ar fi și știut Techeli cîți sînt nemții, i-au putut numera după cornete. În frunte sta nemții, la spatele lor ardelenii. Techeli ș-au pornit oștile spre Zernești și pe șes le-au pus în rînd. Secuii strigînd numele lui Isus vrea oblu se meargă asupra protivnicilor, măcar că era departe; ci alergînd înaintea lor Mihail Telechi, i-au înfruntat și așa s-au ogoiat. Nebunie au și fost a rîndui oastea cea ușoară din dărăpt, pentru că de o ar fi pus dinnainte, aceeaia lezne ar fi omorit pe turci cu suliișile. Haisler veni la oștile noastre și zise lătinește: «Dumneavoastră acuș veți avea frumoasă desfătare, veți vedea cum vor fugi turcii neputînd suferi focul nostru; atunci dumneavoastră, cu știrea lui Dumnezeu, goniți-i și tăiați-i, iară de vă vor învinge îndărăpt, nu veniți oblu la regimenturi, ci costiș, și eu cu oastea mea, îi voi bate îndărăpt.» Techeli întrăceaia au făcut practica aceasta: de-a stînga oștilor noastre era un deal încărcat cu tufări de stejariu de-a lungul; el au trimis o samă de tătari și de curuți asupra aripei noastre ceii de-a direapta se ne încungiure. Haisler vezînd aceeaia, pe Doria l-au trimis cu șese companii asupra tătariilor. Telechi încă au trimis cu Doria trei-sprăzece steaguri de secui supt povățuirea lui Henter Mihaiu... Tătarii dintradins au fugit dinnainte lor, iară Doria și secuii de bucurie i-au gonit pînă la oastea turcească; acolo s-au și închis de nu s-au mai putut întoarce înapoi la locul lor, pentru că turcii și Techeli vezînd că s-au rărit aripa cea stîngă a nemților cu ducerea companiilor, cu mare oaste, adecă cu 32 de steaguri (au putut se fie șese mii de ostași) au alergat asupra alor noștri, pe carii aproape / așteptîndu-i nemții carii sta în rînd, așa de vitezește i-au priimit cu împușcatul, cît 9 steaguri am văzut

206

că cad la pămînt și mulți turci carii, precum de bună samă am auzit după aceeaia, au picat, ca la 200, dară ceialalți au trecut preste trupurile cele moarte și au rupt rîndurile nemților. Secuii vezînd că prin nemți au trecut turcii, nici suliișile și le-au rădicat, ci cu prea mare larmă au fugit. Nemții încă vezînd că fug secuii, au început a se trage îndărăpt. Acuma Haisler încă fugea și turcii gonea pe nemți și pe secui. Iară pe Doria cu cele șese companii nemțești l-au încungiurat aripa cea dea-stînga a turcilor și el puțintică oastea sa strîngîndu-o la o laltă, mai un ceas din desnedejduire așa s-au bătut, de atîtea mii de turci, de tătari și de curuți nu-i putea dejdina de la o laltă. Haisler putea scăpa cu pace, dară vezînd de pe deal cît de vitezește se poartă oastea lui Doria, ș-au ținut rușine a fugi, și cu puțini lingă sine s-au înturnat și el la locul harțului și acolo l-au prins tătarii, după ce s-au ostenit și calul și el de alergarea cea multă. Pe companiile cele de supt Doria încă le-au înfrînt mai pre urmă și le-au tăiat, iară care s-au ținut de o laltă, cu multe pușcături s-au mîntuit. Pe Doria încă l-au prins tătarii și corbăcîndu-l l-au legat de coada calului și așa au alergat cu dînsul; ci Techeli cu bani i-au rescumpărat pe amîndoi și cu cînte i-au ținut. Acolo au perit și generariul Naher carele era mare și gras om. Generariul Măghin rînit fiind au fugit prin Țeara Birsei la satul Herman; acolo cunoscîndu-l sasii, l-au chiebat în coșteiu se-l ascundă și apoi l-au omorit, dară au și plătit vro cîteva mii de florinți după aceeaia pentru dînsul. Boierul Bălăcean încă au căzut în oaste și tăindu-i-se capul, Constantin Vodă l-au trimis la Țarigrad. Dintre turci au picat mulți agi dinpreună cu serdariul. Aci au perit și Mihail Telechi cel Bătrîn, pentru că împedcîndu-i-se calul cel bóboș, ce-l numea Cálman, pre care îl ținea spre lipsa cea mai de pre urmă, de o cruce de grîu, au căzut cu el cu tot și venind și necunoscîndu-l turcii (că era în haine negre, jălînd pe prințul Mihail I Apafi) i-au ciocîrtit mînila, obrazul și mai pre urmă împușcîndu-l, așa au murit.“

207

Pîn-aci Cerei Mihaiu, carele cealalte despre Techeli le scrie ca și *Istoria Bălăcenească*; iară despre încoronarea lui Techeli în Ardeal, ce-tește pe preavestitul Enghel ⁷, că mie nu-mi este voia se-mi lungesc munca cu ceremoniile acelea. / Aci tătuși mai aduc ce scrie Delchiaro ⁸ zicînd: „Întrînd turcii mai înlăuntru în Ardeal (după biruința mai sus adusă), au mers în Bălgrad și acolo au încoronat pe Techeli prinț Ardealului, ci auzînd că numai cale de cinci ceasuri e departe o armadă nemțească

care vine asupra lor, s-au dat la o fugă ca aceia de într-o zi și într-o noapte au agiuns la Făgăraș care era în puterea lor; turcii și tătarii s-au înturnat la locurile lor, iară Techeli cu prințul Constantin Brancovan s-au înturnat în Valahia, unde purtându-se reu curuții și jăluindu-se vodă la Poartă asupra lor, i-au venit acesta respuns: « Cine supt pretext de prieten se poartă ca un protivnic în țeara voastră, vrednic e de a se socoti dușman. Aveți puterea în minile voastre, lucrați cum știți.» Scris-au prințul Constantin Brancovan pre ascuns și la nemți, că se va sîrgui a curăți Valahia de curuți și a depărta pe Techeli, capul lor, dintrînsa, și așa au și făcut, că au împărțit oștile sale în mai multe laturi și au făcut orîndueli ca acelea, de pretutîndinea se tăia mulți curuți, fără de a ști unul de altul, pentru depărtarea locurilor. Unii prinzînd de veste s-au mîntuit cu fuga în Moldova și în Țeara Turcească. Iară Emeric Techeli perzînd partea cea mai mare dintru ai săi, mai pre urmă s-au dus la Țari-grad, de-unde cu vreme prin Poarta turcească fu trimis în Nicomedia cu toată casa lui și acolo ș-au sfîrșit viața.“

Ghebhardi ⁹ încă scrie: „Murind prințul Ardealului, Mihail I Apafi, în 15 (nu în 3) aprilie, pe fiul său, Mihail II Apafi, pe carele l-au fost ales țeara următoriu tătine-său, în anul 1684 (nu 1681) și împăratul Leopold I l-au cunoscut prinț în anul 1686, l-au lăsat supt tutela armelor împărătești. Moartea aceasta au dat prilej Porței turcești de a îndrăzni toate ca se capete îndărăpt Ardealul. Drept aceia iarăș au numit pe comitul Emeric Techeli prinț Ardealului și l-au trimis cu 16.000 de ostași se cuprindă țeara. Întrăceaia Canija s-au plecat oștilor împărătești și Haisler au adunat oaste ardelenescă și au dus și 4.000 de nemți se opreas-că pe Techeli de la Ardeal; dară bătîndu-se la o laltă, în 21 avgust, și fugind ardelenii din bătae, regimenturile cele nemțești mai de tot s-au tăiat prin turci. Ci măcar că biruința au fost a turcilor, puține comitaturi au ținut cu Techeli și acesta au fost silit a se cuprinde cu baterea Bra-șăului, de-unde alungîndu-se prin marhionul din Baden, prin părțile de cătră Moldova au fugit în Valahia. Întrăceaia viziriul Chiuprulî-oglu au mers la Nissa, Diiu, Semendria și Bălgrad și le-au luat. Așa au perdut nemții toată Serbia și Bosnia.“ / În note, apoi zice că au luat viziriul Nissa în 8 septemvrie, Diiul, în 29 septemvrie și Bălgradul în 8 octom-vrie. Vezi și pe Catona ¹⁰.

Despre Moldova numai acestea scrie preavestitul Enghel ¹¹: „Păr-tenii franțozești atîta au făcut în anul 1690, cît polonii în anul acela ne-mica au lucrat asupra turcilor și însuș craiul Ioann Sobieschi se îndoia despre făgăduințele împăratului Leopold I. Drept aceia Constantin Cantemir, domnul Moldovei, au trimis pe Bogdan Lupul cu oști la armada turcească ca se ducă pe Techeli în Ardeal.“

Împăratul Leopold I încă patru diplomaturi au dat în anul acesta, 1690, pentru neamurile illyricești: *cel dintîiu* ¹² s-au dat în 6 aprilie cătră mitropolitul carele nu se numește, numai cît îl scrie împăratul că cu plăcere au înțeles cu ce dragoste au priimit arnăuții din Albania și rașianii în anul trecut, pe generariul său, Piccolomini, și se-i îndemne ca și de-aci înainte așa se facă pentru mîntuirea lor de supt jugul turcesc. *Al doilea* ¹³, iarăș în 6 aprilie s-au dat cătră toate neamurile illyricești, dară mai vîrtos cătră cei din Albania, ca să se lase de turci și se țină cu împăratul, făgăduindu-le că vor fi scutiți de toate și li se vor întoarce toate privilegiurile cele vechi și le va fi slobod a-și ținea legea și a-și alege povățuitori și domni dintre sine. *Al treilea* ¹⁴, fiind că întru acesta se cuprind privilegiurile sîrbilor s-au dat, și sună precum urmează:

„Noi Leopold, din mila lui Dumnezeu alesul și împăratul romanilor pururea avgust și craiul Germaniei, Ungariei, Bohemiei, Dalmației, Croației, Slavoniei, Bosniei, Serbiei, Bulgariei ș.c. arhipovățuitoriul Austriei, duxul Burgundiei ș.c. cîstitului, cucernicului, noao iubitului Arsenie Cérnovici, arhiepiscopului rașianilor sau sîrbilor de lege grecească a besericei Resăritului, episcopilor și tuturor fețelor besericești și staturilor mirenești, căpitanilor, vițe-căpitanilor și la toată communi-tatea de aceiaș lege grecească și neam sîrbesc, ce este lățit în Grecia, Bulgaria, Rașia sau Serbia, Herțegovina, Dalmația, Podgoria, Ienopolia și celealalte locuri împreunate, și altora măcar căroră carii vor ceti, vedea sau auzi acestea, mila noastră cea chesaro-crăiască și tot binele.

Nu numai din umilită scrisoarea voastră, carea o ați trimis noao cu numele tuturor prin minatul la noi episcopul din Ienopolia, Isaia Diaco-vici, ci și din rostul sau gura lui și mai chiar milostivește am priceput smerită mulțemita voastră pentru că scoțîndu-vă pre voi din vârvărească tyrănnia turcilor, v-am cîștigat iarăș slobozenia cea mai de demult, cu carea mărturisiti că voi și remășițele voastre pentru atîta facere de bine, pururea ne sînteți detori și obligați, / și aceasta adeverat o faceți din deto-

rința noastră, dară cu atîta mai mare îndestulare a noastră, că cunoscînd cădînta noastră și căzînd la grația și mila noastră, a domnului și craiului vostru celui legiuit, cu vrednică de laudă tărie a inimei vestiți că voi de-aci înainte poftiți a trăi și a muri supt umbra apărării noastre. Pentru carea noao prea plăcută arătare și vărsare a inimei voastre pre voi, pre toți, și pe fieștecare, cu atîta vă priimim prea milostivește supt chesarcraiască tutela noastră, cît părințește vă îndemnăm ca prea bun cugetul vostru se-l înrădăcinați în inimile voastre și pe pruncii voștri pururea se-i învățați ca în toate întîmplările cu fapta de ce de ce mai tare se-l întărească; drept aceaia arme se prindeți asupra preacumplitului protivnicului numelui creștinesc și gonitoriului vostru, supt norocul nostru și povățuirea generarilor noștri ca se vă mîntuiți de bustușagurile, reuțățile și mișălătățile, care prea strîmb și prea tyrănește vi s-au făcut pîn-acuma; dinprotivă, ca dintru-nceput se simțiți lină și dulce oblăduirea și domnirea noastră, priimindu-vă cererile cu evlavia cea cu noi născută, prea milostivește am orînduit: ca se remîneți slobози pre lîngă ținerea cărindariului celui vechiu, după obiceiul și norma sîrbilor de legea grecească a besericei Resăritului, și precum pîn-acum, așa și de-aci înainte de nici o față besericească sau mirenească se vă dosădiți; și se vă fie voao slobod a vă pune voao între voi, cu propria noastră putere, din neamul și limba sîrbească arhiepiscop, pe carele îl va alege clerul și staturile mirănești între sine; și arhiepiscopul acela se aibă voe slobodă a îndrepta toate besericile resăritești de legea grecească (a sîrbilor), a sfinți episcopi, a pune preoți în mînăstiri, a face beserici, unde va fi op, din propria putere, în crașe și sate a orîndui preoți sîrbești, cu un cuvînt, precum pîn-acuma, așa și de-aci înainte se poată ocîrmui besericile și comunitățile sîrbești de legea grecească și a le îndrepta cu propria sa avtoritate besericească, după privilegiurile de la predecesorii noștri, slăviții reposații craii Ungariei, voao date în toată Grecia, Răsția, Bulgaria, Dalmația, Bosnia, Ienopolia, și Hertogovina, așîderea și în Ungaria și Croația, unde se află și acuma, în cît și pînă cînd vor remînea cu toții și fieștecare noao credincioși și supuși. Mai încolo staturile besericești, precum arhiepiscopul, episcopii, călugării și tot felii de preoți sîrbești de legea grecească, se aibă voe slobodă preste mînăstiri și beserici, așa cît nimenea să se involnicească a face puternicie asupra numitelor mînăstirilor, besericilor și lăcașurilor / voastre, ci de dijme,

210

de dări și de cortele se fie scutite; preste statul besericesc încă nici un mirean, afară de noi, se aibă putere de a areștălui sau prinde pe cineva, ci arhiepiscopul pe subordinații săi cei besericești, de vor greși, după canoane se-i poată pedepsi. Dăm și întărim și besericile și mînăstirile cele de legea grecească și toate bunurile, care se țin de dînele și de arhiepiscop și episcopi, măcar de ce felii sînt, ca se le moștenească, după dăruirea predecesorilor noștri; iară besericile acelea care le-au fost luat de la voi turcii, protivnicii numelui creștinesc, după ce le vom cîștiga îndărăpt, ca voao se vi se întoarcă, vom porunci. Mai pre urmă nu vom suferi ca să se facă vre o dosadă arhiepiscopului sau episcopilor voștri prin orice față besericească sau mirănească, cînd după lipsa ce va fi, vor cerca mînăstirile și besericile prin orașe și prin sate sau vor învăța pe preoți și pe norod. Carea prea milostivă dăruire a noastră ș.c. Dat în cetatea noastră, Vienna, în 21 avgust din anul 1690, în anul oblăduirii noastre ceii a împărăției romanilor, 33, a crăimilor ungurești 36, bohemești 34 ș.c.“

Diplomatul acesta s-au vestit prin împăratul Leopold I în 11 dechemvrie din anul acesta, 1690¹⁵, și tare s-au poruncit tuturor supușilor împărăției ca se-l țină, și arhiepiscopului mai ales se-i dea carre să se poată muta, bag samă în Slavonia. Tu, cetitoriule! aci, bine înseamnă că arhiepiscopului și episcopilor sîrbești, în diplomatul acesta, nici o putere se dă preste neamul românesc.

¹ Codex Ms. Balacianianus ad h.a. ² Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 340. ³ Lebrecht, p. 363. ⁴ Delchiario, p. 152 seq. ⁵ Demetrius Cantemir in *Hist. Osm. regni*, lib. 4, cap. 2, nro. 53. ⁶ Cserei Mihály à *Kézzel irt Erdélyi Historiában* ad ann. 1690. ⁷ Engel, l.c., 142 seq. ⁸ Delchiario, p. 153 seq. ⁹ Gebhardi in *Historia Hung.*, part. 3, p. 319 seq. ¹⁰ Katona in *Epit. chron.* ad ann. 1690. ¹¹ Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 285. ¹² *Diplomatarium nationis Illyricae*, part. I, p. 1 seq. ¹³ Idem diplom., l.c., p. 7 seqq. ¹⁴ Idem diplom., l.c., p. 10 seqq. ¹⁵ Idem dipl., part. II, p. 8 seq.

Anul 1691. Precum scrie *Ortul și progressul neamurilor din Dachia*¹, pe prințul Mihail I Apafi, carele murise în 15 aprilie din anul trecut, în luna lui februarie din anul de-acum, l-au îngropat în satul ce se chiamă Almacherec. Iară Stefan Catona² scrie: „Turcii, așa de mare gătire făcuse în anul de-acum asupra creștinilor, cît nădăjduia Soliman III că va lua

îndărăpt Buda carea mai întâiu o cuprinsese Soliman II (nu cel dintîiu) de la creștini. Murind el, următorul, Ahmet II, au strîns 100.000 de ostași și i-au dat viziriului Chipriuli, carele au mers la Zemlin și întărindu-și tabăra au zis că de-ar veni toată Germania asupra lui, încă nu-l va putea bate. Marhionul din Baden, carele avea numai de gimătate atîța ostași, neputîndu-l scoate la bătae, s-au tras și s-au tăbărit la / Salanchemén, pe carele gonindu-l turcii, au tăiat regimentul lui Bucvoiu, care pornise mai tîrziu, și prinzînd și niște luntri încărcate cu zăhărea, pe marhionul l-au silit la bătae. Bătaia s-au făcut în 19 avgust din anul 1691 și au ținut trei ceasuri, cu noroc amestecat, pînă cînd, cătră apusul soarelui, au intrat ungurii și sîrbii pre dinapoia taberei în șanțurile turcilor. Cît au vezut turcii că gloanțele ploaă în spatele lor și protivnicii au intrat în șanț, s-au spăriat și au început a fugi, iară fugind atîta au perit, de dintr-o sută de mii de-abeau scăpaț treizeci de mii în Bălgradul din Serbia și s-au perdut și pe viziriul cu 144 de tunuri și cu toată bagagia. Marhionul din Baden au perdut din oastea împărătească 3172, carii s-au tăiat, mai mulțișori s-au rănit, iară el odihnindu-și cîtva timp oastea, o parte o au trimis se bată Oradea-Mare, alta o au slobozit la ernat. Comitul Emeric Techeli auzînd de pierderea turcilor, au încetat de a mai leșui după Ardeal care se apăra de Veterani și au slobozit pe generariul Haisler pentru muierea sa și pentru 6.000 de galbeni.“

Despre Țeara Muntenească așa scrie preavestitul Enghel³: În anul 1691 au trecut hanul tătăresc, din porunca Porței, prin Valahia la viziriul, și bine ținut și dăruit de Constantin Brancovan. La zisa aceasta a lui Grecean, adaogă Delchiaro că lui Brancovan încă i-au venit poruncă se meargă la viziriul, dară el s-au mîntuit, bag samă, că în țeară sint locuste și și vînzători asupra lui. Despre aceasta mai de pre urmă scrie Delchiaro că Brancovan au vinovățit pe logofătul Mironoșca că-i îmblă spre perire și au poruncit de l-au spînzurat. După ce l-au pîrît pre el feciorul lui Mironoșca, pentru aceaia la Poartă și au venit un ceaus se cerce lucrul, pe ceaus și pe ministri turcești i-au împlut de bani și logofătului Mironoșca i-au aruncat că au vrut se-l mazălească pe dînsul și se pună domn pe Constantin Brancovan cel tiner, feciorul lui, ca apoi se poată el oblădui supt numele acestuia. Radul Grecean numai atîta scrie la anul de-acum, că în 15 iunie 1691 s-au aprins în București o prăvălie de trăznet și multă pagubă au făcut în oameni și în olate. În anul acesta

au trebuit se fie mare foamete în Valahia, că de șapte ani, încă de pe vremea lui Șerban Vodă, mai în tot anul o păștea locustele, precum și acuma. Constantin Brancovan drept aceaia au trimis la Sfetăgoră, unde, după hronica lui Filștih, nu poate trăi vreo parte muerească, încă nici dintre paseri (carea minciună Ioann Comnenul⁴ încă o scrie), și călugării de-acolo aducînd capul sfîntului Mihail, episcopului din Sînada, au făcut litie dimpreună cu ceata preoțească din Valahia și au perit / toate locustele; și dînd vodă multe daruri călugărilor și capului S. Mihail făcîndu-i o coroană foarte scumpă și așezîndu-l într-o lădățue de argint, așa i-au trimis iarăș la Sfetăgoră.“ Despre locustele din Valahia asemenea scrie și *Istoria Bălăcenească*⁵.

Iară despre Moldova scrie preavestitul Enghel⁶: „În anul 1691 craiul polonilor, Ioann Sobieschi, iarăș s-au adus aminte că fiiul său, Iacob, ar trebui să se căsătorească cu o cocoană din curtea Bavariei. Împăratul Leopold I, după Coier, iarăș au făgăduit lui Sobieschi că-l va ajuta se cuprindă Moldova și Valahia; drept aceaia Sobieschi iarăș au năvălit în Moldova, ci mai cu atîta folos ca și mai nainte. Constantin Cantemir, precum scrie Zaluschi, p. 1236, au așteptat pe craiul Sobieschi la Pere-rita cu mulțime de tătari, dară nu s-au lovit cu dînsul, numai au apărat Țuțora de poloni; ci pînă cînd s-au deprins polonii cu Suceava, Neamțul și Hotinul ca se împedece ducerea de zăhărea în Cameneț, cozacii au cuprins Soroca de lingă Nistru. Craiul au suferit aci mare lipsă, pentru că nici zăhărea, nici ajutoriu i-au venit din Ardeal. Cantemir încă nu-l lăsa se capete din Moldova, și zăhărea ce o aflase în Soroca se sfîrșise. Pre cum se vede polonii s-au dobîndit scopul său la Suceava, Neamțul și Hotin, dară iarna i-au înteițit a se înturna. După Carra mulți nobili leșești au perit de foame prin păduri sau s-au dat pre sine robi la tătari. În anul de-acum au adus Constantin Cantemir pe fiiul său cel mai tiner, Dimitrie, din Țarigrad și au trimis în locul lui chizeș pre Antioh, fiiul său cel mai mare.“

În anul acesta au perit și Constante Miron logofătul, scriitoriuil istoriei moldovenești, pentru că s-au sculat asupra lui Constantin Cantemir, vrînd se pună domn în locul lui pe frate-său, Velîsca, precum zice scriitoriuil *Vieței lui Constantin Cantemir*⁷, dară reu lucră scriitoriuil acesta că vrea se facă pre Miron a fi din neamul sîrbesc pentru că Mironoștii, pe vremea lui Aron Vodă, pre la anul 1594, era boieri de frunte

în Moldova; iară aceasta bine o zice, că Constantin Miron au fost om învățat și că dintre boierii moldovenești el și-au trimis întâia dată feciorii săi în țeri streine ca se învețe și să se procopsească.

213 În 20 avgust din anul 1691 împăratul Leopold I întărește diplomatul cel în 21 avgust din anul trecut, dat sîrbilor și mai adaogă acestea: / „În cît vom putea, ne vom sili ca prin biruitoare cu ajutoriul lui Dumnezeu, armele noastre, de mai multe ori numitul neamul raștian, cît mai curînd se-l ducem de nou în ținuturile sau lăcașurile de ei mai nainte avute și se scoatem pe protivnici dintrînsele. Și voim ca numitul neam sîrbesc se remînă supt îndreptarea și ocîrmuirea magistratului său și să se poată folosi nesmintit cu privilegiurile cele vechi și prin maestatea noastră milostivește date lor și cu obiceiurile sale. Preste acestea mai îngăduim și aceeaia, ca, de va muri neștine dintre sîrbi fără de prunci și fără de rudenii, atunci toate averile repositului se fie ale arhiepiscopului și ale besericei. Așîderea murind arhiepiscopul sau vrurul dintre episcopi, averile lor toate se fie ale arhiepiscopatului. Mai pre urmă voim și poruncim ca toți sîrbii se asculte de arhiepiscopul lor, ca de capul lor cel besericesc și în cele sufletești și în cele mirenești.“ Nu ai așadară a te mira de s-au și îmbogățit mitropolia sîrbească.

¹ *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium*, p. 172. ² Katona in *Epitome chron.* ad ann. 1691. ³ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 344. ⁴ Ioannes Comnenus in *Descriptione monasteriorum Montis Atho*. ⁵ *Codex Ms. Balacianianus* ad h.a. ⁶ Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 285. ⁷ *Author Vitae Constantini Cantemir*, cap. 3. ⁸ *Diplomatium nationis Illyricae*, part. II, p. 12.

Anul 1692. Despre Valahia scrie preavestitul Enghel¹: „Curtea din Vienna în anul 1691 au fost îndestulită cu purtarea lui Constantin Brancovan și au slobozit pe Cantacuzenii Iordache și Șerban, pe carii i-au fost închis pentru pîrile și din îndemnul Bălăceanului, carii amîndoi, în 15 ianuarie din anul 1692, au agiuns în Valahia; spătariul Iordache au și murit primăvara, jălît de prinț și de țeară. Prințul, în anul acesta 1692, numai această peruncă au avut, ca se așere țeara de cătră Ardeal, drept aceeaia s-au dus cătră Tîrgovești și s-au tăbărit toată vara numai spre vedere și într-aceaia și-au dires polata din Tîrgovești. În 10 septemvrie

s-au înturnat pe la Podloș la București și cu pompă au ținut nunta fetei sale, Stanchei, cu Radul, feciorul lui Iliăș Vodă.“

214 Despre carea nuntă așa scrie istoricul bălăcenesc²: „În anul de la facerea lumii 7200, iară de la Hs. 1692, avînd odihnă domnul Constantin Brîncoveanu și avînd și o fiă întîiu născută, anume Stanca, de vîrstă, și voind se o căsătorească, au aflat de feciorul lui Iliăș Vodă, că este formos și de treabă și au trimis de l-au adus din Țarigrad în țeară și i-au dat pe fiia sa; serac era ginerele, dară socru-său, vodă, / l-au îmbogățit, carele dintîiu se arăta blînd, vin nu bea și tuturor le părea că va fi înțelept, ci pre urmă îmbogățîndu-se și învățîndu-se a bea vin, s-au făcut foarte reu, crud și tyrann, atîta cît însuș cu minile sale pe mulți oameni au omorit, pentru carea Dumnezeu i-au scurtat viața și s-au mîntuit mulți de nevoi.“

Tot acelaș Enghel³, despre Moldova, scrie așa: „În anul 1692 polonii pentru lipsa banilor de-abea au scos 8.000 de ostași asupra turcilor, cu carii încă alta n-au făcut, fără numai au năvălit în Bugeac generariul polonilor Galévschi. Iară seraschirul Dáltaban Mustafa bașa în zădar au bătut Sorocea de la 27 septemvrie pînă la 9 octomvrie. La baterea Sorocei au mers întru ajutoriu turcilor și Constantin Cantemir cu oștile moldovenești și cu fiul său, Dimitrie.“

Așîderea scrie și scriitorul *Vieței lui Constantin Cantemir*⁴, ci mai pre larg.

Despre Țeara Ungurească scrie Catona⁵, precum urmează: „În Ungaria mai mult au făcut generariul Haisler după ce s-au slobozit din robia lui Techeli, luînd din mînilor turcilor, Oradea-Mare .. în iunie din anul 1692.“ Tot despre Oradea-Mare așa scrie Iosif de Camellis⁶ în *Diariul* său: „În 13 septemvrie din anul 1692 am dat beserica din Debrețin părintelui Isaie, călugărului de la Sfetagoră și patriotului meu, și i-au supus lui preoții carii sînt pre lingă Oradea-Mare și Biharea. În 17 octomvrie, după cărindariul cel vechiu, din anul 1692, p. Isaie, călugărul grecesc, păroahul din Debrețin, și alt preot românesc au venit la mine cu numele preoților carii sînt în ținutul Orăzei-Mari și în comitatul Bihărei pînă la Dealul-Mare și s-au închinat mie.“

Despre armenii din Ardeal încă așa scrie Betlen Micloș⁷: „Cu prilejul acesta îmi aduc aminte ce am pățit în anul 1692 cu Oxendie Virțirescul. Acesta era adeverat și apriat romano-catholic episcop, că în

capella împărătească din Vienna încă au slujit liturghie. Acesta vrea se facă pe armeni păpistași și mult s-au pîrit înaintea guvernului; în protocol se află pîrile lor. Odineoare episcopul Oxendie au zis că el nu-și bănuște de se vor face armenii și turci, numai lui se-i plătească suta de galbeni cea pre an făgăduită. Vezi episcopul bun! Eu am zis odineoară într-o adunare, numai cătră cei de la masă: « Ce ne batem capul cu niște rezlețiți? » Zise Giulafi Laslo: « Nu e rezlețită legea noastră cea catholică »; eu respunsei: / « Nu zic eu legea cea catholică a fi rezlețită, ci pre armenii carii sînt ciuma țerei și ar fi cu mult mai bine ca timpuriu să se scoată din țeară. » Mers-au episcopul la generariul Veterani și m-au pîrit, carele prin Absolon mi-au poruncit se fac destul episcopului. Eu spusei și lui Absolon și lui Veterani cum au fost lucrul și încă eu am poftit îndestulare pentru ce m-au pîrit cu nedreptul, ca cum aș fi vorbit asupra catholicilor reu, și toate au remas întru atîta; iară Oxendie dup-aceaia mi-au dat cinste și omenie. Atîtea baiuri am avut eu cu românii, armenii și cu alții de-aceștea! La acestea multe aș putea și eu responde, ci se pot înțelege și fără de zisa mea.

¹ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 345. ² *Codex Ms. Balacianianus* ad h.a.

³ Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 285. ⁴ *Author Vitae Constantini Cantemir*, cap. 9.

⁵ Katona in *Epitome chron.* ad h.a. ⁶ Iosephus de Camellis ad h.a. ⁷ Bethlen Miklos à *Maga kézzel irt életében* ad annum 1703.

Anul 1693. „Întru aceste timpuri, zice *Istoria Bălăcenească*, Constantin Brîncoveanu, domnul Țerei Românești, s-au învrăjbit cu Constantin Cantemir, domnul Moldovei, și muncea se surpe unul pre altul. Deci venind din Moldova vro cițiva boieri pribegi, adecă: Antiohel hătmanul, Lupul vornicul și alții, i-au îndemnat Brîncoveanu se pîrească la Poartă pe Cantemir, ajutîndu-i cu bani și cu prietenii săi Brîncoveanu. Iară Cantemir avînd agent la Poartă pe Lascarache, au făcut ispravă de au luat legași pre acei boieri și i-au trimis la Moldova, neapucînd a da jalba la împărăție. Înse Cantemir neuitîndu-se la blăstămățiile lor, i-au ertat și Brîncoveanu au remas deșert.

Constantin Cantemir încă vrînd se resplătească Brîncoveanului, fiind niște boieri din Țeara Românească pribegi în Ardeal, anume Stoica

păharnicul, Preda Milcoveanu, Preda Proroceanul, Radul Haiághi și Iaxa căpitanul, au trimis de i-au adus la Iași, și socotind că va putea mai mult de cît Brîncoveanu, i-au trimis la Poartă se pîrească pe domnul său; dară s-au înșelat Cantemir, căci îndată cît au prins de veste Brîncoveanu au trimis boieri cu cărți și cu bani și, cum au putut, au făcut și i-au luat de la Poartă legași în ferre și în cătuși și i-au adus în București, și în multe rînduri judecîndu-i, pe Stoica păharnicul l-au spînzurat / în Tîrgul-din-Afară de București, pe Preda Proroceanul la Ruși, iară pre cei trei i-au trimis la ohnă și șezînd cîtva timp acolo, i-au lăsat.

Dup-acestea n-au trecut mult timp și au murit Constantin Cantemir (în 23 martie din anul 1693), și boierii Moldovei au rădicat domn pe fiii lui, Dimitrie, în locul tătine-său, care lucru înțelegîndu-l Constantin Brîncoveanu, domnul muntenesc, îndată au trimis la Poartă, de s-au rugat se pună domn pe Constantin, feciorul lui Duca Vodă, pe carele voia ca se și-l facă ginere de pre o fiă, anume Maria, și Poarta i-au ascultat rugăciunea, făcîndu-l domn Moldovei; iară moldovenii au remas în deșert, pentru că ș-au pus domn fără de știrea stăpînilor săi. Așîderea scrie și Filștih².

Iară preavestitul Enghel³ scrie așa: „În 2 iunie din anul 1693, lui Constantin Brancovan i-au venit poruncă se gate cortele și zăhărea pe sama oștilor turcești și tătărești, că venea viziriul și hanul se cuprindă Ardealul; și nebăgîndu-se în samă serăcia țerei, toate au trebuit să se plinească. În 10 iunie au mers prințul și boierii înaintea viziriului, la Dunăre, unde fu îmbrăcat cu căftan nou și chemîndu-l la sfat, cei mai mulți au judecat că pre la riul Téleşin, printre Témeș și Buzeu, trebuie trecut, după spatele celor Șapte Sate din Țeara Birsei; atunci viziriul au trecut Dunărea. Ci chemîndu-se întru ajutoriu de parcălabul Bălgradului, seraschirul Gsafen-bașa asupra herțegului de Croi carele bătea Bălgradul, viziriul au lăsat Ardealul și s-au dus întracolo. Mergînd viziriul cătră Bălgrad, au trebuit în pripă să se facă poduri preste Argiș, preste Olt și preste alte riuri și țeara foarte reu s-au stricat, măcar că turcii bine vedea serăcia eii. Brîncovan au petrecut pe viziriu pînă la Diu, apoi s-au întors la Brîncoveni, satul său, de au sfințit mitropolitul Theodosie Mînăstirea Hóreț cea de curînd făcută. De-aci au mers la Mînăstirea Bistrița, la Rîmnic, și la Mînăstirea De-un-Lemn carea pentru aceaia se numește De-un-Lemn, pentru că acolo, unde e acuma

minăstirea, au fost un lemn și pre dînsul o icoană a Maicei Preacurate. Icoana aceasta s-au dus de-acolo într-o beserică, ci noaptea iarăș au fugit înapoi. Drept aceeaia în locul unde au fost lemnul, s-au făcut o beserică pe sama icoanei aceia și o minăstire. După aceeaia domnul au remas citva timp la viile de la Pitești și la mitropolia din Tîrgovești, apoi mai într-un tîrziu s-au înturnat, pre la Mogoșoaie, la București. Aci au gătit pe Maria, fata sa, carea era să se mărite după Constantin Duca, domnul Moldovei, și o au trimis cu moașa ei, maica domniei sale, Stanca, și cu unchiu-său, Constantin / stolnicul Cantacuzenul și cu alți boieri și jupînese, în Moldova, unde s-au făcut mare nuntă, în 5 noemvrie din anul 1693, după cărindariul cel vechiu, și isprăvindu-se ospățul, cei ce petrecuse mireasa, s-au înturnat în Valahia.“ Așîșderea scrie despre nunta aceasta și istoricul bălăcenesc ⁴.

Despre Țeara Ungurească scrie Ghebbardi ⁵: „În anul următoriu, 1693, iarăș așa au curs lucrurile: generariul Haisler, în 27 iunie au luat de la turci Ienăul și Vilagoșvărul; marhionul Ludovic din Baden au luat în sine povățuirea armadei împărătești ceii de la apa Renului, silit fiind la aceeaia de prinții din Germania; și duxul de Croi carele i-au urmat în Ungaria, au luat Panciova și au ocolit Bălgradul din Serbia, carea cetate adevărat au trebuit el se o lase în 16 septemvrie, după un assult foarte crunt; dară cu fapta aceeaia au mîntuit Ardealul de mina turcilor, pentru că tocma din marginea Ardealului au trebuit să se întoarcă 80.000 de turci și de tătari spre apărarea Bălgradului.“ Așîșderea scrie Stefan Catona ⁶.

Despre lucrurile românilor celor de supt Coroana Ungariei, scrie Betlen Micloș ⁷, așa: „Pe 23 dechemvrie din anul 1693 se adunase Țeara Ardealului, la carea adunare venise și muncăceanul, zicînd că el este episcop unit de legea grecească, dară întru adevăr era episcop russesc păpistășit. Acesta poftea se fie episcop românesc preste Maramurăș, Baia-Mare și Chioar, și domnii cei păpistășești îi prindea partea, mai virtos Apor Iștván, ci fiind că nu acătare carte adusesese de la împăratul gubernatoriului și celor ce ținea cu Apor, nu mult s-au băgat în samă; dară eu, ca ispravnicul Maramurășului, destul baiu am avut cu dînsul pentru că românii din Maramurăș cu rîvnă ca aceeaia au fost asupra lui (măcar că eu destul i-am desmîntat dela cugetul lor) de, de ar fi mers în Maramurăș, l-ar fi omorit, și mă temeam să nu scornească dușmanii

miei că eu am făcut se-l omoară.“ Muncăceanul acesta au fost episcopul Iosif de Camellis, pentru că el ⁸ scrie: „În luna lui avgust din anul 1693 au scris mie protopopul din comitatul Crasnei cu 16 preoți românești închinîndu-se cu toții mie.“

Constantin Cantemir, domnul Moldovei, mult au smintit cu pizma carea necurmat o au avut asupra lui Constantin Brancovan, domnului muntenesc, tătushi vrednic se judecă a fi ca se i se pună aci viața pe scurt, precum o au scris aceeaia fiiul lui cel mai tiner, Dimitrie Cantemir ⁹ zicînd: „Constantin Cantemir cu porecla cel Bătrîn, mai în opt ani prințul Moldovei, /după ce s-au omorit tată-său, Theodor Cantemir, de tătarii din Bugeac, au trecut tiner în Polonia și au slujit 17 ani în oastea crailor, Vladislav și Cazimir; unde arătîndu-și vitejia fu făcut colonel de craiul Cazimir. Făcîndu-se pace între sveci și între poloni au trecut în Valahia la prințul Grigorie (nu Gheorghie) Ghica și s-au făcut ceaus de spătariu. Cînd s-au lăsat dintîiaș dată Grigorie Vodă de turci și au trecut la nemți, spre norocul său trecuse de la dînsul la Evstatie Dabigea în Moldova, carele l-au dăruit cu deregătoria carea o avusese tată-său, Theodor Cantemir, adevă cu părcălăbia despre codri și curînd dup-aceia l-au făcut vornic de Birlad. Tot aceasta deregătoria o au ținut și supt Duca Vodă, următoriu lui Dabigea. Și după ce au așezat rescoala ce se făcuse asupra lui Duca Vodă, s-au făcut cluciaru mare, apoi cînd au mers Mahomet IV asupra Camenêțului, s-au făcut povățuitoriu oștilor moldovenești. Măză-lîndu-se Duca Vodă, supt Petriceiu Vodă încă tot aceeaia deregătoria o au avut, și mîntuind pe țitoarele împăratului turcesc de minile polonilor, mare recomandare i-au făcut votavul jugănișilor, și viziriul încă i-au făcut nădejde de a dobîndi cu vreme domnia țerei. După ce au trecut Petriceiu Vodă din bătaia de la Hotin la poloni, lui Dimitrie Cantacuzen, următoriu lui, încă mare slujbă i-au făcut, trăgînd pe moldoveni spre partea lui, pentru carea l-au făcut serdariu mare, carea deregătoria o au ținut și supt a doaoa domnie a lui Duca Vodă. Ci dosădîndu-l după aceeaia Duca Vodă, au trecut în Valahia la Șerban Cantacuzenul Vodă. După ce au prins leșii pe Duca Vodă, Constantin Cantemir iarăș s-au înturnat în Moldova, și măcar că au învins pe poloni, prințul cel nou, Dimitrie Cantacuzenul, și pre-ascuns și aiavea îi întindea lațuri, ba, ce e mai mult, Dimitrie Cantacuzenul au dat 30 de pungi de bani seraschirului Soliman că se-l potoapă pentru o necuvioasă pricină; ci seraschirul

însuș au descoperit lucrul și Constantin Cantemir iarăș au fugit în Valahia, de unde arătându-și nevinovăția, seraschirul l-au pus domn în Moldova. Cu vreme iarăș ș-au arătat vitejia în bătaia de la Boian, unde așa s-au luptat cu polonii de mare laudă au dobândit de la turci. După ce au domnit Constantin Cantemir șapte ani și noao luni în Moldova, au murit în 23 martie din anul 1693, lăsînd după sine doi feciori, pre Antioh și pe Dimitrie, și doao fete, pe Ruxanda și pre Elisabeta.“

219 Despre moartea lui Constantin Cantemir așa scrie avtorul *Vitei* lui²⁰: „În iarna ce au urmat după vara din anul / 1692, pe Constantin Cantemir îl durea mărunțările și de-abea se rădicasă din boală, cînd auzînd de vestea lui au sosit în Iași trei patriarci: Iacob din Țarigrad, Gherasim din Alexandria și Dositheiu din Ierusalim. Aceștea, la începutul Păresimei, au slujit în beserica prințului de la Bărnăuși, la carea slujbă fiind de față prințul așa au slăbit de-abea l-au dus șerbii în polata, în carea i-au ospătat, se le dea binețe. Șezut-au și el cu dîșii la masă, dară îngreuindu-i-se boala, au lăsat cu dîșii pe fiiul său, Dimitrie, și el cerîndu-și ertăciune, s-au dus în chilia sa. Patriarcii isprăvind prințul, s-au dus la sălașurile sale. Prințul avea amețeală și apoplexie de-a stînga, carea i-au întunecat ochiul cel stîng. Drept aceeaia au chemat la sine pe Sava, mitropolitul Sucevei, și în trei ceasuri s-au gătit la moarte. În 13 martie de cătră zio ș-au perdut vederea ochiului stîng și cu cel drept de-abea cunoștea pe fiiul, fata, și prietenii săi. Știînd acuma că i se apropie ceasul, au chemat la sine pe ginere-său, Lupul, feciorul lui Bogdan, pe Gheorghie Rosset, vistierul cel mare, pe celalalt ginere, Mihail Racóvița, spătariul cel mare, carele au domnit după aceeaia în Moldova, și pe toți boierii de divan și numerînd (cum putea vorbi) vredniciile sale și cîte au suferit pentru țeară, i-au dojenit se aibă grijă de țeară ca se nu se turbure după moartea lui zicînd: « Fraților și patrioților! Stringeți-vă și alegeți voao domn sau pre unul dintre fiii mei, sau, de vi se vor părea aceștea prea tineri de a putea domni, pre acela pe carele îl veți judeca mai vrednic, ca, mai nainte de a muri, se poci vorbi cu dînsul și a-i spune cele ascunse ale Moldovei, și voi se vă dobîndiți iarăș credința de a vă alege sînguri domn și stăpînitoriu.»

Boierii mergînd în polata în carea se ținea divanul au ales domn pe Dimitrie Cantemir, și tată-său bucurîndu-se și învășîndu-l cum să se poarte au murit în vîrstă de 66 de ani și s-au astrucat în Minăstirea Mira

220 carea o făcuse tată-său, Theodor, în ținutul Putnei, și el o înzăstrasă, petrecîndu-l prințul Dimitrie cu trei patriarci și cu toată boerimea.“ Dară ce s-au întîmplat apoi cu Dimitrie Cantemir, s-au zis mai în sus din *Istoria Bălăcenească*.

¹ *Codex Ms. Balacianianus* ad h.a. ² Filstih apud Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 345. ³ Engel, l.c., 346. ⁴ *Codex Balacianianus*, l.c. ⁵ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 322. ⁶ Katona in *Epit. chronologica* / ad ann. 1693. ⁷ Bethlen Miclos à *Kézzel irt maga életeben* ad h.a. ⁸ Eppus Iosephus de Camellis in suo *Diario*. ⁹ Demetrius Cantemir in *Hist. Osm. regni*, lib. 4, c. 1, nro. 106, in *Notis ad vocem Cantemir*. ¹⁰ *Au-thor Vitae Constantini Cantemir*, cap. 9, in fine.

Anul 1694. Despre Ardeal la anul de-acum așa scrie Cerei Mihai¹: „Noi cu domnul Apor Iștvan merșerăm la adunarea din Murăș-Oșorheiu; acolo l-au făcut commisariu preste țeară; drept aceeaia de-acolo venirăm în Sibiiu la luarea de samă. Aci ne-au venit veste că tătarii au năvălit în Ciuc, carea năvălire așa s-au întîmplat. În Ciuc s-au fost rînduit patru compăgnii nemțești spre ernat, dară secuii din Ciuc n-au voit aceeaia ci au trimis pe Șandor Ianoș carele au și pricinuit robia Ciucului, pe Deac Tamăș și pe Ciato Ianoș la domnul Apor Iștvan în Sibiiu, ca se lucre la generariul Veterani se nu se trimită nemți în Ciuc, și făgăduiră și generariului și domnului Apor, vro cîteva sute de gălete de ovăs. Domnul Apor Iștvan vorbi cu generariul și acesta plini voia secuilor, dară zise cătră Apor Iștvan: « Domnule tată! (așa chemîndu-l), bagă de samă că nu vor fi nemți spre ernat în Ciuc, dară așa să se păzească plaiurile ca se nu se întîmple vre o năvălire de cătră Moldova, că, de se va întîmpla, zeu, domnia-ta vei da sama înaintea împărăției, nu eu ». Pogorîndu-se domnul Apor de la generariul, fiind și eu de față, zise cătră Șandor Ianoș: « Bade! eu am isprăvit treaba la generariul, de nu vor fi în Ciuc nemți, ci, te rog, pentru Dumnezeu, așa se luați sama, ca se nu se întîmple ceva reu, că zeu, v-or spînzura ». Șandor Ianoș îi respunse: « Lasă pe mine, că de se va întîmpla pagubă despre tătari, se cadă capul meu pentru dînsa; pentru că necurmat avem poște sau călărași în Moldova ». Așa înturnîndu-se ei în Ciuc, fiindcă neaoa era foarte mare, nu mult au gîndit, ci sîmbria străjarilor o au mîncat ei, și numai pe cei șchiopi și sluți i-au trimis la strajă, fără de arme, de la carii

nu avea ce se tragă. Pe călărași încă nu i-au trimis mai încolo de Comanfalva, și cu aceeaia s-au înturnat la Șandor Ianoș, ce le-au mințit oamenii lui vodă din Moldova și el toate le-au crezut.

221 Iară prințul Moldovei de-atunci, Constantin Duca, era mare protivnic Ardealului, pentru aceasta polonii (în anul 1684) venind fără de veste asupra tătine-său, l-au prins și l-au dus rob în Polonia, iară doamna lui Duca Vodă sirguindu-se pentru slobozirea bărbatului său și tocmindu-se cu leșii în treizeci de mii de galbini, au trimis din Țarigrad pre un șerb de frunte al său cu banii și cu vro câteva părechi / de pei alese de soboli și cu foarte frumoși paripi ca se meargă prin Ardeal în Polonia și se rescumpere pe Duca Vodă. Ci întraceaia Duca Vodă au murit în robie, iară Telechi Mihaiu carele pururea rîvnea haramurile, pe prințul Mihail I Apafi la atîta l-au adus de au oprit pe trimisul doamnei și au luat banii cu toate celealalte de la dînsul, zicînd că vor fi buni se plătească cu dîșii hărăciul Porței. Ci Telechi Mihaiu toate le-au ținut pe sama sa, prințului numai un cal i-au dat din toate, cîte răpise; și ca se nu se vadă numai singur a le răpi, dat-au și lui Secheli Laslo, lui Nalagi și lui Apor Iștvan niște lanțuri de aur și alte nemicuri dintrînsele. Constantin Duca și mumă-sa destul le-au cerut acestea toate înapoi de la Țeara Ardealului, ba și de împăratul Leopold I rugîndu-se. acesta încă mai adeseori au poruncit pentru dînsele, dară nu le-au putut scoate din minile lui Telechi și pretenția este pînă astăzi, pentru că țeara neluînd dînsa banii și nefolosindu-se cu ei, nu se ține detoare se-i plătească. Drept aceeaia Constantin Duca fiind român Țiitoriu aminte, au vrut să se izbîndească de pre țeară pentru bustușagul și paguba ce s-au făcut casei sale și el au fost unul dintre cei ce au îndemnat pe tătari se vină se robească, și pe secuii din Ciuc tot cu minciuni i-au ținut se nu se teamă de tătari. Almintrelea el, cînele, de-ar fi fost bun creștin, lezne ar fi putut da de știre și atîtea mii de suflete creștinești n-ar fi căzut la amară robie.“ Pînaci Cerei Mihaiu, ci eu întreb, care au fost mai mare cîne și mai reu creștin, cel ce n-au făcut de știre că vin tătarii, sau cei ce au răpit averea lui Duca Vodă și pre el l-au năcăjit prin aceeaia de au murit în robie.

Despre Țeara Românească preavestitul Enghel² scrie așa: „În primăvara din anul 1694, nevastei ceii tinere, prințesei din Moldova (Mariei Brancovan) i-au venit dor din lăuntru de părinții săi. Drept aceeaia bărbatul eii, Constantin Duca, o-au trimis în Valahia se-și vadă

părinții, cu muma lui, doamna Anastasia, muierea lui Duca Vodă, cu stolnicul Vasilie și cu alți boieri. În 13 maiu au sosit în București, a doaozi au venit un aga și au adus căftan nou lui Brancovan despre partea viziriului Ali-bașa carele s-au pus în locul mazălitolui viziriului, Mustafa-bașa În vara din anul 1694 hanul tătăresc au trecut prin Moldova și au agiuns la otarul Valahiei, în 20 iunie, mai nainte de a-i prinde de veste.

222 Tocma atunci era vremea secerei și / țeranii auzînd de venirea tătariilor au fugit, lăsîndu-și holdele neseccerate, cu mare și nespusă pagubă; iară prințul au trimis cu daruri și cu zăhărea înaintea hanului la Daia, și el au remas se apere plaiurile Valahiei de cătră nemți. După ce au trecut tătarii, în 10 avgust, prințul Brancovan au eșit din București și s-au tăbărit cu oștile sale la Tîrgovești. În Tîrgovești casele cele domnești era pustie de 35 de ani, adecă de pe vremea lui Mihnea (sau Mihail VI) Vodă. Constantin Vodă au trebuit se-și ceară slobozenie ca se le direagă și se șadă întrînsele, și în 15 avgust din 1694 au putut intra în iale, pentru a căroră ispravă pe luătoriul de samă, Mihail Cantacuzenul, l-au dăruit cu căftan. Vara, almintrelea o au petrecut prințul pre la minăstiri și în Brîncoveni, apoi s-au întors în Tîrgovești și de-acolo, în 20 octomvrie, au mers la București.“

Despre Moldova numai atîta scrie preavestitul Enghel³: „În 6 octomvrie din anul 1694 polonii au risipit o samă de turci la Cameneț“. Iară despre lucrurile din Ungaria, Stefan Catona⁴ scrie precum urmează: „După ce au trecut duxul de Croi în slujba leșească asupra svecilor, povățuirea oștilor împărătești asupra turcilor iarăș s-au încredințat generariului Caprara carele fiind bôlnav și slab de bătrînețe, numai în 5 septemvrie au mers la oastea de supt Petrovaradin. Viziriul cu turcii se tăbărise la Salanchemeni și făcîndu-se mai îndrăzneț pentru că Caprara nu se mișca, s-au apropiat și au început a bate tabăra împărătească de opt laturi. Se vedea că aceia vor fi biruitori carii vor suferi mai bine mutarea aerului. Turcii au fost cei dintîiu carii n-au putut suferi frigul, drept aceeaia în sfîrșitul lui septemvrie, noaptea, au fugit, după ce au perit în 22 de zile 15.000 dintre sine. Depărtîndu-se turcii, Giula încă s-au închinat împăratului Leopold I, și frica Ardealului despre partea aceeaia s-au îmicșorat. Darogi, generariul lui Techeli, vezînd nenorocirea domnului său și urîndu-se a mai petrece cu turcii, încă au aprins cetățile

Palanca-Noao, Rama, Fedislavia și Galambóțul, care era ale lui Techeli și au trecut la Veterani, generariul nemțesc.“ Așisderea scrie Ghebbardi⁵.

¹ Cserei Mihály az *Erdélyi Historiában* ad h.a. ² Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 346 seq. ³ Idem Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 286. ⁴ Katona in *Epitome chron.* ad ann. 1694. ⁵ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 322./

223 **Anul 1695.** La anul acesta scrie preavestitul Enghel¹, precum urmează: „În 7 ianuarie din anul 1695, au murit Ahmet II și i-au urmat Mustafa II carele îndată și-au băgat în cap se-și arate vitejia asupra oștilor împăratului Leopold I. Lui Constantin Brancovan încă de cu iarnă i-au venit poruncă se meargă la Cladova se întărească cetatea, ca se o poată apăra romîinii. Cu vro cîțiva ani mai nainte asemănă poruncă venise, ci atunci perzînd turcii, ei o-au stricat și ars cînd fugea îndărăpt. Atunci fiind iarnă și calea rea și lipsind notrețul, numai pe Cornea Brăilul, banul Craiovei, l-au trimis vodă la întărirea cetăței aceia. La sultanul au mînat Brancovan pe vornicul Constantin și pe Dumitrașco Caramaleul să se roage ca pe el se-l lase se remînă acasă. Ci viziriul cu chiaia lui, nu numai au împedecat dobîndirea cererei aceștii, ci încă au poruncit lui Brancovan ca se trimită multă zăhărea la Cameneț. Iară el s-au folosit cu întîrzierea pînă la Paști, în 24 martie, după cărindariul cel vechiu. În 8 aprilie au nimerit un aga cu noao poruncă; drept aceeaia au pornit o parte de zăhărea cătră Cameneț și el au mers pre la Podlós, la Brîncoveni, dară cît au putut mai încet. La Brîncoveni i-au venit veste că pe viziriul l-au sugrumat, din porunca împăratului și trupul lui l-au lăsat ne-ngropat vro cîteva zile în Orliță. Viziriul Mehmet-bașa, carele i-au urmat și chiaia lui erau oameni mai buni și au îngăduit de vodă au plătit zăhărea ce trebuia dusă în Cameneț, cu bani, ca se nu se asuprească țeara cu purtarea eii. Deci vodă încă s-au dus la Cladova și au început a o zidi, dară nu mult au zăbăvit acolo, ci lăsînd pe stolicul Radul Izvoreanul și pe Radul, feciorul vornicului Hriza, ca se isprăvească lucrul, el s-au dus la tabăra de la marginea Ardealului. Aci au gonit pe prădătorii Ardealului și ai Valahiei și au prins pe votavul lor cu 50 lîngă el și pre unii i-au spînzurat, pre alții i-au trimis la ocnă.

Brancovan însuș nu avea grijă de a se împotivi cu nemții (pentru aceste s-au și făcut prinț de împărăția romanilor, în 30 ianuarie din anul 1695), ci împlînd pe la minăstirile Tismana, Huréz, De-un-Lemn și Argiș cu toată familia și curtea sa, se desfăta în polata cea domnească de la Tirgovești.

224 Într-aceaia hanul Sélím Gherei după multe porunci ale sultanului turcesc, au trebuit se treacă prin Valahia, la Bălgradul din Serbia fără de voia lui și cu mai mică putere; pentru că cozacii ajutați de ruși, acasă îi sta în spate. Venit-au hanul în Valahia fără de leac de veste, căruia i-au trimis întru întîmpinare / pe serdariul Vergo și pe Iamândi ca se nu pustiească țeara, căutînd la serăcia eii. Ci tătarii, după obiceiul lor, cerea cortele, zăhărele și daruri, și trăgîndu-se la tăul de cătră Dunăre, au venit la satul Comoșteni, lîngă rîul Giului, unde și mai apriat au înțeles ce fac rușii cu cozacii. Sultanul Galga drept aceeaia cu o parte a tătariilor s-au înturnat la Crim, iară hanul au trecut Dunărea pre la Diiu și s-au dus la împăratul turcesc, la Bălgrad. Pîrile cele multe, ce mergea asupra lui Emeric Techeli, și care le întărea Brancovan, au făcut de Techeli au venit în disgrația la împăratul turcesc, și cînd au mers cu curuții săi să se împreune cu turcii asupra nemților, împăratul au poruncit de l-au prins și dinpreună cu muierea și cu vro cîțiva șerbi ai lui l-au trimis rob la Țarigrad, carele dup-aceaia surgun au și murit (în Nicomedia), în 13 septembrie din anul 1705. Pe curuții lui Techeli i-au trimis sultanul la Brancovan se-și ceară slujbă sau loc unde să se așeze cu lăcașul, ci Brancovan le-au spus că nu are op de dînșii; și așa s-au stîns, de sine împlînd (precum scrie Radul Grecean) ca și niște căpchii.

Într-aceaia sultanul au luat Lipova și au ținut bătaia cea cruntă cu Veterani. În zădar s-au trimis (precum zice Grecean) împotiva lui Veterani Mahomet bei-oglu și beglerbegul din Rûmili, că s-au gonit îndărăpt cu capetele sparte; pentru aceeaia au mers însuș sultanul asupra lui, care lucru Veterani nu l-au știut, că de l-ar fi știut nu s-ar fi slobozit la bătae. Tătuși ostașii împăratului Leopold I s-au bătut ca leii în 4 ceasuri și turcii și-ar fi perdut inima cu totul de nu ar fi rănit pe Veterani o gloanță; dară rîndindu-l și neputînd sta în frunte, ostașii au fugit și sau s-au tăiat sau s-au prins. Unde au picat Veterani nu s-au putut ști. Însuș turcii mărturisesc că de n-ar fi căzut Veterani, ar fi învins pe turci. Căzut-au dintre turci Șăin-Mehmet-bașa, cumnatul sultanului,

Mahomet-bei-oglu, beglerbegul din Rumili, și alții mulți din cei de frunte. Numai că au fost de față sultanul și hanul au ținut pe turci de n-au fugit, că au poruncit sultanul că pre aceia, carii vor fugi, îndată se-i tae tot fărîmi. Turcii mai pre urmă au aprins Logogiul și Caranșebeșul, apoi s-au întors prin Valahia se treacă Dunărea pe la Nicopoiu.“ Așisderea scriu Cerei Mihaiu², Catona³ și Ghebhardi⁴.

225 Tot preavestitul Enghel, după ce au scris cum au trecut împăratul Mustafa II cu oastea sa prin Valahia și cum i-au eșit / Brancovan înainte și l-au petrecut, zice: „La Turnul fiind Brancovan, ca se-și arată dragostea cătră Casa Austriei, au rescumperat mulți nemți din robia turcilor și a tătarilor, între carii au fost și împărătescul commissariu de harț, Ioann Húber, cu mai mulți offițeri. De la Turnul au pornit Brancovan în 7 octomvrie, și pe 14 octomvrie au fost în Tîrgovești și mai pre urmă au mers la București, unde au vestit fermanul cel despre întărirea domniei sale, în adunarea țerei, între datul cu tunurile.“

Despre Moldova vorbind mai zice acelaș Enghel⁵ că în anul 1695 Constantin Duca, domnul Moldovei, încă ar fi mers cu turcii în Ungaria, dară mie nu mi se vede a fi putut el face aceasta, pentru poloni carii îi sta în coaste^a. Zaluschi⁶ scrie că în luna lui martie din anul acesta, tătarii au năvălit în Russia și că domnul Moldovei au trimis sol la seimul leșesc, dar aceia nu o scrie, pentru ce l-au trimis.

Prelații și unii dintre boierii ungurești, carii ținea cu patriarhul Romei, neputînd suferi privilegiurile ce se dăduse în anii trecuți, 1690 și 1691, neamului illyricesc, începuse a le călca pre acelea și pre illyri în multe a-i vătăma. Drept aceia împăratul Leopold I, în 4 martie din anul acesta 1695, numitele privilegiuri de nou le-au întărit și mai pre larg le-au tilcuit⁷ zicînd: „Ale căroră umilite cereri, noao cu umilință făcute și arătate, și credincioasele slujbe ale numitului poporului rașian, care ei vitezește le-au făcut asupra protivnicului celui de obște al creștinătăței, și cu multă vărsare de sînge le-au pecetluit, milostivește socotindu-le și milostivește și crezînd că vor fi stătornici în credincioșire (pînă la altă poruncă și oriînduală a noastră carea se va da, după cum vor fi vremile), milostivește am otărit ca arhiepiscopul mai sus numit

^a Observația lui Șincai este îndreptățită pentru că nu Constantin Duca a mers cu turcii în Transilvania, ci Constantin Brîncoveanu.

(Arsenie Cernovici) se aibă și cinstea cea veche și toată puterea (de cumva i se cuvine, după cădînța și obiceiul legei lor) de a pune episcopi de legea sa și episcopii prin el puși iară, anume cinstiții: Isaia Diacovici al Temișoarei, al Ienopoiului și arhimandritul Cruședóliului, Stefan Metóviaci al Carloștadiului și al Zrinopóliului; Evthimie Dróbnic al Seghedínului, Evthimie Popovici al Budei și al Albei-Crăești, Evthimie Tétovaci al Mohaciului și al Sighetului, Spiridon Stíbița al Verșăuțului și Éfrem Beniamin al Orăzei și al Agriei (adecă pe carii noi, prin puterea acestora, milostivește îi lăsăm și suferim) prin eparhiile lor rînduite, 226 adecă prin acelea, în care au descălecat / și s-au așezat cuvios numer de familii rașiene sau sirbești, din bunăvoința canțelleriei noastre ceii de harț, după ce au scuturat jugul turcilor, cum s-au zis, și au trecut în slujba noastră, se poată nesmintiți plini cele sufletești, a îndrepta pe cei păcătoși și a-i pedepsi după vinele lor, a lua veniturile patrahírului și ale besericilor, în cît li se cuvin, după legea și obiceiurile lor și a-și face toate deregătoriile (tătuși fără de scăderea și vătămarea prelaților noștri și a besericeii ceii catholice) și mai pre-urmă tot poporul se poată avea slobodă deprindere în legea și credința sa în toate cetățile, orașele, satele de margini și ținuturile noastre; adecă în locurile acelea, care li s-au dat lor prin cancelleria noastră cea de harț, măcar unde, fără de vre o frică, primejdie și vătămare a trupurilor și averilor sale, și să se poată folosi cu scutița de dijme, după decretul V al craiului Mathia, articolul 3, și decretul II al craiului Vladislav, art. cel de pre urmă, carea dijma numitul norodul sírbesc se-o întoarcă și se-o dea pentru hrana și pentru lipsa episcopilor celor de legea lor, nestîndu-le împotivă orice împedcări de prelații noștri sau de deregătorii cămărei crăești puse.“

Scrisoarea⁸ carea s-au dat la commissia cea din anul 1753 ca se arate că episcopul de la Arad nu are vre-o cădînță a porunci românilor celor din comitatul Bihărei, se nevoește a arăta că prin Oradea de-aci se înțelege Petrovaradinul, ci eu las că Efrem Beniamin carele se numește aci, au fost episcop în Oradea-Mare și în Agria, dară numai preste sirbii cei din și de lingă cetate, nu și preste români, pentru că preste români din comitatul Bihărei, atunci porunca Theofil, mitropolitul Bălgradului din Ardeal, cum se va arăta la anul viitoriu. Afară de acestea, în tot diplomatul acesta numai despre sirbii cei veniți se vorbește, nu pot drept aceia episcopii cei sirbești pofti vre o cădînță preste romîni cei din

Bănat și din Țeara Ungurească, carii cu mult mai înainte au moștenit locurile acestea, de cît sirbii.

¹ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 347 seqq. ² Cserei Mihály à *Kézzel irt Erdélyi Historiában* ad h.a. ³ Katona in *Epitome chron.* ad h.a. ⁴ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. III, p. 322 seq. ⁵ Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 286. ⁶ Zaluski, p. 1523. ⁷ *Diplomatarium nationis illyricae*, part. II, p. 5 seq. ⁸ Replica data commissioni de anno 1753.

227

Anul 1696. La anul acesta scrie Ghebhardi ¹ precum urmează: „În anul următoriu, 1696, Mustafa II se grăbea asupra Ardealului; / ci Frideric August, electorul Saxoniei, l-au tras de la calea Ardealului ocolind Timișoara, carea ocolire o au lăsat, cît s-au apropiat Mustafa cu oastea sa, și i-au eșit înainte. Drept aceea Mustafa II s-au apucat de șanțurile împărătești ce era făcute de Olăș, dară fără de noroc că n-au putut birui, măcar că pusese 3.000 de ai săi dindărăpt se tae pre cei ce vor fugi, precum i-au și tăiat de vro câteva ori. Almintrelea bătaia aceasta au ramas îndoită și biruința nu s-au plecat spre vre-o parte, că atîța au căzut despre una, cîți despre alta, pînă ce au venit tîmpul de îmbe oștile s-au dus la ernat. Banul Croației Battiani au luat Uranógraful și alte cetăți din Bosnia. Prințul Ardealului, Mihail II Apafi, fiind tiner au trebuit se lase Ardealul împăratului Leopold I, dintîiaș dată numai pînă ce se va face pace cu turcii, iară apoi în vecie, pentru 10.000 de florinți. Trebuit-au el se dea afară și fermanul prin care se întărise prinț Ardealului. Și așa au venit iarăș Ardealul la Coroana Ungariei.“ Așîderea scrie Stefan Catona ². Ci mai pre larg scrie preavestitul Enghel ³ zicînd: „În 10 februarie din anul 1696, gătindu-se turcii de nou asupra nemților, au aruncat pe Țeara Românească afară de o sumă mare de bani, multă zăhărea ca să se poată apăra Bălgradul și Timișoara. Un aga agiungea pre altul ca se scoată cele poruncite, ce cu atîța pripă nu s-au făcut vreodată; greutatea carea o purta mai naintre trei țeri, fiind că Ardealul acum era împărătesc și Moldova suptă de poloni și de tătari, o sîmțea numai Valahia. Prințul destul au arătat Porței că țeara se serecește și toți lăcuiitorii vor pribegi, dară nu l-au ascultat, și au trebuit toate se le plinească. La aceasta s-au adăogot că ginere-său, Constantin Duca, domnul Moldovei, s-au mazălit, carele vrea se arate

că el s-au cerut la odihnă, pentru năvălirile polonilor și ale tătarilor în Moldova, ci lui Constantin Brancovan nu-i era la inimă mazălirea lui, bine știind că turcii nu se uită la nenorocirile oamenilor, ci în toate îi vinovătesc. Tătuși atîta au făcut Brancovan, de ginere-său s-au priimit cu cinste și au putut petrece în Țarigrad ca un privat. Următoriu lui Constantin Duca în Moldova au fost Antioh Cantemir dintro familie ce pururea au pizmuit casei lui Brancovan.“

228

Ci pricina mazălirei lui Constantin Duca, așa o scrie istoricul bălăcenesc ⁴: „Doamna lui Constantin Duca, Maria, mărindu-se și sumețindu-se că are pe tată-său domn muntenesc, au început a necinsti și a batjocori pe jupînesele / boierilor cu multe vorbe rele, și întro zi de Paști venind o jupîneasă cu ișlic, după cum le este obiceiul muerilor boerești a purta pe cap, la doamna Maria, aceasta i-au luat ișlicul din cap și l-au băgat în foc, zicînd că numai doamnelor se cade a purta ișlic, iară nu și jupîneselor. Aceasta vezînd boierii s-au scîrbit foarte tare și au făcut jalbă la împărăție și împărăția au mazălit pe Constantin Duca și au pus domn pe Antioh, feciorul cel mai mare al lui Constantin Cantemir.“

Merge mai încolo Enghel și zice: „Pre 15 zile ale lui maiu, Brancovan gătise toate cîte fusese poruncite lui de la Poartă, ci de-abea agiunsesse la Obilești, satul său, să se odihnească, și iată, sosi Mehmet-aga, venețianul cel turcit, cu poruncă se adune în magazinurile de la București și de la Țirgovești, 100.000 de chile de bucate, că prin Valahia va se năvălească armada turcească în Ardeal. Dară nemica s-au ales din năvălirea aceasta pentru că armada nemțească ocolise Timișoara și amînînța și Bălgradului din Serbia, spre a căroră apărare au trebuit se meargă turcii. Hanul încă au fost chiebat la oastea turcească, dară el avînd de a face cu rușii și cu cozacii, numai pe Gzal-Agasi din Bugeac l-au trimis cu o samă de ostași carii încă nu s-au îndestulit cu leafa ce li s-au dat, ci tare au prădat Valahia. După noao poruncă a sultanului Mustafa II, Brancovan, în 11 iulie, după cărindariul cel vechiu, au trecut la Țirgovești și s-au tăbărit în preajma Ardealului. Mai trecut-au prin Valahia cu Șai-Pasù-Gherei, feciorul hanului, și alți tătari, carii așîderea au stors țeara, și feciorul hanului poftind daruri ca ale tăfîne-său, în 10 avgust au trecut Dunărea cătră Bălgrad.....“

În 23 iulie, după cărindariul cel vechiu, au sosit sultanul la Bălgrad și s-au sfătuit se ocolească Petrovaradinul; ci fiind că nemții bătea

Timișoara, au alergat spre mîntuirea eii, în 27 iulie. Nemții, supt povățuirea lui Frideric Avgust, electóruului din Saxonia, i-au eșit înainte. Turcii întorcîndu-se la meșteșugurile din anul trecut, au mers preste o samă de nemți la Tisă, ci aceștea s-au tras îndărăpt ca se tragă pe turci spre sine, se-i poată încungiura armada cea mare; dară și turcii s-au tras îndărăpt și s-au închis între carre. În 26 avgust s-au făcut mare bătae și pe nemți noaptea i-au împedecat de n-au învins. Fiind că nemții prin strămutarea de 20 de zile mai sfîrșise zăhăreaoa și gîndind că turcii vor eși dintre carre și-i vor goni, s-au tras de la locul bătăiei, ci turcii încă s-au tras înapoi și așa biruința nu s-au știut, a căriia părți au fost.

229 Dintre turci au căzut / fratele viziriului celui mare, al lui Mustafa-bașa și Greceariu-bașa cu mai mulți bași; dintre nemți, generarii Haisler și Bolond. Sultanul în 28 avgust au trecut Dunărea, la Bălgrad și de-acolo privind vro cîteva zile ce fac nemții, după ce au înțeles că muscanii au luat Azoful, s-au grăbit la Odriiu ca să se gătească, pre anul viitoriu, să se izbîndească despre muscani. Iară Brancovan petrecînd culesul viilor la Pitești, în 28 octomvrie au trecut pre la Tîrgovești, la București, unde au trebuit se plătească banii ce se pofta de mai mulți agi turcești.

Tot întru acesta an s-au isprăvit zidul de la minăstirea Rîmnicului cel de groaza tătarilor făcut, la a căruia zidire iarăș mult au dat spătariul Mihail Cantacuzenul. La Buzeșd încă au făcut Brancovan minăstire de piatră, în locul ceii de lemn și în Focșani au dus apă de băut, pe scocuri, cale de doao ceasuri.“

Acum viu se arăt ce am făgăduit la anul trecut, cum că românii din comitatul Bihărei și mai nainte și pe vremile de-acum, se stăpînea în cele sufletești de mitropolii Bălgradului din Ardeal, carea zisă a mea cu mai multe argumenturi o-aș putea răzăma și întări, dară ca se nu mă lătesc în cuvinte, preste năravul mieu, numai aceasta pun înainte. În anul 1696 s-au typărit ceasloave românești la Sibiiu, întru al căroro cuvînt înainte⁵, se cetește: «Cătră prea sfințitul și iubitoriul de Dumnezeu, domnul Theofil, mitropolitul Bălgradului, al Vadului, al Maramurășului, al Sălajului».“ Vadul aci adus, ce se chiamă ungurește *Rév*, este aproape de Aleșd, în comitatul Bihărei, preste românii din care sat de au stăpînit mitropolitul Theofil, stăpînit-au acela și preste ceialalți români din comitatul Bihărei, și așa Efrem Beniamin, episcopul

cel sîrbesc, nu s-au pus în Oradea-Mare preste români, fără numai preste sirbi, cum s-au zis la anul trecut.

Zisu-s-au la anul 1680, că mitropolitului Varlaam, în scaunul Bălgradului i-au urmat Theofil, dară în care an? Iară despre Theofil acesta așa scrie *Ortul și progressul neamurilor din Dachia*⁶: „Acesta (adecă iezuitul Pavel Baránii, párohul lătinesc al Bălgradului), în anul 1696 au îndemnat pre Theofil, arhiereul românilor, ca lăsîndu-se de pizmaticie să se unească cu Beserica Romei.“ Ci mai pre larg le scrie aceste Samoil Clain de Sad⁷ zicînd: „Întraceaia, în anul 1696, Mihail II Apafi lăsîndu-se de domnia Ardealului, au venit Ardealul supt stăpînirea împăratului Leopold I, supt a căruia stăpînire au început a învia catholicii / cei de legea lătinescă, că mai nainte era foarte goniți și preoți aiavea a avea încă nu se suferea. Înse mare price era între acatholici și între catholici, la carea religie se fie deregătoriile cele mai mari ale țerei. Acatholicii pofta se fie la ei că sint mai mulți, iară catholicii mai puțin. Pre acea vreme era în Ardeal thesaurariu crăesc comitul Stefan Apor, catholic foarte bun. Cu acesta împăratul osăbită correspundere avea, îndemnîndu-l ca se lucreze se crească religia catholicească. Acesta au înștiințat pre împăratul despre statul românilor carii nu sint streini, să se unească cu catholicii cei de legea lătinescă și să se numere între catholici, numai împăratul se binevoiască a-i face părtași tuturor privilegiurilor cu care se foloșesc și se vor folosi catholicii de legea lătinescă. Românii din Ardeal pre acele vremi, precum nu era uniți cu lătînii, așa nu era mult despărțiți de dînșii; pentru că făcîndu-se mai toți ungurii, secuii și sasii din Ardeal, între carii trăia românii, sau calvini sau sociniani sau luterani, nu știia ei ce sint catholicii de legea lătinescă, fără numai cît auzea de la acatholici hule despre ei. Pentru aceaia românii într-acele turburate vremi se nevoia se țină credința carea de la început o au luat și carea beserica, sfintele săboare a toată lumea și ss. părinți au învățat-o. Se sfădea grecii cu lătînii pentru credință, iară românii nu știia de acele prici ale lor, ci cum am zis, petrecea întru credința și învățătura creștinească carea moșii și strămoșii lor de la începutul besericei creștinești o-au luat. Toată grija lor era ca se nu slăbească, ori pentru goanele ce pățea ori pentru neștiință, se cadă în eres.

Drept aceaia împăratul Leopold înștiințîndu-se de statul românilor din Ardeal, în anul 1696 au dat o scrisoare, cum românii din Ardeal,

de vor vrea a se uni cu vre o religie din cele patru priimate în Ardeal, adecă ori cu catholicii de legea lătinească, ori cu calvinii, ori cu luteranii, ori cu socinianii sau unitarii, se aibă acele privilegiuri și scutițe care are acea religie, cu carea se vor uni, sau, de nu vor voi a se uni cu vrana dintrăceste patru religii, ci vor mai voi a rămânea în statul în care era și mai înainte, alte scutițe și ușurări nu vor avea, ci vor fi cum pînă aci au fost. Întrăceia împăratul bine era înștiințat despre români, că ei nici numărul sfințelor taine, nici cinstea sfintei cruci și a sfințelor icoane, nici chiemarea în rugăciuni a sfinților, nici posturile și alte rîndueli și ceremonii besericești, nici sfînta / liturghie nu le vor lepăda, nici le vor părăsi, pentru aceaia bine cunoștea că ei nici cu calvinii, nici cu luteranii, nici cu unitarii se vor uni.

Resoluția aceasta a împăratului Leopold I auzînd-o mitropolitul romînilor din Ardeal, Theofil, și învățînd de la pater Baranii, parohul lătinesc din Bălgrad, în ce poate sta această unire cu latinii, carele i-au îlcuit cum că prin această unire, toată rînduiala și ceremoniile Besericei Resăritului le pot ținea români, numai se creadă cum că Beserica Romei e pravoslavnică și se mărturisească că patriarhul Romei e următoriu Sîntului Petru, verhovnicului apostolilor, și drept aceaia cel dintîiu dintre patriarci, că Duhul Sfînt așa este al Tatălui ca și al Fiului și pe lătini se nu-i clevească pentru că zic că purcede de la Tatăl și de la Fiul, că pînea azimă în Beserica Apusului așa e destulă materie a Prea sîntei Evharistii ca și pînea dospită în Beserica Resăritului, că cei ce mor în păcate de moarte necăiți, vor fi în munci vecinice pururea, iară cei ce s-au căit și nu ș-au plinit canonul, se pot ajuta prin liturghii, rugăciuni, milostenii și alte fapte bune de credincioși, ca se dobîndească împărăția ceriului, precum o au dobîndit sfinții și o vor dobîndi și de-aci înainte cei ce se vor căi adeverat și vor face destul pentru păcatele sale prin sine sau prin alți binecredincioși. Acestea înțelegîndu-le Theofil mitropolitul, au făgăduit lui pater Baranii, că va strînge săbor.“ Acestea bine le scrie Samoil Clain, numai în hronologie smintește, că rezoluția de el adusă, nu s-au dat în anul 1696, ci în anul 1698, cum vom vedea acolo.

Nu așa scrie Betlen Micloș⁸ despre unirea romînilor cu Beserica Romei, ci ca un calvin și cel mai mare protivnic al catholicilor, zice: „Începutul și pricina unirei aceștia le-am scris în munca mea cea lătinească (careă cu, Gheorghe Șincai, nu o-am putut afla), la care aceasta

încă s-au adăugat, că și Dîndar Laslo s-au lăudat cu numele prințului munteneș (lui Theofil), că-l va mazăli din vlădicie pentru beție și pentru aceaia pentru că fiind bolnav cîte o dată au mîncat carne și au îngăduit preoților românești de s-au însurat a doaoa oară, căruia i-am zis eu, se nu-l aducă la desnădejduire, că zeu, așa vom îmbla cu el,“ adecă că se va uni.

Despre episcopul cel lătinesc din Ardeal, alt calvin, Cerei Mihai⁹, iarăș nu bine vorbește scriînd așa: „Curînd după aceaia au adus în Ardeal, împotriva diplomatului, episcop lătinesc, pre Andreiu Illieș carele fiind născut / din Ciuc, în pruncia sa eșise în Ungaria, la învățatură; acesta adeverat era om slab și fără de treabă, îi plăcea a bea vinul și toată vorba lui sta întru aceaia cum ar trebui să se desrădăcineze eriticii din Ardeal, almintrelea învățatură nu avea și păpistașii se rușina de lucrurile lui. Nici au putut agiunge la aceaia, la ce gîndea, ca se poată căpăta scaunul arhieresc cu toate moșiile și vilvele cele mai de demult, pentru că moșiile mai cu samă era cuprinse de boierii cei de legea lătinească și aceștea nu bucuroși le da, ci i-au dat coșteiu din Vinții-de-Gios cu satele și moșiile ce se țin de dînsul, dară acolo încă nu îndelung au lăcut, că pornindu-se curuțimea, au fugit din Ardeal.“

Ioann Sobieschi, craiul Poloniei, precum scrie Enghel¹⁰ și Katona¹¹, au murit în 17 iunie din anul 1696 și în locul lui s-au ales craiu Frideric Avgust, electorul Saxoniei, ca rele pentru coroana Poloniei întîiaș dată s-au lepădat de eresul lui Martin Luter și s-au făcut catholic, în Vienna în anul următoriu, 1697.

¹ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 323. ² Katona in *Epit. chron.* ad ann. 1696. ³ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 350 seq. ⁴ *Codex ms. Balacianianus* ad h.a. ⁵ Praefatio ad *Breviarium Valachicum*, anno 1696, Cibinii, in Trannia editum. ⁶ *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium*, p. 7. ⁷ Samuel Klain in ms. *Historia ecclesiae Valachicae de Trannia*, part. 9, § 1. ⁸ Bethlen Miklos à *Maga életében* ad ann. 1697. ⁹ Cerei Mihály az *Erdélyi Kézzel irt Historiában* ad h.a. ¹⁰ Engel in *Recent. His Mold.*, p. 286. ¹¹ Katona, l.c. ad ann. 1697.

Anul 1697. Despre turci și despre nemți iarăș așa scrie Ghebhardi¹: „Sultanul Mustafa II mult se năcăjea pentru doao războaie, ce în zădar le făcuse în anii trecuți asupra nemților. Pentru aceaia în tot typul s-au nevoit ca țerile cele perdute se le capete înapoi și au venit asupra prin-

țului Eugenie din Sabaudia, povățuitorului celui de curînd pus preste armada împărătească, cu 135.000 de ostași, și măcar că Eugenie nu avea mai mulți, fără numai 46.000 de ostași și loc de bătae încă nu avea așa de-ndămînă ca turcii, sultanul tătuși n-au ascultat de viziriul Élmas-Mahómet-bașa, carele îl îndemna să se bată cu Eugenie, ci s-au tras se ocolească Seghedinul. Cu cugetul acesta sultanul au trecut Tysa pre la Zenta. Eugenie s-au apucat de turcii cei din coadă și i-au risipit, ci viziriul n-au vrut să înștiințeze despre aceasta pe sultanul, ca doară apropiindu-se nemții îl va putea aduce la aceaia, ca să se lovească cu dînșii. Mai pre urmă au înțeles sultanul că nemții numai / puține miluri sînt departe, pentru carea s-au nevoit de cu partea cea mai mare a oștilor au trecut Tysa de-a stînga și viziriului i-au făcut de știre că-l va omori de vor lua protivnicii cît de puțin din bagagiă, și fiind că aceasta nu se putea încungiura viziriul au judecat în sine că mai bine îi va fi se cadă de sabia nemțească de cît să se sugrume. Drept aceaia viziriul au ales ca la 37.000 de vonici carii era mai viteji, și remînînd cu dînșii de-a dreapta Tysei, au mai săpat un șanțuț pre dinaintea șanțului ce îl făcuse mai nainte. Sultanul poruncise ca viziriul, cît va vedea pe nemți, îndată se treacă la dînsul cu oastea carea o avea la sine; ci, viziriul n-au ascultat și s-au și împedecat prin aceaia că slujile au vrut se treacă dobitoacele prin apă și acestea au stricat podul; drept aceaia ostașii lui au ținut a fi cu neputință a se mîntui sau a birui și așa se bătea ca niște desnădejduiți. Nemții tătuși i-au scos din șanțuri și viziriul cu ai săi, cînd vrea să se tragă îndărăpt s-au tăiat. Prin aceasta s-au pierdut toate lucrurile lor cu dînșii împreună, 22.000 de turci au picat acolo pe loc, iară 15.000 s-au înecat în Tysă, cînd vrea se înoate dincolo. Zăhăreaoa, tunurile și toată bagagia turcilor, de înbe părțile rîului veniră pe mîinile nemților și perderea cu atîta mai greu i-au căzut sultanului că au perit vonicii și ianiciarii cei mai buni. Sultanul cu scîrbă s-au uitat de pre țermure cum per ai săi și așa s-au pierdut cumpătul de pre unul din creștin făcut turc, că i-au zis că slăbindu-se oastea nemțească și nefiînd a treia parte cît oastea turcească, ce remăsese, nemții nu vor goni pe turci, l-au omorit ca pre un vînzătoriu, și el schimbîndu-și veșmîntul au fugit cătră Bălgrad. Ostașii lui carii îl pierduse și gîndea că s-au prins, s-au risipit; iară mai pre urmă cu puțini carii au ramas credincioși lîngă steaguri, s-au dus la Odriiu.

234 Mai așa au umblat prințul Eugenie, ca și viziriul, pentru că s-au bătut preste porunca împăratului, și s-ar fi judecat prin cancelleria de harț, călcătoriu de poruncă, de nu s-ar fi împedecat judecata prin însuș împăratul. Deci Eugenie neavînd cine se-i stea împotrivă, s-au mînat biruința mai încolo și au prădat în Bosnia cetățile Dóbai, Mágjai, Brandácul și Seraiul; iară în Ungaria au luat (prin Rabutín) Uipalanca. Așîderea scrie Stefan Catona², de vei lua afară istoria despre judecata ce era să se facă asupra lui Eugenie. Unii împistresc istoria aceasta și zic că unul dintre sfetnicii cei de harț ar fi arătat lui Eugenie, cînd sta la judecată, de pre o mappă, cum au stat turcii și cum nemții în bătae, ca se poată dovedi că Eugenie toată oastea împărătească o-au pus în foarte mare primeșdie, iară Eugenie neputînd suferi măgăria aceluia, l-au lovit cu toiagul său preste deget și i-au zis: «Nu-mi arăta / pe hîrtie cum au stat înbe oștile, ci se fii venit se le așezi și ocîrmuești mai bine!» Pentru fapta aceasta, zic că pre Eugenie vrea cancelleria cea de harț se-l osîndească foarte greu, dară împăratul Leopold I au poruncit se-i dea pace, că destul necaz au avut Eugenie pînă ce au dobîndit o biruință ca carea n-au mai fost din veac, precum însuș împăratul au scris cătră ardeleni.

Iară Enghel³ despre Valahia, din Radul Grecean scrie: „Constantin Brancovan Vodă, dările cele mari, ce le poruncise Poarta pentru războiul care înță ținea, le-au plinit pre-ncet, și în anul 1697 pe hoții din Hațeg carii prădase o parte a Valahiei și acum bătea cetatea Oreva, cu ajutoriu bașei din Diu, iarăș din porunca Porței i-au împrăștiat. Tot la aceaiaș poruncă au mers la Cerneți ca se fie spre ajutoriu turcilor carii vrea se ia Seghedinul și apoi se năvălească în Ardeal. La Cerneți fiind au auzit că au murit în Țarigrad, fata sa, Maria, muierea lui Constantin Duca. În 20 avgust s-au înștiințat prin agentul său cel din tabăra turcească că sultanul au luat cetatea ce se chiamă Titul și au trecut Tysa, la carea înștiințare prințul Brancovan au mers cătră Giuu, la satul Zingăreni, unde au ramas pînă cînd au auzit de perderea turcilor, cea de la Zenta, ce s-au întîmplat în 8 septemvrie, după cărindariul cel vechiu.”

După acestea scrie Enghel bătaia de la Zenta, din Grecean, precum o scrie și Gebhardi mai în sus, apoi iarăș zice:

„Brancovan bucurîndu-se de perderea turcilor, s-au dus pe culesul viilor la Pitești, unde i-au adus pe nepotu-său, din Maria de la Țarigrad,

apoi au trimis pre unii boieri la viziriul cel nou cu daruri și s-au rugat se părtinească Valahiei, pentru serăcia ei; după aceeaia au petrecut cităva vreme în Tîrgovești, că în București era ciumă.“

Despre unirea românilor din Ardeal, zice *Ortul și progressul neamurilor din Dachia*⁴: „Adunîndu-se săbor în luna lui februarie din anul 1697, mitropolitul Theofil la atîta au adus lucrul, de în luna lui martie din acelaș an, unirea cu Beserica Romei de toți s-au priimit prin mărturisirea aceasta:

235 « Noi, Theofil, din mila lui Dumnezeu episcopul Besericei românești din Ardeal și din părțile Ungariei lui împreunate, și tot clerul aceiași beserici, lăsăm pomenire cu scrisoarea aceasta, tuturor căroră se cuvine, cum că în trecuta lună a lui februarie cînd am avut săbor mare în Bălgrad, cu o inimă am așezat se ne întoarcem / în sînul s. maicei Besericei Romano-catholicești și iarăș se ne unim cu dînsa, toate acelea priimindu-le, mărturisindu-le și crezîndu-le, cîte le priimește, le mărturisește și le crede dînsa. Și mai întîiu mărturisim acele patru puncturi în care pînă acum ne-am împărechiat:

1. Cunoaștem că patriarhul Romei este cap vezut a toată beserica lui Hs. carea preste toată lumea este lătită.

2. Mărturisim cum că afară de ceriu, scaunul celor fericiți și afară de iad, temnița celor osîndiți, al treilea loc este, în care sufletele cele ce încă nu sint curățite se țin și se curățesc.

3. Nu ne îndoim cum că pînea azimă este destulă materie a Cinei Domnului și a jirtvei din s. liturghie.

4. Credem că Duhul S. carele este a treia față în Troiță, de la Tatăl și de la Fiiul purcede. Și priimim, mărturisim și credem toate celealalte, care s. Romano-catholica Beserică le priimește, le mărturisește și le crede.»

Dinprotivă după această mărturisire a credinței, trei lucruri au cerut de la chesaro-crăiasca maestatea sa:

« 1. Ca pre preoții și călugării cei de legea grecească se-i facă părtași aceloraș privilegiuri și cădînte cu care se folosesc nu numai preoții Romano-catholici, ci și arrianii sau unitarii, luteranii și calvinii.

2. Ca în fieștecare sat, în care este preot, beserica se aibă casă preoțească, ca parohul se nu lăcuească în casă streină.

3. Ca toată cîrma și rînduiala preoților se fie pre lingă episcop și nici de cum pre lingă mireni, precum au fost pînă acum.»

După care așa s-au iscălit:

« Noi, zicem, cei mai sus numiți, episcopul Theofil și tot clerul, acestea prea cu umilință le cerem de la preanaltă chesaro-crăiasca maestatea sa acum, și la cele mai sus zise puncturi ne legăm înaintea cinstitului părintelui Pavel Baranii, plebanului besericei romano-catholice din Bălgrad, întru a căruia lucru credință și întărire, cu mîna noastră ne-am iscălit și cu pecetea episcopoească și cu a săborului am întărit. Dat în Bălgrad, în anul 1697, zile 21 ale lui martie. Theofil episcopul și tot clerul.»“

236 Aceasta au fost începerea unirei românilor din Ardeal și din părțile / Ungariei lui împreunate, despre carea Betlen Micloș⁵ încă scrie precum urmează: „Atunci, în anul 1697, noi trei inși (adecă Gheorghie Banfi, guvernatorul, Stefan Apor și Nicolae Betlen) eram în Vienna sau Beci și odineoară, fiind în conferență, Chînschi luă înainte instanția statului catholicesc, în carea punctul cel dintîiu suna despre unirea aceasta. Este scrisă între cărțile mele copia instanției aceia și a rezoluției, ce s-au scris pe dînsa. Noi amîndoi, eu și guvernatorul, ziserăm că noi nici de vestea instanției aceia am auzit și, precum vedem, este împrotiva celor trei religii din Ardeal, și mai virtos împrotiva religiei calvinești, ale căria noi numai mădulări sîntem, măcar că sîntem cei mai de frunte pentru că în religie nu este guvernator nici cancellariu; drept aceeaia, că noi nu putem grăi la aceeaia ș.c. Zise Chînschi: « Nu grăiți ca calvini, ci grăiți ca consilieri împărătești ș.c.»; noi destul am tudumănit și instanție încă am dat împăratului în coantra instanției aceia, dară nemica am isprăvit, că rezoluția tot s-au dat.“ Dintru acestea poți culege cît s-au nevoit dușmanii spre stricarea neamului românesc, dară la anii viitori și mai chiar o vei vedea aceasta. Iezuviții încă așa lucra pentru folosul românilor, ca ei apoi se oblăduească preste români, cum și aceasta o voiu arăta la anii următori. Drept aceeaia n-au și numit pater Baranii, carele au făcut mărturisirea credinței cea mai sus adusă, pe Theofil mitropolit, cum era, ci numai episcop.

¹ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 323 seqq. ² Katona in *Epit. chron.* ad ann. 1697. ³ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 351 seqq. ⁴ *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium*, p. 7 seqq. ⁵ Bethlen Miklos à *Maga életében* ad ann. 1697.

Anul 1698. Despre Valahia la anul acesta scrie preavestitul Enghel¹, precum urmează: „Tocma la începutul anului 1698, au trebuit Brancovan se trimită multă zăhărea în Cameneț. În 6 februarie au măritat pre Ilinca, fata sa, după feciorul dragomanului Alexandru Mavrocordat, pre carele l-au pus păharnic mare. La armada turcească cea de la Bălgrad, iarăș au trebuit el se trimită multă zăhărea și se dea 500 de ostași, se ducă o summă de bani din Iași la Cameneț. Hanul Selim-Gherei carele încă în iarna trecută mersese la Țarigrad și acum venise la Bălgrad cu sultanul Mustafa II, au chemat pe trei feciori ai săi din Crim la sine, carii trecind prin Valahia, multe cheltueli au pricinuit lui Brancovan, tătuși au zidit pentru românii din Făgăraș, o beserică cu hramul Sîntului Nicolae, au dires beserica cea arsă din Gálata și, cu îngăduința viziriului celui mare, au făcut beserica Sîntului Gheorghie din Ismail. Acum s-au isprăvit și chiliile de la mînăstirea / sîntului Gheorghie din București. În mînăstirea aceasta carea o-au început Antonie Vodă a o zidi și o-au isprăvit Constantin Brîncoveanu și o-au ocolit cu zid, se află o polată pe sama patriarhului din Țarigrad, cînd vine în București, și lăcașul egumenului. Asupra polonilor (și a saxonilor) au mers Iusuf, bașa de la Baba, la a căruia oaste au trebuit se meargă oști și moldovenești și muntenești. Drept aceea în 24 iulie Brancovan au trimis cu oștile muntenești pe vornicul Dumitru Caramaléu. Toamna o-au petrecut prințul, după obicei, în Pitești și în Țirgovești.“

Despre turci și despre nemți scrie Ghebhardi²: „Din biruința lui Eugenie la Zenta, multe au urmat, că sultanul turcesc perzînd floarea oștilor sale și lipsindu-i și banii, ș-au perdut inima cea hărtăgoasă și s-au plecat la pace, cu atîta mai tare, că puterea oștilor împărătești mai crescuse după pacea ce s-au făcut la Rîsvic cu frîncii, în 30 octomvrie din anul trecut, 1697. Împăratul încă avea pricini de a se împăca cu turcii pentru că vedea că zelotipia oblăduitorilor creștinești nu-i va îngădui ca se cuprindă și Împărăția Resăritului cătră a sa, și știa că moartea lui Carol II, craiului Hișpaniei, celui mai de pre urmă din Casa Austriei, se apropie și că, după ce se va întîmpla, iarăș îl va amesteca în greu războiu cu frîncii, și nici ungurilor, nici ostașilor săi se putea încrede, că ungurii era gata spre bătae, și în anul de-acum și începuse o răzmiriță; iară ostașii avea cuget de rescoală pentru că nu li se plătea leafa la vremea sa și acum șapte regimenturi și jurase la o laltă se-și omoară pe mai

marii săi și cuprinzînd o parte a Ungariei să se închine turcilor, dară s-au descoperit sfatul lor și înfrînt. Craiul frîncilor era într-aceaia ca pînă atunci, pînă cînd nu va muri craiul Hișpaniei, cu turcii se nu se facă pace și sultanul nu îndrăznea să se roage de Gheorghie Stefnai, solul Angliei, și de Iacov Ioann HámmeI, solul Ollandiei, al cărora sfat nu l-au priimit mai nainte, se fie mișlocitori de pace între sine și între Leopold I, pînă ce mai pre urmă dragomanul Alexandru Mavrocordat, la atîta n-au adus lucrul, de solii aceia cu ai împăratului Leopold I și cu ai sultanului Mustafa II, au mers la Carloviț și au început a lucra de pace.“ Așîderea scrie Stefan Catona³.

238 Vezînd împăratul Leopold I mărturisirea credinței românilor din Ardeal, cea în anul trecut făcută, și vrînd se le ajute ca se scape din ticăloșia în carea căzuse prin meșteșugul calvinilor, de vlădicul și clerul în toate era supuși superintendentului celui calvinesc, precum arată predicătorul Petru Bod⁴, / în 14 aprilie din anul acesta, 1698, au dat o rezoluție⁵, prin crăescul său guberniu, carea sună așa: „Care preot românesc, prin mărturisirea credinței, ținîndu-și legea grecească, se va uni cu catholicii și va cunoaște pe patriarhul Romei a fi cel dintîiu, acela va avea privilegiurile preoților catholicești; iară carii preoți românești nu vor face mărturisirea aceasta, ci sau se vor uni cu vrana din cele trei religii priimate (adecă cu calvinii, luteranii sau unitarii) sau vor rămînea întru neunire, vor avea privilegiurile religiei aceia, cu carea se vor uni sau în carea vor rămînea, cum au fost și pînă acum.“ Vezi că împăratul Leopold pe niminea au silit la unirea cu romano-catholicii, fără numai cît au vrut se ajute pe românii cei ticăloși, carii pînă astăzi nu-și cunosc binele și folosul său, ca se fie povățuiți de bărbați născuți din sîngele lor, pre carii îi doare de neamul românesc, nu ca pe neamurile cele streine, care numai pentru aceeaia cîrtesc asupra povățuitorilor celor din neamul nostru, ca se poată suge sîngele românilor; că almintrelea n-ar putea trăi sau de-ar și trăi, ar fi mai ticăloși decît românii. Vai neamului românesc, de nu-i va da Dumnezeu înțelepciune! Așadară, cetitoriule! de vei ceti pe Betlen Micloș⁶ și pe Cerei Mihaiu⁷, se nu le crezi, că aceștea numai cleвете scriu asupra rezoluției mai sus aduse, pentru că ne urea neamul, credința și legea, ca niște calvini, dară romano-catholicii credința românilor nu o pot uri, fiind una cu a lor.

Colonici cardinalul ⁸ încă acesta diplomat au trimis românilor: „Noi Leopold din mila lui Dumnezeu al s. Besericei Romei preot cardinal de titlul S. Ieronim din Illyric, Colonici, arhieppul Strigonului și al locului și al comitatului de acelaș nume mai mare și de pururea ispravnic, primatul Ungariei, născut solul scaunului apostolicesc, marele secretariu și cancellariu, priorul cinului Sintului Ioann din Ierusalim și commendătorul Egrei, Mailbergei și sfetnic actual dinlăuntru al chesaro-crăeștei maestăți, tuturor la ale căroră mini vor veni acestea, iară mai virtos preoților celor românești de legea grecească din Ungaria, Ardeal și din părțile lor împreunate, poftim sănătate și mîntuire în Domnul vecinică. Facem înștiințare prin acestea tuturor căroră se cuvine, cum că mai sus lăudată prea naltă crăească mărirea sa, Leopold I, împăratul romanilor pururea avgust, în 14 aprilie din anul curgătoriu preamiloștește au poruncit ca preoții cei de legea grecească, carii se vor uni cu catholicii, ținînd legea lor cea grecească și vor cunoaște că patriarhul Romei este cel dintiu, se aibă / tocma acele cădințe, privilegiuri, scutințe și imunități, care le au preoții romano-catholici sau de legea lătinească, după sintele canoane și după decreturile fericitorilor crailor ungurești; carea prea-naltă poruncă înțelegîndu-o, afară că foarte ne-am bucurat că auzim că vi se deșchide cale și vedem că vă puteți întoarce în strămoșescul sin al catholicei Besericei Romei și la unirea cea mîntuitoare, aceaia încă o am socotit a fi deregătoria noastră, ca noi carii sîntem primat Ungariei și sol născut preste toate țerile ce se țin de Ungaria și arhiepiscop mitropoliei Strigonului, cu puterea ce ne vine din privilegiul noao prin scaunul apostolicesc dat, se vă făgăduim voao, celor ce v-ați întors sau vă veți întoarce la unirea cu s. catholicească Beserica Romei, în toate scutire și apărare, carea cu atîta mai cu de-adinsul o vom face, cu cît vom vedea mai tare că voi încă cu de-adinsul stați în mărturisirea numitei uniri, adecă în public și în privat acelea învățînd, mărturisind și crezînd, care le învață, le mărturisește și le crede s. catholică maica Beserica Romei și mai ales acele patru puncturi, în care vă vedeți pînă acum a nu vă nărăvi cu dînsa, adecă: 1. Cum că patriarhul Romei este cap a toată Beserica cea prin toată lumea lătită. 2. Cum că pînea azimă e destulă materie a Cinei Domnului sau a mystériului Evharistiei. 3. Cum că afară de ceriu, lăcașul celor fericiti, și de iad, temnița celor osîndiți, mai este un loc, în care se țin sufletele reposaților, ce nu sînt

destul de curate, ca să se curățe cu totul. 4. Mai pre urmă, cum că Sintul Duh carele este a treia față din Troiță porcede de la Tatăl și de la Fiul; carea făcîndu-o veți putea nădejdui nu numai de la Dumnezeu, dătătoriu tuturor bunătăților, în viața de-acum multe daruri și multe binecuvîntări, iară după moartea vecinică fericire, ci și de la prea-nălțatul împărat din plinirea puterei crăești cu asemenea imunitate și scutință se vor împodobi și fețele voastre și besericile cu toate ce se țin de dînsule, care au besericile și fețele besericești cele de legea lătinească și lucrurile ce se țin de dînsule, după ss. canoane. Și dacă neștine această rînduială a prea-nălțatului împărat, cu sumeață îndrăznire o va nebăga în samă sau mai sus zisei aceștii scutințe besericești a uniților celor de legea grecească, aiavea sau întrascuns, ori supt ce pretext sau pricinuind că așa au fost obiceiul mai nainte de a se uni, ar îndrăzni a se împotivi, tocma cu acele pedepsi se va pedepsi din lege și din obiceiuri și de la judecătorii scaunului besericesc și de la judecătorii scaunului mirenesc, / și de va fi op și de la prea-nălțatul împărat, cu care se pedepsesc și cei ce vatămă scuteala besericească a binecredincioșilor celor de legea lătinească. Și preste acestea, ca se remîneți în această scutință besericească, detori vor fi toți domni, crăescul guberniu, boierii cei de frunte, căpitanii cei mari, județii crăești ai secuilor și ai sasilor și toți judecătorii și cei besericești și cei mirănești, dacă vă veți jălui înaintea lor că sînteți vătămați în mai sus zisa scutința voastră și veți cere ajutoriu de la dînșii, a vă face dreptate, tocma ca și la alți binecredincioși fii ai s. maicei Beserici, carii au aceaiaș scutință. Și de nu vă vor face dreptate, și despre aceaia ne veți înștiința pre noi și pre următorii noștri, vom lucra ca timpuriu să se lecuească o reutate așa de apriată și cu mai aspră mîna. Dat în curtea cea beneficiată a coméndeii noastre din Mailberga Viennei, în 2 iunie din anul Domnului 1698. Leopold Colonici, arhieppul Strigonului.“

Ortul și progressul neamurilor din Dachia ⁹, după ce au adus înainte rezoluția împărătească cea mai sus zisă, așa grăește: „Întru acesta typ isprăvindu-se lucrurile în Austria, în mai mare primeșdie au venit românii în Ardeal, pentru că murind (mitropolitul) Theofil, în luna lui iulie, se putea gîndi că din toată unirea, nemica se va alege, pentru goanele ce le făcea eriticii asupra preoților celor românești, ci Pavel Baranii atîta au lucrat de pre Athanasie, următoriu lui Theofil, carele nu mult gîndea

cu unirea, la aceeaia l-au adus de el încă au priimit unirea, și puncturile întypărite, pentru mai mare tărimă le-au pecetluit cu pecetea minăstirei din Bălgrad, în 7 iulie din anul 1698.“^a

Iară Samoil Clain de Sad¹⁰ scrie: „Mai înainte de a se vesti rezoluția împăratului și diplomatul lui Colonic prin țeară, mitropolitul Theofil au murit și în locul lui s-au ales Athanasie, nemeș din Ciugud de lângă Bălgrad, carele mergînd la București s-au sfințit episcop de mitropolitul de-acolo și cu formoase daruri, adecă cu haine, scule și cărți besericești dăruit de Constantin Brancovan, s-au întors în Ardeal.“

241 Ci Betlen Micloș¹¹ zice: „Murind vlădicul cel românesc (Theofil), pre acest de-acum carele fiind încă tinerel, atunci învăța grammatica în școala cea calvinească de la Bălgrad, feciorul preotului românesc din Băbilna, pentru galbinii ce-i dăruise tată-său împrumut lui Nalagi Istvan, din carii galbini partea cea mai mare încă guvernatorul i-au luat, respéc-tul acestor doi domni l-au făcut vlădic cu numele nu știu al cui, / pe carele Raț Istvan cel din vestit hoț românesc făcut păpistaș, l-au dus la Vienna și acolo în beserica de la minăstirea S. Annei l-au făcut avederat catholic vlădic.“

Bod Peter¹² încă scrie: „Pe vremea aceasta au început romano-catholicii a îndulci și a trage cătră sine pe românii din Ardeal, de la unirea cu calvinii; pentru că mai de la urzirea reformatiei, românii din țeara aceasta în lucrurile cele de credință au fost uniți cu calvinii, precum arată scri-sorile despre aceeaia, și vlădicii cei românești era supuși superintenden-ților celor calvinești și, dacă avea vro nevoie, de la dinșii cerea sfat și ajutoriu și la ascultarea de ei obicinuisse a se lega cu darea de mină și cu jurămînt. Athanasie încă nu numai au jurat lui Veszpremi Istvan, super-intendentului celui calvinesc, înaintea unor oameni, în anul 1698, că-i va fi supus, ci și aceeaia încă o-au adăogat că de ar trebui numai cu toiagul se iasă din țeară, încă nu-și va călca jurămîntul. Tătuși cu puțin după aceeaia, prin făgăduințe la atîta s-au adus de s-au lăsat de calvini și stringînd săbor mare la Bălgrad, supt gloabă de 64 de florinți, carele dintre preoții românești n-ar veni; și acolo s-au cetit poruncile împără-tești și despre vlădicul și despre unire și despre altele, care puțini înțele-gîndu-le dintre preoții românești, gîndea că ei, fără de știrea lor, toți

^a Actul românesc pentru unirea cu biserica romană a fost semnat la 7 octombrie 1698.

s-au boerit. Ci după ce au vezut cu vreme că tot întru acelaș stat au remas, au început a se lepăda de unire și a pofti preoți neuniți carii se le slujească. Pentru carea apoi multe baiuri și nevoi au avut, pentru că acelora nici pruncii li se boteza, nici morții li se îngropa, pînă ce mai pre urmă ș-au pus procător și plenipotentiariu pre oarecare nemeș, anume Naghiségghi Gabor, carele se făcuse de legea grecească din lătin, ca se le aibă de grijă.“

Din cuvintele acestea ale lui Petru Bod, lesne poți vedea la cît adusesse calvinii pe bieții românii din Ardeal. Mitropolitul Valahiei carele au sfințit pe mitropolitul Athanasie, s-au numit Theodosie, și Naghiseghi Gabor au fost mai nainte secretariu la mitropolitul Theofil, precum se va arăta la anul 1701.

242 ¹ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. 1, p. 353. ² Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 325 seqq. ³ Katona in *Epitome chron.* ad h.a. ⁴ Bod Péter à *Veszpremi István Püspök életében.* ⁵ Resolutio caes.-regia de 14 Aprilis / anni 1698. ⁶ Bethlen Miklos à *Maga életében.* ⁷ Cserei Mihály az *Erdélyi Historiában.* ⁸ *Diploma Kolonitsianum.* ⁹ *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium*, p. 11. ¹⁰ Samuel Klain de Szád in *Hist. eccl. Transilvaniae*, part. 9, § 1. ¹¹ Bethlen Miklos, l.c. ad h.a. ¹² Bod Péter, l.c.

Anul 1699. Despre pacea, de carea se lucra la Carloviț, scrie Catona¹: „După ce destul s-au pricit solii împăratului Leopold I cu solii sultanului Mustafa II între sine, cum ar face pacea lor încredințată, în 15 ianuarie din anul 1699 toți solii dinpreună au otărit ca pînă în 26 de zile ale aceiaș luni, toate să le tocmească și atunci să se iscălească întiiu pacea cu nemții, apoi cu polonii, dup-aceaia cu venețianii, de va priimi și respública pacea aceeaia. Făcutu-s-au pacea pe 25 de ani și împăratul Leopold o au întărit în 16 februarie, prin carea au remas supt oblă-duirea împăratului Ardealul și toată Ungaria, luînd afară banatul Timi-șoarei, și stricînd cetățile din Logógi și din Caránsebeș, Murășul au despărțit îmbe împărățiile de la olaltă. Aradul cu ostroavele dintre Murăș și cu curgerea Tisei încă împăratului au remas, Slavonia încă toată au remas împăratului.“ Așîderea scrie Ghebhardi².

Iară preavestitul Enghel³ zice: „În 26 ianuarie din anul 1699, s-au isprăvit pacea de la Carloviț, în carea afară de altele, Valahia au remas supt oblăduirea turcilor și Ardealul supt a nemților. După ce s-au întur-nat viziriul la Odriiu, au trimis Brancovan pe banul Cornea Brăilul, pe

spătariul Mihail Cantacuzenul, pe Dumitrașco Caramaleul și pe Ianne Valăul cu niște jalbe, și sultanul au făgăduit că va ajuta țerei. Adecă aceia s-au jăluit sultanului că Valahia în anul trecut au plătit de doao ori mai mult decît i-au fost haraciul; drept aceeaia sultanul au poruncit tefterdariului sau vistieriului celui mare, ca în doi ani viitori nemica se ceară de la Valahia, ca să se știe în haraciul țerei cu cît au luat mai mult. Alt hatișerif al sultanului încă spre bucurie au fost lui Brancovan, și au eșit înaintea lui Osman-aga carele aducea hatișeriful, pînă supt vile Bucureștilor. În hatișeriful acela se întărea domnia lui Brancovan pe toată viața lui, pentru credincioșirea ce o au arătat în războaiele trecute. După ce s-au cetit hatișeriful, aga au îmbrăcat pe Brancovan și pe 24 de boieri ai lui cu căftane noao; dinprotivă Brancovan încă au cinstit pe aga și pre efendi cu scumpe mintei și veselie s-au vestit în București și în țeară cu datul cu tunurile. Mai nainte de acestea, în 10 februarie, murise Stanca, muma prințului, în vîrstă de 62 de ani și s-au astrucat, după pofta eii, în Brîncoveni.^a / Cum poate zice, așadară, istoricul bălăcenesc⁴ carele almintrelea se nărăvește cu Enghel sau cu Grecean pîn-aci, că Constantin Brancovan ca se poată domni pînă la moartea sa, au rădicat și întărit haraciul țerei de la 250.000 la 280.000 pre an?^a Ci eu mă întorc la Enghel carele zice din Grecean, mai încolo:

„Spre vara aceasta au trebuit Brancovan, pe 7 iunie, se trimită 700 de carre și 500 de încărcători la Cameneț, se aducă averile turcilor de-acolo, fiind că Camenețul s-au dat îndărăpt polonilor, și Iusuf-bașa și Antioh Cantemir, domnul Moldovei, au trebuit se fie de față, pînă ce s-au cărrat toate și s-au golit Camenețul. Doi feciori ai lui Brancovan, Constantin și Stefan, au pus în 9 iulie temeiul minăstirei carea o au zidit el în București spre îngroparea familiei sale. Prințul mersese la Tîrgovești cînd au sosit alt aga cu noao poruncă se mai trimită 200 de carre la Cameneț. Scarlat, ginerele lui Brancovan și feciorul dragomanului Alexandru Mavrocordat, bolind de un an și o gimătate, au venit la Tîrgovești, stricat de leacurile cele multe și după ce au zăcut în pat numai

^a O sporire a haraciului în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu a avut loc în anul 1703, cînd se ridică la 520 de pungi, ceea ce este egal cu 260.000 de taleri sau 100.000 de galbeni. După multe stăruințe, Brîncoveanu a reușit, spre sfîrșitul domniei sale, să reducă haraciul cu 60 de pungi, urmînd deci să plătească 460 de pungi sau 230.000 de taleri, care reprezentau suma de 92.000 de galbeni.

trei zile, au murit în 28 iulie din anul 1699, în vîrstă de 22 de ani, nelăsînd vre un prunc după sine și s-au îngropat cu mare pompă. Din moartea lui Scarlat mare pagubă s-au întimplat dup-aceaia casei lui Brancovan, cum tîmpul au arătat, că nu au mai avut legătură cu casa lui Mavrocordat. Iarăș noao poruncă au venit lui Brancovan, ca se trimită pe sama curuților ardelenesți, pe carii îi așezase sultanul în Chiprovaț, 600 de boi și 300 de vaci și fără de mîntuință au trebuit se o plinească ș.c.^a

Diplomatul ce l-au fost dat cardinalul Colonic, în anul trecut, împăratul Leopold I așa l-au întărit în anul de-acum, pentru românii din Ardeal și din Ungaria:^a

„Noi, Leopold, din mila lui Dumnezeu ales împăratul romanilor pururea avgust și al Germaniei, Ungariei, Bohemiei, Dalmației, Croației, Slavoniei ș.c. craiu, arhiduxul Austriei, duxul Burgundiei, Brabantiei, Stiriei, Carinthiei, Carnioliei, marhionul Moraviei, duxul Lucemburgei și al Silesiei-de-Sus și de-Gios, al Vierthembergei și al Thecei, prințul Șveviei, comitul Habsburgului, al Tyrolului, al Ferretului, al Cyburgului și al Goritiei ș.c. Facem pomenire înștiințînd pe toți căroră se cuvine a ști, prin rindul acestora, cum că noi, fiindcă scutița besericească carea o au besericele și fețele besericești cu lucrurile lor, prin legea dumnezească și omenească și mai ales / în apostolicească oblăduirea noastră, a Ungariei și a țerilor și a ținuturilor eii împreunate și adăogate, prin milostive privilegiurile de fericită pomenire reposașilor crailor, predecessorilor noștri, și prin orînduelile țerei este întărită, aceeaiaș a o ținea și a o apăra, ca unii carii între toți craii creștinești, singuri avem prerogativă de craiu apostolicesc, cu cuviință socotim a fi și drept lucru se vede a fi ca aceia pe carii aceeaiaș credință și dragoste întru aceeaiaș s. catholiceștei Beserici unință i-au împreunat și ca pre aceeaiaș s. maici ascultători fii întru acelaș sin îi ține și mai pre urmă supt acelaș cap ca pe niște mădulări ale unui trup îi hrănește și face vrednici de toate cădințele dumnezești și omenești, de cădința sa se nu se lipsească.

Iară fiind că noao cu adevăr ni s-au spus că românii, grecii și rușii carii pîn-acum era shismatici, luminîndu-i Duhul Sînt, în mai multe părți ale țerilor noastre, Ungariei, Croației și Slavoniei, precum și în Ardeal și prin părțile lui împreunate, au început a se înturna la unire

^a Actual reprodus de Șincai este cunoscut sub numele de Prima diplomă leopoldină (16.III.1699).

și în sinul Bisericii Romei și toate acele a le priimi, a le mărturisi și a le crede, care le priimește, le mărturisește și le crede s. maica Biserica romano-catholică, și anume puncturile cele patru, în care pînă-acum mai cu samă nu se nărăvea: 1. Cum că patriarhul Romei este capul de obște al Bisericii ceii prin toată lumea lăpate. 2. Cum că pînea azimă este destulă materie a Cinei Domnului sau a mysteriului Evharistiei. 3. Cum că afară de ceriu, lăcașul sfinților, și de iad, temnița osîndiților, se dă al treilea loc, în care se țin sufletele cele nu cu totul curate, de se curățesc. 4. Cum că Duhul S. a treia față din Troiță, purcede de la Tatăl și de la Fiul.

Noi, drept aceeaia, vrînd se respundem rîvnitoarei detorinței craiului apostolicesc din plinirea puterii noastre ceii crăești, prin acestea milostivește am voit se orînduim ca și bisericele și fețele bisericești și lucrurile celor de legea grecească, ce sînt uniți cu s. Biserica Romei, în numitele mai sus țeri, Ungaria, Croația și Slavonia, precum și în Ardeal și în părțile lui împreunate, aceeaiaș scutință bisericească se o aibă, carea se cunosc bisericele, fețele bisericești și lucrurile binecredincioșilor celor de legea lătinească a o avea, după sintele canoane și după privilegiurile oblăduitorilor pămîntești.

245 Pentru carea noi și mai încolo, supt grea mînia noastră cea crăiască, cu de-adinsul și tare poruncim ca, după vestirea / cea mai în gios pusă a acestora, nimenea, de orice stat, avtoritate, vrednicie, prerogativă și putere va fi, se îndrăznească a se împotrivi mai sus zisei scutinței aceștiiia a uniților de legea grecească, aiavea sau întrascuns, supt orice pretext nici pentru că mai nainte de a se uni au fost obicei, nici se cuteze cineva pe preoții românești cei cu Biserica Romei uniți a-i mîna ca pe iobagi la róbote și la lucru sau a-i sili la dări iobăgești, încă nici supt titlul de cinste, nici se cuteze neștine a-i prinde, cu mult mai puțin a-i goni și a-i lipsi de loc, de folos sau de parohie, pentru unire, tocma supt acelea pedepsi despre partea judecătorilor și bisericești și mirănești și a noastră, de va fi lipsă, cu carea se pedepsesc cei ce vatămă scutința bisericească a binecredincioșilor de legea lătinească, după legi și după obicei.

Și vă poruncim prin acestea tuturor credincioșilor noștri, prelaților, boierilor de frunte, nobililor, judecătorilor și celor bisericești și celor mirenești și tuturor staturilor și cetelor din mai sus zisele țerile noastre și din Ardeal și tuturor celoralalți supușilor noștri carii veți avea știrea,

acestora, celor de-acum și celor ce veți fi de-aci înainte, iară mai virtos generarilor, hodnogilor și tuturor deregătorilor de oaste, măcar unde sinteți și veți fi, ca se fiți detori a asculta pe mai adeseori numiții uniți de legea grecească, dacă se vor jălui voao că sint vătămăți în scutința lor, și a-i apăra împotriva tuturor acelora carii vor călca privilegiul acesta, dacă vor năzui la ajutoriul vostru.

Care acum mai sus zise toate și pre lingă acelea și acest chesaro-crăesc diplomat și poruncă a noastră, milostivește vrem și poruncim ca prin ispravnicii cei mari și cei mici (*supremi et vice-comites*) și judecătorii nobililor în toate comitaturile Ungariei, Croației și Slavoniei precum și intrale Ardealului, așîderea prin căpitaniii cei mari și județii crăești în toate Scaunele secuenești și săsești, în care lăcuesc uniți de legea grecească, în adunările voastre să se vestească, ca se vină la auzul tuturor acelora carii trebuie se le știe. Iară de cumva vreunii cu sumeață îndrăznire s-ar arăta împotrivorii acestora, se fiți detori a ne înștiința pe noi, ca, de va fi op, unei reuteți așa de apriate și cu mai aspră mînă, timpurii se i se pună leac. Așadară, almintrelea a lucra nimenea dintre credincioșii noștri se îndrăznească.

246 Afară de acestea poruncim ca celor ce vor fi luate de pre acestea cărți, fie ori scrise cu mîna, ori typărite, / dacă vor fi iscălite de vro față bisericească în deregătorie pusă sau de vrînd notariu public, tocma aceeaiaș credință se li se dea, ca cum înseși acestea în original s-ar arăta, care, după ce se vor ceti, voiu ca totdeauna să se dea înapoi celui ce le-au arătat. Cu virtutea și mărturia acestora care le-am întărit cu acățată înduplecată pecetea noastră cea sicretă, cu carea ne folosim ca craiul Ungariei. Date prin mînilor credinciosului nostru, noao adeverat iubitului preacinstitului în Hs. părintelui domnului Leopold Colonic, preot-cardinalului s. Bisericii Romei, de titlul S. Ieronym din Illyric, arhiepiscopului mitropoliei Strigonului, ispravnicului de pururea al aceluiaș loc și comitat, primatului Ungariei, născut solului apostolicesc celui mai mare și secretariu-cancellariului și consiliariului nostru din lăuntru, în cetatea noastră, Vienna Austriei, în 16 februarie, la anul Domnului 1699, al oblăduirii noastre preste romani 42, preste unguri ș.c. 44, preste bohemi 43, Leopold, c.m.s.

Leopold cardinalul a Colonic, arhieppul Strigonului, c.m.s.

C. Samoil Calnochi, c.m.s. etc."

Diplomatul acesta l-am scris din original transumtul capitulului din Bălgrad și s-au vestit în 8 septembrie din anul 1699, în seimul de la Bălgrad, prin protonotariul Ioann Șaroși fără vreo împotrivire și împedecare a cuiiva. Iară tu, cetitoriule! înseamnă că diplomatul acesta tocma întru aceeaia zi s-au dat, în carea s-au iscălit sau întărit și pacea de la Carloviț, prin împăratul Leopold I și că foarte tare s-au rănit dușmanii neamului românesc printrînsul și prin alt diplomat, ce s-au dat din coșteiuil Ebesdorf, în 5 septembrie 1699, iscălit de împăratul Leopold I, de comitul Samoil Calnochi și de consiliariul Benedict Henter⁶. În diplomatul acesta cinci lucruri se orînduesc: 1. Ca fieștecarii poporeni cvarta sau a patra parte din dijme se o dea parohilor săi și nu acatholicilor prin carea se surpa luteranii sau sasii. 2. Ca la deregătoriile ce se întăresc prin împărăție, totdeauna trei fețe să se pună, dintre care una se fie catholică. 3. Ca în cetăți, orașe și communități, după proporție, să se pună deregători dintre catholici. În punctul acesta ca și în celealalte prea mult s-au ajutat lătinii prin noi, uniții, numai de ne-ar fi mulțemit uniților sau de ne-ar mulțemi și în timpul de-acum! 4. Ca acatholicii și mai ales calvinii carii stăpînea mai nainte, în nemica se întrecă pe catholici. 5. Ca catholicii sînguri se aibă pe mîna sa o pecete a țerei, și

247

toate arhivurile se le păzească și ei, după / proporție; pentru că proporția, numerînd și pre uniți, cu mult mai mare era. Ci noi, românii, de vom lua afară clerul cel unit carele încă mai numai atîta se socotește, cît a cincea roată la carr, ce folos am avut sau avem din toate acestea? De vrei a înțelege și mai apriat lucrurile acestea, cetește pe Cerei Mihaiu⁷. Detunați fiind prin diplomaturile cele mai sus aduse, ardelenii cei ce nu voia binele neamului românesc, crăescul guberniu⁸ următoarea rînduială o-au făcut din împreună voința staturilor și a cetelor ardele-nești, ca: „1. Prin principatul Ardealului, în satele cele românești, de vor fi cît de mari, se nu se pună mai mulți preoți de doi, iară în satele cele mai mici, numai cîte un preot, pentru slujba celor dumnezești; drept aceeaia nici trebuie se fie mulți. 2. Vlădicului românesc se nu-i fie slobod a hirotoni pe fețele cele nevrednice de preoție, și cu mult mai puțin pentru bani, ci numai pre aceia să-i hirotonească carii se vor cerca mai nainte și se vor afla vrednici. Iară examenul sau cercarea se nu se facă numai înaintea preoților românești, ci înaintea și a altor preoți, adecă de aceeaiaș lege cu carea vor vrea să se unească, și pe preoții aceștea îi

va numi și trimite la cercare beserica sau eppul religiei aceeaia, cu carea vor fi uniți; dară numărul preoților românești nici așa să se înmulțească mai mult decît va fi op. 3. Drept aceeaia oricine voește să se primească în cler, fiind că românii acum nu au vre o școală, învețe și se procopsească în școala religiei aceeaia cu carea s-au unit, almintrelea se nu se primească la preoție. 4. Iară preoții aceia carii nu slujesc și n-au moșiile sale, se fie slobode și se le poată moșteni fără de butul domnilor pămîntești și al altora, pînă cînd își vor căpăta parohie, se nu lăcuiască în sate, ci în mînăstire. 5. Preste tot, precum preoții de alte religii, scofîndu-se afară numai pămînturile ce se țin de eclésie, din celealalte, de cumva le lucră, sînt detori a da dijma domnilor pămîntești și alte biruri, de nu li se iartă, și a supurta toate greutățile ce se cuvin moșiilor și pămînturilor acelora, așa și preoții românești mai mare slobozenie și scutiță se nu poștească, pentru că înălțatul împărat încă nu le-au dat lor mai mare slobozenie și scutiță de cum au după legile țerei preoții religiilor acelora, cu carii s-au unit românii. 6. Fiind că mirenilor încă nu le este slobod a bate pe / cineva, și fieștecare, după măsura faptei ceii rele, are pedeapsa sa rînduită în legi și în obicinuințe, așa și pentru faptele cele rele ale preoților, după legile țerei sale scaun și judecată, preoții cei românești încă acela scaun și judecată se aibă, care îl are legea sau religia aceeaia cu carea se vor uni și în ce typ și unde trebuie a căuta pentru vre o faptă rea pe preotul religiei aceeaia, acolo trebuie a căuta și așa trebuie a judeca și pe preotul cel românesc, după *Aprobate*, partea I, tit. 5, artic. 5. Iară aceia dintre preoții românești carii nu se vor uni cu vre o religie din cele priimate, ci vor rămînea ca mai nainte, să se judece cum s-au judecat mai de demult. 7. În cît este pentru afurisanii, se dojenește vlădica cel românesc ca de la unele necuviințe ca acelea să se înfrîne și preoților românești încă se nu îngăduiească se facă de acelea, ci precum lucră religia cu carea se vor uni, cînd afurisește pe cineva, așa se lucre și ei. Dat în Bălgrad din crăescul guberniu, în 26 septembrie din anul 1699, prin mine, Nicolae Betlen, cancellariul Ardealului.“

248

Resoluția aceasta a guberniului din Ardeal n-au plăcut mitropolitului Athanasie și clerului românesc, drept aceeaia acum de odată cu această scrisoare i s-au pus împotrivă⁹: „Noi, cei mai gios iscăliți, uniți cu catholică Beserica Romei, carii sîntem de legea grecească, epis-

copul și protopopii (românești din Ardeal), cu această scrisoare facem știre tuturor cărora se cuvine, și mai ales înălțatului crăescului guberniu și staturilor din Ardeal celor de-acum și celor viitori, cum că noi, de bună voe, nesiliți, și din inimă am priimit preamilosiv decretul prea-nnălțatului împărat din anul 1698, aprilie 14. Încă și prea milostivul diplomat din anul curgătoriu, care s-au dat în 16 februarie, încă și alt nou decret al prea-nnălțatului împărat dintru acestaș an și din 26 februarie trimis înălțatului crăesc guberniu. Iară fiindcă decretul, anatomia și articuliile cei cu numele crăescului guberniu și cu al cinstitelor staturi trimiși la noi, carii nu numai a prea-nnălțatului împărat, ci și a religiei catholice volnicie o vatămă, și mădulările eii le grozevesc și le calcă, noi întru toate, acelora tare și în commun contradicăluim și pre alți cercători și ispititori nu cunoaștem, nici priimim, fără numai de se vor trimite de la prea-nnălțatul împărat și craiul apostolicesc și de la eminentissimul cardinal, arhiepiscopul Strigonului, primatul Ungariei și cel mai mare păstoriu al besericilor din țerile de supt Coroana Ungariei, pe carii nu numai îi vom cunoaște, ci și cu cinste / și dragoste îi vom priimi. Afară de acestea, tudumănim, supt jurământul ce l-am făcut despre aceasta, că noi nu vrem se ne lăsăm de unirea ce o-am făcut cu Beserica romano-catholică, nici ne vom lipsi de vre o religie carea se împotivește religiei Romano-catholice, întru a cărora mai mare tărimă, pecetluim acestea cu pecetea săborului mare, în Bălgrad, în 30 septemvrie din anul 1699. Noi, episcopul și tot săborul românilor din Ardeal.“ Ce au urmat după acestea, se va arăta la anul viitoriu.

¹ Katona in *Epitome chronologica* ad annum 1699. ² Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 327. ³ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 353 seq. ⁴ *Codex Ms. Balacianianu* ad h.a. ⁵ *Diploma I Leopoldinum* ex archivo capituli Albensis. ⁶ *Codex Ms. Szakada thianus*, p. 42 seqq. ⁷ Cserei Mihály az *Erdélyi Historiában* ad h.a. ⁸ Archivum eppatus Fogarasiensis. ⁹ Ex eodem archivo, Samuel Klain de Szád in *Hist. ecclesiae Valachicae Transilvaniae*, part. 9, § 4.

Anul 1700. Despre Valahia, din Radul Greceanu și din Delchiaro, așa scrie preavestitul Enghel¹, la anul de-acum: „La începutul anului 1700, în 5 ianuarie, Constantin Brancovan au trebuit se meargă la Bugeac în coantra nogăianilor carii se sculase asupra hanului din Crim și vrea

se scuture și jugul turcesc; ci de-abea au sosit la Drăgănești, în județul Proăvei, când au venit veste că hanul s-au împăcat cu nogăianii. De aceasta bucurindu-se Brancovan s-au înturnat la București și primăvara au măritat pe Safta, fata sa, după postelnicul Iordache Crețulescul. Athanasie, patriarhul din Antiohia, i-au cununat și mitropolitul Theodosie le-au fost nănaș. Așa își petrecea Brancovan timpul neștiind ce lucră dușmanii lui. Delchiaro doao pricini aduce, pentru care nu era îndestuliți muntenii cu Brancovan: pentru că văra în Tîrgovești și trebuind și boierii cu neguțetorii se urmeze curței, făcea îndoită cheltuială, și iarăș pentru că toamna așa de aspru era cătră cei neascultători cum era de darnic cătră cei ce îmbla în voia lui și toate deregătoriile cele mai de frunte și cele mai cu folos le da Cantacuzenilor. Capul zavistei era boierul Dimitrie Corbeanul și unii dintre soții lui au fugit în Moldova, la Antioh Cantemir, alții la grecii din Țarigrad, și Dimitrie Cantemir încă în anul acesta, 1700, s-au căsătorit cu Cassandra, fata lui Șerban Cantacuzenul, de-unde și mai mare pizmă s-au pornit asupra lui Brancovan. Tocma atunci venise din Țarigrad la București cu ceva treabă, Efendi Méhmet, căruia, fiind el prieten cu Corbeanul, i s-au descoperit cei ce ținea cu Corbeanul, iară el i-au spus lui Brancovan și acesta pe toți i-au prins. Dară cei ce fugise în Țarigrad, / cu multe daruri, fără de știrea agenților prințului, atîta au făcut, de au scos un ferman, ca pe cei prinși se-i trimită la Țarigrad, cu carii apoi acolo vrea să se înțeleagă cum să surpe pe Brancovan. Ci Brancovan fiind mai isteț decît dinșii, pe cei prinși îndată i-au trimis, dară deodată au trimis și o mulțime de boieri mari și mici carii se mărturisească pentru el asupra celor fugiți și prinși. Marele aga care le adusese fermanul, au înștiințat de pre cale pre viziriul că cu el merg mulți boieri se mărturisească că nu sînt adeverate, care le spun boierii cei fugiți, asupra prințului... Drept aceaia viziriul au trimis înainte-le pre alt aga, se le spună ca să se întoarne cei trimiși de prințul înapoi și se fie în pace. Așa s-au îndreptat Brancovan, măcar că țeara pentru aceaia au plătit 300.000 de lei și pîrșișii iarăș atîta, de nu ș-au dobîndit scopul. După întoarcerea boierilor Brancovan s-au dus cătră Podlós, și în 15 noemvrie au intrat în București.“

Tot de Valahia se ține și aceaia ce scrie Delchiaro² zicînd: „Avtoriul mapei Țerei Românești ce s-au typărit la anul 1700, în seminariul din Padua, cu litere grecești, au fost comitul Constantin Cantacuzenul

carele fu sugrumat dinpreună cu Stefan Vodă, fiul său, în Țarigrad, la anul 1716, cum se va arăta într-a doaoa parte a istoriei aceștiia.“

Despre Ungaria scrie Catona³: „Nădejde era ca după ce s-au făcut pace cu turcii, Ungaria să se odihnească, ci almintrelea s-au întâmplat în începutul lui noemvrie, pentru că și Carol II, craiul Hispaniei, au murit fără de prunci, de-unde mare și greu harț s-au stîrmit între Casa Austriei și a Borboniei pentru coroana Hispaniei, și Franțisc II Racoți atunci au scris epistola aceea la Ludovic XIV, craiul frîncesc, cu carea au urzit războiul care au început în anul 1703 și destul de lung au năcăjit Ungaria și Ardealul. Războiul cu frîncii, fiind că n-au fost în țerile noastre, nici s-au făcut cu ajutoriul unguresc, după obiceiul nostru, numai pe scurt îl voiu atinge. Craiul frîncesc zicea că Delfinul, tatăl lui Filip, duxului din Lion, carele s-au născut din Maria Theresia, fata cea mai mare a lui Filip IV, are cădință la Coroana Hispaniei și după testamentul sau diata lui Carol al doilea, iară împăratul Leopold I zicea că afară de cumnăția carea o are cu Casa Hispaniei, el încă își aduce neamul de la Filip cel Formos ca și Filip IV, și însuș Filip IV așa au orînduit ca, de va muri / fiul său, Carol II, fără de prunci, din Casa Austriei se aibă următoriu.“ Așa au căpătat Casa Borbonică, pe carea încă nu de tot o au stîns împăratul Napóleon Bonaparte, Coroana Hispaniei cu armele.

251

Acum mă întorc iarăș la românii din Ardeal și la cei din Țeara Ungurescã. Guberniul și staturile ardelenesti atîta au lucrat la împăratul, de, în anul de-acum, au trimis diplomatul acesta⁴: „Leopold, din mila lui Dumnezeu ales împăratul romanilor, pururea avgust ș.c. Luminăților, vederoșilor, măriților, generosilor, egrégiilor și luătorilor de samă iubiți credincioși! fără de îndoială vă veți aduce aminte de rezoluția noastră cea din 14 aprilie al anului 1698 dată și în 6 avgust din anul 1699 iarășuită, cu carea intradins am poruncit ca românilor celor de legea grecească, slobod se le fie a se uni cu măcar carea din cele patru religii priimite în Ardeal sau se remină în religia în carea au fost pin-acum; adeverat așa ca acelea privilegiuri se le aibă, care le are religia aceea cu carea se vor uni. Ci fiind că cu neplăcere înțelegem cum că nu numai se lucră împotriva prea milostivei rezoluției aceștiia, ci încă unii carii iubesc resvrătirea și turburarea odihnei ceii de obște, îndrăznesc a birfi că scopul nostru este ca numiții români să se silească la unirea cu religia

cea catholică, drept aceeaia milostivește voim a vă tilcui voao voia, cugetul și scopul nostru, cum că numiții români au toată slobozenia de a se uni cu măcar carea din cele patru priimite religii din Ardeal, sau de a remina în starea de-acum, avînd privilegiurile religiei cu carea se vor uni sau reminind pre lingă privilegiurile care le au acum românii. Inse așa ca nimenea se îndrăznească, supt grea minia noastră, pe numiții români a-i turbura în slobozenia lor aceasta sau cît mai puțin a-i îngreuia. Ba, ce e mai mult, cei ce se vor împrotivi orînduelei aceștiia, la jalba celor vătămăți să se pedepsească, și vătămăților cuvioasă facere destul și direptate se li se facă. Pentru că voim ca toți se poată cu odihnă trăi în religia lor, după diplomatul nostru cel crăesc. Drept aceeaia voao de nou, prea milostivește și intradins vă poruncim ca, fără de zăbavă, nu numai se vestiți tilcuirea aceasta a rezoluției noastre prin toată țeara, ci ca niște rîvnitori și credincioși consiliari ai noștri, întraceaia se vă siliți ca zisa tilcuire, de toți să se țină și voi încă se o țineți. Mai încolo, chesaro-crăiasca noastră grație voao prea milostivește o întărim. Dat în cetatea noastră, Vienna Austriei, în 12 dechemvrie din anul 1700, la anul oblăduirei noastre a romanilor 40, Ungariei 47, iară a Bohemiei 46./

252

Leopold, c.m.s.

Iulie Frideric, comitul Buceleus, c.m.s.

la propria poruncă a chesaro-crăeștei maestăți,

Ioann Theodor a Vicemberg., c.m.s.“

Despre diplomatul acesta așa scrie Cerei Mihaiu⁵: „Mai multe încă au făcut păpistașii din Ardeal, că iezuviții pre-ascuns atîta au imblat pre lingă Athanasie, vlădicul cel românesc pînă ce l-au înșălat, de și el și preoții cei românești din Ardeal s-au unit cu păpistașii, făgăduind vlădicului multă cinste și mergere înainte, iară preoților că se vor mîntui de iobăgie, de darurile ce le da pre an domnilor pămîntești și de dijme și ca se nu se facă vreo rescoală pentru aceeaia în țeară, de la împăratul și de la cardinalul Colonic au adus paténturi ca se aibă volnicie preoții cei românești a se uni cu măcar carea religie și se aibă privilegiurile religiei aceia cu carea se vor uni. Și commissari încă s-au rînduit din fieștecare religie cîte unul, ca în toate scaunele se adune pe preoți și pe nume se-i scrie, care preot cu carea religie vrea să se unească. Ci aceasta încă numai înșălăciune au fost pentru că pe preoții aceia carii vrea să se unească cu calvinii, vlădicul, din îndemnul iezuviților, i-au

prins cu nemții, pe carii i-au trimis pe casele lor și mult i-au chinuit; cum s-au întimplat unor preoți din comitatul Hinedorei, pentru carii destul au tudumănit domnii calvinești și mai virtos Betlen Micloș, dară nemica au folosit. Pentru că măcar că împăratul, cum s-au zis mai sus, trimisese patent, dară în taină au scris cu mîna sa și supt pecetea cea secretă, generariului Rabutin ca se nu gîndească cu patentul cel mai dînnainte, că numai silit de religiile acatholice din Ardeal l-au dat, ci din toată puterea lui să se nevoiască ca preoții cei românești, nu cu alta, fără numai cu religia cea catholică să se unească; pentru aceaia generariul Rabutin nici au putut lucra almintrelea. Cartea aceasta carea și astăzi puțini o știu în Ardeal, generariul Rabutin întorcîndu-o pe lătinie o au dat în taină domnului Stefan Apor și pe mîna mea așa au venit, că toate cărțile lui Stefan Apor sta la mine și cetindu-o m-am minunat la cîte au adus pre împăratul cel blînd ministrii cei rei.“

Așa scrie Cerei Mihaiu, ci tu adu-ți aminte că acesta au fost unul dintre calvinii cei mai tari în religia lor.

253 Tocma pre aceaia zi cînd s-au dat diplomatul aci mai sus / adus, s-au adunat săborul românesc la Bălgrad, bag-samă din înștiințarea iezuvișilor, că almintrelea n-au putut se fie, și au dat scrisoarea aceasta⁶: „Noi, cei mai gios iscăliți, episcopul, protopopii și tot clerul besericei românești din Ardeal, facem înștiințare tuturor căroră se cuvine, iară mai virtos cinstitelor staturilor Țerei Ardealului, cum că noi, socotind nestătornicia vieței omenești și nemurirea sufletului, de carele mai mare grijă trebuie se avem, slobozi, de bună voe și porniți de Duhul Sînt ne-am unit cu Beserica romano-catholică, și prin rîndul acestora ne mărturisim a fi mădulările eii, toate priimindu-le, mărturisindu-le și crezîndu-le, cîte le priimește, le mărturisește și le crede dînsa, și mai ales acele patru puncturi, în care ne vedeam pin-acum a fi osebiți și care și în preamiloștivul decretul și diplomatul preannălțatului împărat și al eminentissimului arhiepiscop ni se dau înainte. Drept aceaia tocma cu acelea cădințe și privilegiiuri vrem se ne folosim și noi de-aci înainte, după mai sus zisul decretul preannălțatului împărat și al eminentissimului arhiepiscop, ca niște mădulări ale Besericei romano-catholice, cu care se folosesc bine credincioșii cei de legea lătinească, după ss. canoane și după privilegiurile de fericității reposați craii Ungariei lor date. Întru a căriia mai mare credință și tărie, acest manifest al nostru îl întărim cu

pecețile și a minăstirei noastre din Bălgrad și cu ale noastre și ne iscălim, în Bălgrad, în 12 dechemvrie din anul 1700.“

Pe hîrtia ce se ține în Arhivul vlădiciei Făgărașului de pre carea s-au luat această scrisoare, nu sînt iscăliți mitropolitul Athanasie și protopopii cu preoții de supt dînșii, ci dintr-un protocol de supt acelaș Athanasie se vede că pe vremea aceaia, aceștea au fost protopopi preste atîța preoți, cîți se înseamnă după dînșii, adecă: „Protopop Daniil de la Iliá, carele avea supt sine preoți 20; Toader de la Criș, 20; Gavriil de la Bistra, 15; Thoma de la Vinții-de-Gios, 24; Ioann de la Hinedoară, 50; Gheorghie de la Hațeg, 35; Nicúla de la Șébiș, 35; Petru de la Daia, 30; Vasilie de la Armeni, 39; Sava de la Săliște, 15; Petru de la Sibiu, 33; Máxim de la Avrig, 21; Stănilă de la Viștea, 46; Radu de la Berivoiu, 56; Vasilie de la Brașău, 25; Cîrstea de la Háromsec, 13; Vasilie de la Cálbor, 35; Aron din Țichindeal, 24; Idumír de la Bîrghiș, 9; Gheorghie de la Ohábă, 40; Vasilie de Supt Pădure, 26; Ioann de la Lepindea, 16; 254 Costin de la Vidrasău, 9; Petru de la Gurgiu, / 25; Adam de la Orăștie 25; Ioann din Călian, 30; Radul de la Cólun, 41; Costán de la Șeulia, 28; Macaveiu de la Nemîștea, 25; Gligoraș de la Chitóiu, 35; Ioann de la Chiuești, 40; Matheiu de la Lăpúș, 27; Toader de la Lemin, 56; Toader de la Riușor, 45; Símon de la Sărvád, 10; Andreiu de la Șimleu, 24; Șimon de la Băsești, 40; Dumitru de la Bacái, 37; Mihaiu de la Călata, 30; Pașcul de la Turda, 28; Iancul de la Giumál, 45; Costa de la Hopírta, 24; Ioann de la Síngiorz, 24; Onul de la Sácál, 26; Simon de la Silivăș, 26; David de la Uifaláu, 48; Stefan de la Sínmihaiu, 25; Vasilie de la Sîntul, 7; Iovan de la Lázuri, 15; Petru de la Bălgrad, 22; Gabor de la Soar, 40; Adam de la Cugér, 24; Símon din Saldobágiu, 9; Luca din Seleuș, 9; Vásiu din Comlíș, 41; popii din șinutul Síghetului, din Maramurăș, 22; din Poiana Cóbíia, 9; din Erașul-de-Sus, 44; afară de comitatul Sătmarului.“ Și așa preste tot era protopopi 55, preoți 1582, carii ar fi trebuit să se iscălească cu mitropolitul Athanasie ca se fie tot clerul. Ce știu că n-au fost, ci numai căpeteniile s-au iscălit.

Tot întru acesta an s-au așezat în Ardeal, la Vinții-de-Gios și pre alte locuri, bulgarii cei din Chíprovaț, Copilovaț, Zelésna și Clissúra veniți, al căroră diplomat și toată istoria se scrie de Gheorghie Prai 7.

Icoana Maicei Prea Curate încă pre aceștea vremi s-au dus din Minăstirea Niculei de lîngă Gherla la Cluj, în beserica iezuvișilor pentru

că scrie Samoil Clain de Sad ⁸: „La anul 1699, în Mânăstirea Niculei, lângă Gherla, au plins icoana Născătoarei de Dumnezeu, carea iezuviții din Cluj o-au luat și o-au dus la Vienna, de-unde după ce prin vâlătuire și prin bună cercare s-au arătat a fi minunată, s-au adus iarăș în Ardeal și s-au pus în beserica iezuviților din Cluj, unde și astăzi este și cu mare evlavie se cinstește.“

¹ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 354 seq. ² Delchiaro nella Prefazione. ³ Katona in *Epit. chron.* ad ann. 1700. ⁴ Archivum eppatus Fogarasiensis. ⁵ Cserei Mihály az *Erdélyi Historiában* ad ann. 1699. ⁶ Idem Archivum eppatus Fogarasiensis. ⁷ Georgius Pray, *Diss. crit.*, p. 172. ⁸ Samuel Klain de Szád in *Historia ecclesiae Valachicae Tramiæ*, part. 9, § 9./

255 Anul 1701. Despre Moldova așa scrie preavestitul Enghel ¹: „Măzălirea lui Antioh Cantemir s-au făcut în anul 1701 din aștarea lui Constantin Brancovan. Radul Grecean carele ținea cu Brancovan, așa povestește măzălirea aceia: „Antioh Cantemir nendestulindu-se cu stoarcerea ce o făcea de pre supușii săi prin grecii de la Țarigrad, adecă prin vistierul Iordache Rosette și prin frații acestuia, prin cumnatu-său, Lupul Bogdan, hătmanul cel mare, și prin mai mulți de acesta feliu, la atîta au mers de-au început a lucra și spre surparea lui Brancovan. Iară mulți boieri moldovenești carii nu mai putea răbda nedreptatea lui Antioh Cantemir, au pribegit din Moldova și au fugit la Brancovan. Antioh nădejduia ca în niște prieteni ai săi, în Alexandru Mavrocordat și în Mihail Mihalótti Stroséni; ci înțelepții aceștea vezînd că banii lui Brancovan mai mult pot înaintea divanului, s-au tras de la pretenșug și așa, lezne au învins Brancovan și îndată au venit în Moldova un aga turcesc carele fără de veste au luat pre Antioh Cantemir și pe frate-său, Dimitrie, cu toți ai lor și i-au dus la Țarigrad; iară boierii cei pribegi cu bucurie s-au înturnat în Moldova. Dimitrie Cantemir atunci au scris *Istoria împărăției turcești*.

Constantin Duca a doaoa oară au domnit trei ani, de la anul 1701—1704. Domnia lui cade în anul cel dintîiu al bătaei svecilor cu muscanii, carea țînînd turcii nu s-au bătut, numai s-au uitat cum se bat alții; și așa Constantin Duca n-au avut de a face cu streinii, ci în anul acesta, 1701, Poarta au poruncit moldovenilor și muntenilor de-au făcut un

pod preste Nistru, nu departe de Tihina sau Bender, ca se treacă tătarii nogăești din Bugeac la Crim, pe carii a doaoa oară îi învinsese hanul, în primăvara de-acum.“

256 Despre Valahia tot acelaș Enghel ², după ce au scris că Brancovan într-o adunare mare a țerei au orînduit ca birul de-aci înainte să se plătească nu de odată, ci în patru restîmpuri, zice: „Brancovan, după obiceiul, au petrecut vara și toamna în Țîrgovești; aci au înțeles de la căpitanul din Focșani că la 40 de boieri moldovenești ș-au lăsat patria de groaza lui Constantin Duca carele mai nainte îi fusese ginere, și au venit în părțile Valahiei. Brancovan, ca se le înțeleagă jalba, pe 12 dintr-acea i-au chiebat la sine, anume pe vornicul Vasilie Găbriliț și pe vistierul Lupul, fratele lui, pe hătmanul Lupul Bogdan, pe păharnicul Antioh, pe Mihail Racovița, pe postelnicul Elia și pre alți șese, și după ce au aflat că au dirept, au scris lui Duca dojenindu-l. Duca / cu cînste au respuns prin hătmanul Nicolae Costin și s-au rugat lui Brancovan se nu creadă boierilor acelora, dară de odată au scris și la Poartă asupra boierilor celor pribegi. Acum cînd lucra Brancovan se împace pe pribegi cu domnul Moldovei, au nimerit un capigi-bașa cu poruncă la dînsul, ca pe pribegi se-i trimită acasă. Pe Brancovan l-au năcâjit porunca aceasta pentru că nu era obiceiul să se dea afară cei ce scăpa întru aceste doao țeri dintr-una în alta, mai nainte de a li se căpăta grație. Drept aceia au scris la sultanul și s-au rugat ca să se țînă cădînța și obiceiul acestor doao țeri nevătămăț și se-i îngădue ca de astă dată se poată el împăca pe numiții pribegi cu domnul lor, Constantin Duca Vodă, și spre mare bucuria sa i-au venit respuns se lucre cum ști. Drept aceia au trimis cu pribegii la Focșani pre episcopul de la Buzeu, pe Cornea Brăilul, banul de Craiova, și pe spătariul Mihail Cantacuzenul carii au împăcat pe cei pribegi cu Constantin Duca Vodă, și pe cei ce nu era mult vinovați i-au trimis, după porunca Porței acasă, iară pe vornicul Vasilie Găbriliț, pe hătmanul Lupul Bogdan, pe Mihail Racovița și pe postelnicul Elia i-au țînut în Valahia pînă la vremei mai bune, cu multe cheltueli despre Poartă, pînă le-au dobîndit îngăduință de a rămînea în Valahia. În 16 noemvrie Brancovan s-au înturnat în București și au dăruiț pe caimacani, după obiceiul, cu caftane. Tot întracesta an au zidit și curtea de la Sîmbăta-de-Sus, în Ardeal.“ Vezi și anul 1710, despre Sîmbăta-de-Sus.

Despre Ungaria scrie Catona ³: „Franțisc II Racoți, feciorul lui Franțisc I Racoți carele s-au născut din Elena (fata lui Petru Zrini celui în anul 1671 tăiat), în anul 1676, după cinci luni au pierdut pe tată-său, și după ce s-au luat Muncaciul, cu mamă-sa, Elena, și cu soră-sa, Iuliana, s-au dus la Vienna, de-unde cardinalul Colonic, tutorul lui, l-au trimis la școala iezuviților din Praga. Acolo învățând cinci ani, au mers în Italia, de-unde întorcându-se, s-au căsătorit cu fata prințului din Hássia și îmbrăcându-se în haine nemțești, Cerei Mihaiu au crezut despre dînsul că au desbrăcat inima cea ungurească. Franțisc II Racoți acesta lăcuind în Șároș-Patác, coșteiuul său, ținea la sine pre oarecare căpitan, anume Longhevál, născut din Leódiu pentru deprinderea sa în limba franțuzească, carea tare o iubea, și odineoară i-au încredințat niște cărți, se le ducă la Ludovic XIV, craiul frîncilor. Ce au fost scris /

într-însele, pentru că curtea din Vienna n-au vrut să se vestească, nu se poate ști; și lui Vagner încă nu i se poate crede că ar fi voit a face numai o crăime din Ungaria și din Polonia. Ci măcar cum au fost lucrul, destul este că Longhevál mergînd către Parisi, în Vienna toate le-au descoperit ministrilor împărătești. Drept aceia pe Racoți l-au prins în Șároș-Patác, pre la mezul nopței, și l-au dus în Neostádiu, supt pază mare. Colinovici scrie că în 25 maiu l-au trecut pre la Iaurin și în 29 maiu l-au închis în temnița, în carea fusese închis înainte de 30 de ani moșu-său, Petru Zrini. Prinsu-s-au împreună cu el luteranii Stefan Sírmay și Pavel Ocolicani și calvinii frații Adam, Ladislav și Mihaiu Vai; catholicul Nicolae Berceni scăpînd cu fuga în Polonia, Racoți după ce au vezut cum îi îmblă lucrul, adecă că vreau se-l peardă, prin ajutorul căpitanului Lemán (căruia îi făgăduise Racoți 10.000 de florinți, dară nu le-au avut folosul, că știindu-se lucrul l-au spînzurat pe Lemán), în 7 noemvrie din anul 1701 au scăpat din prinsoare și fugind în Polonia la Berceni, mai doi ani au pribegit acolo, intrascuns.“ Așisderea, dară mai prelung și mai chiar, scrie Ghebhardi ⁴ carele mai sus ⁵ scrisese: „Prințul Techeli în anul 1701 au mers la Țarigrad cu muierea sa (Elena Zrini), pe carea în anul 1692 o căpătase îndărăpt de la nemți. Prințesa aceasta au murit în 8 februarie din anul 1703 și bărbatul eii, prințul Emeric Techeli au murit în 13 septemvrie din anul 1705, la Nicomedia, în Asia, ca luteran sau, cum zic unii, ca catholic.“

Despre românii din Ardeal acestea le înseamnă: După ce s-au isprăvit acelea care le-am scris despre dinșii, la anul mai de curînd trecut, dușmanii lor, acatholicii din Ardeal și grecii, neamul cel primeșdios românilor, precum îi numește Delchiaro ⁶, iară mai ales Dositheiu, patriarhul Ierusalimului, și el grec fiind, carele venise în Ardeal, la Brașău, cît se ceară milă de la creștini, cît se-și vîndă îndulgențiile sau ertările de păcate, de care și tatăl meu, Ioann Șincăi își cumpăraseră una, cu 40 de lei, ca se i se pună pe pept, cînd se va astruca, dară eu n-am lăsat se i se pună, bine știind că darul lui Dumnezeu nu se poate vinde pe bani. Acatholicii, zic grecii și mai virtos numitul Dositheiu, atîta au desmîntat pe românii cei din Țeara Bîrsei și de la Hațeg, de s-au lăsat de unire, dară cei de la Hațeg iarăș s-au întors la dînsa prin dojanirea mitropolitului Athanasie, ci cei din Țeara Bîrsei au ramas prilorostiți și multă gilceavă au făcut, cum se va arăta de aci-înainte. Acestea vezîndu-

le / mitropolitul Athanasie, au scris lui Dositheiu se încete de la învrăj-birea românilor sau se iasă din țeară, dară el necum se fie încetat, ci încă au birfit înaintea norodului că Athanasie prin unire ș-au pierdut darul arhieriei, pentru carea birfeală Athanasie au scris și la împărăție și la patriarhul din Țarigrad carele i-au respuns că Dositheiu numai în Palestina are putere de patriarh, iară nu și preste Dunăre; apoi de la împărăție au venit poruncă ca Dositheiu să se scoată din Ardeal; carea poruncă înțelegîndu-o Dositheiu o-au luat pe picior și au trecut în Țeara Munte-nească, de-unde și venise, cum am auzit din tatăl meu cel mai sus numit. ^a

Ortul și progresul neamurilor din Ardeal ⁷ zice că mitropolitul Athanasie, în anul trecut, 1700, au mers în Vienna, dară eu țin cu Samoil Clain de Sad ⁸ și cu alții, și zic că în anul de-acum 1701, au mers; unde au dobîndit diplomatul acesta ⁹: „Noi, Leopold, din mila lui Dumnezeu ales împăratul romanilor ș.c. facem pomenire prin acestea înștiințînd pe toți cărora se cuvine a ști, cum că noi, după grija carea o avem de păstoria sufletelor credincioșilor noștri supuși, socotind osebite și foarte

^a Șincăi prezintă foarte sumar reacția în fața actului de unire cu Biserica Romei. Au luat atitudine Teodosie, mitropolitul Țării Românești, patriarhul Dosithe al Ierusalimului, patriarhul Calinic al Constantinopolului, care l-au afurisit pe Athanasie. Conducătorii politici din Țara Românească s-au opus și ei unirii. Cea mai viguroasă opoziție a venit din partea poporului român din Transilvania: brașovenii, făgărășenii, sibienii, hunedoreni etc. au cerut ajutor mitropolitului Teodosie, lui Constantin Brîncoveanu, stolnicului Constantin Cantacuzino și spătarului Mișai Cantacuzino. Poporul arăta că pentru „nemîșugul“ popilor ei nu vor să se lepede de credința lor. Fără să țină seama de avanta-tele în perspectivă pe care le-ar fi adus unirea pe plan politic și cultural, poporul român din Transilvania își dădea seama că prin unire se rupea de restul poporului român și de ortodoxism.

mari meritorile sau vredniciile și talantul credinciosului nostru Athanasie, episcopului celui de legea grecească prin Ardeal și prin părțile lui împreunate, încă și învățătura și procopseala lui și cea tuturor plăcută și credincioasă viața, năravurile și alte virtuțile lui, cu care cum că este el de la cel preannalt împodobit, din osebită spunerea consilierilor noștri celor mari am cunoscut. Drept aceeaia am socotit ca pre acelaș episcop ca pre o persoană cuvioasă, vrednică, și noao bine plăcută în episcopul neamului celui românesc din Ardeal și din părțile lui împreunate și în mai mare prelatul și păstoriul mai sus-zisului poporului românesc carele este acum fără de episcop pentru moartea și reposarea cinstului odineoară Theofil, episcopului celui mai de pre urmă, după cădînța patronatului nostru celui crăesc, carea preste toți o avem în împărțirea tuturor deregătoriilor și veniturilor celor besericești din Țeara Ardealului și părțile eii împreunate, pre obiceiul cel bun al fericiților crailor, predecesorilor noștri celor ungurești, se-l priimim, numim și alegem și, preste aceasta, se-l vestim consiliariul nostru, dîndu-i vlădicia aceeaia cu toate cădînțele, folosurile și veniturile, ori cu ce nume se numesc, ce se țin de dînsa cu dreptul și de demult; / apoi în vlădicie să se înștălăluiască de tesaurariatul nostru cel din Ardeal. Ba îl priimim, numim, alegem, presentăm și dăm vlădic și, ce e mai mult, din dragostea ce o avem cătră dînsul, cu lanț de aur, de care este cruce acățată și cu chesaro-crăiasca icoana noastră iarăș în aur vărsată, pentru mai mare cinstea și lauda lui și a tot neamului românesc îl împodobim și cinstim, ca acestea, de la un vlădic la altul se meargă; ci așa, ca acelaș și prea sfințitului patriarhului Romei și noao și arhiepiscopului de la Strigon și următorilor lui se fie supus în cele drepte și cuviincioase, și în toate trebile credincios și de-aci înainte și el și următorii lui, ba și toți preoții de aceeaiaș lege, adecă carii vor vrea se fie vlădici și se aibă alte folosuri, se fie detori a mărturisi credința cea adevărată și donațiile nu de la altul, fără numai de la noi și de la craiul apostolicesc a le cere ca să se dea prin cancellăria noastră cea ardelenească și le vor dobîndi prin mărturia și puterea acestor cărți. Dat în cetatea noastră, Vienna Austriei, în 19 martie din anul Domnului 1701, iară al oblăduirei noastre, a romanilor 43, a Ungariei 46, a Bohemiei 45.

Leopold, c.m.s.

Comitul Samoil Cálnochi, c.m.s.

Ioann Fiat, c.m.s.“

După ce s-au înturnat vlădicul Athanasie de la Vienna, așa scrie Betlen Micloș¹⁰ despre dînsul: „După aceeaia, în anul 1701, Apor Iștvan au făcut de vlădicul Athanasie au chiebat la săborul mare în Bălgrad, ca pre o mie și doao sute de preoți românești, supt gloabă de 60 de florinți, și acolo cu întraurite haine besericești și cu mitră îmbrăcîndu-l în casa lui Apor, însuș Apor cu mare litie și cu rădvanul său l-au dus la beserica cea românească de l-au pus episcop, ba, cum se fălea Apor, arhiepiscop (măcar că aceste doao nume sînt numai nebulie), cu titul de *illustrissimus ac reverendissimus*, adecă, prea luminat și prea cinstit, și cu pedagogul sau eforul paterul iezuvitul Sûniog. Mare pompă au fost. Mulțimea cea mare a preoților românești ca niște berbeci negri unii mergea înainte, alții pre de laturi, alții din dărăpt; mulți mergea plîngînd și unii dintre dînsii zicea: «Acum seceră orzul, dară după orz vor seceră și grîul». / Cu hîntea sau rădvane mergea comitul Séean; tot statul romano-catholic din Ardeal, preoții cei lătinești, iezuviții Chemeni Ianoș, Betlen Sámuel și unii, dară foarte puțini, dintre calvinii cei mai de frunte carii apoi cînd i-am înfruntat eu, cu aceeaia se mîntuia, că Apor le-au zis că guvernatorul încă va merge. Cu aceeaia nădejde au și făcut Apor de litia au mers la beserică, pre dinaintea ușei casei guvernatorului ceii de cătră beserică; dară s-au înșelat, că guvernatorul, măcar că poruncise se prindă caii (precum spunea șerbii miei), n-au mers, așa grăind cătră Apor cel ce îl aștepta: n-am vezut porunca împăratului despre aceasta. Așa s-au dus Apor frecîndu-și capul cu litia pe poarta lui Sînt Mihai sau a temniței cătră beserica cea românească.

Vlădicul acesta atîta s-au mărit după acestea, de de la boierii cu moșii încă pofta se-i zică: măriia-ta, și nu priimea scrisorile de la cancellărie, de nu-i scriia *illustrissimus*, fără numai de silă. Preste crișma guvernului încă ținea crișmă de vin și ș-au făcut berărie. Cît năcaz am avut eu pentru dînsul, numai Dumnezeu știe. Cînd era adunat tot guvernul, guvernătorul (Gheorghie Banfi) cu vorba, toate le făcea asupra lui, adecă: îi trăgea gios țighiriul, îi spărgea buțile și îi strica berăria, pînă ce o dată prin guvernul au chiebat pe Naghiseghi Gabor cu toată compagna lui din Cluj, ca el se facă aceasta. No, acum te ține, vlădicule! Dară din toate acestea fu o nemica mare. De altă parte, cînd era rîndul meu se fiu la guvernul cel subștitut, nu înceta a me îndemna se lucrez mai aspru, ci eu n-am putut a lua toată pizma asupra mea, fără am pus

în preajma minăstirei haiduci carii se iea vinul de la cei ce-l vor cărra și se le frîngă vasele, dară mai încolo n-am cutezat a păși, temîndu-mă ca nu cumva se meargă nemți din cetate întru ajutoriul minăstirei și haiducii încă să se pună în primeșdie. Așa perdu guberniul crișmăritul din Bălgrad.

261 Cînd s-au făcut înștallația vlădicului Athanasie, unii dintre greci adeverat au tudumănit împotriva unirei, dară bieții români și preoții n-au cutezat, ci după vro cîteva luni au început a pofti ca în beserica cea mai mică din Bălgrad se le slujească preoți neuniți, după obiceiul cel mai de demult ș.c. Eu știu ce / au poftit, dară vlădicul cu iezuvitul, pedagogul său, nemica au plinit, ba nici morții acelora i-au îngropat. Pentru care lucru, aceia s-au supărat, s-au vorbit laolaltă, s-au jurat, și pre un Naghiseghi Gabor (dară nu cel din Cluj) care era nobil serac, almintrelea om învățat, și din păpistaș se făcuse român, l-au pus curător, ca se le îmble de treabă la guberniu, la țeară, și la măcar cine, că ei afară de obiceiurile cele mai de demult nu poftesc alta. Mult ar fi se scriu toată istoria aceasta, drept aceia trec la cele mai de lipsă.

În anul acesta 1701, în septemvrie, trebuind eu se fiu în guberniul cel subștitut cu soțul meu, Toroțcai Mihaiu, m-am dus la Bălgrad, unde veni la mine Nalagi Iștvan carele atunci își plinise vremea la guberniu, și foarte pe scurt îmi spune treaba românilor. Atunci iată sosi și Naghiseghi cu plenipotenția și cu soții săi și cu o instanție îndireptată la guberniu. Eu vezuiu și auziu că jalba este vrednică de luat în sus, dară fiind că necum un lucru așa de mare, ce se ține de obște și de un neam și de o religie, ci nici mai mic, ce este între persoane, se poate lua și îndrepta în guberniul cel subștitut, instanția i-o am dat înapoi și i-am zis: În opt zile ale lunei aceștia se vor strînge toți consiliarii, atunci o dați la guberniul întreg, iară pîn-atunci fiți în liniște și cu bună nădejde»; și cu aceasta i-am slobozit. Pe zioa zisă s-au strîns guberniul și nu știu, pentru că slugile guvernatorului n-au slobozit înlăuntru pe Naghiseghi, sau pentru ce? instanția o adusă înlăuntru Lúgoși Ferent, om catholic, almintrelea priimit la guvernator, și o dede în mîna guvernatorului și eși. Guvernatorul o luă și, cum îmi pare, o ceti și o pusă dinaintea sa, nezcînd cuiva ceva despre dînsa. Adunarea guberniului au ținut patru sau cinci zile și cred, de pre mine, că Naghiseghi s-au rugat de guvernatorul, dară instanția nu i s-au luat înainte, măcar că s-ar fi putut lua

262 de lucrurile ce am avut. O dată, fără de veste, zise guvernatorul că el trebuie se meargă, dară noi, consiliarii, se isprăvim lucrurile și instanțiile ce mai sînt, că eu, cancellariul, fără de aceia pînă la sfîrșitul lui septemvrie trebuie se remin înlăuntru. Ce pricină au dat a ducerei sale, nu-mi aduc aminte, dară îmi pare că s-au dus la Bérghin, la Cinăde și la Sibiu. Destul că nentinzîndu-se la treaba romînilor, numai s-au dus, dînd instanțiile în mîna secretariului și zicînd: «Domniile / -voastre cu domnul cancellariu, îndreptați-le, remîneți sînătoși!» și s-au suit în rădvan. Ce pricină l-au dus, Dumnezeu știe; aceia încă nu o știu, cum s-au dus Apor, Haller Iștvan și Sas Ianoș, numai atîta știu că mai pre-urmă am remas: eu, Nalági Iștvan, Cherésteși Sámuel, Șároși Ianoș, Toroțcai Mihaiu, Cónrad Samuel și secretariul. Aceștea s-au adunat la sălașul meu și Naghiseghi cu alții se ruga de respuns. Noi ne-am vorbit la o laltă și așa am judecat, că noi, numai atîta, nu putem îndrepta treaba lui Naghiseghi... și eu i-am dat instanția îndărăpt pînă la alt guberniu sau la adunarea țerei. Așa ceialalți consiliari s-au împrăștîiat și numai eu cu Toroțcai am rămas lîngă guberniul cel subștitut.

Nu după multă vreme, veni la mine Naghiseghi și-mi dede o protestație sau tudumană în scris și-mi zise și cu gura, că el, înaintea mea, ca înaintea unui cancellariu tudumănește și pofteste ca tudumana se i-o dau afară supt pecete împărătească. Eu, după deregătoria mea, eram detoriu se fac aceia, dară pronia dumnezească nu m-au lăsat se o fac și nici am cetit tudumana, ci i-o am dat înapoi și i-am zis: «Este protototariu, este capitul, înaintea acelora au obicinuit a tudumăni mai cu samă decît înaintea cancellarilor, mergi acolo de tudumănește că tot atîta face!» dară eu te sfătuesc se nu te grăbești cu lucrul, că eu mă tem se nu-ți fie spre perire rîvna aceasta. El respunse că pentru Dumnezeu la toate este gata, încă a și muri. Apoi s-au dus la Șároși Ianoș și de la el au luat tudumana, supt pecetea împărătească spre a sa și a lui Șároși stricare. Auziu că ecelejia românească peceflariu încă își face prin oarecare argintariu și nobil din Bălgrad, anume Andreiu (nu Stefan) Comáromi; chiemaiu pe argintariul și-i ziseiu se nu-l facă sau de l-au făcut, se nu-l dea afară, dară nu m-au ascultat și au și zăcut în temniță pentru dînsul..... Trecînd luna lui septemvrie, în locul nostru la guberniu au urmat Apor și Sas Ianoș carii cătră sfîrșitul lui octomvrie .. pe Naghiseghi Gabor cu vro cîțiva români de frunte carii ținea cu dînsul, l-au

prins și l-au trimis în Sibiu. Cei ce s-au prins mai toți era nobili sau nemeși sau olătași.“

263 Cerei Mihaiu¹¹ încă așa scrie: „Iară românii din Țeara Birsei nu vrură se fie supt vlădicul cel românesc, nici să se unească cu păpistașii, mare patron avînd pe vodă din Țeara Muntenească, a căruia voe împăratul încă nu vrea se-o calce. Drept aceeaia au trimis / soli la Bălgrad de-au vestit că ei vreu se remîna cum au fost mai nainte, în legea grecească, și nu vreu mai mult se asculte de vlădicul carele acum s-au păpistașit. Despre carea și tudumană au dat protonotariului Ioann Șaroși, după legile țerei, și au luat de la dînsul tudumana supt pecete împărătească; dară și Ioann Șaroși, de carele voiu vorbi airilea, au plătit pentru aceeaia și Naghiseghi Gabor carele era nobil român și mai nainte fusese secretariu la vlădicul cel românesc, s-au prins pentru că el scrisese tudumana și calvinul Andreiu Comaromi, argintariul din Bălgrad, pentru că au făcut pecete birsenilor .. s-au luat și s-au dus în Sibiu, unde multă vreme au robit seracii, nevinovați. Și acestea încă tot Stefan Apor le-au pricinuit.“

Reposatul p. Samoil Clain de Sad¹² după ce au adus diplomatul împăratului Leopold I, ce eu mai sus l-am scris, la anul de-acum încă așa scrie: „În anul acesta 1701, alt diplomat s-au ivit cu numele împăratului Leopold, al căruia original, fiind că nu s-au aflat dup-aceia, despre dînsul îndoială au fost *; se zice că iezuviții l-ar fi făcut pentru theologul, carele dintre iezuviți era lîngă vlădicul românesc, ca prin diplomatul acesta, mai tare se-l întărească lîngă vlădici. Și dintru aceasta vlădicii românești, baronul Inochentie Clain și Petru Pavel Aron lepăda diplomatul acesta și nu voia a-l cunoaște a fi eșit de la împăratul Leopold; pentru că în donația sa, carea o-au dat vlădicului Athanasie, întraceaia zi și întracela an, în care s-au dat și diplomatul ce se numește

¹¹ În anul 1701 Athanasie a fost numit episcop al „națiunii române“. Cu această ocazie a fost emisă cea de a doua diplomă leopoldină, la 19 martie. Această diplomă cuprindea 15 puncte. În general, a doua diplomă reproduce privilegiile pe care curtea de la Viena le acordase preoțimii române. În plus față de prima diplomă, cea de a doua, la punctul 3, prevedea că nu numai preoții, dar și mireni care au trecut la unire să fie scotiți între stările transilvănene, și nu tolerați, ca pînă acum, și să se bucure de drepturile pe care le prevedeau legile țării. Acest punct a fost introdus pentru a atrage cit mai mulți români la unire, deoarece pînă la această dată progresul realizat pe planul unirii religioase era cu totul neînsemnat. Aceste prevederi n-au fost aplicate însă niciodată. După ce au fost trecute prin dietă cu multă discreție, au fost date uitării, iar originalul a dispărut.

al doilea leopoldin, pre Athanasie I îl laudă că au fost învățat și propocsit, iară întral doilea leopoldin se zice că Athanasie I pentru că este om nenvățat și neprocpsit carele nu știe canoanele, pentru aceeaia trebuie se aibă lîngă sine un pater iezuvit, theolog de legea lătinească, carele se fie *cauzarum auditor generalis*, adecă judecătoriu mai mare în lucrurile și pricile besericești.

264 Tot pre aceeaia vreme s-au ivit supt numele lui Colonic, arhiepiscopului de la Strigon, o instrucție cu carea se dea învățatură theologului și se spunea ce deregătorie are. După această instrucție vlădicul numai numele îl avea, iară deregătoria episcopească o purta theologul întru atîta, cit vlădicul se putea zice vicariu theologului. Altă instrucție era carea se zicea că de la Roma au venit, carea de tot stringea / puterea și avtoritatea vlădicului și pe iezuvitul theolog îl pune cap mai mare și vlădicului și clerului, că vlădicului, cum rînduia aceeaia, nici a face visitație, nici a hirotoni, nici a pedepsi pe cei rei, nici vro judecată a face, nici vro rînduială în cler a face, nici slujitori a-și băga sau a-i lăsa și muta îi era slobod, fără de voia theologului, încă nici cărți scrie și a le trimite mai nainte de a le arăta theologului și nici un săbor sau sfat a face, întru care se nu fie îndreptătoriu theologul, și alte mai multe. Mult au stătut iezuviții de vlădicul Athanasie ca se iscălească instrucțiile acestea, dară vlădicul n-au vrut a le iscăli, că au cunoscut meșteșugirea iezuviților carii cugeta se stăpînească preste cler și preste români. Așa românii mai de demult întrun typ, acum întraltul, au fost asupriți! Instrucțiile acestea amîndoao se află în *Arhivul episcopesc* la Blaj.“ Pin-aci, Samoil Clain.

Nu te mira, așadară, că Cerei Mihaiu¹², carele tocma atunci trăia și era încrezutul comitului Stefan Apor celui ce foarte mult s-au nevoit pentru unire și pentru binele românilor, așa scrie despre vlădicul Athanasie I: „Și mergînd la Vienna, de cardinalul Colonic cu foarte mare cinste s-au priimit și i-au aruncat un lanț de aur în grumazi; aceasta i-au fost toată mergerea înainte. Că tocma precum lucră dracul, de caută voia omului, pînă ce îl aduce la păcat, apoi îl poartă pre-unde vrea, așa au făcut și cu vlădicul, pînă cînd l-au apucat în cursă; pentru că păpistașii cu toată sfiala îl cinstea pîn-atunci, iară după aceeaia i-au luat toată ocîrmuirea și puterea din mină, și este un iezuvit lîngă dînsul pururea, fără de a căruia știre și voe, nici o carte poate scrie cuiva. Bucurosi

s-ar lăsa de o unire ca aceasta, dară nu-l lasă. De-au mâncat sărat, beie, că adevărat i-or împlă păharul.“ Ce scrie aci Cerei Mihaiu numai despre iezuviți trebuie înțeles, măcar că și acuma se află nebuni ca aceia cari gândesc că greco-catholicii pentru că se numesc uniți, trebuie se fie supuși romano-catholicilor; ci înțelepciunea arată că a fi unit cuiva atîta însemnează, cît a fi lui asemenea și nu supus. Barem de s-ar arăta și cu fapta ce arată înțelepciunea!²

265 Despre diplomatul ce se numește al doilea leopoldin, la cele ce s-au zis de Samoil Clain, eu mai adaog că de ar fi fost acela de la împărăție eșit, tocma atunci fiind în Vienna / vlădicul Athanasie, împăratul sau i l-ar fi dat lui sau l-ar fi trimis la guvernium; ci împăratul aceeaia n-au făcut; așadară diplomatul acela au fost numai de iezuviți scornit spre asuprirea noastră, carele tătuși putere n-au avut pentru că nu s-au vestit în țeară nici s-au priimit vre o dată. Tu, de voiești, îl poți ceti la Samoil Clain¹⁴, sau la Sacadati¹⁵ cari se află în bibliotheca prealuminatului și preasfințitului domnului Samoil Vulcan, episcopului Orăzei-Mari. Vezi și ce voiu scrie la anul 1739.

¹ Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 288. ² Idem Engel in *Recent. Hist. Valachicae*, part. 1, p. 356 seqq. ³ Katona in *Epit. chron.* ad h.a. ⁴ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 336 seqq. ⁵ Idem Gebhardi, l.c., p. 335. ⁶ Delchiaro nella *Storia di Valachia*, part. 2, p. 3. ⁷ *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium*, p. 12. ⁸ Samuel Klain de Szád in *Hist. ecclesiae Valachicae Transilvanicae*, part. 9, § 7. ⁹ Archivum eppatus Fogarasiensis. ¹⁰ Bethlen Miklos à *Maga életében* ad h.a. ¹¹ Cserei Mihály az *Erdélyi Historiában* ad h.a. ¹² Samuel Klain, l.c., § 8. ¹³ Cserei Mihály, l.c. ¹⁴ Samuel Klain, l.c. ¹⁵ *Codex ms. Szakadathianus*, p. 26 seqq.

Anul 1702. La anul de-acum scrie preavestitul Enghel¹: „Cătră primăvara din anul 1702 i-au venit poruncă de la Poartă lui Constantin Brancovan, ca se priimească și se trimită mai încolo pre Pághet, solul Angliei, carele fusese în Tarigrad de la pacea din Carloviț și acum, în vîrstă de 60 de ani, se înturna acasă, pre uscat. Cit au sosit acesta la vadul Dunărei de

¹ Declarîndu-se pentru unire, Șincai reproduce în mod intenționat considerațiile lui Bethlen Micloș și ale lui Cserei Mihai despre unire. În descrierea celor doi cronicari unirea ne apare în adevărata ei semnificație; prin intermediul lor, Șincai demonstrează aspectele negative ale unirii, manevrele iezuiților și ale curții de la Viena pentru atragerea românilor la unire.

266 la Turtucaia, îndată i-au trimis Brancovan întru întîmpinare pe Thoma Cantacuzenul și pe Petrașco Brețoianul cu rădvane, cu corturi și cu curteni. De la Popești, unde l-au așteptat cu prînz, s-au înștiințat Brancovan, că se apropie; drept aceeaia a doao zi au trimis pînă la Văcărești înaintea lui, pe doi feciori ai săi, Constantin și Stefan, pe Mihail Cantacuzenul, pe Radul Izvoreanul și pre toți călărașii cu un rădvan de curte, cari l-au adus în București și l-au așezat în curtea familiei Brancovan, iară doi feciori ai lui vodă l-au petrecut pe trepte pînă în polată. Deci solul au trimis pe patru ai săi la vodă de i-au mulțemit pentru priimire. A doao zi, vineri, în 24 aprilie, au mers vodă cu puțini lîngă sine de au dat binețe solului. carele au eșit înaintea lui vodă supt trepte, l-au luat de-a dreapta sa și așa mergînd în polată, doao ceasuri au remas / numai amîndoi. În zioa ce au urmat, s-au făcut mare gală la curte; vodă au trimis pe ginere-său, Radul, feciorul lui Iliș Vodă, cu rădvanul său cel mai formos și cu trei altele de au adus pe solul și pe cei ce era cu dînsul, la curte. Doi feciori ai lui vodă au priimit pe solul iarăș la trepte, și vodă carele se afla în polată cu vro cîțiva boieri, au pus pe sol de-au șezut de-a dreapta sa; de-aci au mers în sala în carea era strîns divanul și acolo cu toții i-au făcut mare cinste; de-acolea între datul cu tunurile au intrat în sala cea de audienție; aci solul au trebuit se șeadă în scaunul cel domnesc și vodă șezînd lîngă dînsul pe un canapeu, au vorbit numai amîndoi de lucruri politicești. La prînz solul au șezut de-a dreapta lui vodă și s-au închinat și beut pentru sînătatea multora; după prînz vodă au îmbrăcat pe sol cu o haină carea o avea mai scumpă, și ginere-său l-au petrecut la sălaș. Duminecă iarăș au mers vodă la sol și puțintel au zăbăvit la dînsul. Luni ș-au luat solul zioa bună. Marți dimineața au pornit cătră Brașău ș.c.“

După ce au mers Brancovan se-și petreacă la Obilești, l-au chiebat la nunta fetei guvernatorului Gheorghie Banfi carea s-au măritat după Ladislav Secheli, cunoscutul lui Brancovan, în 10 iunie din anul 1702, la carea nuntă Brancovan au trimis pe vornicul Radul Izvoreanul cu doi beizadei ai săi și cu alți doi feciori de boieri. Însuș Brancovan în zioa de Sin Petru au făcut de s-au sfințit mir pe sama celor ce botează, prin patriarhul Ierusalimului, Dositheiu, fiind de față și mitropolitul Theodosie; pentru că patriarhii bucuroși venea în Valahia, pentru dărnicia lui Brancovan. În 7 iulie au mers Brancovan la Tîrgovești și au trebuit

se trimită în cinste sultanului 70 de cai de vinat, că 30 i-au lăsat, măcar că 100 era porunciți. După aceeaia au cercetat minăstirea din Brincoveni, unde au venit veste că viziriul s-au lăsat de deregătoria sa, pentru boala ce o avea, și că i-au urmat Mustafa-bașa Taltazan. Drept aceeaia în 20 septembrie au trimis cu obicinuitele daruri la viziriul cel nou pe banul Cornea, pe spătariul Mihail Cantacuzenul și pe comisul Burnea Grădișteanul ș.c.“ Despre nunta fetei guvernatorului Gheorghie Banfi, poți ceti și pe Cerei Mihaiu².

267 Despre Ungaria scrie Catona³: „Cînd cocea Racoți cu Berceni războiul cel primeșdios asupra patriei, Ludovic din Baden la Ren și Eugenie în Italia se bătea cu frîncii; și Eugenie în anul trecut bătuse pe frînci la Carpiu și la Clariu, iară în anul / de-acum, la Cremona au prins pe Villarégie, povățuitoriul frîncilor, și l-au trimis în Graț. Ludovic din Baden încă au luat Landávia, fiind de față Iosif I. Ducîndu-se la războiul acesta 12 leghioane din Ungaria, cetățile din Alba-Crăiască, din Uivár, din Papa și din mai multe locuri s-au stricat, ca nefiind cine se le păzească, se nu aibă cuihuri într-însele rebelli. Oarecare Albert Chiș din Beregsag, însoțindu-se cu Thoma Ese, prostul din Torpa, după ce au eșit nemții din Ungaria, au început a strînge cătane fugite și hoți și a face tîlhării, de-unde au izvorit apoi în anul viitoriu, curuțimea.“ Așîderea scrie Ghebbardi⁴.

Despre Ardeal scrie Betlen Micloș⁵, precum urmează: „Eu, în dechemvrie, mersesem în Maramurăș; acolo am ținut scaun de comitat, Hustul și Ocnele încă înaintea mea s-au dat pe mîna cămerei. De-acolo m-am întors la Bălgrad, pe seim, în februarie din anul 1702. Încă pe cale, la Giula-Telec fiind, m-au întîmpinat Hórvat Micloș și cu întristare m-au întrebat, știu că s-au prins Șaroși Ianoș și pentru ce? Eu am răspuns că nu știu, precum nici am știut, mulțemesc lui Dumnezeu! și m-am mirat de o nenorocire carea putea se tragă și altele după dînsa. Și măcar că Șaroși îmi făcuse mare but și pagubă oarecînd, mi-au părut reu și l-ași fi ajutat de ași fi putut, știindu-i nevinovăția, dară nu era cu puțință, pentru că căzînd o dată Naghiseghi Gabor în minile generariului și printrînsul și prin auzitoriul lui făcîndu-se toată cercarea, s-au și trimis la cancellăria de oaste în Vienna. Lucrul lui Șaroși Ianoș almintrelea au fost pentru că prinderea lui s-au poruncit de împăratul la pîra aiavea a generariului și ascunsă a iezuviților, ca să se judece după

legile țerei, și așa nu-l străjuia nemții, ci haiducii guberniului, dară nu în casa lui, ci în casa Clujului cea din Bălgrad, pentru ce nu în casa lui?

268 După ce am sosit în Bălgrad, nu mult au trecut și mi-au venit carte de la generariul ca se chiem înlăuntru pe vlădicul cel românesc din Maramurăș, pentru oarece întrebare, nu va avea vreo nevoie. Eu am scris în Maramurăș vlădicului se vină la mine dară n-am cutezat a-i scrie tot lucrul, temîndu-mă că nu va veni, ci, de frică, va fugi și mie încă îmi va fi spre supărare; drept aceeaia am scris vițe-ișpanului, lui Pógani Menhart, ca, de nu va vrea se vină de bună voie, legat încă se-l trimită; iară de va fi cu puțință, la cea mai de pre urmă mișlocire se nu meargă, și vlădicul încă se nu prindă / de veste. Prins-au de veste, au ba, nu știu, destul e că au venit la mine, în Bălgrad, și mergînd în Sibiiu la generariul Rabutin, s-au înturnat și cu pace au mers în Maramurăș, pentru carea mulțemesc lui Dumnezeu. Episcopului acestuia i-au fost scris Naghiseghi Gabor și el, din săborul său, așa au răspuns împotriva unirei cu patriarhul de la Roma, și din scriptură și din scrisorile cele vechi arătînd și întărind răspunsul său, cît eu n-am crezut se poată eși din cap de român din Maramurăș, un răspuns ca acela, nici au cercat neștine de-aci înainte, se unească Maramurășul.

Pe protonotariul Șaroși Ianoș, în seimul acesta, după cursul legilor l-au pîrit fișcal directorul, ci el au răspuns că măcar că își știe nevinovăția, dară cu stăpînul său nu vrea să se pîrească; și așa l-au slobozit la sălașul, unde era în ariște. După vro cîteva luni au venit poruncă de la împăratul, ca Șaroși să se sloboadă pe paróla sa cea boerească și se meargă în Vienna ca să se îndrepte pe sine înaintea cancellăriei, precum au și mers, și în luna lui avgust cînd și eu eram în Vienna, s-au îndreptat și s-au pus iarăș în cinstea sa, în care lucru eu mult l-am ajutat..... încă și șese sute de florinți i-am dat împrumut fără de camătă, și după ce au murit încă am apărât pe remașii lui, că el remăsese țerei dotoriu cu 9.000 de florinți.

Pe Naghiseghi Gabor și pe cei ce robea cu dînsul, în seimul din anul 1702, în care s-au pîrit Șaroși, nu i-au adus înainte cu vreun cuvînt, ci generariul au trimis actele la cancellăria de oaste, și de la împărăție au venit să se judece după legile Ardealului, dară judecata se nu o execvăliască ca se aibă loc de grație ș.c. Porunca aceasta cu toate actele lor, eu le-am adus din Vienna, în dechemvrie din anul 1702.“

Cerei Mihaiu încă scrie ⁶: „Șaroși Ianoș carele era consiliariu de gubernie, protonotariu și mare commissariu, dăduse afară tudumana preoților românești, supt pecetea împărătească, drept aceea s-au prins și s-au notăluit, ci mergînd în sus, împăratul l-au deslegat de notă, dară el au murit în anul 1703, în Bălgrad, și l-au îngropat în Săuca, moșia sa.“

269 Despre episcopul Maramurășului, cel de Betlen Micloș mai în sus adus, scrie Samoil Clain ⁷, precum urmează: „Pe vremile acestea au fost la Maramurăș, în Țeara Ungurească, un episcop românesc, anume Dositheiu carele pe mulți au preoțit. Eu însumi am vezut daltării la preoți de la el date, / cu care mărturisește a fi aceia de la dînsul hirotoniți preoți. De-unde au venit și cum s-au așezat în Maramurăș, n-am aflat, cum nici știu, oare Maramurășul eparhia lui au fost? Înse din scrisorile unor antimise se vede că și mai nainte au fost episcopi românești în Maramurăș.“

Tot întru acesta an s-au trimis și diplomatul ⁸ care urmează, cătră ardeleni: „Leopold, din mila lui Dumnezeu ales împăratul romanilor, pururea avgust ș.c. luminaților ș.c. Măcar că v-am fost poruncit voao, supt grea dare de samă, în 20 aprilie din anul 1701 cel nu de mult trecut ca, de nu voiți se simțiți groaznica și întrarmata înălțimea avtorității noastre ceii crăești, în loc de milă, punturile, ce milostivește le-am dat voao, în 5 septembrie din anul 1699, despre ținerea slobozeniei și asemănării acelor patru religii priimate în Ardeal, și altele ce se cuprind în porunca aceea, accurat și cu tot de-adînsul, fără de vreo tragere îndărăpt se le țineți și de alții carii trebue, a se ținea se faceți, cum se cade supușilor celor credincioși, tătuși voi cu aiavea și tare cerbice spre simți-toare nebăgare de samă a crăeștei noastre avtorități și întru hula poruncilor noastre celor crăești, necum se fiți plinit punturile cele în anul 1699 poruncite, ci nici alte milostive orîndueli și porunci ale noastre le-ați plinit și făcut, nici ați făcut ca prin aceia carii trebuia, să se plinească și să se facă, și așa, pe voi, neascultători și nebăgători de samă a vă face nu v-ați înfricoșat. Drept aceea cu mare direptate am putea mai aspru a lucra noi asupra voastră, ca asupra unor carii v-ați împrotivit poruncilor noastre, tătuși voind a stîmpăra și asprimea legilor și întrarmată minia noastră, cu mila cea cu noi născută, voao încă o dată, dîn prisosință, vă poruncim ca, după ce veți primi acestea, se nu mai așteptați altă poruncă, ci îndată, fără de vreo zăbavă, precum se cade supușilor

credincioși, după cea prin omagiu întărită detorința voastră, și numitele punturi și alte rezoluții ale noastre, ce se cuprind în milostivele noastre decreturi, a le plini și a le face, detori se fiți. Dat în cetatea noastră, Vienna Austriei, în 13 februarie din anul 1702, al oblăduirei ș.c.

Leopold, c.m.s.

Comitul Samoil Calnochi, c.m.s.

la porunca maestăței chesaro-crăești,

Ioann Fiat, c.m.s.“

270 Ce scrie / Samoil Clain de Sad ⁹ la anul de-acum despre înștallația mitropolitului Athanasie I, ce s-au făcut prin Stefan Apor, se ține de anul trecut, unde s-au și scris.

¹ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 357 seq. ² Cserei Mihály az *Erdélyi Historiában* ad h.a. ³ Katona in *Epitome chron.* ad h.a. ⁴ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 340. ⁵ Bethlen Miklos à *Maga életében* ad h.a. ⁶ Cserei Mihály, l.c. ⁷ Samuel Klain de Szád in *Hist. ecclesiae Valachiae Transilvanicae*, part. 9, § 9. ⁸ *Codex ms. Szakadathianus*, p. 45 seqq. ⁹ Samuel Klain, l.c.

Anul 1703. Despre Moldova aceasta scrie preavestitul Enghel¹: „În luna lui ianuarie din anul 1703, Poarta turcească au trebuit se așeze rescoala ce o făcuse Galga și Devlet Ghereiu în Țeara Tătărească, la a cărora împăciuire au trebuit se meargă și oști moldovenești și muntenești. Tot atunci au lucrat Cantimireștii la Poartă de Constantin Brancovan s-au chemat la Odriiu.“

Despre a căruia chiemare așa scrie apoi acelaș Enghel²: „Dragomanul Alexandru Mavrocordat era mare protivnic sau, cum scrie Cantemir, ἐχθρὸς ἀδιάλλακτος, lui Brancovan. Acesta, după Delchiaro, s-au sfătuit cu viziriul ca pe Brancovan se-l jăfuiască mai nainte de toate averile, apoi se-l mazălească, ba, după Cantemir, viața încă se i-o stîngă. Drept aceea pre la gimătatea lui aprilie din anul 1703, au venit Cuciuc Selim-aga, imbrohorul împărătesc, fără de veste cătră București. Venirea acestuia au făcut mare spaimă și Brancovan cu boierii i-au eșit înainte pînă supt vii. După Paști, în Dumineca Thomei, l-au chemat vodă pre imbrohorul la curte și s-au cetit fermanul, în care se poruncea ca Brancovan îndată se meargă la Odriiu, că se cuvine ca cîndva se sărute mîna împăratului de-acum, și se ducă îndoit haraci pentru țeară. Brancovan, după politica sa, îndată au scris la Odriiu că

el fără de zăbavă va asculta porunca. A doaoa zi i s-au schimbat sină-tatea lui Brancovan și a treia zi i s-au făcut roșată, precum zicea doftorul Iacob Pilarino. De-aci vodă au avut prilej de a trimite pe unii boieri la Odriiu se-l mîntue, pentru că trebuie se zăbăvească, adecă au trimis pe banul Cornea, pe logofătul Dicul, pe spătariul Mihail Cantacuzenul și pe postelnicul Preda Brețcoveanul; dară aceștea avea într-ascuns poruncă ca cu bani se alineze viforul care se pornise asupra lui Brancovan. Avea Brancovan și la Poartă mari patroni pe Mufti Fésulag-efendî, iubitul sultanului, pe Chîslar-aga, pe Ali / Silictar-aga carele s-au făcut după aceeaia viziriu, și pe Hassan-bașa, rudenia sultanului. În doao septămîni lui vodă i-au fost mai bine, și în 5 maiu, după cărindariul vechiu, au putut porni la cale; dară cît mai încet mergea. Imbrohorul într-aceaia era tare îngrijat că se juca cu capul, de nu va duce pe vodă cu sine, ci vodă luînd 70 de persoane cu sine, nu mare cale făcea într-o zi, pentru că Pilarino zisese că, de va merge iute pe drum, nu va ajunge viiu în Odriiu. Așa, cîtă cale putea face în 10 zile, de-abea o au făcut într-o lună. Vodă gîndea că încet călătorind, doară îi va veni poruncă ca să se întoarne îndărăpt, ci de la preteni i-au venit cărți se meargă fără de grijă că nu va avea vre-o primeșdie. Drept aceeaia în 28 maiu au sosit în Arnautgöe, nu departe de Odriiu, și acolo ș-au întins corturile, din porunca sultanului. Dujmanul lui, dragomanul Alexandru Maurocordat, vezînd că de astă dată nu-l poate surpa, au mers acolo se-i dea binețe; iară Brancovan l-au priimit cu cea nai mare cinste și dragoste și l-au tras spre sine prin arătare de pretenșug și prin daruri, pentru că după multă vorbă la olaltă l-au dăruit cu o mintee foarte scumpă, cu un cal domnește împodobit și cu o mie de galbini. A doaoa zi au venit la vodă feciorul dragomanului, Nicolae, pe carele iarăș pretenește l-au priimit și l-au dăruit. Așa au dobîndit slobozenie se între în Odriiu, și în 3 iunie au intrat și au descălecat în seraiul de lîngă mitropolie. În 9 iunie viziriul au chiebat la sine pe Brancovan, dară acesta mai nainte au mers la chiaia sau adiutantul viziriului, apoi mergînd la viziriul, acesta încă pretenește l-au priimit și l-au încredințat că cu venirea la Odriiu va astupa gurile protivnicilor cari il pîrise că nu este credincios supus sultanului, afară de aceasta, că au fost de lipsă se fie de față pentru mari lucruri ce sînt de a se isprăvi. După aceasta iarăș au mers vodă la chiaia, apoi acasă. Acum au trimis vodă darurile și

îndoitul haraci, ce le adusese sultanului, și marți, în 15 iunie, s-au ținut divan, la care s-au chiebat și Brancovan cu boierii săi. Cînd au mers la sultanul, el, Stefan, feciorul lui, și 30 de boieri ai lui s-au dăruit cu căftane nooaă și lui vodă, afară de căftan, i s-au dat o cucă. De-aci s-au sculat viziriul și pe vodă, pe feciorul lui și pe 5 boieri i-au dus la sultanul, carele cu milă i-au priimit. În 20 iunie Brancovan ș-au luat zioa bună de la viziriul, carele i-au / dat ferman, ca pînă la moartea sa se domnească. În 26 iunie au pornit cătră casă și, în 1 iulie, au agiuns în București, spre bucuria tuturor, unde au strîns divan și au cetit fermanul, dînd cu 12 tunuri, apoi, după ce au dăruit pe turcii cari l-au petrecut, și pe unii boieri, cu căftane, pe toți i-au slobozit la sărutarea mînei și el au sărutat icoanele din beserică. La prînz au fost de față și Athanasie, patriarhul din Antiohia.“ Așîșderea scrie Delchiaro³.

Iară istoricul bălăcenesc⁴ scrie așa: „Trecînd cîțiva ani, iată veni un imbrohor, se ia pe Constantin Brîncoveanul, se-l ducă la Odriiu, unde era împăratul; pricina pentru ce, nime știa. Deci vodă de întristare s-au bolnăvit, ci imbrohorul l-au așteptat pînă ce s-au tămăduit, apoi l-au rădicat și l-au dus unde era porunca. Mergînd vodă la Odriiu, au șezut în 30 de zile și cu nimenea din cei mai mari s-au putut împreuna și foarte mare întristare avea, temîndu-se că-l vor mazăli. Iară capichehaile și boierii îmbla pre la unii și pre la alții cu făgăduințe, ci nemica li s-au respuns. Mai pre urmă temîndu-se de vreo prăpaste au adaos haraciul cu 240 de pungi preste cele 280 ce era mai nainte, numai se-i dea domnia și se vină iarăș în țeară. Cu aceasta ș-au dobîndit domnia și binele casei lui, iară țeara o au îngropat cu atîta haraci. După ce s-au întors în țeară ș-au mutat firea și s-au făcut reu și cumplit, porții mari au pus pe boieri, pe minăstiri și pe mișaoa țeară, cît nu putea se le plătească, ci se văeta și-l blăstăma. Dup-aceasta iarăș au avut liniște, făcîndu-și și alt hatișerif împărătesc, ca se fie domn pînă ce va trăi, și cîțiva ani au petrecut fără de grijă, ci tot nu se odihnea vezînd că turcii sînt foarte nestătornici.“

Despre Ungaria și la anul de-acum scrie Catona⁵: „Francișc II Racoți fiind în vîrstă de 26 de ani, după ce s-au rugat de hoții cei la anul trecut ziși, ca se vină din Polonia și să se însoțească cu cei ce sînt gata a muri pentru mîntuirea patriei, au trimis cărți zidărtoare la unguri

și steaguri la hoți, cu poruncă ca acelea se nu le întinde mai nainte de a căpăta a doaoa poruncă și țeara se nu o prădeze, ci hoții nebăgînd în samă porunca aceasta, au întins steagurile și au început a prăda besericile și pe nobili. Drept aceeaia comitul Alexandru Caroli, ispravnicul comitatului Satmariu, cu gloatele sale au bătut pe hoți la satul Dolha, / și tăind 170 din dinșii, au luat trei steaguri ale lui Racoți și le-au dus la Beci sau Vienna. Iară Racoți la începutul lui iunie întrînd în Ungaria, pe cei risipiți i-au adunat (din hoți făcîndu-i rebelli sau curuți) și în 7 iunie, din Muncaci nuaoaă cărți au împrăștiat prin Ungaria, în care se arată că ar avea cădință de a se bate pentru mîntuirea Ungariei. Și adeverat bună mișlocire ș-au aflat, că Vagner încă nu tăgăduiește că serăcimea era prea asuprită. Fiind Racoți în Muncaci, l-ar fi prins regimentul lui Montecuccoli, de nu ar fi scăpat la vîi și la munți înalți. Venind Berceni din Polonia cu o samă de oști și trecînd în partea lui Racoți și nemții carii păzea Hustul (cetatea din Maramurăș), la Tissă pe puțini nemți i-au învins și pe Paul Oros l-au trimis în Ardeal cu o samă de oști. Iară generariul Rabutin ca se țină Ardealul în credincioșire, pe căpeteniile țerei le-au adunat în Sibiiu. Într-aceaia Caroli nebăgîndu-se în samă la Vienna, au venit cu începutul lui septembrie în Cașșovia și în 13 octomvrie în Tocaiu și aflînd Carăii cuprinși de curuți, el încă nemulțemit de împăratul pentru credincioșirea sa, au trecut la Racoți.

Domnind acuma la Tisă Racoți și trimețînd pe Caroli cu oaste la Checichemét, Berceni s-au dus la Agria și de-acolo lezne au trecut în părțile toțești, unde nu era oaste. Șlicchie carele cu Símon Fórgaci alun-gase pe Ladislav Ocicai din Leva, mergînd la văișaguri și auzînd că se apropie Berceni cu Caroli, s-au tras la Baimót, de-acolo la Trencín și de-aci la Pojon. Berceni, după ce au întirit pe Șlicchie și au prins văile, au bătut bani de aur și de argint supt nume de libertate sau slobozenie și așa curuții nu numai cu răpîri, ci și cu bani din vistieria de comun s-au ajutat. De-aci trecînd apa Vagului, Berceni s-au tăbărit lîngă Tirnavia cu 12.000 de ostași și tare au spăriat pe cei din Austria și Moravia. Împăratul Leopold I ca se stîngă focul acesta, fiind că bine știia că pentru mărimea dărilor (precum mărturisește și Vagner) s-au ațîțat, au ertat a patra parte din dări și la cei ce se vor înturna la credincioșire le-au făgăduit grație. Iară nemica isprăvind cu aceasta Coroana Unga-

riei o au dus din Pojon în Vienna și au început a lucra de pace cu curuții prin / credincioșii săi, dintre carii unul era Paul Secéni, arhiepiscopul din Colócia. Și avea foarte mare op Leopold de pacea aceasta, fiind că tare se bătea cu Ludovic XIV, craiul frîncilor, pentru Coroana Hișpaniei, și în anul de-acum perduse Chella, Enipóntul, Brisacul și Landáviul. Carol, al doilea fecior al lui Leopold I, numindu-se în 12 septembrie craiul Hișpaniei prin tată-său și prin frate-său, în 19 septembrie au pornit cătră Belgiu și trecînd prin Anglia, în anul viitoriu au sosit în Lisbóna.“ Așîșderea scrie Ghebbardi ⁶, dară mă mir cum poate scrie el ⁷ acestea:

„Ardelenii nu numai s-au amestecat în răscoala ungurilor, ci pe Racoți l-au ales și prinț loruși într-un seim de la Bălgrad, dară generariul împărătesc, comitul Rabutin, au făcut de s-au tăiat capul cancellariului, comitului Betlen Micloș, carele dinpreună cu iezuviții cerca se îmulțescă pe curuți, pe carii de doao ori i-au bătut Rabutin, o dată la Sibiiu și de-altă dată la Cluj.“ Doară s-au înșălat Ghebbardi prin Ignatie Brentan, carele iarăș așa scrisese despre Betlen Micloș, măcar că au fost minciună.

Despre Ardeal însuș Betlen Micloș ⁹ așa scrie: „În anul 1703 generariul Rabutin ne-au dat pe mîină pe Naghiseghi Gabor și pe cei ce robea cu dînsul, carii mai trăia, că mulți murise, ca se-i judecăm noi, după legile țerei; s-au și ținut adunare la Bălgrad și pe Naghiseghi l-au strigat o dată, dară eu n-am putut face ca se i se isprăvească căuza, măcar că destul de lung au ținut adunarea. Acolo în robie au perit bietul Naghiseghi, s-au pornit rezmîrița, muierea încă i-au murit, pre el l-au dus îndărăpt în Sibiiu, și acolo au zis după aceeaia Stefan Apor că ar trebui slobozit, căci de ar fi greșit cît de mult, destul au pătimit. Așa l-au tăiat din pente și i-au dat voe a îmbla prin oraș și a merge la protonotariu, la proparator și la alții. Pentru aceasta încă au venit vlădicul cu pater Suniog la guberniu de s-au jăluit, dară le-au respuns Apor ș.c. În lucrul acesta chiar pronia dumnezească au fost cu mine, căci știu de bună samă că cercarea și chinurile ce s-au întîmplat lui Naghiseghi încă mărturisesc cum că tot scopul vrăjmașilor n-au fost asupra lui Șaroși Ianoș, ci asupra mea.

Pater Suniog au venit la mine în luna lui maiu din anul 1703, ca și cum mi-ar face cinste, dară numai ca se mă ispitească pentru că în anul

275 trecut pre oarecare Ioann Țirca, / carele era popă românesc și învățat în limba ungurească și lăținească, și fusese rival lui Athanasie la vlădicie, pentru care sfârșit i-au și perit la guvernatorul Gheorghe Banfi, cum însuș el zicea, 50 de galbini, l-au prins și îl ținea în ferre la mînăstire. Acesta au scăpat din ferre în collegiul nostru cel din Bălgrad și eu pre-ascuns l-am trimis la Aiud, unde mai doao septămîni l-am ținut pre neștiut, după aceeaia guvernatorul și noi ceialalți calvini i-am prins partea și l-am pus în comitatul Hinedorei, în parohie calvinească, sîmbrie încă i-am rînduit, dară nu i-au fost cu putință a remînea acolo, pentru cursele cele ascunse, și pentru năsălnicia ce o vezuse în Naghiseghi, ci au pribegit. Ci se mă întorc la Suniog. Între cealealte eu i-am zis: Mare lucru ai priimit și greu, a învăța pe proști, preoții și norodul românesc, carii nu știu alta, nici au altă religie, fără numai: așa am pomenit. Cu de-a-dinsul se te porți se le vestești ce se zice în psalmul 32: se nu fiți ca caii și ca cătircii sau mușcoii ș.c. În grabă aduc cartea generariului, în carea scrie că vlădicul cel românesc s-au jăluit că eu l-am chiebat bou și măgariu, deci se-i fac destul ș.c. Eu i-am scris generariului cum au fost lucrul și am închis cu aceeaia: tocma bine de o ia și vlădicul despre sine, îmi poate mulțemi că i-am dat nume numai de cal și de mușcoiu și nu și de bou și de măgariu, ce eu tăgăduesc. Dară după aceeaia de cîte ori va veni pater Suniog la mine, nu voi vorbi cu el fără de mărturii ca se nu mai scornească de acestea despre mine. Nici am vorbit de-atunci cu vlădicul sau cu Suniog.“

Despre Țirca cel de Betlen Micloș aci adus, Samoil Clain de Sad¹⁰ încă așa scrie: „Pe vremea vlădicului Athanasie au fost în Ardeal un om, anume Mihail Țirca, carele s-au zis pe sine a fi episcop și sta despre partea curuților și doară nu era sfințit episcop, că pre carii acela i-au preoțit, vlădicul Athanasie și Ioann Pátachi, următorul lui Athanasie, a doaoa oară i-au hirotonit.“ Chiematu-s-au Țirca acesta, Ioann sau Mihail, nu poci zice, că Betlen l-au cunoscut, Clain doară au cetit în scrisorile numiților vlădici, ci din neamul lui Țirca și atunci, cînd am fost director preste școalele românilor din Ardeal, încă era preoți și dascalii în Gîmbuț, lîngă Bichiș.“

¹⁰ Vlădicul Mihail Țirca este de fapt Ioan Țirca, partizan al lui Francisc Rákoczy II și reprezentantul preoților neuniți din Transilvania. În perioada în care Rákoczy a stăpînit Transilvania l-a numit pe Țirca episcop la Alba-Iulia, în locul lui Athanasie, în anul 1707. Cînd Rákoczy a trebuit să se retragă, Țirca l-a urmat și a fost instalat episcop în Maramureș, în locul lui Iosif Stoica.

276 Priimind ardelenii strinsa poruncă a împăratului cea la anul trecut adusă, sasii, ca niște luători de samă ce sînt, în 23 / iunie dintru acelaș an, 1702, s-au adunat în Bălgrad, la casa comitului Stefan Apor, și tutte cinci punturile, cele în 5 septemvrie din anul 1699 date, înțelepțește le-au priimit prin scrisoarea carea o poți ceti la Sacadati¹¹, iară calvinii și unitarii în anul de-acum au trimis sol la împăratul, pe Petru Pișpechi, ale căruia acte așa sună la acelaș Sacadati¹²:

„Țilcuirea celor cinci punturi ale împăratului Leopold I, ce s-au dat lui Petru Pișpechi, deputatului calvinilor din Ardeal, și el le-au priimit.

Respunsul la greutățile calvinilor și unitarilor din Ardeal, care s-au pus prin solul lor, în punctul controverssei despre religie.

Fiind că acele cinci punturi ce pentru folosul catholicilor s-au dat prin preannăltatul împărat, în 5 septemvrie din anul 1699, și iarăș s-au înoit în 20 aprilie din 1701 și în 13 februarie din 1702, staturilor și cetelor ardelenesti, de sasi prin scrisoare publică s-au priimit, iară de calvini și de unitari, nențelegîndu-le aceștea cuprinderea, nu s-au priimit, ci s-au trimis la împărăție sol, Petru Pișpechi, ca se întrebe de împăratul, ca de un judecătoriu mai mare în lucrurile cele de religie, ce înțelegere trebuie se aibă punturile acelea, a căruia cuvîntare, ce și cu gura și în scrisoare ni s-au făcut, mult și cu osîrdie cercîndu-o, ni s-au vezut că acele 5 punturi, ca să se zătîhnească toată îndoiala, așa trebuie să se țilcuiască: 1. Unde s-au dat dijmele sau cvartele cuiva cu contract de pururea și cu cădîntă de a avea evicție, acelea se remînă la cei ce le au și le moștenesc, iară care dijme și cvarte se moștenesc, supt titul de slujbă besericească, de orice religie, acelea catholicul carele le dă, după direptate nu trebuie se le dea párohului de altă religie, ci la al său. Drept aceeaia clujeanii carii tocma în materia aceasta au năzuit la curtea împărătească, arate-și cădîntile sale înaintea commissiei împărătești și înaintea unui protonotariu, iară întraceaia dijmele și cvartele se fie supt secestru. 2. Măcar că din trei candidați carii se zic în diplomat că trebuie trimiși la împărăție, unul trebuie se fie catholic, prin aceeaia acatholicii, mai vîrtos calvinii (fiindcă dintre ceialalți mai puțini sînt harnici de deregătorii de cele mari), nu se iau afară, ba își va aduce aminte împăratul de rezoluția sa, cea din 14 maiu 1693 și cea din 18 aprilie 1687. / 3. Ca în cetăți, orașe și sate, senători și alți deregători mari, atîța se fie catholici cîți și acatholici; căuțînd la numer, așa trebuie înțeles numerul, ca se fie

proporțional după mulțimea acatholicilor și a catholicilor, iară de catholici să se țină sau între ei să se numere și românii cei uniți, ca cei ce au privilegiurile catholicilor, măcar că în cât au fost pentru neam, pîn-acum numai suferiți au fost. 4. Fiind că pacea, întreagă slobozenia și asemănarea între patru religii priimate în Ardeal, trebuie să se țină, toate obiceiurile, legile și rînduelile, ce sînt făcute împotriva religiei catholice în commun sau în particular de orice neam, cetate sau oraș, cu totul se strică. Așa se strică cele ce sînt împotriva episcopului lătesc, a iezuviților, a cinurilor călugărești și a altora, fără de care nu s-ar putea zice a fi plină slobozenia catholică; ci prin acestea episcopul și clerul nu vrea a face mutare, nici în moșteniri, nici în politică. 5. Ca unul dintre cei trei pecetlari ai Ardealului să se dea pe mîna oarecărui catholic, și la paza arhivurilor să se rînduiască și catholici, s-au plinit. Celealalte puncturi care s-au resolvălit, în 13 februarie din anul 1702, n-au vre o greutate. Pentru că, ca în expedițiile cele publice totdeauna să se iscălească și un consiliariu catholic, aceaia se face pentru cinstea religiei carea o ține preannălțatul împărat. Că s-au luat beserica din Bărăbant prin catholici, frică nu trebuie se fie că se va mai face aceasta și cu alte beserici, ci, de nu se va ști de carea religie sînt mai mulți, vor eși commissari și vor judeca. Care așa tilcuindu-se, alta nu rămîne înapoi, fără numai ca să se plinească acele 5 puncturi și curtea împărătească, pentru sfada unor pușini oameni, se nu se mai ostenească, ci pace și dragoste frățească se fie între toți lăcuiitorii din Ardeal, carea voiește și preannălțatul împărat. Dat în Vienna, în 25 avgust din anul 1703.

Eu, Petru Pișpechi, solul staturilor și cetelor reformate din Ardeal, cu umilință mă îndestulesc cu tilcuirea acestor 5 puncturi și nădăjduesc că și principalii miei se vor îndestuli.“

278

¹ Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 289. ² Idem Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, / part. 1, p. 359 seq. ³ Delchiaro, p. 156 seqq. ⁴ *Codex ms. Balacianianus* ad h.a. ⁵ Katona in *Epit. chron.* ad h.a. ⁶ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 341 seqq. ⁷ Idem Gebhardi, l.c., p. 345. ⁸ Ignatus Brentanus in *Epit. chron. mundi christiani* ad ann. 1704. ⁹ Bethlen Miklos à *Maga életében* ad h.a. ¹⁰ Samuel Klain de Szád in *Hist. ecclesiae Valachicae Transilvanicae*, part. 9, § 9. ¹¹ *Codex ms. Szakadathianus*, p. 88 seqq. ¹² *Dictus Codex Szakadathianus*, p. 82 seqq.

Anul 1704. După ce s-au întors Constantin Brancovan, în anul trecut, de la Odriiu în Țarigrad, precum scrie Radul Grecean¹, ianicearii, spáhii, și bostángii s-au rescolit, și în anul de-acum, nu numai pre cei mai mulți din divan i-au mutat, ci în locul împăratului Mustafa II încă au pus împărat pre Ahmet III.

„Iară Cantemireștii, precum scrie preavestitul Enghel², în turburările acestea au năzuit la ianicear-aga Ceatec și i-au făgăduit mare summă de bani, de va sta întru ajutoriu ca unul dintre dînșii se capete domnia Valahiei. Ceatec le-au făgăduit, dară au învins banii lui Brancovan și de-astă dată, carele ca se ușureze țeara, au scris și s-au rugat de Poartă ca se scadă haraciul ce-l suise viziriul Rași, și au dobîndit un ferman, în care zicea sultanul cel nou și divanul: «Că cunosc a fi prea suit haraciul Valahiei și că trebuie să se îmicșoreze». Aga carele au adus fermanul, au îmbrăcat pe vodă, după obicei, cu căftan și el, dinprotivă, au dobîndit o mintee blănită cu soboli. După ce s-au dus aga, a doaoa zi au venit veste că viziriul, ianicear-aga și mai mulți din cei mai mari s-au mazălit, și viziriu s-au făcut Hussain-bașa, cumnatul sultanului, carele au pus la loc odihna și pacea între turci, dară n-au ținut fermanul ce se dăduse pentru Valahia, ci au cerut mare haraci, ca mai înainte. Vodă cu toată strădania lui n-au putut face se scadă mai mult din haraci, fără numai 60.000 de lei, ceialalți au trebuit să se plătească. La mutarea aceasta a ocîrmuirii turcești, Brancovan au chiebat înapoi de la Țarigrad pre agenții săi, Thoma Cantacuzenul și Ienate Văcărescul, și au trimis în locul lor pe banul Cornea Brăilul și pe păharnicul Stefan Cantacuzenul cu mari daruri la viziriul cel nou și la chiaia lui.“

279

Tot acelaș Enghel³ zice despre Moldova: „Măzălirea lui Constantin Duca, domnului Moldovei, din anul 1704, așa o spune Grecean: Constantin Duca au năcăjit pe boierii săi și mai încolo, prea tyrănește. Unii au pribegit din țeară, alții au trimis amare jalbe la Țarigrad, ci nemica au isprăvit, pînă cînd nu s-au făcut viziriu Rași-bașa; / acesta mai pre urmă s-au mișcat prin jalbele boierilor și au trimis pe un capigi-bașa la Nisuf-bașa, seraschirul din Baba, cu poruncă ca se prindă pe Constantin Duca și se-l trimită la Țarigrad. Seraschirul au trimis 300 de turci de au prins pe Duca cu muierea și l-au dus la Țarigrad; boierii încă au luat poruncă ca îndată se meargă acolo, și pentru ca să se pîrească cu domnul său și pentru ca se-și aleagă domn dintre sine. Așa s-au mază-

lit Duca Vodă dintru a doaoa domnie și s-au sîrgunit la Sfetăgoră; iară moldovenii ș-au ales șie domn pe păharnicul Mihail Racovița carele avea muiere pre Elisaveta, fata lui Constantin Cantemir, și au domnit un an, de la 1704—1705. Mihail Racovița, precum se vede, s-au făcut domn Moldovei în toamna din anul 1704.^a

Despre Ungaria și despre Ardeal așa scrie Catona⁴: „Despre Paul Seceni, arhiepiscopul din Coloccea, nu putea avea ungurii vre-un prepus, pentru cele ce făcuse în anul 1696, cînd tăcînd ca niște amorțiți cei mai de frunte unguri, numai singur au arătat ministeriului din Vienna, că Țeara Ungurească nu se poate ocîrmui după legile nemțești. Drept aceeaia împăratul Leopold I, prin epistola sa cea din 2 ianuarie, pre acesta l-au trimis mișlocitoriu de pace la curuți. Acesta au și scris lui Racoți în 28 ianuarie, și Racoți i-au respuns în 5 februarie din Mișcolț, și Seceni pe 20 martie au mers la dînsul în Ghionghiș se vorbească la olaltă. Isprăvind vorba cu Racoți, pre împăratul l-au înștiințat despre dînsa, în 2 aprilie; apoi iarăș în satul Pacs, cu Racoți, ale căruia cereri în 19 maiu le-au scris la împăratul, ci împăratul nu le-au priimit, pentru aceeaia nădejdea de pace încă au perit. Pînă cînd s-au vorbit de pace, de la arme n-au încetat și nu se bătea numai Racoți, Berceni și Caroli cu nemții, ci și Simon Forgaci carele pentru aceeaia au trecut la curuți, pentru că împăratul nu pre el, ci pre Ioann Palfi l-au pus ban Croației. Caroli au trecut Dunărea pre la Cialacheoz, și unindu-se cu Bezeredi, au cuprins pe sama lui Racoți, Caniza, Ciactornea, Alba-Crăiască, Sabăria, Ghinziul, Șarvarinul, Suhutardul, Chermendinul, Lindva, Rustul, Chișmartoniul, Capuvarinul și tot ținutul de la Muracheoz, și tot locul cît este între apele Dravului și a Laitei, luînd afară Șoprónul, Fracno și Nemetuivărul.

280 Înșuș Racoți la sfîrșitul lui ianuarie au luat Tocaiul, apoi au mers la Mișcolț și acolo au petrecut ceialaltă / parte a ernei; de-acolo, cătră sfîrșitul lui martie, după ce au vorbit cu Seceni, au mers la Agria și prin Simon Forgaci au bătut cetatea, întru al căriia ajutoriu și apărare mergea generariul Háister, după ce au fugărit pe Caroli de cătră Vienna, unde năvălise, și au învins pe cei de-a dreapta Dunărei, dară pe cale au auzit

^a Mihail Racovița a fost numit domn în septembrie 1703 și a sosit la Iași în noiembrie. A domnit pînă la 23 februarie 1705.

că Agria s-au perdit prin sfada între sine a străjarilor. Drept aceeaia mîndu-și sfatul, iarăș au trecut Dunărea, pre la Comárom, și au fugărit pe Berceni carele îi sta împotrivă, pînă la Seréd. Iarăș rescolindu-se cei de-a dreapta Dunărei, Haister s-au mîniat că-l poartă și de o parte și de altă parte a Dunărei și au trimis pe Palfi de-a stînga Dunărei, carele au scris lui Riceani, la ce loc să se întilnească, dară cărțile acestea le-au prins Berceni carele avea 15.000 de ostași cu sine și pe Riceani strîmto-rindu-l la Muntele-Alb, l-au prins și au tăiat 700 de lobonți (aci înseamnă că lobonți s-au numit cei ce ținea cu Casa Austriei, iară curuții, carii era împotrivitori eii). Într-aceia Haister mergînd la Alba-Crăiască, în 23 maiu au tăiat 500 de curuți și pre ceialalți i-au fugărit cătră Vesprim, ci mergînd acolo Haister au ars cetatea. De-aci întorcîndu-se la Iaurin, optsprăzece mii de curuți, pre carii îi povățuia Forgaci, i-au imprăștiat numai cu 4.000 de lobonți. Caroli tîrziu au venit întru ajutoriu lui Forgaci, în 13 iunie, cu 3.000 de curuți. Haister pe Rabátta cu știrii lui încă l-au bătut la Suhutárd.

Norocul acest îndoit pre îmbe părțile la aceeaia le-au adus de-au început a socoti de pace, încetînd cîțva timp de la arme. La încetarea de la arme, Racoți cu atîta mai lezne s-au plecat, că au auzit că oastea lui Leopold tare au bătut pe gallo-bávvari de doao ori, întliu, la muntele Nolán tîind 7.000, apoi, la Hecștádiu, tîind și prinzînd 25.000 și rînind 5.000 dintr-înșii și luînd toată Bavaria cu multe cetăți dincoace și dincolo de apa Renului împreună și Landaviul. Ci împăratul Leopold vrînd se aibă răgaz de a-și îmulți oștile, iarăș au scris arhiepiscopului Seceni, că el poștește să se facă mai mare adunare la pace, în carea se fie de față și solii anglilor și ai hollandilor. Ținîndu-se adunarea aceasta în Șemniț, Racoți, după ce au înțeles, în octomvrie, că Cașșovia și Eperieșul s-au supus lui, necum se fie vrut pace, ci au adus tunurile din Cașșovia / se bată Leopoldopolul. Ca se ajute Leopoldopolului, Haister de la apa Móravei au trecut la Tirmavia. Acolo au mers și Racoți cu 30 de mii de curuți și în 25 dechemvrie lovindu-se cu lobonții, începuse a învinge, dară trecînd căpitanul Șaródi de la curuți la nemți, au învins aceștea. Dintre curuți, precum de doao ori i-au numerat un călugăr, au picat 180, măcar că Vagner scrie că ar fi căzut 1.500. Așadară pe Racoți mai mult l-au năcăjit rușinea că au trebuit se fugă, decît perderea. Mai așa au curs războiul și în Ardeal, carea țeară numai generariul

Rabutin o-au ținut; pentru că acesta, din propria sa argintărie bătând 200.000 de florinți, cu banii aceștea au plătit oastea, și pre ardelenii cei ce în anul de-acum își alesese prinț pe Racoți, i-au bătut și la Sibiu și la Cluj.“

Ghebbardi ⁵, după ce au scris toate cîte le zise Catona, zice că condițiile lui Racoți, cele din adunarea de Șemniț, care nu le-au priimit împăratul Leopold I, au fost acestea: ca Racoți se fie prinț Ardealului, dară supus împăratului; ca staturile din Ungaria se aibă titlul de confederații; ca ungarilor se li se întoarcă slobodă alegerea de craiu; ca pe palatinul Paul Esterházi se-l mazălească și în locul lui se pună palatin pe Berceni; ca toți deregătorii nemțești se iase din Ungaria și ca articolul cel din decretul craiului Andreiu II, șters, să se pună îndărăpt.“

¹ Radul Grétsán in ms. *Chronico*. ² Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 362.

³ Idem Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 289. ⁴ Katona in *Epitome chron.* ad h.a.

⁵ Gebhardi in *Hist. Hungariae*, part. 3, p. 348.

Anul 1705. Preavestitul Enghel într-un typ scrie lucrurile ce se țin și de Moldova și de Valahia, numai timpul îl prea amestecă, ca cum ș-ar fi uitat de sine; că scriind despre Moldova ¹ pune anul 1705, iară cînd scrie despre Valahia ², înseamnă anul 1704, ținînd într-amîndoa locurile și lunile și zilele. Eu fiind că el tot într-un typ scrie, voiu aduce cuvintele lui cele din *Istoria Valahiei*, mutînd numai anul, care cuvinte așa sună: „La începutul lui iulie din anul 1705, Brancovan au măritat pe Ancuța, fiia sa, după păharnicul din Moldova, Nicolae, feciorul vornicului Iordache Rosset. Mihail Racovița, domnul Moldovei, au trimis la nunta aceasta, în locul / său, nănaș, pe comisul său cu cuvioasă gloată. La pofta lui Dositheiu, patriarhului din Ierusalim, Brancovan au mai înărit Beserica S. Gheorghie din București și lîngă dînsa au făcut și o mînăstire. Deci au mers la petrecerea sa cea de vară și de toamnă. În Tirgovești rea veste i-au venit, că s-au mazălit viziriul Hussain, și în locul lui s-au pus Ahmet Calagleul, om nesăturat de bani; drept aceia au scris agenților săi la Țarigrad ca timpuriu să se nevoească a-l trage spre folosul Valahiei. Viziriul acest nou, toate orînduelile cele pîn-acum ținute, le-au schimbat, că pentru toată cigamîga trimetea de făcea cheltueli; așa, dacă

trebuia numai puțini bani ca se plătească vro leafă militărească, trimetea pre imbrohorul său în Valahia, de-unde apoi trecea în Moldova..... Ci după trei luni nesăturatul Ahmet Calagleul s-au mazălit, și în locul lui s-au pus viziriu Mehmet-bașa, om blind carele pretenește au priimit darurile lui Brancovan și au făgăduit că părințească grijă va avea de Valahia.

Cît s-au făcut Mehmet-bașa viziriu, în anul 1705, îndată au mazălit pe Mihail Racovița Vodă din Moldova și au pus în locul lui cu a doaoa domnie pre Antioh Cantemir, dușmanul lui Brancovan. Grecean zice că el nu știe pricina pentru carea s-au făcut mutarea aceasta în Moldova. Patronul cel mare al lui Brancovan, împăratul Leopold I, încă au reposat în 5 maiu din anul acesta, 1705. Așa dară Brancovan îngrijat fiind au chiebat înapoi pe Stefan Cantacuzenul din Țarigrad și au trimis pe Ienete Văcărescul și pe Drăghici, căpitanul aprosilor, din Cîmpina, agenți la Țarigrad, și au trimis și haraciul întreg. La începutul lui iulie fiind foarte mare căldură în București, Brancovan, în 9 iulie au mers la Tirgovești, unde au trimis la el Antioh Cantemir, domnul Moldovei, pe cumnatu-său, hătmanul Lupul Bogdan, de ș-au arătat pretenșugul; Brancovan încă au priimit pretenșugul acela și ospătînd pe solul în opt zile după olaltă, apoi în 25 iulie au trimis și el la Antioh pe ginere-său, Șerban, cu multe complimenturi. Preste vară Brancovan ș-au petrecut pre la mînăstiri și pre la satele boierilor, apoi cu începutul lui noemvrie s-au înturnat în București.“

Despre Ungaria și despre Ardeal, fiind că Catona ³ și Ghebbardi ⁴ preancîlcit scriu la anul de-acum, eu dintr-înșii și din Vagner ⁵ numai pe scurt și mai chiar le voiu scrie cele / ce s-au întîmplat. Așa dară Racoți, după ce au perdut bătaia de la Tîrnavia, în anul trecut, în anul de-acum au trimis pe Simon Forgaci cu 14.000 de curuți în Ardeal și pre Alexandru Caroli cătră Austria. Aceasta vezînd împăratul Leopold I iarăș au început a lucra de pace, ci bolnăvindu-se de idropizie au murit în 5 maiu din anul acesta 1705, în vîrstă de 65 de ani, fără 33 de zile, după ce au oblăduit în Ungaria 49 de ani și 33 de zile; lui Leopold I i-au urmat fiul său cel mai mare, Iosif I, în vîrstă de 27 de ani, carele iarăș au vrut să se împace cu curuții, dară curuții n-au priimit pacea, ci în seimul lor de la Secén au ales pe Racoți al confederatelor staturilor Ungariei dux. Împăratul Iosif I încă au mutat pe Haister, generariul cel vestit,

din Ungaria și în locul lui au pus pe Herbevil carele mergînd spre apărarea Leopoldopolului între Baziniu și Bibersbürg, la satul Púdmeriț, așa de vitezește s-au lovit cu 30.000 de curuți, de au luat de la dînșii 30 de tunuri și multă zăhărea. Iară Bottiani carele se poreclea cel Orb, cu 7.000 de curuți, în luna lui avgust au prădat Slavonia.

Despre Simon Forgaci cel de Racoți trimis în Ardeal, afară de altele, acestea scrie Cerei Mihaiu ⁶: „Nenumărată oaste fiind cu Forgaci ... au pornit de supt Mediăș și tăbărindu-se la Blaj, de-acolo aleși ostași au trimis, carii au năvălit noaptea în șanțurile de la Turnul-Roșu și tăind pe commendantul locului, pe nemți i-au prins vii și raționistul de la Turnul-Roșu, Stefan Șincai, au perit acolo, iară pe nemții cei prinși i-au adus la tabără.“ Stefan Șincai acesta au fost frate cu Andreiu Șincai, al căruia nepot sînt, Gheorghie carele scriu acestea.¹

Merge mai încolo Vagner și zice că generariul Herbevil la începutul lui septemvrie au pornit cătră Ardeal și trecînd Tisa pre la Seghedin, pe sfîrșitul lui octomvrie au agiuns la Oradea-Mare. De-acolo, după ce ș-au odihnit oastea în doao zile, s-au dus cătră Jibău, unde îl aștepta Racoți, Forgaci și Antonie Esterhazi cu 30.000 de curuți, pe carii în 11 noemvrie tare i-au bătut, luînd de la dînșii 28 de tunuri, 50 de steaguri și toate carrele cele de bagagie. Șlicchie au scris că dintre curuți au perit 4.000, dintre lobonți 144 și s-au rănit 306. După ce au venit la Cluj, foarte multe au aflat, care le gătise, pe 17 noemvrie, cînd / era se rădice prinț pe Fracișc II Racoți. Deci în scurt timp luînd înapoi cetățile cele mai de frunte, tot Ardealul l-au așezat, ci Bottiani cel Orb, din Slavonia pînă la oștezele Viennei, toate le prăda și Ioann Palfi, de frica lui, se trăsese la Neostadiu.“

Tot întru acesta an s-au ținut commissie camerăticească la Sibiiu, din carea s-au dat scrisoarea aceasta ⁷: „Fiind că prealuminatul și preacinstitul domnul Athanasie, arhiepiscopul de legea grecească a Besericei Resăritului prin Ardeal, cerusă cu numele său și a tot neamul românesc cel de curînd unit, prin înștanție, ca casa cea din afară de cetatea Bălgradului, ce în anul 1700 se rînduise de pinzărie iară apoi n-au plăcut pinzetarilor, să se dea numiților români, mai virtos ca se-și rădice într-însa școală românească și lătinească, și pentru aceasta și commissia camerăticească ce este acum în Ardeal, zisa cerere a prealuminatului și preacinstitului domnului arhiepiscop o ar fi ajutat prin informația sa și

ar fi și luat în luna lui avgust din anul 1703 înalt întimat de la curte, că chesaro-crăeasca maestatea sa, ceruta casă domnului arhiepiscop și de curînd unitei comunității românilor milostivește o-au dat și au poruncit să se dea, ci pentru pornirea răscoalei carea încă ține, fiind că cu fapta a se da pîn-acum n-au putut, drept aceeaia pentru mai bună securitate a domnului arhiepiscop și a neamului românesc, prin cessionălele acestea se dă lor numita casă și toate pertinențele ce se țin de dînsa, cu numele împăratului, așa, ca dînd Dumnezeu mai bune vremi, casa aceeaia se o poată cuprinde, face, moșteni și întoarce spre folosul mai sus zis, după cum vor vrea, întru a cărui lucru mărturie, cessionalele acestea le-am iscălit și întărit cu pecețile noastre, în Sibiiu, în 5 maiu din anul 1705. Ioann Onorie, comitul S. Împărăției romanilor și domnul de Seen, L. Báro, în Viérding, al chesaro-crăeștei mării camerariu și consiliariu la cămara de curte și al commissiei camerăticești din Ardeal president, c.m.s. Gheorghie Ecseles, c.m.s.“

¹ Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 290. ² Idem Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 362 seq. ³ Katona in *Epit. chron.* ad h.a. ⁴ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 348 seqq. ⁵ Vagner in *Hist. Iosephi I*, p. 59—66. ⁶ Cserei Mihály az *Erdélyi Historiában* ad h.a. ⁷ Cessionalis commissionis Cibiniensis apud Samuelem Klain de Szád, *De metropoli Transylvanica*, part. 8, § 3./

284

285 **Anul 1706.** Tot scopul meu au fost și este ca în hronica aceasta se adeverez acelea care sînt de lipsă spre înțelegerea și știința istoriei românilor, iară nu se scriu toate mărunțurile din care necum neamul, ci nici private familiile românești pot avea vre-un folos. Drept aceeaia trec scrierea lucrurilor ce se țin de anul de-acum, carea Radul Grecean ¹ prea pe lung o scrie și o pun numai după preavestitul Enghel ² carele zice: „În luna lui ianuarie din anul 1706 s-au ținut nunta lui Constantin Brancovan celui tiner cu Anna, fata lui Balăș, păharnicului din Moldova, carea nuntă domnul Moldovei, Antioh Cantemir, o-au împodobit prin trimiteră spătariului său, Ioann Nițe, carele era rudenie cu Cantacuzenii, de pre mumă. Atunci au logodit și Antioh Cantemir pe Maria, fiia sa, după Radul, alt fecior al lui Brancovan. Ali-bașa, viziriul cel nou, prin oarecare selicter, în luna lui aprilie din anul 1706, mare summă de bani au stors din Valahia și din Moldova.“

Despre curuți scrie Catona³: „După seimul de la Secen, Berceni cu șese lingă sine, luind cărți de credință, în 6 octomvrie 1705, de la Racoți, s-au dus la Tirnavia și atîta au înclecit tractatul cel de pace, cît nu l-au știut descîlci solii împăratului Vratislav și Seceni, ba încă nici solii anglilor și ai hollandilor, și trecînd anul 1705, în anul 1706 Racoți au strîns la Mișcôlt pe cei 25 de senători ai săi, unde s-au sfătuit despre cele doao millioane de bani de aramă, ce se bătuse la începutul curuțimei. Acum iarăș poftea Racoți să se bată pre atîta, dară neguțetorii, pentru netreaba banilor acestora, au suit prețul marfelor sale, nobilii s-au serăcit, căci cu banii aceia nici își putea plăti detoriile, nici a-ș rescumpăra zăloagele, tătuși Racoți au dobîndit ce au poftit. Tot acolo s-au orînduit și aceaia, ca se facă pace cu împăratul Iosif I carele, ca un iubitoriu de unguri și de binele de obște, la toate, cîte se cuvinea, era plecat și condiții încă au scris în 6 martie, supt care să se încete de la arme. Încetarea de la arme s-au pus din 15 aprilie pînă în 1 și 5 maiu, apoi pînă în 30 iunie, precum arată rescriptul din Vienna, în 11 maiu dat, și cercînd pe Racoți întîiu prin muiera lui, carea s-au slobozit din robia de la Vienna, apoi prin sora lui carea era măritată după Așpermont, mai pre urmă prin comitul Vratislav, și făgăduindu-i marhionatul cel oblăduitoriu în Germania, Búrgau, cu ținerea tuturor dominiurilor sale din Ungaria, încetarea de la arme încă o au lungit pînă la 13, apoi în 24 iulie, numai să se lase de Ardeal, / ci Racoți n-au vrut, așțat fiind mai vîrtos de Berceni, precum însuș mărturisește. Stricîndu-se tractatul cel de pace, Racoți au bătut Strigonul și l-au și luat prin lenevirea prefectului Cuclender, dară Ștaremberg iarăș l-au luat îndărăpt străbătînd prin șanțurile de la Cárva; că Racoți nentărînd zidurile lăsase Strigonul și mersese spre apărarea Cașșoviei carea se bătea de Rabutin. Vagner vrea se mîntuiască pe Rabutin, că așa în grab s-au tras de la Cașșovia, și Racoți mărturisește că așa de reu au stat Cașșovia, de au gîndit că mai înainte de a sosi el, se va lua. Rabutin trăgîndu-se la Debrețin și auzînd că Lavrentie Pecri au turburat Ardealul, după ce au eșit el dintr-însul, au trimis pe Tighéu cu o parte de oști înapoi, carele trecînd în Ardeal, ducînd zăhărea în Sibiiu și luînd pe străjarii din Cluj, au bătut pe curuții lui Pecri la Cucérde. Iară Racoți, după adunarea din Rosjnávia, au mers de au întărit Cașșovia și pe iezuviți i-au sîrgunit din Ungaria, după rînduiala seimului din Secen, pentru că nu s-au lăsat de provincialul din Austria.“ Așș-

derea scrie Ghebbardi⁴, ci și Ghebbardi și Catona au luat ale sale din însuș Racoți⁵ și din Vagner⁶.

În anul de-acum s-au întărit și privilegiurile sîrbilor prin împăratul Iosif I, cum arată diplomatariul neamului illyricesc⁷.

¹ Radul Gretsan apud Engel in *Recent. Hist. Valach.*, part. I, p. 363 seqq. ² Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 290. ³ Katona in *Epit. chron. ad h.a.* ⁴ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 352 seqq. ⁵ Racotzi, *Histoire des revolutions de Hongrie.* ⁶ Vagner in *Hist. de Iosepho I.* ⁷ *Diplomatarium nationis Illyricae*, part. I, p. 15 et part. II, p. 19.

287

Anul 1707. La anul de-acum așa scrie preavestitul Enghel¹: „Fiind mare ciună în București, Constantin Brancovan Vodă, Crăciunul din anul 1706 l-au serbat în Tîrgovești, unde au venit la el episcopii Climént Proin de la Odriiu și Athanasie de la Dărștior. În 5 martie din anul 1707 s-au înturnat în București, și fiind că ținea războiul între Carol XII, craiul svecilor, și Petru I, împăratul muscanilor, i-au venit poruncă ca supt îndreptarea lui Iusuf, bașa de la Baba, și cu ajutoriul lui Antioh Cantemir, domnului Moldovei, se întărească Benderul, la a căruia întărire s-au poftit zidari 100, bărdași 200, lucrători 2.000 și carre 350. Aceștea toți au trebuit se fie la Bender înainte de Sîngeorz, drept aceaia s-au și trimis în 6 aprilie. După Paști au pornit și vodă, ci mergînd / au luat poruncă, după plăcerea sa, se remină, și în 3 maiu s-au întors la București. Aci fu curtenit de Hrysant, noul patriarh al Ierusalimului, nepotul de soră al reposatului patriarhului Dositheiu, carele fusese mai nainte episcop în Chesária și pre acesta l-au chiebat ca se sfințească mînăstirea cea noao a S. Gheorghie din București. Ce bucuros au făcut Hrysant, pentru că mînăstirea cu toate veniturile și cu un han era închinată besericei de la Mormîntul Domnului din Ierusalim. La litia în care moaște de ale S. Gheorghie încă s-au dus în mînăstire, au fost de față Dionysie al Trinóvului, Climent Proin al Odriiului, Avxentie al Sofiei, Maxim al Ieropoiului, Neófit al Sebbástiei, Mitrofan al Nissei, Macarie al Varniei, Anthemie al Rîmnicului ș.c. După prînz prințul au dăruit patriarhului și fieștecăru arhieru cîte o năframă, în carea era legați cîte cîțiva galbini.

În 3 iulie au eșit vodă la Matressari ce se chiamă de la pinza cea multă ce se țese acolo; aci i-au venit veste că Antioh Cantemir iarăș

s-au măzălit și în locul lui s-au pus în Moldova cu a doaoa domnie Mihail Racovița; în 19 iulie s-au înturnat vodă la București și 25 august s-au întors ginere-său, Șerban, de la Țarigrad, schimbat fiind prin căpitanul Stărin. Curînd după aceeaia au venit capigi-bașa ciohodariu, Ali-aga, ș-au adus un ferman, ca toți turcii și ceialalți lăcuiitori despre Dunăre, carii trecuse și se așezase în Valahia, să se ducă îndărăpt, strîcîndu-li-se casele și luîndu-li-se dobitoacele, care lucru i-au plăcut lui Brancovan, măcar că la 25.000^a de bulgari și de sirbi s-au trecut înapoi..... Mai încolo au venit veste că au murit Gavriil, patriarhul din Țarigrad, întru al căruia loc s-au pus patriarh arhierul din Chesaria. Pînă în octomvrie din anul 1707, care au fost al 19 an al domniei lui Brancovan, au scris Radul Grecean istoria sa.“

Despre curuțime scrie Catona², precum urmează: „Cînd întorcea Staremburg ținuturile de la riul Vagului la credincioșirea împăratului și apăra Austria de curuți, mai nainte de a se înturna Rabutin în Ardeal, Racoți au mers la Murăș-Oșorheiu și la începutul lui aprilie s-au vestit prinț Ardealului, de unde înturnîndu-se în luna lui maiu au ținut seim la Onod. Aci, după ce au arătat cărțile celor din comitatul Turóțului, pe deputații aceluiaș comitat, reu i-au pedepsit, că pe Mělhiar Racovschi, Berceni cu mîna sa l-au tăiat, iară lui Cristofor Ocoliceani, / cu judecată i-au tăiat capul a treia zi, și tot comitatul l-au șters din numărul altor comitaturi, împărțîndu-l în patru părți și împreunîndu-l cu cele din vecini.... După ce au făcut acestea, la atîta au venit seimul din Onod de pre împăratul Iosif I încă l-au măzălit din crăimea Ungariei. Ce n-au priimit palatinul Paul Esterhazi cu cei mai de frunte din Ungaria, precum arată Séghedi³.“

Iară Ghebbardi scrie⁴: „Comitul Guido Staremburg, în anul 1707 au bine îngrădit tot cît era de la Trecin pînă la Leopoldopol de cătră Ungaria. Puterea craiului frîncesc încă au scăzut, pentru că pe patriarhul Climent XI carele își unise armele cu ale lui Ludovic XIV asupra împăratului, la aceeaia l-au adus oștile împărătești, de au trebuit să se lase de legătura cu frîncii și se facă toate, cite le poftea împăratul Iosif I.

² Engel, descriînd domnia lui Constantin Brîncoveanu, reproduce în general în rezumat cronica lui Radu Greceanu. Cifra de 25.000 de sirbi și de bulgari care au fost trecuți la sud de Dunăre este exagerată. În Radu Greceanu ea este de 2.500 de oameni.

Drept aceeaia curuții nu mai putea avea nădejde în frînci, și patriarhul încă i-au afurisit, de nu se vor supune împăratului, ca unui pe lege încoronat craiu al lor. Afurisenia aceasta pe mulți catholici i-au adus de s-au lăsat de Racoți și întorcîndu-se la împăratul, multe cetăți au supus lui. Protestanții încă au început a avea mai mare încredințare cătră împăratul, că le dăduse la cei din Silesia, pentru Carol XII, craiul Sveciei, 120 de beserici și nădăjduia că și în Ungaria așa va face, fiind că în anul trecut, 1706, murise cardinalul Colonic și urmase în mitropolia Strigonului prințul de Saxonia carele însuș era născut din părinți protestanți.“

¹ Engel in *Recent. Hist. Val.*, part. I, p. 364 seq. ² Katona in *Epit. chron. ad h.a.* ³ Szegedi in *Trip. regni Hung.* ⁴ Gebbardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 365.

Anul 1708. Doi Iosifi au împărțit din avgustă Casa Austriei și amîndoi au fost foarte minunați: al doilea, supt carele au resuflețit românii, și eu atunci înflorînd mult puteam, cum se va arăta la locul său, pe toți i-au covîrșit; cel dintîiu isprăvindu-și trebile cu verhovnicul preoțesc, precum se cădea și eu am arătat la anul trecut, au poruncit să se facă seim la Pojon, la care seim s-au chiebat și Franțișc II Racoți cu aleșii lui, dară n-au mers, precum poți ceti la Belie¹. Într-aceia Racoți cu ai săi cu totul se sfărîma și multe cuteza, măcar că pururea cu perderea lor, pînă ce ș-au rupt capul și li s-au frînt coarnele la Trecin. Perderea curuților de la Trecin așa o scrie Vagner²: /

289 „După ce au trecut Staremburg la oastea din Hișpania, preste oastea din Ungaria iarăș s-au pus mai mare generariul Haister. Acesta, în 2 avgust 1708, mergînd la Uihelim au înțeles că Racoți, Berceni și toată oastea cu floarea curuților sînt preste riul Vagului, tocma aproape ... Deci Haister la zece ceasuri de noapte au pornit cu oastea sa și trecînd Vagul, de cătră zio au nimerit la străjile curuților pe care le-au fugărit trei fertae de ceas, pînă ce au dat preste toată oastea lor.... Aci întocmindu-și oastea, au dat bătae vitezește și întîiu au învins pe călăreți carii au scăpat la păduri și la munți, apoi s-au apucat de pedestrași, și pre aceștea încă i-au bătut și i-au imprăștiat. Atîta de odată n-au perit dintre curuți, cîți aci; că precum au scris însuș Haister carele nu se lăuda

pe sine, șese mii s-au tăiat acolo, pe loc.... Racoți din zioa aceia începînd n-au mai putut strînge oaste cuvioasă, că cei mai zdraveni curuți perzîndu-și nădejdea carea o avusese, s-au plecat și s-au lipit de lobonți.“ Moșul meu de pre mamă, Anna Ghéreg, Nicolae, precum povestea el, încă pe vremea aceasta au trecut de la curuți la lobonți și au fost într-aceștea căpitan pînă la pacea de la Sătmariu, cînd s-au lăsat de oaste și înturnîndu-se acasă, la Rîci, s-au căsătorit cu Ruxanda Térec din Săcál, care sate sînt în cîmpia din comitatul Turzei. Trecut-au atunci la lobonți și Ladislav Ocicai cu 900 de curuți, dară pe Bezerédi carele și el vrea se treacă cu tot regimentul său, l-au vîndut oarecare prieten al lui, și prinzîndu-l i-au tăiat capul, din porunca lui Racoți, în Șaroș-Patac, cum mărturisește *Diariul* lui Revitchi³ și Vagner⁴.

În Ardeal încă nu bine au curs lucrurile lui Racoți, pentru că generariul Rabutin au învins pe secuii din Giurgeu și din Ciuc, carii ținea cu Racoți, și următorul lui Rabutin, generariul Cricbaum, au fugărit pe Caroli din Ardeal, carele intrase cu 10.000 de curuți, precum arată acestea Catona⁵ și Ghebhardi⁶.

¹ Belius, *N. H.*, tom. I, p. 389. ² Vagner in *Hist. Ios. I*, p. 241. ³ Revitzki in ms. *Diario de Rakotzi*. ⁴ Vagner, l.c., p. 245 seqq. ⁵ Katona in *Epit. chron. ad h. a.* ⁶ Gebhardi, l. c., p. 365.

290 Anul 1709. Despre Valahia scrie preavestitul Enghel¹: „Delchiaro și Cantemir ne încredințează despre ceva ce nu scrie Grecean, / adecă: că Brancovan între anii în carii era mai turburată Poarta turcească, au trimis în banco de Vienna, în Veneția și în Brașău, bani pe camătă, ca se aibă apoi de unde trăi, de cumva s-ar întîmpla se trebuie se iase de supt oblăduirea turcească. Aceasta încă scrie Cantemir, că Brancovan acum începuse a se înțelege cu rușii și cu nemții, cu nemții ca vezîndu-se în primeșdie, se poată fugi în ținuturile chesaro-crăești, iară cu rușii, pentru că aceștea se apropia de românime, după ce au bătut Petru I, în 27 iunie din anul acesta 1709, pe Carol XII, craiul Sveciei, la Pultava; și la Petru I ținea Brancovan sol pre unul, ce se chiuma Dávid, iară după acesta, pre altul, ce se numea Castriót. Prin aceștea au și făcut Brancovan cu Petru I, ca, de se va rădica acesta cu războiu asupra turcilor, Brancovan se țină cu el, se întărîte pe sirbi și pe bulgari ca să se adune

pînă în 30.000 de întrarmați și se dea zăhărea pentru toată oastea, pentru care împăratul Petru I încă au numerat pe Brancovan între cei ce au stemma rîndului S. Andreiu și multe altele i-au făgăduit.“

Despre Moldova tot acela Enghel² scrie: „Carol XII scăpase în Bender, carele au pirît pe Mihail Racovița, domnul Moldovei, că se înțelege cu împăratul Petru I, și spre mai mare arătare și probă au adus aceasta, că fugind din bătaia de la Pultava o parte de sveci cu povățuitorul Axel Ghillencróc și scăpînd în Cernăuț, Mihail Racovița au înștiințat despre dînșii pre împăratul Petru I carele au trimis de i-au tăiat și prins. La arătarea aceasta, Poarta au poruncit seraschirului din Drăștior de în noiembrie au prins pe Mihail Racovița, și în locul lui au pus domn Moldovei pe Nicolae Mavrocordat.“

Cerei Mihaiu³ încă scrie: „Din războiul de la Pultava fugind ca la o mie de sveci și nevrînd ei a merge cu craiul între tătari, s-au așezat în Moldova, de-unde unii au trecut în Ardeal și s-au băgat între nemți, iară asupra celor ce au remas în Moldova, au venit muscanii din Polonia și pre unii i-au tăiat, pe ceialalți i-au robit. Împăratul turcesc pe Racovița Vodă din Moldova, pentru că n-au apărat pe sveci, ba încă s-au înțeles cu muscanii, l-au prădat de toate și l-au prins, iară în locul lui au pus domn pe ciohodariul său, Nicolae Mavrocordat. Domnul Țerei Muntenestei, Constantin Brancovan, încă numai așa au scăpat de nu s-au mazălît, că au avut bani mulți și au implut pe cei de la Poartă, că despre dînsul încă era veste că se înțelege cu împăratul muscanilor și doară și așa este.“ Așîderea scrie Moreri⁴.

291 Curuților, din pierderea cea la anul trecut adusă, tot reu le-au curs lucrurile, că în iarna ce au început în anul acela și au ținut în anul de-acum, / Ioann Palfi, precum scrie Vagner⁵, mai de multe ori i-au bătut și luînd de la ei Roxemberga, pe mulți au tras la ascultarea de împăratul Iosif I. Apoi generariul Haister, cum zice Ghebhardi⁶: „Au dobîndit de la commendanții sau părălabii curuților cei catholici carii se temea de afurisania papei, pentru că s-au lăsat de împăratul, în 25 avgust 1709, Simontórnia, în 8 septembrie, Vesprimul, în 29 noiembrie, Secenul, și au tras cordón de la Vaț pre lîngă riul Ipolului preste munți pînă la Divin, așa cît foarte au strimtorit pe curuți.“ Așîderea scrie Vagner⁷ carele și aceasta scrie, că Ardealul în anul de-acum, supt generariul

Cricbaum au fost în pace, numai ciurma ce intrase din Polonia l-au canstricat.

¹ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 365 seq. ² Idem Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 290. ³ Cserei Mihály az *Erdélyi Hist.* ad h.a. ⁴ Ludovicus Moreri in *Dictionario universali*. ⁵ Vagner in *Hist. Iosephi I*, p. 302. ⁶ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 368. ⁷ Vagner, l.c., p. 308.

Anul 1710. „În cursul anului 1710, zice Enghel¹, împăratul muscanilor, Petru I, din zi în zi mai reu se înțelegea cu Poarta turcească, iară Brancovan înștiințându-se despre nenăvăirea aceasta și vezînd mai înainte că vor merge la bătae, pe Petru I, despre toate îl înștiința și el și acum au cumpărat Sîmbăta-de-Sus din Țeara Oltului cu vro cîteva sate și ș-au făcut curte întrînsa (vezi anul 1701, unde almintrelea scrie). Apropiindu-se vremea de a se ivi sfîrșitul nenăvăirii celei mai sus zise, Nicolae Maurocordat, domnul Moldovei, purtînd înaintea ochilor primeșdia războaelor, de bună voia sa s-au lăsat de domnie, și prin comîndarea lui și a hanului din Crim, Poarta au pus domn în Moldova pe Dimitrie Cantemir. Acestuia i-au poruncit Poarta ca marginile bine se le apere și toate căile prin care s-ar putea înștiința muscanii despre mișcările turcilor se le păzească. Despre Brancovan încă au avut tainuită poruncă, pentru că în anul acesta 1710, acum se pîrise Brancovan la Poartă că se înțelege cu muscanii și că ș-au cumpărat moșie în Ardeal.

Toate stările împregiur ale pîrei aceștia sînt de lipsă a le ști, ca se poți înțelege istoria, ce va urma la anii viitori, drept acestea înseamnă: Ministrul cel mai încrezut al lui Brancovan în lucrurile din afară, era Constantin Cantacuzenul, dară acesta așa nu ținea ascunse lucrurile cele de taină, cît Delchiaro se miră cum în vremi așa de critice, nemica era ascuns în curtea lui Brancovan. / Cînd venea vro poruncă de la Țarigrad, mai înainte de a se spune aceasta lui vodă, se povestea prin dogăne, ce poruncă au venit, și îndată se scria prin alte țeri de trecea prin Țarigrad cu datul din București. Protivnicii lui Brancovan cu aceasta încă s-au folosit în anul 1713 asupra lui. Prin Constantin cel bătrîn mergea cele de taină pe minile tuturor Cantacuzenilor carii nu toți era buni cătră Brancovan, pentru cele ce făcuse în coantra casei lui Șerban Vodă,

măcar că Brancovan tot spre Cantacuzeni trăgea și lor le da deregătoriile cele mai mari și mai mănoase. Era și dintre boierii muntenești unii carii nu putea suferi fericirea lui Brancovan și a Cantacuzenilor, ci le poftea surparea ca să se înalțe ei, căci le era frică că numai dintru aceste doao căsi vor oblădui țeara. Politica acestora era ca se semene sfezi întraceste doao căsi, drept aceeaia cei ce era voituri de bine lui Brancovan, Cantacuzenilor le era dușmani și dinprotivă. Dintre Cantacuzeni mai bine se năvăea cu Brancovan, Constantin și Mihail, frații lui Șerban Vodă, și unchii lui Brancovan, dară Stefan Cantacuzenul, feciorul lui Constantin, era întrascuns mare dușman lui Brancovan, și Mihail Cantacuzenul i-au stricat lui prin neluarea de samă, pentru că avea ginere pe Dimitrie Racovița, fratele cel mai tiner al mazălitolui Mihail Racovița Vodă, care Dimitrie cu alți boieri moldovenești fugise în Ardeal de frica lui Nicolae Maurocordat. Mihail Cantacuzenul în vara din anul 1710 au scris ginere-său că Brancovan e plecat să se unească cu muscanii, iară Dimitrie Racovița au scris aceasta din Ardeal lui Mihail, fratelui său, carele era închis în Iediculă la Țarigrad. Mihail Racovița priimind cartea frate-său și nădejuind că prin aceeaia va dobîndi grație, au arătat și cartea aceeaia și alte cărți viziriului Chipriuli carele pînă cînd au fost viziriu au tăcut despre pîra aceasta, iară după ce s-au mazălit Chipriuli, împăratul și viziriul cel nou, Mehmet-bașa, aflîndu-o, s-au sfătuit cum ar putea mazăli și pedepsi pe Brancovan. La sfatul acesta s-au chiebat și hanul Devlót Gherei carele au respuns se pună domn Moldovei pe Dimitrie Cantemir și se-i dea putere de a prinde pe Brancovan cu orice meșteșug și de a-l trimite la Țarigrad. Apoi se remînă el, Dimitrie Cantemir, domn în Valahia, și în Moldova să se pună domn sau frate-său, sau vro rudenie a lui; / ci aceasta nu se vede a fi adeverată, măcar că o scrie Cantemir. Cu instrucția aceasta au venit Dimitrie Cantemir la Moldova, în luna lui noemvrie din anul 1710, ertîndu-i-se toate cîte ar fi trebuit se plătească la începutul domniei.“ Acestea toate le-au scris Enghel din Delchiaro² și din Cantemir³.

Cerei Mihaiu⁴ încă scrie: „Aci, în Brașău, la casa cea de vamă s-au ținut cu mare pompă nunta comitului Virtholomeiu Ferráti, doftorului lui Constantin Brancovan, domnului muntenesc, cu Agnes, fata reposatului comitului Samoil Cálnochi, la carea au fost de față generariul de aici, Fábri, cu mulți ofițeri și jupînese nemțești, spătariul Thoma

Cantacuzenul, boierul Bálian cu feciorul, boierul Rosét, beizadelul de-aici, Gheorghie Cantacuzenul cu muierea și cu socrul lui, domniai cei săsești de-aici, și dintre unguri Nemeș Ianoș, Thoma și Gabor, Bernard Ianoș, Calnochi Iosif, Ianco Peter, eu și alții mai mulți; a doaoa seară după nuntă ne-au chiebat generariul dinnaintea porței de cătră Bólgarseg de ne-au ospătat și ne-au făcut formosă și meșteșugită jucărea de foc; iară comitul Ferrati cu muierea sa și cu cei ce venise cu el s-au înturnat în Valahia.“

Pre această vreme trăia și mitropoliții Athanasie al Drăștiorului și Anthim al Ungro-Vlahiei sau al Bucureștilor, precum arată Lecvien⁵.

Despre curuți scrie Ghehardi⁶: „În anul 1710, colonelul baronul Sîchîngen între Vadchért și Rómhani, cu 2.500 de lobonți au bătut 12.000 de curuți, pe carii însuș Racoți cu Caroli i-au povățuit și alți generari împărătești au luat cetățile acestea: Leucióvia în 22 ianuarie, Zipsul în 12 iulie, Uivarul în 4 septembrie, Erșec-Uivarul în 23 septembrie, Solnocul în 17 octombrie, Agria în 29 noiembrie și Eperieșul în 10 decembrie, prin a cărora luare curuții s-au strimtorit tocma la margini și ar fi trebuit se treacă în Polonia de s-ar fi luat și Cașșovia cu Muncaciul.“ Așisderea scriu Belie⁷, Katona⁸ și Vagner⁹ carele adaogă că generariul Haister, după ce au luat Erșec-Uivarul bolnăvindu-se s-au dus la Graț și au ramas în locul lui mai mare generariu în Ungaria Ioann Palfi carele au și făcut în anul viitoriu pace cu curuții. Iarăși Vagner¹⁰ scrie că generariul Ardealului Cricbaum încă au murit în anul de-acum și i-au urmat /generariul Ștainvil, despre carele mai multe se vor zice la anii viitori.

294

¹ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 366 seq. ² Delchiaro nella *Storia delle rivoluzioni di Valachia*. ³ Demetrius Cantemir in *Hist. Ottomanici regni*, lib. 4, cap. 5, nro. 29 seqq. ⁴ Cserei Mihály az *Erdélyi Historiában* ad h.a. ⁵ Lequien in *Oriente christiano*, tom. I, p. 1227 et 1248. ⁶ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 369. ⁷ Belius, *Nov. Hung.*, tom. IV, p. 150. ⁸ Katona, *Hist. crit.*, tom. XXXVII, nro. 2057. ⁹ Vagner, *Hist. Iosephi I*, p. 393. ¹⁰ Idem Vagner, l.c., p. 404.

Anul 1711. Precum mină mai încolo preavestitul Enghel¹ cele ce le-au zis la anul trecut: „Dimitrie Cantemir de-abea au sosit în Moldova și i-au venit poruncă de la viziriul ca se plătească toate cîte i se ertase la începutul domniei; se facă magazinuri pe sama oștilor turcești și pod preste

Dunăre; se dea cortele svecilor și cozacilor în Moldova, și însuș se meargă cu oastea sa la Bender. Acestea foarte au năcăjit pe Dimitrie Cantemir, și în loc de a face ce i se poruncise despre Brancovan, ș-au băgat în cap, ca după pilda lui Brancovan, el încă se țină cu muscanii. Dintruneput nu s-au îndestulit Brancovan și Constantin Cantacuzenul cu domnia lui Dimitrie Cantemir; drept aceeaia l-au și pîrit la Petru I, împăratul muscanilor, că numai se face a ținea cu creștinii, dară întrascuns tot este spre partea turcilor, ci împăratul Petru cercînd lucrul, au aflat că nu este adeverat ce zice Brancovan și pre acesta l-au dojanit să se lase de pizma lui Dimitrie Cantemir carele acum este supt apărarea sa. Precum au și făcut Brancovan, pentru că au trimis la Cantemir pe logofătul Corbea carele au fugit la Chiove, de s-au împăcat cu el, ca apoi amîndoi să se unească cu împăratul Petru asupra turcilor. Cantemir au crezut zisei lui Brancovan și prin Corbea, cînd l-au slobozit, au înștiințat pre acelaș Brancovan și despre unirea sa cu muscanii și despre aceeaia că turcii vreu se-l mazălească pe Brancovan și că tocma pre el l-au ales unealtă la mazălirea aceeaia, dară el nu vrea se fie. Acum Cantemir vinătuiește pe Brancovan că și de Constantin Cantacuzenul prea mult au ascultat, de nu s-au unit cu muscanii, și pizmă asupra sa prea mare au avut ... că din pizma aceasta au scris lui Carol XII că² împăratul Petru I s-au înțeleș/ cu Dimitrie Cantemir ca și pe craiul Sveciei se-l ia din Bender și pe cozacii cei din Orlic carii erna în Iași, se-i dea robi muscanilor; carea epistolă a lui Brancovan, Carol XII o-au trimis la Odriiu, de-unde au venit poruncă cum svecii să se apere și cozacii să se ducă la Bender. Mai încolo, că Brancovan au scris viziriului că Cantemir nu are grijă nici de a face pod preste Dunăre ca se treacă turcii, nici de a se uni cu oastea turcească, și că se fălește că el are putere de a prinde pe Brancovan și de a-l trimite în ferre la Țarigrad. Viziriul, cît au auzit acestea, îndată au chiebat la sine pre agentul lui Cantemir și i-au aruncat toate, dară agentul le-au tăgăduit; dară viziriul tătuși l-au închis și lui Pildhi, bașa din Bender, i-au poruncit ca, cît va merge Cantemir la Bender, îndată se-l prindă și se-l trimită la Țarigrad, iară lui Cantemir i-au poruncit ca pe 23 aprilie din anul 1711 să se afle cu oștile sale la Bender. Ci Cantemir în 3 aprilie 1711 au făcut legătură cu împăratul Petru I asupra turcilor și în loc de a merge la Bender au deschis cale oștilor rusești se între în Moldova.“

295

Condițiile legăturii acestuia, precum scrie același Enghel² în *Istoria Moldovei*, au fost acestea: „1. Ca Moldova să se mărginească, cum au fost mai de demult și se fie supt apărarea muscanilor. 2. Ca prințul, boierii și toți moldovenii se joare credincioșire împăratului Petru cît va intra acesta în Moldova. 3. Ca după-aceia oștile moldovenești să se împreune cu muscanii și la olaltă se meargă asupra turcilor. 4. Ca prințul de-acum și următorii lui se aibă neotărită putere în Moldova, supt scutița muscanilor. 5. Ca domnia Moldovei se fie de moșie a Cantemireștilor, nici să se dea altora, pînă cînd va fi cineva dintre dînșii.“

296

Merge mai încolo Enghel și zice: „Așa au intrat împăratul Petru I în Iași și s-au adevărit credincioșirea lui Cantemir, iară Brancovan au ținut fățarnică politica sa. Castriot, agentul lui, adevăratul Iuda Iscariot (cum se numește de Cantemir), încă s-au aflat în Iași numai pentru aceea ca se încredințază pre împăratul Petru I că Brancovan nu este în stat de a-și putea plini făgăduința / se-i dea zăhărea și altele. Se mîntuia că viziriul se apropie și se teme ca nu cumva hanul cu tătarii se prade țeara, de vor da cît de puțin din Valahia. La Castriot, în Iași, venea mai adeseori un călugăr prin carele înștiința pe turci despre toate trebile muscanilor. Împăratul Petru I gîndea să se ajute prin aceasta că au dat lui Lup, feciorului lui Găbrilița, boierului din Moldova, 8.000 de taleri, să se facă a cumpăra bucate pe sama turcilor din Bessarabia, care apoi să le ducă la mînăstirea Floreștilor, de-unde se le poată apuca muscanii, că în Moldova nu afla bucate, așa de suptă era; ci Lup acesta fu înșălat de Brancovan se cumpere bucatele, dară se nu le ducă la numita mînăstire, pricinuind că nu are carre... Despre Lup acesta încă se zice că s-au înțeles cu viziriul și l-au înștiințat despre oastea muscăcească, precum și Brancovan, că muscanii nu sînt mai mulți de 30.000 de vonici și că li s-au sfîrșit zăhăreaoa. De Brancovan se mai zice că viziriului i-au scris că el este gata a se rădica asupra muscanilor, iară muscanilor le-au făgăduit că se va împreuna cu dînșii, cît vor intra în Valahia. Adevărat este că Brancovan s-au tăbărit pe șesul de la Gura Urtașilor, ce e cale de 8 ceasuri departe de Tîrgovești, fiind spătariu Thoma Cantacuzenul carele afară de alte limbi foarte bine știa lătinește și tălienește, și împăratul Petru au trimis pe generariul Renne cu 5.000 de ostași în Valahia, cu nădejde că Brancovan se va uni cu dînsul și va da și zăhărea, ci Brancovan au remas nemișcat în tabără. Întrăceia spătariul Thoma Cantacuzenul vezînd înșălăciunea lui

297

Brancovan, supt pretext că merge se doarmă într-o curte a sa, ce nu era departe de tabără, au fugit la muscani. A doaoa zi s-au făcut mare gîlceavă în tabără, pentru fuga lui, că Brancovan bine vedea că șie se va împuta fuga aceea, și așa și mai tare se trăgea de la împreunarea cu muscanii pînă cînd nu vor învinge pe turci. Generariul Renne drept aceeaia cu Thoma Cantacuzenul s-au dus pe Siretiu în gios, la Brăila, și bătîndu-o în 4 zile, o-au luat, iară Brancovan s-au făcut bolnav și (cu 300 de pungi) au dobindit de la viziriul slobozenie de s-au înturnat la Tîrgovești. / Generariul Renne încă s-au chiebat înapoi de la Brăilă pentru că se apropiia turcii. Pe generariul Ianuș încă l-au fost trimis împăratul Petru cu 7.000 de ostași cătră Fălciu, în Moldova, se vadă, oare nu va găsi acolo loc mai bun de bătae și ceva zăhărea. Dară pre acesta așa l-au încungiurat viziriul carele trecuse Dunărea, de de-abea au scăpat cu ajutoriul lui Dimitrie Cantemir, să se întoarne la armada cea mare. Viziriul l-au gonit pînă la armada cea mare carea era la Stănileşti și o-au încungiurat și pre aceasta, și în 3 zile s-au bătut foarte tare, cît, precum zice Delchiaro, ar fi biruit muscanii de nu ar fi fost flămînzi..... A patra zi după bătăile acestea, prin mișlocirea împărătesei Ecatharinei I s-au făcut pacea de la Prut, carea s-au iscălit de cancellariul Safiróv și de generariul Mihail Seremetév, seara, în 12 iulie din anul 1711, măcar că venise Carol XII din Bender se-o împedece.“ Așisderea scriu istoricul bălăcenesc³, Delchiaro⁴ și Dimitrie Cantemir⁵ carele tocma în sfîrșit scrie despre sine că el s-au cerut prin turci de la împăratul Petru I, dară acesta au respuns că mai bucuros le va da țeara pînă la Cusca de cît pe Cantemir, că dărabul acel de țeară îl mai poate lua înapoi, dară cînstea carea o va pierde dînd pe Cantemir, nu o va mai cîștiga îndărăpt.

Iarăș Enghel⁶ mai zice și acestea: „Sultanul, din îndemnul lui Carol XII, craiului Sveciei, nu vrea se întărească pacea de la Prut, drept aceeaia muscanii iarăși au venit la marginea Moldovei, și Cantemir în luna lui noemvrie din anul 1711, au aruncat dare pe Moldova. Iară Moldovenii s-au spăriat și au cerut ajutoriu de la viziriul; ci acesta i-au înfruntat, au îngăduit generariului Potoțchi de au ernat cu oastea sa în Moldova, pe chel-tuelile țerei, au luat Hotinul cu mai multe sate de la țeară și l-au făcut răe turcească și mai pre-urmă au pus domn Moldovei pe greul Nicolae Maurocordat.“

Despre curuți vorbind scrie Ghebbardi 7: „Împăratul Iosif I au încredințat toată oastea sa din Ungaria, banului din Croația și feldmarșalului Ioann Palfi, comitului de Erded, carele avea mulți prieteni și frații între curuți, și prin cărți și vorbe pe mulți i-au tras de la Racoți și fără de veste au pus fundămîntul de a se împăca cu împăratul. Racoți dinprotivă au trimis pe Berceni în Polonia se ceară ajutoriu / de la împăratul muscanelor, și el cerînd încetare de la arme au mers la Baia ca să se întilnească, cu Ioann Palfi și se audă cele ce spunea Palfi cu numele împăratului. Palfi au priimit pe Racoți cu mare cinste și omenie și arătîndu-i în ce primeșdie s-au pus, i-au făgăduit și lui și celor ce țin cu dînsul, nu numai grație, ci întoarcerea bunurilor și toată cinstea, numai să se lase de Ardeal și prin scrisoare să se supună împăratului. Racoți nu mult au gîndit cu acestea, tătuși au scris împăratului și au adunat și pre ai săi de le-au spus acestea; ci Palfi n-au priimit cartea, pentru că Racoți n-au scris la împăratul ca un supus, ci ca un însuș oblăduitoriu carele face pace cu alt însuș oblăduitoriu. Drept aceaia Racoți încă ș-au perdut voia de a se împăca, și în adunarea carea o-au ținut cu staturile și sfetnicii săi la Salánc, în ținutul Muncaciului, la cei de față le-au zis că Ioann Palfi, lui de folos sfat i-au dat, căci sînt în primeșdie de a fi fugăriți din țeară, dară știind nestătornicia ministrilor împărătești, că el la pace sîngur n-au vrut să se sloboadă, ca se nu-l zică după aceaia vînzătoriu patriei. La acestea au adăogăat că el așteaptă respunsul la întrebarea: trebuie să se împace au să se bată și mai încolo? și le-au făgăduit că el se va ținea de respunsul ce i se va da. Adunarea au respuns, precum era învățată, cum că ei pîn-atunci nu vor lepăda armele, pînă cînd nu se va întări articolul din Tirnavia, pentru a cui stoarcere s-au și făcut curuțimea, și împăratul nu va jura că-l va ținea și că însuș Racoți trebuie se treacă în Polonia se aducă oști muscăcești. Dup-aceaia Racoți au încredințat toată armada sa lui Caroli și cetatea Muncaciului, cancellariului său, lui baron Șenice, și el s-au grăbit la adunarea sfetnicilor și staturilor din Ardeal, carea o poruncise se fie. Acestora le-au descoperit că împăratul toate le îngădue și le dă ardelenilor, afară de a-și putea alege prinț loru-și, și că el este gata a deslega pe ardeleni de jurămîntul lor, de-l vor deslega și ei pe dînsul de jurămîntul lui. Pofta această mai de pre urmă nu i s-au îngăduit lui Racoți, drept aceaia au trecut în Polonia se aducă oști cît mai curînd, ci prin depărtarea lui, unii dintre cei mai de frunte la atîta au agiuns de au vrut să se osebească de oastea

lui, dară Caroli i-au bătut și împrăștiat pre aceia. Și aceasta au fost bătaia curuților cea mai de pre urmă pentru că rapede dup-aceaia, după ce au vezut că curuții sînt în primeșdie, că cei ce s-au tras la marginile / Poloniei nu se pot ajuta și că făgăduințele lui Racoți toate sînt deșerte, Caroli, prin dojenirea lui Palfi, la aceaia s-au slobozit, de au mers în Debrîtin la consilliariul de oaste Carol Lóhner de Lindenháim ca să se sfătuiască de pace. Pacea s-au și făcut în grabă, după ce au întors comitul Vratislav toate bunurile cîte fusese lui dăruite, curuților înapoi și pre alții încă i-au adus, prin pilda sa, de au făcut așîderea, pentru că comitul Caroli au chiebat staturile părtenilor săi la Hust și le-au comîdat să se supună împăratului; dup-aceaia au trecut la Carăi și au făcut deplin pacea, fără de Racoți, și așa au încetat curuțimea. Cu puțin mai nainte de a se face pacea, au murit împăratul Iosif I, și muma lui, împărăteasa Eleonora Magdalina Theresia, căriia încredințasă el ocîrmuirea țerilor, pînă ce va veni frate-său, Carol, din Hișpania, înșălată fiind de unii ministri au chiebat pe Palfi înapoi; ci Palfi au remas în Ungaria, au ținut ascunsă moartea împăratului și mai pre urmă au strîns pe curuții din Ardeal și din Ungaria la Sătmariu, pe 26 aprilie din anul 1711 și au făcut pace supt condițiile acestea:

Prințul Racoți cu aleșii lui, de vor jura credincioșire în cursul de trei septămîni, vor dobîndi grație, ertare și întoarcerea celor perdute. Prințul Racoți se aibă moșiile sale, de va rămînea afară de Ungaria, dară în cetăți se fie străjari lobonți cu leafă împărătească. Lucrurile de religie și alte greutăți să se îndrepte în seimul ce va se fie. Orfanii și văduvele se poate căpăta înapoi bunurile părinților și ale bărbaților, de nu s-au vîndut mai nainte prin cămara împărătească. Ardelenilor carii au pribegit în Moldova și celor din Ungaria carii sînt cu trebi afară de țeară, li se dă mai îndelungat tîmp de a jura. Cu cei ce s-au ertat nu se va lucra cum s-au lucrat în judecata de la Eperiș, și se va porunci tuturor generarilor și tuturor deregătorilor ca se aibă grijă să se țină legile. Comitul Palfi au căpătat de la Caroli pe mîna împăratului cetățile din Sătmariu, din Éced, din Șărcad, din Șimleu și Cașșovia, iară Ungvárul și Muncaciul l-au bătut în 23 iunie și au sfîrșit lungul și pustîitorul război, așa, precum s-au început, adecă cu cercarea și împrăștierea unor tîlhari carii pentru rîvna avuțiilor și pentru serăcie nu se supunea ocîrmuirii. / Racoți mai nainte de a se face pacea de la Sătmariu, fu deslegat prin curuți de jurămîntul său,

dară el tătuși au remas tare și nemișcat în sfatul său și amar manifest au trimis în Ungaria, că doară iarăș ar putea face rescoală ci nu i s-au sfetit. Unii dintre generari, dintre magnați, dintre senatori și toți sfteticii a rdele-nești s-au dus cu el în Polonia, ci neavînd cu ce îi hrăni, pre ardeleni i-au trimis îndărăpt, însuși Racoți se înșala cu nădejdea că va dobîndi oști și de la împăratul muscăcesc și de la craiul frîncesc și cu acelea va lua Vienna, dară Ludovic XIV, craiul frîncesc, mai mult se silea întru aceaia ca se ațițe pe turci asupra muscanilor decît se-l ajute. Împăratul muscanilor, Petru I, adeverat au fost dat lui Racoți bani cu carii se împedece la Poartă răz-boiul ce se gătia asupra sa, ci trimișii lui Racoți fură opăciți în Moldova, și Petru I, după ce s-au strîmtorit la Prut, fu silit se facă pace cu turcii, cum au voit viziriul, și se lase Polonia și Moldova, carea întîmplare au repus toată nădejdea lui Racoți. Drept aceaia Racoți de-aci mai încolo numai întru aceaia se nevoia, ca prin tot felul de făgăduințe și meșteșuguri se-și capete îndărăpt moșiile și bunurile sale, și au mers în anul 1713 în Gallia, ca cu prilejul păcei de la Ultraiect se-și dobîndească scopul său; ci fiind el numai cu numele prinț și fără de putere, nu s-au vezut, nici s-au socotit, ci au trebuit dinpreună cu Berceni, cu Esterhazi, cu Forgaci, cu Ceachi și cu vreo cîțiva alții să se îndestulească cu leafa ce o-au dobîndit de la frînci.“ Așisderea scrie Catona ⁸ și Vagner ⁹. Vezi și *Viața prințului Racoți* ¹⁰. Iară Heuman ¹¹ zice că comitul Alexandru Caroli au jurat în 1 maiu din anul 1711, credincioșire avgustei Casei Austriei și împără-teasa Eleonora au întărit pacea de la Sătmariu, în 26 maiu din anul acesta. Între ardelenii carii au iscălit pacea de la Sătmariu, unul au fost Daniil Vaș, strămoșul comitilor Vaș din Țeaga, precum poți vedea din pacea aceaia carea e typărită.

Despre moartea împăratului Iosif I, așa vorbește Vagner ¹²: „În 9 apri-lie (din anul 1711), fiind mai multe ceasuri în sfat, împăratul Iosif s-au bolnăvit și au căzut la pat. Mai întîiu se vedea a avea friguri, dară a doaoa zi s-au ivit blînde roșii pe trupul lui, carea boală cu mult mai primeșdioasă este celor de vîrstă, decît pruncilor. Întru această boală căzînd, îndată ș-au prorocit moartea, zicînd: «Gătaș, împărate!», și chiemînd pe duhov-nicul, s-au/gătît la moarte.... În 17 aprilie tare slăbind au pus pe mumă-sa, împărăteasa Eleonora, ocîrmuitoare tuturor țărilor austriace, pînă cînd se va înturna frate-său, Carol (VI) din Hispania, apoi întru aceaia zi au murit în vîrstă de ani 33, luni 3, zile 8.“ Ci Catona ¹³, după ce au adus

cuvintele acestea ale lui Vagner, scrie precum urmează: „Fiind că acelaș Vagner ¹⁴ scrie în *Istoria lui Leopold I* că Iosif I s-au născut în 26 iulie din anul 1687, cînd au murit, în 17 aprilie din anul 1711, n-au putut fi de vîrsta carea o scrie el aci, dară au fost de ani 32, luni 8, zile 22.“

Despre lucrurile românilor din Ardeal, așa scrie Samoil Clain de Sad ¹⁵: „Doao rînduiele săbornicești în săborul mare făcute, avem de la vlădicul Athanasie I, care mulți articuli cuprind despre bune rînduiele besericești: una este din anul 1711, alta din anul 1712. Dup-aceasta nu mult au trăit vlădicul Athanasie, că la anul 1716 s-au ales vlădic Ioann Patachi, și așa vlădicul Athanasie mai mult decît pînă la anul 1714 n-au trăit.“ Înse zisa aceasta a călugărului Clain, pentru hronologie nu e de a se crede, căci precum zice vlădicul Clain ¹⁶, după moartea vlădicului Athanasie I, scaunul Bălgradului au fost lipsit de arhieru în șapte ani și așa vlădicul Ioann Patachi n-au putut urma lui Athanasie I, în anul 1716, precum zice călugărul Samoil Clain, de ce oară Athanasie I au trăit în anul 1712; ci despre lucrul acesta voiu grăi la anul 1716.

În 20 iulie din anul acesta 1711, au întărit și boierii din Țeara Oltului unirea cu Beserica Romei, prin o scrisoare, în carea mai mulți s-au iscălit, de cît ș-au pus pecețile, tătuși peceți se află într-însa 411.

Scrisoarea aceasta carea trebuia se remîna în original în Arhivul vlădicesc din Blaj, după reu obiceiul lor, o-au furat iezuviții și o-au trimis provincialului lor, lui Héveneși carele o-au legat între scrisorile cele multe care tot cu răpirea și cu furtușagul le-au adunat, spre mare paguba multora, dară mai virtos a ardelenilor, de la carii donații încă au răpit iezuviții și pe mulți au stricat cu totul, mai ales dintre români noștri carii erau mai zăluzi între ceialalți ardeleni. Scrisoarea boierilor din Țeara Oltului, ce o aduseiu aci, în original, / la Heveneși ¹⁷ se află, iară eu o-am scris la anul acesta, în *Analii miei*, și o voiu aduce mai pre larg, cînd voiu scrie despre familia mea.

¹ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 367 seqq. ² Idem Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 292. ³ *Codex ms. Balacianianus* ad h.a. ⁴ Delchiaro, part. 2, cap. 7. ⁵ Demetrius Cantemir, *Hist. Osm. regni*, lib. 4, cap. 5. ⁶ Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 294. ⁷ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 369 seqq. ⁸ Katona, *Hist. crit.*, tom. XXXVII, p. 2062 seqq. ⁹ Vagner, *Hist. Iosephi I*, p. 415 seqq. ¹⁰ *Mémoires du prince. Rakotzi*, t. II, p. 446. ¹¹ Heumann, *Comm. de re dipl. imperatricum augg.*, p. 429. ¹² Vagner, l.c., p. 407. ¹³ Katona in *Epit. chron.* ad h.a. ¹⁴ Vagner in *Hist. Leopoldi I*,

part. I, p. 448.¹⁵ Samuel Klain de Szád, *De eccl. Valachica Trannica*, P. 9, § 9.¹⁶ Epus Innocentius L.B. Klain apud Szakadathium in *Mss.*, p. 143.¹⁷ Hevenesi, *Mss.*, tom. 34, p. 254—271.

Anul 1712. După pacea ce o-au făcut viziriul în anul trecut cu împăratul muscanilor, Petru I, la Prut, turcii pe Lupul, feciorul lui Gabrilița, despre carele am vorbit la anul trecut, l-au prins și ducându-l întâiu la Varna, apoi la Odriiu, i-au și tăiat capul, precum scrie preavestitul Enghel¹; lui Brancovan încă în anul acesta i s-au urzit perirea.

Despre Moldova încă zice acelaș Enghel²: „Nicolae Maurocordat a doaoa oară au domnit în Moldova ani 4, luni 4, de la anul 1712—1716^a pentru că turcii, după ce au întărit, în 16 aprilie din anul de-acum, pacea ce o făcuse viziriul în anul trecut cu muscanii, n-au socotit a fi mai harnic de a domni în Moldova, de cît pre el, că gîndea că mai de folos le va fi lor a pune arendător grec preste moldoveni, de cît bașa turcesc, precum mărturisește Dádic³: «Nici s-au înșălat turcii în nădejdea carea o-au avut în Nicolae Maurocordat, cum se va arăta la anii viitori».”

303 După ce au reposat împăratul Iosif I, precum scrie Ghebbardi⁴: „Fratele lui cel mai tiner sau craiul Hișpaniei, Carol Franțișc Iosif Venceslav Báltasar Ioann Antonie Ignatie, cît au înțeles că thronul Austriei este fără de stăpîn, îndată s-au grăbit spre Italia și / de-acolo în Germania, de au priimit coroana împărătească (în 22 dechemvrie din anul 1711), în Francofúrt; au priimit dup-aceaia oblăduirea Austriei, în 8 februarie din anul 1712 și au înoit seimul de la Pojon care înainte de 4 ani se spărsese prin ciumă și prin războiu. În seimul acesta staturile ungurești au cunoscut pe Carol a fiilor de uric și el au făgăduit, prin un diplomat, că ungurii se vor ținea de toate scutițele și privilegiurile sale, luînd afară încheietura decretului lui Andreiu II, de a se putea ajuta unul pre altul împotriva craiului; că Coroana Ungariei de-aci înainte nu se va mai duce afară de Ungaria, că toate părțile cite s-au ținut oarecîndva de Ungaria, care s-au cîștigat și se vor cîștiga înapoi, iarăș se vor împreuna cu dînsa; că, după ce se va stînge partea bărbătească din Casa Austriei, alegerea craiului

^a Nicolae Mavrocordat a fost numit pentru a doua oară domn în Moldova în octombrie 1711 și a sosit la Iași la 19 noiembrie.

iarăș va rămînea la unguri; și că fieștecare craiu de uric se va încorona, cînd va începe a oblădui. Apoi în 22 maiu s-au încoronat craiu Ungariei. Deci staturile i-au așternut înainte o grămadă de greutăți care nu s-au putut lecu pentru ciuma ce iarăș i-au asuprit și au spart seimul și de-astă dată. Ciuma aceasta și războaiele cele trecute au potopit din țeară mai puțin de 300.000 de oameni, drept aceaia s-au chiebat în Ungaria șvabi, carii au venit, ca la 40.000, dară cei seraci nu s-au priimit, fiind frică ca nu cumva să se facă mai pre urmă hoți și tilhari dintr-înșii.” Așșderea scriu Burghart⁵, Palma⁶, Șvandner⁷, Catona⁸.

¹ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 370. ² Idem Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 295. ³ Dadich apud Gatterer, XIII, p. 228. ⁴ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 373 seq. ⁵ Burghart, p. 274. ⁶ Palma, *Notitia rer. Hung.*, part. III, p. 291. ⁷ Schwandner, *Script. rer. Hung.*, tom. II, p. 518 seqq. ⁸ Katona in *Epit. chron.* ad. h.a.

304 **Anul 1713.** Zisu-s-au la anul 1711, că Dimitrie Cantemir după ce s-au făcut în 12 iulie 1711 pacea de la Prut, s-au dus cu muscanii, carea mergere a lui așa o scrie preavestitul Enghel¹: „Cantemir și cu dînsul ca la o mie de moldoveni, mai toți boieri, / cu femeile și cu șerbii săi, împreunîndu-se cu oastea muscăcească au trecut în Russia Mică. Împăratul Petru I, prin diplomatul din 1 avgust 1711, pe Cantemir l-au făcut prinț de împărăția rusească, și Carcóvul din Ucraina s-au dat lui și pribegilor spre lăcaș și lui Cantemir i s-au dat mai multe moșii și ținuturi, care în anul 1713, după pofta lui Cantemir, s-au împărțit între el și între moldovenii cei pribegi, și Cantemir au dobîndit 1.000 de iobagi cu o leafă de preste an. Preste moldovenii aceștea, după împăratul poruncea numai Cantemir în toate trebile. În 11 maiu din anul 1713 au murit Cassandra Cantacuzena, fata lui Șerban Vodă și muierea lui Dimitrie Cantemir; ceialaltă viață a lui Cantemir nu se ține de istoria Moldovei”. Precum scrie Hupei², Dimitrie Cantemir, după ce au murit Cassandra, s-au însurat a doaoa oară, luînd pre una din familia Imbețcoi, carea s-au măritat după moartea lui Cantemir după prințul din Hessen-Homburg și au moștenit toate bunurile lui Cantemir, pentru care apoi s-au legiuit pruncii lui Cantemir, cei din Cassandra, cu dînsa. Cînd scriu acestea, în 4 avgust din anul 1811, în curtea prealuminatului și preasfințitului domnului Samoil Vulcan, episcopului

celui românesc din Oradea-Mare, alaltăieri au prinzit la preasfinția-sa, generariul Chînmaer cu mai mulți offișeri, între carii era un generariu și un colonel din familia Hessen-Homburg.

Despre Nicolae Maurocordat, domnul Moldovei, scrie acelaș Engheľ, precum urmează: „Cu înțelepciune s-au știut purta Nicolae Maurocordat și cu Carol XII, craiul Sveciei, pînă în 31 ianuarie din anul 1713, cînd s-au prins acesta la Bender și s-au dus în părțile Odriului. La craiul Sveciei vrea se meargă și nefericitul craiul Poloniei, Stanislav Lescínschi, ci Maurocordat l-au ținut la Iași, ca se nu cadă în cursa hanului și a seraschirului, carii îmbla se-l piardă, pînă ce în aprilie din anul 1714 l-au luat paza turcească se-l petreacă în Lotaringia.“

Despre Valahia zice *Istoria Bălăcenească*⁴: „Cantacuzenii carii pururea au fost vicleni domnilor, au început a vicleni și pe Constantin Brancovan, ca se-l desrădăcineze de pre fața pămîntului, neavînd altă pricină fără numai reutatea lor și nemulțemirea, că în zilele domnului
305 /Constantin cu tot binele era îndestuliți și nici o lipsă avea, ci voe slobodă avea la vodă, era boieri mari, sfetnici și ispravnici, plini de bani, de sate și de vii fără de bir și fără de porție, nu ca alții, care trebuia se dea porție, și ei mai bine trăia decît Constantin vodă, că el avea greutățile domniei, iară ei premlările, ospetele, desfătările și ciștigurile le păzea. Dară nu s-au îndestulit cu acestea, ci și domnia încă o vîna, și vezînd că domnul Constantin despre toate părțile, mai ales despre turci va să se strice dobîndindu-și nume de viclean, au socotit se-l surpe și au început a scrie cărți la împărăție și le-au pecetluit cu peceți viclene, ale tuturor boierilor, luînd întrascuns formele tuturor peceților boerești și trimeșindu-le la Brașău să se prefacă, boierii cei mai mulți de aceasta nemica știînd.“

Iară Delchiaro⁵ scrie: „Se apropia Constantin Brancovan de anu 60 al vîrstei sale și de anul 25 al domniei sale; logodise pe Radul, al treilea născut al său, cu fata lui Antioh Cantemir carele după a doaoa mazălire din Moldova lăcuia în Țarigrad încă în anul 1706, și acuma vrea se facă nunta. Despre aceasta au înștiințat pe viziriul Ali-bașa carele s-au tăiat de nemți în 5 avgust din anul 1716, la Petrovaradin, cu cartea următoare: «Că dîndu-i Dumnezeu patru feciori, la al treilea de multă vreme au cercat și tocmit muiere, pe fata lui Antioh Cantemir, ci fiindcă Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei și fratele lui Antioh, s-au făcut rebel și au trecut la musceni, credincioșirea ce o are el cătră Poarta turcească nu fără de fundă-

306 mînt îl înfioară ca căsătoria aceeaia nu cumva se facă ceva prepus despre credincioșirea sa, că, de cît s-ar întîmpla una ca aceasta, mai gata este a strica contractul cel de căsătorie, măcar că n-ar fi lucru obișnuit.» Cartea aceasta o au trimis la viziriul, lipind lîngă dînsa 4.000 de galbeni și o mintee foarte scumpă, căptușită cu pei de soboli ... Nu vru viziriul se priimească alta din daruri fără numai mintia, ci au arătat mare dragoste și au făgăduit că în toate îi va fi bun patron. Iară în cît este pentru nunta ce era să se facă, i-au scris carte, în carea pofînd noroc tinerilor și bucurie lui Brancovan, zicea că se trimită după mireasă cu pompa / ce se cuvîne unui prinț, cum este el, că mireasa apoi se va petrece din Țarigrad pînă în Valahia cu cinstea cea mai mare, și se țină nunta după obiceiul domnesc, că avînd Poarta, din mila lui Dumnezeu, pace cu toate părțile, el încă se poate veseli în domnia sa, netemîndu-se că va trebui se meargă la tabără cu oștile sale.... Aștepta viziriul să se aducă pe nuntă toate scumpețurile acelea care le trimisese Brancovan și mulți boieri în Ardeal, pentru securitate, cînd s-au apropiat muscarii (în anul 1711), ca să le poată răpi, căci se zicea a fi foarte mari. Acela carele înștiința despre toate pe viziriul, era persoană de neam mare, fugise în Ardeal pentru că stările împregiur a timpurilor de-atunci nu-l lăsa se petreacă în patria sa. Nu era muntean și numele lui se tace. (Se poate tăcea că n-au fost muntean, ci au fost moldoveanul Dimitrie Racovița, despre carele am cuvîntat la anul 1710.) Acesta trimitea toate din Valahia, cîte era de lipsă spre urzirea celor ce era spre stricarea lui Brancovan. Acesta făcu să se tae mai mulți pecetlari boierești, zicînd că l-au cercat boierii spre aceeaia, apoi cu pectlarii aceia s-au întrebuițat spre avthenticarea cărților celor mincinoase asupra bietului prințului Constantin Brancovan.

Iară pîrile ce s-au trimis la Poarta turcească asupra prințului Brancovan sînt acestea: 1. Că are secrete correspondenții cu împăratul nemțesc, cu muscarii, cu polonii și cu venețianii cărora le descopere tot ce poate ști despre turci; 2. Că împăratul Leopold I, prin diplomatul său, cel din 30 ianuarie 1695, l-au făcut pe Brancovan prinț de împărăția romanilor de pururea, cu toată partea bărbătească, pentru multe slujbe ce le-au făcut împărăției sale, precum arată diplomatul; 3. Că, pentru ca să se îmbogățească pre sine au sărăcit țeara cu multe feliiuri de trăsuri care nu s-au mai făcut de domnii cei dinaintea lui; 4. Că, supt pretext de a-și muta aerul lăcuiește preste an în șese sau șapte luni în Tîrgovești, cu mare pagubă

și a boierilor și mai ales a neguțătorilor din București, și aceasta nu o face pentru alta, fără numai 5. ca se poată fugi cu toată familia și avuția sa, în Ardeal, unde 6. s-au cumpărat multe sate și acuma se zidește o polată foarte mare; 7. Că au trimis mulți bani nu numai la Vienna ci și în Veneția, și în imbele locurile ține agenții săi; 8. Că Thoma Cantacuzenul cu voia lui au fugit la musceni, în anul 1711; 9. Că s-au făcut în Vienna dobe și trimbițe de argint, ca care împăratul turcesc încă nu are; 10. Că au făcut ca se i se bată monete de aur în Ardeal, una de câte doi și mai mulți galbini, pînă și de 10 galbini, dintre care una se trimite sultanului, pentru mai mare încredințare, iară celealalte monete se vor afla în vistieria lui cea privată, cu multe petri scumpe, ce nu se pot prețui, cînd se va mazăli Brancovan.

Pentru ce au lăsat Brancovan să se facă monetele acestea, mulți multe pricini aduc, dară în comun zic că în zioa de Sîntă Măria Mare din anul 1714, cînd ar fi intrat el în anul 60 al vîrstei sale și în al 26 al oblăduirei, vrea se dea un ospăț foarte minunat la toată boierimea, și la sfîrșitul ospățului vrea se împartă monetele acelea la fieștecare boieriu, după rangul sau treapta în carea era; ci, vai și mișel! tocma întraceaia zi s-au tăiat și patru feciori ai lui și el.“

Despre monetele cele de aur ale lui Constantin Brancovan, așa scrie Samoil Chéleşeri⁶: „Pentru pomenirea familiei se bătuse dăunăzi de prințul Valahiei galbini de zece și de cinci, carii de o parte avea typul lui, după obiceiul românilor, împodobit cu mitră scumpă pe cap și cu mintee spînzurată de pre umeri, prin pregiur cu inscripția aceasta: «Constantinus Bassaraba de Brancovan», de altă parte avea stemma sau țimiriul Valahiei cu care trăesc prinții în lucrurile cele politicești, că în cele besericești se folosesc cu pecetlariu, în care sînt întăiați SS. Constantin și Elena, ținînd crucea în mîni. Supt mitra cea prințească, în povază era un corb cu aripile întinse, ținînd cu clonțul o cruce de rînd și stînd pre un ciungărit ram de arbure și deasupra de o parte soarele, de alta luna, cu inscripția prin pregiur: «D. G. Vaivoda et Princeps Valachiae Transalpinæ». Nenorocită monetă aceasta au dus la perire pe familia Brîncovenească, după ce au căzut prințul cu ai săi în mîinile turcilor.“

În Ungaria au murit palatinul prințul Paul Esterhazi, în 26 martie din anul acesta, a căruia viață o au scris pater Horáni⁷. / Împărăteasa Elisaveta încă au pornit din Hișpania în 19 martie și au agiuns în Vienna, în 11 iulie 1713, precum scrie Catona⁸. Mihail II Apafi carele se făcuse

prinț de împărăția romanilor și schimbase dominiurile sale cele din Ardeal cu altele din Germania, încă în anul acesta, 1713, au murit în Vienna, fără de moșteni, precum arată Ghebhardi⁹ și Vaisséte¹⁰. După diplomatiarul neamului illyricesc¹¹ în anul de-acum, împăratul Carol VI au întărit privilegiurile de Leopold I date sîrbilor.

¹ Engel in *Recent. Hist. Mold.*, 293 seq. ² Hupel, *Miscellen.*, V, p. 314. ³ Idem Engel, l.c., S. 295 seq. ⁴ *Codex ms. Balacianianus* ad h.a. ⁵ Delchiaro, p. 169 seq. ⁶ Samuel Köleseri in *Auraria Romano-Dacica*, cap. III, n. 65. ⁷ P. Horányi, tom. I, p. 628. ⁸ Katona in *Epit. chron.* ad h.a. ⁹ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 323. ¹⁰ Vaisséte, tom. I, p. 309. ¹¹ *Diplomatarium nationis Illyricae*, part. I, p. 17 et part. II, p. 20.

Anul 1714. Despre lucrurile ce s-au întîmplat în Valahia, așa grăește *Istoria Bălăcenească*¹, după cele ce s-au zis la anul mai de curînd trecut: „Așa pîrînd pe Constantin Brîncoveanu în mai multe rînduri, turcii nu cuteza a-l mazăli, căci se temea că nu vor putea pune mîinile pe dînsul. Mai pre-urmă aflînd organ pre un Constantin din Crit carele era votav de-aproape lui Constantin Vodă, și vrea să se ducă la Țarigrad cu voia domnului, i-au dat cărțile ca se le dea în mîinile împăratului, în care cărți făgăduia se nu se teamă că va scăpa Constantin Vodă, că ei (Cantacuzenii) îl vor prinde și-l vor da în mîinile împăratului: și au învățat pe votav se spună și cu gura unele ca acestea. Deci încredințîndu-se turcii în taină au gătat pre imbrohorul cel mare împărătesc și pe Mustafa-aga capigiu și neștiind cineva, i-au trimis se strîngă oști de pre margine și se meargă se prindă pe Constantin Vodă, și venînd pînă la Ruștiuc, de-acolo imbrohorul au trimis înainte pe Mustafa-aga cu fermanurile, unul de domnie (pentru Stefan Cantacuzenul) și altul de mazălie, dîndu-i poruncă ca, de se va pune în coantră Constantin Vodă, se-i facă știre ca se meargă și el cu oștile / turcești și se-l prindă. Iară la 24 martie au sosit în București Mustafa-aga, în Mercurea Mare, din septămîna cea de lîngă Paști, și împreunîndu-se cu domnul, i-au spus mazălia; iară Constantin Vodă nu știa ce se facă vezînd de față perirea, numai vărsa lacrimi. Mustafa-aga au început a-i pecetlui cămerile cu averile și l-au dat în chizeșia boierilor, ca se nu fugă, și s-au dus la gazdă. Iară ticălosul cum ar fi putut fugi, cînd Cantacuzenii, frățiile lui, era mai mari preste oaste, carii toți se bucura de aceasta. În noaptea aceaia, mercuri spre joi, au mers Mihaiu spătariul

Cantacuzenul la Mustafa-aga avînd dragoman sau tîlmăceariu pe Caraman Leulul portariul și au făgăduit mulți bani ca se stea la imbrohorul ca se pună domn pe Stefan spătariul Cantacuzenul. Și a doaoa zi, joi, venind imbrohorul la București, cu 12.000 de turci, de grabă au făcut domn pe Stefan Cantacuzenul; iară vineri dimineața au venit boierii de-și lua ertăciuni și zioa bună; deci Constantin Brîncoveanul au început a împluta Cantacuzenilor nemulțemirea și viclenia ș.c. În aceia vineri dimineața l-au luat turcii cu toată casa lui, pe toți ginerii, pe toate fetele și pe tus patru feciorii lui și ducîndu-i la Țarigrad, i-au închis în Ediculă. Iară cită nevoință au făcut Stefan Vodă Cantacuzenul se stîngă casa lui Constantin Brancovan, la domnia lui vom spune. Domnit-au Constantin Vodă Brîncoveanul 25 de ani și 80 de zile, și așa ș-au luat gătatul domniei, iară al vieței, în domnia lui Stefan Cantacuzenul îl vom spune. Fost-au în domnie fericit, slujîndu-i norocul, iară nu lăudat, pentru că au adaos haraciul și din 250 de pungi l-au suit la 520 de pungi și slujitorimea de la care se scotea haraciul, o-au împărțit prin satele sale și ale Cantacuzenilor și toată greutatea o-au aruncat pe țeară și cu o vorbă, cele ce cu multă osteneală și cu bună socoteală au făcut cei bătrîni, el toate le-au stricat.

310 Domnia lui Stefan Cantacuzenul la anul de la plăsmuirea lumii 7222, iară de la Hs. 1714. După ce s-au mazălit Constantin Brîncoveanul din domnia Valahiei și Mustafa-aga i-au pecetluit toate averile, a doaoa zi au venit și imbrohorul, înaintea căruia eșind boierii, cu mare pompă l-au băgat în București și l-au dus la sălaș, la casele lui Șerban Cantacuzenul spătariul carele au poruncit mitropolitului (Anthim) și tuturor boierilor / se vină toți, la 2 ceasuri după ameazi, la sălașul lui, și fiind că el mai nainte făcuse ispravă ca se fie domn Stefan Cantacuzenul, feciorul lui Constantin stolnicul, după ce s-au strîns, Stefan Cantacuzenul s-au dus de au sărutat mîna imbrohorului, mulțemind pentru domnie și neavînd gata căftanul, s-au desbrăcat Mustafa-aga de contoș și l-au îmbrăcat cu contoș, în loc de căftan, grăbind să se facă curînd domn. Deci Bugereanul vistierul au trimis de grab de au adus un căftan și l-au îmbrăcat, și așa, cu pompă mare și cu zicături, au mers la curtea domnească. A doaoa zi, în Vinerea Mare, au rădicat Mustafa-aga pe Constantin Brîncoveanul cu toți ai lui și au pornit spre Țarigrad cu mulțime de turci, iară imbrohorul au remas de cerca cu Stefan Vodă avuțiile lui Constantin Brîncoveanul, ce rămăsese în detorii pre la unii și pre la alții, și cu groaza cea mare ce făcea

oamenilor, toate le-au aflat, și sculele de aur și argint care le dăduse la boieri Constantin Vodă se le păstreze, de frica ce le era înainte pusă, de se vor afla că au ceva și tăgăduesc, că vor păși, toate le-au dat înainte, și Stefan Vodă le au dat imbrohorului, și foarte tare se silea Stefan Vodă se scoată toate detoriile și avuția lui Brancovan se-o afle, ca nemica se mai remîna.

311 După ce au luat domnia Stefan Cantacuzenul, numai trei zile au trecut și îndată au trimis pe Constantin al Știrbei și pe Radul Dudescul, cumnatul său, pe carele și logofăt mare l-au făcut atunci, la Țarigrad cu cărți la împăratul și la viziriul, zicîndu-le se grăbească se sosească mai nainte de Constantin Brîncoveanul și se lucre ca se nu mai scape Brîncoveanul cu feciorii lui. Carea s-au și făcut, căci în tot typul s-au silit ca se stîngă de tot din lume numele casei Brîncoveanului. Încă și atunci, cînd ducea turcii pe Brîncoveanul la Țarigrad, scosese Stefan Vodă proști din București, de se jăluia înaintea imbrohorului. Ca acestea și mai multe au făcut Stefan Vodă asupra vărului său, Constantin Brîncoveanul, în loc de a-l ajuta și a-i face bine pentru bine. Înse Stefan Vodă nu atîta e vinovat, cît este vinovat tatăl său, Constantin Cantacuzenul stolnicul, unchiul lui Constantin Brîncoveanul, pe carele nu ca pre un unchiu, ci ca pre un tată îl avea Brîncoveanul, în toate cerînd sfat de la dînsul. Acesta dară știind toate / sfaturile nepotului său, toate le-au vărsat înaintea turcilor și știind și cărțile cu care prealăudații și preanebiruiți împărați, al romanilor și al muscanilor, îl făcuse pre el și pe feciorii lui vecinici prinți ai împărăției Romei și cnezi ai împărăției Moscoviei, însuș bătrînul, tatăl lui Stefan Vodă, le-au dat acestea în mîna imbrohorului și l-au rugat se le dea în mîna împăratului, se vadă viclenșugurile Brîncoveanului, și pre lîngă pîri și aceasta au zis, că, de nu se va omori Brîncoveanul, odihnă nu va fi, ci se vor face amestecături în țeară și vrajbă între împărați. Ci nu e minune, că atîtea au pătrat Constantin stolnicul Cantacuzenul, ca se peardă pe nepotul său, Constantin Brîncoveanul, cînd și pe fratele său, Șerban Vodă carele îi scosese viața de la Grigorie Ghica Vodă, încă l-au omorit. Imbrohorul arătînd cărțile cele de prinție împăratului și spunîndu-i și alte pîri, împăratul s-au mîniat foarte tare și au poruncit de au adus pe Constantin Brîncoveanul,

coveanul cu tuspatru feciorii înaintea sa, unde ședea, întrun foișor lingă mare, și feciorilor le-au dat voe au să se facă turci au se li se tae capetele, iară tatăl lor, Constantin, au grăit cătră fiii săi, precum urm-mează: «Fiii miei! fiii miei! iată, toate avuțiile și orice am avut, am pierdut, se nu ne pierdem încai sufletele! Stați tare și bărbătește, dragii miei! și nu băgați samă de moarte, priviți la Hs., mîntuitorul nostru, cîte au răbdat pentru noi și cu ce moarte de ocară au murit; credeți tare întru acesta și nu vă mișcați, nici vă clătiți din credința cea pravoslavnică pentru viața și lumea aceasta^a ș.c.» Acestea zicînd el, porunci împăratul de le tăiară capetele, întîiu ale feciorilor începînd de la cel mai tiner și mai pre urmă au tăiat capul lui Constantin Brîncoveanu, și-i aruncară în mare și creștinii dup-aceaia, aflînd trupurile lor, le-au astrucat la patriarhie. Iară moartea or s-au întîmplat în 15 avgust din anul 1714.

312 În țeară, în zioa de Sîntă Mărie, cînd s-au tăiat Constantin cu feciorii în Țarigrad, pe doamna lui Stefan Vodă, la mînăstirea De-un-Lemn fiind pentru evlavie, o au lovit o nevoe mare de făcea toate grozăviile și ei nu socotea că e bătaia lui Dumnezeu, ci s-au prepus pre o călugăriță, anume Olîmbia, mătușă doamnei, adecă soră cu muma doamnei, că ia au făcut fermece cu alte mueri, și pe mătușă-sa o au trimis la altă mînăstire, de o-au zidit într-o / chilie, iare pe doao mueri le-au spînzurat.^a Așîderea scrie Delchiaro², încă mai cu forfoiu și mai pre larg, carele apoi scrie: „Dintîiu s-au tăiat capul Văcărescului, a doaoa lui Mathia, feciorului celui mai tiner, a treia Radului carele era al treilea născut și mirele cel nefericit, a patra, lui Stefan, a cincea, lui Constantin, feciorului celui mai mare, și mai pre urmă lui Constantin Vodă, tatălui lor, celui nefericit. Sfirșindu-se tragédia, împăratul s-au dus de-acolea. Capetele s-au pus în sulije și s-au purtat prin cetate. Adunatu-s-au mulți oameni la locul unde zăcea trupurile, drept aceaia viziriul temîndu-se se nu se facă ceva răscoală (pentru că turcii încă striga că cu nedreptul s-au tăiat), au poruncit de s-au aruncat în mare, de-unde întrascuns s-au scos de creștini și s-au îngropat la mînăstirea Călhi, nu departe de Țarigrad.... Prințipissa Maria cu nepotelul său, cu noru-sa și cu ginerii săi se afla¹ închisă, în fornétă, și unii prieteni ai casei Brîncovenești lucrînd pentru slobozirea

^a Pasajul în care Constantin Brîncoveanu se adresează copiilor săi, în momentul execuției, este o interpolare care nu se găsește în manuscrisele cronicii lui Radu Popescu.

lor, ... s-au întocmit rescumpărarea lor cu 50.000 de taleri cari s-au luat împrumut pe camătă de 30 pentru o sută și s-au plătit viziriului; dară ce?... dușmanii lor, cei din Valahia, au plătit 40.000 de taleri viziriului ca să se împiedece slobozirea lor cea cumpărată. Și așa fără de veste s-au sîrgunit la un loc ce se chiamă Cottiaió, unde au remas mai trei ani și apoi s-au slobozit și trimis în Valahia, după ce au perit viziriul Ali-bașa (în anul 1716) la Petrovaradin.“

Scriș-au despre tragedia aceasta și preavestitul Enghel³ tocma accurat. Iară Carra⁴ așa scrie despre fetele lui Constantin Brancovan: „1. Stanca, muierea lui Radul, fiului lui Iliș Vodă din Moldova. 2. Maria, muierea lui Constantin, fiului lui Duca Vodă din Moldova. 3. Ilinca, muierea lui Scărlat, fiului lui Alexandru Maurocordat. 4. Safta, muierea Crețulescului, boierului muntenesc. 5. Ancuța, muierea lui Nicolae, fiului lui Gheorghie Rossetti, boierului moldovenesc. 6. Balassa, muierea lui Manuil, fiului lui Andronic, unui grec vestit. 7. Smaragda, muierea lui Bălan, boierului muntenesc.“

313 Despre Stefan Cantacuzenul Vodă și aceasta scrie Delchiaro⁵: „Că el îndată cît s-au făcut domn Valahiei au stricat văcărîtul ce se băgase de Șerban Vodă Cantacuzenul, / și ca se nu se mai arunce mai mult pe țeară, au făcut de s-au afurisit și de patriarhul din Țarigrad și de mitropolitul Valahiei, acela carele l-ar mai băga în țeară; scos-au și pe preoții din țeară de supt tot felul de bir, numai se slujească în tot anul vro cîteva liturghii pentru dînsul. Mai încolo au stricat și sinagoga evreilor, măcar că era departe, ca se nu se mai poată aduna la rugăciunile lor. Obicinuise mai puțin o dată în septămină a merge la tatăl său, Constantin, unde remînea și pînă la mezul nopței în povești de taină. Ținea correșpondeții, din porunca viziriului, cu nemții, cu muscanii și cu polonii, numai ca se le poată ști sfaturile.“

Despre Ungaria așa scrie Catona⁶: „În anul de-acum, pacea ce se începuse în 26 noemvrie din anul trecut în Radştát, între povătuitorii cei mai vestiți, Eugenie și Villaregie, s-au săvîrșit, și printrînsa s-au așezat războiul cel groaznic care supt trei împărați, Leopold I, Iosif I și Carol VI s-au ținut cu Ludovic XIV, craiul Galliilor, în Italia, Hișpania, Gallia, Germania și Belgiu, și prin pacea aceasta, împăratul Carol au dobîndit Belgiul, crăimea Neapolului, ducatul Mediolanului și Sardinia. Deci mîntuindu-se împăratul de grija războiului, pe 8 septemvrie au poruncit

să se țină seim la Pojon.“ La seimul acesta împăratul cu împărăteasa Elisaveta au mers în 12 octomvrie. În 14 octomvrie s-au pus palatin Nicolae Palfi, în 18 octomvrie s-au încoronat împărăteasa crăiasă Ungariei, și în 9 dechemvrie au dobândit mitropolitul Strigonului, cardinalul de Saxonia, un diplomat de la împăratul, prin care toți următorii lui s-au făcut prinți de împărăția romanilor.

¹ Codex ms. Balacianianus ad h.a. ² Delchiaro, 171—194. ³ Engel in *Recent. Hist. Val.*, part. I, p. 371—377. ⁴ Carra, p. 135. ⁵ Delchiaro, p. 195 seqq. ⁶ Katona in *Epit. chron.* ad h.a.

314

Anul 1715. La anul acesta, zice *Istoria Bălăcenească*¹: „Trecînd vara din anul 1714 au început turcii a face mare gătire de oaste, se meargă se ia Morea carea o stăpînea venețianii. Deci au venit și lui Stefan Vodă Cantacuzenul poruncă se dea o mie de carre și o summă mare de cai pentru treaba împărăției. Iară vodă au aruncat pe mînăstiri, pe boieri / și pe țeară, de au plinit acestea cu mare greutate, și au rînduit boieri căpitani de au mers ispravnici preste carre și preste cai, și în luna lui februarie, pre omăt, i-au trimis de au trecut Dunărea și s-au dus la Morea..... Viziriul Ali-bașa luînd Morea s-au întors vesel la Țarigrad, și fiind lingă împăratul caimacan Rechean imbrohorul carele luase pe Constantin Brîncoveanul din București, Ali-bașa se temea ca nu cumva împăratul se pună viziriu pe Rechean; drept aceeaia au lucrat de l-au deslipit de lingă împăratul și l-au pus bașa la Bender. Deci mergînd imbrohorul Rechean la Bender, viziriul Ali-bașa au făcut cărți mincinoase și mărturii strimbe de pre la conacele, unde mersese Rechean, cum că ar fi făcut multe trăsuri, și dîndu-le la împăratul, împăratul foarte s-au mîniat și au poruncit de l-au omorît în Bender.“

Ci Delchiaro ² zice: „Viziriul foarte se găta se meargă asupra Moreei, și au poruncit lui Stefan Cantacuzenul Vodă ca pe terminul pus, supt perderea vieței, se gate 2.000 de carre cu cîte patru boi și cu cîte atîta ostași (nu cu cîte opt oameni la fieștecare carr, cum se înșală preavestitul Enghel ³, talmăcînd cuvîntul *altre tanti*), mai încolo atîtea mii de saci de fărină, de orz, de berbeci și unt cu miere prea multă. Nici îndestulîndu-se cu toate acestea, vru se aibă o summă nespūsă de bani carea era mai

315

mare cu mult de cît haraciul de un an. Stefan Vodă încă de la începutul domniei sale închisese pe toți aceia carii fusese luători de samă preste veniturile cele nemăsurate ale familiei Brîncovenești, și prin multe bătăi la atîta îi adusese de dăduse înainte mulți bani, ci nefiînd destui banii aceștea ca se plinească pofta turcilor, au trebuit se arunce mai multe dări, nu numai pe boieri, ci și pe neguțători carii culegîndu-se de la aceia cu bani împrumutați, pînă astăzi nu s-au plătit nici se vor plăti, apropiîndu-se Stefan Vodă de sfîrșitul și al domniei și al vieței sale.“ Aci apoi scrie tragedia imbrohorului Rechean, patronului lui Stefan Vodă, cum se scrie aceeaia în *Istoria Bălăcenească*, și zice că fiind însuș el de față, oarecare voituriu de bine al Cantacuzenilor în zădar au dojenit pe Stefan Vodă se-și caute de treabă și de mîntuirea sa, și îndată scrie așa: „Că acum alta nu lipsea la mazălirea lui Stefan Vodă, fără numai să se aleagă în locul lui unul carele se fie credincios Porței turcești. Unii din frățiile / cele mai de aproape ale lui Stefan Vodă, carii era boieri de frunte din Valahia, lucra întrascuns ca se vină domn în Valahia Mihail Racovița, fostul domnul Moldovei, ci viziriul Ali-bașa, după ce au luat Morea, vezînd că nu va scăpa de războiul cu nemții, au judecat a fi mai bine ca se treacă pe Nicolae Maurocordat din Moldova în Valahia și pe Mihail Racovița se-l pună domn Moldovei, cum l-au și pus.“

Precum scrie tot același Delchiaro ⁴, Radul Cantacuzenul, spătariul și fratele lui Stefan Vodă, încă în anul de-acum au murit, în luna lui februarie. Doară în anul de-acum au făcut și Mihail Cantacuzenul mînăstirea Colța din București, despre carea scrie Sulțer⁵ că o-au făcut prin sveci.

„În Ardeal, precum scrie Brentan ⁶, în anul de acesta, 1715, au început a se zidi cetatea Bălgradului, supt al căriia zid s-au pus prin comitul Ștainvil, commendantul țerei, un numismat, pe carele era scrisă de o parte icoana sau figura cetăței cu pajura cea împărătească deasupra eii, de ceaialtă parte hronosticurile acestea:

LVCe saCra CaroLI sIMILes aLba aCCIPIt ortVs

In soLIDa prIMVs ponItVr arCe Laps.

IVLIa nata fVI CaroLI VIM robVr et aVXI.

IVLIa sIn LVbeat, nVnC CaroLIa VoCer.“

În verșurile acestea, în cele dintîiu, în fieștecare, iară în cele doao de pre urmă, întru amîndoao iase, cu numărul romanilor, anul 1715.

Despre zidirea cetății de la Bălgradul din Ardeal, scrie călugărul Samoil Clain de Sad⁷, despre carele mai multe voi cuvînta la locul său, precum urmează: „După moartea vlădicului Athanasie I, împăratul Carol VI s-au apucat se zidească cetate la Bălgrad, și fiindcă, după cum se croise cetatea, șanțul cetății trebuia se vină tocma pre-unde era mitropolia românilor, pentru aceeaia împăratul au poruncit ca să se dea bani românilor și loc, ca airea se-și facă beserică mitropolicească, și așa li s-au dat loc la măerii Bălgradului, și 1.300 de florinți (zloți) pentru zidirea besericei. Era pe vremea aceeaia la Bălgrad un Stefan Iștvanovici din Țeara Românească venit, typógraf, bun meșter, carele au dires typografia și au typărit și căzani, pentru care lucru la vlădicul Athanasie au fost în plăcere, și după moartea vlădicului au remas la Bălgrad în mitropolie, ca un epitrof al typografiei. / Acesta luînd acele 1.300 de florinți au făcut o nemica, adecă beserica cea de la maerii Bălgradului au făcut-o cu fundă-mînt slab, mică și întunecoasă, ceialalți bani i-au prăpădit. La această beserică, după vro cîțiva ani s-au adaos tinda muerilor, apoi alt creștin, anume Bucur Spinare, dintr-al său au zugrăvit-o. Cînd s-au făcut mutarea minăstirei la maeri, s-au luat și moaștele reposatului mitropolit Athanasie și s-au dus de s-au așezat în țintirimul besericei aceștia și preste mormînt s-au pus o lespede mare de piatră, carea și eu o-am vezut (Ci acestea se împrativesc cu zisele lui Salaria, din anul 1657).

După ce s-au isprăvit cetatea Bălgradului, au poruncit împăratul Carol se meargă și clerul românesc se blagoslovească cetatea. Atunci s-au adunat mai mulți de o sută de preoți carii toți, în odăjdiile preoțești, de la beserica din maeri au mers în cetate cu litie; acolo, în beserica cea mare carea mai nainte o ținea calvinii, la altariul cel mare au slujit liturghie Petru Pap din Daia, protopopul Dăei și notariul săborului mare, că atunci, după norma cea ținută supt prinții calvinești, notariul săborului mare era cel mai întiu după vlădicul și ca un vicariu mare. După liturghie au făcut osfeștania cea mică, și stropind cu apă sfințită zidurile cetății împregiur, au vestit norodului că Bălgradul de-aci înainte nu se va mai numi Alba-Iulia, ci Alba-Carolina.“

Tot intru acesta an au întărit împăratul Carol VI decretul său cel dintîiu dintre legile Ungariei⁸, în care au întărit actele a trei seimuri, din anii 1708, 1712 și 1714, cuprinzîndu-le toate în 136 de articuli.

¹ Codex ms. Balacianianus ad h.a. ² Delchiaro, p. 199. ³ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. I, p. 378. ⁴ Delchiaro, p. 75. ⁵ Sulzer, I, S. 292. ⁶ Brentanus in *Epit. chron. mundi christiani* ad an. 1715. ⁷ Samuel Klain de Szád in ms. *De Ecclesia Valachica Trannica*, part. 9, § 9. ⁸ *Corpus iuris Hungarici*, tom. II, p. 92.

Anul 1716. Doi avtori scriu la anul de-acum despre Valahia, adecă istoricul bălăcenesc și Delchiaro, carii mult se împrativesc unul altuia. Eu, ca se nu mă fac însumi judecătoriu între dîșii, cetitoriule! toată judecata țî-o/încredîtez ție, aducînd zisele lor, precum sînt scrise. Așadară istoricul bălăcenesc¹ zice: „Stefan Vodă dacă au auzit de moartea imbrohorului Rechean, al nădejdei domniei sale, ce se întîmplase la anul 1715 (că acesta îl pusese domn), s-au întristat foarte, dară din afară nu se arăta, ci dinlăuntru numai inima lui știa. Deci trecînd puțîn tîmp, adecă în 19 ianuarie au venit un capigiu de la împărăție și au dat poruncă de mazălie, carele auzînd una ca aceasta, nu avea ce se mai facă: a fugi nu putea, că era iarnă și omăt mare și țeara temîndu-se de robie, încă nu l-ar fi lăsat, și acestea socotîndu-le au plecat capul se meargă la împărăție și s-au gătat cu toată casa sa și cu tatăl său, Constantin Cantacuzenul stolnicul, de s-au dus la Țarigrad, domnind numai doi ani. Iară pînă ce n-au pornit din București, tatăl său, Constantin, de multe ori se ducea la capigi-bașa de se ruga și multe vorbe și între altele vrînd să se îndrepteze pe sine și pe fiul său, Stefan Vodă, că sînt cu dreptate împărăției, carea dintraceasta se poate cunoaște, că pe frate-său, Șerban Vodă, cît au luat sama că se înțelege cu nemții și ține cu ei și e viclean împărăției, îndată l-au otrăvit de au murit, așîderea și pre alt frate al său, anume pe Iordache carele fiind de Șerban Vodă trimis la nemți, făcea turburări, l-au otrăvit de au murit, și pe nepotul său, Constantin Brîncoveanu, vezîndu-l că se alcătuieste cu muscanii și cu alți nemici ai împărăției turcești, l-au dat în mîinile împăratului, de au făcut ce au vrut cu dînsul. Acestea și altele au spus capigiu bașa viziriului, care le-au auzit mulți oameni vrednici de credință, între carii unul era Ienache dragomanul, fratele lui Nicolae Vodă Maurocordat, carele au mărturisit înaintea boierilor că au auzit pe capigiu bașa spunînd acestea viziriului și altor turci, cum că i le-au spus Constantin stolnicul.

318 Era Stefan Vodă la formă om formos și poliție încă avea frumoasă, dară era foarte nestătornic la vorbă, multe fâgăduia și puține da; era ghinecolătris, că foarte mult asculta de doamnă-sa, cît se deschisese/ poartă mare de dînsa, și carele mergea despre laturea aceeaia, mult se folosea. Împrumut încă mult au luat de la boieri și de la minăstiri, fâgăduindu-le că azi-mîne le va înturna, dară mai pre-urmă ducîndu-l turcii, remaseră dătorașii în pagubă, numai cu zapisele. Dăjdile care le punea, de-abea le plătea oamenii. Făcut-au hrîzov de au ertat văcărîtul, se nu mai fie, și pe preoți se nu mai dea bir, și strîngînd săbor mare la mitropolie, au poruncit de s-au cetit acestea înainte a toată țeara. Cu acestea bine au făcut; bătăr și cu altele de ar fi făcut bine.

Domnia lui Nicolae Maurocordat, la anul de la Hs. 1716. Nicolae, fiiul prealuminatului Alexandru Maurocordat de Scărlat, Exaporitului, marelui dragoman al împărăției ottomănești, fiind domn la Moldova întru a doaoa domnie și nici o rugăciune sau lucrare făcînd, însuș împăratul, de bună voia sa, știindu-l credincios, după ce au mazălit pe Stefan Vodă Cantacuzenul, l-au mutat în Țeara Românească, în ianuarie. Cît au venit veste că va să se mute în Țeara Muntenească cu domnia, au trimis boieri de cinste ai măriei-sale, pe Constantin comisul și pe Constantin votavul cu cărți la boieri și la țeară, să se bucure că le vine domn bun și milostiv, rînduind și caimacani, adecă purtători de grijă, pe Mihail spătariul Cantacuzenul, pe Radul Golescul logofătul, pe Radul Dudescul spătariul și pe Șerban Bugereanul. Scris-au carte și lui Constantin stolnicul Cantacuzenul, se șadă cu boierii, ca un bătrîn; se nu se ducă la Țarigrad, și-l va avea ca pe un părinte, dară el n-au priimit, ci s-au dus cu fiiul său, Stefan Vodă. Pe ceialalți boieri i-au aflat în București, afară de Mihail Cantacuzenul spătariul carele fiind la țeară și auzînd de întîmplarea lui Stefan Vodă, au vrut se fugă în Ardeal, ci fiind omătul mare și paze multe, l-au prins vameșii de la Cîmpina cu plăieșii și l-au adus îndărăpt. De care lucru auzînd domnul, tot nu l-au osebit din ceialalți caimacani, ci a doaoa carte, lui numai deosebi i-au scris ca se aibă bucurie de venirea măriei-sale, că-l va cinsti și va avea de grijă, numai se poarte grijă de trebile domniei și ale țerei pînă va veni măria-sa. Iară caimacanii făcîndu-i/gătire de cai, de rădvane, de slujitori și de alte ce trebuia, i-au trimis înainte, la Focșani. Deci pornind domnul de la Iași au venit la Focșani, și de-aci venind la Colentina, în malul

despre București, caimacanii cu toată ceialaltă boerime i-au eșit înainte, și în 30 ianuarie au intrat în București, unde s-au cetit fermanul de domnie și s-au dat cu tunurile.

Fiind domnul în bucurie pentru bună întocmirea țerei, iată! că-i veni și întristare, căci greu bolnăvindu-se doamna Pulhéria, a doaoa muiere a măriei-sale, au reposat în Domnul, de carea vodă și coconii lui foarte tare s-au întristat, că era doamnă bună, înțeleaptă, milostivă și cu frica lui Dumnezeu, deci cu mare cinste o-au astrucat în mitropolia Bucureștilor. Iară după puțin timp au oblicit Poarta turcească toate tocmelele Cantacuzenilor cu alte monarhii, cum se tocmise cu nemții și cu muscanii ca se le dea lor țeara și se lepede jugul turcilor, căci le-au prins toate cărțile și privilegiurile. Drept aceeaia cite pre unul i-au dus de i-au prăpădit, prăpădească Dumnezeu și pe turci! Și pentru că și Stefan Cantacuzenul se înțelesese cu nemții și cu muscanii, l-au sugrumat în Țarigrad (nu la Odriiu), așîderea și pe tatăl lui; și au luat din țeară și pe Mihail Cantacuzenul spătariul și pe Radul Dudescul, de i-au omorit. La mișlocul Păresimilor au venit un capigiu, de le-au scris și au luat toate averile lor pe samă împărătească. Domnul vezînd aceste lucruri s-au întristat foarte, mai virtos pentru Dudescul, că era tiner și avea prunci mici, și cu toți boierii s-au rugat de capigiu fâgăduindu-i multe celea, se stea se nu-l peardă, și nu s-au lăsat numai cu aceasta, ci au scris și la frate-său, Ienache, dragomanul cel împărătesc, se îmble și se cheltuiască și 20 de pungi de bani pentru Dudescul, se nu peară, dară fiind vizirul Ali-bașa cumplit, nimica au putut isprăvi, ci i-au omorit.“

Iară Delchiaro² zice despre moartea doamnei lui Nicolae Maurocordat: „La anul 1716, vineri înainte de Rusali, în reversatul ziorilor, cu puține zile după naștere, au murit în București prințesa Porfiria carea era din Țarigrad și a doaoa muiere a lui Nicolae Maurocordat, domnului Țerei Muntenești.“/

320 Apoi tot acelaș Delchiaro³ scrie: „Marți, în 21 ianuarie din anul 1716, au sosit în București capigi bașa cu fermanul de mazălire. Prințul Stefan Cantacuzenul... chiemînd la sine pe cumnatu-său, Radul Dudescul carele era spătariu mare, și pe vistieriul cel mare, le-au poruncit ca se gătească haraciul; ci ei au respuns că ar fi bine a vedea întîiu ce porunci au venit de la Poartă. A doaoa zi veni turcul la prințul și-l

întrebă, vrea să se supună poruncei împărătești? Prințul respunde: «Vreu». Atunci i-au dat fermanul și prințul priimindu-l, l-au dat să se cetească în divan. Iară fermanul acesta cuprindea în sine: «Că Stefan Vodă au domnit destul în Valahia, acum este voia sultanului se pună în locul lui pe Nicolae Maurocordat, domnul Moldovei. El se meargă la Țarigrad, unde din mila stăpînului său va avea cu ce se trăiască.» După care s-au ales doi caimacani carii se ocîrmuiesc țeara pînă ce va veni prințul cel nou..... Pornit-au prințul Stefan Cantacuzenul cătră Țarigrad, în 25 ianuarie, și cu dînsul au mers tată-său, comitul Constantin, prințesa Păgona, muierea lui, și doi beizadei a lui, Radul și Constantin carii bolnăvindu-se pe cale de frigul cel mare, au fost pricina de numai după patru săptămîni au agiuns la Țarigrad. Li s-au îngăduit se conăcescă la seraiul Valahiei... și prințul nădăjduia de a-și putea îndrepta lucrurile sale, ci viziriul mai vrea a-l vedea mort, fiind ațîțat de unele rudenii ale prințului Stefan Cantacuzen, care (cum se credea în comun) fură puse de Dumnezeu mișlocitori ca se și arată izbînda sa pentru nedreptatea făcută cu casa lui Constantin Brîncoveanul.

321 Venind prințul Nicolae Maurocoroat din Moldova în Valahia, în 10 februarie din anul 1716, au intrat cu pompă în București..... Iară boierii începură dintîiaș dată a-i da multe jalbe asupra prințului Stefan Cantacuzenul chiemîndu-l tyrann și prădătoriuil patriei, și se rugară ca jalbele lor să se trimită la Poartă dinpreună cu tilcuirea unor cărți ale generariului din Ardeal, ce nu de mult se prinsese. Și fiindcă cărțile acelea nemica cuprindea în sine, ce ar fi putut/ strica prințului Stefan Cantacuzenul la turci, s-au pus o persoană ca aceia se le talmăcească, carea atîtea stări impregiur au adăogat, de viziriul cît le-au auzit, îndată au poruncit caimacanelui din Țarigrad ca se facă să se sugrume și prințul Stefan și tatăl lui. Acești doi domni mișei se afla atunci închiși în Basbacchiculi, de-unde fură duși în temnița de la Bastangi bașa și acolo, în duminica de după Rusali, adecă în 7 iunie din anul 1716, la patru ceasuri de noapte fu sugrumat întîiu prințul Stefan, apoi tată-său, Constantin Cantacuzenul. De-abea le eșise sufletele și capetele lor s-au belit și împlîndu-se cu bumbac s-au trimis în Odriiu, la viziriul. Cu puține zile dup-aceia nimeriră din Valahia, supt bune paze, comitul Mihail Cantacuzenul, fratele mai sus

zisului Constantin, și Radul Dudescul carele era căsătorit cu o soră a prințului Stefan, și amîndoi periră sugrumați.

Prințesa Pagona temîndu-și pruncii.. se ascunse în Țarigrad, mutîndu-și veșmintele cu toți ai săi, și apoi ș-au căpătat o corabie carea în patru săptămîni, după multe primeșdii, o-au dus la Messina, de-aci au mers la Neapol, apoi la Roma, la Florenția, la Bononia, la Ferrara și la Venetia, unde fu priimită de domnul Nicolae Caragiani și ospătată în 5 zile; de-aci au pornit cătră Vienna. Cu puține săptămîni mai nainte au fugit din Valahia altă Cantacuzenă; aceasta au fost Maria, muierea lui Thoma Cantacuzenul, carele fugind în Moscovia, acum e generariu în Ucraina... Maria cu feciorașul eii cel unișor s-au îmbrăcat în haine proaste și înșălînd plăieșii au scăpat în Ardeal, unde cu cînste s-au priimit de nemți și i-au făcut prilej de au putut merge la bărbatul său.“

322 Din zisele acestea ale lui Delchiaro lezne poți culege cu ce inimă au fost Stefan Cantacuzenul cătră văru-său, Toma, de, pe muierea lui, Maria, încă nu o-au slobozit din țeară se meargă la bărbat; ci lui încă și la ceialalți Cantacuzeni tocma așa le-au resplătit Nicolae Maurocordat, pentru că, cum scrie mai încolo acelaș Delchiaro, după ce le-au vîndut moșiile, cum vînduse și ei ale lui Brancovan, „cerea de la Cantacuzeni foarte mari summe de bani și închiderile și bătăile lor era pedepșile cele mai ușoare. A fi Cantacuzen sau numai rudenie cu dînșii, atîta era cît a fi vrednic de moarte./... Nicolae Maurocordat luă dregătoriile de la cei mai mulți boieri muntenești și le dete frățiilor și prietenilor săi carii venea din Țarigrad în Valahia se-și împlă pungile. Între aceștea se împărțiră satele Cantacuzenilor și ale altor boieri muntenești, din care nu numai lua veniturile ca niște proprietari despotici, ci le și storcea, ca niște tyranni ce era. Muma lui Stefan Vodă Cantacuzenul la atîta agiunsesse, de nu avea cu ce se trăiască. Eu însumi m-am întîmplat de față și fui talmăciariu atunci cînd s-au rugat seraca de un grec carele ținea satele eii, ca de pomeană se-i dea puțintică fărină.“ Vezi unirea cu grecii ce folos aduce românilor!

Despre războiul ce în anul de-acum s-au urzit între Porta turcescă și între avgustă Casa Austriei, așa scrie Ghebhardi*: „Sultanul Ahmet III socotind că grecii din Morea nu sînt îndestuliți cu stăpînirea venețianilor și nădejduind că țeara aceasta lezne o va putea supune șie, au pornit războiu asupra venețianilor, trimețînd pe bașa din Bosnia asu-

pra Dalmației și pe viziriul asupra Moreei carea o-au și luat viziriul în anul trecut. Carea întâmplare împăratul Carol VI nu o-au putut suferi și pentru slăbirea venețianilor, prin carea se slăbea și securitatea țărilor lui celor de la apus, și pentru legătura ce o făcuse în anul 1684 cu polonii și cu venețianii împotriva turcilor. Drept aceeaia au trimis solie la Țarigrad, prin carea au arătat Porței că el, după pacea de la Carloviț, ce s-au făcut prin angli și prin hollânzi cu venețianii, nu poate lăsa să se ia de la dînșii Morea. Sultanul atunci au trimis pre un aga la prințul Eugenie în Vienna, ca se stîmpere și mînia împăratului și se și vadă ce putere are împăratul; dară aga acesta pentru cel mai de pre urmă scop al lui s-au mînat din Vienna, și împăratul au făcut noao legătură cu venețianii în coantra turcilor. Aceasta s-au făcut mai cu samă din îndemnul prințului Eugenie carele ca un mai mare preste cancellăria de harț, gătise la 60.000 de ostași și întărise cetățile de la Esec, de la Buda, de la Petrovaradin și de la Bălgradul din Ardeal. Patriarhul Romei încă îndemna pre împăratul asupra turcilor, la carea i-au dat de cheltuială toate dișmele de pre la popi pe 3 ani, și împărăția nemțească încă i-au făgăduit ajutoriu. Tătuși împăratul numai pentru

323 aceeaia au poruncit să se facă lăgher cu/ tabără la Futác, pentru ca prin aceeaia se împedecă puterea cea mare a turcilor ce se pornise asupra venețianilor; ci sultanul dinprotivă, cît au înțeles de legătura ce o făcuse împăratul cu venețianii, îndată au trimis 200.000 de ostași spre Ungaria, se ia Petrovaradinul. Proba cea dintîiu a armadei aceștia, ce s-au făcut la Carloviț, nu bine au mers, pentru că Ioann Palfi, banul Croației, cu 3.000 de călăreți au împrăștiat 40.000 de turci. Curînd după aceeaia au mers la Petrovaradin și făcîndu-și șanțuri dinprotiva șanțurilor celor vechi, în carea se băgase Eugenie cu oastea lui, au început a bate cetatea. Dară a doaoa zi Eugenie au năvălit preste dînșii, și măcar că turcii au turburat pe nemți dintru-ntîiu și au stricat rîndurile celor împărătești, tătuși călăreții dup-aceaia i-au împins înapoi și învingîndu-se mai pre-urmă de pedestrași s-au împrăștiat cu perdere de 30.000 de capete. Viziriul Ali-bașa, după ce au văzut perderea, s-au băgat în oastea împărătescă plin de minie și dinpreună cu alți bași mai mulți, s-au împușcat..... Prințul Eugenie au luat toată tabăra cu cassa eii, multe tunuri, mult prav și gloanțe, multă zăhărea, multe mueri, multe scumpeturi și alte lucruri ce au obicinuit turcii a purta pentru desfătarea lor. Unii dintre turcii cei ce fugea au luat trupul viziriului și trupurile bașilor

celor morți, de le-au dus se le îngroape.... Deci Eugenie după bătaia aceasta s-au dus asupra Timișoarei și au început a o bate. Viziriul cel nou au trimis întru ajutoriu turcilor celor din Timișoara de la Bălgrad 30.000 de ostași; ci Eugenie i-au tăiat pre aceștea și pre cei ce eșise din Timișoară, și în 1 zi a lui octomvrie au luat oștezele cu puterea, iară cetatea cu tot Banatul dup-aceaia i s-au închinat, supt condiție ca pe 12.000 de turci carii mai era în cetate, se-i lase se meargă la Bălgrad fără de arme, dară cu muerile, cu pruncii și cu toate averile lor. Asemenea noroc au avut și alți generari împărătești, că colonellul Petrașc au luat Gradișca, Bródul, Bélica, Dobáiu, Dobóru și mare parte din Bosnia, iară comitul Drășcovici din 9 pînă în 13 noemvrie au lătit marginile Croației preste Dúbița, Parcóvița și Osrosótim.“ Așîderea scriu Chér-celic ⁵, Palma⁶ și Catona ⁷.

324 Despre lucrurile ce s-au întîmplat în Valahia cînd au pornit viziriul Ali bașa la tabără și după ce au perit acesta, în 5 avgust din anul 1716, la Petrovaradin, așa vorbește *Istoria Bălăcenească*⁸: „Mai nainte de a porni viziriul Ali bașa la oaste, / au poruncit lui Nicolae Vodă se gate 3.000 de ostași se-i trimită la Dimircapî și la Rușava întru ajutoriu turcilor celor rînduiți spre pază, ca nu cumva să se sloboadă niscare oști nemțești se facă ceva turburare Țerei Turcești. Aceștea toate le-au plinit domnul și preste cele 3.000 au pus mai mare serdariu pe Ienache Russetul, cumnatul său, și pe Petru Obedeanul, carii mergînd unde le era porunca, iată veni veste că nemții au bătut pe turci și au perit și viziriul Ali bașa cu mai mulți bași și toți se mîhniră. Deci auziră și altă veste, că cătanele nemțești vin spre Rușava, carea veste și mai reu au turburat pe turci, cît n-au vrut a mai rămînea dincoace de Dunăre, ci de frică au trecut cătră Cladova și numai cele trei mii de români au ramas acolo. Iară Obedeanul carele era mai mare preste cele trei mii de români, cu alți boieri români s-au sfătuit și au trimis soli la Eugenie, se trimită în cutare timp cităva oaste și ei vor face de vor birui. Deci au trimis Eugenie 200 de cătane, iară Obedeanul pe cele 3.000 le respipse pre la gazde, zicîndu-le că n-au la ce se găta. Așadară venind acele 200 de cătane, cele 3.000 de români au fugit, nedînd vre o bătae, fiind că Obedeanul le-au poruncit se fugă și se nu se bată cu nemții carii au apucat acel corn de țeară și mult au prădat pe lăcuitori. Aceștea auzînd Nicolae Vodă s-au întris-

tat și au trimis oști se păzească plaiul Vilcanului cătră Giiu, cătră Cineni, cătră Rucariu, cătră Cîmpina și cătră Telegeni, ca se nu mai între nemții se strice țeara. Iară Barbul, serdariul Cornea și Bingescul cu alți boieri era cu foarte bună inimă cătră Casa Austriei și se bucura de biruința împăratului creștinesc și s-au unit cu cătanele din Ardeal și însuși ei i-au povățuit de au venit fără de veste pe plaiul Vilcanului și s-au pogorit la Giiu de au lovit fără de veste pre oștile lui Nicolae Vodă și împrăștiindu-le, le-au luat tot ce au avut. Și fiind întru acele părți oameni domnești, carii strîngea dăjdile și dijmele, de la aceia le-au luat mai sus numiții boieri, toate cîte strînsese și le-au dat nemților, omorînd pe cei ce se puneau în coantră. După carea toată țeara de preste Olt s-au închinat împăratului nemțesc.

325 Nicolae Vodă auzînd aceștea au trimis pre Bojoreanul / și pre Obedeianul să se nevoiască ca doară ar putea deslipi pe românii de preste Olt de cătră nemți și se gonească cătanele nemțești. Iară cînd au fost la Sîntă Măria Mare, s-au slobozit o samă de cătane pre la Cineni, de au venit pînă la Pitești, iară căpitanul și vameșul de-acolo au scris de grabă cărți la vodă, dîndu-i de știre cum că pînă acolo au venit cătanele nemțești și vreu se meargă la București. Care cărți luîndu-le vodă, a treia zi după Sîntă Mărie s-au sfătuit cu boierii carii era lîngă dînsul, se iase din București la Copăceni sau la Călugăreni și se-și pună acolo tabăra și se aștepte pînă ce vor vedea ce fac aceste cătane; și așa au făcut, că s-au dus la Călugăreni și vrea se șeadă acolo. Iară Anthim, mitropolitul țerei, au mers la domnul și i-au arătat o carte carea zicea că i-au venit de la București de la Avramie dascălul carele lăcuia în mitropolie, în carea scria se vină înapoi, că vine Gheorghie, feciorul lui Șerban Vodă Cantacuzenul, din Ardeal cu multe cătane ca se fie domn țerei. Care toate au fost minciuni, numai ca să se întoarne el și domnului se-i dea drumul se fugă. Deci domnul auzînd din gura unui arhiereu aceste, neștiind ascunsele inimei lui, s-au înfricoșat și lăsînd Călugărenii, s-au tras spre Giurgi. Mitropolitul mergînd cîțva loc cu domnul, s-au rugat se-l lase să se întoarne la scaunul său, la București. Domnul l-au poftit, ca pre un arhiereu, se nu se deslipească de măriia-sa pînă se vor adevăra aceste lucruri și vor vedea ce sfîrșit vor avea; iară el căuta multe pricini, din care una era că au venit numai cu căruța cu doi cai fără așternut, fără primeneală și fără cheltuială, alta, pentru că fiind păstoriu nu se cade

se lase turma și să se ducă într-altă parte. Iară vodă făgăduindu-i cheltuiile și ori de ce va avea op, tot nu l-au putut opri, ci s-au întors la București, unde au strîns pe boieri la mitropolie și au făcut sfat, voind toți ca se aducă pe nemți și se le închine lor țeara. Iară domnul luînd vro cîțava oaste turcească s-au întors la București de la Giurgi, pentru că avea ferman de la împărăție, ca oricînd va porunci turcilor, se-l asculte și se-i fie întru ajutoriu și se-i dea oști, cîte va cere. Deci venind la scaun și cercînd lucrurile, au aflat că toate sînt meșteșugurile mitropolitului Anthim, și făcînd sfat vodă cu boierii cei despre partea sa, au scris la patriarhul și de-acolo au venit / cathăresis și au ales mitropolit pe Mitrofan carele mai nainte au fost duhovnic lui Constantin Brîncoveanul.

326

Pre aceste timpuri, după ce au luat nemții Timișoara de la turci, Ienache dragomanul, fratele mărici-sale vodă, au venit la București, înaintea căruia cu mare pompă au eșit vodă cu boierii și după doao săptămîni care le-au petrecut veseli și în preblări prin București, s-au întors la Țarigrad, dăruit de frate-său Nicolae Vodă, cu daruri de mare preț, pe carele l-au petrecut pînă la Văcărești; de-acolo ș-au luat zioa bună și Ienache dragomanul s-au dus la Țarigrad, Nicolae Vodă la București.

Cătanele nemțești tot turbura țeara și multe pagube și nevoi făcea oamenilor, că pe banul Bojoreanul l-au prins în cătane de la Brîncoveni și l-au dus pînă la Zestreni, de-acolo scăpînd au venit la domnul, așîderea și Obedeianul, au venit despre altă parte de au spus toate jalbele înaintea domnului, cum au îmblat și nemica au putut isprăvi pre-unde au fost trimiși; vodă se întrista și se mira ce va se facă, neștiind că Bojoreanul, Golescul și Băleanul și alții sînt carii fac aceste, ca se dea țeara în mîinile nemților; iară vodă îi cinstea pe toți și-i judeca cu dreptate și se-i iubea. Înțelegîndu-se aceștea cu Barbul serdariul prin călugărul, fratele Barbului, prin carele avea corespundere unii cu alții, au învățat pe nemți cum se vină la București, se prindă pe vodă. Deci o samă de cătane veniră pînă la Pitești cu un căpitan, anume Mîcul, și multe rele și jafuri au făcut; au omorit și pe vro cîțiva boieri, adecă: pe Șerban Prișteianul cluceariul, pe Grigorie Vlădescul vistierul, pe Preda Izvooreanul postelnicul și pre alții; și gazda le era Véreșul, mînăstirea Golescului; de-acolo s-au pogorit la Golești și în curtea Golescului găzduia.

Iară vodă îndată au trimis oaste turcească și tătărească ca se-i gonească de-acolo, ci fiind ei închiși în curtea Goleșcului nu le putea strica, nici putea să se bată cu dînșii. Veșind tătarii că almintrelea nu pot face, au dat foc caselor și așa au căutat cătanelor a eși și după bătae multe cătane periră, a căroră capete le-au dus la București se le vadă și vodă, și pe mulți au prins vii, iară cei pușini carii au scăpat, s-au tras de pre locurile acelea. Domnul auzind că au ars casele Goleșcului, pentru ca se nu se obideze i-au dat o mie de taleri de cîte doi florinți, ca se direagă ce au

327 Într-aceșt timp venind / și Radul vornicul de la Cerneți, după ce au petrecut pe hanul cu tătarii pînă la hotar, domnul cu cinste l-au priimit, iară Goleșcul, Băleanul și Bojoreanul temîndu-se că Radul vornicul va afla meșteșugurile lor despre domnul și-i va spune, au îndemnat pe vodă se facă pe Radul ban mare și se-l trimită la Craiovă cu oastea cea de la București, căci fiind el sprinten, mai curînd va putea goni pe nemți de-acolo. Înse acestea le făcea numai ca se departă pe Radul de lingă vodă, și pre ostași se-i ducă de-aci ca se poată aduce nemți se prindă pe vodă. Domnul creșind lor, au făcut precum l-au sfătuit.

Iară boierii aceștea îndată au scris carte la Barbul serdariul, îndemîndu-l se vină, că acuma e timpul, carele în taină trecînd Oltul, prin păduri și prin pustietăți ca se nu-l sîmțească cineva, au venit cu cătanele nemțești la București, în 14 noemvrie din anul 1716, și fiind dimineață, domnul cu toți ai săi era în pat și, din porunca Goleșcului, porțile fiind deșchise și străji nici una, au intrat cătanele în curtea domnească și de prin cămări au jăfuit toate averile. Acolo Goleșcul armat cu sabie și cu piștoale venind, au poruncit păzitorilor curței se pună armele gios, că, de nu le vor pune, toți vor peri, carii temîndu-se le-au și pus și cătanele nemțești au luat pe domnul cu toată casa mării-sale și l-au dus la Cotroceni unde și boierii toți, după ce s-au sfătuit ce vor se mai facă, s-au dus. Atunci cătanele tăia, pușca, ucidea și colnăcea pe norod tare foarte, cît toți era în lacrimi, în plînsuri și în vaete. Pe domnul, de la Cotroceni fără întîrziere l-au dus la Tîrgovești și de-acolo în Ardeal, la Sibiiu, mergînd și Barbul serdariul pînă acolo, ca se-și arate slujba generariului Ștainvil. Înse generariului, nefiînd cu știrea lui, nu i-au părut bine de această întîmplare și veșind că domnul e așa de înțelept, i-au rînduit gazdă foarte bună și de toate i-au dat, ca la un domn. În robia aceasta au scris Nicolae Maurocordat cartea despre deregătoriile, deto-

riile și slujbele oamenilor, carea o au typărit în a doaoa domnie a sa și carea venind la minile apusenilor o au întors pe lătinie și o au typărit grecește și latinește, în Lipsia ^a./

328

De această întîmplare a lui vodă înțelegînd bașii cei de pre margini, au scris la boieri și la țeară, se nu îmble turburîndu-se, ci se meargă se le dea domn pe carele îl vor pofti ei; dară boierii și țeara nevrînd a asculta, au făcut sfat să se alcătuiască cu nemții și au mers Bojoreanul vornicul și Grigorie Băleanul logofătul în Sibiiu la generariul Ștainvil se ceară oști și guvernător dintre boieri, se apuce țeara și se-o deslipească de cătră turci; iară generariul le-au zis că reu au făcut de au lăsat țeara pustie și cum că au trebuit să se așeze cu turcii, ca nu cumva se prădeze țeara și nedîndu-le oști, s-au întors acasă.

Banul Radul auzind de luarea și ducerea în Ardeal a lui Nicolae Vodă au dat în taină veste oștilor turcești și tătărești, de s-au dus fără de pagubă în țeara lor, care lucru înțelegîndu-l românii, au luat cu necinste pe banul și l-au dus la Tîrgovești de l-au dat în mina cătanelor carii l-au pus în ariște, pînă ce au venit Pivodă de la București, că se mai întorsese din rugăciunea boierilor ca se-și mai rădice ce remăsese neluat întîiu; atunci și cătanele au avut prilej de a jăfui orașul Bucureștilor. Iară Pivodă aflînd în prinsoare pe banul Radul la Tîrgovești, l-au slobozit și l-au dus la Sibiiu la generariul carele i-au dat cărți de odihnă, oriunde va vrea se șeadă. De la Sibiiu s-au dus la Brașău, unde era fiiul său cu ceialalți ai casei lui și toți boierii strînși pentru frica turcilor; iară ceialaltă țeară era toată ascunsă prin munți plîngînd și flămînzînd.“

Toate acestea așa le scrie și Delchiaro ⁹ carele au fost de față și au mers și el cînd au dus pe Nicolae Maurocordat în Ardeal, la Sibiiu, numai cît mai adaogă și acestea, în paginile care le voiu însemna aci:

În pagina 214: „Nicolae Maurocordat întorcîndu-se de la Giurgi au agiuns în București joi, în 10 septemvrie (din anul 1716), petrecut de mulți turci. Cu doao ceasuri mai nainte de a sosi, au odihnit la fîntîna lui Radul Vodă, și aci au poruncit de s-au tăiat tot fărîmi un boieriu mare, anume Brașoianul, supt pretext că nefiînd el de față, s-ar fi unit cu alți boieri în mitropolie, ca se se pună el prinț... Cît au sosit în curte, îndată au poruncit să se chime mitropolitul Anthim; acesta nu vrea

^a Este vorba de lucrarea *Despre datorii* (*Περὶ τῶν καθήκόντων βιβλῶς*).

se meargă, dară au trebuit, almintrelea l-ar fi sfîrticat turcii, carii vezîndu-l că se pogoară din căruță să se sue pe trepte, numai o țiră de nu l-au omorit. Nu l-au dus înaintea lui vodă, cum credea el, ci într-o chilie, supt grea închisoare. / Prinsu-s-au și Ioann Abrahami, preotul cel de legea grecească din Veneția și predicătorul de curtea Valahiei, pentru că el scrisese epistola cu carea s-au înștiințat mitropolitul despre venirea lui Gheorghie Cantacuzenul la domnia Valahiei. " În pagina 216 vorbind despre tyrănnia grecilor celor de lingă Nicolae Maurocordat zice: „Care boieriu nu plătea banii poftiți pe terminul pus, care mai cu samă era tocma scurt, se pedepsea cu temnița și cu fălanga. Un prunc de 8 ani al reposatului Radului Cantacuzen, fratelui prințului Stefan Cantacuzen (îmi este greață a scrie ce însumi vezuiu cu ochii miei), în minăstirea lui Mihaiu Vodă, unde era închis cu mumă-sa, s-au răpit din brațele mîne-sa, și un grec sta cu sabia scoasă se-l tae de nu ar fi dat muma cinci pungi de bani, adecă 2.500 de florinți pentru viața pruncului său. Oarecare boieriu din familia Bălăceneștilor, năcăjit fiind pentru că îndată nu putea plăti summa de bani ce se cerea de la dînsul, au zis cuvintele acestea: «Dea Dumnezeu se vină nemții se scape țeara de jugul acest greu!» Zisa aceasta fu spusă lui Nicolae Maurocordat și el îndată porunci se i se tae capul. Nici au putut ticălosul Bălăcean dobîndi altă grație de la Maurocordat, fără numai ca să se poată mărturisi, cumineca și îngropa ca un boieriu, nu ca un osîndit.“

În pagina 219 scrie: „Arhiepiscopul Anthim, mitropolitul Valahiei, carele tot în prinsoarea de curte se ținea, cu groază s-au silit de au dat în scris că se lasă de arhiepiscopie, și prin prinț și ministrii lui s-au ales arhiepiscop Mitrofan carele fusese duhovnicul prințului Constantin Brîncoveanul. Măzălitul Anthim s-au desarhierit și pîrit a fi strigoiu și înșălătoriu. Luatu-i-s-au mitra din cap și i s-au dat o titie roșie, iară numele de Anthim i s-au mutat în nume de Andreiu, cum s-au chemat cînd au fost mirean, și l-au osîndit să se țină la prinsoare de pururea, în minăstirea de la muntele Sînai. Punîndu-l apoi noaptea într-o căruță, l-au dat pe mîna unor turci se-l ducă, carii ducîndu-l pînă în Gallipóiu, la rîul Dulcia ce cură pe la Odriiu, l-au omorit și trupul lui l-au aruncat în rîu.“

În pagina 225 iarăș scrie: „Cînd au prins pe Nicolae Maurocordat, domnii grecii de la Țarigrad, ministrii lui, s-au aflat în primeșdia cea

mai mare și unii s-au ascuns, alții au fugit cătră Dunăre, iară pre alții i-au ucis ș.c.“ /

Despre lucrurile românilor din Ardeal așa scrie Samoil Clain de Sad¹⁰: „După moartea vlădicului Athanasie, clerul, după vechiul obicei, s-au rugat de împărăție se-i fie slobod a candidăului persoane pentru arhierie și împăratul le-au dat slobozenie, numai cît au poruncit se aleagă și se candidăluiscă persoane care se știe și lătinește. Deci adunîndu-se săbor mare în Bălgrad, în cler n-au aflat preot nensurat, carele să se poată alege vlădic, că cei ce știa lătinește, toți era preoți însurați, numai ce s-au aflat Ioann Nemeș de Pátac carele născut au fost din părinți români și crescut în legea românească, dară în școalele lătinești fiind au fost trecut la ritul lătinesc, unde și preot s-au făcut și învățatura theologicească la Vienna, în collegiul lui Pazman Petru, arhiepiscopului de la Strigon, o-au învățat, apoi și la Roma au fost, și se ținea acum de arhidiecésul Strigonului. Altul au fost neamț de neam, dară fusese secretariu la vlădicul Athanasie și știa bine românește, nu numai a vorbi, ci și a ceti și a scrie. Deci price s-au făcut nu puțină între protopopi, că unii voia pe Ioann Nemeș de Patac, iară notariul din Daia cu vro cîțiva voia pe secretariul lui Athanasie și făcea gîlceavă, punîndu-se împotrivă ca se nu fie Patachi vlădic, pînă ce de la împărăție grea îngrozire și areșt i-au venit, de nu se va așeza se fie în liniște. Aceasta mi-au povestit protopop Măniu Neagoe de la Broșteni, moșul meu despre mumă, om cu frica lui Dumnezeu și de toată lauda vrednic (a căruia pomenire vecinică se fie!) carele s-au făcut protopop de însuș vlădicul Patachi și au murit în anul 1765, bătrîn de 96 de ani.

Deci în anul 1716 s-au numit vlădic Ioann Nemeș de Patac din comitatul Solnocului din lăuntru, din satul ce se chiamă de români Strîmba, de unguri, Horgas-Patak, și cu titlul de liber baron și de consiliariu chesaro-crăesc au fost împodobit de la împăratul Carol VI, și s-au sfințit episcop în Croația. Înse după ce s-au numit vlădic, împăratul au scris la patriarhul Romei ca să se poată Ioann Patachi întoarce iarăș la legea grecească, carea i-au și îngăduit patriarhul, înse așa ca Patachi se facă mărturisirea Mandiei sau al Typului celui mic al călugăriei, cum e obiceiul în Beserica Resăritului, de vrea se fie vlădic; carea au și făcut-o, cum din scrisorile cele pentru dînsul, ce se află la Vienna, în cancellăria

Ardealului se vede, și însuș consiliariul / ardelenesc de curte, Lupul

Cerei, în Vienna, la anul 1772, mi-au spus că el acelea le-au cetit. Acest Ioann Patachi.... în anul 1717 au dobândit de la împăratul Carol VI residenție în cetatea Făgărașului și moșie Simbăta-de-Gios și Beșimbacul din Țeara Oltului și iosagul cel fișcușesc de la Gherla, pentru episcop.⁴ Pin-aci Clain, dară în diplomatul împăratului Carol VI, care îl voiu aduce la anul 1738, despre Beșimbac nu se face vreo pomenire se fie fost dat vlădiciei românești; în cetatea Făgărașului încă nu s-au dat vlădicului residenție, ci numai în oraș. În ce an au urmat Ioann Patachi lui Athanasie I, nu poci întări, pentru cele ce s-au zis la anul 1711^a.

¹ Codex ms. Balacianianus ad h.a. ² Delchiaro, p. 74. ³ Idem Delchiaro, p. 202 seq. ⁴ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 379 seqq. ⁵ Kertselich, *Notit. de regnis Selavon., Dalm., Croat.*, p. 499. ⁶ Palma, *Notit. reg. Hung.*, t. III, p. 307. ⁷ Katona, *Hist. crit.*, t. 38, n. 2088 seqq. ⁸ Codex ms. Balacianianus, l.c. ⁹ Delchiaro, p. 210 seqq. ¹⁰ Samuel Klain de Szád in ms. *Hist. eccl. Valachicae Transilvanicae*, part. 10, § 1.

Anul 1717. Istoricul bălăcenesc¹ scriind mai încolo despre lucrurile ce se țin de Valahia, zice: „Auzind Poarta că cătanele nemțești au prins pe Nicolae Maurocordat Vodă și l-au dus în Ardeal, au făcut împăratul sfat cu viziriul ca se dea țeara în pradă și în robie, vezind voia boierilor de au lăsat se ia pe vodă din scaun. Ci Dumnezeu n-au lăsat mutind voia împăratului. Deci împăratul știind casa lui Alexandru Maurocordat, că pururea au fost credincioasă împărăției, au trimis iarăș dintru aceeaia casă domn țerei, pe Ienache, marele dragomanul împărăției și fratele lui Nicolae Vodă, dîndu-i oști destule se-l așeză în scaun. Ali-bașa viziriul l-au îmbrăcat cu căftan de domnie și așa au pornit spre țeară cu Hussain-bașa carele era și ianiciarilor agă și seraschir cu 12.000 de turci și cu 10.000 de tătari. Atunci s-au mîntuit din izgonire de la Candia, doamna și ginerii lui Constantin Brîncoveanu, pe carii se nevoise de-i mîntuise Nicolae Vodă, și au venit cu Ienache Vodă spre țeară. Venind la Giurgi au șezut acolo vro cîteva zile de-unde au trimis purtători de grijă

^a Athanasie a murit la 19 august 1713. Pentru postul de episcop s-au prezentat doi candidați: Wenceslaw Frantz, secretarul lui Athanasie, pe care voia să-l aleagă Sinodul protopopilor, și Ion Patachi, preot catolic din Făgăraș, pe care-l sprijinea guvernul imperial austriac. După ce s-au ținut mai multe sinoade pentru alegerea noului episcop, abia la al patrulea sinod, la care a participat un singur membru, a fost ales Ion Patachi ca episcop unit al Transilvaniei, la 23 decembrie 1715.

și cărți cu pace la toți. Dup-aceia au mers cu toții în București și au șezut Ienache în scaun și / toată oastea o-au descălecat în București, fiind casele mai toate pustii. Înțelegînd țeara cum că împăratul au trimis domn pe Ienache, au început a nu se mai teme de robire și a se întoarce pre lin, pre la locurile sale și a se supune lui vodă carele îndată au trimis vro cîțiva boieri la Poartă, înștiințîndu-o că țeara nu s-au viclenit. Încredințîndu-se Poarta i-au trimis căftan lui Ienache Vodă și au poruncit ca îndată să se ducă oștile turcești și tătărești din București și s-au dus, numai puțini ianiciari și arnăuți au remas pentru paza curței. Boierii și toată țeara vezînd cărțile lui Ienache Vodă și fermanul împărătesc au început a se strînge, care de pre unde au fost, și au împărțit Ienache Vodă toate boeriile și cele mari și cele mici; și s-au făcut toată frumseța curței și ciustea domniei. Iară unii din boieri carii adusesse pe nemți, se prindă pe Nicolae Vodă, au fugit în Ardeal cu mai mulți alții și au făcut sfat se închine țeara împăratului nemțesc și se ceară domn pe Iordache (sau Gheorghie) beizadeiu, feciorul lui Șerban Vodă Cantacuzenul, carele de la moartea tatălui său era supt protecția Casei Austriei și se ceară oaste nemțească se gonească din țeară pe turci și pe Ienache Vodă, și mergînd la Vienna pentru rîndul acesta, le-au eșit de la împăratul respuns se aibă nădejde că, cu vreme, și aceia va fi, și cu acest respuns s-au întors iarăș în Ardeal.

Întrăceaia vară pusese împăratul nemțesc se bată Bălgradul din Serbia, și au trimis toate oștile acolo, ca la 120.000 de vonici, supt comanda lui Eugenie, și Poarta încă au gătat oaste și mai mare, supt comanda viziriului Ali-bașa..... și biruința au fost a nemților. Iară bașa carele era în Bălgrad, măcar că vezuse pe turci biruiți și bătuți, el tot ar fi mai apărat cetatea, ci aruncînd nemții multe boambe, s-au aprins prăvăria cetăței, carea mii de oameni au omorit și multe case au resîpîit și au aprins, și vezînd că nencetat și zioa și noaptea, ca ploaia vin în cetate boambele, n-au mai putut răbda, ci au dat cetatea nemților. De-acolo toată oastea turcească s-au tras la Nissa, și împăratul au mazălîit pe viziriul Ali-bașa, și în locul lui au pus pe Ahmet-bașa. Iară Ali-bașa temîndu-se se nu-i tae capul, cînd s-au trimis mazălia, schimbîndu-și hainele s-au ascuns și încătrău s-au dus nu se știe. /

Cînd s-au întors oastea turcească de la Bălgrad, vro cîțiva sultani cu tătarii lor au intrat în Valahia și au făcut mare pradă și robie, de care

lucru înțelegînd Ienache Vodă, însuș au încălecat și cu un bașa ce era în București, au mers de au ținut calea tătarilor și au scos vro 1700 de suflete din minile lor. Împărăția turcească vezînd că întraceti doi ani nu i-au slujit norocul în bătăile ce au avut cu nemții, au socotit mai bine se facă pace. Atunci au venit poruncă și lui Ienache Vodă se meargă la Odriiu, pentru pricina păcei, carele au și pornit în 5 noemvrie, și fiind acolo în cîtva timp, s-au întors iarăș în țeară, că se mutase începerea păcei pînă în primăvară.⁴ Pîn-aci, istoricul bălăcenesc, ci tu mai cetește despre acestea pe Delchiaro² și pre Enghel³, carii așîderea scriu.

334 Despre războiul cu turcii și luarea Bălgradului mai chiar scrie Ghebbardi⁴ zicînd: „Franțisc II Racoți, carele de la anul 1713 lăcuia în Paris dinpreună cu muierea sa și trăia din mila craiului frăntozesc, din războiul împăratului Carol VI cu turcii, ș-au făcut nădejde de a se mai putea arăta în Ungaria, și în tot typul s-au nevoit ca prin generarii săi cei mai dinainte, iarăș se facă rescoala între unguri sau, de nu va putea face aceasta, încai se capete de la divan o samă de turci pe carii se-i povățuiască el asupra nemților, dară din amîndoao acestea nici una au dobîndit că i s-au prins cărțile și s-au dus la cei mai mari. Mai pre urmă ș-au aflat el în Hișpania patron pe cardinalul Alberoni, ministrul craiului Filip, carele lezne s-au slobozit la lucruri deșerte. Alberoni acesta cerca ca toate țerile cîte s-au ținut mai nainte de corona Hișpaniei, să se dea stăpînului său. Drept aceaia pe Racoți l-au trimis la Țarigrad, ca se facă pretenșug și legătură între hișpani și între turci, sau, de nu i se va sfeti aceasta, se desbată și se desmînte pe turci de la facerea de pace cu nemții. Un lucru ca acesta au plăcut Porței și sultanul Ahmet III, în 28 octomvrie din anul 1717, au priimit pe Racoți mai ca pre un craiu și i-au rînduit leafă și străji se poată lăcui în Țarigrad ca și un oblăduitoriu. Filip, craiul Hișpaniei, au luat Sardinia de la Casa Austriei și Poarta nădejduia că el va străbate în Italia și apoi va avea ajutoriu de la dînsul. Iară sultanul au poruncit să se adune asupra nemților la 300.000 de turci, să se trimită multe corăbii întrarmate pe Dunăre, să se întărească Bălgradul, și hanul tătăresc / din Crim se treacă prin Ardeal în Ungaria. Dară prințul Eugenie nu mult au gîndit cu toate acestea, ci în luna lui maiu au mers la marginile de la Futac cu 100.000 de ostași și trecîndu-și toată oastea preste Dunăre, în vederea turcilor, fără de vreo perdere, în 19 iulie 1717 au încungiurat Bălgradul carea

335 cetate cu de toate era foarte bine grijită și era întrinsa 30.000 de ostași de cei mai aleși, carii cu atîta mai vitezește se apăra, că viziriul le făgăduise că în 15 zile le va veni întru ajutoriu. Viziriul ș-au și ținut făgăduința și prințul Eugenie curînd s-au aflat între doao focuri. Șécile turcești din Dunăre s-au apucat de cele nemțești și se nevoia se închidă pre Eugenie și de a treia lature. Viziriul ș-au întărit bine tabăra și nu numai da nencetat cu 130 de tunuri asupra nemților, ci săpa și gropi asupra lor. Prințul Eugenie lucra cu 140 de tunuri asupra turcilor și cu multe boambe aprinse asupra cetăței. Corăbiile se bătea pe Dunăre și boambele cele înfocate nencetat se arunca în cetate pînă cînd s-au aprins prăvăria cetăței carea au aruncat în aer mai bine de 3.000 de turci. Din oastea lui Eugenie încă mulți pica și de gloanțe și de boală și zăhăreaoa încă începuse a se sfîrși. Ianiciarii cu gropile atîta se apropiase de tabăra lui Eugenie, de și apă lua dintrinsa mai adeseori; și dintro epistolă ce se prinsese, au priceput Eugenie că și viziriul și cei din cetate de o dată vreu se năvălească asupra taberei sale. Ca se încungiure primeșdia aceasta, au socotit a fi de folos ca el să se apuce mai întîiu de oastea turcească; drept aceaia pînă-n zio ș-au scos oastea din tabără și o-au povățuit asupra viziriului, măcar că gropile cele de turci separte, mult împedeca pe călăreți și-i depărta de la pedestrași. La impușcătura cea dintîiu turcii cei mai mulți au prins fuga; ci ianiciarii au stat în loc și ca turbații s-au bătut. Aripa cea direaptă a nemților fu închisă de cătră ceialați și călăreții mult pătimea de la unele bătării pînă ce nu le-au luat acelea generariul Viard carele era lăsat spre apărarea taberei și le-au dat călăreților. Toate acestea s-au făcut pe mare negură și după ce au trecut negura, atunci au vezut Eugenie în cîtă primeșdie au fost, dară tot nu ș-au perdut cumpătul, ci însuș el au alergat la aripa cea închisă, și cu vârsare de sînge de patru ceasuri și o gimătate au fugărit pe călăreții și ianiciarii / turcești. Viziriul s-au grăbit se meargă în Nissa, după ce au perdut 19.000 de oameni. Tătuși Eugenie se temea se nu fie ceva înșălăciune, drept aceaia au remas întrarmat înaintea taberei turcești pînă seara și atunci au intrat întrinsa, unde au aflat multe tunuri, mult prav și multă zăhărea. Cei din cetate de focul cel mare n-au prins de veste că au perdut viziriul pînă cînd n-au slobozit Eugenie niște robi de le-au spus. Auzînd ei adeverul, îndată s-au rugat ca se poată eși cu bunurile sale și îngăduindu-li-se au și eșit ca la 20.000 de ostași, lășînd

corăbiile și toate armele cu cetatea. Dup-aceia au venit pe minile lui Eugenie, Semendria, Sabaciul, Orșova sau Rușava, Mehedia și gimătate din Serbia. Oastea turcească, ca la 15.000 de ostași, care mergea întru ajutoriul turcilor la Bălgrad, au trecut pe la Bistrița în Ungaria și au prădat și robit comitaturile Sătmariului, Maramurășului și al Ugocei; ci comitul Caroli au dat preste tătari și luând prada și robii de la dînșii, i-au alungat din țeară.“

Mai chiar scrie despre venirea tătarilor, Borșai Pal ⁵ zicînd: „Feciorul hanului jăfuieste Ardealul; mai întrun tîrziu pricepînd nenorocirea turcilor de la Bălgrad, în 22 avgust din anul 1717 au intrat pre la Rogna la Bistrița și e de a se crede că acolo l-au agiuns porunca să se întoarne, pentru că Mihail Racovița, domnul Moldovei, de-acolo s-au înturnat cu oștile sale; iară feciorul hanului au slobozit pe tătari se ardă și se robească, precum au și făcut, că cei ce mergea înainte au agiuns pînă la Murăș, la Réghin, la Mihăș și la Gatul Calianului, unde agiungînd, pe beții lăcuiorii din Sec pe toți i-au robit. Înșuș feciorul hanului au pornit în gios spre Someșul Mare cătră Betlen și cătră Reteag și de-acolo au trecut prin vidicul Lăpușului cătră Baia-Mare, cătră Sătmariu, cătră Chioar, și cătră Ugocea, pretutindenea arzînd și robînd, și fiindcă toți lăcuiorii era pre-acasă, pe foarte mulți nobili au prins cu muerile, cu pruncii lor dimpreună. De-aci pre la Leveța au trecut preste dealuri la Maramurăș. În Maramurăș, tocma la plaiul Borșei, pre-unde se trece la Moldova, au poposit tătarii cu nenumerați robi și nespūsă pradă grăbindu-se cătră casă, și acolo lăcuiorii din Maramurăș năvălînd preste dînșii au slobozit multe mii de robi (că, precum s-au auzit, ducea mai mulți de 15.000 de robi cu sine) / și mare pagubă au făcut în tătari și în caii lor. În gilceava aceia foarte mulți prunci s-au călcat și tătarii încă pe mulți robi au tăiat, carea nenorocire înțelegîndu-o prințul Eugenie, pe generariul Viard l-au trimis în Ardeal cu trei regimenturi de ostași.“

Preavestitul Enghel ⁶ încă scrie: „Mihail Racovița a treia oară au domnit în Moldova ani 11, de la 1716—1727. Anii cei dintîiu ai oblăduirei lui au fost fără de odihnă pentru războiul între nemți și între turci, și generarii nemțești n-au lăsat a gîndi și despre Moldova; pentru că nendestulîndu-se boierii cei moldovenești, și mai virtos cei ce era în marginile de cătră Ardeal, cu Racovița, în 6 februarie din anul 1717

se închinase supt apărarea nemțească cu toate ținuturile lor. Drept aceia căpitanul Ernau îndemnîndu-se de norocul lui Dettin (carele în anul trecut luase pe Nicolae Maurocordat Vodă din București), în iarna de la începutul anului 1717 au luat cu sine ca la 300 de husari, și cu îndreptarea și ajutoriul unor boieri, fără de nici o împedecare au mers pînă la Iași. Acolo, dinnaintea orașului, au tăiat și au împrăștiat patru steaguri de turci, iară în oraș 600 de moldoveni; și Ernau ar fi prins și pe vodă, tocma de la prînz, de n-ar fi scăpat acesta cu fuga, pe un armăsariu turcesc, în cetățuie. De-acolo au trimis în toate părțile pre oamenii săi, au tras clopotele și au dat cu tunurile se facă de știre că este în mare primeșdie, la care i-au venit întru ajutoriu 1.500 de tătari și 6.000 de turci. Tătarii adeverat s-au biruit, dară de turci fură biruiți acei puțini husari chesaro-crăești și strîmtorîndu-se la un glod, mai toți s-au tăiat, căpitanul Ernau tătuși au scăpat în Ardeal. Cu prilejul acesta s-au purtat și sora lui vodă în Ardeal. Pentru acestea vodă mîniîndu-se multe amînița și se lăuda că va se năvălească în Ardeal, dară nu putea, că boierii nu vrea se-i urmeze. Așa dară au întărit marginile de cătră Ardeal, au pus turci prin cetăți și el s-au întors cu daruri cătră bașa din Hotin și cătră hanul, rugîndu-se ca se-i dea ajutoriu asupra Ardealului. Hanul i-au și făcut pe voe lui Mihail Racovița, căci cătră sfîrșitul lui avgust au trimis în Ardeal 15.000 de tătari. Întrat-au pe la Rogna, la Bistrița, ci Bistrița nu s-au închinat lor ș.c.“, cum le-am scris mai sus din Borșai Pal. Vezi și *Decada avgustă* ⁷, pe Catona ⁸ și diplomatul împăratului Carol VI, care-l voiu aduce la anul 1738.

336 ¹ Codex ms. Balacianianus ad h.a. ² Delchiaro, part. 2, cap. 14. ³ Engel / in *Recent. Hist. Valachiae*, part. II, p. 6 seqq. ⁴ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 383 seqq. ⁵ Borsai Pál a kézzel irt Magyar Kronikában ad h.a. ⁶ Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 296 seq. ⁷ *Decas augusta seu lustrum geminum Caroli VI*, p. 157. ⁸ Katona in *Epit. chron.* ad h.a.

337 Anul 1718. Pentru perderea de la Bălgrad cea din anul trecut, zice Ghebbardi ¹: „Viziriul Ali-bașa ș-au perdut și deregătoria și slobozenia și în locul lui s-au pus viziriu Mehmet-bașa (vezi pe istoricul bălăcenesc, la anul trecut) carele era mai domol la fire și dimpreună cu mufti poftea ca cît mai curînd să se facă pace, pentru că vedea că de ce oară așa de

mare oaste turcească n-au putut străbate în Ungaria pînă-acum, nici de-aci înainte vor putea învinge pe prințul Eugenie, și se temea ca nu cumva se străbată acesta pînă la Țarigrad. Prințul Franțișc II Racoți adevărat se nevoia se dea iarăș inimă turcilor, dară el pentru că n-au putut aduce vreun ajutoriu nici din Hișpania, nici din Ungaria prin vechi prietenii săi, nu s-au ascultat, ci turcii sta în chipzuri se-l dea pre el în mîna lui Eugenie, ca cu atîta mai lezne se cumpere pacea de la împăratul Carol VI, ce pricepînd Racoți s-au dat în laturi pînă ce s-au închiat pacea. Viziriul gîndea ca prin cărți se tragă la pace pre Eugenie, dară acesta mai mult se silea se nu se facă pace, ca pe turci cu totul se-i scoată din Evropa. Ci împăratul Carol mai vrea a-și ținea țerile cele tălienești decît a lua mai multe de la turci. Drept aceaia au trimis pe consilierii săi, comitul Virmond și Thalmánn la Passaroviț, în Serbia, ca acolo, supt corturi, prin mișlocirea anglilor și a hollandilor se lucre de pace cu solii turcilor și ai venețianilor. Și rapede s-au tocmit întru aceaia, ca fieștecarea parte se țină cît au luat; dară fiindcă prin aceasta venețianii prea mult perdeau și solii turcești numai cetățile cele luate le lăsa nemților, iară nu și ținuturile lor, pacea se îndelunga. Prințul Eugenie întrăceaia ș-au strîns oastea la Bălgrad și trecîndu-o preste rîul Mórava, sta gata să se apuce de viziriul carele era tăbărit la Nissa. Drept aceaia viziriul au înștiințat pre Eugenie ca se meargă amîndoi la Passaroviț se grăbească pacea; ci Eugenie au respuns că el nu este trimis la alta, fără numai să se bată și au întreat pe făcătorii de pace, isprăvi-se-va rapede? că, de se va tămînda pacea, el trebuie se deșchidă războiul. Prin aceasta viziriul fu înteiț / a trimite poruncă la solii turcești ca se lase toate cîte le poștește împăratul și așa, întru a doaoa lună, s-au făcut pace pe doaozeci și patru de ani. Venețianii au perdat prin pacea aceasta Peloponesul sau Morea, dară au căpătat niște cetăți în Dalmația și Albania. Împăratul Carol VI au ținut Valahia pînă în Olt, banatul Timișoarei, Bălgradul cu Serbia pînă la Timóc și la dealul Buiúcdăș, un dărab de țeară din Bosnia pînă în apa Savului, de amîndoa laturile rîului Unnei cu Cetatea Novi; slobodă îmblarea cu corăbiile pe Dunăre și neguțătoria în țerile turcești a supușilor chesaro-crăești cu vamă de la o sută numai trei.“

Iară preavestitul Enghel² scrie: „Într-aceaia, în 21 iulie din anul 1718, s-au isprăvit pacea de la Passaroviț, prin carea banatul Timi-

șoarei și al Craiovei au mers supt Casa Austriei. Prin pacea aceasta au dobîndit toți pribegii din Valahia ertare deplin și au căpătat îndărăpt: toate moșiile și bunurile sale. Robii cei de țeară s-au slobozit numai în dar, cei de oaste cu cevaș mic preț. Nicolae Maurocordat cu (patru) feciorași ai lui s-au schimbat cu doi soli împărătești, Ștein și Pétraș, carii se ținea închiși în Ediculă, și așa au trecut Nicolae Maurocordat prin Valahia la Țarigrad. Ioann sau Ienache Maurocordat cu toată cinstea și dragostea au priimit pe fratele-său. Zic unii că Ienache Maurocordat ar fi îmbiat pe frate-său, Nicolae, cu domnia muntenească, numai atîta poftind de la dînsul ca se fie mai blînd, dară acesta la vedere n-au priimit, ci oblu au mers la Țarigrad.

*Istoria bălăcenească*³ încă zice: „În luna lui martie iarăș au venit poruncă lui Ienache Vodă, se meargă la Passaroviț, unde era rînduit să se adune solii turcilor și ai nemților. Deci Ienache Vodă lăsînd în țeară purtători de grijă, cu vro cîțiva boieri și cu o samă de slujitori s-au dus la Passaroviț, unde au ajuns în 25 aprilie din anul 1718. Împreunarea cea dintîiu a solilor au fost în 27 maiu și atunci îndată s-au dat cuvînt de încetare de la arme, dup-aceaia au început a se împăciui. Punctul dintîiu au fost ca fieștecine, cîte au căpătat se le țină și nemica unul altuia se întoarcă. Punctul acesta au fost pricina de cinci județe de / preste Olt, fiind cuprinse de nemți, au remas supt stăpînirea împăratului nemțesc. Iară mai nainte de pace, mare pagubă și nevoe s-au făcut în țeară pentru că vrînd Regeán-bașa se între prin țeara cea de preste Olt în Ardeal, au aprins multe minăstiri și case de boieri și pe foarte mulți au dus în robie. În acea vară era în țeară foarte mare secetă și nicăir s-au făcut bucate și au fost foarte mare foamete nu numai în țeară, ci și în București, cît în toate diminețile se afla pre ulițe oameni morți de foame; iară în celalalt an iarăș s-au îndurat Dumnezeu de au dat bucate de prissosit. Pre acela timp au mazălit sultanul pe Mehmet-bașa viziriul și au pus în locul lui pe Ibrahim-bașa pe carele și ginere și l-au făcut, dîndu-i pe sultana carea au fost logodită după Ali-bașa. Solii de opt ori împreunîndu-se au făcut pace între turci și între nemți, pe 24 de ani. Solii turcești din porunca împăratului lor, au cerut și pe Nicolae Vodă.. și s-au otărit se-l sloboadă și cu cinste se-l trimită pînă la otarul țerei, cum s-au și făcut. După ce au făcut pacea s-au întors Ienache Vodă la București și înțelegînd că sosește la otar fratele său, Nicolae Vodă, i-au trimis înainte la

otar, boieri, slujitori, și toate câte îi era de lipsă, și cu mare cinste l-au adus în București eșindu-i înainte și Ienache Vodă cu toți ai săi, și după ce s-au odihnit acolo vro câteva zile au pornit la Odriiu că acolo era împăratul. Deci Ienache Vodă iarăș i-au rînduit boieri, slujitori și toate de câte au avut op, și l-au petrecut cu cinste pînă la Dunăre, în luna lui septemvrie. După aceeaia au mai domnit Ienache Vodă pînă în luna lui februarie din anul 1719 și au căzut în lîngoare, în carea au și murit după vro câteva zile, și cu mare cinste l-au astrucat în Mînăstirea Sintului Gheorghie din București.“

¹ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 386 seqq. ² Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. II, p. 9. ³ *Codex ms. Balacianianus* ad h.a.

340 Anul 1719. Zisu-s-au la anul trecut, din *Istoria Bălăcenească*, că Ienache Maurocordat au murit în februarie din anul acesta, 1719. / Anonymul românesc ¹ zice despre dînsul: „că bolnăvindu-se, la apropierea morței lui au chemat pe toți boierii ce era învrăjbiți cu frate-său, Nicolae, și le-au zis se fugă că va se vină iarăș frate-său domn în Valahia, și au murit în scaun, după ce au domnit 2 ani.“ Iară preavestitul Enghel ² scrie precum urmează: „Cu puțin timp după ce au mers Nicolae la Țarigrad, au murit frate-său, Ienache Maurocordat. Unii zic că au murit de lîngoare, alții zic că frate-său, Nicolae Maurocordat l-ar fi otrăvit. Destul este că cu mare jale s-au îngropat la mitropolia din București, că au fost domn bun și dirept.“ Carra ³ scrie că de Ienache Maurocordat au ramas un fecior, anume Alexandru, carele s-au prins în războiul muscanilor cu turcii, cel de la anul 1769—1774 (cînd însumi eu m-am dus la Roma) și s-au dus în Petropól, unde s-au căsătorit cu o frîncă; apoi înturnîndu-se la Iași, au dobîndit puțină leafă de la Ghica Vodă, cu carea se trăiască.

Despre a doaoa domnie a lui Nicolae Maurocordat în Valahia, așa scrie istoricul bălăcenesc ⁴: „Înțelegînd împărăția de moartea lui Ioann sau Ienache Maurocordat și fiind Nicolae Vodă de curînd venit din robie la Țarigrad, însuș împăratul și viziriul știind că pentru slujba cea direaptă carea o-au făcut împărăției sale, i s-au jăfuit toate averile și nu numai aceasta, ci și în robie au fost în doi ani, au binevoit împăratul de l-au

miluit iarăș cu domnia Valahiei. Iară după ce au îmbrăcat căftan de domnie, au scris cărți în țeară rînduind purtători de grijă și au scris și la toată boerimea și la țeară, ca toți să se bucure că se va nevoi tuturor a le face bine și a-i cinsti, după a fieștecărui cuviință; și au scris și alte cărți, ca, de i-ar fi greșit cineva cu ceva, ori nemți aducînd ca se-l ducă în robie, se nu aibă nici o frică că tuturor toate le iartă și de toate relele ce i-au făcut își uită. Încă și cu jurămînt au întărit acestea, numai se fie toți în pace și să se odihnească pre la casele sale, că nevoe nu vor avea. Și fiind la Țarigrad și Hrisánt, patriarhul Ierusalimului, au scris prin sfinția-sa cărți la toți cu mari făgăduințe, ca nime să se teamă pentru lucrurile cele făcute, că toate s-au pus gios și s-au călcat. / Venind dară cărțile lui Nicolae Vodă și ale patriarhului Hrisant, trimise prin Iorga slerzariul, n-au aflat pe boieri la București că era resipiți prin țeară, iară dacă au auzit că au venit boieriul lui Nicolae cu cărți și au înțeles că împăratul l-au pus domn, s-au strîns toți la București mulțemînd lui Dumnezeu că le vine domn bun; iară unii neîncrezîndu-se cărților, au fugit în Moldova și preste Olt, ci n-au întîrziat mult după venirea mării-sale, dară s-au întors, priimindu-i mării-sa cu dragoste Cînd au sosit Nicolae la Dunăre, i-au eșit înainte caimacanii, boierii și slujitorii și giupînesele, că venea și doamna mării-sale, carii întîlnindu-se, mare bucurie au avut cu toții. De-acolo cu pompă frumoasă au intrat în București, la scaun, venind împreună cu vodă și patriarhul Hrisant. Iară doamna și jupînesele s-au dus la Cotroceni pentru frica ciumei ce se stîrnise în București. Domnul, după ce au întocmit lucrurile țerei, încă s-au dus la Cotroceni tă era ciumą și foamete în București și prin țeară, dară vodă au trimis de au cumpărat fărină de la turci, și unde auzea că este op și trebue se peară oamenii de foame, le trimetea ca se aibă de mîncare ș.c.

Întru acest an boierii de preste Olt trimețînd dintre sine la împăratul Carol VI, pe Radul Goleșcul spătariul și pre Elia Știrbei vistieriul, au adus decret la generariul Ștainvil, de au venit la Craiova și au numit pe Gheorghie beizadel Cantacuzenul ban Craiovei și i-au rînduit și patru consiliari, pe patru boieri.“

Iară Anonymul românesc ⁵ scrie despre Nicolae Maurocordat Vodă cu a doaoa domnie, precum urmează: „După încheierea păcei de la Bojoroviță slobozindu-l nemții, au mers la Țarigrad și după moartea fră-

ține-său, l-au pus Poarta domn. Au înmulțit dădii noao: pogonitul, de pogon de vie, peceți de numele și chipurile oamenilor, cum se dau în Țeara Turcească, și iarăș au scos vâcărutul, au pus minăstirile și preoții la bir, la leat 1724 au făcut o minăstire mare la Văcărești, din gios de București și murind în scaun l-au îngropat la minăstirea lui, / după ce au domnit 12 ani.“ Din zisele acestea ale Anonymului nostru poți judeca, oare cuvinu-i-se lui Nicolae Maurocordat laudele care i le dă istoricul bălăcenesc, au ba? că hulele cu care se încarcă de Vanderbeh⁶ nu sînt de a se crede.

Despre Moldova scrie preavestitul Enghel⁷ iarăș precum urmează: „După pacea de la Passaroviț, turcii, în anii 1719 și 1720, au început a întări cetățile de la marginile împărăției lor, și mai ales Hotinul, la a căruia întărire Mihail Racovița, domnul Moldovei, încă au trebuit se ajute. După Partenái, craiul Poloniei, Avgust II, gîndind că Hotinul se întărește spre stricarea Poloniei, s-au înprotivit întăririi aceștia, că după pacea de la Carloviț, în Moldova nu se putea ținea cetăți întărite, dară turcii pe timpul acesta nu mult băga în samă pe poloni. Dinprotivă solul chesaro-crăesc, comitul Virmond, în anul 1719 au scos un ferman de la Poartă, ca în primăvara viitoare se iasă un bașa se îndrepte otarele Moldovei, care mult se schimbasese prin șanțurile de militarii din Ardeal, acuș mai în lăuntru, acuș mai în afară făcute, de ținuturile unor boieri din Moldova, foarte se lățise spre Ciuc, Giurgeu și Căson. Înse, ca să se încungiure cheltuielele care ar fi trebuit să se facă cu eșirea bașei, crăescul guberniu înțelegîndu-se cu generariul Ștainvil, în februarie din anul 1720, au trimis la Mihail Racovița Vodă deputați pe comitul Franțișc Lazar și pe Stefan Boer, judecătorul crăesc al Scaunului Chezdi și pe Daniil Clain, senatorul din Bistrița, ca se facă îndreptare în treaba aceasta, dară aceștea încă n-au isprăvit lucrul, pentru că și dup-aceaia au mai fost prici pentru otarele acestea.“

Acelaș Virmond, precum scrie Catona⁸, și aceasta au făcut la Poarta turcească, de Nicolae Berceni în anul de-acum, Franțișc II Racoți în anul viitoriu, au trebuit se meargă cu lăcașul în Radosto. Tot despre Franțișc II Racoți, Ghebbardi⁹ scrie așa: „Racoți, după pacea de la Passaroviț sau Bojorovița, de la anul 1719 pînă la moartea sa au trăit în Ienicoiu, nu departe de Țarigrad și în Radosto, lîngă Marea Măr-

mora. Muierea lui au murit în 28 februarie din anul 1722, la Paris, și Poarta dup-aceaia au imicșorat leafa lui Racoți. Împăratul Carol VI la doi feciori ai lui Racoți le-au rînduit pre an 13.000 de florinți/ din veniturile crăimei neapolitane și le-au poruncit se lăcuiască în Vienna, nici să se numească mai mult Racoți, ci marhioni de Sîntul Carol și Sînta Elisaveta. Franțișc II Racoți au murit la anul 1735 în Radosto și în testamentul sau diata ce s-au făcut în anul 1732, numai de fiul său cel întiu născut, prințul Gheorghie Racoți de Mancoviț, face pomenire. Acesta s-au căsătorit în anul 1732 cu marhionissa de Bethune și au trăit în Paris. Cel mai tiner fecior al lui Franțișc II Racoți, de cei ce au scris genealogia lui Racoți, acuș se numește Franțișc, acuș Carol, ci mie mi se vede a fi prințul Iosif, despre carele se va cuvînta la anul 1738.“

În anul acesta s-au typărit în București cartea lui Nicolae Maurocordat, ce are titlul: Περὶ τῶν καθ'ἑκόντων, din carea se vede că în anul acesta era mitropolit în Valahia, Daniil, precum arată Lecvien¹⁰. Dimitrie Procopie încă scrie¹¹ că Ioann Comnenul carele au scris despre minăstirile din muntele Atho, s-au făcut mai pre urmă mitropolit Derștiorului, cu nume de Ierothéu și au murit în București, în anul acesta 1719.

¹ Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. ² Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. II, p. 9. ³ Carra, p. 113. ⁴ *Codex Ms. Balacianianus* ad h.a. ⁵ Anonymus Valachicus, l.c. ⁶ Vanderbech in *Apologia*, p. 33 seqq. ⁷ Engel, in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 298. ⁸ Katona in *Epit. chron.* ad h.a. ⁹ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 387 in notis. ¹⁰ Lequien in *Oriente christiano*, tom. I, p. 1247. ¹¹ Demetrius Procopius in *Libro de Graecis eruditiss.*

Anul 1720. La anul acesta așa scrie istoricul bălăcenesc¹: „În al doilea an al domniei sale, Nicolae Maurocordat măritîndu-și pe fata sa, Ecatharina, după Ienache Scarlăti, cămărașul său, au făcut nuntă, pompă și desfătare foarte mare, la carea trimesese cu daruri și Mihail Racovița, domnul Moldovei, pe solul său; deci mîsică, zicături și jocuri minunate era, că adusesese vodă de la Țarigrad de tot feliul, și în 8 zile toată boerimea au fost în jocuri, săltări și desfătări, și preste București se auzea: «Se trăiască Ecatharina, fiia mării-sale!» / După nuntă

solul lui Mihail Racovița bine dăruit s-au întors la Moldova dinpreună cu șese boieri carii venise cu dînsul; dup-acestea iarăș i-au venit întristare lui Nicolae Vodă, că i-au murit fiul carele era logodit cu fata lui Mihail Racovița, domnului Moldovii, și foarte reu îi părea, pentru că era înțelept și învățat foarte. Limbi știa românește, elinește, lăti-nește, grecește, frîncește, tălienește și turcește.“

Séivert² încă scrie: „Comitul Ștainvil, generariul din Ardeal, mult petrecea în Sas-Șebeș și acolo avînd cõhul său, de pre ulițe culegea petritele din care topea aurul, și adeseori zicea că ardelenii svîrlesc în vacile sale cu petri, ce sînt de mai mare preț decît vacile. Ștainvil acesta au murit în Deva, în 21 octomvrie din anul 1720, de-unde ducîndu-l la Sibiiu, l-au îngropat la franțișcani, în 12 noemvrie.“

Vindiș³ vorbind despre pruncii carii s-au robît de tătari în anul 1717 din Ardeal și din Ungaria, zice că trinitării în anul acesta, 1720, au rescumpărat 250 de prunci de aceia carii întru atîta s-au fost selbătăcit între tătari, de apoi foarte anevoe s-au putut aduce se trăiască cu părinții lor. Așîderea scrie și Lampe⁴. Craiul Hispaniei încă s-au împăcat cu împăratul Carol VI, dînd Sardinia prințului din Sabaúdia cu titlul de craiu, cum poți ceti la Catona⁵.

¹ Codex ms. Balacianianus ad h.a. ² Ioannes Seivert in Notis ad Aurariae Köleserianae, cap. III, num. 67. ³ Herr v. Windisch, Kurzgefasste Geschichte von Hungarn, S. 456. ⁴ Lampe, Hist. eccl. reform., p. 528 seqq. ⁵ Katona in Epit. chron. ad h.a.

Anul 1721. Din diplomatul împăratului Carol VI, care îl voiu aduce la anul 1738, se vede că în anul 1717 acelaș împărat au fost trecut scaunul vlădiciei romînești din Ardeal, de la Bălgrad la Făgăraș. Pricina pentru carea s-au făcut mutarea aceasta, au fost de mai multe feluri: Cea dintîiu au fost că mitropolia de la Bălgrad cu beserica cea de Mihaiu Vodă cel Viteaz, pre la anul 1600 făcută, au fost acolo, pre-unde s-au făcut un zid al cetăței, și zidindu-se cetatea în anul 1715 au trebuit să se strice; A doaoa, că moșiile vlădiciei de la Oarda și din satele de prinpregiur era puține și au trebuit să se schimbe cu mai mari, precum arată Arhivul/ din Blaj¹; A treia, că vlădicul Ioann Patachi, ca unul ce și lătin se făcuse mai nainte de a fi vlădic românesc, după

reu obiceiul acelora carii țin că în lege stă și credința și neamul cuiva, precum scrie Samoil Clain de Sad², își băgase în cap, încă de tiner, că nu poate fi vre o episcopie adeverată pre lume, de nu va fi întărită (ce zic întărită, ba de nou făcută și întemeiată!) de patriarhul Romei, următorul verhovnicului apostolilor, sîntului Petru. De la carea pre-judecată pe vlădicul Ioann Patachi l-ar fi putut desbata încă și tatăl meu, Ioann Șincai, cînd l-au fost dat moșul meu Andreiu, lingă dînsul, poslujnic, și numai pentru aceaia l-au dus acasă, pentru că l-au aflat odineoară măturînd polata vlădicească, de ar fi știut se-l întrebe, oare de s-ar uni Beserica Antiohiei cu Beserica Romei, de lipsă ar fi să se întărească episcopia Antiohiei prin episcopul Romei, au ba? fiind că mai înainte au întemeiat S. Petru pe Beserica cea din Antiohia, decît pe cea din Roma. Căci eu cred că vlădicul Ioann Patachi ar fi respuns că Beserica Antiohiei nu are mai mult op de vreo întărire. Așadară Beserica românilor din Ardeal, al căriia arhiepiscop, S. Theofil, au șezut în săborul cel dintîiu a toată lumea și dintîiu de la Nichea, unul fiind din cei 318 sfinți părinți, precum s-au arătat la anul 325, încă ce lipsă au avut de întărirea patriarhului Romei? Au nu pentru aceaia s-au făcut episcopia Făgărașului, ca să se îngroape mitropolia Bălgradului? Dară pentru ce să se îngroape mitropolia? Au nu pentru aceaia ca români se fie supuși neamurilor acelora pe care ei le-au întors la creștinătate? Bine cugetă așadară Samoil Clain de Sad³, cînd scrie așa: „Mai bine ar fi făcut vlădicul Ioann Patachi se fie cerut de la papa ca mitropolia cea mai dinnainte să se fie întărit de la papa și după ce s-au unit, de cît se facă altă episcopie noao supt chieamarea Sîntului Nicolae, în Făgăraș. Înse toată româtimea din Ardeal și dup-aceaia cum și astăzi, pre arhierul său îl numește vlădic și în beserica și în liturghie precum și întralte slujbe, și în cărțile besericești încă tot arhiepiscop îl numesc. Și beserica cea cathedrică a arhieriei este închinată și are hramul Sfintei Troițe. Încă și în cărțile care se typăresc la Blaj, unde e acum residenția arhierescă, se pune: typărit în Blaj, la mitropolie.“ Eu adaog la acestea, că mitropolia românilor și

346 pînă cînd/ au fost la Bălgrad, au avut hramul Prea Sfintei Troițe; și așa români ținînd hramul cel vechiu al arhieriei sale, n-au priimit bulla patriarhului Climent XI, ce s-au întărit și vestit după moartea lui, prin următorul său, patriarhul Innochentie XIII. Despre carea

bullă zice Ioann Sacadati⁴: „De-unde s-au întimplat de bulla aceasta, așa de întunecată și de greșită s-au scris, eu, scriitorul, nu știu, nici am vrut sau putut a o îndrepta“. La care zise ale lui Sacadati, însumi eu iarăș adaog că multe bulle patriarcești am cetit în viața mea, dară bullă încilcită și fără de înțeles ca aceasta, n-am cetit. Doară Dumnezeu au turburat mintea celui ce o-au scris, pentru că n-au fost spre binele și folosul, ci spre reul și stricarea românilor din Ardeal.

Eu am cercat se întorc bulla aceasta pe limba românească, dară pentru încilcoirea eii, nu mi-au fost cu puțință; drept aceeaia numai extractul eii ți-l dau aci, care este acesta: Cum se va vedea din diplomatul care-l voiu aduce la anul 1738, când voiu cuvînta despre fundația din Blaj, împăratul Carol VI, după ce au schimbat, în anul 1717, Sîmbăta-de-Gios și dominiul Gherlei cu Oarda și cu alte moșii ale mitropoliei din Bălgrad, au poruncit ca vlădicul Ioann Patachi se aibă residenția sa în Făgăraș și au scris despre aceeaia la Roma. Iară patriarhul Climent XI, în anul stăpînirii sale 21, care e de la Hs. anul 1721, au strîns pe cardinalii săi și cu aceia dinpreună au rinduit: «1. Ca grecii, rutenii, românii, rașțianii și alții carii s-au unit și n-au avut ca uniți arhierie pîn-acum, se aibă episcopia sa în Făgăraș, supt chiemarea sau hramul Sîntului Nicolae; 2. Ca împăratul Carol VI și moștenii și următorii lui în principatul Ardealului se aibă cădîntă de patronat preste episcopia Făgărașului, de a numi și presentăului pre episcopii Făgărașului papei pentru întărire, pentru că însuș împăratul Carol VI au făcut fundația episcopiei Făgărașului, dîndu-i venituri de 3.800 de florinți și 15 creițari din bunurile fișcușești, Beșinbác și dominiul Gherlei, care venituri și patriarhul Climent XI le întărește episcopiei; 3. Ca cu 4.000 de florinți, ce s-au dat de la împărăție, să se cumpere residenție în Făgăraș pentru episcopul cel atunci isdănit, să se cumpere casă ca aceeaia în Făgăraș, în carea se poată lăcui și călugări de legea grecească carii se fie ca și niște canonici; 4. Ca se nu fie episcopul de la Făgăraș supus iurisdicției lui Gheorghie Mártonfi, episcopului celui lătinesc din Ardeal.» Orînduiala aceasta/ Climent XI, pentru grabnică moartea sa, nu o-au putut întări sau vesti cu cărți apostolicești; drept aceeaia o-au întărit și vestit următorii lui, patriarhul Innocentie XIV, cu datul din Roma, de la Sîntul Petru, în XV calende, iunie, din anul 1721, al stăpînirii sale cel dintîiu; 5. Întracesta stă toată bulla cea

347

mai sus adusă, despre carea eu adeverat mai multe aş putea grăi, căci ce greci? ce ruteni? ce rașțiani sau sîrbi? au fost pe vremea aceasta în Ardeal, carii să se fie unit? Au nu ș-au arătat Curtea Romei (cum se numea cu pușini ani mai nainte) prin numirea neamurilor ce nici au lăcuit în Ardeal, ne cum să se fie unit cu miile, toată neștiința sa și necunoașterea neamurilor, pe care vrea se le pască? ș.c. Ziseiu că aş putea mai multe cuvînta, dară mă tem de limbile cele clevetitoare și de crierii cei goli carii lezne ar putea stîrni despre mine ce nici gîndesc cînd scriu acestea. O întrebare tătusi îndrăznesc a face, carea este aceasta: Dintre doi arhierii românești din Ardeal, adecă Ioann Bob și Vasile Moga, carii și astăzi, în zioa de Sîntă Măria Mare din anul 1811, trăiesc, care s-ar putea zice cel adeverat următoriu al Sîntului Theofil?

Despre Valahia istoricul bălăcenesc⁶ scrie: „După moartea fiului său i-au venit iarăș desfătare lui Nicolae Maurocordat Vodă, că în anul al treilea cînd trebuia se-și înioiască domnia, împăratul știindu-l cu credință Porței, i-au dat ca în toată viața se fie domn Țerei Muntenesti, trimeșîndu-i căftan, măcar că el nu se rugase pentru aceasta și au eșit cu mare pompă înaintea solului împărătesc, de l-au adus în București și dînd cu tunurile au făcut desfătare la toți.“

Despre Ardeal așa scrie Catona⁷: „Carol VI, pe Virmond carele nu de mult se întorsese din solia turcească la Vienna, l-au pus commendant în Ardeal, în locul lui Ștainvil... carele au făcut calea cea de la Tălmaci, prin munți, iară Virmond o au isprăvit.“

Întru acesta an, după cum scrie Lecvien⁸, era mitropoliți: în Moldova, Ghedeon, în Trinov, Ioann, căruia într-acesta an i-au urmat Athansie, în Ocrida, Ioasaf, în Sofia, Anastasie, în Varna, Callinic, în Preslava, Ioannichie și în Cafa, Partenie.

¹ Archivum episcopatus Fogarasiensis. ² Samuel Clain de Szád in Ms. *Hist. ecclesiae Valachicae Transilvanicae*, part. 10, § 1. ³ Idem Klain, l.c. ⁴ Ioannes Szakadaty in Ms., p. 56. ⁵ Vide Georgii Sinkai de eadem / *Annales* ad h.a. ⁶ *Codex Ms. Balacianianus* ad h.a. ⁷ Katona in *Epit. chron.* ad h.a. ⁸ Lequien in *Oriente christiano*.

348

Anul 1722. Pentru multe vrednicile împăratului Leopold I, Țeara Ungurească în anul 1687 au făcut lege noao: 1. Ca Coroana Ungariei se

fie de moșie aceluia întâiu născut fecior al craiului unguresc celui din avgustă Casa Austriei, și, de s-ar stînge semînța bărbătească din toată Casa aceasta, atunci zisa Corona Ungariei se treacă la semînța bărbătească a preanserinatului craiului Hișpaniei, Carol II (a căruia semînța cu totul s-au stîns în noemvrie din anul 1700), iarăș de moșie; și așa, în anul 1687 fu încoronat craiu Ungariei Iosif I, feciorul cel mai mare al împăratului și craiului Leopold I. Ci Iosif I muri în anul 1711 fără de semînță bărbătească și i-au urmat frate-său cel mai mic, Carol VI, cum s-au zis mai nainte, la locul său, carele așîderea neavînd feciori, în anul acesta, 1722, cătră sfîrșitul lunei lui februarie, au poruncit să se țină seim în Ardeal, supt presidiul generariului Virmond, în care seim s-au așezat: Ca, de nu va avea Carol VI feciori, stăpînirea preste Ardeal se meargă și la fete, precum arată Catona²; și așezemîntul acesta s-au zis apoi *Sancțio Pragmatica*, despre carea mai multe voiu cuvînta la anul viitoriu. După ce s-au priimit *Sancțio Pragmatica* în Ardeal, împăratul Carol VI au poruncit ca să se țină și în Pojon seim despre partea Ungariei, pentru lucrul acesta, pe 20 iunie din anul acesta 1722, care seim au ținut pînă în 19 iunie din anul viitoriu, precum arată iarăș Catona³ și legile Țerei Ungurești⁴.

¹ *Corpus iuris Hung.*, tom. II, p. 78. ² Katona in *Hist. crit.*, tom. XXXVIII, n. 3004. ³ Idem Katona, l.c. ⁴ *Corpus iuris Hung.*, tom. II, p. 169.

349 Anul 1723. *Sancțio Pragmatica*, despre carea cuvîntaiu mai nainte, stă întrăceasta, ca, de nu va avea împăratul Carol VI feciori, Corona Ungariei cu toate Țerile ce se țin de dînsa, se meargă supt oblăduirea fetelor lui, așa, ca totdeauna cea întâiu născută se aibă oblăduirea de moșie, înse așa, ca feciorii fetelor se întrecă pe sororile sale, de ar fi și întâiu născute. Iară de s-ar stînge toată semînța fetelor lui Carol VI, se treacă stăpînirea la fetele împăratului Iosif I, și de s-ar stînge și acestea la ale împăratului Leopold I, după a căroră tuturor stîngere /fiii patriilor celor de supt Corona Ungariei se-și poată alege sieși stăpîn pe cine vor voi. Aceasta e otărîrea seimului din Pojon, celui în 20 iunie din anul 1722 început și în 19 iunie din anul 1723 întărit prin împăratul Carol VI și craiului cu acest nume, III, cum arată legile Ungariei¹ și aceasta se chiamă *Sancțio Pragmatica* pentru carea s-au făcut apoi

atîta vârsare de sînge, la anul 1741 și la cei următori, cum se va arăta acolo.²

Tot în seimul mai sus zis, s-au făcut și articolul acesta²: „Controversia ce este între episcopia Orăzei-Mari și între românii din ținuturile Berechélului, Bistriței și al Luncei, carii nu vreau se dea dișmă, precum cu umilînță s-au așternut înaintea thronului împărătesc, maestatea crăească o va îndrepta și așeza după cădînța și direptatea părților“. Din care zise, mie mi se vede că românii mai sus numiți nu ar fi detori se dea dișmă episcopului celui lătinesc din Oradea-Mare, și după decretul V al lui Matiaș craiu³, cel din anul 1481.

Despre Țeara Muntenească așa grăiește *Istoria Bălăcenească*⁴: „În țeară pre acest timp era vistieriu mare Grigorie Halpiul carele avînd rele obiceiuri și făcînd mari nedreptăți, au venit ponosluri de la boieri și de la seraci la urechile domnului carele au poruncit vistierului se dea sama de toate veniturile țerei din timpul lui Ioann Maurocordat Vodă, că atunci era pus de Ioann Vodă vistieriu, și neputînd el se-și dea sama au fugit preste Olt. Iară domnul i-au scris cu blîndețe cărți ertîndu-i toate și după ce s-au întors, iarăș l-au pus vistieriu mare, dară îi lua sama se nu facă nedreptate. Înse el mai mari mîncări făcea și chinuia pre oameni luînd daruri de la unii și de la alții și în loc se le facă bine, le făcea reu. Care auzînd domnul l-au pus la opreală și au poruncit tuturor ca cei ce i-au dat lui ceva pe nemica, se vină se li se întoarcă, și din averile lui tuturor plătînd l-au pus gios din vistierie. Nicolae Vodă chivernisînd bine țeara au făcut ruptoare și au aruncat ca fieștece prost, după putînța sa, se dea dare și a treia lună se meargă cei rînduiți se scoată dajdea, iară doao luni cineva se nu facă oamenilor supărare și cheltuială cu prilejul dăjdilor, că mai nainte / în toată luna trebuia se dea o summă de bani pentru dăjdile obicinuite.“

¹ *Decret. II imp. Caroli VI*, art. 2. ² Eiusdem decret. art. 58. ³ *Decret. V Matthiae I regis*, art. 3. ⁴ *Codex ms. Balacianianus* ad h.a.

Anul 1724. Mai pre urmă așa scrie istoricul bălăcenesc¹ despre Valahia: „În al cincilea an al domniei sale, Nicolae Maurocordat au gătat mînăs-

¹ Șincai n-a mai putut redacta evenimentele acestor ani. Este vorba de Războiul de succesiune la tronul Austriei dintre anii 1741—1748.

tirea de la Văcărești carea de nou făcîndu-o și cu toate înfrumșețîndu-o dinlăuntru și din afară și bine înzestrîndu-o, în ziua de Prea Sînta Troiță carea e hramul aceii minăstiri, au mers vodă cu toți arhierii și egumenii, cu toți boierii și neguțetorii și cu alți oameni din toată cetatea, și după s. liturghie avînd măriia-sa hrisovul, care l-au dat minăstirei, gata, l-au dat grammaticului Panaión de l-au cetit cu vers mare din amvon ca se-l audă toți, în care hrisov multe se rînduia pentru folosul minăstirei și mai vîrtos pentru milostenie nencetată carea au poruncit să se facă pururea din veniturile minăstirei, mai ales cu streinii. Și așa venind noi cu scrisul aceștiei istorii de la anul după Hristos 1629, pînă la al cincilea an al lui Nicolae Maurocordat, cu a doaoa domnie, carele este anul 1724, încetăm.“

Despre minăstirea de Nicolae Maurocordat făcută la București, zice oarecarea scrisoare cu mîna, de preavestitul Enghel adusă²: „Aceaia o au înzestrat cu foarte multe venituri și supt afurisanie au lăsat ca din veniturile acelea în toți anii pururea să se dea o summă de bani pe sama seracilor, a robilor, a bolnavilor și a fetelor celor neavute ca să se poată mărita. Minăstirei aceștiea, afară de veniturile cele prea multe, au dăruit (Nicolae Maurocordat) și bibliotheca sa, cea prea bogată.“ Ci Sulzer³ zice că bibliotheca lui Nicolae Maurocordat, parte s-au vîndut de Constantin, fiul lui, parte s-au ros de molii la mitropolia din București, parte s-au furat de cei ce înțelegea cît plătesc cărțile, parte s-au tăiat dăraburi de cozaci în războiul cel ce au ținut între turci și între muscani, de la anul 1769 pînă la anul 1774.

351 Despre Moldova scrie preavestitul Enghel⁴, așa: „În anul 1724 numai o țiră au fost de nu s-au făcut războiul între turci și între muscani pentru Georgia. Mișlocirea de pace între dînșii o au aflat marele dragomanul Porței turcești, Grigorie Ghica carele, precum scrie Mignot⁵, mai întîiu au dobîndit slobozenie dintre creștini, se poată / intra în seraiu. Pentru slujba cea credincioasă, ce o au făcut atunci, i-au făgăduit Poarta că cît mai curînd îl va înălța la mai mare treaptă, carea s-au și plinit în anul 1727, făcîndu-l domn în Moldova.“

¹ Codex ms. Balacianianus ad h.a. ² Ms. incerti authoris apud Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. II, p. 10, in notis. ³ Sulzer, III, S. 37. ⁴ Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 298. ⁵ Mignot, *Histoire de l'empire ottom.*, IV, p. 280.

Anul 1725. La anul acesta atîta am de a scrie, că acum au început împăratul Carol VI a aduce șvabi cu droaia în Țeara Ungurească și mai ales în banatul Timișorei, unde nu mulți lăcuitori remăsese după ce s-au izgonit turcii din Timișoară în anul 1716, că românii, vatra lăcuitorilor din Banat, cum s-au arătat la anul 1457, pînă cînd au stăpînit turcii Timișoara, s-au tras mai în laturi, și cum ș-au perdut după aceeaia cădînțele se va arăta la locul său. Șvabii aceștea spre mare folos al Ungariei s-au adus în țeară, precum arată adevărul lucrurilor lor. Înse, despre aducerea șvabilor acestora cetește pe Ghebhardi¹ și pe Catona², la carii mai multe vei afla. Tot întru acesta an au murit și cardinalul din Saxonia, mitropolitul Strigonului, și în locul lui s-au pus Emeric Esterhazi, precum arată Catona³.

¹ Ghebhardi in *Hist. Hung.*, part. III, p. 395. ² Katona in *Hist. crit.*, tom. XXXVIII, n. 3012. ³ Idem Katona, l.c., n. 3013.

Anul 1726. Precum scrie Catona¹: „Nicolae Berceni, pricina harțurilor din Ungaria, după ce au trăit în Radosto ca sîrgun cinci ani și au putrezit dinlăuntru și din afară, în anul acesta, între nespuse chinuri au murit; și așa n-au mai avut Ungaria, ce se teme de el.“

¹ Katona in *Epit. chron.* ad h.a.

352 **Anul 1727.** Despre Ardeal așa vorbește *Ortul și progressul neamurilor din Dachia*¹, la anul de-acum: „Murind Athanasie I (mitropolitul românilor), s-au pus în locul lui prealuminatul și preacinstitul domnul liber baronul Ioann Nemeș de Patac carele fusese mai nainte preot de legea lătinească, bărbat procopsit și în cele besericești și în cele lumești / învățături. În carea deregătorie asudînd ca se apere pe românii săi de cei ce le sta împotrivă și se-i aducă la calea adevărului, nu fără de prepus de a fi otrăvit au murit în anul 1727.“ Cum poate scrie așadară Șamoil Clain de Sad² despre dînsul, precum urmează: „Ioann Patachi la anul 1725 fiind chiebat la un prînz într-un loc, și fiind el iubitoriu de beutura vinarsului, acolo, în beutura vinarsului, se zice că l-ar fi otrăvit, din

carea au și murit?“ Care mai scrie același Clain despre un săbor ce s-au făcut supt episcopul Ioann Patachi și despre altul ce s-au ținut supt rectorul iezuviților din Cluj pînă a nu fi episcop în scaun, mai bucuros le-aș crede de ar fi adus actele săboarelor acelora, care eu nu le-am putut vedea, pentru pizma acelora carii au ținut și țin pe vremea mea cheile Arhivului episcopiei Făgărașului, cum mai chiar voiu descurca lucrul acesta, la locul său.

Despre Moldova preavestitul Enghel³ scrie precum urmează: „Grigorie Ghica cu întâia domnie, de la anul 1727—1733. Pre acesta îl laudă Boșcovici, că el și ca un bărbat înțelept și învățat și ca un bun prinț, la cei din afară și la cei din Moldova, bun nume ș-au lăsat. Întrăceaia încă s-au nevoit, ce nu mulți oblăduitori fac, ca se facă să se scrie istoria țerei preste carea stăpînea; carea istorie a Moldovei nu mi-au venit la mîină.“

Iară Andreiu Volf⁴ zice: „Mihail II Racovița, a treia oară... au domnit în Moldova de la anul 1716 pînă la sfîrșitul anului 1726 și după însemnarea noastră. Și după el au urmat Grigorie I Ghica cu întâia domnie. Acesta au fost strănepot lui Gheorghie Ghica carele ca capichiahae au dobîndit domnia Moldovei în anul 1658. Strănepctul lui acesta Grigorie I Ghica, era dragoman mare la Poartă în anul 1727 cînd au dobîndit domnia Moldovei și o au ținut ani 6.“^a

¹ *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium*, p. 14. ² Samuel Klain de Szád in ms. *Hist. ecclesiae Val. Transilvaniae*, part. X, § 1. ³ Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 298.

⁴ Andreas Wolf in *Hist. Mold.*, tom. II, p. 173 seq.

Anul 1728. La anul acesta atîta am de a scrie, că împăratul Carol VI iarăș au poruncit ca pe 17 maiu să se adune Țeara Ungurească la Pojon, la care seim împăratul n-au mers ci numai pe plenipotențiarii săi i-au trimis carii au și făcut decretul ce se numește al treilea al lui Carol VI. Dară seimul au ținut pînă în 20 noemvrie din anul 1729, / pentru că, după cum arată Catona¹: „Împăratul Carol VI vrea ca dăjdile să se arunce pe funduri, pe pămînturi și pe vii. Iară staturile au priceput că, de se va face aceasta, toată greutatea va cădea pe moșii și de vor lăsa

^a Urmașul lui Mihai Racoviță a fost Grigore II Ghica. Acesta a fost numit domn la 5 octombrie 1726, iar intrarea sa în Iași are loc la 29 decembrie.

proștii moșiile, statul preoțesc și nobilii vor trebui se plătească darea de pe moșiile cele năpustite.¹ Drept aceeaia au trimis de s-au rugat de împăratul se nu facă una ca aceeaia și n-au făcut.“

¹ Katona in *Epitome chron.* ad h.a.

Anii 1729 și 1730. *Ortul și progressul neamurilor din Dachia*¹, după ce au grăit despre moartea vlădicului Ioann Patachi, cea de la anul 1727, zice: „Românii din Ardeal nu ș-au șters lacrămile mai nainte de a-și căpăta în anul 1729 vlădic nou, pe prealuminatul și preacinstitul domnul liber baronul Ioann Innochentie Clain, alumnul seminariului Sîntului Adalbert din Tirnavia“. Iară Samuil Clain de Sad² mult greșind în hronologie, după obiceiul său, zice: „În anul de la Hs. 1729 s-au numit episcop Făgărașului Ioann Clain de la Sad, din scaunul Sibiiului. Pre acesta iezuviții vezîndu-l cu bună minte și cu bun cap, l-au tras cătră sine și l-au băgat și în novițiat sau probă la cinul lor, de-unde după un an, pentru slăbirea ochilor, au eșit. După aceeaia au fost la Tirnavia, în clerică învățînd theologia, și cînd au fost în al treilea an theolog, clerul românesc din Ardeal cu o inimă și cu o voe, nu numai l-au ales și candidăluit, ci și cerut episcop loruș; carea cerere a clerului și capacitatea lui Ioann Clain, înțelegîndu-le împăratul Carol VI, bine au voit în anuf 1729, a-l numi episcop Făgărașului în Ardeal. Deci Ioann Clain lăsînd seminariul, s-au dus la Muncaci, unde un an au fost în proba vieței călugărești, de vreme ce, după obiceiul Besericei Resăritului, episcopii trebuia se fie de cinul Mandiei sau al celor de typul Cel Mic călugări. (Dară obiceiul acesta s-au stricat întiaș dată în anul 1773 prin Andreiu Bacînschi, episcopul Muncaciului, în zădar luptîndu-se cu dînsul alți doi episcopi, Grigorie Gavriil Maer al Făgărașului și Vasilie Boșîșcovici al Crîziului din Croația, că Bacînschi s-au sfințit episcop necălugărîndu-se, și pre el apoi l-au urmat toți episcopii cei uniți / carii s-au făcut din preoți numai de mir, episcopi, cum voiu arăta la locurile sale și mai chiar.) Deci Clain au fost în Muncaci pînă în 20 iunie (trebuia scris, pînă la 25 septemvrie) din anul 1730, unde, în mîinile episcopului de la Muncaci, Ghennadie Bizânzi, au făcut mărturisirea călugăriei. De la acelaș episcop, în anul 1733 (trebuia zis, în anul 1730), și hirotonia preoției și a episco-

piei au luat. De-unde venind în Ardeal, clerul și norodul cu foarte mare bucurie l-au priimit, mulțumind lui Dumnezeu că le-au dăruit arhieru și părinte ca acela. Iară episcopul Ioann Innohentie (că Innohentie s-au numit din mărturisirea călugărească) dacă au venit în Ardeal, n-au șezut se odihnească, nici se-și adune avuție, ci, ca un apostol și adeverat episcop, îndată s-au apucat de lucrul evanghelic și de propoveduire, îmblînd prin sate și învățînd norodul; și nu fără de roadă au făcut aceasta, că 600 de parohi au adus la unire, fiind că în vremea trecută stăpînînd și ocirmuind iezuviții episcopia, în Scaunime mai toți părăsise unirea temîndu-se că cu vreme și precet vor trebui se părăsească legea grecească. Iară episcopul Ioann Innohentie Clain părințește și cu gura și cu fapta învățîndu-i și arătîndu-le că nu trebuie se aibă vre o frică, pe toți i-au tras la sine. Pentru care ostenele ale lui, nu numai consiliariu, ci și liber baron s-au făcut de împăratul Carol VI.“

Pîn-aci sînt cuvintele călugărului Samoil Clain carele trebuia se ia mai bine sama la hronologie pentru că au avut în mîna o însemnare, de însuș episcopul Ioann Innohentie Clain cu mîna lui scrisă³, în carea acestea se cetesc, în limba lătimească însemnate: „M-am numit de împăratul episcop Făgărașului în Ardeal, în 25 februarie din anul 1729, și m-au întărit preasfințitul domnul Climent XII, patriarhul Romei, în idurile lui septemvrie din anul 1730, și m-am sfințit episcop întracelaș an, în luna lui noemvrie, în cît îmi aduc aminte. Sînt veștmîntul cinului Sîntului Vasilie celui Mare l-am priimit în Poci, de la prealuminatul și preacinstitul domnul Gheorghie Ghennadie Bizanzi, în 23 septemvrie din anul 1729 și mărturisirea călugărească o am făcut în mînilor numitului prealuminatului și preacinstitului domnului Gheorghie Ghennadie Bizanzi, cu mila lui Dumnezeu și a scaunului apostolicesc episcopului din Sevastópol, vicariului / apostolicesc la Muncaci în Ungaria și părțile cele de nou căpătate, în mînăstirea Sîntului Nicolae de la Muncaci, în 25 septemvrie din anul 1730, tocma în serbătoarea Înălțării Sîntei Cruci. Și dup-aceaia m-am sfințit episcop în 8 noemvrie din anul 1730, în serbătoarea Arhanghelului Mihail. Apoi m-am înștălăluit în Făgăraș, în zioa...^a Înseamnă. Am eșit mai pre urmă din Ardeal de la episcopia

^a Nu se indică data în manuscris.

mea, în anul 1744 după 23 iulie; din Vienna am pornit cătră Roma întracelaș an, în 6 dechemvrie, tocma în zioa de Sîn Nicoară.“

Așa scrie însuș episcopul Clain despre sine, pagubă că n-au pus și timpul înștălăției sale carea au trebuit se fie în anul 1731^a.

În anul acesta 1730, s-au întărit prin angli și hispani și *Sanctio Pragmatica*, dară după ce au îngăduit împăratul Carol VI ca se între 6.000 de hispani în Parma, în Placentia și în Hetruria, precum scrie Catona⁴.

Despre Moldova așa scrie preavestitul Enghel⁵: „În anul 1730, Grigorie Ghica, domnul Moldovei, cu puțin de nu s-au mazălit pentru că patronul lui, împăratul Ahmet III, în oarecarea revoluție ce s-au stîrnit de Ali-Patrona, fu mazălit și pus în locul lui, Mahomet V. Supt împăratul acest nou, Ali-Patrona prea multe îndrăznea a face. Era în Țarigrad un machellariu anume Ianachi carele supt revoluție dăduse carne în credință și împrumutase bani lui Ali-Patrona și ianicearilor lui. Cu Ianachi acesta întîlnindu-se odineoară Ali-Patrona i-au făgăduit domnia Moldovei căci cu Grigorie Ghica nu era îndestulit, și au zis lui Ianachi se gate 500 de pungi de bani ce sînt de lipsă la aceaia; și de-odată au trimis Ali-Patrona la viziriul se gate fermanul și stemmele de domnie pentru Ianachi. Sultanul Mahomet V nu era îndestulit cu lucrul acela, pentru că cu patru zile mai nainte trimesese lui Grigorie Ghica ferman de întărirea domniei. Tătuși în 2 noemvrie din anul 1730 au întărit pe Ianachi domn Moldovei și dîndu-i căftan l-au slobozit la sărutarea mînei, numai se plătească acele 500 de pungi mai nainte de a merge la domnie. Ci curînd după ce au avut Ianachi audienție la împăratul, s-au tăiat Ali-Patrona în divan tot fărmituri și Ianachi, clientul lui, carele se socotea că ar vrea se izbîndească uciderea lui Ali-Patrona, cu 2 zile dup-aceaia încă s-au sugrumat. Așa se scriu acestea de Mignot,.... și așa ș-au ținut Grigorie Ghica crezemîntul său înaintea Porței pînă ce și domnia Valahiei o au dobîndit în anul 1738.“ În cît este pentru / meduva lucrului aci scris de preavestitul Enghel, așîdere scriu Búșing⁶ și Andreiu Volf⁷.

³ Ioan Innohentie Micu (Clain) a fost ales episcop de sinod la 4 iunie 1728. Împăratul a confirmat alegerea lui la 25 februarie 1729; papa l-a consacrat ca episcop la 5 noiembrie 1730, iar instalarea lui a avut loc la 28 septembrie 1732.

¹ *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium*, p. 15. ² Samuel Klain de Szád in *Ms. Hist. ecclesiae Valachicae Trannicae*, part. X, § 2. ³ *Proprium episcopi Klain ms.* ⁴ Kationa in *Epit. chron. ad ann. 1730.* ⁵ Engel in *Recent. Hist. Mold.*, p. 298 seq. ⁶ Büsching's *Magazin VI*, S. 32. ⁷ Andreas Wolf in *Hist. Moldaviae*, p. 174.

Anul 1731. După cum scrie Anonymul românesc¹, Nicolae Maurocordat au domnit 12 ani în Valahia mai pre urmă, și murind s-au îngropat la mînăstirea din Văcărești cea de dînsul făcută. Iară preavestitul Enghel² scrie: „După moartea lui Nicolae Maurocordat s-au arătat módele de a da domniile țerilor romînești la greci că de se muta domniile acestea pînă a fi la romîni, de multe ori, acum și mai de multe ori s-au schimbat, după cum unul da mai mult decît altul pentru dînsule³.”

Constantin Maurocordat au oblădui cu întîia domnie în anul 1731, patru luni. Acesta, cînd au murit tatăl-său, Nicolae, era tiner, dară așa s-au știut purta pre lîngă boierii țerei de aceștea l-au ajutat se dobîndească domnia muntenească. Și au și dobîndit-o, după cum ne-ncredințează *Breviarul hronologicesc*, dară fu surpat dintr-însa prin protivnicul tătine-său, Mihail Racovița, ce se poreclește și Géhan, într-acelaș an pînă în noemvrie, nu almintrelea, fără numai prin darurile cu care împluse pe cei din divan și cu înălțarea haraciului. Ci meșșugul acesta cu atîta mai lezne l-au învățat Constantin Maurocordat asupra lui Mihail Racovița cu cît era mai priimit la turci numele de Maurocordat, și lui îi rămăsese mai mare avuție de tată-său. Drept aceia Constantin Maurocordat au domnit a doaoa oară în Valahia, de la noemvrie din anul 1731 pînă la anul 1733.“

Ci Andreiu Volf³ zice: „Nicolae Maurocordat a doaoa domnie a Valahiei o au căpătat de la Poartă în anul 1719 și o au ținut pînă la începutul anului 1731, cînd au murit. După moartea lui boierii ș-au ales vodă pe Constantin, feciorul lui, dară Poarta mai că nu l-au întărit domn pentru că într-acelaș an, după doao luni, au venit domn în Valahia Mihail Racovița. Ci acesta încă nu se vede a fi împlut destul pe turci pentru că numai șapte luni au domnit, apoi la începutul anului 1732 au trebuit se lase domnia iarăș lui Constantin Maurocordat.“ Dară *Arhi-*

¹ Și Mavrocordatii erau greci, însă în prima domnie a lui Constantin Mavrocordat, care n-a durat decît o lună, domnul a fost, pentru ultima dată, ales de boieri. De atunci încolo, domni au fost numiți direct de Poartă.

357 *variul genealogicesc*⁴ / zice că Nicolae Maurocordat au murit în 14 septemvrie din anul 1730⁵.

¹ Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. ² Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. II, p. 18. ³ Andreas Wolf in *Hist. Mold.*, tom. II, p. 175 seq. ⁴ *Der genealogische Archivarius im Supplement der 21 Lh. S.* 631.

Anul 1732. Murind în 20 martie din anul 1732, Nicolae Palfi, palatinul Ungariei, mulți sta pre-aceia, ca cît mai curînd să se strîngă seim, pentru alegerea de palatin; ci împăratul Carol VI pînă cînd s-ar stringe seim pentru treaba aceasta, au rînduit locumtenent pe Franțișc Stefan, prințul Lotaringiei, carele apoi i-au fost ginere de pre fata cea mai mare, Maria Theresia, și cu vreme și următoriu în împărăția romanilor. Franțișc au fost și iubit de unguri pentru că au făcut de multe beserici s-au dat îndărăpt protestanților. Precum scriu aceștea Bel¹ și Ghebhardi².

În cea cu mîna scrisă carte a lui Ioann Sacadati³, se zice că Ioann Innohentie Clain, episcopul Făgărașului, a treia oară au fost din Ardeal la Vienna, cînd s-au dus mai pre urmă, în anul 1744, cum s-au arătat la anul 1730; cea dintîiu mergere a lui din Ardeal la Vienna, în anul de-acum au trebuit să se fie întîmplat⁴, pentru că cu mergerea cea dintîiu au dobîndit de ministeriul împărătesc au poruncit în 11 dechemvrie din anul 1732 ca să se țină commissie în Ardeal, pentru trebile românilor celor uniți din Ardeal, supt presidiul comitului de Vallis, generariului din Ardeal, în carea commissie se fie de față amîndoi episcopii cei catholici, adecă și cel lătinesc și cel românesc, dinpreună cu directorul fișcușesc, Petru Dobra, cum și mai chiar vei vedea din representația cancellăriei ardelenești, ce o voi aduce la anul 1744.

¹ Bel, *Notit. Hungariae novae*, tom. I, p. 433. ² Gebhardi in *Historia Hung.*, part. III, p. 403. ³ *Ms. Szakadathianum*, p. 257.

⁴ Nicolae Mavrocordat a murit la 14 septembrie 1730. În locul lui a fost ales domn fiul său Constantin Mavrocordat. După o lună, la 17 octombrie 1730, turcii au numit domn pe Mihail Racovița.

⁵ În anul 1732 Innohentie Micu înaintează prima petiție împăratului, prin care cerea respectarea drepturilor preoților uniți, pe care aceștia le căpătaseră prin prima diplomă leopoldină.

Anul 1733. Constantin Maurocordat, după ce s-au pus a doaoa oară domn Valahiei, în anul 1731 sau la începutul anului 1732¹, precum scrie preavestitul Enghel¹: „Ca se-și întoarcă cheltuielile ce le făcuse pentru a doaoa domnie, au făcut o finanție carea de boerime se putea suferi, dară serăcimea nu o putea purta. Dintîiaș dată au dat toate veniturile / țerei în arindă, ci se știe ce fac arindașii. Afară de aceasta au aruncat o asemenă dare pe cap, foarte mare carea mai mult au apăsă pe cei seraci decît pe cei bogați. Drept aceeaia serăcimea cu droaia pribegea din țeară. La greutățile și jalbele ce au urmat acestora, s-au adaos și darurile cu care astupa Grigorie Ghica căile ce merg la Poartă; drept aceeaia la anul 1733 Constantin Maurocordat s-au mutat în Moldova carea nu are atîtea venituri, și Grigorie Ghica în Valahia, țeara cea mai bună.“ Așișderea scrie Andreiu Volf²; iară cum s-au purtat și Maurocordat în Moldova și Ghica în Valahia, se va arăta la anul 1735.

¹ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. II, p. 18 seq. ² Andreas Wolf in *Hist. Moldaviae*, part. II, p. 176.

Anul 1734. Fiindcă lucrurile țerilor românești, ce s-au întîmplat la anul acesta 1734, vreau se le aduc la anul următoriu, aci, ca se nu amestec apoi lucrurile împăratului Carol VI, cele de la apus și miazănoapte cu cele de la resărit și miazăzi, pe cele de la apus și miazănoapte așa și le pun înainte, din Ghebbardi¹: „Împăratul Carol VI încă din anul 1733 se amestecase în războiul care îl avea prințul și eléctorul Saxoniei, Avgust III (după moartea tătine-său, a lui Avgust II) cu Stanislav Lescínschi pentru coroana Poloniei; și fiind că Carol, infantul Hișpaniei, căruia îi dăruise el, ca împăratul romanilor, Parma și Hetruria, găsindu-și prilej vrea se ia îndărăpt toate țerile cîte s-au ținut mai nainte de Corona Hișpaniei, în anul 1734 au trebuit se-i dea Neapolul, și în anul 1735, Sichilia, iară craiului celui nou din Sardinia, Mediolanul. Războiul acesta s-au sfîrșit prin mișlocirea anglilor, holandilor și a craiului Galliei, așa ca împăratului se-i rămînă Parma, Placentia și Mediolanul; infantului Carol, Neapolul și Sichilia; craiului Stanislav, în locul Poloniei, ducatul Lotaringiei și al Bărului, și prințului Franțișc

¹ A doua domnie a lui Constantin Mavrocordat are loc între anii 1731—1733, 16 aprilie.

Stefan, în locul Lotaringiei, mare ducatul Hetruriei. Acest mai de preurmă Franțișc Stefan, în 12 februarie din anul 1726 s-au și căsătorit cu Maria Theresia, fata cea mai mare a împăratului Carol VI, și cît au murit marele duxul Hetruriei, cel mai de pre urmă (Gastón Medici, în anul 1737), au dobîndit marele / ducatul Hetruriei. Iară împăratul Carol VI vrea se-și întoarcă paguba cu luarea altor țeri de la turci.“ Așișderea scrie Catona².

¹ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 404 seq. ² Katona in *Epit. chron.* ad annos 1734 et 1735.

Anul 1735. La anul acesta așa scrie Catona¹: „Moartea lui Franțișc II Racoți s-au întîmplat în 8 aprilie din anul 1735 în Radosto. Acesta, în Dumineca Floriilor, au priimit mițișoara sau stîlpările în genunche stînd; joi, înainte Paștilor, s-au cuminecat; la 12 ceasuri de noapte i-au făcut maslul; și murind vineri, trupul i s-au dus în Țarigrad de s-au îngropat lingă mumă-sa, Elena Zrini. Într-aceia lună, în carea au murit Racoți, s-au făcut în Ungaria rescoala sîrbului Pero sau Petro Seghédineț; dară de ungurii cei credincioși, dintru al căroră numer au fost Stefan Orți, Ioann Beléznai, Petru Hálás și Gheorghie Podhradéțchi, timpuriu găsindu-se, s-au asuprit și Ungaria de mare primeșdie s-au mîntuit.“

Despre rebéllia aci adusă, vorbind Ghebbardi² scrie așa: „Cu toate acestea s-au făcut rebéllie în țeară carea ar fi stîrnit și războiul din lăuntru, de ar fi avut povățuitoriu pentru că s-au rădicat 900 de rebélli și au cuprins cetatea Solnocului, pe carii commendantul din Arad cu slujitorii din acelaș comitat, parte i-au tăiat, parte i-au prins.“ Orbirea dragostei patriei i-au făcut pre aceștea de ajunsese la prințul Racoți cel bătrîn și chiamase Poarta turcească întru ajutoriu. Dară prințul au murit mai nainte și Poarta au trimis cărțile lor la împăratul ca se-l împedece de la războiul ce vrea se-l pornească asupra turcilor. Drept aceeaia s-au adus bună mulțime de ardeleni și de unguri la Buda, și patru dintr-dînșii s-au rupt cu roata și pe 72 parte i-au tăiat, parte i-au pus la închie soare vecinică.“

¹ Răscoala condusă de căpitanul Pero Seghédinaț din Pecica este o răscoală țărănească, împotriva abuzurilor săvîrșite de stăpînire. La această răscoală au participat 3.000 de țărani români, unguri și sîrbi. Răscolaiții au încercat să cucerească cetatea Gyula, însă n-au reușit.

360 Despre Moldova și Valahia scrie Andreiu Volf³, precum urmează:
„Constantin Maurocordat trecînd / în anul 1733 din Valahia în Moldova, au domnit aci, și după însemnarea noastră, doi ani și șapte luni, în carea vreme ș-au adunat o summă mare de bani și au împlut pe viziriul cu un million de piastrii și iarăș au dobîndit domnia Valahiei carea o au lăsat Grigorie Ghica în luna lui avgust din anul 1735 și iarăș a se îndestuli cu domnia Moldovei au fost silit.“ Așîderea scrie preavestitul Enghel și în *Istoria Valahiei*⁴ și întru a *Moldovei*⁵.

¹ Katona in *Epit. chron.* ad h.a. ² Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 404. ³ Andreas Wolf in *Hist. Moldaviae*, tom. II, p. 176. ⁴ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. II, p. 19. ⁵ Idem Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 299.

Anul 1736. Prea lung ași fi de ași scrie toate de-amăruntul cîte s-au întîmplat în anul acesta. Drept aceia numai pe scurt ți le aduc, din Catona¹ carele zice: „Pero, căpitanul sîrbilor din Becica, carele dinpreună cu Ioann Șebeștén, cu Andreiu Păstor și cu Stefan Silvași pe mai mulți sîrbi la aceia adusesse de jurase credincioșire lui Racoți, cu soții lui aceștea s-au rupt cu roata și s-au împărțit în patru părți. Alți patru s-au tăiat și trupurile li s-au pus pe roată, iară patru numai s-au tăiat și s-au îngropat. Atîta au fost mila împărătească de dintru atîta rebelli numai pe 12 au pedepsit cu moarte. În 13 februarie s-au făcut nunta lui Franțișc lotharingul cu Maria Theresia (fata cea mai mare a împăratului Carol VI), ci bucuria aceasta o au turburat războiul ce au început cu turcii. Împăratul Carol VI încă în anul 1726 făcuse legătură cu Anna, împărăteasa muscanilor, ca o parte pururea se dea la ceialaltă întru ajutoriu 30.000 de ostași împotriva fieștecăruia dușman. Așa dară rușii împotriva căroră lucra turcii, cerînd acele 30.000 de ostași, fiind că prințul Eugenie cel vestit murise (în 21 aprilie din anul 1736), împăratul Carol au pus în locul lui pe Ioann Palfi mai mare preste oaste și l-au trimis în / Ungaria, carele tăbărîndu-se la Futác, fiind că turcii nu s-au apucat de dînsul în anul acesta, el încă le-au dat pace.“ Așîderea scrie Ghebbardi². Mai înfocat curea războiul între ruși și între turci, că, precum scrie Andreiu Volf³: „În 4 iulie din anul 1736, feldmareșalul rusesc Lasți au luat Azovul, cetatea cea mai de frunte din Tartaria cea Mică.“

Iară împăratul Carol VI au rînduit commissie pentru schimbarea Sîmbetei-de-Gios și a dominiului Gherlei cu dominiul Blajului, al cării commissii contract așa sună la Sacadati⁴: „Facem înștiințare prin aceștea tuturor căroră se cuvîne, celor de-acum și celor viitori, la carii vor veni aceștea, cum că precum la maestatea-sa, împăratul romanilor și moștenitoriu prințul Ardealului, domnul Carol VI, între cele mai grele griji ale întinsei împărăției sale, mărirea lui Dumnezeu, înălțarea besericeii ceii pravoslavnice și mîntuirea cu bună chivernisirea noroadelor de supt sine, locul cel mai dintîu îl țin, așa s-au milostivit aceiaș maestate, pentru mila cea cu dînsa născută spre neamurile eii supuse, și din rîvna apostolicească carea ca un craiu cu neostenită sîrguință o poartă cătră lucrurile besericești, ca se mîngăe, țină și întărească în credincioșirea cea cuvioasă pe clerul de legea grecească al besericeii orthodoxe ceii unite și lepădate de pizmă dinpreună cu tot neamul românesc din principatul acesta al Ardealului, a resolvăului preamilostivă fundație de 6.000 de florinți pentru episcopul cel unit de legea grecească, pentru 11 călugări vasiliani, pentru 20 de alumni carii să se țină în Blaj, și alți trei alumni carii să se trimită la Roma, în collegiul *De propaganda fide*, și milostivește au poruncit înaltei cămerei sale ceii de curte și prin aceștea direcției cămărățicești ceii din Ardeal și din Valahia ce se ține de Austria, care soluția aceasta să se isprăvească. Drept aceia ca să se facă destul preamilostivei rezoluției aceștia și cît mai curînd să se plinească voia cea prea cu evlavie a fundătorului sau întemeietoriului, craiului apostolicesc, pentru pomenire / vecinică s-au făcut acest contract, care se fie pururea nestrîcat și nechîmăcios îndărăpt de însuș împăratul și de moștenitoriu următorii lui cei crăești, între fișcul cel crăesc despre o parte și între preacinstitul domnul Ioann Innohentie, baronul Clain, episcopul numitului de lege grecească cler și popor din tot Ardealul și părțile lui împreunate, celui unit și împăcat cu Beserica Romei, despre altă parte, în formă ca aceia, cît prin puterea contractului acestuia; *Întîiu*, acum zisul preacinstitul domnul episcop, dominiul fișcușesc de la Gherla cu întreg și tot satul din Țeara Oltului, ce se chiamă Sîmbăta-de-Gios, care le-au ținut și moștenit pîn-acum însuș domnul episcop și antecesorul lui, din dăruire împărătească, pentru venit de 3.000 de florinți pe an, cu toate cădînte, veniturile și folosurile lor, le întoarce și le dă îndărăpt fișcului crăesc de pururea și nechîmăcios înapoi. Dinprotivă a

doaoa, despre partea și din bunăvoința preannălțatului împărat, pentru dominiul de la Gherla și satul Simbăta-de-Gios, numitului preacinsti-
tului domnului episcop, la unsprezece călugări vasiliani de legea gre-
cească, la 20 de alumni carii să se învețe în Blaj, și la 3 alumni carii să
se țină la Roma, în colegiul urban *De propaganda fide*, cu venit de 6.000 de
florinți pre an, în typ de fundație vecinică și nechiamăcioasă înapoi,
carea se va întăbulăui și la Roma, li se dăruiesc, îngăduiesc și dau coșteiu
din Blaj ca capul a tot iosagului și întreg dominiul Blajului, care cu
prea bună, nezărvitoare și nenprotivitoare cădință au venit de moșie la
preannălția-sa, ca la un moștenitoriu prinț al Ardealului, cu toate cădin-
țele, veniturile, folosurile, satele lui cele întregi, adecă: Blajul, Minăradea,
Spătacul, Cergăul-Mare, Vézea, Ciufúdul, Tiuriul, cele din comitatul
Bălgradului, așșderea cu părțile din Simcél, Peterfalău, Pánáde, Șóna,
Spíni, cele din comitatul Cetăței-de-Baltă; și cu toate prédiurile, pămín-
turile de arat, riturile, fînațele, locurile cele lucrate și nelucrate, tufările,
pădurile, apele, morile, viile și dealurile de vie, crișmele, vămile de la
363 poduri, taxele, dișmele, plățile / cele după urbariu și cu toate folosurile
și veniturile, oricum se chiamă și cu dreptul au obicinuit din zilele cele
bătrîne a se lua, luînd pe sine fișcul crăesc evicția asupra tuturor impro-
tivitorilor celor pe lege, cu condiție ca acestea nici episcopul nici călu-
gării se le înfrîngă în orice vreme. *A treia*, ca din mai sus zisele 6.000 de
florinți, episcopul se aibă trei mii de florinți pe sama sa, în locul căror
i se dau toate veniturile din allódiurile și economia zisului dominiu, ce se
fac prin munca și sudoarea supușilor dominiului, cu crișmele, cu taxele
sau plățile ce se iau în bani sau în natură, cu moara de la Minărade și
cu gimătatea fînațelor și a riturilor, ca se le poată însuș cheltui, precum
va voi. Iară *a patra*, la unsprezece călugări vasiliani, la doaozeci de alumni
din Blaj și la 3 alumni din Roma, li se dă tot ce vine din dișmele domi-
niului, din morile de la Blaj și de la Peterfalău; așșderea din gimătatea
fînului, din taxa ce vine de la 57 de țigani și din allodiatura de vite, ce
se face în otarul Tiuriului. Și acestea așa se dau lor, din mila chesaro-
crăiască carea nu se va mai chieama înapoi, ca dintrînsele și călugării
și alumni se poată trăi, a căror deregătorie va fi ca se fie spre pildă
bună tinerilor pe carii îi vor avea grijei sale încredințați și se-i învețe
năravuri bune, carte și limbi ca acelea care sînt de lipsă în Țeara Ardea-
lului și în care să se poată înțelege cu patrioții sau lăcuitarii țerei, ca să se

364 aleagă mădulări bune spre sporirea unirei. Întraceaia acele trei mii de
florinți, prin contractul acesta, așa se vor împărți și ținea: unui vicariu
se vor da florinți 150, la doi professori, florinți 250. La opt călugări fl.
800, la doaozeci de alumni din Blaj, fl. 700, la trei alumni din Roma,
pină vor fi în colegiul urban *De propaganda fide*, pe care îi va alege și
numi împăratul, cite 12 scuduri pentru fieștecare pe lună, socotind un
scud în doi zloți sau florinți și 15 creițari, ce fac pe lună, pentru fiește-
care fl. 27, pentru tustrei, pre an, fl. 972, carii în tot anul trebuie să se
stringă în bani gata din dișme, / și să se trimită, în vremile sale, pentru
numiții trei alumni, la Roma; iară celealalte venituri se vor întoarce
spre hrana călugărilor, ci din 128 de florinți carii mai rămîn, cu vreme
se va face mai mare fund pentru cheltuielile de cale ale alumnilor carii
vor merge la Roma. *A cincea*. Lemne de foc pentru călugări va da domi-
niul, și morile călugărilor încă dominiul le va ținea în stare bună. *A șesa*.
Și fiind că scopul cel prea milostiv al împăratului acolo este îndreptat,
ca prin fundația aceasta, legătura împreunării și împăcarea cu Beserica
Romei mai neclătită se rămînă și unirea mai tare să se sporească, a dom-
nului episcop grijă va fi ca în minăstire și la călugărie se priimească
bărbați ca aceia carii se fie adeverat uniți, de viață fără de prihană,
vestiți de învățătură, de năravuri bune, știutori de mai multe limbi și
carii se fie de pildă bună și clerului și norodului românesc, ca prin mă-
dulări și bărbați așa învățați și procopsiți, unirea tot mai mare creștere
se aibă. Drept aceaia *a șeptea*, domnul episcop se va păzi de a priimi
între ai săi, pre unii călugări rătăciți carii numai pentru aceaia au pri-
begit din părțile turcești și moldovenești și îmblă rătăciți prin Ardeal
ca se împedece unirea; ba toată sîrguința sa întraceaia o va pune, ca unii
ciumași și resvrătitori ca aceștea să se oprească de la însoțirea cu clerul
și norodul românesc și se nu se priimească în vreun loc, ci îndată, cit
se vor afla, supt grea pedeapsa celor ce îi vor priimi, să se trimită la
numitul domnul episcop ca se-și dea sama pribegirei lor. Mai încolo *a*
opta: fiind că acum nu este loc de-ndămină în coșteiu Blajului pentru
lăcașul călugărilor, ci de-aci înainte se va face, domnul episcop se va folosi
cu veniturile cele de 3.000 de florinți ce s-au rînduit pentru dînsul, iară
din cele 3.000 de florinți ce s-au rînduit pentru fundația călugărilor, în
tot anul se vor trimite la Roma 972, ceialalți 2028 de florinți se vor chel-
tui în diregerea coșteiuului care va fi dup-aceaia minăstire și spre sfîrșitul

365 acesta se va pune un deregătoriu carele cu ajutoriul, / înțelegerea și toată luarea de samă a episcopului, supt vremea aceeaia toate veniturile ce sînt rînduite pentru călugări și pentru alumni se le întorcă în bani și se dea sama de toate cheltuiiele ce se vor face în diregerea aceeaia, și după ce se va vedea și întări darea de samă și de domnul episcop, în vremile sale se o trimită înlăuntru și la cămara de-aici, precum o au făcut, despre toate veniturile și cheltuiiele. Iară după ce a noaoa, se vor direge olaturile și cheltuiiele vor mai scădea, se vor putea priimi călugări la fundație, ca cei trei dintîiu, pe carii, după cădînța patronatului, îi va numi împăratul măcar de unde, se învețe pe ceialalți regulele cinului Sintului Vasilie. Și fiind că a zecea, fundația mesei episcopești, precum s-au zis mai în sus, trebuie se fie osebită de la fundația călugărilor, ecónomii încă și șurile și pivnițele și jignițele le vor avea de chilin; și avînd episcopul avtoritate de a face ce va vrea cu veniturile sale, despre celealalte va rîndui cu capitulul vicariul carele după episcop va fi cel mai mare preste călugări, tătuși remînînd întregi cădînțele domnului episcop în cele suflatești. Și mai pre urmă a unsprezecea, preannălțatul împărat ca craiu apostolicesc își ține șie și fișcului său cădînța de a cuprinde toate bunurile episcopului, cînd moare, și cele mișcătoare și cele stătătoare și de a chivernisi tot dominiul pînă ce se va pune alt episcop, nemestecîndu-se la fundația călugărilor. Întru a căroră incredințare și vecinică pomenire s-au făcut scrisoarea aceasta și s-au iscălit de îmbe părțile în Blaj, în 31 avgust din anul 1736

Ioann Innohentie liber-baronul Fridvilde de Dietrih,
Clain, episcopul Făgărașului, c.m.s. pecete.

David Mariaffi de Maxa pecete
Petru Dobra, c.m.s.“

Formoasă fundație au fost aceasta pentru neamul cel românesc din Ardeal, dară pe vremea mea fu cu totul stricată prin episcopul Ioann Bob, cum se va arăta la locul său. /

366 ¹ Katona in *Epit. chron.* ad h.a. ² Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 405 seq. ³ Andreas Wolf in *Hist. Moldaviae*, tom. II, p. 176. ⁴ *Ms. codex Szakadathianus*, p. 91 seqq.

Anul 1737. Despre războiul cu turcii Catona¹ iarăș așa scrie: „Împăratul Carol VI, după ce în zădar au lucrat prin solii săi se facă pace între turci și între musceni, în anul acesta 1737, nu cu 30.000 de ostași, ciți trebuia se dea întru ajutoriu împărătessei Annei din legătura făcută, ci cu toată puterea s-au sculat asupra turcilor și luînd povățuirea oștilor de la Ioann Palfi, pentru bătrînețele lui, o au incredințat comitului Sechendorf carele era luteran. Acesta după ce au luat Nissa, în 28 iulie, de la turci, se zicea că foarte reu au făcut pentru că n-au trecut îndată la Diiu carea cetate mai tîrziu, adecă după ce au intrat mai mulți turci într-însa, în zădar o au încungiurat Chevenhiüller, căci bătîndu-se cu turcii carii au eșit dintr-însa în 19 avgust, în carea bătae au fost de față și Franțișc lotharingul (ginterele împăratului), au trebuit se lase Diiul la începutul lui septemvrie, avînd poruncă se apere Valahia, Serbia și celealalte țeri dinpregiur ale împăratului. Întraceaia Sechendorf au luat Ușița; ci întorcîndu-se acesta cu oastea cea mai mare la riul Savului, Doxăt carele era calvin, din nesocotită desnădăjduire, în 18 octomvrie au dat Nissa turcilor. Prințul Hilperhusán încă nu mai norocos au fost în Bosnia pentru că bătînd Banialuca din Bosnia prea tare s-au învins în 4 avgust și au lăsat Bosnia. În Valahia încă reu au curs lucrurile că perzînd Craiova generariul Franțișc Vallis, au murit de supărare în 28 septemvrie.“

Iară Ghebbardi² scrie: „Nenorocirile acestea care nu s-au așteptat, la atîta mînie au adus pre împăratul Carol de au poruncit se tae capul commendantului din Nissa, și pe comitul Sechendorf l-au osîndit la robie vecinică în Șpilbérg din Moravia“.

367 Despre Valahia preavestitul Enghel scrie³ precum urmează: „Adeverat este că oștile nemțești care se tăbărise lîngă Olt au intrat pînă la Tîrgovești și vodă au fugit la Turtucaia, iară boierii toți au remas pre acase-și arătînd prin aceeaia că ei bucuroși ar fi supt / stăpînirea Neamțului. Ci fiindcă oastea împărătească cea mai multă era în Serbia și Bosnia, acești puțini carii intrase pînă la Tîrgovești au trebuit să se tragă înapoi că au venit asupra lor Constantin Maurocordat Vodă cu mulțime de turci și, precum scrie *Breviariul hronologicesc*, la întorcerea lor s-au și bătut în doao locuri.“

Ci cu mult mai chiar le scrie acestea Anonymul românesc⁴, așa grăind: „Întru a treia domnie a lui Constantin Maurocordat, coborînd

nemții în țeară, el au fugit la Turtucaia; iară boierii au ramas în țeară cu nemții. Dup-aceasta venind Constantin Vodă cu turcii, s-au tras nemții la munte și bătînd turcii pe nemți la Pitești și la Perișan, au trecut nemții în Ardeal.“

Despre Moldova iarăș Enghel scrie așa: „Feldmareșalul rusesc, comitul Minnih, ș-au deschis calea la Moldova luînd Oțacovul în 12 iulie din anul 1737. Curtea chesaro-crăească încă tocma întraceaia zi au început războiul cu turcii, după confederația ce o făcuse cu rușii, și chesaro-crăescul vițe-colonell Ursétti din Ferrara cu 800 de feciori au intrat în Moldova încă în anul 1737, despre carele așa vorbește Dadih⁶: „Cînd au intrat Ursetti cu 800 de feciori în Moldova, seraschirul din Bender au poruncit prințului Grigorie Ghica se-l scoată din Moldova. Ghica drept aceaia au cercat se-l scoată cu frumosul, dară Ursetti au mers la bătae cu dînsul și împușcînd oastea nemțească întiiu asupra moldovenilor, aceștea o au spart și tăiat cu totul, omorînd și pre Ursetti, în tașca căruia au aflat multe cărți foarte de folos turcilor.“ Vezi și pe Șiráh⁷.

¹ Katona in *Epit. chron. ad h.a.* ² Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 408. ³ Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. II, p. 19. ⁴ Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. ⁵ Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 300. ⁶ Dadich apud Gatterer, tom. XIV, p. 282. ⁷ Schirach, *Leben Carls VI*, p. 380.

Anul 1738. La anul de-acum am multe de a scrie despre neamul românesc din Ardeal, ci mai întiiu voi vorbi despre războiul cu turcii, apoi
368 voiu cuvînta despre / facerile lor. Așadară:

Despre Moldova zice preavestitul Enghel¹: „Generariul Minnih gîndea încă în anul 1738 se meargă se iea Benderul și Hotinul, ci l-au împedecat și ciuma ce era în Moldova, și mulțimea turcilor ce-și făcuse șanț dincoace de Nistru cu altă mulțime de tătari, pe carii îi adusesese bașa de la Achirmán. Curtea chesaro-crăiască era tocma nendestulită cu războirea lui Minnih cea din anul 1738, căci se știia că el trimesese pre oarecare Répnin la Țarigrad, ca, înțelegîndu-se cu baronul Tot și cu trimisul lui Grigorie Ghica, se lucre de pace (precum scrie Dadih în tomul XV, pagina 266 seqq) și drept aceaia se rînduise ca Minnih în anul 1739 se între în Moldova, și de altă parte se între în Valahia și

generariul chesaro-crăesc Lóbcovici din Ardeal. După Mánștain, tom. II, pagina 11, Minnih mai nainte de a se începe războiul cu turcii, făcuse un regiment moldovenesc și-l dăduse supt comanda prințului Cantemir, feciorului lui Dimitrie Cantemir, carele avea nădejde că, după ce se va lua Moldova, va domni întrînsa. Tabăra rusească au trebuit se treacă prin Polonia, și polonii s-au jăluit pentru jafurile ce s-au făcut în ținutul lor și mai vîrtos în moșiile comitului Potoțchi. Mánștain scriînd despre Russia, vinătuiește pe prințul Cantemir al căruia nume din botez nu se înseamnă, că el ar fi fost pricina jăfuirii cînd s-au înturnat în anul 1736 din Moldova prin Bródi în Moscovia; pentru că Potoțchi ar fi fost prins atunci pe Cantemir și vrînd se-l dea în minile turcilor, numai prin mișlocirea commendantului celui rusesc din Chiovia s-au mîntuit. Ci nu se vede a fi adeverat ca Cantemir se fie îmblat în Moldova pre la anul 1736, pentru mai multe pricini.“

369 Tot acelaș Enghel² despre Valahia scrie așa: „Războiul / din anul 1737 n-au curs așa ca să se poată cuprinde Valahia. Nissa s-au perdut încă în anul 1737 și turcii în noemvrie întru acelaș an au luat Rușava, dară iarăș s-au alungat dintr-însa. Dinprotivă în 28 maiu din anul 1738 au luat turcii Mehedia și au bătut pe Franțișc Iotharingul luînd în 17 august și Rușava Noao cu carea au trecut la turci tot banatul Craiovei și cetatea S. Elisávet cu foarte puțină osteneală.“

Mai chiar scrie Stefan Catona³ despre războiul ce s-au ținut în anul acesta 1738 cu turcii zicînd: „Ca să se îmărească nenorocirea armelor, în anul de-acum s-au adăogat și Iosif Racoți, fiiul lui Franțișc II Racoți, carele mergînd la tabăra turcească vrea se aducă pre unguri la rebéllie de cătră împăratul. Iosif Racoți acesta fugînd în anul 1734 din Vienna, au mers în Radosto, după moartea tătine-său, în 5 dechemvrie din anul 1736. De acolo s-au chemat la Țarigrad în 20 septemvrie din anul 1737 și atunci au căpătat ferman ca se fie prinț Ardealului; pentru că nădejduia turcii ca cît se va apropia acesta, ungurii și ardelenii îndată vor sta cu dînsul. Ci fiind că numai puținii vrednici de furci s-au pornit prin cărțile lui cele resvrătitoare, viziriul vezîndu-se pe sine înșălat, în 26 august i-au poruncit ca să se lase de nădejdea de a dobîndi Ardealul. Iară împăratul Carol VI înțelegînd voia lui Iosif Racoți, au făgăduit, cine îl va aduce viu, 10.000 de florinți, iară pentru el mort, 6.000 de florinți. Ci el întorcîndu-se de la Diu s-au bolnăvit și în 9 noemvrie

spovedit și cuminecat au murit în vîrstă de 38 de ani. Gheorghie, fratele lui cel mai mic, așisderea fugise din Vienna în Gallia și de-acolo mersese în Radosto, încă trăind tată-său, Franțișc II Racoti, în anul de la Hs. 370 1727, iară al vîrstei sale 26, de-unde întorcîndu-se / iarăș în Gallia, în anul următoriu, 1728, dup-aceaia nu mai aflu scris despre dînsul.

Întraceaia războiul cu turcii ținea, fiind pus povățuitoriu mai mare preste oști Chénigseg, presidentul cancellăriei de harț; mai nainte de a veni acesta la oaste, turcii luase înapoi de la împăratul, Ușița și Mehedia. Mai tîrziu de cum se poruncise, strîngîndu-se ai noștri la Statîna, la Córnia în 4 iulie, turcii toama atunci au năpădit preste ai noștri cînd prînzea; ci Franțișc lotharingul i-au gonit și au luat de la dînșii șapte tunuri; dup-aceaia au luat îndărăpt și Mehedia. La Rușava încă au mers ai noștri se o apere, dară auzînd că vine viziriul cu prea multe tunuri, între care era unul atîta de mare de-l purta cu 60 de biholi, s-au spăriat și în 14 iulie s-au tras la Mehedia. De-aci încă trăgîndu-se a doaoa zi, 12.000 de turci năvălind preste dînșii, pe 5.000 le-au tăiat ai noștri, dară alți turci au cuprins Mehedia în 15 iulie și întrînd boale între ai noștri, Rușava încă s-au dat turcilor în 15 avgust din anul 1738.“ Despre toate cîte scrise aci Catona, de vrei a ști mai multe, cetește pe Táube ⁴, pe Ghebhardi ⁵ și pe Lalände ⁶, că eu trec la lucrurile românilor din Ardeal.

La anul 1736 am adus contractul ce s-au făcut între cămara împărătească și între vlădicul Ioann Innocentie Clain, cînd s-au schimbat Sîmbăta-de-Gios și Gherla cu Blajul; aci voiu aduce ce au zis clerul în anul de-acum, la schimbul acela, despre carea a clerului zisă, așa scrie Samuil Clain de Sad ⁷: „Întraceaia vlădicul Clain, în 26 ianuarie din anul 1738, au adunat pe cei mai aleși din clerul său și le-au spus lor tot cugetul său, cum vrea se facă mînăstire, seminaru și școale, pentru a căroră ținere de la împărăție au dobîndit din iosagul Blajului 3.000 de florinți pe an, / înse ca să se facă mînăstirea și seminaru, la aceaia 371 trebuesc cheltuiiele, și fiind că acestea, pentru folosul clerului și al neamului românesc vor se fie, cu cuviință este să se îndemne și clerul, din toată serăcia sa a da ceva la zidirea sîntei mînăstiri și a școalelor, întru care fiii lor vor învăța și se vor procopsi. Clerul vezînd acest lucru bun și folositoriu, s-au îndemnat și din serăcia sa au făgăduit că va da 25.000 de florinți, înse supt aceste condiții: «1. Ca cu bună samă se fim încredin-

țați cum că se va zidi mînăstirea și episcopia, ca se nu ni se întîmple mai mult a vedea ticăloasă mutare; se nu fie slobod prealuminatului și presfințitului domnului vlădic, din banii carii se vor culege pentru mînăstire, a cheltui, pînă ce mai nainte nu ne va arăta noao, dată milostivă carte de fundație a preannățatului împărat. 2. Cheltuiala cea din partea cămerei crăești în tot anul mai întiu să se facă și după ce se va sfîrși aceaia, apoi să se cheltuiască din banii noștri. 3. Mai sus-numita mînăstire se nu fie în prejudecata ritului nostru, și afară de călugări de ritul grecesc, adecă afară de vasiliteni uniți, alți călugări întrîna se nu se priimească. Iară dintracei călugări măcar trei sau patru se fie rînduiți pentru capitul; carii se aibă grijă a ținea scrisorile clerului și ale neamului, care se vor încredința grijei lor, ca nu cu paguba noastră, cum am mai pățit pîn-acum, încredințînd streinilor ale noastre, se ne lipsim de cele mai bune și mai de treabă instrumenturi și scrisori ale clerului; și aceștea se fie detori a da samă celor rînduiți din cler la aceasta, adecă ca se ia sama. 4. Fiind că mînăstirea nu moare, de vreme ce stă din mai mulți, pentru aceaia dintrîna nemica se ia fișcul, nici se între acolo după 372 moartea vlădicului. 5. Se aibă îngăduințele, privilegiurile / și slobozeniile care au mînăstirile de ritul lătesc, în țerile preannățatului împărat. Drept aceaia după ce și despre partea înălțatei cămerei vom avea destulă assecurație cum că acestea nevătămat se vor păzi și se vor ținea, prin cursul de 5 ani, măcar că cu mii de nevoi sîntem împresurați, înse vînzînd averile noastre cele vremelnice, ne vom nevoi a da acea sumă de 25.000 de florinți pentru un lucru așa de bun. Drept aceaia ca mai suszisele condiții de preannățatul împărat pentru mai mare securitatea noastră și a cădîntelor mînăstirii milostivește să se întărească și noao cu avthentie se ni se dea, foarte cu smerenie și din genunchi ne rugăm și cerem. Dat în săborul mare, la Blaj, în 26 ianuarie din anul 1738. Stefan Pap Timándi de la Juc, vicariu generariu din părțile de gios ale Ardealului ș.c. și Nicolae Pap de la Beia, vicariu generariu în părțile cele de sus ș.c., cu numele și în persona tuturor celor din săborul mare, carii reprezentăluesc tot clerul și neamul românesc.»“ Aceștea le-au întors Clain de pre lătinie din cartea lui Sacadati ⁸, care trimețîndu-se la împărăție, acest diplomat s-au căpătat:

„Noi, Carol VI, din mila lui Dumnezeu ales împărat al romanilor, pururea avgust ș.c. Dăm pomenire prin aceștea, făcînd știre tuturor

căroră se cuvine, cum că cu de-adinsul cugetînd noi că din rînduială preabunului Dumnezeu, pentru aceeaia am dobîndit monarhia s. împărăției romane și cu cîntea crăiască și stemma craiului apostolicesc am luat, ca între multe deregătorii care se cad noao spre ținerea republicei, mai virtos de aceeaia se avem grijă, carea face și cîntea și slujba dumnezeiască mai mult se crească și se sporească, pentru care lucru și Dumnezeu mai de prisosit varsă mila sa. Pentru aceeaia noi, de la începutul împărăției noastre, alta mai drag n-am avut decît ca în țerile și provinciile noastre, s. romano-catholica beserică să se lățească și prin creșterea eii mărirea

373 lui Dumnezeu, / prin slujba cea adevărată carea într-însa se face, mai mult și mai mult să se poată înălța, și aceasta din dreptul nostru care din fire îl avem dat noao, ori dintr-al neamului, carii de la mai marii noștri cei ce împărățiile cele încredințate grijei lor, înțelepțește și bine cu lucrurile bune credințe le ocîrmuia, care drept de la ei și noi întru noi mutat l-am luat, de la ale căroră urme a ne depărta necinste ne-am ținea. Deci fiindcă în moștenitoriul nostru principat al Ardealului ni se dă noao mare prilej de a urma pe cei mai mari ai noștri și de a plini deregătorii rîvnei ceii bune a craiului apostolicesc, adevăcă acolo, unde în vremea preamăritului prințului domnului Leopold, împăratului romanilor și craiului Germaniei, Ungariei și Bohemiei, tatălui și predecessorului nostru celui prea dorit și de fericită pomenire, neamul românesc cel de legea grecească, din rătăcirea pizmei, întru carea era mai nainte, luminîndu-l darul dumnezeesc și împreună lucrînd și rîvna cea bună a oamenilor celor cucernici, la unirea și la sinul s. romano-catholice beserici începuse a se întoarce și pentru aceeaia acel prea mare împărat și craiu de evlavie sa mișcat, cu osebit diplomat le-au dat lor niște scutințe, privilegii și îngăduințe care acel neam românesc și beserica lor și fețele cele besericești și episcopul cel de legea grecească cu s. Beserica Romei adevărat unit, se le aibă. Și întărise și așezase și episcop de legea grecească unit. Și noi încă vrînd se facem destul deregătoriei noastre și episcopia romînilor de legea grecească celor cu s. Beserica Romei uniți mai mult se o întărim, milostivește i-am fost resolvăluit residenție în Făgăraș, orașul nostru cel fișcușesc, împreună cu numire de la acelaș

374 Făgăraș și fundație sau zestre, dominiul nostru/ cel fișcușesc de la Gherla cu satul fișcușesc Sîmbăta-de-Gios din ținutul Făgărașului, cu venit de trei mii de florinți pre an, încă în anul 1717 l-au fost dat,

și această fundație, după ce am fost înțeles noi că norodul acelaș neam românesc de legea grecească cu mai mare mulțime s-au întors la unirea s. Besericei romano-catholice, din dăruirea noastră chesaro-crăiască, în anul 1732, la aceasta o am fost adus, cînd la smerită representația credinciosului, noao iubitului, cînstului și măritului liber baronului Ioann Innocentie Clain de Sad, episcopului celui de-acum al zișilor romînilor uniți și consiliarului, adevăcă cum că el, pentru lipsa împreună-lucrătorilor, pre un norod atîta de mare și carele în toată zioa crește, nu agiunge se-l poată învăța cum se cade în credință și în evlavie; și pentru aceeaia s-au rugat pentru rădicarea și zidirea unei mînăstiri, după cum legea lui și s. bulla papei poștește, în carea acelaș episcop se poată lăcui și călugări, după rînduială legeri sale, în loc de canonici și de capitul se fie lîngă el, și în carea pruncii în credință și în carte să se învețe și de-acolo harnici întru învățatură, iscusiți și procopsiți parohi de legea grecească se poată eși; și aceasta noao prin cămara noastră cea crăiască ni s-au pus înainte și noi nu numai pentru residenția episcopescă, ci și pentru mînăstirea uniților de legea grecească și de cinul S. Vasilie, milostivește am binevoit ca să se facă; și pentru aceeaia dintr-alt fund fișcușesc rînduisem mijlociri. Ci după aceeaia mutîndu-se stările împrejur și fiind că comunitatea armenilor de la Gherla s-au rugat ca se poată cumpăra dominiul mai sus zis de la Gherla, pentru

375 întemeierea mai nainte zisei episcopii/ și și a mînăstirei, alt dominiu mai bun, adevăcă al Blajului, întru acelaș al nostru principat al Ardealului, ce este în comitatul Bălgradului și în mînilor fișcului nostru, în typul următoriu milostivește s-au resolvăluit, adevăcă, ca: « 1. Voind aceasta și patriarhul Romei, mai sus numitul episcopul Făgărașului, zisul dominiul Gherlei și Sîmbăta-de-Gios, cea din ținutul Făgărașului, cum s-au zis, care din dăruirea noastră cu venit de 3.000 de florinți pre an, episcopul acesta și predecessorul lui pîn-acum le-au ținut și le-au stăpînit cu toate cădîințele, folosurile și dobînzile sale, fișcului nostru celui crăesc se le dăm și fără de nici o cerere mai mult înapoi, în veci se le sloboaze.

2. Dinprotivă, pentru dominiul acela al Gherlei și pentru Sîmbăta-de-Gios mai sus-zisului episcop și următorilor lui celor uniți cu s. romano-catholica Beserică și la unsprăzece călugări de legea grecească și la 20 de alumni carii vor învăța carte în Blaj și așîderea la 3 alumni

de la Roma, din *collegiul De propaganda fide*, pentru hrana și ținerea de pururea, înse așa, ca aceștea toți se fie uniți cu s. romano-catholica Beserică, cu venit pre an de 6.000 de florinți în *typ* de fundație vecinică și carea nici odată să se poată desface, coșteiu Blajului, ca capul bunurilor, și întreg dominiul Blajului, care cu foarte dreaptă cădintă, de carea nici într-o vreme, nici o dată poate se fie vre o price la noi, ca la moștenitoriul prinț al Ardealului, au venit cu toate cădintele, folosurile, veniturile, dobânzile și satele întregi, adecă Blajul, Mînăradea, Spătacul, Cergăul-Mare, Tiuriul, Vezea și Ciufudul, care sînt în comitatul Bălgradului din Ardeal, încă și cu părțile din satele Sincél, Peterfalău, Iclód, Pánáde, Šóna și Spíni, / care sînt în comitatul Cetăței-de-Baltă și cu prediurile sau zăvoaele, pămînturile de arat cele lucrate și nelucrate, cu țarinile, livezile sau rîturile, pășunile, cîmpurile, fînațele, pădurile, dumberăvile, dealurile, munții, văile, viile și locurile cele de vie și cu apele, rîurile, lacurile, pescuirile și cu curgerile apelor, cu morile și locurile de mori, supt metele sale cele adeverate și otarele cele vechi, cu crișmele și vămile podurilor, cu taxele, dișmele, birurile urbarialicești și cu toate folosurile și veniturile oricum numite și chiesmate, care din cădintă și zilele cele vechi au obicinuit a se lua și da, cu puterea milostivei rezoluției noastre ceii prin cămara noastră de curte, din cetatea aceasta a noastră, Vienna Austriei, în 8 maiu din anul trecut 1737, la crăiasca-cancellaria noastră iarăș de curte și ardelenescă date, milostivește am judecat se le dăruim, se le îngăduim și se le dăm cu legiuită evicție ținută fișcului nostru împotriva oricăror legiuite împetiții sau asupranăvăliri și cu chiară condiție, ca aceștea nici episcopul, nici călugării se le poată înfrînge.

3. Ca din acești mai sus-ziși 6.000 de florinți, 3.000 se fie pentru hrana și custarea episcopului întru al căroro loc sau pentru carii va ținea episcopul veniturile din *alodiatura* mai sus zisului dominiu, adecă cele economicești, care cu lucrul și cu osteneala supușilor se agonisesc împreună cu crișmele, taxele cele de bani, ce se iau în natură, așisderea și moara de la Mînărade și gimătatea fînațelor și a riturilor care toate le va cheltui și va rîndui despre dînele, cum va voi, ci.

4. Fundația de 3.000 de florinți, pentru unsprăzece călugări vasiliteni, doozeci de alumni din Blaj și 3 alumni din Roma, va fi din dișmele ce vin din toate veniturile dominiului Blajului, din morile de

la Blaj și de la Peterfalău și gimătatea finului și din taxa a cincizeci și șapte de / țigani și din *alodiatura* de dobitoace ce se va face în otarul Tiuriului carea lor fără de nici o întoarcere mai mult înapoi o dăm, ca veniturile aceștea înșiși ei călugării se le administrăluiscă și dintru acelea și ieromonahii și alumnii se poată trăi, a căroro deregătorie va fi ca pruncilor, celor încredințați grijei lor, întru toate se le fie pildă bună și pre aceia în năravuri și întru învățatură și în limbile cele de lipsă în patriă, prin care cu patrioții să se poată înțelege, se-i procopsească, ca în școale să se facă oameni harnici spre creșterea s. uniri cu romano-catholica Beserică. Iară împărțirea acestor 3.000 de florinți, așa se va face și se va ținea, adecă: se vor da unui vicariu, florinți 150, la doi professori, fl. 250, la opt călugări vasiliteni, fl. 800, la doozeci de alumni din Blaj, fl. 700, la trei alumni la Roma, în *collegiul De propaganda fide*, carii au mărturisit viața călugărească și a căroro priimire și numire ori din Mînăstirea Blajului, ori dintr-alte mînăstiri unite de legea grecească din țerile cele supuse noao, o ținem noao și următorilor noștri, socotind cîte 12 scuduri din Roma pe lună pentru fieștecarele, ce pre un an fac fl. 972. Iară banii acești de pre urmă în tot anul din veniturile dișmelor trebuie să se adune și pentru acei trei alumni de la Roma, în vremile rînduite, acolo să se trimită, iară celealalte venituri se vor cheltui pentru ținerea călugărilor, și din fl. 128 carii mai rămîn, cu vreme se va aduna cheltuiială care trebuie se o aibă alumnii cînd merg la Roma, iară cînd se întorc de-acolo au făgăduit s. congregația *De propaganda fide* că se va da cheltuiială de cale.

5. Cu lemne de foc pe călugări îi va ținea tot dominiul, așisderea și morile lor acelaș dominiu le va ținea în bun stat. /

6. Și fiind că milostiv cugetul nostru numai acolo caută prin fundația aceasta, ca legătura unirei cu s. romano-catholica Beserică mai mult să se întărească și sporiul eii de-acum înainte mai mult și mai mult se crească, a episcopului celui unit deregătorie va fi, la mînăstire și la cinul călugăresc oameni de aceia a lua carii zisa unire și cu cuvîntul și cu faptele o mărturisesc și sînt cu viață fără prihană, întru învățatură procopsiți, cu năravuri bune împodobiti și care știu mai multe limbi și carii și clerului și norodului unit se fie pildă bună, ca prin niște bărbați ca aceștea, s. unire mai mult și mai mult pururea să crească.

Drept aceia 7. Cu de-adinsul va avea grijă episcopul cel unit, ca pe călugării vagabunzi pizmatici, carii vin din părțile turcești și moldovenești și îmblă rătăcind prin principatul nostru al Ardealului, și ori pe carii alții carii îmblă pentru ca se împedece unirea, se nu-i priimească între ai săi, ba încă cu tot de-adinsul se va nevoi ca niște oameni ciumași ca aceia, de la împărțășirea norodului și a clerului să se gonească și vre o dată se nu se priimească; ci de se vor afla de aceia, în dată să se aducă la acelaș episcop, ca se-și dea sama pribegirei sale; iară cei ce vor priimi pre unii ca aceia, greu să se pedepsească.

Mai încolo 8. Fiind că acum, în coșteiu Blajului nu este loc, unde se poată lăcui călugării, ci de-acum înainte trebuie să se facă, mai sus-zis unitul episcop, acele 3.000 de florinți ce se vin lui, le va lua însuș; iară din cele 3.000 de florinți, ce sînt rînduite pentru fundația călugărilor, în tot anul alumnilor de la Roma se vor da 972 de florinți, iară ceaialaltă summă de 2.028 de florinți, se va cheltui la zidirea și dregerea coșteiuului ce va fi de-aci înainte mînăstire, și pentru acest lucru, prin crăiasca noastră cămară, se va rîndui deregătoriu carele cu ajutoriul, împreunățelegerea și sfatul episcopului, întraceaia vreme toate veniturile cele numite pentru călugări / și pentru alumni, în bani se le întorcă și de toate cheltuiiele care se vor face la zidire, se dea samă, carea dare de samă, bine și după cuviință făcută și de episcop vezută și întărită, în vremile sale crăeștei cămerei noastre o va da.

Și după ce 9. se va zidi mînăstirea, încet scăzînd cheltuiiele, să se priimească călugări și cei dintîiu trei, carii vor învăța pe ceialalți regula cinului Sîntului Vasilie, se ni se propună noao, după cădînța patronatului nostru, ori de-unde îi va plăcea maiestatei noastre.

Și 10. De vreme ce, cum s-au zis, fundația mesei episcopești trebuie se fie deschilinită de fundația călugărilor și a alumnilor, ecónomi încă și șuri și pivnițe și jîtnițe totdeauna în vremile viitoare, deschilinite vor avea, întreagă remînînd avtoritatea episcopului de a rîndui de veniturile sale și de economia cea din fundurile lui date; iară de economia cea din fundurile ce sînt date mînăstirei și alumnilor, va rîndui vicariul cu capitulul, care vicariu după episcop va fi mai mare preste călugări, inse întreagă remînînd puterea carea se cade episcopului în cele duhovnicești.

Și mai pre urmă 11. Ca craiu apostolicesc și fundător ținem noao și fișcului nostru celui crăesc cădînța de a cuprinde bunurile episcopului, cînd moare, și cele mișcăcioase și cele nemișcăcioase și de a ocîrmiu iosagul pînă la punerea altui episcop, întregi remînînd fundurile și veniturile mai sus-zîșilor călugări și ale alumnilor.»

Precum despre această schimbare a dominiului Gherlei cu dominiul Blajului și despre facerea mai sus-zisei mînăstiri și voința patriarcească au fost venit prin cartea cea de preacinstitul secretariul de stat, domnul cardinalul de Fîrau, scrisă preacinstitului domnului Dominic Passionéu, arhiepiscopului din Efés, carele este nunciu apostolicesc în curtea noastră, inse cu această respicare cum că nu numai se vor ținea acei trei mai sus-zîși alumni cu mai sus-zisa plată, pururea în collegiul *De propaganda fide* și se vor învăța în științe și în deprinderile cele duhovnicești, ci și după ce vor isprăvi învățătura, pentru / întorcerea lor acasă, cheltuiiele de cale li se vor da din zisul collegiul urban *De propaganda fide*, cum și mai sus s-au zis. Drept aceaia schimbarea dominiurilor celor mai de sus zise, cu milostiva noastră bunăvoință s-au și făcut.

Și fiindcă în diplomatul ce s-au dat despre unirea neamului românesc și s-au pomenit mai sus, care trebuie se aibă puterea sa pîn-atunci pînă cînd nu vom rîndui noi almintrelea, între altele este și aceasta, ca episcopul se fie detoriu a ținea lîngă sine un theolog învățat în canoane și înțelept și carele se știe purta lucrurile, care prin noi sau prin cel de-acum arhiepiscop al Strigonului și prin următorii lui se va numi, care theolog se fie ca un *causarum auditor* generariu și la necuviințele ce se întîmplă împotiva legilor canonicești, cu de-adinsul se ia aminte, așa pre acel theolog, pe carele noi îl vom numi, și de-aci înainte va fi datoriu a-l ținea lîngă sine; iară pentru ținerea și hrana theologului aceluia și pentru șerbul lui și pentru masă, 300 de florinți din veniturile episcopești și anume din veniturile acelea ale dominiului Blajului, care noi ne-am milostivit a le orîndui pentru masa mai sus-zisului episcop și a următorilor lui, a-i tăia și în toată angăria a-i da. Afară de aceasta theologului aceluia, pînă la altă rînduială a noastră, în dar va fi detoriu episcopul a-i da: cômmod lăcaș în residenția episcopească, notreț pentru doi cai, adecă ovăs și fîn și grajdiu, încă și lemne de foc și legumi din grădina episcopească.

Ba din avtoritatea cădinței patronatului nostru, carea o avem ca un craiu apostolicesc și moștenitoriu prinț preste tot de a da toate besericile și veniturile lor cele din crăimea Ungariei, din zisul Principatul Ardealului și din părțile ce se țin de dinsele, precum au făcut și repositii craii Ungariei, predecessorii noștri cei de fericită pomenire, numitului episcopului, adecă de-acum și următorilor lui carii vor fi adeverat uniți cu s. romano-catholica Beserică, la unsprăzece călugări de legea grecească și cinul Sîntului Vasilie și la 23 de alumni, / carii iarăș se fie adeverat uniți cu s. romano-catholica Beserică, cu modrurile, formele și condițiile mai sus spuse și puse cu titlul de fundație de pururea și nemutată le dăruim, îngăduim și dăm și le rinduim, ținem și plăcute le avem, cădința oricui întreagă și nevătămată reminind. Prin puterea și mărturia cărților acestora ce sînt întărite cu avthentică mai mare pecetea noastră de curte, carea e acățată de dinsele. Dat în cetatea noastră, Vienna Austriei, în 21 avgust din anul Domnului 1738, anul crăimilor noastre, a romanilor 27, a Hispaniei 34, a Ungariei și Bohemiei 28.

Carol, c.m.s.

B.Ioann.Ios.Bornemisa de Cason, c.m.s.
Iosif Cozma, c.m.s.“

Diplomatul acesta l-am întors pe limba noastră din cartea cea cu mîna scrisă de Ioann Sacadati⁹, carele au fost dintîu translător la înălțatul crăescul guberniu din Ardeal, apoi oberlaitinânt întru al doilea regiment romînesc din Ardeal, și în deregătoria aceasta au și murit în Moravia, în bătaia cu Búrguşul, la anul 1779, cînd m-am înturnat eu din Roma la Vienna; dară în originalul, care l-am cetit însumi eu, Gheorghie Şincai, nu se află că armenii ar fi voit se cumpere Gherla. Doară adăogerea aceeaia s-au pus în copia carea au mers la crăescul guberniu.

Înse diplomatul acesta cu totul s-au înfrînt de episcopul Ioan Bob carele la atîta au păşit, de numele episcopului Ioann Innohentie Clain de Sad și al lui Stefan Şincai de Şinca carele fusese pus deregătoriu de cămara crăiască, după cum poruncește împăratul în numărul 8, încă l-au potopit de la şura de sus sau cea de lingă viile Blajului, cum și mai chiar se va arăta la locul său.

¹ Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 300 seq. ² Idem Engel in *Recent. Hist. Valachiae*, part. II, p. 19. ³ Katona in *Epit. chron.* ad h.a. ⁴ Taube, tom. III, p. 78 seqq. ⁵ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 408 seqq. ⁶ Lalande, t. V, p. 4 seqq. ⁷ Samuel Klain de Szád in *Hist. eccl. Valachicae / Trannicae*, part. X, § 2. ⁸ *Codex ms. Szakadathianus*, p. 113 seqq. ⁹ Idem codex, p. 103 seqq.

Anul 1739. Samoil Clain de Sad¹, după ce au adus diplomatul cel la anul trecut scris, așa grăiește: „Vlădicul Clain, în anul 1739, în 25 de zile ale luni lui maiu, au adunat săbor de toți protopopii, în care săbor s-au cetit mai sus pusa donație și deplin s-au încredințat clerul pentru cele ce în trecutul săbor al anului 1738, din 26 ianuarie, au fost cerut pentru securitatea sa, deci foarte s-au bucurat mulțămînd prea milostivului împărat pentru acest mare bine făcut la tot neamul românesc. Că adeverat se poate zice și cu bună samă așa este, cum că mînăstirea Blajului au adus pe neamul românesc la cunoștință, la învățatură și la înțelepciune.“ Așa grăi călugărul Samoil despre mînăstirea Blajului și eu încă întăresc zisele lui, pentru că mînăstirea aceeaia mult bine au făcut neamului românesc și mare pagubă este că s-au stricat, dară aceasta încă o mărturisesc că și la alte școale au învățat mulți români carii cu mult mai mult au făcut pentru tot neamul, cum se va arăta la locul său.

Iară Ioann Sacadati² așa scrie actele mai sus zisului săbor: „În numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh, amin. În anul 1739, maiu 25, la porunca prealuminatului și preacinstiului domnului Ioann Innohentie, liber-baronului Clain, cu mila lui Dumnezeu și a Scaunului apostolicesc episcopului Făgărașului al celor de legea grecească unită din Ardeal și consiliariului sfîntei chesaro-crăeștei maestăți, / pe zioa mai sus zisă s-au adunat săbor în coșteiul Blajului, adecă în residenția mai sus titulatului prealuminatului domn, unde după s. liturghie, la zece ceasuri din zi dimineața presidăluind mai nainte numitul prealuminatul domnul episcop, de față fiind și mult cinstitul părintele theolog Nicolae Ianoși și preacinstiții domnii vicari ai cinstiului cler și doisprăzece assessori și alți foarte mulți cinstiți protopopi, în care săbor acestea s-au făcut:

Șederea I

După ce prealuminatul și preacinstitul domnul episcop au făcut cuvînt de mîntuire și de învățatură cătră s. săbor și după ce foarte cu mare

plecăciune s-au cetit dăruirea cea despre fundația Blajului a preamiloșivei maestratei împărătești și diplomatul cel dintîiu al celui de fericită pomenire împăratului Leopold I și decretul prealuminatului împăratului de-acum pentru mult cinstitul părintele theolog, și după ce prealuminatul și preacinstitul domnul episcop au făcut cuvîntare pentru banii cei în anul de curînd făgăduiți, pentru gîndire despre toate acestea, cinstitul cler au poftit se i se dea tîmp. Deci nefiînd de față prealuminatul domnul episcop și mult cinstitul p. theolog, cu cea dinpreună a tuturor voință s-au făcut punturile cele cu litera A însemnate.

*Actele de a doaoa zi
Sederea II*

Fiînd de față prealuminatul domnul episcop și mult cinstitul p. theolog, se dau și se cetesc punturile cele mai sus zise ale cinstitului cler și mai întîiu despre theologul cel de-acum și despre cei ce după el vor fiologi.

Litera A |

384 Mult cinstite părinte, părinte în Hs. noao foarte cinstite! Am înțeles milostiva chesaro-crăiască rezoluție, cum că pe sînțenia-ta te-au numit și te-au rînduit noao theolog și generariu al tuturor cauzelor auditoriu, pentru carea din inimă ne bucurăm și împreună poftim ca se fie spre folosul și mîngierea ticăloșilor noștri preoți și a tot foarte ticălosului neamului nostru și spre ușurarea prealuminatului domnului episcopului său și al stăpînului nostru. Mai nainte de ce vom grăi despre întroducere sînțeniei-tale, se nu-ți fie cu greu a auzi cele mai gios scrise puneri ale clerului nostru: 1. Fiînd că pre unii dintre preoții noștri carii pentru lipsa mișlocirilor și a școalelor n-au destulă învățătură, prealumații domnii pămîntești îi asupresc și deregătorii cinstitelor comitaturi aorea le fac nevoe și-i trag la scaunul cel mirănesc, îi batjocoresc și-i leapădă din parohii și, ce e mai mult, îi bat, și nebăgînd samă de prerogativele besericești, de multe ori îi și prind, drept aceeaia cînd c.c. protopopii locurilor vor alerga pentru acestea la sînțenia-ta, se cunoști a sînțeniei-tale deregătorie a fi, facere destul și lecuire în locurile sale a le dobîndi, fără de respectul fețelor domnilor patrioți, după cum poștește dreptatea și s.s. diplomaturi. Se adaogă și aceasta 2. Ca dacă pentru unele nevoi

ca acestea, vreun preot va veni la sînțenia-ta, în cît va fi cu putință, cu cuvinte blînde și line se-l priimești și se-i isprăvești lucrul. 3. Poate să se întîmple și aceasta, ca unii preoți, ori pentru neascultarea lor sau pentru altă vină, să se pedepsească de protopopii săi și pentru aceeaia, după obiceiul lor, au pe prealuminatul domnul episcop au pe sînțenia-ta reu se vă informăluiască; drept aceeaia sînțenia-ta mai nainte de ce te vei 385 informălu de la / protopopul locului, cum este lucrul, se nu te minii, ba încă ponóslul cel dat în scrisoare la protopopul locului, sau de va fi lucru mare, la vicariul, pentru mai multă informație și a lucrului cercare, se-l trimiți; că almintrelea nu se vor mai sfîrși năcazurile și informațiile cele rele. 4. De vreme ce uzul și obiceiul cinstitului cler acesta este, ca mai nainte de toate pe persona carea vrea să se întroducă în săbor, nu almintrelea se o priimească, fără numai de pune întîiu detórnicul jurămînt, drept aceeaia pentru mai marea securitatea ocîrmuirii, aceasta și de la sînțenia-ta o dorește cinstitul cler. 5. Patru punturi, care cuprind s. unire, fără de părăsire le va păzi și le va ținea clerul nostru, dară mai la multe, supt vreun pretext, se nu se silească. 6. Legile canonicești, care românește se chiamă pravilă, afară de cele ce s. uniri s-ar părea împrotivă, se remîină în tária sa, și după dînsa să se facă judecățile. 7. Pe cei ce sînt în slujbă besericească, adecă pe preoți, pe diaconi, pe dascalii, pe cîntăreți și pe toți ceialalți slujitori besericești, sînțenia-ta se te nevoești a-i ținea în scutița besericească, după cum poștește diplomatul împăratului Leopold. 8. Detornica cinste și cătră prealuminatul domnul episcop și cătră cinstitul cler și în comun și deosebi se o păzești. 9. Se nu te împrotivești, ba încă, cît poate fi, se ajuți pre cei ce vin la hirotonire pentru satele unde este lipsă, de vor fi harnici, ca se nu le caute cu scándală a trece de la unire la neunire. 10. Se lucrî în tot, tytul și cu toată puterea, fără de a căuta la domnii țerei, cei ce se vor împrotivi, ca, precum este la alte neamuri, așa și la români, preoții se aibă simbrie pre an sau se le îmble veniturile patrahîrului. 11. Pe feciorii preoților celor din iobagi, măcar pînă sînt supt stăpînirea / 386 părinților, se-i ții și se-i aperi în scutița părințească. 12. Mult cinstitul părintele theolog, informații prejudițioase și întrascuns, care pot se fie spre paguba cinstitului cler, nimănu se trimită, nici corresponsderi de acelea care se fie c. cler spre stricare, cu domnii patrioți se aibă, ci să se înțeleagă cu prealuminatul domnul episcop și cu c. cler. 13. Fiînd că

împărăteasca sa maestate face pomenire de diplomatul II care milostivește s-au dat de la împăratul Leopold cel de fericită pomenire, care diplomat în original, clerul nu-l are, ba aceia încă nu o știe, oare vestitu-s-au, au ba? ar trebui se iase acela în public, împreună cu milostiva poruncă împărătească despre dînsul, ca întru toate puncturile și clăuzurile, de toți să se țină, că în diplomatul cel dintîiu, care este în minile clerului și vestit și priimit, pomenire de theolog nu se face. Cuvine-se drept aceia ca mult cinstitul p. theolog și pentru întărirea sa în tot typul se îmble și să se străduiască pentru diplomatul acest al doilea.“

Tu cetitoriu! aci înseamnă că theologul n-au putut arăta starea și puterea diplomatului II al împăratului Leopold I, pentru pricinile ce le-am scris la anul 1701, unde le poți vedea, măcar că iezuviții, cum se vede din diplomatul cel la anul mai de curînd trecut 1738, au înșălat pre împăratul Carol VI, de l-au pomenit. Ci eu mă întorc la actele săborului, care așa merg mai încolo:

*Pentru ajutarea mînăstirei
Litera B*

387 „Cu foarte mare supunere și bucurie înțelegînd cinstitul cler din cetirea cea eri în șederea publică făcută, a preamilostivește datelor cărți de fundație care, ca cît mai curînd să se statuiască, umilită rugare se face, cum că este preamilostivă și mai mult decît părintească grija maestăte / chesaro-crăești, ca și episcopia să se întemeiază și s. mînăstirea să se zidească, măcar că numitul cler, după stările împregiur cele de-acum, de toate părțile se împresoară cu mișelătăți, tătuși cele în anul trecut făgăduite, cum că le va da, și acum făgăduiește supt condițiile și puncturile atunci puse și acestea: 1. Ca fundația episcopească de 3.000 de florinți, ce s-au făcut odată preacucernicește de maestatea-sa, se remîină întregă și pentru cinstea besericeii aceștii noao, după cele mai dinnainte rezoluții ale maestăte-sale și întărirea patriarcească, așîderea și alte venituri care le-au avut episcopul din anii cei de demult pîn-acum; că nu ne îndoim cum că cugetul chesaro-crăesc acela au fost, ca episcopia aceasta încă așa să se întemeiază ca și alte episcopii. Iară ca subsistenția mult cinstitului părintelui theolog, celui prin maestatea sa resolvăluit, de va vrea aceiași maestate ca el și mai îndelung se remîină lîngă prealuminatul domnul episcop, de-airilea să se facă ca se nu se dea prilej de svadă și

de gilceavă prealuminatului domnului episcop și mult cinstitului p. theolog între sine, amîndoi se lucre acolo unde se va cuvini. 2. Fiind că prea-nnălțatul împărat s-ar vedea că în cărțile sale cele mai sus zise și diplomatul II leopoldin îl întărește, ca acest diplomat să se pună în execuție și după cererile noastre care le-am dat pîn-acum și la prealuminatul d. episcop și la prea-nnălțata curte, să se tilcuiască, așîderea vor fi detori și prealuminatul d. episcop și mult cinstitul p. theolog a lucra în locurile sale. 3. Cu umilință se roagă c. cler de prealuminatul d. episcop, ca cu de-adinsul se lucre ca mult cinstitul p. theolog se priimească condițiile cinstitului cler, care i s-au pus înainte, supt litera A, almintrelea clerul lui nu se poate încredința. 4. Puternicirile mirenilor asupra preoților cele însemnate supt litera B, să se îndrepteze, să se oprească / și să se contenească și celor păgubiți toată paguba se li se întoarcă și summa aceia pe sama mînăstirei să se dea. 5. Să se afle mișlocire ca prin domni pămîntești sau prin alții, darea cea de ajutorință pentru mînăstire, se nu se oprească sau ori cum să se împedece.

(1. p.) Nicolae Pap de la Beia, al cinstitei legi grecești generariu-vicariu și protonotariul apostolicesc.

(1.p.) Ioann Pap de la Beia, al c. consistoriu assessor.

(1.p.) Avram Pap, protopopul de la Daia.

(1.p.) Ioann Pap, protopopul de la Ballomir.

(1.p.) Vasilie Baráni, protopopul din Făgăraș.

(1.p.) Popa Mani, protopopul din Tiuriu.

(1.p.) Ladisláv Colúni, protopopul Bîrdeșului cu mai mulți alții, carii s-au iscălit și ș-au pus pecețile.“

Sacadatî carele au scris acestea din original, reu au lucrat că n-au însemnat numele tuturor protopopilor carii s-au iscălit la săborul acesta, pentru că el au putut face aceasta. Iară de mine, dușmanii neamului nostru carii numai pentru aceia au vrut se ne stăpîneasă, ca se-și ... au ascuns toate, din care puteam scrie pentru folosul neamului, și eu din mîni streine am căpătat și acelea, din care am scris pîn-aci și voi scrie și mai nainte despre episcopia Făgărașului și mitropolia Bălgradului.

Acum mă întorc la războiul cu turcii, despre care așa scrie Ghebbardi³: „În vara din anul 1739 lotharingul n-au putut merge la bătae pentru că au trebuit se meargă în Italia, se între în oblăduirea marelui ducatului

389

Toșcani sau Hetrurici. După multe vorbe s-au făcut tocmeală ca 30.000 de ruși să se împreune cu 80.000 de nemți. Polonii nu lăsa pe ruși se treacă prin ținutul lor; ci oastea rusească carea era cu feldmareșalul comitul Minnih, învingea pretutindenea și o parte dintr-însa mai pre urmă au și tunat în Moldova / ca să se apropie de oastea chesaro-crăiască ce era supt generarii Vallis și Nái perg. Sultanul au trimis asupra rușilor 300.000 de ostași și asupra nemților 200.000 cu viziriul Aivas-Máhmet carele numai pentru aceeaia au remas asupra nemților, ca dîndu-i-se prilej doară ar putea face pace deosebi cu împăratul Carol VI. Oastea nemțească avea slăbiciune dinlăuntru pentru că acești doi generari nu se nărăvea între sine și în lucrurile care le începea încă nu era norocoși. Viziriul se tăbărise la riul Mórava, dară de-acolo s-au înturnat și au poruncit să se întărească cetatea Croțca. Aceasta comitul Vállis au vrut se o împedece; drept aceeaia mai nainte de a sosi la dînsul Naiperg cu armada sa, s-au grăbit la locul acela. Mersul lui cu așa de puțină luare de samă au fost, cît mergătorii înainte s-au băgat într-o vale unde îndată s-au închis de armada turcească și de viziriul și au început a se bate. Armada chesaro-crăiască vro cîteva ceasuri era îndărăpt și aripa cea dreaptă ar fi căzut în mîinile turcilor, de s-ar fi folosit aceștea cu prilejul.

390

Mai pre-urmă pe mergătorii înainte i-au agiuns toată tabăra și așezîndu-se pre un munte, de-unde multă stricare făcea turcilor; ci după ce s-au spart și au început a fugi regimentul cel ce apăra tabăra, toată bătaia s-au perdut și nemții au perdut 10.000 de oameni. Duxul din Saxenhildburgháusen au ținut bătaia cu aripa cea de-a dreapta împotriva turcilor pînă seara tîrziu, și cu aceeaia au făcut de nemții s-au putut trage îndărăpt. Tătuși comitul Vallis ș-au perdut inima și dintiiu s-au tras în șanțurile de lîngă Petervaradín, iară curînd dup-aceaia au trecut Dunărea și s-au băgat în niște mlaștini unde i s-au bolnăvit oastea, și doară mai mulți au perit de boală decît de sabia turcilor. Turcii gîndea că doară el vrea se apere cetatea cea tare a Bălgradului, ci nu numai n-au vrut se facă aceeaia, ci arzînd / toate luntrile, podurile și lemnele, au făcut de și oastea sa și cea din Bălgrad s-au spăriat și au desnădejduit. Viziriul numai pentru aceeaia îl urma pre el, ca se-l poată aduce la oarece pace de folos și nu bucuros au vezut că niște ianiciari se șanțuise dinnaintea Bălgradului; dară, după ce au vezut că oastea chesaro-crăiască au fugit preste Dunăre, însuș el au început în 26 iulie din anul acesta 1739,

a bate Bălgradul și au trimis 30.000 de turci se jăfuiască Banatul, pe carii i-au bătut comitul Vallis la Panciova, dară nu i-au gonit. Comitul Vallis îi încredințase împăratul lucrul, ca, de va pune viziriul bune condiții de pace, se le prîimească, iară oarecare ministru carele nu avea nădejde de îndelungă viața împăratului, i-au și poruncit ca cît mai curînd se facă pace. Drept aceeaia el au și trimis pre un colonell în tabăra viziriului și au făgăduit că pentru pace îi va da Bălgradul. Curtea încă era înștiințată că zidurile Bălgradului s-au tare bătut și cetatea nu îndelung se va putea apăra. Drept aceeaia împăratul s-au plecat se facă pace și fără de știrea rușilor celor șie confederați; și fiind că la aceeaia pe generariul Naiperg mai harnic îl ținea de cît pe comitul Vallis, lui i-au încredințat se facă pace cu turcii; tătuși au trimis pe generariul Șméttau la tabără se apere Bălgradul cît va fi cu puțință și se îndrepte cele greșite. Generariul Naiperg în 18 avgust numai pe cuvîntul viziriului, au mers în tabăra turcească ne-nțelegîndu-se mai nainte cu oastea sa și cu curtea. Comitul Șméttau și commendantul din Bălgrad au înștiințat pre împăratul că zidurile Bălgradului sînt întregi și nu e vreo primeșdie de a-l perde.

391

Drept aceeaia împăratul au poruncit lui Naiperg ca se nu dea Bălgradul turcilor, ci porunca aceasta s-au ascuns prin comitul Vallis. Iară viziriul se lăuda cu moarte lui Naiperg și / acesta din sfatul solului frânțozesc, au și făgăduit după șapte zile Bălgradul turcilor, stricîndu-i mai întiiu toate tărîmile și nenștiințînd mai nainte pre împăratul. Pacea deplin încă s-au făcut rapede dup-aceaia și împăratul o au priimit (în 18 septemvrie din anul 1739), măcar că Țeara Ungurească prin aceeaia au perdut Bălgradul cu toate tunurile dintr-însul, Rușava, Sabaciul, toată Serbia, Valahia pînă în Olt și Severinul, reminînd pentru otar apa Dunărei și a Savului. Bălgradul s-au dat cu totul la turci în 6 dechemvrie din anul 1739..... Împăratul Carol VI așa s-au năcăjit pentru pacea aceasta, de pe generarii Vallis și Naiperg i-au pus în închisoare, dară nu i-au putut pedepsi după nevrednicia lor că au murit mai nainte de a se cerca lucrurile și a le eși judecata. Iară Maria Theresia, fata și următoarea lui, almintrelea au gîndit despre generarii aceștea și i-au slobozit, și lui Naiperg i-au încredințat armada sa.“

Așișderea scrie Catona ⁴, La Lande ⁵, Vindiș ⁶ și Biușing ⁷.

Despre Valahia scrie preavestitul Enghel⁸ precum urmează: „În pacea cea groaznică de la Bălgradul din Serbia, ce s-au făcut în 18 septembrie din anul 1739, curtea chesaro-crăiască au dat banatul Craiovei îndărăpt turcilor și cu dînsul cetățile Pericean și amîndoa Rușăvele. După pacea aceasta banatul Craiovei iarăș s-au împreunat cu Valahia, dară pentru aceeaia au trebuit Constantin Maurocordat se plătească și să îmărească haraciul cu 200 de pungi de bani. El au dobîndit grație de la Poartă și boierilor carii pe vremea războiului fugise în Ardeal.“

392 Iară Anonymul românesc⁹ zice: „Întru această vreme au luat și Craiova turcii de la nemți; iară boierii cei mai mulți era în Brașău și împăcîndu-i Constantin Vodă cu turcii, ș-au luat voe de la prințul Lób-covici și au eșit din țeară. Iară Constantin Vodă / cu dare de bani luînd Craiova de la turci iarăș supt stăpînirea țerei, au făcut ban Craiovei pe Matheu Cantacuzenul. După aceasta făcîndu-se pace au făcut reformă, adecă schimbare, la toată oblăduirea, și mînăstirilor și boierilor, obiceiuri noao; au rădicat toate birurile și dăjdiile ce era pe țeară și au făcut patru sferturi, ca se dea fieștecarele om într-un an taleri 10. Iară birurile țerei le-au mai înălțat, adecă oeritul și văcărutul, ci dișmăritul l-au lăsat după obiceiul vechiu și vămile, după orînduiala de la Grigorie Vodă; au stricat și veniturile boierilor ce lua de pre afară și le-au făcut lefe din vistierie; le-au dat robi la sferturi și le-au făcut scutelnici, au deșchis școale, au făcut orînduiele bune de județe. Țeara se întemeiase și mergea spre îndestulare, cînd domnii cei măzili au și mai înălțat darea la Poartă și nevrînd el se dea acea summă, l-au măzălit.“ Adecă în anul 1741. Vezi și pe generariul Bauer¹⁰, de vrei a ști mai multe despre reforma aceasta.

Despre Moldova iarăș Enghel¹¹ scrie așa: „Minnih, feldmarșalul cel rusesc, în 28 august din anul 1739, foarte mare biruință au făcut asupra turcilor la Stavuceán (în ráia Hotinului). În 31 august Hotinul încă i-au deșchis porțile. În 12 septembrie Cantemir au mers la Iași, iară Ghica Vodă, în 10 septembrie fugise spre Dunără. În 16 septembrie boierii și episcopii cei de față în Iași, au jurat credincioșire împărătesei rusești și au făgăduit că vor avea grijă de ernat și de zăhărea pentru 20.000 de ostași. Fuga lui Ghica Vodă așa de-n pripă s-au întîmplat, de au lăsat 3 tunuri, multe steaguri, multă muniție și multă zăhărea. Dádih zice că Cantemir cît au intrat în Moldova, țeara o au socotit ca

a sa și cu amare cuvinte au scris boierilor ca să se scoale se prindă pe Ghica Vodă și se-l dea muscanilor; ci boierii temîndu-se de pacea de la Prut de carea încă nu-și uitase, i-au respuns că ei încă nu pot face aceasta. Drept aceeaia mîniîndu-se Minnih, că ar fi dat poruncă să se prădeze Moldova. Iară după zisa altora, Minnih / însuș nădejduia că împără-teasa îi va da lui Moldova. El era să se apuce se bată și Benderul, cînd pacea cea de năpaste de la Bălgrad și pre împărăteasa rușilor o au adus se facă pace cu Poarta și se-i întoarcă înapoi Moldova dinpreună cu Hotinul. Ghica Vodă după aceeaia n-au domnit atîta în Moldova, cît se poată vindeca ranele țerei din războiul acesta venite, pentru că s-au măzălit în anul 1741 a doaoa oară. După cum scrie Ráitevici, în anul 1740 Poarta au poruncit de au tăiat capul dragomanului Constantin Ghica, fratelui lui Grigorie Ghica Vodă.“

393 Ci într-unele mai chiar scrie Andreiu Volf¹ despre lucrurile acestea zicînd: „Generariul comitul Minnih în 3 iunie din anul 1739 au pornit cu 75.000 de ostași rusești de la Chiovia și venind la marginea Poloniei, au trecut preste Nistru în Moldova; acolo în ráia Hotinului, la satul Stivucean au făcut mare biruință asupra turcilor după carea, în 27 august, Cálciac-bașa i-au dat Hotinul. Un fecior al lui Dimitrie Cantemir Vodă încă au fost de față la luarea Hotinului ca brigadir-generariu. Rușii în stat ca acela au aflat atunci Hotinul, cît mult au dobîndit dintr-însul, și între altele au aflat într-însul 150 de tunuri de cioae. Fost-au de față la bătaia aceasta întru ajutoriu turcilor și Grigorie Ghica cu 5.000 de moldoveni dintre carii numai 800 au ramas cu dînsul, ceialalți au trecut la ruși și el au trebuit se lase Iași, scaunul său. Comitul Minnih după fericita învingere, în 11 septembrie au mers la Iași și moldovenii s-au închinat împărătesei rusești. Ci curînd dup-aceia au urmat pacea, în noemvrie, și căpătînd turcii toate înapoi, Minnih cu oastea sa au lăsat Moldova și au dus cu sine mulțime de greci și de moldoveni carii se împreunase cu dînsul la întrarea lui în Moldova și, necuprinzîndu-se ei în pacea făcută, nu putea aștepta vreo grație de la turci. Se zice că Minnih în tot războiul acesta au luat de la turci 800 de tunuri și că / au dus cu sine pradă, carea plătea 700.000 de pfînd șterlîngi (socotind tot șterlingul în doi galbini sau ducați). Grigorie Ghica Vodă într-aceia zăbăvea

la Dunăre și cît au eșit muscanii din Moldova, îndată s-au înturnat la Iași și au domnit pînă în luna lui maiu din anul 1741, adecă 5 ani și 9 luni, cînd s-au mazălit și în locul lui iarăș s-au pus Constantin Maurocordat cu a doaoa domnie.“

¹ Samuel Klain de Szád in *Ms. Valachico*, loco ad superiorem annum notato. ² Ioannes Szakadati in *Ms. Latino*, p. 117—127. ³ Gebhardi in *Hist. Hung.*, part. 3, p. 410 seqq. ⁴ Katona in *Epitome chron.* ad h.a. ⁵ La Lande, tom. V, p. 136. ⁶ Windisch, S. 474. ⁷ Büsching, *Magazin*, III Th. S. 490. ⁸ Engel in *Recent. Hist. Val.*, part. II, p. 20. ⁹ Anonymus Valachicus in *Ms.*, cap. 44. ¹⁰ Generalis Bauer in *Mémoires*. ¹¹ Engel in *Recent. Hist. Moldaviae*, p. 301. ¹² Andreas Wolf in *Historia Mold.*, tom. II, 177 seq.

